శ్రీ గీతా భాష్యత్రయ సారము

ఇది

మహామహోపాధ్యాయ

శ్రీ పరవస్తు వెంకటరంగాచార్యులయ్యవారలుంగారి

పుత్రులగు

శ్రీ పరవస్తు శ్రీనివాస జగన్నాథస్వామి అయ్యవారలుం

గారిచే

రచింపఁబడి

దీనిని ముద్రింపించుటకు ఏర్పడిన సొసైటీవారిచేత

ముద్రింపింపఁబడినది.

1889.

Arsha Press. Vizagapatam.

Publisher Sri Paravastu

Sreenivasa Jagannadhaswami Ayyavaralugaru.

Printer N. Subbarow.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

నమఃపరమర్షిభ్యః.

అస్మద్గురుభ్యోనమః.

"ఈశ్వరునకు జగత్సృష్టిపరిపాలనప్రళయకర్తృత్వము స్వభావసిద్ధమని వేదమునం జెప్పఁబడియున్నది. అందులోనుం బరిపాలనము ముఖ్యకృత్యము. అందు కీశ్వరుండు పనవలె నాటిమాటికిం బ్రయాసముం జెందుచుండఁడు. పతియేమంటేని,— జీవులకుం బ్రత్యేకముగాఁ గరణకళేబరములును సూర్య చంద్ర నదీ సముద్ర మేఘాది సామాన్య పరికరములును గలుగునట్లు సంకల్పమాత్రమున సామగ్రిని బుట్టించి యొండొంటికిం గార్యకరములం జేసి యంత్రకారుండు యంత్రము నడపి సాక్షియై యున్నట్లు ఆనందింపుచుండును. అయిన నొక్కొక్కప్పుడు వస్తుస్వభావవైచిత్ర్యమున విరుద్ధముగా సామగ్రీపరిణామంబు గలుగును. అట్టి సమయములయందు దుష్టజనులు వృద్ధిం జెందుటయు సాధుజనులకు హాని సంభవించుటయు, నధర్మము పైకొనుటయు ధర్మము సడలుటయుం దటస్థించును. అట్టి దశలయందు జీవులకంటె విలక్షణమయిన స్వకీయాంశమును సృజించి యస్మదాదిశరీరసజాతీయమయిన శరీరములో దానిం జొనిపి యది పుట్టునట్లు సంకల్పించును. ఆయంశము విలక్షణజ్ఞానశక్త్యాదులు కలుగుటచేత దుష్టసంఘము నడంచి సాధుసంఘంబుం గాచి ధర్మపరిపాలనంబుం జేసి యావత్కాలంబునం గూడనట్లు నడవం ద్రోవం జూపి వెండియు నీశ్వరభాగముం జేరును. అట్టి యీశ్వరాంశంబులే యవతారంబు లనంబడును". (అవతారసంగ్రహము.)

ఇట్టి యవతారములలో అతిమానుషవ్యాపారములు మిక్కిలిగాఁ గలదియుఁ, గొంచెము తక్కువగా నయిదువేల సంవత్సరముల క్రిందట భాగవతఖండము ఉన్నతస్థితినుండిన కాలమునందు ఆవిర్భవించినదియు నయిన యవతారము శ్రీకృష్ణావతారము.

ఈ శ్రీకృష్ణమూర్తి ధార్తరాష్ట్రులగు దుర్యోధనాదులకును, పాండవులగు ధర్మరాజాదులకును, జరిగిన యుద్ధమున నర్జునునకు సారథిగా నుండెను. ఇందువల్లనే కదా పార్థసారథియను పేరు ప్రసిద్ధంబుగా నున్నది.

ఈ శ్రీకృష్ణమూర్తి భారతయుద్ధసమయంబున నర్జునునకుఁ జేసిన జ్ఞానోపదేశమును సంజయుండను వాఁడు విని, ధృతరాష్ట్రునకు భారతయుద్ధవృత్తాంతము నంతయుఁ దెలియఁజేయుటలో, వినిపించెను. దానిని మహాభారతమను గ్రంథమున శ్రీవేదవ్యాసుఁడనియు కృష్ణద్వైపాయనుఁడనియు సుప్రసిద్ధుఁడగు పరమర్షి శ్లోకరూపముగా రచియించెను.

ఇదియె భగవద్గీతలని చెప్పఁబడుచుండి పదునెనిమిది యధ్యాయములుగా నున్నయది. భగవద్గీతాశబ్దమునకు భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినవి యని యర్థము.

ఈ భగవద్గీతలకు శంకరాచార్యులవారును, రామానుజాచార్యులవారును, మధ్వాచార్యులవారును రచించిన మూఁడు భాష్యములు, వారివారి శిష్యపరంపరలలోని వారలచే నధ్యయనము చేయఁబడుచున్నవి.

ఈ మూఁడు భాష్యముల తాత్పర్యంబులును మందబుద్ధులకుంగూడ సుగ్రహంబగునట్లు ఆంధ్రభాషను ఈ గ్రంథరూపముగాఁ దెలియఁజేయఁబడును.

అందు శంకరాచార్యసంప్రదాయమువారు అద్వైతులనియు, రామానుజాచార్యసంప్రదాయమువారు విశిష్టాద్వైతులనియు, మధ్వాచార్యసంప్రదాయమువారు ద్వైతులనియుఁ జెప్పఁబడుదురు. వీరి తాత్పర్యభేదములు ముక్తిసంగ్రహమునందును అస్మత్కృతంబగు తద్వివరణంబునందును సుస్పష్టములుగాన నందుఁ జూడనగును.

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ.

ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః।
మామకాః పాండవాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ॥౧॥

ధృతరాష్ట్రః ఉవాచ = ధృతరాష్ట్రుఁడు పలికెను. హే సంజయ! = ఓ సంజయుఁడా!, ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే = పుణ్యక్షేత్రమగు కురుక్షే

క్షేత్రమున *, యుయుత్సవః సమవేతాః = యుద్ధముఁ జేయఁగోరుచున్న వారై చేరిన, మామకాః పాణ్డవాశ్చైవ = నావారును పాణ్డవులును, కిమ్ అకుర్వత? = ఏమి చేసిరి?

సంజయ ఉవాచ.

దృష్ట్వాతు పాణ్డవానీకం వ్యూఢం దుర్యోధన స్తదా।
ఆచార్య ముపసంగమ్య రాజా వచన మబ్రవీత్ ॥ ౨॥

సంజయః ఉవాచ = సంజయుఁడు చెప్పెను, రాజా దుర్యోధనః = రాజగు దుర్యోధనుఁడు, వ్యూఢం పాణ్డవానీకం దృష్ట్వా = వ్యూహములుగా నమర్పఁబడిన పాండవులసేనను చూచి, తదా = అప్పుడు, ఆచార్యమ్ ఉపసంగమ్య = ద్రోణాచార్యుని చేరి, వచనమ్ అబ్రవీత్ = (చెప్పఁబోవు) వాక్యమును పలికెను.

పశ్యైతాం పాణ్డుపుత్రాణా మాచార్య మహతీం చమూమ్।
వ్యూఢాం ద్రుపదపుత్రేణ తవశిష్యేణ ధీమతా॥ ౩॥

హే ఆచార్య! = ఓ యాచార్యుఁడా!, ధీమతా తవ శిష్యేణ ద్రుపద పుత్రేణ వ్యూఢామ్ = బుద్ధిమంతుఁడును నీ శిష్యుఁడును నగు ద్రుపదుని కొడుకుచేత (దృష్టద్యుమ్నునిచేత) వ్యూహములుగాఁ బన్నఁబడినదియు, మహతీమ్ = గొప్పదియు నగు, పాణ్డుపుత్రాణామ్ ఏతామ్ చమూమ్ = పాండవుల ఈ సేనను, పశ్య = చూడుము.

అత్ర శూరా మహేష్వాసా భీమార్జునసమా యుధి।
యుయుధానో విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః॥ ౪॥
దృష్టకేతు శ్చేకితానః కాశిరాజశ్చ వీర్యవాన్।
పురుజి త్కున్తిభోజశ్చ శైబ్యశ్చ నరపుంగవః॥ ౫॥
యుధామన్యుశ్చ విక్రాన్త ఉత్తమౌజాశ్చ వీర్యవాన్।
సౌభద్రో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వఏవ మహారథాః॥ ౬॥

అత్ర = ఈ పాండవసేనలో, మహేష్వాసాః = గొప్పవిలుకాండ్రును, యుధి భీమార్జునసమాః = యుద్ధమున భీమార్జునులతో సమానులైనవారునగు, శూరాః (సన్తి) = శూరులు కలరు). (వారెవ్వరన్నను) యుయుధానః = సాత్యకియు, విరాటశ్చ = విరటుఁడును, మహారథః ద్రుపద

* ఇది పంజాబు దేశములో పానిపట్ (*Paniput*) అను పట్టణసమీపము నందున్నది.

శ్చ = మహారథుఁడగు†ద్రుపదుఁడును, ధృష్టకేతుః = ధృష్టకేతువును, చేకితానః = చేకితానుఁడును, వీర్యవాన్ కాశిరాజశ్చ = పరాక్రమముగల కాశిరాజును, పురుజిత్ = పురుజిత్తును, కున్తిభోజశ్చ = కుంతిభోజుఁడును, నరపుంగవః శైబ్యశ్చ = మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుఁడగు శైబ్యుఁడును, విక్రాన్తః యుధామన్యుశ్చ = శూరుఁడైన యుధామన్యువును, వీర్యవాన్ ఉత్తమౌజాశ్చ = పరాక్రమవంతుఁడగు ఉత్తమౌజుఁడును, సౌభద్రః = సుభద్రకొడుకు (అభిమన్యువు)ను, ద్రౌపదేయాశ్చ = ద్రౌపదికొడుకులు (ధర్మరాజ భీమార్జున నకుల సహదేవులకు వరుసగా పుత్రులగు ప్రతివింధ్య శ్రుతసోమ శ్రుతకీర్తి శతానీక శ్రుతసేనులు)ను, సర్వే మహారథాఏవ = అందఱును మహారథులే.

అస్మాకం తు విశిష్టా యే తాన్నిబోధ ద్విజోత్తమ।
నాయకా మమ సైన్యస్య సంజ్ఞార్థం తాన్బ్రవీమి తే॥౭॥

యే = ఎవ్వరు, అస్మాకమ్ విశిష్టాః = మనయొక్క ముఖ్యులో, మమ సైన్యస్య నాయకాః = నాసేనయొక్క అధిపతులో, తాన్ నిబోధ = వారిని తెలుసుకొనుము, తే సంజ్ఞార్థం తాన్ బ్రవీమి = నీకు తెలియుటకొఱకు, వారిని చెప్పెదను.

భవాన్ భీష్మశ్చ కర్ణశ్చ కృపశ్చ సమితింజయః।
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సౌమదత్తి స్తథైవ చ॥౮॥
అన్యేచ బహవ శ్శూరా మదర్థే త్యక్తజీవితాః।
నానాశస్త్రప్రహరణా స్సర్వే యుద్ధవిశారదాః॥౯॥

భవాన్ = నీవును, భీష్మశ్చ = భీష్ముఁడును, కర్ణశ్చ = కర్ణుఁడును, సమితింజయః కృపశ్చ = యుద్ధమునుజయించెడి (యుద్ధమందు జయమును పొందెడి) కృపాచార్యుఁడును, అశ్వత్థామా = అశ్వత్థామయు, వికర్ణశ్చ = వికర్ణుఁడు (దుర్యోధనుని తమ్ముఁడు)ను, తథైవ సౌమదత్తిశ్చ = అట్లే సోమదత్తునికొడుకు (భూరిశ్రవుఁడు)ను సింధురాజస్తథైవచ అనుపాఠమున సైంధవుఁడ (జయద్రథుఁడును) అని యర్థము. మదర్థే త్యక్త

† ఏకో దశ సహస్రాణి యోధయేద్యస్తు ధన్వినామ్। శస్త్రశాస్త్రప్రవీణశ్చ మహారథ ఇతిస్మృతః॥ — ఆయుధవిద్యయందు నందితుఁడై పదివేలవిలుకాండ్రతో నొక్కఁడొక్కఁడే యుద్ధముచేయఁగలవాఁడు మహారథుఁడు.

జీవితాః = నాకొఱకు విడువఁబడిన(విడుచుటకు నిశ్చయింపఁబడిన)ప్రాణములుకల, అన్యే శూరాశ్చ(సన్తి) = ఇతరులైన వీరులును(కలరు)- సర్వే = అందఱును, నానాశస్త్రప్రహరణాః = అనేకవిధములగుఆయుధములును యుద్ధసాధనములునుకలవారును, యుద్ధవిశారదాః = యుద్ధమునందు నేర్పుగలవారును.

అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితమ్।
పర్యాప్తం త్విద మేతేషాం బలం భీమాభిరక్షితమ్॥౧౦॥

భీష్మాభిరక్షితమ్ = భీష్మునిచేరక్షింపఁబడిన, తత్ అస్మాకమ్ బలమ్ = అట్టి మన బలము, అపర్యాప్తమ్ = చాలకున్నది- భీమాభిరక్షితమ్ = భీమునిచేఁగాపాడఁబడిన, ఏతేషామ్ ఇదమ్ బలమ్ = వీరి(పాండవుల) ఈ సైన్యము, పర్యాప్తమ్ = చాలియున్నది-

మధుసూదనటీకలో అపర్యాప్తమ్ అనుదానికి అపరిమితమనియు, పర్యాప్తమ్ అనుదానికి పరిమితమనియు నర్థము వ్రాయఁబడి, మనసైన్యము గొప్పది, పాండవుల సైన్యము స్వల్పమైనది, అని యొకయోజనయును,— భీష్మాభిరక్షితమ్ = దేనికొఱకు భీష్ముఁడు మనచేత రక్షింపఁబడుచున్నాఁడో అట్టిదైన, తత్ బలమ్ = ఆ పాండవసేన, అస్మాకమ్ అపర్యాప్తమ్ = మనకు చాలదు, మనల జయించుటకు చాలదనుట- భీమాభిరక్షితమ్ = దేనికొఱకు భీముఁడు పాండవులచే రక్షింపఁబడుచున్నాఁడో అట్టి, ఏతేషామ్ అస్మాకమ్ ఇదమ్ బలమ్ = ఈ మన ఈ బలము, పర్యాప్తమ్ = చాలినది- పాండవులను జయించుటకు మనబలము చాలుననుట- అని మఱియొకయోజనయుం జేయఁబడినది.

అయనేషు చ సర్వేషు యథాభాగ మవస్థితాః।
భీష్మ మేవాభిరక్షన్తు భవన్త స్సర్వ ఏవ హి॥౧౧॥

భవన్తః సర్వే ఏవ = మీరు అందఱును, సర్వేషు అయనేషు చ = అన్నిత్రోవలయందును(వ్యూహములో ప్రవేశింపవలసిన మార్గములయందు), యథాభాగమ్ అవస్థితాః = వంతులచొప్పున నున్నవారై, భీష్మమేవ అభిరక్షన్తు హి = భీష్మునినే రక్షింపవలయునుగదా.

మధుసూదనటీకలో అయనములనఁగా సేనాపతి సేనామధ్యమున నుండి, యోధులుండుటకు వారివారికి తగినట్లుగా నేర్పఱిచిన యుద్ధ

భూమిలోని స్థానములనియర్థము వ్రాయఁబడినది.

తస్య సంజనయన్ హర్షం కురువృద్ధః పితామహః।
సింహనాదం వినద్యోచ్చైః శఙ్ఖం దధ్మౌ ప్రతాపవాన్॥

ప్రతాపవాన్ కురువృద్ధః పితామహః= పరాక్రమముగలవాఁడును కౌరవులలో పెద్దయునగు భీష్ముఁడు, తస్య హర్షమ్ సంజనయన్ = ఆతనికి(దుర్యోధనునికి) సంతోషమును పుట్టించుచు, ఉచ్చైః సింహనాదం వినద్య= గట్టిగా సింహనాదమును చేసి, శఙ్ఖం దధ్మౌ = శంఖమును పూరించెను.

మధుసూదనటీకలో సింహనాదమ్ అనునది ణములంతావ్యయమని వ్రాయఁబడి, సింహనాదం వినద్య= సింహమువలెధ్వని చేసిఅనియర్థము చేయఁబడినది.

తతశ్శఙ్ఖాశ్చ భేర్యశ్చ పణవానకగోముఖాః।
సహసైవాభ్యహన్యన్త స శబ్దస్తుములోఽభవత్॥౧౩॥

తతః= తరువాతను, శఙ్ఖాశ్చ భేర్యశ్చ = శంఖములును మంచభులును, పణవానకగోముఖాః= సూక్ష్మమృదంగవిశేషములును‡ స్థూలవాద్యవిశేషములును§ సంగీతము ననుసరించెడి వాద్యవిశేషములును, సహసైవ అభ్యహన్యన్త= శీఘ్రముగానే కొట్టఁబడినవి(వాయింపఁబడినవి)- స శబ్దః= ఆధ్వని, తుములః అభవత్= సంకీర్ణము అయ్యెను.

తతశ్శ్వేతైర్హయైర్యుక్తే మహతి స్యన్దనే స్థితౌ।
మాధవః పాణ్డవశ్చైవ దివ్యౌ శఙ్ఖౌ ప్రదధ్మతుః॥౧౪॥

తతః= తదనంతరము, శ్వేతైః హయైః యుక్తే= తెల్లని గుఱ్ఱములతోఁ గూడినదియు, మహతి= గొప్పదియునగు, స్యన్దనే స్థితౌ= రథమునను న్న, మాధవః పాణ్డవశ్చైవ= శ్రీకృష్ణమూర్తియును అర్జునుఁడునే, దివ్యౌ శఙ్ఖౌ ప్రదధ్మతుః= శ్రేష్ఠములైన శఙ్ఖములను పూరించిరి.

పాఞ్చజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః।
పౌణ్డ్రం దధ్మౌ మహాశఙ్ఖం భీమకర్మా వృకోదరః॥౧౫॥

‡ ఆంధ్రనిఘంటువునందు "పంబ యను చన్నగను పణవమెసఁగు" అనియున్నది- ఉడుకయను వాద్యమని అమరటీక.

§ తప్పెటయని అమరటీక.

అనన్తవిజయం రాజా కున్తీపుత్రో యుధిష్ఠిరః।
నకులస్సహదేవశ్చ సుఘోషమణిపుష్పకౌ॥౧౬॥

హృషీకేశః* పాఞ్చజన్యం(దధ్మౌ)=శ్రీకృష్ణమూర్తి పాంచజన్యమును† (పూరించెను)- ధనఞ్జయః‡ దేవదత్తమ్(దధ్మౌ)= అర్జునుఁడు దేవదత్తమును (పూరించెను)- భీమకర్మా వృకోదరః§ = భయంకరమైనవ్యాపారములుకల భీముఁడు, పౌణ్డ్రమ్ మహాశఙ్ఖమ్ దధ్మౌ= పౌండ్రమను పేరుగల గొప్పశంఖమును పూరించెను- కున్తీపుత్రః రాజా యుధిష్ఠిరః ♥ = కుంతీదేవి కుమారుఁడును రాజునగు ధర్మరాజు, అనన్తవిజయం (దధ్మౌ)=అనన్తవిజయమును పూరించెను- నకులః సహదేవశ్చ=నకులుఁడును సహదేవుఁడును, సుఘోషమణిపుష్పకౌ (దధ్మతుః) =సుఘోషము మణిపుష్పకము అను శంఖములను (పూరించిరి)- పాంచజన్యాదులు శ్రీకృష్ణాదుల శంఖముల పేరులు.

కాశ్యశ్చ పరమేష్వాసశ్శిఖణ్డీచ మహారథః।
ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకిశ్చాపరాజితః॥౧౭॥
ద్రుపదో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః పృథివీపతే।
సౌభద్రశ్చ మహాబాహుః శఙ్ఖాన్దధ్ముః పృథక్పృథక్॥౧౮॥

పరమేష్వాసః కాశ్యశ్చ= గొప్ప ధనుస్సుగల కాశిరాజును, మహారథః శిఖణ్డీచ= మహారథుఁడైన శిఖండియును, ధృష్టద్యుమ్నః= ధృష్టద్యుమ్నుఁడు (ద్రుపదునికొడుకు)ను, విరాటశ్చ= విరాటుఁడును, అపరాజితః సాత్యకిశ్చ= ఓడిపోని సాత్యకియును, ద్రుపదః= ద్రుపదరాజును, ద్రౌపదేయాశ్చ= ద్రౌపదికొడుకులును, మహాబాహుః సౌభద్రశ్చ= గొ

---

* హృషీక= ఇంద్రియములకు, ఈశః= ప్రభువు అని యర్థము. మాధ్వటీకయందు విషయేంద్రియములకు ప్రేరకుఁడనియు, హృషీకేశ= సుఖమునిచ్చునట్టి తలవెంట్రుకలు కలవాఁడనియు, హృషీ కః ఇ ఈశ= సంతోషించిన బ్రహ్మ రుద్రులు కలవాఁడనియును వ్రాయఁబడినది.

† పంచజనుఁడను రాక్షసునివలనఁ గలిగినదని యర్థము.

‡ ఉత్తరదిగ్విజయముచేసి చాలధనము సంపాదించినవాఁడని విగ్రహము.

§ వృకమనెడి యగ్ని కడుపులోఁ గలవాఁడని యవయవార్థము.

♥ యుద్ధమునందు స్థిరుఁడైనవాఁడని యవయవార్థము.

ప్పభుజములుకల సుభద్రకొడుకు(అభిమన్యుఁడు)ను (హే)పృథివీపతే (ఓ)రాజా!(ఓధృతరాష్ట్రుఁడా!)సర్వశః పృథక్పృథక్ శఙ్ఖాన్దధ్ముః = అందఱును వేఱువేఱుగా శంఖములను పూరించిరి.

స ఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్।
నభశ్చ పృథివీం చైవ తుములోవ్యనునాదయన్॥౧౯॥

తుములః సఘోషః= సంకులమైన ఆశంఖధ్వని, నభశ్చ పృథివీం చైవ వ్యనునాదయన్=ఆకాశమునుఁ భూమిని బ్రతిధ్వనిచేయింపుచు, ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్ = ధృతరాష్ట్రపుత్రులయొక్క గుండెలను బద్దలుగొట్టెను.

అథ వ్యవస్థితాన్ దృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రాన్ కపిధ్వజః।
ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే ధను రుద్యమ్య పాణ్డవః॥౨౦॥
హృషీకేశం తదా వాక్య మిదమాహ మహీపతే।

(హే)మహీపతే! = (ఓ)రాజా!(ధృతరాష్ట్రుఁడా!)అథ=పిదపను, శస్త్రసంపాతే ప్రవృత్తే(సతి)=ఆయుధములపాటు ప్రవర్తించినది(అగుచుండఁగా), కపిధ్వజః పాణ్డవః= కోఁతి(హనుమంతుఁడు)ధ్వజముగాఁగల పాండవుఁడు(అర్జునుఁడు), వ్యవస్థితాన్ ధార్తరాష్ట్రాన్ దృష్ట్వా= యుద్ధముచేయనిలిచియున్న ధృతరాష్ట్రపుత్రులను చూచి, ధనుః ఉద్యమ్య= విల్లును ఎత్తి, తదా హృషీకేశమ్ ఇదం వాక్యమ్ ఆహ= అప్పుడు శ్రీకృష్ణమూర్తినిగూర్చి ఈ వాక్యమును పలికెను.

ఇచట మాధ్వటీకయందు, (యుద్ధే) ధనుః ఉద్యమ్య (స్వేన)శస్త్రసంపాతే ప్రవృత్తే (సతి)=(యుద్ధమునందు)ధనుస్సును ఎత్తి (తాను) శస్త్రములనుప్రయోగించుట ప్రసక్తమగుచుండఁగా,అని యొకయన్వయంబును,—ప్రవృత్తే అనుదానికి ప్రవర్తింపఁజేయవలసిన అనియర్థముచేసి, ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే వ్యవస్థితాన్ ధార్తరాష్ట్రాన్=ప్రవర్తింపఁజేయవలసిన ఆయుధప్రయోగముకొఱకు నిలిచియున్న మఱోధవాసులను అని మఱియొకయన్వయమును వ్రాయఁబడినవి.

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత॥౨౧
యావ దేతా న్నిరీక్షేఽహం యోద్ధుకామా నవస్థితాన్।
కై ర్మయా సహ యోద్ధవ్య మస్మిన్ రణసముద్యమే॥౨౨॥

(హే) [illegible]=(ఓ) [illegible] చ్యుతుఁడా!*, అస్మిన్ రణసముద్యమే=ఈయు [illegible] యోద్ధవ్యమ్=నా చేత ఎవ్వరి [illegible] (అనుకొనుటకై), యో [illegible] యుద్ధము చేయఁగోరికకలవారై యు [illegible] అహం నిరీక్షే=ఎంతలో నే [illegible] రయోః సేనయోః మధ్యే=రెం [illegible] మే రథం స్థాపయ=నా రథమును నిలుపుము-

యోత్స్యమానా [illegible] య ఏతే౽త్ర సమాగతాః।
ధా [illegible] ప్రియచికీర్షవః॥ ౨౩

[illegible]=యుద్ధమునందు, [illegible] ధార్తరాష్ట్రస్య [illegible] ధార్తరాష్ట్రుని [illegible] దుర్యోధనుని [illegible] కు [illegible] సమాగతాః=ప్రవ్వటచేరియున్నా [illegible] యుద్ధముచేయఁగ [illegible] (వారిని) [illegible]

[illegible] ఉవాచ.

ఏవముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన భారత।
సేనయో రుభయో ర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమమ్॥ ౨౪
భీష్మద్రోణప్రముఖతః సర్వేషాంచ మహీక్షితామ్।
ఉవాచ పార్థ పశ్యైతాన్ సమవేతాన్ కురూనితి॥ ౨౫॥

(హే) భారత!=(ఓ) [illegible] రాష్ట్రుఁడా! హృషీకేశః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, గు డాకేశేన†ఏవమ్ [illegible]=[illegible]సునిచేత [illegible] పలుకఁబడినవాఁడై ఉ

* [illegible] వాఁడు- [illegible] జేసినవాఁడని [illegible] చ్యుతిజేసినవాఁ [illegible] చ్యుతః [illegible] నవతరించినవాఁడని యు [illegible]

† [illegible] నిద్రను జయించినవాఁడు-అం [illegible] గుడ ఆ కేశ=బెల్లమువలె [illegible] వెంట్రుకలు కలవాఁడ [illegible] కేశములు గలవాఁడు; [illegible] కేశములుగలవాఁడనియుఁ జెప్పుదురు.

భయోః సేనయోః మధ్యే=రెండు సేనల నడుమను, భీష్మద్రోణప్రముఖతః సర్వేషాం మహీక్షితాం (ప్రముఖతః)చ=భీష్మద్రోణులయెదుటనను అందఱు రాజుల(యెదుటను)ను, రథోత్తమం స్థాపయిత్వా=రథశ్రేష్ఠమును నిలిపి, (హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, సమవేతాన్ ఏతాన్ కురూన్ పశ్య=చేరియున్న ఈ కౌరవులను చూడుము- ఇతి ఉవాచ=అని పలికెను.

తత్రాపశ్యత్ స్థితాన్ పార్థః పితౄనథ పితామహాన్।
ఆచార్యాన్మాతులాన్భ్రాతౄన్పుత్రాన్పౌత్రాన్సఖీంస్తథా॥౨౬॥
శ్వశురాన్సుహృదశ్చైవ సేనయోరుభయోరపి।

అథ=పిమ్మట, పార్థః=అర్జునుఁడు, తత్ర సేనయోః ఉభయోరపి స్థితాన్=ఆ సేనలయందు రెంటియందును ఉన్న, పితౄన్=పినతండ్రి పెదతండ్రులను, పితామహాన్=తాతలను, ఆచార్యాన్=ఆచార్యులను, మాతులాన్=మేనమామలను, భ్రాతౄన్=అన్నదమ్ములను, పుత్రాన్=కొడుకులను, పౌత్రాన్=మనుమలను, తథా సఖీన్=అట్లు చెలికాండ్రను, శ్వశురాన్=మామగార్లను, సుహృదః=ఉపకారము చేసినవారిని, అపశ్యత్=చూచెను.

తాన్సమీక్ష్య స కౌన్తేయః సర్వాన్ బన్ధూనవస్థితాన్।
కృపయా పరయాఽఽవిష్టో విషీదన్నిదమబ్రవీత్॥౨౭॥

సః కౌన్తేయః=ఆ కున్తీపుత్రుఁడు(అర్జునుఁడు), అవస్థితాన్ తాన్ సర్వాన్ బన్ధూన్ సమీక్ష్య=(యుద్ధభూమియందు) నిలిచియున్న ఆ యందఱు బంధువులను చూచి, పరయా కృపయా ఆవిష్టః=గొప్ప కనికరము చేత నాక్రమింపఁబడినవాఁడై, విషీదన్ ఇదమ్ అబ్రవీత్=దుఃఖించుచున్నవాఁడై దీనిని(చెప్పఁబోవు వాక్యమును) పలికెను.

విషాదమనఁగా దుఃఖమువలన కలిగిన మనోదౌర్బల్యము- అది కలిగినచో సర్వవ్యాపారములును ఉడుగును- అని మాస్వటీకలో వివరింపఁబడినది.

అర్జున ఉవాచ.

దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ యుయుత్సుం సముపస్థితమ్॥౨౮॥
సీదన్తి మమ గాత్రాణి ముఖంచ పరిశుష్యతి।

వేపథుశ్చ శరీరే మే రోమహర్షశ్చ జాయతే॥౨౯॥
గాణ్డీవం స్రంసతే హస్తాత్త్వక్చైవ పరిదహ్యతే।
నచ శక్నోమ్యవస్థాతుం భ్రమతీవ చ మే మనః॥౩౦॥

(హే) కృష్ణ! = (ఓ) కృష్ణుఁడా!‡, యుయుత్సుం సముపస్థితమ్ = యుద్ధముఁ గోరినవాఁడై వచ్చియున్న, ఇమం స్వజనం దృష్ట్వా (స్థితస్య) మమ = ఈ స్వజనమును చూచి (నిలిచియున్న) నా యొక్క, గాత్రాణి సీదన్తి = అవయవములు శిథిలములగుచున్నవి- ముఖంచ పరిశుష్యతి = ముఖంబును ఎండిపోవుచున్నది- మే శరీరే వేపథుశ్చ (జాయతే) = నా శరీరమున వడఁకును (పుట్టుచున్నది)- రోమహర్షశ్చ జాయతే = పులకరింతయు (గగుర్పాటు)ను పుట్టుచున్నది- గాణ్డీవం హస్తాత్ స్రంసతే = గాండీవధనుస్సు చేతినుండి జారుచున్నది- త్వక్చైవ పరిదహ్యతే = చర్మంబును అంతటదహింపఁబడుచున్నది- మే మనశ్చ భ్రమతీవ = నా మనస్సును తిరుగుచున్నట్లున్నది- అవస్థాతుంచ నశక్నోమి = నిలుచుటకును సమర్థుఁడను కాకున్నాను.

నిమిత్తానిచ పశ్యామి విపరీతాని కేశవ।
నచ శ్రేయోఽనుపశ్యామి హత్వా స్వజనమాహవే॥౩౧॥

(హే) కేశవ§ = (ఓ) కృష్ణమూర్తీ, విపరీతాని నిమిత్తానిచ పశ్యామి = విరుద్ధములైన (అనిష్టమును సూచించెడి) శకునములనును చూచుచున్నాను-

‡ కృష = భూవాచకమైన శబ్దము ణః = నిర్వృతివాచకము; కృష్ణ = భక్తులను తమవైపునకు ఆకర్షించువాఁడు; కృష = ఛేదింపఁబడిన (దైత్యుల) ప్రాణంబును బలంబును కలవాఁడు; (దేవతలకు) ఈయఁబడిన హవిర్భాగంబును బలంబును కలవాఁడు. అని మూర్ధ్వటీకయందు వివరింపఁబడినది.

§ క ఈశ వ = బ్రహ్మను రుద్రుని రక్షించువాఁడు, కేశవ = కేశియనురాక్షసుని చంపినవాఁడు- అని మధుసూదనటీక- మాధ్వటీకలో బ్రహ్మరుద్రులను ప్రవర్తింపఁజేయువాఁడు, క ఈ శ ఈశ వ = బ్రహ్మను లక్ష్మిని కాముని రుద్రుని సంహారకాలమున మ్రింగివేయువాఁడు, లేక వహించువాఁడు, కేశవ = సుఖశ్రేష్ఠమును వహించువాఁడు, ప్రళయసముద్రమునఁగాని క్షీరసముద్రమునఁగాని శయనించువాఁడు, మంచితలవెండ్రుకలు గాని కేశనామకులగు అవతారములు గాని కలవాఁడు అనియు నవయవార్థములు వ్రాయఁబడినవి.

అహత్వ స్వజనం హత్వా = యుద్ధమున స్వజనమును చంపి, అను = అటపైని, శ్రేయశ్చ నపశ్యామి = మేలును చూడకున్నాను.

నకాఙ్క్షే విజయం కృష్ణ నచ రాజ్యం సుఖానిచ।
కిం నో రాజ్యేన గోవిన్ద కింభోగై ర్జీవితేనవా॥౩౨॥
యేషామర్థే కాఙ్క్షితం నో రాజ్యం భోగా స్సుఖానిచ।
త ఇమేఽవస్థితా యుద్ధే ప్రాణాం స్త్యక్త్వా ధనానిచ॥౩౩॥
ఆచార్యాః పితరః పుత్రా స్తథైవచ పితామహాః।
మాతులా శ్శ్వశురాః పౌత్రాః స్యాలా స్సంబన్ధిన స్తథా। ౩౪

(హే) కృష్ణ! = (ఓ) కృష్ణుండా! విజయం నకాఙ్క్షే = జయమును కోరను- రాజ్యంచ సుఖానిచ నకాఙ్క్షే = రాజ్యమును సుఖములను కోరను. (హే) గోవిన్ద! = (ఓ) కృష్ణుండా!, రాజ్యేన నః కిమ్ (ప్రయోజనమ్) = రాజ్యముచేత మనకు ఏమి (ప్రయోజనము)- భోగైః జీవితేనవా కిమ్ = సుఖములచేతఁగానీ బ్రదుకుచేతఁగానీ ఏమి (ప్రయోజనము) నః రాజ్యమ్ యేషామ్ అర్థే కాఙ్క్షితమ్ = మనయొక్క రాజ్యము ఎవ్వరికొఱకు కోరఁబడినదో, భోగాః సుఖానిచ (యేషామర్థే కాఙ్క్షితాని) = సుఖసాధనములును సుఖములును (ఎవ్వరికొఱకు కోరఁబడినవో), తే ఇమే = ఆ వీరు, ప్రాణాన్ ధనానిచ త్యక్త్వా = ప్రాణములయాశను ధనములయాశను విడిచి, యుద్ధే అవస్థితాః = యుద్ధమందు నిలిచియున్నవారు- వారెవ్వరన్నను—ఆచార్యాః = ఆచార్యులును, పితరః = తండ్రులును, పుత్రాః = కొడుకులును, తథైవచ పితామహాః = ఆప్రకారమే తాతలును, మాతులాః = మేనమామలును, శ్వశురాః = మామగా

---

* గోవిన్ద = ఇంద్రియములను పొందువాడు- ఎల్లప్పుడును [illegible] అధిష్ఠానముగ నుండువాడు- అని మధుసూదనటీక- మాధ్వటీకలో,—గోవిన్దుఁడన గుణత్రయాదివిశేషములును, [illegible] స్వర్గములును, కేశరూపానలంకరములును, [illegible] [illegible] విష్ణు = పొందించున్నా[illegible] [illegible] [illegible] విష్ణుజ్ఞానము నిచ్చువాఁడు- [illegible] భేదించువాఁడు- [illegible] భేదించువాఁడు- అని యువయుక్త ధర్మములు [illegible]బడినవి.

ర్లును, పౌత్రాః=మనుమలును, స్యాలాః=భార్యతోఁబుట్టినవాండ్రును, తథా సంబన్ధినః=ఆప్రకారము చుట్టాలును.

ఏతా న్నహన్తు మిచ్ఛామి ఘ్నతోఽపి మధుసూదన।
అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కింను మహీకృతే॥ ౩౫

(హే)మధుసూదన*!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, (మామ్)ఘ్నతోఽపి ఏతాన్=(నన్ను) కొట్టుచున్నవారైనను వీరిని, త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోరపి=మూడులోకములరాజ్యము నిమిత్తమైనను, హన్తుమ్ నేచ్ఛామి=చంపను ఇచ్ఛయింపకున్నాను. మహీకృతే (హన్తుం నేచ్ఛామీతి) (వక్తవ్యమ్) కింను=భూమికొఱకు (చంపఁగోరకున్నానని) (చెప్పవలసినది) ఏమి?

నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్నః కా ప్రీతిః స్యా జ్జనార్దన।
పాపమే వాశ్రయే దస్మా న్హత్వై తా నాతతాయినః॥ ౩౬

(హే)జనార్దన!†(ఓ)కృష్ణుఁడా!, ధార్తరాష్ట్రాన్ నిహత్య (స్థితానాం) నః=దుర్యోధనాదులను చంపి (ఉన్న) మనకు, కా ప్రీతిః స్యాత్=ఏమి సంతోషము కలుగును?- ఆతతాయినః‡ ఏతాన్=చం

---

* మధుసూదన=మధువనెడి దైత్యుని చంపినవాఁడు- మాధ్వటీకలో, తేనెవ్రాసిన యద్దమువలె సుఖలేశములకల సంసారమును పోఁగొట్టువాఁడు- మధుసూదన=మధురముగా వందురఁ దైనభీముని నియమించువాఁడు- అనియును వ్రాయఁబడినది.

† జన అర్దన=జనులను చంపువాఁడు- అనఁగా సంహారకర్త అని మధుసూదనటీక- మాధ్వటీకలో జన=పుట్టినవాఁడును, అర్దన=సంహరించువాఁడును అనియు, జన అర్దన=పుట్టుకను పోఁగొట్టువాఁడు, మంచిజనులను మంచిగతిని పొందించువాఁడు, చెడుజనులను చెడుగతిని పొందించువాఁడు, సజ్జనులను యాచించువాఁడు, దుర్జనులను హింసించువాఁడు- అనియర్థములు వ్రాయఁబడినవి.

‡ శ్లో॥ అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణి ర్ధనాపహః। క్షేత్రదార హరశ్చైవ షడేతే హ్యాతతాయినః- (ఇండ్లు మొదలగువానికి నిప్పుపెట్టువాఁడు, విషము పెట్టువాఁడు, శస్త్రమును చేతంగలవాఁడు, ధనమును అపహరించువాఁడు, భూమిని భార్యను హరించువాఁడు, ఈయార్గురును ఆతతాయులనఁబడుదురు)

పుటకుముద్యుక్తులయిన వీరిని, హత్వా (స్థితాన్) అస్మాన్=చంపి (ఉన్న) మనను, పాపమేవ ఆశ్రయేత్ = పాపమే ఆశ్రయించును—ఆతతాయిన మాయాన్తం హన్యాదేవావిచారయన్ (చంపనుద్యుక్తుఁడై వచ్చువానిని విచారింపక చంపవలసినదియె) అను నీతిశాస్త్రవచనముకంటె, అహింసా పరమోధర్మః (హింసింపకుండుట గొప్ప ధర్మము) అను ధర్మశాస్త్రవచనము బలవత్తని తాత్పర్యము.

మధుసూదనటీకలో, అస్మాన్ హత్వా (స్థితాన్)= యుద్ధముచేయక యూరకయున్న) మనను చంపి (ఉన్న), ఏతాన్ ఆతతాయినః= ఈ ఆతతాయులను (దుర్యోధనాదులను), పాపమేవ ఆశ్రయేత్ = పాపమే ఆశ్రయించును. అనియు వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది

తస్మాన్నార్హా వయం హన్తుం ధార్తరాష్ట్రాన్స్వబాన్ధవాన్।
స్వజనం హి కథం హత్వా సుఖినః స్యామ మాధవ॥ ౩౭॥

(హే) మాధవ§! =(ఓ) కృష్ణుఁడా!, తస్మాత్ = దానివలన, వయమ్= మనము, స్వబాన్ధవాన్ ధార్తరాష్ట్రాన్ హన్తుమ్ అర్హాః న= బంధువులతోఁ గూడిన ధార్తరాష్ట్రులను చంపఁ దగినవారము కాము. స్వబాన్ధవాన్ అనుపాఠమున మనబంధువులైన అనియర్థము. స్వజనం హత్వా= స్వజనమును చంపి, సుఖినః కథం హి స్యామ? =సుఖవంతులము ఎట్లు అగుదుము?

యద్యప్యేతే న పశ్యన్తి లోభోపహతచేతసః।
కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహే చ పాతకమ్॥ ౩౮॥
కథం న జ్ఞేయమస్మాభిః పాపాదస్మాన్నివర్తితుమ్।
కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యద్భిర్జనార్దన॥ ౩౯॥

లోభోపహతచేతసః ఏతే= రాజ్యలోభముచేతఁ జెడఁగొట్టఁబడిన మనస్సులుగల వీరు (దుర్యోధనాదులు), కులక్షయకృతం దోషమ్=వంశక్షయముచేఁ గలుగఁజేయఁబడిన దోషమును, మిత్రదోహే పాతకం

§ మాధవ= లక్ష్మికి పెనిమిటి. అని మధుసూదనటీక- మాధ్వటీకలో, జ్ఞానమునకు అధిపతియైనయు, మాధవ= జ్ఞానమును ధర్మమును ప్రవర్తింపఁజేయువాఁడు, మాధవ=మధువను దైత్యుని సంబంధి. అనఁగా మధువను దైత్యుని యొక్క శత్రువనుట-, అనియు వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది-

చ=మిత్రద్రోహమునందలి పాపమునను, నపశ్యన్తి యద్యపి=ఎఱుంగ
కున్నారు గాని, (తథాఽపి=అయినను). (హే)జనార్దన=(ఓ)కృష్ణుం
డా!, కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యద్భిః అస్మాభిః=కులక్షయము
చేఁగలుగఁజేయఁబడెడు దోషమును ఎఱుంగుచున్న మనచేతను, అ
స్మాత్ పాపాత్ నివర్తితుమ్=ఈ పాపమునుండి మఱ్లుటకు, క
థం నజ్ఞేయమ్=ఎట్లు తెలియఁబడఁదగదు.

కులక్షయే ప్రణశ్యన్తి కులధర్మాస్సనాతనాః।
ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్నమధర్మోఽభిభవత్యుత॥౪౦॥
అధర్మాభిభవాత్కృష్ణ ప్రదుష్యన్తి కులస్త్రియః।
స్త్రీషు దుష్టాసు వార్ష్ణేయ జాయతే వర్ణసంకరః॥౪౧॥
సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్యచ।
పతన్తి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః॥౪౨॥

కులక్షయే (సతి) సనాతనాః కులధర్మాః ప్రణశ్యన్తి=వంశక్షయము
(కలుగుచుండఁగా) పరంపరచేవచ్చిన కులధర్మములు నశించుచున్న
వి- ధర్మే నష్టే (సతి)=ధర్మము నశించిన(దగుచుండఁగా), కుల
మ్ కృత్స్నముత=కులమును అంతటిని, అధర్మః అభిభవతి=అధ
ర్మము ఆక్రమించుచున్నది- (హే)కృష్ణ!=(ఓ)కృష్ణుఁడా!, అధర్మా
భిభవాత్ కులస్త్రియః ప్రదుష్యన్తి=అధర్మము ఆక్రమించుటవలన
కులములోనిస్త్రీలు చెడుచున్నారు- (హే)వార్ష్ణేయ!=(ఓ)వృష్ణివం
శమువాఁడా!(కృష్ణుఁడా!), స్త్రీషు దుష్టాసు(సత్సు)=స్త్రీలు చెడిన
వారు (అగుచుండఁగా). వర్ణసంకరః జాయతే=వర్ణములు కలిసి
పోవుట కలుగుచున్నది- సంకరః=సంకరము, కులఘ్నానాం కులస్య
చ=కులమును చెడఁగొట్టినవారికిని కులమునకును, నరకాయైవ (భవతి)
=నరకముకొఱకే అగుచున్నది- హి=ఇంతియెకాక, ఏషాం పితరః=
వీరి పితృదేవతలు, లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః(సన్తః)పతన్తిహి=లోపించి
నపిండోదక కార్యములుకలవారు(అగుచు) (నరకములో) పడుచున్నారు
గదా.

దోషైరేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః।
ఉత్సాద్యన్తే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః॥౪౩॥

ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన।
నరకే నియతం వాసో భవతీత్యనుశుశ్రుమ॥౪౪॥

కులఘ్నానామ్=కులమును చెడఁగొట్టువారియొక్క, వర్ణసంకరకారకైః ఏతైః దోషైః=వర్ణసంకరమును చేసెడి ఈ దోషములచేత, శాశ్వతాః జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ=సనాతనములైన వర్ణధర్మములును వంశధర్మములును, ఉత్సాద్యన్తే=నశింపఁజేయఁబడును- (హే)జనార్దన!=(ఓ)కృష్ణుఁడా!, ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణామ్=నశించిన కులధర్మములుగల మనుష్యులకు, నరకే నియతం(యథాతథా) వాసః భవతి=నరకమున నిత్యముగా ఉనికి కలుగుచున్నది, ఇతి శుశ్రుమ=అని వింటిమి. పెద్దలవలన అని శేషము.

కులధర్మాశ్చ అను చకారమువలన ఆశ్రమధర్మాదులకుఁ గూడ గ్రహణమని మాధ్వటీక.

అహో బత మహత్పాపం కర్తుం వ్యవసితా వయమ్।
యద్రాజ్యసుఖలోభేన హన్తుం స్వజనముద్యతాః॥౪౫॥

అహోబత!=అయ్యయ్యో!- వయమ్=మనము, మహత్ పాపం కర్తుం వ్యవసితాః=గొప్ప పాపమును చేయుటకు ఉద్యుక్తులమైతిమి- యత్=ఏకారణమువలన, రాజ్యసుఖలోభేన=రాజ్యమందును సుఖమందును ఆశచేత, స్వజనమ్ హన్తుమ్ ఉద్యతాః=స్వజనమును చంపుటకు ఉద్యుక్తులమైతిమో.

మాధ్వటీకలో ఉద్యతాః(ఇతి) యత్ (తత్) పాపమ్=ఉద్యుక్తులమైతిమి (అనునది) యేది(కలదో) (అ) పాపమును అని వెనుకకు అన్వయము వ్రాయఁబడినది.

యది మామప్రతీకారమశస్త్రం శస్త్రపాణయః।
ధార్తరాష్ట్రా రణే హన్యుస్తన్మే క్షేమతరం భవేత్॥౪౬॥

అప్రతీకారమ్ అశస్త్రమ్ మామ్=ప్రతిక్రియలేనివాఁడనును శస్త్రములులేనివాఁడనునగు నన్ను, శస్త్రపాణయః ధార్తరాష్ట్రాః=శస్త్రములు చేతులలోఁగల ధృతరాష్ట్రునికొడుకులు, హన్యుర్యది=చంపిరేని, తత్=అది, మే క్షేమతరం భవేత్=నాకు మిక్కిలిహితమైనది

అగును- ప్రియతరమ్ అనుపాఠమున మిక్కిలిఇష్టమైనది అనియర్థము.

సంజయ ఉవాచ.

ఏవము క్త్వాఽర్జున స్సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్ ।
విసృజ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః ॥౪౭॥

సంజయః ఉవాచ=సంజయుఁడు పలికెను- సంఖ్యే=యుద్ధమునందు, అర్జునః=అర్జునుఁడు, ఏవమ్ ఉక్త్వా=ఇట్లు పలికి, శోకసంవిగ్నమానసః (సన్) సశరం చాపం విసృజ్య=దుఃఖముచేతపీడింపఁబడినమనస్సుకలవాఁ(డగుచు) బాణములతోఁగూడిన ధనుస్సును విడిచి, రథోపస్థే ఉపావిశత్=రథముమీదను కూర్చుండెను.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే అర్జున
విషాదోనామ ప్రథమోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్ర
తిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణా
ర్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో అ
ర్జునవిషాదప్రతిపాదకంబగు
మొదటియధ్యాయము.

రెండవయధ్యాయము-

సంజయ ఉవాచ.

తం తథా కృపయావిష్ట మశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్।
విషీదన్త మిదం వాక్య మువాచ మధుసూదనః॥౧॥

తథా కృపయా ఆవిష్టమ్= అట్లు కనికరముచేత ఆక్రమింపఁబడినవాఁడును, అశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్ విషీదన్తమ్ తమ్=కన్నీళ్లతో నిండినవైవ్యాకులములైననేత్రములుకలవాఁడును దుఃఖింపుచున్నవాఁడునగు ఆతనిఁ(అర్జునుని)గూర్చి, మధుసూదనః ఇదమ్ వాక్యమ్ ఉవాచ=శ్రీకృష్ణమూర్తి ఈ వాక్యమును పలికెను.

శ్రీభగవా నువాచ.

కుతస్త్వా కశ్మల మిదం విషమే సముపస్థితమ్।
అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్య మకీర్తికర మర్జున॥౨॥

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ= శ్రీభగవంతుఁడు(శ్రీకృష్ణమూర్తి)† పలికెను- (హే) అర్జున!= (ఓ) యర్జునుఁడా!, అనార్యజుష్టమ్ అస్వర్గ్యమ్ అకీర్తికరమ్ కశ్మలమ్= తగుమనుష్యులు కానివారి(అజ్ఞానుల)చే నవలంబింపఁబడినదియు స్వర్గమునకుతగనిదియు అపకీర్తినికలుగఁజేయునదియునగు దుఃఖము, విషమే= ఒడుదుడుకులో, త్వా కుతః ఉపస్థితమ్= నిన్ను ఏల పొందెను.

మధుసూదనటీకలో కశ్మలమ్ అనుదానికి మలినమైన స్వధర్మవైముఖ్యము అని వ్రాయఁబడినది. మాధ్వటీకలో దుఃఖము మోహము అని రెండర్థములు వ్రాయఁబడినవి.

---

† శ్లో॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః। జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీఙ్గనా॥ (ఐశ్వర్యధర్మకీర్తిశ్రీజ్ఞాన వైరాగ్యములకు భగమను సంజ్ఞ- ఇవికలవాఁడు భగవంతుఁడు-) శ్లో॥ ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానా మాగతిం గతిమ్। వేత్తి విద్యా మవిద్యాంచ సవాచ్యో భగవానితి॥ (భూతములపుట్టుకను, నాశమును, రాఁబోయెడి సంపత్తును, రాఁబోయెడి ఆపత్తును, జ్ఞానమును, అజ్ఞానమును, ఎవ్వఁడెఱుఁగునో వాఁడు భగవంతుఁడని చెప్పఁబడఁగినవాఁడు) ఈ రెండు శ్లోకములును శాంకరభాష్యములో 3 అధ్యా॥ 39 శ్లోకమున వ్రాయఁబడినది.

క్లైబ్యం మాస్మగమః పార్థ నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే।
క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త్యక్త్వోత్తిష్ఠ పరంతప॥3॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, క్లైబ్యం మాస్మగమః= అధైర్యమును పొందకుము- త్వయి ఏతత్ నోపపద్యతే= నీయందు ఇది తగదు- (హే)పరంతప!= శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా!, క్షుద్రం హృదయ దౌర్బల్యం త్యక్త్వా= తుచ్ఛమైన మనస్సునందలిపిరికితనమును విడిచి, ఉత్తిష్ఠ= లెమ్ము- యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండుమనుట.

మాధ్వటీకలో క్లైబ్యమ్= క్లీబత్వము, భయము, అని రెండర్థములు వ్రాయఁబడినవి.

అర్జున ఉవాచ.

కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే ద్రోణంచ మధుసూదన।
ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి పూజార్హా వరిసూదన॥४॥

హే అరిసూదన! మధుసూదన!=ఓ శత్రువులనుఁజంపువాఁడా!, శ్రీకృష్ణుఁడా!, పూజార్హౌ భీష్మం ద్రోణంచ= పూజకుతగినవారగు భీష్ముని ద్రోణునిని(కూర్చి), అహం సంఖ్యే ఇషుభిః కథం ప్రతియోత్స్యామి= నేను యుద్ధమునందు బాణములచేత ఎట్లు ఎదిరించియుద్ధముచేయఁగలను?.

మాధ్వటీకలో అరి సూదన అనుదానికి చక్రిముచేత శత్రువులను జంపువాఁడా! అనియర్థము వ్రాయఁబడినది- ప్రతి అని పదచ్ఛేదముచేయఁబడి భీష్మం ద్రోణం ప్రతి అని అన్వయింపఁబడినది.

గురూ నహత్వా హి మహానుభావాన్
చ్ఛ్రేయో భోక్తుం భైక్ష్య మపీహ లోకే।
హత్వార్థ కామాంస్తు గురూ నిహైవ
భుంజీయ భోగాన్ రుధిర ప్రదిగ్ధాన్॥५॥

మహానుభావాన్ గురూన్ అహత్వా= గొప్పప్రభావముగల పెద్దలను చంపక, ఇహ లోకే భోక్తుమ్ భైక్ష్యమపి శ్రేయః= ఈ లోకమునఁ అనుభవింపను భిక్షాన్నమైనను మేలు- అర్థకామాన్ గురూన్ హత్వాతు= ధనమునుకోరెడి గురువులను చంపితిమో, ఇహైవ రుధిరప్ర

దిగ్ధాన్ భోగాన్ భుఞ్జీయ = ఈలోకమునందే రక్తముచేఁ బూయఁబడిన భోగములను అనుభవింపవలయును.

మధుసూదనటీకలో హిమహానుభావాన్ అని ఏకపదముగాఁగూడ విభజింపఁబడి, హిమ = చలువను, హ = పోఁగొట్టెడియగ్నియొక్క కానీ సూర్యునియొక్క కానీ, అనుభావాన్ = ప్రభావముగల అనియర్థము వ్రాయఁబడినది. ఉత్తరార్థములో అర్థకామాన్ భోగాన్ = అర్థకామస్వరూపములైన భోగములను అనియు నన్వయింపఁబడినది. మాధ్వటీకలో ఈయన్వయమే వ్రాయఁబడినది.

న చైతద్విద్మః కతరన్నో గరీయో
యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయుః।
యానేవ హత్వా న జిజీవిషామ
స్తేఽవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః॥౬॥

నః కతరత్ గరీయః = మనకు ఏది శ్రేష్ఠమో, ఏతత్ న చ విద్మః = దీనిని ఎఱుంగకున్నాము. భిక్షాచరణయుద్ధములలో నేది శ్రేష్ఠమో తెలియదనుటయని మధుసూదనటీక. యుద్ధమును చేయుటమానుటలలో నేది శ్రేష్ఠమో తెలియదనుటయని మాధ్వటీక. (వయమ్) జయేమ యద్వా = (మనము) జయింతుమేమో. నః (ధార్తరాష్ట్రాః) జయేయుర్యది వా = మనను (ధార్తరాష్ట్రులు) జయింతురేమో. యాన్ హత్వా (వయమ్) నైవ జిజీవిషామః = ఎవ్వరిని చంపి (మనము) జీవింపనేకోరమో, తే ధార్తరాష్ట్రాః ప్రముఖే అవస్థితాః = ఆ ధార్తరాష్ట్రులు ఎదుటనిలిచినవారు. మధుసూదనటీకలో ధార్తరాష్ట్రులనఁగా ధృతరాష్ట్రసంబంధులగు భీష్మద్రోణాదులని వివరింపఁబడినది

కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః
పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మసమ్మూఢచేతాః।
యచ్ఛ్రేయః స్యాన్నిశ్చితం బ్రూహి తన్మే
శిష్యస్తేఽహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమ్॥౭॥

కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః = లోభముచేఁగలిగిన దోషముచేత తిరస్కరింపఁబడిన స్వభావముగలవాఁడనును, ధర్మసమ్మూఢచేతాః =

ధర్మమునందుసందేహమునుపొందినమనస్సుకలవాఁడనునై, త్వామ్ పృచ్ఛామి=నిన్ను అడుగుచున్నాను- యత్ నిశ్చితం శ్రేయః స్యాత్=ఏది నిశ్చయింపఁబడిన మేలు అగునో, తత్ మే బ్రూహి=దానిని నాకు చెప్పుము- తే అహమ్ శిష్యః=నీకు నేను శిష్యుఁడను- త్వామ్ ప్రపన్నమ్ మామ్ శాధి=నిన్ను ఆశ్రయించిన నన్ను శాసింపుము.

స్వల్పమైనను ధనక్షయమును ఎవ్వఁడు సహింపఁడో వాఁడు కృపణుఁడని లోకములోఁ జెప్పఁబడును. అట్టివాఁడగుటచేత ఆత్మజ్ఞానములేనివాఁడెల్ల కృపణుఁడనఁబడును. అట్టి కార్పణ్యమువలన ఈ జన్మమున వీరె నావారు వీరు చచ్చినచో నాబ్రదుకేల అనికలిగెడు మమకారమే దోషము అని మధుసూదనటీక.

కార్పణ్యమనఁగా స్వజనమును చంపెదననెడి మనోదీనత్వము- దానిచేతనును కులక్షయమువలనఁ గలిగెడి దోషముచేతనునని రామానుజీయటీకయు మాధ్వటీకయు. స్వభావమనఁగా పౌరుషము అని మాధ్వటీక- ధైర్యము మొదలయినది అని రామానుజటీక.

నహి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యా
ద్య చ్ఛోక ముచ్ఛోషణ, మిన్ద్రియాణామ్।
అవాప్య భూమా వసపత్న మృద్ధం
రాజ్యం సురాణా మపి చాధిపత్యమ్॥౮॥

ఇన్ద్రియాణామ్ ఉచ్ఛోషణమ్ మమ శోకమ్=ఇంద్రియములను మిక్కిలి ఇగురఁజేసెడి నా దుఃఖమును, యత్ అపనుద్యాత్ (తత్) =ఏది పోఁగొట్టునో (దానిని), భూమా అసపత్నమ్ ఋద్ధమ్ రాజ్యమ్=భూమిలో శత్రువులు లేని సమృద్ధిగల రాజ్యమును సురాణామ్ ఆధిపత్యంచ=దేవతలయొక్క ఆధిపత్యమును, అవాప్యాపి పొందియును, (అహమ్) నపశ్యామిహి=(నేను) కానకున్నానుగదా.

సంజయ ఉవాచ.

ఏవ ముక్త్వా హృషీకేశం గుడాకేశః పరంతపః।
న యోత్స్య ఇతి గోవిన్ద ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవహ॥౯॥

పరంతపః గుడాకేశః=శత్రువులను తపింపఁజేసెడి అర్జునుఁడు, హృషీకేశం(ప్రతి) ఏవమ్ ఉక్త్వా=శ్రీకృష్ణుని (గూర్చి) ఇట్లు చెప్పి నయోత్స్య ఇతి ఉక్త్వా=యుద్ధము చేయను అని పలికి, తూష్ణీం బభూవహ=ఊరకుండెను

హ అనునది ఆశ్చర్యమును తెలియఁజేయును అని రామానుజీయటీక.

తమువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత,
సేనయో రుభయో ర్మధ్యే విషీదన్త మిదం వచః॥ ౧౦॥

(హే)భారత!=(ఓ)ధృతరాష్ట్రుఁడా!, హృషీకేశః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, ఉభయోః సేనయోః మధ్యే=రెండు సేనల నడుమను, విషీదన్తమ్ తమ్=దుఃఖించుచున్న ఆతని(అర్జునుని)గూర్చి, ప్రహసన్నివ ఇదమ్ వచః ఉవాచ=పరిహసించుచున్నట్లున్నవాఁడై ఈ వాక్యమును పలికెను

జ్ఞానవంతుఁడవైనను నీకు ఇట్టి దుర్బుద్ధి ఎట్లు కలిగెనని పరిహాసము చేయుచును అని మాధ్వటీకలో వివరింపఁబడినది.

ఈ వాక్యము అనఁగా నత్వేవాహంజాతునాసమ్(౨అ॥౧౨శ్లో)అనునది మొదలు అహంత్వాసర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామిమాశుచః(౧౮అ॥౬౬శ్లో)అనుశ్లోకమువఱకునుండెడి భగవద్గీతలను అని రామానుజభాష్యము.

దృష్ట్వాతు పాణ్డవానీకమ్(౧అ॥౨శ్లో)అనునది మొదలు, నయోత్స్య ఇతి గోవిన్ద ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవహ(౨అ॥౯శ్లో) అనువఱకును జెప్పఁబడిన గ్రంథము, ప్రాణుల సంసారదుఃఖమునకు బీజభూతములగు(విత్తనములగు) శోకమోహములు పుట్టుటకు కారణమును తెలియఁజేయును- ఎట్లన్నను- కథంభీష్మమహంసంఖ్యే(౨అ॥౪శ్లో)ఇత్యాదిగ్రంథముచేత, అర్జునునకు కలిగిన శోకమోహములు, రాజ్యము గురువులు పుత్రులు మిత్రులు(చెలికాండ్రు) సుహృత్తులు(ఉపకారకులు) స్వజనము సంబంధులు బంధువులు, వీరియందు, నేను వీరివాఁడను వీరు నావారు అనెడి భ్రాంతివలనగలిగిన స్నేహమునకు భంగము వచ్చు

ట కారణముగాఁ గలిగినవిగాఁ దెలియఁజేయఁబడినవి. ఈశోకమోహములచేత వివేకజ్ఞానశూన్యుఁడై యర్జునుఁడు, స్వయముగాఁబ్రవర్తించిన యుద్ధమునుండియు మఱలెను. తనకు గాని భిక్షమెత్తుట మొదలగువానిం జేయుట కుద్దేశించెను. కాఁబట్టి శోకమోహాది దోషములతోఁగూడిన యందఱు ప్రాణులకును స్వయముగానె స్వధర్మము ను విడుచుటయు నిషిద్ధమును సేవించుటయు బట్టించును. స్వధర్మమునఁబ్రవర్తించినప్పటికిని వారి మనోవాక్కాయాదులప్రవృత్తి ఫలోద్దేశపూర్వకంబును అహంకారముతోఁగూడినదియును గానేయుండును. దానివలన పుణ్యాపాపములు వృద్ధిబొంది జన్మసుఖదుఃఖప్రాప్తిస్వరూపంబగు సంసారము ఎడతెగకుండును. కాఁబట్టి, సంసారబీజములు శోకమోహములనియు, ఆసర్వకర్మసంన్యాస(అన్నికర్మములను విడుచుట)పూర్వకంబగు నాత్మజ్ఞానముననె కాని మఱియొక్క దానివలన నివర్తించవనియు, సర్వలోకానుగ్రహముకొఱకు ఉపదేశింపఁగోరినవాఁడై వాసుదేవుఁడు అర్జునుని నిమిత్తముగాఁ జేసికొని ఈపైగ్రంథమును చెప్పుచున్నాఁడు. అని శంకరభాష్యము.

ప్రసక్తిలేనిచోట గలిగిన స్నేహకారుణ్యములచేత వ్యాకులుఁడై క్షత్రియులకు పరమధర్మమైన యుద్ధమును అధర్మముగాఁ దలంచుచు, ధర్మమును తెలియఁగోరి శరణాగతుఁడైన యర్జునునింగూర్చి,—ఆత్మతత్త్వజ్ఞానంబును ఫలోద్దేశములేనియుద్ధము ఆత్మప్రాప్తికిసాధనము నెడిజ్ఞానంబును కలుగక ఈతని యజ్ఞానము శమింపదనితలంచి భగవంతునిచే నధ్యాత్మశాస్త్రారంభము చేయఁబడినది. అనిరామానుజభాష్యము.

ధర్మంబును జ్ఞానంబును లోకంబున నశింపఁగా కరుణాశీలుగగు బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదులచేఁ బ్రార్థింపఁబడినవాఁడై జ్ఞానమును తెలియఁజేయుటకై భగవంతుఁడు వ్యాసుఁడుగానవతరించెను. వేదార్థజ్ఞానములేక సంసారములో క్లేశముంజెందుచుండెడి స్త్రీశూద్రాదులకుంగూడ ధర్మజ్ఞానద్వారంబున మోక్షము కలుగవలయునని మహాభారతమును రచియించెను. దానిలో సర్వభారతార్థసంగ్రహమై వాసుదేవార్జునసంవాదరూపమై భారతమునెడికల్పవృక్షమునకు మక

రంభమువంటిదైన గీతను రచియించెను. రెండుసేనలనడుమను బాంధవాదిమోహమనెడి వలలో జిక్కుకొని విషాదమునుపొందుచున్న యర్జునునింగూర్చి భగవంతుఁడుచెప్పుచున్నాఁడు. అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

అశోచ్యా నన్వశోచస్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే।
గతాసూ నగతాసూంశ్చ నానుశోచన్తి పణ్డితాః॥౧౧॥

త్వమ్ అశోచ్యాన్ అన్వశోచః = నీవు దుఃఖింపఁదగనివారింగూర్చి దుఃఖించితివి. ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే = తెలివింబట్టినమాటలనుంగూడ చెప్పుచున్నావు. పణ్డితాః గతాసూన్ అగతాసూంశ్చ నానుశోచన్తి = ఆత్మజ్ఞానముకలవారు ప్రాణములుపోయినవారింగూర్చియు ప్రాణములుపోనివారింగూర్చియు దుఃఖింపరు.

ప్రజ్ఞావాదములనగ దేహస్వభావమునను జీవుని స్వభావమునుం దెలియఁజేసెడి మాటలు. గతాసూన్ అనుశబ్దమునకు శరీరములును, అగతాసూన్ అనుశబ్దమునకు జీవులును అర్థము. అని రామానుజభాష్యము.

ప్రజ్ఞావాదములనఁగా నీబుద్ధివలనఁగలిగిన వాదములని మధ్వభాష్యము.

నత్వేవాహం జాతు నాసం నత్వం నేమే జనాధిపాః।
నచైవ న భవిష్యామః సర్వే వయ మితఃపరమ్॥౧౨॥

అహమ్ జాతు నాసమ్(ఇతి)తునైవ = నేను ఒకప్పుడును లేకుంటిని(అనునది)లేదు. త్వమ్ (నాసీరితి) న = నీవు (లేకుంటివనునది) లేదు. ఇమే జనాధిపాః (నాసన్నితి) న = ఈ రాజులు (లేకుండిరనునది) లేదు. వయమ్ సర్వే ఇతః పరమ్ నభవిష్యామః (ఇతి) చ నైవ = మనము అందఱము ఇఁకమీఁదను లేకపోయెదము (అనునది) యును లేదు.—సర్వేశ్వరుఁడనగు నేనెట్లు నిత్యుఁడనో అట్లు జీవులును నిత్యులేయనుట.

ఆత్మ యొక్కటియె యైనను శరీరములభేదము ననుసరించి బహుత్వము చెప్పఁబడినది. అని శంకరభాష్యము.

దేహినోఽస్మిన్ యథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా।
తథా దేహాన్తరప్రాప్తి ర్ధీర స్తత్రనముహ్యతి॥౧౩॥

దేహినః అస్మిన్ దేహే=ఆత్మకు ఈదేహమున, కౌమారమ్ యౌవనమ్ జరా యథా (భవన్తి)=బాల్యంబును యౌవనంబును ముదిమియు నెట్లు (కలుగుచున్నవో), తథా దేహాన్తరప్రాప్తిః (భవతి)=అట్లె మఱియొక్క శరీరమును పొందుటయును (కలుగుచున్నది)- తత్ర ధీరః నముహ్యతి=ఆవిషయమున బుద్ధిమంతుఁడు మోహముం జెందఁడు.

కౌమారాద్యవస్థలుకలిగినప్పుడు ఆత్మ పుట్టుటయు అవి పోవునప్పుడు ఆత్మ నశించుటయు నెట్లులేదో అట్లు శరీరాంతరము కలుగుటయును అవికారియు నొక్కఁడునగు నాత్మకె కలుగుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

ఒక్కయవస్థపోయి మఱియొక్కయవస్థకలుగునప్పుడు ఆత్మస్థిరుఁడను జ్ఞానముండుటచేత ఆత్మ నశించెననుకొని శోకమునుజెందుట యెట్లులేదో, అట్లె ఒక్కదేహమునుండి మఱియొక్కదేహమును జెందునప్పుడును ఆత్మస్థిరుఁడను జ్ఞానముకలవాఁడు దుఃఖింపఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము దేహమున జీవుఁడున్నాఁడను నంశమును సాధించును- అదియెట్లన్నను, ఈజన్మంబున బాల్యాది శరీరములు వేఱువేఱైనను, ఏనేను కుమారశరీరము కలవాఁడనైతినో ఆనేనే యౌవనశరీరము కలవాఁడనగుచున్నాను, అను ననుభవమువలన జీవుఁడొక్కఁడెట్లు సిద్ధుఁడయ్యెనో, శరీరాంతరమును పొందునప్పుడును ఇట్లె- చచ్చినశరీరమునకు బాల్యాద్యవస్థానుభవము లేదుగదా- ఇంతియ కాక యపౌరుషేయంబగుటను బ్రమాణతమంబైన వేదంబు నింద్రప్రమాణము- కావున కుయుక్తులచేత ధీరుఁడగు వాఁడు మోహముం జెందఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

మధ్వభాష్యంబున ఈశ్లోకమునకును వెనుకటి శ్లోకమునకును నుఱియొక్క విధముగాఁగూడ తాత్పర్యము వ్రాయఁబడినది—జీవనాశముం బట్టియైనను శరీరనాశముం బట్టియైననుగదా శోకముం జెందవలసినది-

అందుజీవులు నిత్యులగుటవలన జీవనాశముంబట్టి శోకింపనక్కఱ లేదని నత్వేవాహమ్ అనుశ్లోకమునకు తాత్పర్యము- ఇంక శరీరనాశమునకును దుఃఖింపనక్కఱలేదు- బాల్యాదిశరీరములుపోయి యౌవనాదిశరీరములు వచ్చినప్పుడెట్లు శోకము లేదో అట్లె ఈశరీరముపోయి మఱియొక శరీరము వచ్చునప్పుడు నని దేహినోస్మిన్ అనుశ్లోకమునకు తాత్పర్యము.

మాత్రాస్పర్శాస్తు కౌన్తేయ శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖదాః।
ఆగమాపాయినో నిత్యా స్తాం స్తితిక్షస్వ భారత॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కున్తీపుత్రుఁడా!, మాత్రాస్పర్శాః శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః=శబ్దాదివిషయ సంబంధములు చలివేడిమొదలగు సుఖదుఃఖములనిచ్చునవి- ఆగమాపాయినః=రాకపోకలుగలవి- అనఁగా నొకప్పుడుండి మఱియొకప్పుడు లేకుండునవి- (కావున నె), అనిత్యాః=అనిత్యములు- (హే)భారత! తాన్ తితిక్షస్వ=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా! వానిని సహింపుము.

చలువయొ కాలభేదమున సుఖమును దుఃఖమునుంగూడ కలుగఁజేయును- వేడియునిట్లె- మాత్రలనఁగా ఇంద్రియములు- వానికి విషయములతోడి సంబంధములుగానీ వాని విషయములుగానీ మాత్రాస్పర్శములు- అని శంకరభాష్యము.

శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడి విషయములును వానికి ఆశ్రయములైన పంచభూతంబులును తన్మాత్రల*చేఁ గలిగినవిగాన మాత్రలనఁబడును- వానికి శ్రోత్రాదీంద్రియములతోడి సంబంధములె మాత్రాస్పర్శములు- అని రామానుజభాష్యము.

మాత్రలనఁగా విషయములు- వానితోడిసంబంధములు మాత్రాస్పర్శములు- అని మధ్వభాష్యము.

యం హి న వ్యథయన్త్యేతే పురుషం పురుషర్షభ।
సమదుఃఖసుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే॥౧౫॥

(హే)పురుషర్షభ!=(ఓ)పురుషశ్రేష్ఠుఁడా, సమదుఃఖసుఖమ్ ధీరమ్ యమ్=సమములైన సుఖదుఃఖములుకలవాఁడును ధైర్యముకలవాఁడు

* తన్మాత్రలనిరూపణమును సృష్టిసంగ్రహమునఁజూడనగు.

నను నెవ్వనిని, ఏతే వ్యథయన్తి=ఇవి బాధింపవో, సహి అమృతత్వాయ కల్పతే=వాఁడుగదా మోక్షమునకు సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు.

ధీరమ్= బుద్ధిమంతుని- అని శంకరభాష్యము.

పురిశయః పురుషః (శరీరమున పరుండువాఁడుగాన పురుషుఁడనఁబడును) అనువిగ్రహమును పట్టి శరీరముతో నుండఁగానే యెవ్వని మాత్రాస్పర్శములు బాధింపవో - ఇట్లు బాధింపఁబడకుండుటకు సమదుఃఖసుఖత్వము హేతువు- దానికి ధైర్యము హేతువు- అని మధ్వభాష్యము.

నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః।
ఉభయోరపి దృష్టోన్త స్త్వనయో స్తత్త్వదర్శిభిః॥ ౧౬॥

అసతః భావః నవిద్యతే=లేనిదానికి కలిమి లేదు- సతః అభావః న విద్యతే=కలదానికి లేమి లేదు- అనయోః ఉభయోరపి అన్తః=ఈ రెంటియొక్కయును నిర్ణయము, తత్త్వదర్శిభిః దృష్టః=తత్త్వము నెఱిఁగినవారిచే తెలియఁబడినది.

ఘటము(కుండ)కలదు, పటము(బట్ట)కలదు, చెట్టుకలదు, గోడకలదు ఇత్యాది జ్ఞానములన్నిటియందును కలదు అనునంశమొక్కటి కలదు. అది మాఱుటలేదుగాన వికారముకానిది- మిగిలిన ఘటపటాదులొక్కొక్కజ్ఞానమునకొక్కొక్కటిచొప్పున మాఱుచున్నవిగాన వికారములనఁబడును. ఈవికారములన్నియు నొక్కప్పుడున్నను మఱియొక్కప్పుడు లేకుండునుగాన లేనివియె- కావున నసత్తులనఁబడును- కలదు అనుదానికి ఒక్కప్పుడును లేకపోవుట లేదుగాన అదిసత్తు- ఈసత్తె బ్రహ్మమనియు నాత్మయనియుఁ జెప్పఁబడినది- ఈయంశమె ఈశ్లోకతాత్పర్యమని శంకరభాష్యము.

అసత్తనఁగా నశించెడి స్వభావముకలదియగు శరీరము- సత్తు అనఁగా నట్టిదికానిజీవుఁడు- అసత్తగు దేహము సత్తగుట, అనఁగా, నశింపనిదియగుటలేదు- సత్తునకు అనఁగా నశింపనిజీవునకు అభావము అనఁగా అసత్తగుటలేదు- ఇట్లు శరీరాత్మవివేకము తత్త్వజ్ఞులచేఁ దెలియఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము,

విద్యతే భావః అనునప్పుడు విద్యతే అభావః అని పదచ్ఛేదము- అ

సత్తునకు అనఁగా కారణంబునకును లేమిలేదు. సత్తునకును అనఁగా ఖిల్లంబునకును లేమిలేదు. అనఁగా ప్రకృతియును ఆత్మవలెనిత్యమే యనుట. అని మధ్వభాష్యము.

అవినాశితు తద్విద్ధి యేన సర్వమిదం తతమ్।
వినాశ మవ్యయ స్యాస్య నకశ్చి త్కర్తు మర్హతి॥౧౭॥

యేన ఇదంసర్వం తతమ్=దేనిచేత ఇదియంతయు వ్యాపింపఁబడిన దో, తత్ అవినాశి విద్ధి=దానిని నాశములేనిదానిగా నెఱుంగుము. అవ్యయస్య అస్య=వికారములేనిదగుదీనికి, కశ్చిత్=ఎవ్వఁడును, వినాశం కర్తుం నార్హతి=వినాశమును కలుగఁజేయఁ దగఁడు.॥

ఈశ్లోకము బ్రహ్మతత్త్వమునుగూర్చినదియని శంకరభాష్యము.

ఈశ్లోకము ఆత్మతత్త్వవిషయమైనది. అచేతనములయం దంతటను చేతనులు వ్యాపించియున్నారని తాత్పర్యమని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము వేదాది నిత్యత్వవిషయము. ఉత్తరార్ధముచే శాపము మొదలగువానిచేఁగూడ నాశము దని చెప్పఁబడుచున్నది. అని మధ్వభాష్యము.

అన్తవన్త ఇమే దేహా నిత్యస్యోక్తా శ్శరీరిణః।
అనాశి నోఽప్రమేయస్య తస్మాద్యుధ్యస్వభారత॥౧౮॥

నిత్యస్య అప్రమేయస్య అనాశినః శరీరిణః=నిత్యుఁడును జ్ఞానమునకు విషయముకానివాఁడును నాశములేనివాఁడునగు శరీరి(శరీరముకలవాని)యొక్క ఇమే దేహాః అన్తవన్తః ఉక్తాః=ఈ శరీరములు నాశముకలవిగాఁ జెప్పఁబడినవి- (హే)భారత!=తస్మాత్ యుధ్యస్వ=(ఓ)యర్జునా! ఆహేతువువలన యుద్ధముచేయుము.

ఎండమావులను చూచినపైఁబుట్టిన జలజ్ఞానము తగిన ప్రమాణము వలన నివర్తించునట్లును. స్వప్నమునందలి మాయాశరీరములు జాగ్రదవస్థయందు లేనియట్లును, ఈ దేహములును అంతముకలవి- శరీరియనఁగా నాత్మ అప్రమేయుఁడనఁగాఁ ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే నేర్పఱుపశక్యముకానివాఁడనుట. అని శంకరభాష్యము.

శరీరిఅనఁగా ఆత్మ- దేహశబ్దమునకు పోగుచేయఁబడినది యను వ్యుత్పత్త్యర్థము- జీవుఁ డెవ్వఁడును మనచేఁ దెలియఁబడెడి ఘట

ఘటాదులవలె, తెలియఁబడెడి వస్తువుగాఁ దెలియఁబడదు. ఈజీవమేమన్నను, తెలిసికొనెడి వాఁడుగాఁ దెలియఁబడుచున్నాఁడు. ఇదియె యప్రమేయశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అని రామానుజభాష్యము.

అప్రమేయశబ్దమునకు, అప్రమేయుఁడగు నీశ్వరునితో సమానమైన రూపముకలవాఁడు, అనఁగా నీశ్వరప్రతిబింబమని యర్థము. ఈశ్వరుని ప్రతిబింబము జీవుఁడగుటకు అద్దమువంటి ఉపాధి జీవస్వరూపమే. లోకములోఁ బ్రతిబింబము నశించుటకు బింబము దగ్గిర లేకపోవుట నిమిత్తము. ఈశ్వరప్రతిబింబమగు జీవునికి అట్టి నాశము లేదు. అని మధ్వభాష్యము.

య ఏనం వేత్తి హన్తారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్।
ఉభౌ తౌ నవిజానీతో నాయం హన్తి నహన్యతే॥౧౯॥

ఏనం హన్తారం యః వేత్తి=వీనిని కొట్టెడివానినిగా నెవ్వఁడు ఎఱుంగుచున్నాఁడో, ఏనం హతం యః మన్యతే=ఈతనిని కొట్టఁబడినవానినిగా నెవ్వఁడు తలంచుచున్నాఁడో, తౌ ఉభౌచ నవిజానీతః=వారు ఇద్దఱును ఎఱుంగకున్నారు. (అనఁగా ఎఱుంగనివారు) అయమ్ నహన్తి=ఈతఁడు కొట్టుచున్నవాఁడు కాఁడు. నహన్యతే=కొట్టఁబడుచున్నవాఁడును కాఁడు.

ఇది వేదమంత్రమని శంకరాచార్యులవారిచేఁ జెప్పఁబడినది.

కొట్టెడివాఁడగుట యనుకర్తృత్వంబును, కొట్టఁబడెడివాఁడగుట యనెడి కర్మత్వంబును, వికారంబులుగాన బ్రహ్మమునందు లేవని తాత్పర్యము. అని శంకరభాష్యము.

ఏనం హన్తారమ్, అనునవి విశేష్యవిశేషణములు కావు. ఈజీవునింగూర్చి చెడఁగొట్టెడిదానిగా నగ్నిమొదలగుదాని నెవ్వఁడు తలంచుచున్నాఁడో, ఈజీవుఁడు చెడఁగొట్టఁబడినవాఁడని యెవ్వఁడు తలంచుచున్నాఁడో, వారిద్దఱును ఎఱుంగనివారు. ఈయగ్నిమొదలగునది చెడఁగొట్టుచున్నది కాదు, వీఁడు చెడఁగొట్టఁబడుచున్న వాఁడు కాఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

ఈజీవుని స్వతంత్రముగాఁ గొట్టువానిగానును, కొట్టఁబడ్డవానిగానును తలంచువాఁడు ఎఱుంగనివాఁడు. ప్రతిబింబమునకు బింబ

మనుపట్టినయే కదా వ్యాపారము- జీవుఁడు ఈశ్వరప్రతిబింబముకదా అ ని మధ్వభాష్యము.

నజాయతే మ్రియతేవా కదాచి
న్నాయంభూత్వా భవితావా నభూయః|
అజో నిత్య శ్శాశ్వతోఽయం పురాణో
నహన్యతే హన్యమానే శరీరే||౨౦||

అయం నజాయతే=ఈయాత్మ పుట్టుచుండువాఁడుకాఁడు- నమ్రియతేవా=చచ్చువాఁడునుకాఁడు- అయం కదాచిత్ నభూత్వా భూయః భవితావా న=ఇతఁడు ఒకప్పుడు లేకుండి తిరిగియు కలుగువాఁడైనను కాఁడు- అయమ్ అజః=ఈతఁడు పుట్టనివాఁడు- నిత్యః=నాశము లేనివాఁడు- శాశ్వతః=ఎల్లప్పుడునుండువాఁడు- పురాణః=పురాతనుఁడు- శరీరే హన్యమానే నహన్యతే=శరీరము చెడఁగొట్టఁబడుచున్నను చెడఁగొట్టఁబడకయున్నాఁడు.

ఇది వేదమంత్రమని శంకరాచార్యులవారును మధ్వాచార్యులవారును చెప్పిరి.

నాయంభూత్వా భవితావా నభూయః అనుదానికి రెండన్వయములు- (౧) అయం భూత్వా నభవితా న=ఈతఁడు కలిగియుండి లేకుండఁబోవువాఁడు కాఁడు- ఇది నశింపఁడనుదానికి హేతువు- (౨) అయం నభూత్వా భవితా న=ఈతఁడు లేకుండి కలుగఁబోవువాఁడు కాఁడు- ఇది పుట్టఁడు అనుదానికి హేతువు- అనిత్యవస్తువులకు ఆఱు అవస్థలు కలవు- వానిని భావవికారంబులందురు- అవి యెవ్వియనిన. ౧ జాయతే(పుట్టుట). ౨ అస్తి(కలిమి). ౩ విపరిణమతే(పరిణమించుట). ౪ వర్ధతే(ఎదుగుట). ౫ అపక్షీయతే(తగ్గుట). ౬ వినశ్యతి(నశించుట). ఇందు మొదటిదియు నాఱవదియు నగు భావవికారములు వెనుకటి పదములచే నిషేధింపఁబడినవి- శాశ్వతశబ్దముచే ఎల్లప్పుడు నొకవిధముగా నుండువాఁడను నర్థమున అపక్షయమనఁబడి ఐదవ భావవికారము నిషేధింపఁబడుచున్నది- పురాణశబ్దమున కు పురాఽపినవః అని నిర్వచనము- అనఁగా మునుపును క్రొత్తవాఁడే యని యర్థము- మునుపటికంటె ఇప్పుడు క్రొత్తదనము కలుగతే

దని తాత్పర్యము- ఈవిశేషణము, వృద్ధియనెడి నాల్గవభావవికారము ను నిషేధించుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

ఈయాత్మ మనదేహములవలె పుట్టుచుండుటయు నశించుచుండుట యు లేదు- కల్పాదియందు పుట్టి కల్పాంతమునందు నశించెడి ప్రజాప త్యాది శరీరములవలె ఒకప్పుడు పుట్టి చాలకాలముండి నశించువాఁడు నుకాఁడు- శాశ్వతుఁడనుటచే ప్రకృతివలె ఎల్లప్పుడును విశదములుకాని పరిణామములం జెందువాఁడుగూడ కాడనుట- పురాణుఁడనఁగా పు రాపినవః అను నిర్వచనముచే ఎల్లప్పుడును అపూర్వముగానె అనుభ వింపఁబడఁదగినవాఁడనుట- అనిరామానుజభాష్యము.

నాయమ్ అనునప్పుడు నా, అయమ్ అని పదచ్ఛేదము- నా అనఁగా పురుషుఁడు, అనఁగా జీవుఁడు, ఈశ్వరజ్ఞానమువలె, కలిగియుండియె పెండియు కలుగుచుండువాఁడును కాఁడు- అజుఁడు నిత్యుఁడు, అనఁ గా పుట్టుకలేనివాఁడును నిత్యుఁడునగు ఈశ్వరునిం బోలినవాఁడు- శాశ్వతుఁడు, అనఁగా ఎల్లప్పుడు నొకవిధముగానుండువాఁడు- పు రాణుఁడైనను, అనఁగా (పురమ్ దేహమ్ అణతి) శరీరమును పొం డియున్నవాఁడైనను, శరీరము కొట్టఁబడినదగుచుండఁగా ఈజీవుఁడు కొట్టఁబడఁడు- ఇట్లెఱింగినవాఁడు ఎట్లు కొట్టించును, ఎట్లు కొట్టును- అని మధ్వభాష్యము.

వేదా వినాశినం నిత్యం య ఏన మజమవ్యయమ్।
కథం సపురుషః పార్థ కం ఘాతయతి హన్తి కమ్॥

పార్థ!=అర్జునుఁడా!, అవినాశినమ్ అజమ్ అవ్యయమ్ నిత్యమ్ ఏనమ్=నాశములేనివాఁడును పుట్టుకలేనివాఁడును క్షయములేనివాఁ డును (కావుననె)నిత్యుఁడునగు ఈయాత్మను, యః వేద=ఎవ్వఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సపురుషః కథం హన్తి?=ఆపురుషుఁడు ఎట్లు కొట్టుచున్నాఁడు!- కం హన్తి=ఎవ్వని కొట్టుచున్నాఁడు- కం ఘాతయతి=ఎవ్వని కొట్టింపుచున్నాఁడు.

అవినాశియనఁగా ఆఱవభావవికారములేనివాఁడు- నిత్యుఁడనఁగా పరిణామము(౩వ భావవికారము) లేనివాఁడు- అజుఁడనఁగా పుట్టుక (౧ భావవికారము) లేనివాఁడు- అవ్యయుఁడనఁగా వృద్ధిక్షయములు

(౪-౫ భావవికారములు)లేనివాఁడు- బ్రహ్మజ్ఞానము కలవాఁడుఅన్నికర్మములనుండియు నుడుగును- అని శంకరభాష్యము.

నిత్యమైన ఆత్మస్వరూపమునెఱింగినవాఁడు శరీరమును చెడఁగొట్టుచు, ఆత్మను చెడఁగొట్టుచున్నానని యెట్లుఅనుకొనును?- అని తాత్పర్యము అని రామానుజభాష్యము.

అవినాశియనఁగా నైమిత్తిక(కారణాంతరమువలనఁగలిగిన)వినాశము లేనివాఁడు- నిత్యుఁడనఁగా స్వాభావిక(స్వతస్సిద్ధమైన)నాశము లేనివాఁడు- అవినాశియనఁగా దోషములతోఁగూడనివాఁడనియు, నిత్యుఁడనఁగా ఎల్లప్పుడు నుండువాఁడనియుం, జెప్పవచ్చును- అని మధ్వభాష్యము.

వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ
నవాని గృహ్ణాతి నరోఽపరాణి।
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా
న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ॥ ౨౨॥

నరః జీర్ణాని వాసాంసి విహాయ=మనుష్యుఁడు శిథిలములైన బట్టలను వదలి, నవాని అపరాణి యథాగృహ్ణాతి=క్రొత్తవియగు ఇతరవస్త్రములను ఎట్లు స్వీకరింపుచున్నాఁడో, తథా దేహీ జీర్ణాని శరీరాణి విహాయ=అట్లు జీవుఁడు ముదిమికలిగిన శరీరములను విడిచి, నవాని అన్యాని సంయాతి=క్రొత్తవియగు ఇతరశరీరములను పొందుచున్నాఁడు.

దేహములోనున్నను ఆత్మకు వికారములులేవు అని శంకరభాష్యము.

ధర్మయుద్ధమున శరీరములను విడిచినవారికి విడువఁబడినవానికంటె మేలగుస్వర్గశరీరంబులు కలుగుట శాస్త్రమున నున్నదిగాన, వీరిని యుద్ధములో చంపుటకు సంతోషింపవలయుంగాని దుఃఖింపనక్కఱలేదని తాత్పర్యము- అని రామానుజభాష్యము.

ఇది దేహాత్మవివేకానుభవముకొఱకైన దృష్టాంతము- అని మధ్వభాష్యము.

నైనం ఛిన్దన్తి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః।

నచైనం క్లేదయన్త్యాపో నశోషయతి మారుతః॥ ౨౩॥
అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ మక్లేద్యోఽశోష్యఏవచ।
నిత్య స్సర్వగత స్థాణు రచలోఽయం సనాతనః॥ ౨౪॥

శస్త్రాణి ఏనం నఛిన్దన్తి=ఆయుధములు ఈతనిని ఛేదింపవు- పావకః ఏనమ్ నదహతి=అగ్ని ఈతనిని తగులఁబెట్టదు-ఆపశ్చ ఏనమ్ నక్లేదయన్తి=నీళ్లును ఈతనిం జివికింపవు- మారుతః నశోషయతి= వాయువు ఇగుర్పదు-(కాఁబట్టి) అయమ్ అచ్ఛేద్యః=ఈతఁడు ఛేదింపఁబడఁదగనివాఁడు- అయమ్ అదాహ్యః=ఈతఁడు తగులఁబెట్టఁబడఁదగనివాఁడు- అక్లేద్యః=దివికింపఁబడఁదగనివాఁడు అశోష్యశ్చైవ=ఇగుర్పఁబడఁదగనివాఁడునే- నిత్యః=నిత్యుఁడు- సర్వగతః=అంతటను న్నవాఁడు- స్థాణుః=స్థిరుఁడు- (కావుననె) అచలః=కదలనివాఁడు- అయమ్ సనాతనః=పాతఁడు చాలకాలపువాఁడు.

ఆత్మతత్త్వమును తెలిసికొనుట కష్టసాధ్యమగుటను చెప్పినమాటలనె చెప్పుచు భగవంతుఁడగు వాసుదేవుఁడు బోధించెను- పౌనరుక్త్యమును ఆలోచించుచో ఆత్మతత్త్వముంగూర్చి చెప్పినదంతయు నజాయతే మ్రియతేవాకదాచిత్ (౨అ॥ ౨౦శ్లో) అని చెప్పినదానిచేతనే గతార్థమగును- అని శంకరభాష్యము.

రామానుజభాష్యమున స్థాణువనఁగా స్థిరస్వభావుఁడనియు అచలుఁడనఁగా కదలింపశక్యము కానివాఁడనియు సనాతనుఁడనఁగా పురాతనుఁడనియును అర్థవివేచనము చేయఁబడినది.

తలుచుగా నన్నిటిచేత నశింపనిదానికింగూడ కారణవిశేషమున నాశము కలుగుటకలదు- కావ అట్టి కారణవిశేషము కూడలేదనుట, నైనం ఛిన్దన్తి అనుశ్లోకమునకు తాత్పర్యము- వర్తమానమున నాశము లేక పోయినట్లు ముందును నాశము లేదనుట అచ్ఛేద్యోయమ్ అనుశ్లోకమునకు తాత్పర్యము - నిత్యసర్వగతస్థాణుః అనిపాఠము- అట్టి యీశ్వరునితో సరూపుఁడుగాన అచ్ఛేద్యత్వాదివిశేషణవిశిష్టుఁడు- శాశ్వతుఁడనుటచే ఎల్లప్పుడు నొకరూపముగా నుండువాఁడని చెప్పఁబడినది- ఈశ్లోకమున స్థాణుశబ్దము నైమిత్తికముగా నైన రూపాంతరము లేదని తెలియఁజేయుచున్నది- నిత్యముగా సర్వగతుఁడైనవాఁడని యన్వయము-

విరోధము లేనిచో బింబధర్మములన్నియు ప్రతిబింబమున సంభవించును
అని మధ్వభాష్యము

అవ్యక్తోయ మచిన్త్యోయ మవికార్యోయ ముచ్యతే।
తస్మా దేవం విదిత్వైనం నానుశోచితుమర్హసి॥౨౫॥

అయమ్ అవ్యక్తః=ఈయాత్మ స్ఫుటపడనివాఁడు- అయమ్ అచి
న్త్యః=ఈతఁడు తలంపఁబడఁదగనివాఁడు- అయమ్ అవికార్యః (ఇ
తి) ఉచ్యతే=ఈతఁడు వికారములనుపొందింపఁబడఁదగనివాఁడు
(అని) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు- తస్మాత్ ఏనమ్ ఏవమ్ విదిత్వా=ఆ
హేతువువలన ఈతని ఇట్లు తెలిసికొని, అనుశోచితుమ్ నార్హసి
=విచారింపం దగవు.

పంచేంద్రియములకును విషయము కాకపోవుటచే అవ్యక్తుఁడనియు
అచింత్యుఁడనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నాఁడని శంకరభాష్యము.

ఛేదింపఁబడుట మొదలగువానికితగిన వస్తువులవలెఁ దెలియఁబడు
టయు తలంపఁబడుటయు లేమిగాన ఈయాత్మ అవ్యక్తుఁడనియు అ
చింత్యుఁడనియుఁజెప్పఁబడుచున్నాఁడని రామానుజభాష్యము.

వెనుకఁజెప్పిన హేతువులవలననే అవ్యక్తాదిస్వరూపుఁడు- అని మ
ధ్వభాష్యము.

అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యంవా మన్యసే మృతమ్।
తథాపి త్వం మహాబాహో నైవం శోచితు మర్హసి॥౨౬॥

అథచ ఏనమ్=ఇఁకను ఈయాత్మను, నిత్యజాతమ్ నిత్యం మృతంవా
మన్యసే=నిత్యముగాపుట్టినవానిగానైనను నిత్యముగా చచ్చినవానిగా
నైనను తలంచెదవు, (హే) మహాబాహో!=(ఓ) మహాభుజుఁ
డా!, తథాపి త్వమ్ ఏవం శోచితుం నార్హసి=అట్లయినను నీవు
ఇట్లు దుఃఖింపం దగవు.

ఆత్మను పుట్టుచునశించుచునుండెడి శరీరమునుగానే తలంచితి
వేని, అనిరామానుజభాష్యమున వివరింపఁబడినది.

ఆత్మ నిత్యుఁడైనను దేహసంయోగ వియోగరూపములగు జనన
మరణములు ఆత్మకు మోక్షమువరకును నియతముగా కలుగునని త
లంచితి వేని ఆపాటి జ్ఞానముచేతనైనను నీవు దుఃఖింపందగదు

న్నావు- అని మధ్వభాష్యము.

జాతస్యహి ధ్రువో మృత్యు ర్ధ్రువం జన్మ మృతస్యచ।
తస్మా దపరిహార్యేఽర్థే నత్వం శోచితు మర్హసి॥౨౭॥

జాతస్య మృత్యుః ధ్రువోహి=పుట్టినదానికి నాశము తప్పనిదిగదా- మృతస్య జన్మచ ధ్రువమ్=నశించినదానికి పుట్టుకయును తప్పనిదే- తస్మాత్ అపరిహార్యే అర్థే=ఆహేతువువలన పరిహరింపందగని విషయమున, త్వమ్ శోచితుమ్ నార్హసి=నీవు దుఃఖింపం దగవు.

నశించినది తిరిగియుం బుట్టుటయెట్లన్నను,—పుట్టుక నాశమను మనవి ఉన్నద్రవ్యమునకె అవస్థావిశేషములుకాని క్రొత్తగా నొకవస్తువైనను లేనిది పుట్టుటలేదు- దూదియొడికినచో నూలగుచున్నది- నూలు నేసినచో బట్టయగుచున్నది బట్టచెడిపోయినయెడను నూలైనగును, దూదియైననగును- తుదకు మనకంటికి కనంబడని దూదియొక్కయవయవములైన నగుంగాని శుద్ధముగా లేకపోదు- కాంబట్టి నశించిన వస్తువెల్ల మఱియొకవస్తువగుట కలదుగాన, ధ్రువం జన్మమృతస్య చ, అనుటకు కొఱంతలేదు- అని రామానుజభాష్యమున వివరింపంబడినది.

జన్మమరణములు ఆత్మకు నియతములు గాన శోకింపవలసినది లేదు- అని మధ్వభాష్యము.

అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమధ్యాని భారత।
అవ్యక్తనిధనాన్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా॥౨౮॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, భూతాని=మనుష్యాది భూతములు, అవ్యక్తాదీని=తెలియఁబడని యాదికలవి- వ్యక్తమధ్యాని =తెలియఁబడిన మధ్యముకలవి- అవ్యక్తనిధనాన్యేవ=తెలియఁబడని నాశముకలవియో- తత్ర పరిదేవనా కా=అందు విలాప మేల?

ఆశ్చర్యవ త్పశ్యతి కశ్చిదేన
మాశ్చర్యవ ద్వదతి తథైవ చాన్యః।
ఆశ్చర్యవ చ్చైన మన్య శ్శృణోతి
శ్రుత్వాఽ ప్యేనం వేద నచైవ కశ్చిత్॥౨౯॥

కశ్చిత్ ఏనమ్ ఆశ్చర్యవత్ పశ్యతి=ఒకానొకఁడు ఈతనిని అద్భుత

వస్తువునువలె చూచుచున్నాఁడు- తథైవచ అన్యః ఆశ్చర్యవత్ వదతి =అట్లె మఱియొకఁడు అద్భుతవస్తువుంగురించివలె చెప్పుచున్నాఁడు- అన్యశ్చ ఆశ్చర్యవత్ ఏనమ్ శృణోతి=మఱియొక్కఁడు అద్భుతమునువలె ఈయాత్మను వినుచున్నాఁడు- కశ్చిత్ ఏనమ్ శ్రుత్వా ఒపి న వేదచ=ఒకానొకఁడు ఈయాత్మను వినియును తెలిసికొనకున్నాఁడు.

ఒకానొకఁడు ఈయాత్మను చూచుచున్నాఁడు- వాఁడు ఆశ్చర్యవస్తువంటివాఁడు- ఒకానొకఁడు ఈయాత్మ తత్త్వముంగూర్చి చెప్పుచున్నాఁడు- వాఁడును ఆశ్చర్యవస్తువు వంటివాఁడు- ఒకానొకఁడు ఈ యాత్మతత్త్వముఁగూర్చి వినుచున్నాఁడు- వాఁడును ఆశ్చర్యమువంటివాఁడు- తలుచుగా ప్రతిమనుష్యుఁడును వినియును తెలిసికొనకున్నాఁడు- ఒకానొకఁడు(వేయింటనొకఁడు) తెలిసికొనుచున్నాఁడు- అనియును శంకరభాష్యమున యోజన చేయఁబడినది.

అద్భుతవస్తువవెనున్న ఈజీవుని ఒకానొకఁడు చూచుచున్నాఁడు. ఒకానొకఁడు చెప్పుచున్నాఁడు- ఒకానొకఁడు వినుచున్నాఁడు- తత్త్వస్థితిలో నెవ్వఁడును ఎఱుంగఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఆశ్చర్యవత్=దుర్లభముగా- ఎవ్వని ప్రతిబింబమైన యీయాత్మను లెస్సగాఁ దెలిసికొనుట దుర్లభమో, ఆ యీశ్వరుని సామర్థ్యముంగూర్చి చెప్పవలసినదేమి? అని యీశ్వరసామర్థ్యమును ఈశ్లోకము చూపుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

దేహీ నిత్య మవధ్యోఽయం దేహే సర్వస్య భారత।
తస్మా త్సర్వాణి భూతాని నత్వం శోచితు మర్హసి॥౩౦॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశ్యుఁడా!, సర్వస్య దేహే (వధ్యమానేఽపి)= సమస్తమైన ప్రాణిజాతమునకును దేహము (చెడఁగొట్టఁబడుచున్నను), అయం దేహీ నిత్యమ్ అవధ్యః= ఈ దేహముకలవాఁడగునాత్మ నిత్యముగా చెడఁగొట్టఁబడఁదగనివాఁడు- తస్మాత్ త్వమ్ సర్వాణి భూతాని శోచితుమ్ నార్హసి=అందువలన నీవు అన్ని భూతములంగూర్చియు దుఃఖింపం దగవు.

స్వధర్మమపి చావేక్ష్య న వికమ్పితు మర్హసి।
ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్ క్షత్రియస్య నవిద్యతే॥
అపిచ=ఇంతియె కాక, స్వధర్మమ్ అవేక్ష్య వికమ్పితుమ్ నార్హసి =స్వకీయమగు క్షత్రియధర్మమును ఆలోచించి చలింపం దగవు- క్షత్రియస్య ధర్మ్యాత్ యుద్ధాత్ అన్యత్ శ్రేయః నవిద్యతేహి =క్షత్రియునికి ధర్మముండప్పని యుద్ధముకంటె వేఱు మేలు లేదుగదా.

యుద్ధము ప్రాణిహింసారూపంబయినను ఆప్రాణులకు మేలైన దేహములం గలుగంజేయుంగాన అగ్నీషోమీయపశుహింసవలె ధర్మ్యమె- వైద్యుండుజేయు శస్త్రకర్మము రోగికివలెఅగ్నీషోమీయపశుహింస పశువునకు రక్షణంబె యగును- అని రామానుజభాష్యము.

యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతమ్।
సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ లభన్తే యుద్ధ మీదృశమ్॥ ౩౨॥
(హే) పార్థ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుండా!, యదృచ్ఛయా ఉపపన్నమ్ =ప్రయత్నము లేకయే చేకూరినదియు, అపావృతమ్ స్వర్గద్వారమ్ = తెఱవంబడిన స్వర్గద్వారమైనదియునగు, ఈదృశమ్ యుద్ధమ్= ఇట్టి యుద్ధమును, సుఖినః క్షత్రియాః లభన్తే= పుణ్యముకల క్షత్రియులు పొందుచున్నారు.

ఇట్టియుద్ధము నెవ్వరు లభించుచున్నారో ఆ క్షత్రియులు సుఖవంతులు కారా! అని శంకరభాష్యమున యోజనచేయంబడినది.

అథచేత్త్వం ధర్మ్య మిమం సంగ్రామం నకరిష్యసి।
తత స్స్వధర్మం కీర్తించ హిత్వా పాప మవాప్స్యసి॥ ౩౩॥
అథ త్వమ్ ధర్మ్యమ్ ఇమం సంగ్రామం నకరిష్యసిచేత్ =ఇంక నీవు ధర్మమునుండితప్పని ఈ యుద్ధమును చేయకపోయెదవేని, తతః స్వధర్మం కీర్తించ హిత్వా=దానివలన స్వకీయమైన ధర్మమునను కీర్తినిని విడిచి, పాపమ్ అవాప్స్యసి=పాపమును పొందెదవు.

కీర్తి పశుపతితోం గలిసికొనుట మొదలగుదానివలనంగలిగినది- అని శంకరభాష్యము.

స్వధర్మమును అనఁగా స్వధర్మమునకు ఫలమైన నిరతిశయ సుఖమును- కీర్తి జయములవలన కలుగునది- అని రామానుజభాష్యము.

అకీర్తించాపి భూతాని కథయిష్యన్తి తేఽవ్యయామ్।
సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిరిచ్యతే॥౩౪॥

తే అవ్యయామ్ అకీర్తించాపి భూతాని కథయిష్యన్తి=నీకు స్థిరమైన అపకీర్తినిఁగూడ ప్రాణులు ప్రశంసించెదరు- సంభావితస్య అకీర్తిః మరణాచ్చ అతిరిచ్యతే=గౌరవింపఁబడినవానికి అకీర్తి మరణముకంటెను నతిశయించుచున్నది.

భయా ద్రణా దుపరతం మంస్యన్తే త్వాం మహారథాః।
యేషాంచ త్వం బహుమతో భూత్వా యాస్యసి లాఘవమ్॥

యేషాం త్వమ్ బహుమతో భూత్వా=ఎవ్వరికి నీవు (ఇప్పటికి) మన్నింపఁబడినవాఁడవై, లాఘవమ్ యాస్యసి=(ఇఁక) చులకదనమును పొందఁగలవో, తే మహారథాశ్చ=ఆ (దుర్యోధనాది) మహారథులును, త్వామ్ భయాత్ రణాత్ ఉపరతమ్ మంస్యన్తే=నిన్ను భయమువలన యుద్ధమునుండి మరలినవానిఁగా తలంతురు.

అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూన్ వదిష్యన్తి తవాహితాః।
నిన్దన్త స్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం నుకిమ్॥౩౬॥

తవ అహితాః=నీ శత్రువులు, తవ సామర్థ్యమ్ నిన్దన్తః=నీ సామర్థ్యమును నిందించుచున్నవారై, బహూన్ అవాచ్యవాదాంశ్చ వదిష్యన్తి=పెక్కులైన చెప్పఁదగని ప్రసంగములను చెప్పెదరు- తతః దుఃఖతరం కింను?=అంతకన్న మిక్కిలిదుఃఖకరమైనది ఏది?.

హతో వా ప్రాప్స్యసే స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీమ్
తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌన్తేయ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః॥౩౭॥

(హే) కౌన్తేయ!=(ఓ) కున్తీపుత్రుఁడా!, హతః స్వర్గం వా ప్రాప్స్యసే=చంపఁబడినవాఁడవై స్వర్గమునైనం బొందఁగలవు- జిత్వా మహీం వా భోక్ష్యసే=జయించి భూమినైనను ననుభవింపఁగలవు- తస్మాత్ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః ఉత్తిష్ఠ=ఆ హేతువువలన యుద్ధముకొఱకు చేయఁబడిననిశ్చయముకలవాఁడవై లెమ్ము.

సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయౌ।

తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాప మవాప్స్యసి॥ ౩౮॥
సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా=సుఖదుఃఖములను సమములం జేసికొని, లాభాలాభౌ (సమౌకృత్వా)=లాభమునునులాభము లేకపోవుటనును (సమములంజేసికొని), జయాజయౌ (సమౌకృత్వా)=జయపరాజయములను (సమములంజేసికొని), తతః యుద్ధాయ యుజ్యస్వ=అటపైని యుద్ధమునకు తలపడుము- ఏవమ్ పాపమ్ నావాప్స్యసి= ఈచొప్పున పాపముం బొందఁగలవాఁడవుకావు.

ఇట్లు శరీరముకంటె విలక్షణుండగు నాత్మను తెలిసికొని యుద్ధములోని ఆయుధపుదెబ్బలు మొదలగువానిచే సుఖదుఃఖాదులు కలిగినను బుద్ధివికారము లేనివాఁడవై స్వర్గాదిఫలోద్దేశములేక యుద్ధమును చేయుము- ఇట్లుచేసినచో పాపమును అనఁగా దుఃఖరూపమగు సంసారమును బొందవు అని రామానుజభాష్యము.

ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు।
బుద్ధ్యాయుక్తో యయా పార్థ కర్మబన్ధం ప్రహాస్యసి॥౩౯॥
సాంఖ్యే ఏషాబుద్ధిః తే అభిహితా=సాంఖ్యమందలి ఈబుద్ధి నీకు చెప్పఁబడినది- యోగే ఇమాంబుద్ధింతు శృణు= యోగమునందలి ఈ బుద్ధిని వినుము- యయా బుద్ధ్యా యుక్తః కర్మబన్ధం ప్రహాస్యసి= ఏ బుద్ధితోఁ గూడినవాఁడవై కర్మబంధమును విడువఁగలవో.

స్వధర్మ మపిచావేక్ష్య (౨అ॥౩౧శ్లో)'అనునదిమొదలు ఈవఱకు 'అర్జునుని శోకమోహములను పోఁగొట్టుటకు లౌకికన్యాయము చెప్పఁబడినది-అది ముఖ్యోద్దేశముతోఁ జెప్పఁబడలేదు. కాన పూర్వము ఆరంభింపఁబడిన పరమార్థజ్ఞానమే ఈశ్లోకముచే ముగింపఁబడుచున్నది. —సాంఖ్యబుద్ధియనఁగా పరమార్థజ్ఞానము- అదియె సంసారహేతువులగు దుఃఖము అజ్ఞానము మొదలగు దోషములను సాక్షాత్తుగానివర్తింపఁజేయును- యోగమనఁగా ఆజ్ఞానమును కలుగఁజేసెడి కర్మయోగము-అది ద్వంద్వపరిత్యాగపూర్వకంబై ఈశ్వరారాధనముకొఱకు కర్మములనాచరించుటయును,సమాధియోగంబును- ఈ యోగమువలననీశ్వర ప్రసాదముకలిగి దానిచే జ్ఞానముకలుగఁగా 'పుణ్యపాపబంధమును విడుచును అనిశంకరభాష్యము.

సాంఖ్యమనఁగా బుద్ధిచేఁదెలిసికొనవలసిన యాత్మతత్త్వము. సాంఖ్యజ్ఞానమనఁగా అట్టినిత్యమైన యాత్మతత్త్వమును తెలిసికొనుట. ఇది నత్వేవాహమ్(అ॥ ౧౨శ్లో)అనునది మొదలు, తస్మాత్సర్వాణిభూతాని నత్వంశోచితుమర్హసి(అ॥ ౩౦శ్లో)అనువఱకుఁజెప్పఁబడినది. యోగమనఁగా ఆత్మజ్ఞానపూర్వకంబగు మోక్షమునకు సాధనములగు కర్మముల నాచరించుటయందు తెలివికలుగుట. అది ఇఁక చెప్పఁబడును. అని రామానుజభాష్యము.

సాంఖ్యమనఁగా పరిశుద్ధాత్మతత్త్వజ్ఞానము. బుద్ధియనఁగా వాక్కు. ఆత్మజ్ఞానముంగూర్చిన గ్రంథము చెప్పఁబడినది. ఇఁక యోగము అనఁగా ఉపాయముంగూర్చిన గ్రంథము చెప్పఁబడును. అని మధ్వభాష్యము.

నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో నవిద్యతే।
స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్॥

ఇహ అభిక్రమనాశః నాస్తి=దీనిలో ఆరంభము చెడుటలేదు. ప్రత్యవాయః నవిద్యతే=తప్పు లేదు. అస్య ధర్మస్య స్వల్పమపి=ఈ ధర్మము యొక్క పిసరైనను, మహతః భయాత్ త్రాయతే=గొప్పభయమునుండి కాపాడుచున్నది — ఆరంభించినది చెడుటయనఁగా ఫలము కలుగకపోవుట. భయమనఁగా సంసారభయము.

చికిత్సలోవలె ప్రత్యవాయము లేదు. అని శంకరభాష్యము.

ఆరంభించినదాని మధ్యకాలమున విడుచుటవలనఁ గలిగెడుదోషము ప్రత్యవాయము. అని రామానుజభాష్యము.

వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకేహ కురునన్దన।
బహుశాఖా హ్యనన్తాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినామ్॥ ౪౧

(హే)కురునన్దన!=(ఓ)కురువంశమువాఁడా!, ఇహ వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః ఏకా=దీనిలోనిశ్చయస్వభావమైన బుద్ధి ఒకటి. అవ్యవసాయినాం బుద్ధయః బహుశాఖాః అనన్తాశ్చ=నిశ్చయము లేనివారి బుద్ధులు అనేకశాఖలుకలవియు అనన్తములును.

వ్యవసాయాత్మకబుద్ధియనఁగా ఈశ్రేయోమార్గమున(హితమార్గమున) మంచి ప్రమాణములవలనఁబుట్టిన నిశ్చయస్వభావముగల

సాంఖ్యబుద్ధియును యోగబుద్ధియును- ఇట్టివికాని విపరీతబుద్ధులు అవ్యవసాయాత్మకబుద్ధులు- అవికలవారు అవ్యవసాయులు- అనఁగా ప్రమాణములనఁబట్టిన వివేకజ్ఞానము లేనివారు- అని శంకరభాష్యము.

వ్యవసాయ మనఁగా నిశ్చయము- అనఁగా ఆత్మయాథాత్మ్యనిశ్చయము- (ఆత్మజ్ఞానము)- మోక్షేచ్ఛకలవానికి తాను ఆచరించెడి కర్మములయందుండెడి బుద్ధి ఆత్మజ్ఞానపూర్వకంబగుటచే వ్యవసాయాత్మిక యనఁబడును- కామ్యకర్మములనాచరించుటలో,ఆత్మస్వరూపయాథాత్మ్యనిశ్చయము లేకపోయినను, స్వర్గాదిఫలములంగోరికర్మములం జేసి ఫలమనుభవించుట సంభవించునుగాన,కామ్యకర్మవిషయ మగు బుద్ధి అవ్యవసాయాత్మికయనఁబడును- వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి ఒక్క- మోక్షముకొఱకె అగుటను ఒక్కటియనఁబడుచున్నది- అవ్యవసాయులు అనఁగా స్వర్గపుత్రపశ్వన్నాది ఫలములకు సాధనములగు కర్మములనాచరించువారు- వారిబుద్ధులు, ఫలములు అనంతములగుటను, అనంతములు- ఇవి ఒక్కొకటి ముఖ్యఫలమునకై విధింపంబడినను దర్శపూర్ణమాసాదులలోని ఆయుస్సు మొదలగు ఫలములవంటి అవాంతరఫలములువీనికిఅనేకములుకలవుగానబహుశాఖములు—నిత్యనైమిత్తిక కర్మములు ప్రధానావాంతరఫలములనన్నిటిని విడిచి మోక్షమొక్కదానికొఱకె ఆచరింపఁబడవలసినవి- తమతమవర్ణాశ్రమములకుతగిన కామ్యకర్మలును,వానివానిఫలములను విడిచి,మోక్షసాధనములుగానె నిత్యనైమిత్తికములతోఁజేర్చి యథాశక్తిగనాచరింపఁబడవలసినవి- అని రామానుజభాష్యము.

యా మిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవద న్త్యవిపశ్చితః।
వేదవాదరతాః పార్థ నాన్య దస్తీతి వాదినః॥౪౨॥
కామాత్మాన స్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్।
క్రియావిశేషబహుళాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి॥౪౩॥
భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాఽపహృతచేతసామ్।
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి స్సమాధౌ నవిధీయతే॥౪౪॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కున్తీపుత్రుఁడా!, వేదవాదరతాః=(ఫలసాధనములంకూర్చిన) వేదవాక్యములయందాసక్తికలవారును, అన్యత్ నాస్తి ఇతి వాదినః=(కర్మముకంటె)ఇతరమైనది లేదు అని చెప్పువారును, కా

మాత్మానః=కోరికయేస్వభావముగాఁగలవారును, స్వర్గపరాః=స్వర్గమునందాసక్తులునగు, అవిపశ్చితః=అల్పజ్ఞానులు, జన్మకర్మఫలప్రదామ్=పుట్టుకయు నెడికర్మఫలమును ఇచ్చునదియు, భోగైశ్వర్యగతింప్రతిక్రియావిశేషబహులామ్=సుఖానుభవమును నైశ్వర్యమును బొందుటనుం గూర్చిన కర్మవిశేషములు మిక్కిలిగాఁగలదియునగు, పుష్పితామ్ యామ్ ఇమాం వాచం ప్రవదన్తి=పూసినదానివలెశోభించుచున్న ఏ యీ వాక్యమును చెప్పుచున్నారో, తయా అపహృతచేతసామ్=దాని(ఆవాక్కు)చేత అపహరింపఁబడినమనస్సులుగలవారైన, భోగైశ్వర్యప్రసక్తానామ్ సమాధౌ=సుఖానుభవమునందును ఐశ్వర్యమునందును ఆసక్తిగలవారియొక్క మనస్సునందు, వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః నవిధీయతే=నిశ్చయస్వభావముగల బుద్ధి కలుగదు.

పుష్పితామ్=పూయుటయె ఫలముగాఁగల, అనఁగా, పైచూపుకు సుందరముగానుండెడి- అని తాత్పర్యము. నాన్యదస్తీతివాదినః=స్వర్గాదులకంటె గొప్పఫలము లేదనువారు- కామాత్మానః=కామమందు మనస్సుగలవారు- జన్మకర్మఫలప్రదామ్=స్వర్గాద్యనుభవాంతమున జన్మకర్మమనెడి ఫలమునిచ్చునది- అపహృతచేతసామ్=అపహరింపఁబడినఆత్మజ్ఞానముకలవారికి- వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః=ఆత్మయాథాత్మ్యనిశ్చయపూర్వకంబగు మోక్షసాధనభూతకర్మవిషయకజ్ఞానము— మోక్షేచ్ఛకలవాఁడు కామ్యకర్మములయందు సంగమును చేయఁగూడదు- అనిరామానుజభాష్యము.

మోక్షమను ఫలమును గోరి స్వర్గాదిపుష్పములతోఁగూడిన వాక్కును చెప్పుచున్నారు- వేదవాదరతాః=కర్మాదివాచకమగు వేదమునందు ఆసక్తిగలవారు- వేదములచేత పైకి ఏది చెప్పఁబడినదో ఆయర్థమందాసక్తిగలవారు- మఱియేమియు లేదని చెప్పుచున్నవారు- వేదములు పరోక్షముగా భగవంతునిఁజెప్పుచున్నవి - భోగైశ్వర్యప్రాప్తియె వేదమునకుఫలమనియెదరు- వారికి, ఈశ్వరునియందలి మనస్సమాధానముకొఱకైన యుక్తినిర్ణయస్వరూపమైన బుద్ధిగలుగదు - అసమాధానమెకదా మోక్షసాధనము - అని మధ్వభాష్యము.

త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున।

నిర్ద్వన్ద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్॥౪౫॥

వేదాః త్రైగుణ్యవిషయాః=వేదములు సత్త్వరజస్తమోగుణములువిషయముగాఁగలవి- (హే)అర్జున!=(ఓ)అర్జునుఁడా!, నిస్త్రైగుణ్యః నిర్ద్వన్ద్వః నిత్యసత్త్వస్థః నిర్యోగక్షేమః ఆత్మవాన్(చ) భవ= మూఁడుగుణములును లేనివాఁడవును శీతోష్ణాదిద్వంద్వములు లేనివాఁడవును ఎల్లప్పుడును సత్త్వగుణమునను న్నవాఁడవును యోగక్షేమములు లేనివాఁడవును ఆత్మజ్ఞానముకలవాఁడవును అగుము- యోగమనఁగా తనకు లేనిదానిని సంపాదించుట- దానిని సంరక్షించికొనుట క్షేమము.

త్రైగుణ్యమనఁగా సంసారము- నిస్త్రైగుణ్యుఁడనఁగా కోరికలేని వాఁడనుట- అని శంకరభాష్యము.

త్రైగుణ్యశబ్దముచే సత్త్వరజస్తమోగుణములుమిక్కిలిగాఁగలపురుషులు చెప్పఁబడుదురు- వారివారికి తగినహితములను వేదములు చెప్పును- నీవు అన్యోన్యసంకీర్ణములగు మూఁడుగుణములను వృద్ధిపొందించికొనక వృద్ధిపొందిన సత్త్వగుణము మాత్రము కలవాఁడవు అగుము- ఆత్మస్వరూపంబును అదికలుగుటకు సాధనమునుతప్ప మిగిలిన యోగక్షేమములు లేనివాఁడవై ఆత్మస్వరూపమును వెదుకువాఁడవుకమ్ము- అని రామానుజభాష్యము.

త్రైగుణ్యమనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణసంబంధియగు స్వర్గాదికము- అది వేదమునకు పైకితోఁచెడియర్థము - అట్టియర్థమునందు భ్రమపడకుము- వేదములు స్వస్వరూపమున విష్ణువును తెలియఁజేయునవి- అని మధ్వభాష్యము.

యావానర్థ ఉదపానే సర్వతస్సంప్లుతోదకే।
తావాన్సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః॥౪౬॥

ఉదపానే యావాన్ అర్థః=బావిమొదలగుదానియందు ఎంతప్రయోజనమో, తావాన్ సర్వతస్సంప్లుతోదకే (భవతి)=అంతప్రయోజనము అంతటనిండియున్ననీరుగలదానియందును (కలుగుచున్నది)- సర్వేషు వేదేషు (యావాన్ అర్థః)=సమస్తములైన వేదములలోఁజె

ష్ఠుఁబడినకర్మములలో (ఎంత ప్రయోజనమో), తావాన్ విజానతః బ్రాహ్మణస్య(భవతి)=అంతప్రయోజనము జ్ఞానముకల బ్రహ్మసంబంధి యయినవానికి (కలుగుచున్నది)- అని శంకరభాష్యము.

సర్వతస్సంప్లుతోదకే ఉదపానే (పురుషస్య) యావాన్ అర్థః= అంతటనిండియున్ననీరుగల బావిమొదలగుదానియందు (పురుషునికి) ఎంతప్రయోజనమో, విజానతః బ్రాహ్మణస్య సర్వేషు వేదేషు తావాన్ అర్థః=జ్ఞానముగల ముముక్షువునకు అన్ని వేదములయందును అంతియ ప్రయోజనము- బావిలో ఎవ్వనికెంత కావలయునో అంత నీరే పరిగ్రహింపఁబడునట్లు ముముక్షువుచే వేదమున మోక్షసాధనము మాత్రమే పరిగ్రహింపఁబడును- అని రామానుజభాష్యము.

బావిమొదలగువానివలనం గలుగు ప్రయోజనము మహాజలముల వలనంగలుగుదానిలో సంతర్భవించునట్లె వేదములలోని ఫలము బ్రాహ్మణునిఫలములో సంతర్భవించును- బ్రహ్మ అణతి(బ్రహ్మమును పొందువాఁడు) అనువిగ్రహముచే బ్రహ్మ పరోక్షజ్ఞానముకలవాఁడు బ్రాహ్మణుఁడు- అది జ్ఞానమువలనకలుగునని విజానతః అనువిశేషణము తెలియఁజేయుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన।
మా కర్మఫలహేతుర్భూః మా తే సఙ్గోఽస్త్వకర్మణి॥౪౭॥

తే కర్మణ్యేవ అధికారః=నీకు కర్మమునందె అధికారము- కదాచన ఫలేషు (అధికారః) మా(భూత్)=ఒకప్పుడును ఫలములయందు (అధికారము) కాఁగూడదు- కర్మఫలహేతుః మా భూః=కర్మఫలములకు హేతువైనవాఁడవు కాకుండుము- తే అకర్మణి సఙ్గః మాస్తు=నీకు చేయకుండుటయందు ప్రీతి కలుగఁగూడదు.

నీకు కర్మనిష్ఠయందే కాని జ్ఞాననిష్ఠయందధికారము లేదు- కర్మఫలములయందాశ కలవాఁడవైతివేని తిరిగియు జన్మమును పొందుదువు- అనిశంకరభాష్యము.

ఫలమును కోరక భగవదారాధనరూపముగాఁ జేయఁబడెడి కర్మము మోక్షసాధనముగాన, నిత్యసత్త్వస్థుఁడవగుటచే మోక్షము గోరెడినీకు కర్మమునందు మాత్రమె కాని వానిఫలములయందధికారము లే

దు- కర్మఫలమునకును ఫలమునకును నీవు హేతువుకాఁగూడదు- అనఁగా కర్మమునకు నేను కర్తను కానినియు ఫలమునకు హేతువు కాననియుఁ గూడ నీవు తలంచికొనవలయునని- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానివైన నీకే ఫలపుఁగోరికకూడదు- ఇఁకనజ్ఞానులకు కూడదని చెప్ప నేల?- వేదములలో రుచిపుట్టుటకై కర్మములకు ఫలములు చెప్పఁబడియున్నవి- కర్మఫలము కర్మమునాచరించుటకు ఎవ్వనికి హేతువగునో అట్టివాఁడవు కాకుండుము- మిగిలిన ఫలములు లేకపోయినను నాప్రసాద (అనుగ్రహ)ము వెడి ఫలము కలదుగాన కర్మములను చేయుటను విడువ కూడదు- లోకములో నీకేమి కావలయునని యడుగంబడియు తమసేవయె కావలయునని కోరువానియందు కలిగెడిప్రీతి, స్వార్థమై సేవఁజేయువానియందు కలుగదుగాన భక్తిజ్ఞానాదిప్రార్థన చేయఁదగినదియె యని మధ్వభాష్యము.

యోగస్థః కురు కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా ధనంజయ।
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే॥౪౮॥

(హే) ధనంజయ! = (ఓ) యర్జునుఁడా!, సఙ్గమ్ త్యక్త్వా = సంగమును విడిచి, సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమః భూత్వా = ఫలముసిద్ధించుటయందును సిద్ధింపక పోవుటయందును సమానుఁడవు అయి, యోగస్థస్సన్ కర్మాణి కురు = యోగమునందున్నవాఁడవై కర్మములను చేయుము- సమత్వమ్ యోగః (ఇతి) ఉచ్యతే = సమముగానుండుటయె యోగము (అని) చెప్పఁబడును.

ఈశ్వరుఁడు ప్రీతినిబొందవలయునని తలంచుచు ఫలసంగమును విడిచి కర్మములను జేయుము- కర్మానుష్ఠానమువలనఁగలిగెడి సత్త్వశుద్ధిద్వారకమైన జ్ఞానప్రాప్తి కలిగినను కలుగకున్నను ఒక్కవిధముగా నుండుటయె యోగము- అని శంకరభాష్యము.

రాజ్యము బంధువులు మొదలగువారియందు సంగమును విడిచి జయముకలిగినను కలుగకున్నను ఒక్కవిధముగానెయుండి యుద్ధాదికర్మములంజేయుము- అని రామానుజభాష్యము.

యోగస్థుఁడనఁగా ఉపాయమందున్నవాఁడు- సంగమనఁగా ఫలస్నేహము- అనిమధ్వభాష్యము.

దూరేణహ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగాద్ధనంజయ।
బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః॥౪౯॥

(హే)ధనంజయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, బుద్ధియోగాత్ కర్మ దూరేణ అవరంహి=సమత్వబుద్ధితోఁగూడినకర్మముకంటె (మిగిలిన)కర్మము మిక్కిలి తక్కువగదా- బుద్ధౌ శరణమ్ అన్విచ్ఛ=జ్ఞానమునందు ఆశ్రియమును కోరుము- ఫలహేతవః కృపణాః=ఫలమునుకోరువారు దీనులు.

ఈశ్వరారాధనార్థమైన కర్మముకన్న ఫలమునుకోరి చేయఁబడిన కర్మము జన్మమరణాదిహేతువగుటవలన మిక్కిలి నికృష్టమైనది- కాఁబట్టి యోగబుద్ధియందుకాని దానిపరిపాకమువలనకలిగెడి సాంఖ్యబుద్ధియందుగాని అభయప్రాప్తికారణమును కోరుము- అని శంకరభాష్యము.

ఫలత్యాగవిషయంబును సిద్ధ్యసిద్ధిసమత్వవిషయంబునగు బుద్ధితోఁగూడినకర్మము సాంసారికదుఃఖముల నన్నిటిని నివర్తింపఁజేసి మోక్షమును నొందించును- మిగిలిన కర్మము సంసారమును పొందించును- శరణమనఁగా నివాసస్థానము- ఆబుద్ధియందె నిలువుమనుట - కృపణులనఁగా సంసారులు- అని రామానుజభాష్యము.

బుద్ధియోగ మనఁగా జ్ఞానస్వరూపమైన యుపాయము- శరణమనఁగా ఉనికి- కర్మమునుచేయుటకు ఫలమె హేతువుగాఁగలవారు ఫలహేతువులు- అని మధ్వభాష్యము.

బుద్ధియుక్తోజహాతీహ ఉభే సుకృత దుష్కృతే।
తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్॥౫౦॥

బుద్ధియుక్తః ఇహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే జహాతి=బుద్ధితోఁగూడినవాఁడు ఈలోకమున రెండైన పుణ్యపాపములను విడుచుచున్నాఁడు- తస్మాత్ యోగాయ యుజ్యస్వ=ఆహేతువువలన బుద్ధికలుగుటకొఱకు సిద్ధపడుము- కర్మసు కౌశలం యోగః=కర్మములయందలి నేర్పు యోగము.

నేర్పుచేత సాధింపందగినది యనుట- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞాని అనిష్టమైన మనుష్యాదిఫలమగు సుకృతమును విడిచిపెట్టునగా

ని మహాఫలంబై ఉపాసనాదిఫలంబగు సుకృతమును విడువఁడు, కర్మఫ
యము శ్రుతిలో నెచ్చటఁజెప్పియున్నను అజ్ఞానులంగూర్చినదియె- మో
క్షములోఁగూడ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్ (కోరఁబడిన యన్న
ముకలవాఁడును కోరఁబడిన రూపముకలవాఁడునై సంచరించుచును)ఇ
త్యాదులచే పుణ్యానుభవము చెప్పఁబడుచున్నది- దుష్కృతమును సం
పూర్ణముగా విడుచును- యోగమనఁగా జ్ఞానోపాయము- అదియె కదా
కర్మములో నేర్పు- అని మధ్వభాష్యము;

కర్మజం బుద్ధియుక్తాహి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః।
జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛ న్త్యనామయమ్॥౫౧॥

బుద్ధియుక్తాః మనీషిణః=జ్ఞానముతోఁగూడిన బుద్ధిమంతులు, కర్మజం
ఫలం త్యక్త్వా=కర్మమువలనఁగలిగెడి ఫలమును విడిచి, జన్మబన్ధవిని
ర్ముక్తా(స్సన్తః) అనామయం పదం గచ్ఛన్తిహి=జన్మమనెడికట్టు చే
తవిడువఁబడినవా(రగుచు) ఉపద్రవములులేని స్థానమును పొందుచు
న్నారుగదా.

ఇష్టానిష్టశరీరప్రాప్తియె కర్మజఫలము- బుద్ధియనఁగా సమత్వబు
ద్ధి- మనీషిణః అనుదానికి జ్ఞానులయి అని యర్థము- జన్మబన్ధవినిర్ము
క్తాః=బ్రదికియుండియె జన్మబన్ధముక్తులై మోక్షాఖ్యమగు విష్ణుస్థానము
ను చెందుదురు- లేక, బుద్ధియోగాద్ధనంజయ (౨అ॥ ౪౯శ్లో॥)అనునది
మొదలు ఇదివఱకును కర్మయోగమువలన సత్త్వశుద్ధికలిగి దానివలన క
లిగెడి బ్రహ్మజ్ఞానమె చెప్పఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

బుద్ధియోగముతోఁగూడినవారై ఫలమును విడిచి కర్మములఁజేయువా
రిం గూర్చినది ఈశ్లోకము- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములను వానిఫలముం గోరక, ఈశ్వరునను సమర్పించి, మంచిజ్ఞా
నము కలవారై మోక్షమును పొందుదురు- యోగముతోఁగూడిన కర్మ
ము జ్ఞానసాధనము, జ్ఞానము మోక్షసాధనము అనిభావము- అని మధ్వ
భాష్యము.

యదా తే మోహకలిలం బుద్ధి ర్వ్యతితరిష్యతి।
తదా గన్తాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్యచ॥౫౨॥

తే బుద్ధిః మోహకలిలం యదా వ్యతితరిష్యతి=నీ బుద్ధి మోహమనె

కలిలతను ఎప్పుడు దాటఁగలదో, తదా శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ నిర్వేదం గన్తాసి=అప్పుడు వినఁబడవలసినదానియొక్కయు వినఁబడినదానియొక్కయు వైరాగ్యమును పొందఁగలవు.

ఆత్మానాత్మవివేకజ్ఞానమును చెడఁగొట్టి విషయములనుఁగూర్చి యంతఃకరణమును ప్రవర్తింపఁజేసెడి మోహము పోయి, నీబుద్ధి యెప్పుడు పరిశుద్ధమగునో, అప్పుడు నీకు వినవలసినదియు విన్నదియు నిష్ఫలము గాఁదోఁచును- అని శంకరభాష్యము.

చెప్పినచొప్పున కర్మములను చేయుటచే పాపక్షయము కలుగుటను స్వల్పఫలసంగమునకు హేతువగు మోహమును నీబుద్ధి యెప్పుడు దాటునో, అప్పుడు, మాబోఁటివారిచే నింతకు మున్నె త్యాజ్యముగాఁ జెప్పఁబడినదియు, ఇఁక జెప్పఁబడఁబోవునదియు నగుఫలము మొదలగు దానియందు వైరాగ్యమును పొందును- అని రామానుజభాష్యము.

మనస్సునకు మిథ్యాజ్ఞానము పోవుటకు ఈశ్వరసమర్పణముతో కర్మములం జేయవలయును- నిర్వేదమ్ అనుదానికి మిక్కిలిలాభమును అని యర్థము-గొప్పవారిచే వినఁబడఁదగినదియు వినఁబడినదియునగు వేదము మొదలగువాని ఫలమును పొందుదువు- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా।
సమాధా వచలా బుద్ధి స్తదా యోగ మవాప్స్యసి॥ ౩౫॥

శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే బుద్ధిః=శ్రుతులచేతననేకవిధములుగా తెలిసికొనిన నీ అంతఃకరణము, యదా నిశ్చలా(సతీ) సమాధౌ అచలా స్థాస్యతి=ఎప్పుడు విక్షేపములేనిది(అగుచు) ఆత్మయందు వికల్పజ్ఞానములేనిదై ఉండునో, తదా యోగమ్ అవాప్స్యసి=అప్పుడు వివేకజ్ఞానరూపఁబగు సమాధిని పొందుదువు- అని శంకరభాష్యము.

శ్రుతివిప్రతిపన్నా అచలా తే బుద్ధిః=నావలనవినుటవలనవిశేషముగాఁదెలిసికొనినదై ఒక్కవిధముగానుండెడి నీ బుద్ధి, సమాధౌ యదా నిశ్చలా స్థాస్యతి=మనస్సులో ఎప్పుడు నిలకడకలది అగునో, తదా యోగమ్ అవాప్స్యసి=అప్పుడు ఆత్మావలోకనమును పొందఁగలవు- శాస్త్రమువలనఁగలిగిన ఆత్మజ్ఞానముతోఁగూడిన కర్మయోగము స్థితప్రజ్ఞతయనెడి జ్ఞాననిష్ఠను కలుగఁజేయును- అని ఆ

శాశ్వతలోకమును పొందుదురు- అని రామానుజభాష్యము.

నీ బుద్ధి, మొదట శ్రుతులతో విరుద్ధమైనదైయును, ఎప్పుడు వేదార్థమునకు అనుకూలమగు తత్త్వనిశ్చయమున విరుద్ధవాక్యములచేఁగూడ కదల్పఁబడదో, అట్టిదైనది బ్రహ్మప్రత్యక్షముచేత భేర్యాదులు మ్రోసినను చలింపనిదిఅగునో, అప్పుడు ఉపాయసిద్ధికలవాఁడవగుదువు- అని మధ్వభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ.

స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ।
స్థితధీః కింప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిమ్॥౫౪॥

(హే)కేశవ!=(ఓ)శ్రీకృష్ణమూర్తీ!, సమాధిస్థస్య స్థితప్రజ్ఞస్య భాషా కా=సమాధిలోనుండెడి స్థితప్రజ్ఞునకు శబ్దము ఏది?- స్థితప్రజ్ఞుఁడు జనులచే నేమని చెప్పఁబడుననుట- స్థితధీః కిం ప్రభాషేత=స్థితప్రజ్ఞుఁడు దేనిని పలుకును?-కిమ్ ఆసీత?=ఎట్లు ఉండును?- కింవ్రజేత=ఎట్లు నడచును.

అర్జునుఁడెఱిఁగియున్నను, లోకోపకారార్థము ప్రశ్నముచేయుచున్నాఁడు- స్థితప్రజ్ఞుఁడనఁగా నిలిచిన జ్ఞానము కలవాఁడు- భాషయనఁగా లక్షణము- సమాధిస్థస్య అనునదిలక్షణమైనను మఱియొకలక్షణమును అడుగుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థ మనోగతాన్।
ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే॥౫౫॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)అర్జునుఁడా!, ఆత్మని ఆత్మనైవ తుష్టః=ఆత్మయందు ఆత్మచేతనె సంతోషించినవాఁడై, మనోగతాన్ సర్వాన్ కామాన్ యదా ప్రజహాతి=మనస్సులోని అన్ని కోరికలను ఎప్పుడు విడుచునో, తదా స్థితప్రజ్ఞః (ఇతి) ఉచ్యతే=అప్పుడు స్థితప్రజ్ఞుఁడు (అని) చెప్పఁబడును.

ఇఁకనీయధ్యాయమంతయు స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణంబును సాధనంబును తెలియఁజేయును- వెలుపటిలాభములయందపేక్ష లేక తనస్వరూపమందె తనివిని పొందినవాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడు- అని శంకరభా

ష్యము.

ఆత్మన్యేవ ఆత్మనా తుష్టః=ఆత్మైకవిషయంబగు మనస్సుచే సంతోషించినవాఁడై, మిగిలిన యన్నికామములను ఎప్పుడు విడుచునో, అప్పుడు స్థితః ప్రజ్ఞత్వముయొక్క తుదియవస్థకలుగును- అని రామానుజభాష్యము-ఈ యవస్థ వశీకారమనుపేరుగల నాల్గవయవస్థ.

పరమాత్మయందెపరమాత్మచేతనున్నవాఁడై తలుచుగా నన్నికోరికెలను విడుచుచున్నాఁడు- పరమాత్మయందున్నవానికి పరమాత్మప్రసాదంబుననే తుష్టికలుగును- అని మధ్వభాష్యము.

దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనా స్సుఖేషు విగతస్పృహః।
వీతరాగభయక్రోధ స్థితధీ ర్ముని రుచ్యతే॥౫౬॥

దుఃఖేషు అనుద్విగ్నమనాః=దుఃఖములయందు క్షోభమునుపొందనిమనస్సుకలవాఁడును, సుఖేషు విగతస్పృహః=సుఖములయందు ఆశలేనివాఁడును, వీతరాగభయక్రోధః మునిః=రాగంబును భయంబును క్రోధంబును లేని ముని, స్థితధీః (ఇతి) ఉచ్యతే=స్థితప్రజ్ఞుఁడు (అని) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

దుఃఖములు ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికములనునవి- (ఆధ్యాత్మికములు రోగాదులవలనఁగలుగునవి- ఆధిభౌతికములు చోరపిశాచాదులవలనఁ గలుగునవి- ఆధిదైవికములు పిడుగులు మొదలగువానివలనఁ గలుగునవి) సుఖములయందాశలేకపోవుటయనఁగా అగ్నిలో పుడకలను వేయుటతోనే అగ్ని వృద్ధిపొందినట్లు సుఖముకలిగినప్పుడు వృద్ధిపొందకుండుట- మునియనఁగా సన్న్యాసి- అని శంకరభాష్యము.

దుఃఖములనఁగా ఇష్టమైనవస్తువులు లేకపోవుటమొదలగు దుఃఖనిమిత్తములు- సుఖములనఁగా ఇష్టమైనవి- తనకులేనివానియందలికోరిక రాగము- ఇష్టమైనదిపోవుటకును అనిష్టమైనదివచ్చుటకును కారణములగువానిం జూచి దుఃఖించుటభయము- ఇష్టముపోవుటవలనను అనిష్టము కలుగుటవలనను కలిగినదై దుఃఖకరమై తనలోఁగలిగెడి మనోవికారము క్రోధము- ముని అనఁగా ఆత్మను మననముచేయు స్వభావము కలవాఁడు- ఇదివెనుకటిశ్లోకమున చెప్పిన యవస్థకంటె పూర్వమైనయవస్థ- అనిరామానుజభాష్యము. ఇదిఏకేంద్రియమను పేరుగలమూడవయవస్థ.

వెనుకటిశ్లోకములోఁజెప్పఁబడినజ్ఞానోపాయములె ఇఁక మూఁడుశ్లోకములచే స్పష్టపఱుపఁబడును-రాగమనఁగా చెడ్డవిషయములను మంచివిషయములుగా భ్రమించుట- అని మధ్వభాష్యము.

యః సర్వత్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభమ్।
నాభినన్దతి నద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥౫౭॥

యః సర్వత్ర అనభిస్నేహః (సన్)=ఎవ్వఁడు అంతట స్నేహములేనివాఁడు (అగుచు), తత్తత్ శుభాశుభం ప్రాప్య నాభినన్దతి నద్వేష్టి= ఆయా మంచిచెడ్డలను పొంది సంతోషింపఁడో ద్వేషింపఁడో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని తెలివి నిలుకడనుపొందినది.

అంతటననఁగా దేహము ప్రాణము మొదలగువానియందు- అనిశంకరభాష్యము.

ఇష్టములైనవానియందంతటను ఉదాసీనుఁడగుచు- శుభమనఁగా ఇష్టమయినదికలుగుట-అదిపోవుట అశుభము- ఇది వెనుకటిశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినదానికన్న వెనుకటిదశ- అని రామానుజభాష్యము. ఇదివ్యతిరేకమను పేరుగలరెండవయవస్థ.

అంతట స్నేహములేకపోవుట శుభాశుభములచే సంతోషద్వేషములు లేకపోవుటకు హేతువు- అని మధ్వభాష్యము.

యదా సంహరతేచాయం కూర్మోఙ్గానీవ సర్వశః।
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥౫౮॥

అయమ్ యదా=ఈతఁడు ఎప్పుడు, కూర్మః అఙ్గానీవ=తాబేలు అవయవములనువలె, ఇన్ద్రియాణి సర్వశః ఇన్ద్రియార్థేభ్యః సంహరతే=ఇంద్రియములను అన్ని విషయములనుండియు మఱలించికొనుచున్నాఁడో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని తెలివి నిలకడగలిగినది.

ఇంద్రియములను విషయములనుండి మఱలించి మనస్సును ఆత్మయందునుచు చున్నాఁడు- ఈ నాలుగుజ్ఞాననిష్ఠలును పూర్వపూర్వముచెప్పఁబడినది పైపైనిచెప్పఁబడినదానిచేఁబుట్టఁదగినవి- అని రామానుజభాష్యము. ఈశ్లోకమునఁజెప్పఁబడినదియతమానమవెడిప్రథమదశ.

విషయా వినివర్తన్తే నిరాహారస్య దేహినః।
రసవర్జం రసోప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే॥౫౯॥

నిరాహారస్య దేహినః=ఆహారములేని పురుషునకు, విషయాః రసవర్జం వినివర్తన్తే=విషయములు రాగముతప్ప మఱలుచున్నవి- పరం దృష్ట్వా(స్థితస్య) అస్య రసోపి నివర్తతే=ఆత్మస్వరూపమును చూచి (యున్న) వీనికి రాగంబును మఱలుచున్నది.

విషయములనఁగా ఇంద్రియములు- నిరాహారునకు అనఁగా విషయములను స్వీకరింపనివానికి- పరబ్రహ్మమును చూచియున్నవానికి అనఁగా బ్రహ్మమే నేనుఅనుకొనినవానికి - అనిశంకరభాష్యము.

ఇంద్రియములకు ఆహారము విషయములే- రాగంబును, విషయములకంటెపరమైన అనఁగా మిక్కిలిసుఖకరమైన ఆత్మస్వరూపమును చూచిన పై మఱలుచున్నది- అనిరామానుజభాష్యము.

వెనుకఁజెప్పఁబడిన జ్ఞానము ప్రయత్నములేక సిద్ధింపదని యుత్తరశ్లోకములచేఁజెప్పఁబడుచున్నది- ఆహారము(తిండి) లేనివానికి ఇతరవిషయములననుభవించెడి శక్తి లేకపోవును- మిగిలినవిషయములయందు కోరికయైనను లేకపోవును- రసమును(రుచిని) కోరుటమొదలగునది నివర్తింపదు- అది అపరోక్షజ్ఞానమువలననె మఱలును- రసశబ్దము రాగమునుంగూడ చెప్పును- అని మధ్వభాష్యము.

యతతోహ్యపి కౌన్తేయ పురుషస్య విపశ్చితః।
ఇన్ద్రియాణి ప్రమాథీని హరన్తి ప్రసభం మనః॥౬౦॥

(ఓ)కౌన్తేయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, యతతః విపశ్చితోఽపి పురుషస్య మనః=ప్రయత్నముచేయుచున్నవాఁడును జ్ఞానవంతుడునైనను పురుషునియొక్క మనస్సును,ప్రమాథీని ఇన్ద్రియాణి ప్రసభం హరన్తిహి=క్షోభముకలుగఁజేసెడి ఇంద్రియములు బలాత్కరించి లాగుచున్నవి- విషయములతోఁజేరుచున్నవియనుట.

ఇంద్రియములను జయించుటఆత్మదర్శనంబునంగానికలుగదు- జ్ఞాననిష్ఠదుర్లభమైనది- అని రామానుజభాష్యము.

అపరోక్షజ్ఞానములేక పట్టిజ్ఞానముకలవాఁడైనను సాధారణమైనయత్నముకలవాఁడైనను శరీరాభిమానియగువాని మనస్సును ఇంద్రియములు లాగుచున్నవి- అనిమధ్వభాష్యము

తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీతమత్పరః।

వశేహి యస్యేన్ద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥౬౧॥

తాని సర్వాణి సంయమ్య=వానిని అన్నిటిని స్వాధీనముచేసికొని, యుక్తః మత్పర(స్సన్) ఆసీత=సమాధికలవాఁడై నాయందాసక్తిగలవాఁ(డగుచు) ఉండునది- యస్య ఇన్ద్రియాణి వశే వర్తన్తే=ఎవనికి ఇంద్రియములు తనవశమున నున్నవో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని జ్ఞానము నిలుకడకలది.

మత్పరః ఆసీత అనుదానికి అంతటికిని ఆత్మనైన నేను పరుఁడుగాఁగలవాఁడై, ఆతనికంటె నేను వేఱుగాదు అనియుండునది- అని శంకరభాష్యము.

మత్పరః అనుదానికి నాయందుమనస్సునుఉంచినవాఁడై అనియర్థము- భగవంతునియందు ఉంచబడిన మనస్సు అన్నిపాపములును నశించుటవలన నిర్మలమై విషయానురాగములేనిదై ఇంద్రియములనుస్వాధీనముచేసికొనును- అని రామానుజభాష్యము.

మిక్కిలి ప్రయత్నముకలవానికి ఇంద్రియములు స్వాధీనములుఅగును- యుక్తః=నాయందుమనస్సుకలవాఁడై, మత్పరః=సమస్తముకన్నను తక్కువ్వుడనుగా నన్ను ఎవ్వఁడెఱుఁగునో అట్టివాఁడై అని మధ్వభాష్యము.

ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః స్సఙ్గ స్తేషూపజాయతే।
సఙ్గా త్సంజాయతే కామః కామా త్క్రోధోఽభిజాయతే॥
క్రోధా ద్భవతి సంమోహః స్సంమోహాత్ స్మృతివిభ్రమః।
స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశా త్ప్రణశ్యతి॥౬౩॥

విషయాన్ ధ్యాయతః పుంసః=విషయములను ఆలోచించుచున్న పురుషునకు, తేషు సఙ్గః ఉపజాయతే=వానియందు ప్రీతి కలుగుచున్నది- సఙ్గాత్ కామః సంజాయతే=విషయప్రీతివలన ఆశ పుట్టుచున్నది- కామాత్ క్రోధః అభిజాయతే=ఆశవలన క్రోధము పుట్టుచున్నది- తాను ఆశపడినదానిని మఱియొకఁడు ఆశపడినతోడనె వానియందు కోపముపుట్టునుగదా- క్రోధాత్ సంమోహః భవతి=కోపమువలన అవివేకముకలుగుచున్నది. సంమోహాత్ స్మృతివిభ్రమః (భవతి)=అవివేకమువలన మఱపు (కలుగుచున్నది)- స్మృతిభ్రంశాత్ బుద్ధి

నాశః (భవతి)=మఱపువలన తెలివిపోవుట (కలుగుచున్నది)- బుద్ధినాశాత్ ప్రణశ్యతి= తెలివిచెడుటవలన నశింపుచున్నాఁడు.

బుద్ధినాశమనఁగా అంతఃకరణముచెడుట- అనఁగా ఇది చేయఁదగినది ఇది చేయఁదగనిది అను నేర్పాటు లేకపోవుట- దానివలన నశించుటయనఁగా పురుషార్థమునకు తగకపోవుట- అని శంకరభాష్యము.

కామ మనఁగా విషయములను అనుభవింపక నిలువ లేకపోవుట- సంమోహ మనఁగా కార్యాకార్యవివేకము లేకపోవుట- స్మృతివిభ్రంశము అనఁగా తాను నడపించుచున్న ఇంద్రియజయము మొదలగుదానిని మఱచుట- బుద్ధినాశమనఁగా ఆత్మజ్ఞానమునందలి వ్యవసాయము(నిశ్చయము) పోవుట- దానివలన నశించుటయనఁగా సంసారములోఁబడుటయె-అని రామానుజభాష్యము.

సంమోహమనఁగా అకార్యములయందలి కోరిక- స్మృతివిభ్రమ మనఁగా శాస్త్రనిషేధములను మఱచుట- బుద్ధినాశమనఁగా అన్నివిధములను దోషమనెడి జ్ఞానమె లేకపోవుట- ప్రణశ్యతిఅనుదానికి నరకము మొదలగు అనర్థములను పొందుచున్నాఁడు అనియర్థము- అని మధ్వభాష్యము.

రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయా నిన్ద్రియై శ్చరన్ ।
ఆత్మవశ్యై ర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధిగచ్ఛతి॥౬౪॥

రాగద్వేషవియుక్తైః ఆత్మవశ్యైః ఇన్ద్రియైః విషయాన్ చరన్=రాగద్వేషములు లేనివై తనకులోఁగియున్న ఇంద్రియములచేత విషయములను అనుభవింపుచున్నవాఁడై, విధేయాత్మా ప్రసాదమ్ అధిగచ్ఛతి=స్వాధీనమైనఅంతఃకరణముకలవాఁడై తేటను పొందుచున్నాడు.

స్వాధీనములైన ఇంద్రియములచేత శరీరముగలుచుటకై విడువశక్యముకాని విషయములను అనుభవింపుచు- ప్రసాదమనఁగా స్వస్థత- అని శంకరభాష్యము.

విషయాన్ చరన్=విషయములను తిరస్కరించియున్నవాఁడై- ప్రసాదమనఁగా నిర్మలమైన మనస్సు కలిగియుండుట- అని రామానుజభాష్యము.

[illegible] జయింపఁబడిన మనసు కలవాఁడు

మనస్సుయొక్క తేటను పొందుచున్నాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హాని రస్యోపజాయతే।
ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి॥౬౫॥

ప్రసాదే (సతి) అస్య సర్వదుఃఖానామ్ హానిః ఉపజాయతే=ప్రస న్నతకలుగుచుండఁగా వీని సర్వదుఃఖములకును నాశము కలుగుచున్న ది. ప్రసన్నచేతసః బుద్ధిః ఆశు పర్యవతిష్ఠతి=ప్రసన్నమైన యంతఃకర ణముకలవాని బుద్ధి శీఘ్రముగా నిలకడకలదియగుచున్నది.

పర్యవతిష్ఠతే=ఆకాశమువలెనంతటనుండునదియగును- ఆత్మస్వరూ పముచేత నిశ్చలమగుననుట- అనిశంకరభాష్యము.

ప్రసన్నచేతసః=ఆత్మావలోకనమునకు విరోధులగు దోషములులే ని మనస్సుకలవానికి- బుద్ధిః=ప్రత్యేకముగా ఆత్మవిషయమైన జ్ఞానము- అని రామానుజభాష్యము.

బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి=జ్ఞానము బ్రహ్మపరోక్షత్వముచేత లెస్సగా స్థి తినిచేయును- ప్రసాదమనఁగా తనప్రియత్వము లేకయైనను తలుచు గా విషయములయందు ప్రవర్తింపకపోవుట- అనిమధ్వభాష్యము.

నాస్తి బుద్ధి రయుక్తస్య నచాయుక్తస్య భావనా।
నచా భావయత శ్శాన్తి రశాన్తస్య కుత స్సుఖమ్॥౬౬॥

అయుక్తస్య బుద్ధిః నాస్తి=యోగములేనివానికి జ్ఞానము లేదు- అ యుక్తస్య భావనాచ న=యోగములేనివానికి భావనయును లేదు- అభావయతశ్చ శాన్తిః న=భావనచేయకున్నవానికి శాంతి లేదు-అ శాన్తస్య సుఖమ్ కుతః=శాంతిలేనివానికి సుఖము ఎక్కడది?

సమాధిలేనివానికి ఆత్మస్వరూపజ్ఞానంబును ఆత్మజ్ఞానమువందలి అభినివేశంబు(నిశ్చయము)ను కలుగదు- సుఖమనఁగా ఇంద్రియములు విషయానుభవపు ఆశనుండి మఱలుట- విషయములయందలియాశదుఃఖ మే- ఆశకలిగినప్పుడు సుఖలేశమైనను కలుగదు- అనిశంకరభాష్యము.

యోగమనఁగా భగవంతునియందు మనస్సునుంచుట- బుద్ధియనఁగ ప్రత్యేకముగా నాత్మను తెలిసికొనుట- భావనయనఁగా ఆత్మధ్యానము శాంతియనఁగా విషయములయందలి స్పృహ(ఆశ) యుడుగుట- ఇదిలే వానికి, నిత్యమై, ఇంతకంటె నెక్కుడు లేదనఁదగిన సుఖము కలుగదు

అని రామానుజభాష్యము.

అయుక్తుఁడనఁగా మనోనిగ్రహము లేనివాఁడు- బుద్ధియనఁగా వం చిజ్ఞానము- శాంతియనఁగా మోక్షము- అని మధ్వభాష్యము.

ఇన్ద్రియాణాంహి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయతే।
తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయుర్నావ మివామ్భసి ॥౬౭॥

యత్ మనః=ఏ మనస్సు, చరతామ్ ఇన్ద్రియాణామ్ అను విధీయతే=విషయములననుభవించుచున్న ఇంద్రియముల వెంటను ప్రవర్తించునో, తత్ అస్య ప్రజ్ఞామ్=అది వీని తెలివిని, వాయుః అమ్భసి నావమివ=గాలి నీటిలో ఓడనువలె, హరతి=ఆకర్షించుచున్నది.

ఓడవాండ్ర యోడను గాలి, మార్గమును తప్పించి అపమార్గమునకు నడపించునట్లు ఇంద్రియముల ననుసరించెడి మనస్సు సంన్యాసి యొక్క- ఆత్మానాత్మవివేకమువలనఁగలిగిన జ్ఞానమును నశింపఁజేయును- అని శంకరభాష్యము.

ప్రజ్ఞయనఁగాఁ బ్రత్యేకముగా నాత్మను తెలిసికొనుట- వాయువనగా ఎదురుగాలి-అని రామానుజభాష్యము.

విధీయతే=ఈశ్వరుని చేతఁజేయఁబడుచున్నదో- ప్రజ్ఞామ్=శ్రేష్ఠమైనజ్ఞానమును- ఇఁకపుట్టబోవుదానింగూడ నివారించుచున్నది-పుట్టినదానిని తిరస్కరించుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

తస్మాద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః।
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥౬౮

(హే)మహాబాహో! =(ఓ)గొప్పభుజములుగలవాఁడా!, తస్మాత్ = ఆహేతువువలన, యస్య ఇన్ద్రియాణి సర్వశః ఇన్ద్రియార్థేభ్యః నిగృహీతాని=ఎవ్వని ఇంద్రియములు అంతటను విషయములనుండి నిగ్రహింపఁబడినవో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని బుద్ధి నిలకడ కలది.

కాఁబట్టి సమస్తవిధముల నిగ్రహింపఁబడిన యింద్రియములు కల వాఁడే జ్ఞాని- అని మధ్వభాష్యము.

యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ।
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః॥౬౯॥

సర్వభూతానాం యా నిశా=సమస్తప్రాణులకును ఏది రాత్రియో, తస్యాం సంయమీ జాగర్తి=దానిలో యోగి మేలుకనుచున్నాఁడు. యస్యాం భూతాని జాగ్రతి=దేనియందు భూతములు మేలుకనుచున్నవో, సా పశ్యతః మునేః నిశా=అది తెలిసికొనుచున్న మునికి రాత్రి.

సర్వప్రాణులకు రాత్రియగునది పరమార్థతత్త్వము-జ్ఞానికి రాత్రియగునది లౌకికవైదికవ్యవహారము- అని శంకరభాష్యము.

సర్వభూతములరాత్రియగునది ఆత్మజ్ఞానము- జ్ఞానికి రాత్రియగునది శబ్దాదివిషయజ్ఞానము- అని రామానుజభాష్యము.

సమస్తభూతములకు రాత్రియగునది పరమేశ్వరస్వరూపము- దానియందు జ్ఞాని మేలుకొనుటయనఁగా తెస్సగా అపరోక్షజ్ఞానముకలవాఁడగుట- జ్ఞానికి రాత్రి విషయస్వరూపము- మునియనఁగా మననముకలవాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

ఆపూర్యమాణ మచలప్రతిష్ఠం
సముద్ర మాపః ప్రవిశన్తి యద్వత్ ।
తద్వ త్కామా యం ప్రవిశన్తి సర్వే
స శాన్తి మాప్నోతి న కామకామీ ॥ ౭౦ ॥

ఆపూర్యమాణమ్ అచలప్రతిష్ఠమ్ సముద్రమ్=నింపఁబడుచున్నదై చలింపనిస్థితిగల సముద్రమును, ఆపః యద్వత్ ప్రవిశన్తి=నీళ్లు ఎట్లు చొచ్చుచున్నవో, తద్వత్ సర్వే కామాః యం ప్రవిశన్తి=అట్లు అన్ని కోరికెలును ఎవ్వనిని చొచ్చుచున్నవో, సః శాన్తిమ్ ఆప్నోతి=వాఁడు శాంతిని పొందుచున్నాఁడు- కామకామీ శాన్తిమ్ నాప్నోతి=కామములఁగోరువాఁడు శాంతిని పొందఁడు.

సమస్తమైనకోరికలును ఎవ్వనికి ఆత్మయందె అణఁగుచున్నవో, వాఁడు మోక్షమును పొందును- అని శంకరభాష్యము.

శబ్దాదివిషయములు ఇంద్రియగోచరములైనను కాకున్నను ఎవ్వఁడు తనయాత్మావలోకనతృప్తిచేత వికారము లేనివాఁడైయుండునో, వాఁడె నిస్పృహతను పొందును- అని రామానుజభాష్యము.

ఎవ్వఁడు విషయములచే నింపఁబడినవాఁడైనను దర్పము లేకుండునో,

ప్రయత్నమును చేయఁడో, విషయములు లేనిచో శోషింపఁడో, వాఁడు మోక్షముం జెందును. అని మధ్వభాష్యము.

విహాయ కామాన్ యస్సర్వాన్ పుమాం శ్చరతి నిస్పృహః।
నిర్మమో నిరహంకార స్సశాన్తి మధిగచ్ఛతి॥ ౭౧॥

యః పుమాన్ = ఏ పురుషుఁడు, సర్వాన్ కామాన్ విహాయ = అన్ని కోరికలను విడిచి, నిస్పృహః నిర్మమః నిరహంకారః చరతి = ఆశ లేనివాఁడును మమకారవు లేనివాఁడును అహంకారము లేనివాఁడునై సంచరింపుచున్నాఁడో, సః శాన్తిమ్ అధిగచ్ఛతి = వాఁడు శాంతిని పొందుచున్నాఁడు.

చరతి అనుదానికి జీవనమాత్రవ్యాపారమె మిగిలి తిరుగుచున్నాఁడో అని యర్థము- అహంకారమనఁగా తనను గొప్పఁజేసికొనుట- శాంతి యనఁగా అన్ని సంసారదుఃఖములు నడుగుటయనెడి మోక్షము- అని శంకరభాష్యము,

కామములనఁగా కోరఁబడెడి శబ్దాదివిషయములు- నిరహంకారః = దేహమునందు ఆత్మాభిమానము లేనివాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

కామము లనఁగా విషయములు- చరతి = భక్షింపుచున్నాఁడో- నేను భక్షింపుచున్నాననే అహంకారమమకారములు లేనివాఁడై ముక్తిని పొందును- అని మధ్వభాష్యము.

ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి।
స్థిత్వాఽస్యా మన్తకాలేపి బ్రహ్మ నిర్వాణ మృచ్ఛతి॥ ౭౨॥

(హే) పార్థ! ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః = (ఓ) యర్జునుఁడా! ఇదీ బ్రహ్మసంబంధియగు స్థితి- ఏనాం ప్రాప్య నముహ్యతి = దీనిని పొంది మోహముం జెందఁడు- అన్తకాలేఽపి అస్యాం స్థిత్వా = చరమవయస్సునందుఁగూడ దీనిలో ఉండి, బ్రహ్మనిర్వాణమ్ ఋచ్ఛతి = బ్రహ్మానందమును పొందుచున్నాఁడు.

అన్నికర్మములనువిడిచి బ్రహ్మస్వరూపముగానుండుటయనెడి జ్ఞానము, బ్రాహ్మీ స్థితిః అని చెప్పఁబడినది- వార్ధకమున సన్యసించినవాఁడుఁగూడ మోక్షమునుపొందఁగా బ్రహ్మచర్యమునుండియె సంన్యసించి జీవ

నకాలమంతయు బ్రహ్మమునందె యున్నవానికి మోక్షముకలుగునని చెప్పవలయునే? అనిశంకరభాష్యము.

నిత్యాత్మజ్ఞానముకలవాఁడై సంగములేని కర్మముల నాచరించుటయె, బ్రహ్మమును పొందించునదిగాన, బ్రాహ్మీ స్థితిః అని చెప్పఁబడినది- ఇట్టి కర్మాస్థితినిబొంది తిరిగియు సంసారముం జెందఁడు- బ్రహ్మనిర్వాణము ను అనఁగా నిర్వాణమయమగు బ్రహ్మమును, అనఁగా సుఖైకస్వరూపం బగు నాత్మను పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రాహ్మీ=బ్రహ్మవిషయమగు, స్థితిః=లక్షణము- అంతకాలమందైనను ఈస్థితిలో నిలిచియె బ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు-లేనియెడను జన్మాంతరమును పొందుచున్నాఁడు- జ్ఞానులకుఁగూడ ప్రారబ్ధకర్మ మున్నయెడను మఱియొక్క- శరీరము కలుగును- నిర్వాణం బ్రహ్మ=శరీరములేని బ్రహ్మమును- శరీరములేకపోవుటయనఁగా ప్రకృతివలనఁగలిగిన శరీరములేకుండుటకాని ఎల్లప్పుడును ఆనందరూపమైఅంతటను పరిపూర్ణమైన అప్రాకృతశరీరము లేకపోవుటకాదు- ఆశరీరమునె తన మాయచేత పరిచ్ఛిన్నమునుచేసి రామకృష్ణాదిరూపముగాఁజూపును- ఎల్లప్పుడును అన్నిశరీరములయందును లెక్క-లేని అనంతములైన గుణములు కలవియు దోషము లేమియులేనిదియునగు నారాయణుఁడను పరబ్రహ్మమును అపరోక్షజ్ఞానముచేఁ బొందుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సాం
ఖ్యయోగో నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతి
పాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీ కృష్ణా
ర్జున సంవాదంబునను భగవద్గీతలలో
సాంఖ్యయోగప్రతిపాదకంబగు
రెండవయధ్యాయము.

మూడవయధ్యాయము.

అర్జునఉవాచ.

జ్యాయసీచే త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన।
తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ॥౧॥
వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే।
తదేకం వద నిశ్చిత్య యేన శ్రేయోఽహ మాప్నుయామ్॥౨॥

(హే) జనార్దన! = (ఓ) శ్రీకృష్ణుఁడా!, బుద్ధిః కర్మణః జ్యాయసీ తే మతా చేత్ = జ్ఞానము కర్మముకంటె శ్రేష్ఠమైనదిగా నీకు ఇష్టమయ్యెనేని, (హే) కేశవ! = (ఓ) శ్రీకృష్ణుఁడా!, తత్ = అందువలన, ఘోరే కర్మణి మామ్ కిం నియోజయసి? = ఘోరమైన కర్మమునందు నన్ను ఏల ప్రవర్తింపఁజేయుచున్నావు?- వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన = కలతగానుండెడిదానివంటి వాక్యముచేత, మే బుద్ధిం మోహయసీవ = నా బుద్ధిని మోహింపఁజేయుచున్నట్లు ఉన్నావు- యేన అహమ్ శ్రేయః ఆప్నుయామ్ = దేనిచేత నేను మేలును పొందుదునో, తత్ ఏకమ్ నిశ్చిత్య వద = అట్టి ఒక్కదానిని నిశ్చయించి చెప్పుము.

ఈయర్జునప్రశ్నముచే జ్ఞానకర్మసముచ్చయము అనఁగా జ్ఞానముతో తుల్యముగా కర్మమునుఁగూడ చేర్చి యాచరించుట సిద్ధాంతము కాదని స్పష్టపఱుపఁబడినది- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞాననిష్ఠయె ఆత్మావలోకనమునకు సాధనము-కర్మనిష్ఠ అజ్ఞాననిష్ఠను కలుగఁజేయునది- ఇంద్రియముల వ్యాపారములన్నియు నుడుగుటచేఁ గలిగెడి ఆత్మావలోకనమె సాధింపవలసినదైనచో సకలకర్మములను వదిలి జ్ఞానమునె యాచరించుటయందు నన్ను నియోగింపుము- సర్వేంద్రియవ్యాపారరూపమైనకర్మమున నన్నేల నియోగించెదవు- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మముకన్న జ్ఞానము మిక్కిలి యుత్తమమైనదని చెప్పితివి- అట్లయ్యెనేని నివృత్తికర్మముల విడిచి యుద్ధమనెడి ఘోరమయినకర్మమందు నన్నేల నియోగింపుచున్నావు? అని మధ్వభాష్యము.

లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా మయా ప్రోక్తా పురాఽనఘ।
జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్॥౩॥

(హే)అనఘ=(ఓ)పాపములు లేనివాఁడా!, అస్మిన్ లోకే=ఈ లోకము నందు, పురా ద్వివిధా నిష్ఠా మయా ప్రోక్తా=పూర్వము రెండువిధము లుగల నిష్ఠ నాచేత చెప్పఁబడినది- సాంఖ్యానామ్ జ్ఞానయోగేన(ని ష్ఠా ప్రోక్తా)=జ్ఞానులకు జ్ఞానమనెడియోగముచేత (నిష్ఠ చెప్పఁబ

పూర్వమునందు అనఁగా సృష్ట్యాదియందు- వేదార్థసంప్రదాయ మును బయలుపుచ్చినప్పుడు- నిష్ఠయనఁగా అనుష్ఠేయమందలి తాత్ప ర్యము- జ్ఞాన యోగము బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునందె సంన్యసించిన పర మహంసపరివ్రాజకులకు- అటుగాక కర్మములనాచరించెడి వారికి క ర్మయోగము- అని శంకరభాష్యము.

సంఖ్యయనఁగా బుద్ధి- దానితోఁగూడినవారు సాంఖ్యులు- ఆత్మనా త్రివిషయమైన జ్ఞానముకలవారు- దానికితగనివారై కర్మయోగాధి కారులైనవారు యోగులు- విషయములయందు వ్యాకులమైన బుద్ధి కల వారికి కర్మయోగమున నధికారము- వ్యాకులముకాని బుద్ధికలవారికి జ్ఞా నయోగమున నధికారము- కాఁబట్టి వ్యామిశ్రమైన వాక్యము చెప్పఁబ డలేదు- అని రామానుజభాష్యము.

సనకాదులవలె గృహస్థాదికర్మములను విడిచి జ్ఞాననిష్ఠులైనవారును, జనకాదులవలె గృహస్థాదికర్మములలోనుండియె జ్ఞాననిష్ఠులైనవారు న ని రెండువిధములైన జనులు కలరు-ఇందు మొదటివారు సాంఖ్యులు-రెం డవవారు యోగులు- జ్ఞాననిష్ఠులైనను అధికారికులగుటవలన ఈశ్వరే చ్ఛచేతనను లోకసంగ్రహార్థమగుటవల్లనును కర్మయోగ్యులయినవా రును యోగులు- ఈశ్వరేచ్ఛచేతనె కర్మమును చేసెడివారు ప్రియ వ్రతాదులు- నీవు జనకాదులవలె కర్మములనాచరించుచునె జ్ఞాననిష్ఠన ను తగినవాఁడవు- అని మధ్వభాష్యము.

న కర్మణామనారమ్భా న్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే।
నచ సంన్యసనాదేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి॥ ౪॥

కర్మణామ్ అనారమ్భాత్=కర్మములను ఆచరింపకపోవుటవలన, పు రుషః నైష్కర్మ్యమ్ నాశ్నుతే=మనుష్యుఁడు జ్ఞాననిష్ఠను పొందఁడు- సంన్యసనాదేవచ సిద్ధిం నసమధిగచ్ఛతి=కర్మములనువిడుచుట మా

త్రమున నె జ్ఞానసిద్ధిని పొందఁడు.

ఈజన్మమునఁగాని జన్మాంతరమునఁగాని అనుష్ఠింపఁబడిన కర్మములు పాపక్షయకారణములగుటను అంతఃకరణశుద్ధిని కలుగఁజేసి జ్ఞానోత్పత్తిద్వారమున జ్ఞాననిష్ఠకు కారణములగును- అంతఃకరణశుద్ధి లేక వట్టి కర్మపరిత్యాగ మాత్రముచేత జ్ఞానసిద్ధి కలుగదు- అని శంకరభాష్యము

అనారంభమనఁగా కర్మములను ఆరంభింపకయె పోవుట. సంన్యసనమనఁగా ఆరంభించినవానిని విడుచుట- ఫలాభిసంధిలేనికర్మములచే భగవంతుని నారాధించినఁగాని అనాదికాలమునుండియున్న పాపములు పోయి అవ్యాకులేంద్రియత్వపూర్వకమగు ఆత్మనిష్ఠ కలుగదు- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములను అనఁగా యుద్ధము మొదలగు వానిని చేయకపోవుటవలన నైష్కర్మ్యమనఁగా కామ్యకర్మములను విడుచుటచేఁ బొందఁబడెడి మోక్షముకలుగదు-జ్ఞానము మోక్షసాధనముగాని కర్మములం జేయకపోవుటకాదు-ఇందుకు హేతువు పురుషుఁడగుట-ఎల్లప్పుడును స్థూలమైనను సూక్ష్మమైన నగు పురము(శరీరము)తోఁగూడియె యుండువాఁడు- కర్మములను చేయకపోవుటవలననె ముక్తి కలుగునెడను స్థావరములకు ముక్తి కలుగవలయును- సంన్యసనమనఁగా కామ్యకర్మములను విడుచుట- కామములేనికర్మములనాచరించుటచే నంతఃకరణశుద్ధి కలిగి జ్ఞానముచే మోక్షము కలుగును- యత్యాశ్రమము ప్రయత్నము(మనస్సమాధానము) కొఱకు భగవంతునికి సంతోషము కలుగుటకునైయున్నది- గృహస్థులు ఇతరకర్మములలో ప్రవర్తించుటవలన అప్రయత్నులై యుందురు- అధికారికులు గృహస్థులైయె ప్రయత్నులగుటను సమర్థులగుదురు- అని మధ్వభాష్యము.

న హి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్ ।
కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః ॥ ౫ ॥

కశ్చిదపి జాతు క్షణమపి=ఒకానొకఁడును ఒక్కప్పుడు క్షణకాలమైనను, అకర్మకృత్ న తిష్ఠతి హి=కర్మములను చేయనివాఁడై యుండఁడుగదా- సర్వః అవశః=సమస్తమైనవాఁడును అస్వాధీనుఁడై

ప్రకృతిజైః గుణైః కర్మ కార్యతేహి=ప్రకృతివలనఁగలిగిన సత్త్వర
రజస్తమోగుణములచేత కర్మమును చేయింపఁబడుచున్నాఁడుగదా.

జ్ఞానులను సత్త్వాదిగుణములచే కదల్పఁబడుట లేదుగాన ఈశ్లోక
ము అజ్ఞవిషయము- అజ్ఞః=అజ్ఞుఁడు, అను పదమును తెచ్చికొని యన్వ
యించునది. అనిశంకరభాష్యము.

కర్మయోగముచేత ప్రాచీనపాపములను నశింపఁజేసికొని, సత్త్వాది
గుణములను స్వాధీనముచేసికొని, నిర్మలమైనయంతఃకరణముకలవానిచే
సంపాదింపవలసినది జ్ఞానయోగము- అనిరామానుజభాష్యము.

కర్మములను సర్వవిధములను వీడుచుట శక్యముకాదు- అని మధ్వ
భాష్యము.

కర్మేన్ద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్ ।
ఇన్ద్రియార్థాన్ విమూఢాత్మా మిథ్యాచారః స ఉచ్యతే ॥౬

యః కర్మేన్ద్రియాణి సంయమ్య=ఎవ్వఁడు కర్మేంద్రియములను*
నియమించికొని, ఇన్ద్రియార్థాన్ మనసా స్మరన్ ఆస్తే=ఇంద్రి
యవిషయములను మనస్సుచేత తలంచుచును ఉన్నాఁడో, సః విమూ
ఢాత్మా మిథ్యాచారః (ఇతి) ఉచ్యతే=వాఁడు మోహమును జెంది
నమనస్సుకల మిథ్యాచారుఁడు (అని) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

ఆత్మజ్ఞానము లేనివాఁడు కర్మములం జేయకుండుట యయుక్తము- మి
థ్యాచారుఁడనఁగా పాపాచారుఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

పాపము నశింపకపోవుటవలన అంతఃకరణజయము లేనివాఁడైయును
ఆత్మజ్ఞానమున ప్రవర్తించి విషయాసక్తమైన మనస్సుకలవాఁడు, ఒకరీ
విధముగా నుద్దేశించి మఱియొకరీవిధముగా నడచువాఁడుగాన మిథ్యా
చారుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

అయినను కర్మములను శక్తికొలఁది విడువవలయును. అనిమధ్వభాష్యము.

* వాక్కు, హస్తము, పాదము, గుదము, ఉపస్థము, అనునయిదును కర్మేం
ద్రియములు- వీని వివరణము సృష్టిసంగ్రహవిస్తరమున సుస్పష్టముగాను-

యస్త్వింద్రియాణి మనసా నియమ్యారభతేఽర్జున।
కర్మేంద్రియైః కర్మయోగమసక్తస్స విశిష్యతే॥ ౭॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, యస్తు ఇన్ద్రియాణి మనసా నియమ్య=ఎవ్వఁడైతే ఇంద్రియములను మనస్సుచేత నియమించి, అసక్త(స్సన్)కర్మేన్ద్రియైః కర్మయోగమ్ ఆరభతే=ఫలసంగము లేనివాఁడై కర్మేంద్రియములచేత కర్మయోగమును ఆరంభించుచున్నాఁడో, సః విశిష్యతే=వాఁడు విశేషించుచున్నాఁడు.

ఇట్లు కర్మముల నాచరించెడి యజ్ఞుఁడు, వెనుకటి మిథ్యాచారునికంటె శ్రేష్ఠుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మావలోకనమందు మనస్సుకలవాఁడై, తనకు అలవాటుపడిన విషయములవంటివైన శాస్త్రీయకర్మములయందు ఇంద్రియములను నియమించి, సంగములేక కర్మములంజేయువాఁడు ప్రమాదము నూహించుటకైన నవకాశము లేకపోవుటచే, జ్ఞాననిష్ఠుఁడైనపురుషునికంటెను విశేషించుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకటి శ్లోకములో మనస్సుచేత తలంచుచును అనియు, ఈశ్లోకమున మనస్సుచేత నియమించి అనియు చెప్పుటచే మనస్సు ప్రయోజకము అని తెలియఁజేయఁబడినది- కర్మయోగమనఁగా సంన్యాసము మొదలయిన వర్ణాశ్రమధర్మములన్నియుంగాని ఒక్కగృహస్థకర్మము మాత్రమె కాదు- కాఁబట్టి తప్పక స్వవర్ణాశ్రమోచితమైన కర్మమును చేయుము- అనిమధ్వభాష్యము.

నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః।
శరీరయాత్రాఽపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యేదకర్మణః॥

త్వం నియతం కర్మ కురు=నీవు నియతమైన కర్మమును చేయుము, అకర్మణః కర్మ జ్యాయః హి=అకర్మముకంటె కర్మము శ్రేష్ఠము గదా-అకర్మణః తే శరీరయాత్రాపి చ నప్రసిద్ధ్యేత్=కర్మములులేని నీకు శరీరము నిలుచుటకూడను సిద్ధింపదు.

నియతమనఁగా నిత్యము- ఫలములేక ఏయధికారికి ఏకర్మము విధింపఁబడుచున్నదో, వానికి అదినియతకర్మము- అకర్మమనఁగా కర్మములంజేయకపోవుట- అనిశంకరభాష్యము.

నియతమ్=వ్యాపింపఁబడినది- ప్రకృతిసంబంధము కలవానిచేత కర్మ
ము వ్యాపింపఁబడినదిగదా- ప్రకృతిసంపర్కము అనాదివాసనచే కలిగిన
ది- అకర్మమనఁగా జ్ఞానము- సాధనముపూర్తియగువఱకు శరీరమును
నిలబెట్టికొనుట ఆవశ్యకము- న్యాయముగా సంపాదింపఁబడిన ధనము
చేత పంచమహాయజ్ఞాదులంజేసి మిగిలిన యన్నముచే శరీరమును నిల
బెట్టికొనవలయును- కాఁబట్టి జ్ఞాననిష్ఠునికిఁగూడ శరీరమునిలిచియుం
డువఱకు, సాధనము పూర్తియగునందాక, మహాయజ్ఞములు మొదలైన
నిత్యనైమిత్తిక కర్మములు ముఖ్యముగాఁ జేయవలసినది- కర్మయో
గమునందుఁగూడ ఆత్మ కర్త కాఁడను తలంపు ఉండవలసినదిగాన ఆత్మ
యాథాత్మ్యజ్ఞానము అంతర్భవించియె యున్నది- ప్రకృతిసంసర్గము క
లవానికి కర్మయోగము సుకరంబును ప్రమాదములేనిదియు- కాఁబట్టి
జ్ఞాననిష్ఠకు యోగ్యుఁడైన వానికింగూడ జ్ఞానయోగముకన్న కర్మయో
గమె శ్రేష్ఠము- కావున నీవు కర్మమును చేయుము- అని రామానుజ
భాష్యము.

నియతమనఁగా తనవర్ణమునకును ఆశ్రమమునకును తగినది- అని
మధ్వభాష్యము.

యజ్ఞార్థాత్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబన్ధనః।
తదర్థం కర్మ కౌన్తేయ ముక్తసఙ్గస్సమాచర ॥౯॥

యజ్ఞార్థాత్ కర్మణః అన్యత్ర=యజ్ఞార్థమైన కర్మముకన్న మి
గిలినవిషయమునందె, అయంలోకః కర్మబన్ధనః (భవతి)=ఈలోకము
కర్మముబంధనముగాఁగలది (అగుచున్నది)=(హే, కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీ
పుత్రుఁడా!, ముక్తసంగ (స్సన్) తదర్థం కర్మ సమాచర=ఫలసం
గములేనివాఁడ(వగుచు) యజ్ఞార్థమైన కర్మమును ఆచరింపుము.

యజ్ఞశబ్దమునకు ఈశ్వరుఁడర్థము- ఈశ్వరునికొఱకు చేయఁబడె
డి కర్మము యజ్ఞార్థము- అని శంకరభాష్యము.

యజ్ఞార్థమనఁగా యజ్ఞము మొదలగు శాస్త్రీయకర్మములకొఱకైన
ద్రవ్యార్జనము మొదలయినది- ఆత్మార్థప్రయోజనములగు కర్మముల
చేత ఈలోకము బంధముకలదియగును- తనప్రయోజనముకొఱకైన ద
నుతలంపుచేఁగలిగెడి సంగము లేనివాఁడవై ధనసంపాదనము మొదలగు

దానిం జేసి యజ్ఞాదులం జేసినచో, దానిచే నారాధింపఁబడి భగవంతుఁడు అనాదికాలప్రవృత్తంబగు కర్మవాసనను తెగఁగొట్టి కలఁత లేని ఆత్మావలోకనమును కలుగఁజేయును- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞశబ్దమునకు విష్ణువు అర్థము- యజ్ఞార్థమై సంగము లేని కర్మము బంధకము కాదు- అని మధ్వభాష్యము.

సహయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః।
అనేన ప్రసవిష్యధ్వ మేష వోస్త్విష్టకామధుక్॥

ప్రజాపతిః సహయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్వా=ప్రజాపతి కర్మములతోఁ గూడిన ప్రజలను సృజించి, పురా ఉవాచ=తొల్లి (ఇట్లు) అనెను- అనేన ప్రసవిష్యధ్వమ్=దీనిచేత వృద్ధి పొందుఁడు, ఏషః వః ఇష్టకామధుక్ అస్తు=ఇది మీకు కోరికకోరికలను ఇచ్చునది అగును.

ప్రజాపతి అనఁగా ప్రజలను సృజించువాఁడు- కామములు అనఁగా ఫలములు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రజాపతి అనఁగా సర్వేశ్వరుఁడు ఇష్టకామధుక్=ఇష్టములైన, మోక్షమునను దానికి అనుగుణములైన కామములనను, ఇచ్చునది- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము వెనుక చెప్పఁబడినదానికి అర్థవాదము- అని మధ్వభాష్యము.

దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయన్తు వః।
పరస్పరం భావయన్తః శ్రేయః పరమవాప్స్యథ॥౧౧॥

అనేన దేవాన్ భావయత=దీనిచేత దేవతలను కలుగఁజేయుఁడు- తే దేవాః వః భావయన్తు=ఆ దేవతలు మిమ్మును కలుగఁజేయుదురు- పరస్పరం భావయన్తః=అన్యోన్యము పోషించుచున్నవారై, పరమ్ శ్రేయః అవాప్స్యథ=గొప్ప మేలును పొందఁగలరు.

భావయత=వృద్ధిపొందింపుఁడు- భావయన్తు=వర్షము మొదలగువానిచే వృద్ధిపొందింతురు- జ్ఞానము కలిగి తద్ద్వారమున మోక్షమును పొందుదురు అని శంకరభాష్యము.

భావయత=ఆరాధింపుఁడు- భావయన్తు=పోషింతురు- పరం శ్రేయః=మోక్షమును- అని రామానుజభాష్యము.

ఇష్టాన్ భోగాన్ హి వో దేవా దాస్యన్తే యజ్ఞభావితాః।
తైర్దత్తా న ప్రదాయైభ్యో యో భుఙ్క్తే స్తేన ఏవ సః॥౧౨॥

యజ్ఞభావితాః దేవాఃహి=యజ్ఞములచేత భావింపఁబడిన దేవతలుగదా, వః ఇష్టాన్ భోగాన్ దాస్యన్తే=మీకు ఇష్టములైన భోగములను ఈఁగలరు- తైః దత్తాన్=వారిచేత ఈబడినవానిని, ఏభ్యః అప్రదాయ యః భుఙ్క్తే=వీరికి ఈయక ఎవ్వఁడు అనుభవింపుచున్నాఁడో, సః స్తేనఏవ= వాఁడు దొంగయె.

భావితులనఁగా వృద్ధిపొందింపఁబడినవారు- అనఁగా సంతోషపెట్టఁబడినవారనుట- భోగములనఁగా స్త్రీపుత్రపశ్వాదులు- దేవతల స్వమ్మును అపహరించుటచే దొంగయగును- అని శంకరభాష్యము.

భావితులనఁగా ఆరాధింపఁబడినవారు- దేవతలు పైపైని వెండియు తమనారాధించుటకు తగిన భోగములను భగవంతుఁడు అన్తర్యామిగా నుండువారై ఇత్తురు- చౌర్యము(దొంగతనము) అనఁగా ఇతరులచేత తమకొరకై యనుకొని సంపాదింపఁబడి వారిదైయున్న వస్తువును తనదని తలంచుచు దానిచే తనను పోషించికొనుట- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞశిష్టాశినస్సన్తో ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః।
భుఞ్జతే తేత్వఘం పాపా యే పచన్త్యాత్మకారణాత్॥౧౩॥

యజ్ఞశిష్టాశినః సన్తః=యజ్ఞములు చేయఁగా మిగిలినదానిని తినెడి సత్పురుషులు, సర్వకిల్బిషైః ముచ్యన్తే=అన్నిపాపములచే విడువఁబడుదురు- యే ఆత్మకారణాత్ పచన్తి=ఎవ్వరు తమనిమిత్తము వండుకొనుచున్నారో, తే పాపాః అఘం భుఞ్జతే=ఆ పాపులు పాపమును తినుచున్నారు.

దేవయజ్ఞాదులనుచేసి అమృతమను పేరుగల తచ్ఛేషమును భుజించుటచే చుల్లి(పొయ్యి) మొదలగు పంచసూనల(అయిదుహింసాస్థానముల)చేఁ గలిగెడు పాపములచేతనును, ప్రమాదము వలనఁ గలిగెడు పాపములచేనును, విడువఁబడుదురు- అని శంకరభాష్యము. (౧ దేవయజ్ఞము అనఁగా నిత్యము అగ్నిలో హోమములు చేయుట- ౨ బ్రహ్మయజ్ఞము అనఁగా నిత్యమును అధ్యయనము చేయుట- ౩ పితృయజ్ఞము- అనఁగా ప్రతిదినమును పితృదేవతలను తృప్తిని బొందించుట- ౪ మనుష్యయజ్ఞము

నగా ప్రతిదినమువచ్చిన అతిథులకు భోజనము పెట్టుట, ౫ భూతయజ్ఞము. అనగా నిత్యమును జంతువులకు బలివేయుచుండుట- ఇవి పంచమహాయజ్ఞములనియెదరు- పంచసూనలనునవి ౧చుల్లి(పొయ్యి) ౨ కుట్టని(రోకలి) ౩ పేషణి(పొత్రము) ౪ఉదకుంభి(నీళ్లకడవ) ౫ మార్జని(చీపురుకట్ట) వీనివలన చిన్నచిన్నపురుగులు మొదలగువానికి హింసకలుగునుగాన ఇవి పంచసూనలని చెప్పఁబడును.

ఇంద్రాదిస్వరూపముగానున్న పరమపురుషుని ఆరాధించుటకై ద్రవ్యములను సంపాదించి వానిచే అట్టి భగవంతుని ఆరాధించి శేషమువే పొటపోసికొనెడివారు, అనాదికాలమునుండిసంపాదింపఁబడిననైఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానమునకు విరోధులైన సమస్తపాపములచే, విముక్తులగుదురు- ఇంద్రాదిస్వరూపుఁడగు పరమపురుషునిచే తననారాధించుటకై ఈబడిన ద్రవ్యములను తమకొఱకై వండుకొని తినెడి పాపాత్ములు పాపమునె తినుచున్నారు- పాపముగాఁబరిణమించునదిగాన పాపమని చెప్పఁబడుచున్నది- ఆత్మావలోకనమున వైముఖ్యముకలవారై నరకమును పొందుదురు అని రామానుజభాష్యము.

> అన్నాద్భవన్తి భూతాని పర్జన్యాదన్నసంభవః।
> యజ్ఞాద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః॥ ౧౪॥
> కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షరసముద్భవమ్।
> తస్మాత్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్॥ ౧౫॥
> ఏవం ప్రవర్తితంచక్రం నానువర్తయతీహయః।
> అఘాయురిన్ద్రియారామో మోఘం పార్థ సజీవతి॥ ౧౬॥

అన్నాత్ భూతాని భవన్తి=అన్నమువలన భూతములు కలుగుచున్నవి- పర్జన్యాత్ అన్నసంభవః (భవతి)=మేఘమువలన అన్నము కలుగుట (అగుచున్నది)- యజ్ఞాత్ పర్జన్యః భవతి=యజ్ఞమువలన మేఘము కలుగుచున్నది- యజ్ఞః కర్మసముద్భవః=యజ్ఞము పనివలనఁగలుగునది- కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి=కర్మమును బ్రహ్మమువలనఁబుట్టుకకలదానిగాను ఎఱుంగుము- బ్రహ్మ అక్షరసముద్భవమ్=బ్రహ్మము అక్షరునివలనపుట్టుకగలది- తస్మాత్=ఆహేతువువలన, సర్వగతం బ్రహ్మ=సర్వమునుచేరియున్న బ్రహ్మము, నిత్యం య

జ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్=నిత్యముగా యజ్ఞమున నిలిచియున్నది- ఏవమ్ ప్రవర్తితమ్ చక్రమ్=ఇట్లు ప్రవర్తింపఁజేయఁబడిన చక్రమును, ఇహ యః న అనువర్తయతి=ఇచ్చటను ఎవ్వఁడు అనువర్తింపఁడో, (హే) పార్థ!=(ఓ) అర్జునుఁడా!, సః అఘాయుః ఇన్ద్రియారామ(స్సన్)=వాఁడు పాపజీవనము కలవాఁడును ఇంద్రియములచేత నెక్రీడించుచున్నవాఁడు(నగుచు), మోఘమ్ జీవతి=వ్యర్థముగా బ్రదుకుచున్నాఁడు.

యజ్ఞమనఁగా యజ్ఞము చేయుటవలనఁగలిగెడి అపూర్వము-(అదృష్టము- అనఁగా నిచ్చటపుణ్యము)- కర్మ మనఁగా ఋత్విక్కులతోఁగూడి యజమానుఁడు చేసెడివ్యాపారము- బ్రహ్మోద్భవమనఁగా వేదముచేఁబ్రకాశింపఁజేయఁబడినదియనుట- అక్షరము అక్షరునివలన అనఁగా పరమాత్మవలనఁగలిగినది- పరమాత్మవలనపుట్టుటనె అన్నివిషయములందెలియఁజేయుటను సర్వగతంబయ్యును యజ్ఞవిధియె ప్రధానముగాఁగలది- కర్మాధికారియైన యెవ్వఁడు ఈజగచ్చక్రమును అనువర్తింపఁడో, వాఁడు నిరర్థకజీవనము కలవాఁడు- కాఁబట్టి జ్ఞానికానివాఁడు కర్మమును చేయవలసినదియె- అని శంకరభాష్యము.

యజ్ఞమనఁగా కర్మమె- అది ధనము సంపాదించుట మొదలగు యజమానవ్యాపారము చేఁగలుగునది గాన కర్మోద్భవము. బ్రహ్మోద్భవమ్ అనునప్పుడు బ్రహ్మశబ్దము ప్రకృతిపరిణామరూపమైన శరీరమును చెప్పును- ఆ వ్యాపారము శరీరమువలనఁగలుగునదియని యర్థము. అక్షర శబ్దమునకు జీవాత్మ యర్థము- అన్నపానాదులచే తృప్తిబొందిన జీవునిచేనధిష్ఠింపఁబడినదై శరీరము వ్యాపారములం జేయుంగాన బ్రహ్మము అక్షరసముద్భవము అని చెప్పఁబడినది- సర్వగతమనఁగా సర్వాధికారులను పొందియున్నది యనుట- యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్ అను వాక్యమునకు శరీరము యజ్ఞమునకు మూలమైనది అని యర్థము- అన్నమువలన భూతములు అనఁగా జీవులతోఁగూడిన శరీరములును, మేఘమువలన అన్నంబును, యజ్ఞమువలన మేఘంబును, యజ్ఞము యజమానుని వ్యాపారమువలనను, ఆవ్యాపారము జీవునితోఁగూడిన శరీరమువలనను, అట్టి శరీరములు తిరిగియును అన్నమువలనను అని యిట్లు ఒకదానికొకటి కారణములై చక్ర

ము వలెతిరుగుచున్నదానిని, కర్మయోగాధికారి గాని జ్ఞానయోగాధికారిగాని ప్రవర్తింపఁజేయఁడేని, యజ్ఞశేషముచేత పొట్టపోసికొనుట లేదు గాన వాఁడు అఘాయువు- అనఁగా పాపములను చేయుటకైయైన ఆయుస్సుకలవాఁడుగానీ పాపరూపముగాఁబరిణమించిన ఆయుస్సుకలవాఁడుగానీ రెండువిధములనుండెడి యాయుస్సుకలవాఁడుగానీ అగును- వాఁడు ఆత్మారాముఁడు కాఁడుగాన ఇంద్రియారాముఁడు. అనఁగా ఇంద్రియములె తోట అనఁగా విహారప్రదేశముగాఁగలవాఁడు అగును- యజ్ఞశేషముచే దేహపోషణము లేకపోవుటచే అతిశయించిన రజస్తమోగుణములుగలవాఁడై ఆత్మావలోకనమున విముఖుఁడగును- దీనివలన తాను చేయుచుండెడిజ్ఞానయోగాది ప్రవృత్తియు నిష్ఫలంబగును- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములను చేయవలయుననుటకు మఱియొక్క హేతువుచెప్పఁబడుచున్నది- పర్జన్యుఁడనఁగా ఆదిత్యుఁడును మేఘచక్రాభిమానియగు దేవతయు- యజ్ఞమువలన ఆదిత్యుఁడుబలవృద్ధినిపొందును- మేఘచక్రము యజ్ఞమువలనకలుగుంగాన యజ్ఞాద్భవతిపర్జన్యః అనిచెప్పఁబడినది- యజ్ఞమనఁగా దేవతలకు హోమాదులంజేయుట- కర్మమనఁగా క్రియ(పని)- జీవులవ్యాపారములన్నియు పరమాత్మవలననె కలుగుచున్నవి ఏషహ్యేవ సాధుకర్మ కారయతి(ఇతఁడేగదా మంచి పనిని చేయించుచున్నాఁడు)అనిశ్రుతి-ప్రతిబింబమైన జీవునికి బింబమైన పరమాత్మనుపట్టియెకదా వ్యాపారము- పరబ్రహ్మము అక్షరములచే స్ఫుటపఱుపఁబడును- ఆ యక్షరములు(వేదము)నిత్యములైనవి- ఇట్లు పరంపరచే యజ్ఞమునకు బ్రహ్మము అభివ్యంగ్యము(స్ఫుటపఱుపఁబడునది)గాన యజ్ఞమున ప్రతిష్ఠితము అని చెప్పఁబడినది- ఆఅక్షరములు భూతములచే స్ఫుటపఱుపఁబడునవిగాన ఇది చక్రము- ఈజగచ్చక్రమును ఎవ్వఁడు అనుసరింపఁడో వాఁడు దానిని చెడఁగొట్టువాఁడుగాన అఘాయువనఁబడును- పాపముకొఱకైయైన ఆయుస్సుకలవాఁడు అనియర్థము- అనిమధ్వభాష్యము.

యస్త్వాత్మరతిరేవస్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః।
ఆత్మన్యేవచ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం న విద్యతే॥౧౭॥

యః మానవస్తు=ఏ మనుష్యుఁడైతే, ఆత్మరతిరేవ=ఆత్మయందె లస

_ప్తిగలవాఁడును, ఆత్మతృప్తశ్చ=తనయందేతృప్తినిపొందినవాఁడును, ఆత్మన్యేవ సంతుష్టశ్చ స్యాత్=ఆత్మయందె సంతోషించినవాఁడును అగునో, తస్య కార్యమ్ నవిద్యతే=వానికి చేయవలసినది లేదు.

ఆత్మను తెలిసికొని అజ్ఞానము లేనివారై పుత్రైషణాదులును లేనివారై శరీరమునిలుచుటకు మాత్రము భిక్షాచరణము చేయుచున్నవారికి ఆత్మజ్ఞానముతప్ప రెండవది చేయవలసినది లేదు- ఆత్మయందె సంతోషించినవాఁడనుటచే అంతటను ఆశలేనివాఁడనుట- అని శంకరభాష్యము.

సాధనముల యొక్క అపేక్షలేకయె యాత్మదర్శనము కలవాఁడగు ముక్తునికే మహాయజ్ఞములు మొదలగు వర్ణాశ్రమకర్మముల యక్క అపేక్ష లేకపోవుటయని ఇఁక మూఁడుశ్లోకములచే చెప్పఁబడుచున్నది- ధారకపోషకభోగ్యములు§ మూఁడును ఆత్మయె ఎవనికగునో, వానికి, స్వయముగానె యాత్మస్వరూపము ఎల్లప్పుడును చూడఁబడుటచే, ఆత్మదర్శనముకొఱకు చేయవలసినది ఏమియు లేదు- అని రామానుజభాష్యము.

ఆత్మయనఁగా పరమాత్మ- ఆపరమాత్మయొక్క దర్శనము మొదలగుదానిచేఁగలిగిన సుఖము,రతి- ఇతరములు వలదు,అనెడి జ్ఞానము తృప్తి- అతృప్తిని కలుగఁజేసెడి సుఖమె సంతోషము- పరమాత్మదర్శనాది సుఖమును పొంది మిగిలినవానియందెల్లను తృప్తికలవాఁడగుటనె పరమాత్మయందె యుండి సంతోషించినవాఁడై మఱియేదియు సంతోషకారణము లేనివాఁడైన అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలోనున్నవానికి కర్మము లేదు- మిగిలినజ్ఞానికి కర్మము కలదు- మానవశబ్దమునకు జ్ఞాని అని అర్థము- దీనిచే అపరోక్షజ్ఞానము కలవానికె అసంప్రజ్ఞాతసమాధికలుగునని తెలుపఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము.

నైవ తస్య కృతే నార్థో నాకృతే నేహ కశ్చన।
న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి దర్థవ్యపాశ్రయః॥ ౧౮॥

---

§ ధారకమనఁగా శరీరమును నిలువఁబెట్టెడి పానము (నీరు)-పోషకమనఁగా శరీరమునకు పుష్టినికలుగఁజేసెడియన్నము- భోగ్యమనఁగా సుఖానుభవము కొఱకైన తోటలు, పూవులదండలు, చందనము, సంగీతము, హాస్యము- నాట్యము మొదలైనవి.

తస్య కృతేన అర్థః నైవ=వానికి చేయఁబడినదానిచే ప్రయోజనము లేనే లేదు- ఇహ అకృతేన కశ్చన న=ఇచ్చట చేయఁబడనిదానిచే ఒకటియు లేదు- అస్య సర్వభూతేషు అర్థవ్యపాశ్రయః కశ్చిచ్చ న=వీనికి సమస్తభూతములయందును ప్రయోజనసాధనమైనది ఒకటియును లేదు.

ఆత్మజ్ఞానికి కర్మమును చేయుటచేత ప్రయోజనము లేదు- కర్మమును చేయకపోవుటచేత ప్రత్యవాయము(తప్పు) లేదు- ఈతనికి బ్రహ్మమొదలుకొని స్థావరము వఱకును ఉండెడి భూతములలో నొకటిదానివలనను కార్యము లేదు- కార్యమున్న యెడలఁగదా దానికొఱకు కర్మము నాచరింపవలయును- అని శంకరభాష్యము.

ముక్తునికి ఎల్లప్పుడును ఆత్మదర్శనము సిద్ధమగుటను ఆత్మదర్శనముకొఱకైన సాధనములను చేసినను చేయకున్నను ఏమియును ప్రయోజనము లేదు- ఆత్మకంటె నితరములగు నచేతనములయందు స్వయముగానె వైముఖ్యముగలవానికి ఆకాశాదిభూతములయందు ఒకటియును ప్రయోజనముగా నాశ్రయింపఁదగినది లేదు- అట్లున్నంగదా దానియందు వైముఖ్యముకలుగుటకు సాధనమును ఆచరింపవలసినది- అని రామానుజభాష్యము.

అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలోనున్నవాఁడు దానిని విడిచి కర్మములు చేసినచో ప్రయోజనము లేదు- సంధ్యావందనాదులను చేయకపోయినను ప్రత్యవాయము లేదు- సమస్తభూతములయందును వీనికి ప్రయోజనమునకు ఆశ్రయము(నిమిత్తము) అయినది లేదు- అని మధ్వభాష్యము.

తస్మాదసక్తస్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర।
అసక్తో హ్యాచరన్ కర్మ పరమాప్నోతి పూరుషః॥౧౯

తస్మాత్ అసక్తః(సన్) కార్యం కర్మ సతతం సమాచర=అందువలన సంగములేనివాఁడవు(అగుచు) చేయవలసిన కర్మమును ఎల్లప్పుడును ఆచరించుచుండుము- పూరుషః అసక్తః(సన్) కర్మ ఆచరన్=మనుష్యుఁడు సంగములేనివాఁడు(అగుచు) కర్మమును ఆచరించుచున్నవాఁడై, పరమ్ ఆప్నోతి=పరమును పొందుచున్నాఁడు.

నీవు అట్టి జ్ఞానములో లేవు గాన, చేయవలసిన నిత్యకర్మమును

ఆచరింపుము- ఈశ్వరార్థమైన కర్మమును జేయుచు పురుషుఁడు
మోక్షమును పొందుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

సాధనములు లేకయె ఆత్మదర్శనము ఎవ్వనికి కలుగునో వానికె ఆ
త్మదర్శనసాధనముల యక్కఱలేదు- సాధనములం జేయఁదలంచినవానికిఁ
గూడ, ఆత్మజ్ఞానగర్భమగుటనున్, జ్ఞానయోగికింగూడ తగుమాత్రము
ఆచరింపవలసియుండుటనున్, కర్మయోగమె ఆత్మదర్శనము కలుగు
టకు శ్రేష్ఠమైనది- కాఁబట్టి సంగములేనివాఁడవై ఆత్మప్రాప్తికలు
గువఱకును కర్మమును, చేయవలసినదియె యని, జేయుచుండుము- చె
ప్పఁబోయెడి అకర్తృత్వజ్ఞానముతోఁ గర్మముం జేయువాఁడు పరుని ఆ
నఁగా ఆత్మను పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలోనున్నవానికె కార్యములేదుగాన నీవు కర్మ
మును ఆచరింపుము- అని మధ్వభాష్యము.

కర్మణైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః॥౨౦॥

జనకాదయః కర్మణైవ సంసిద్ధిమ్ ఆస్థితాః హి=జనకుఁడు మొదల
గువారు కర్మముచేతనె సిద్ధినిపొందినవారు గదా.

జనకుఁడు అశ్వపతి మొదలగువారు జ్ఞానులైనయెడను లోకసంగ్ర
హముకొఱకు కర్మమును విడువకుండిరనియర్థము- జ్ఞానములేనివారైన
యెడను, సత్త్వశుద్ధికొఱకు కర్మములను ఆచరించి క్రమముగా సిద్ధిని
పొందిరని యర్థము- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానయోగమున కధికారులైనను కర్మయోగమును ఆచరించుటయె
ఆత్మదర్శనమువిషయమై శ్రేష్ఠముగాన, జ్ఞానులలో నగ్రేసరులగు జన
కాదులుగూడ కర్మయోగముననె సిద్ధిని పొందిరి- అనఁగా ఆత్మనుపొం
దిరనుట- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములనాచరించెడి యాచారముకలదు- కర్మణాసహ=కర్మము
తోఁగూడనె అనఁగా కర్మమునుచేయుచునె అనుట- కర్మమునుచే
యుచునె జ్ఞానమునుపొంది సిద్ధినిపొందిరి- జనకాదులు జ్ఞానులగుట భా
రతాదులలో ప్రసిద్ధము- ప్రయాగాదితీర్థములు ముక్తిసాధనములనుట
పాపవిముక్తికిసాధనములనుట- లేక ఆతీర్థములస్తోత్రమైన వచనము· కాఁ
బట్టి అపరోక్షజ్ఞానమువలననె మోక్షముకలుగును- కర్మము దానికి సా

ధనము- అనిమధ్వభాష్యము.

లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపశ్యన్ కర్తు మర్హసి॥౨౦॥
యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్తదే వేతరో జనః।
స యత్ప్రమాణం కురుతే లోక స్త దనువర్తతే॥౨౧॥

లోకసంగ్రహం సంపశ్యన్నపి=లోకసంగ్రహమును చూచుచున్నను, కర్తుమేవ అర్హసి=కర్మములం జేయుటకె తగుచున్నావు- శ్రేష్ఠః యద్యత్ ఆచరతి=శ్రేష్ఠుఁడు దేనినిదేనిని ఆచరించునో, ఇతరః జనః తత్తదేవ ఆచరతి=మిగిలినజనుఁడును దానినిదానినె ఆచరింపు చున్నాఁడు- సః యత్ ప్రమాణం కురుతే=అతఁడు దేనిని ప్రమాణమునుగాఁ జేయుచున్నాఁడో, లోకః తత్ అనువర్తతే=(మిగిలిన) జనుఁడు దానినె అనుసరింపుచున్నాఁడు.

లోకసంగ్రహమనఁగా లోకమును అపమార్గమున ప్రవర్తింపకుండునట్లు నివారించుట- ప్రమాణముఅనునది లౌకికంబును వైదికంబును- అని శంకరభాష్యము.

యత్ప్రమాణమ్=ఏపాటిదానినిగా అనఁగా ఏఅంగములతోఁగూడినదానిగాఁజేయునో,తత్=అట్టిదానినిగా వెఅనఁగాఅయంగములతోఁగూడినదానినిగా నె,సంపూర్ణజ్ఞానములేనిజనుఁడును ఆచరింపుచున్నాఁడు- కాఁబట్టి లోకమును కాపాడుటకై శిష్టుఁడుగా ప్రసిద్ధుఁడయినవాఁడు వర్ణాశ్రమధర్మములనాచరించునది- లేనిచో లోకమును చెడఁగొట్టుటచేఁగలిగిన పాపము వీనిని జ్ఞానయోగమునుండిగూడ తప్పించును- అని రామానుజభాష్యము.

సః యత్ ప్రమాణం కురుతే=అతఁడు ఏవాక్యము మొదలగుదానిని ప్రమాణమునుగాఁ జేయునో, అనిమధ్వభాష్యము.

న మే పార్థా స్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కిఞ్చన।
నానవా ప్త మవా ప్తవ్యం వర్త ఏవచ కర్మణి॥౨౨॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, మే త్రిషు లోకేషు కర్తవ్యం కించన నా స్తి=నాకు మూఁడు లోకములయందును చేయవలసినది ఒకటియు లేదు- అనవాప్తమ్ అవాప్తవ్యం న=పొందఁబడనిదై పొందవలసినది లేదు- (అహం)చ కర్మణి వర్తేఏవ=(నేను)ను

కర్మమున నుండు నేయున్నాను- నేనుఁగూడ లోకసంగ్రహముకొఱకె కర్మమునాచరించుచున్నాను- అని తాత్పర్యము.

యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతన్ద్రితః।
మమ వర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥ ౨౩॥

అహం జాతు కర్మణి అతన్ద్రిత(స్సన్) న వర్తేయం యది=నేను ఒకప్పుడు కర్మమున పొలుమాలికలేనివాఁడ(నై) ప్రవర్తింపకుందు నేని, (హే)పార్థ!=(ఓ)అర్జునుఁడా!, మనుష్యాః సర్వశః మమ వర్త్మ అనువర్తన్తే=మనుష్యులు అన్నిప్రకారముల నా మార్గమును అనువర్తింతురు.

ఉత్సీదేయు రిమే లోకా న కుర్యాం కర్మ చే దహమ్।
సంకరస్య చ కర్తా స్యా ముపహన్యా మిమాః ప్రజాః॥ ౨౪॥

అహం కర్మ న కుర్యాం చేత్=నేను కర్మమును చేయకుందునేని, ఇమే లోకాః ఉత్సీదేయుః=ఈ జనులు చెడుదురు-సంకరస్య కర్తా చ స్యామ్=సంకరమును చేయువాఁడనును అగుదును- ఇమాః ప్రజాః ఉపహన్యామ్=ఈ ప్రజలను చెడఁగొట్టుదును.

సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వన్తి భారత।
కుర్యా ద్విద్వాం స్తథా ఽసక్త శ్చికీర్షు ర్లోకసంగ్రహమ్॥

(హే)భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా, కర్మణి సక్తాః అవిద్వాంసః యథా కుర్వన్తి=కర్మములయందు ఫలసంగముకల అజ్ఞానులు ఎట్లు కర్మములం జేయుదురో, విద్వాన్ అసక్తః లోకసంగ్రహం చికీర్షుః=జ్ఞాని ఫలసంగములేనివాఁడై లోకసంగ్రహమును చేయఁగోరుచున్నవాఁడై, తథా కుర్యాత్=అట్లు(అజ్ఞులయట్లు) కర్మము నాచరించునది.

న బుద్ధిభేదం జనయే దజ్ఞానాం కర్మసఙ్గినామ్।
జోషయే త్సర్వకర్మాణి విద్వాన్ యుక్త స్సమాచరన్॥ ౨౬॥

విద్వాన్ కర్మసఙ్గినామ్ అజ్ఞానాం బుద్ధిభేదం న జనయేత్=జ్ఞాని కర్మములయందాసక్తిగల అజ్ఞులకు బుద్ధిభేదమును పుట్టింపఁగూడదు- యుక్తః సమాచరన్=పూనికకలవాఁడై చేయుచును, సర్వకర్మాణి జోషయేత్=అన్నికర్మములను ఆచరింపఁజేయవలయును.

బుద్ధి భేదమనఁగా ఈకర్మములనాచరించి దీనిఫలము ననుభవింపవలయునను నిశ్చయమును చలింపఁజేయుట- అని శంకరభాష్యము.

అజ్ఞులనఁగా ఆత్మజ్ఞానము సంపూర్ణముగా లేనివారై జ్ఞానయోగమును అవలంబింపలేక మోక్షమునె కోరి కర్మములం జేయువారు-బుద్ధి భేదమనఁగా ఆత్మావలోకనమునకు కర్మయోగముకన్న వేఱుసాధనమున్నదను బుద్ధిని పుట్టించుట- ఆత్మజ్ఞానము సంపూర్ణముగాఁగలిగి తాను జ్ఞానయోగాధికారియైనను జ్ఞానయోగాపేక్ష లేకయె కర్మయోగము ఆత్మావలోకనసాధన మగునను బుద్ధితో(యుక్తః)కూడుకొనినవాఁడై కర్మమునె ఆచరింపుచు, కర్మములంజేయువారికి అన్నికర్మముల యందును (జోషయేత్)ప్రీతినిపుట్టింపవలయును- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః।
అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాఽహ మితి మన్యతే॥ ౨౭॥

సర్వశః ప్రకృతేః గుణైః క్రియమాణాని కర్మాణి(ప్ర[illegible])=అన్నిప్రకారములను ప్రకృతియొక్క గుణములచేత చేయఁబడుచున్న కర్మములంగూర్చి, అహంకారవిమూఢాత్మా అహం కర్తా ఇతి మన్యతే=అహంకారముచే మోహమునుపొందిన యంతఃకరణముకలవాఁడు నేను కర్తను అని తలంచుచున్నాఁడు.

మధుసూదనటీకలో, కర్మాణి కర్తా అహమ్=కర్మములను చేయువాఁడను నేను- అనియన్వయము- కర్తృశబ్దము తృన్నంతము- అనివ్రాయఁబడినది.

ప్రకృతియనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణముల సామ్యావస్థారూపమైన ప్రధానతత్త్వము- దానిగుణములనఁగా కార్యకరణరూపములగు వికారములు. కర్మములనఁగా లౌకికములును శాస్త్రీయములును- అహంకారమనఁగా కార్యకారణసముదాయమందు అహమ్(నేను)అనెడిజ్ఞానము- అది కలవాఁడు అజ్ఞానముచేత కర్మములు ఆత్మవని తలంపుచు ఆయాకర్మములకు నేను కర్తను అని తలంపుచున్నాఁడు. అని శంకరభాష్యము

ప్రకృతియొక్క గుణములనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణములు- అహం

కార మనఁగా అహమ్(నేను)శబ్దముచే చెప్పఁబడిన ప్రకృతియందు అహమ్(నేను)అనెడి యభిమానము(దేహాత్మాభిమానము)- దానిచేత ఆత్మస్వరూపము నెఱుఁగనివాఁడై గుణకర్మములవిషయమున నేనె కర్తననుకొనుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతినిపట్టి గుణభూతములు(అప్రధానములు)ను, ప్రకృతిసంబంధములునగు ఇంద్రియములు గుణములు- ప్రతిబింబమునకు కర్మము లేదుగదా- అని మధ్వభాష్యము.

తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః।
గుణా గుణేషు వర్తన్త ఇతి మత్వా న సజ్జతే॥ ౨౮॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, గుణకర్మవిభాగయోః తత్త్వవిత్తు=గుణములనుపర్వలుచుటయందునుకర్మములనుపర్వలుచుటయందును తత్త్వము నెఱింగినవాఁడో, గుణాః గుణేషు వర్తన్తే=గుణములు గుణములయందు ప్రవర్తించుచున్నవి, ఇతి మత్వా న సజ్జతే=అని తలంచి సంగమునుపొందఁడు.

గుణములు గుణములయందు అనఁగా ఇంద్రియములు విషయములయందు అనుట- ఆత్మ, విషయములయందు ప్రవర్తింపదని తలంచి యనుట- అని శంకరభాష్యము.

గుణములనఁగా సత్త్వాదులు- కర్మములనఁగా వానివానిపనులు- గుణములు గుణములయందు అనఁగా సత్త్వాదిగుణములు వానికార్యములయందు అనుట న సజ్జతే=గుణములకర్మములయందు నేనుకర్తనని అనితలంపఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మభేదగుణభేదముల తత్త్వము నెఱింగినవాఁడు-గుణములుగుణములయందు అనఁగా ఇంద్రియాదులు విషయములయందు అనుట- అని మధ్వభాష్యము.

ప్రకృతేర్గుణసంమూఢాః సజ్జన్తే గుణకర్మసు।
తానకృత్స్నవిదో మన్దాన్ కృత్స్నవిన్నవిచాలయేత్॥ ౨౯॥

ప్రకృతేః గుణసంమూఢాః=ప్రకృతియొక్క గుణములచేత మోహమునుపొందినవారు, గుణకర్మసు సజ్జన్తే=గుణములకర్మములయందు తగులుకొనుచున్నారు- అకృత్స్నవిదః తాన్ మన్దాన్=సంపూర్ణముగా

తెలుఁగని ఆ మూఢులను, కృత్స్నవిత్ నవిచాలయేత్ = సంపూర్ణము గా నెఱింగినవాఁడు కదల్పఁగూడదు.

కర్మములయందు తగులుకొనుటయనఁగా మేముఫలముకొఱకుకర్మములం జేయుచున్నామనుకొనుట- కృత్స్నవిత్తు అనఁగా ఆత్మజ్ఞానముకలవాఁడు- కదలించుటయనఁగా బుద్ధిభేదమును (౨౬॥శ్లో॥) పుట్టించుట- అనిశంకరభాష్యము.

సంపూర్ణజ్ఞానములేనివారు ఆత్మావలోకనమునకై ప్రవర్తించి ప్రకృతిసంసర్గముకలవారగుటచే ప్రకృతిగుణములచేత ఆత్మస్వరూపమునమోహమును పొందినవారై క్రియలయందె ఆసక్తులగుదురు- ప్రకృతికంటె విలక్షణముగానుండెడి యాత్మస్వరూపమున తగులుకొనరు- ఇందువలన జ్ఞానయోగమునకు సమర్థులు కారుగాన వారికి కర్మయోగమనందె యధికారము- ఇట్టివారిని సంపూర్ణజ్ఞానముకలవాఁడు, తాను జ్ఞానయోగమునె ఆచరించుటచేతఁ జెడఁగొట్టఁగూడదు- కర్మయోగమును విడిచిన యాతనింజూచి ఆ మందులుగూడ కర్మయోగమున నిలుకడలేని మనస్సుకలవారగుదురు. కాఁబట్టి శ్రేష్ఠుఁడైనవాఁడును స్వయముగా కర్మయోగమునె ఆచరింపుచు ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానముచే, ఆత్మకర్తకాఁడు, అనితలఁచుచున్నవాఁడై ఆత్మావలోకనమునకు కర్మయోగమె ఇతరాపేక్షలేని సాధనమనిచూపుచు అమందులకు కర్మయోగమున ప్రీతిని పుట్టింపవలయును- అనఁగా జ్ఞానియు లోకసంగ్రహమునకై కర్మయోగమునాచరింపవలయుననుట- గుణములయందు కర్తృత్వమును తలంచుటయనఁగా ఈకర్తృత్వము ఆత్మకు స్వరూపముంబట్టి వచ్చినది కాదు- మఱియేమన్నను గుణసంపర్కమువలన వచ్చినది అని తలంచుట- అనిరామానుజభాష్యము.

ప్రకృతియొక్క-గుణములగుఇంద్రియాదులయందు మూఢుఁడై- ఇంద్రియాద్యభిమానమువలనఁగదా విషయాదిప్రసంగము కలుగుచున్నది- గుణకర్మసు = విషయములయందును కర్మములయందును - అని మధ్వభాష్యము.

మయి సర్వాణి కర్మాణి సంన్యస్యాధ్యాత్మచేతసా।
నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్వవిగతజ్వరః॥ ౩౦॥

మయి సర్వాణి కర్మాణి సంన్యస్య=నాయందు అన్నికర్మములను ఉనిచి, అధ్యాత్మచేతసా=ఆత్మయందలిమనస్సుతోఁ(గూడినవాఁడవై), నిరాశీః నిర్మమః భూత్వా=ఆశలేనివాఁడవును మమకారములేని వాఁడవును అయి, విగతజ్వరః (సన్) యుధ్యస్వ=పరితాపములేనివాఁడ(వగుచు) యుద్ధమును చేయుము.

జ్ఞానములేనివాఁడై మోక్షేచ్ఛకలవాఁడు కర్మముల నాచరింపవల సినప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది- అధ్యాత్మచేతస్సుఅనఁగా కర్తనైన నేను ఈశ్వరునికై భృత్యునివలెకర్మములంజేయుచున్నాను అనెడి వివేకబుద్ధి- జ్వరమనఁగా దుఃఖము- అనిశంకరభాష్యము.

అధ్యాత్మచేతస్సుఅనఁగా శ్రుతులవలనఁగలిగిన ఆత్మస్వరూపవిషయమైన జ్ఞానము- అనఁగా తాను భగవంతునికి శరీరమనియు భగవంతునిచే ప్రవర్తింపఁబడువాఁడనియు తలంచుట- అందఱకును ఈశ్వరుఁడు(నియమించువాఁడు)ను శేషియు(ఏలినవాఁడును)నగు పరమపురుషుఁడే తనవాఁడగుఆత్మచేత తనఉపకరణముల(సాధనసామగ్రి)చేత తన యారాధనముకొఱకు స్వయముగానె తనకర్మములను చేయించికొనుచున్నాఁడు, అనితలంచి మమకారాదులులేనివాఁడవై, పూర్వము అనాది కాలమునుండి సంపాదింపఁబడినపాపసమూహముతో నేనెట్లు ఉండఁగలను అనెడి అంతర్జ్వరములేనివాఁడవై, పరమపురుషుఁడే కర్మములచే నారాధింపఁబడి సంసారబంధమునుండివిడిపించునని తలంచి సుఖముగాకర్మయోగమునె చేయుము- అని రామానుజభాష్యము.

భ్రాంతిచే జీవునియందారోపింపఁబడిన కర్మములను భగవంతునియందు విడిచి, అనఁగా భగవంతుఁడె అన్నికర్మములంజేయుచున్నాఁడనితలంచి- ఈకర్మములన్నియు భగవంతుని పూజయనియుతలంచి- అధ్యాత్మచేతస్సు అనఁగా పరమాత్మనుపట్టిన మనస్సు- అనిమధ్వభాష్యము.

యే మే మత మిదం నిత్య మనుతిష్ఠన్తి మానవాః।
శ్రద్ధావన్తో౽నసూయన్తో ముచ్యన్తే తే౽పి కర్మభిః॥ 3 ౧॥

యే మానవాః మే ఇదంమతమ్=ఏ మనుష్యులు నాయొక్క ఈ మతమును, శ్రద్ధావన్తః అనసూయన్తః నిత్యమ్ అనుతిష్ఠన్తి=శ్రద్ధగలవారును అసూయలేనివారునై ఎల్లప్పుడును ఆచరింపుచుందురో, తే

ఒపి కర్మభిః ముచ్యన్తే=వారును కర్మములచేత విడువఁబడుదురు.

పరమగురువును వాసుదేవుఁడునగు నాయందు అసూయచేయకున్న వారై- కర్మములనఁగా పుణ్యపాపములు- అని శంకరభాష్యము.

ఇదియె శాస్త్రతాత్పర్యమని తలంచి నామతమును ఆచరించువారును, ఆచరింపలేకపోయినను శ్రద్ధకలవారును, శ్రద్ధ లేకపోయినను ఇది శాస్త్రతాత్పర్యముకాదనెడి యసూయలేనివారును, వీరందఱును బంధమునకు హేతువులై అనాదికాలమునుండియున్న కర్మములచే విడువఁబడుదురు- తేఽపి=వారుగూడ అనెడియపిశబ్దమునకు, ఇప్పుడు ఆచరింపకపోయినను శ్రద్ధకలవారును అసూయలేనివారును శ్రద్ధానసూయలచే పాపక్షయమును పొందినవారై శీఘ్రకాలముననె దీనిననుష్ఠించి ముక్తులగుదురు, అని తాత్పర్యము. అని రామానుజభాష్యము.

ఇట్లు నివృత్తకర్మాచరణము చేయువారుఁగూడ జ్ఞానద్వారమున ముక్తిని పొందెదరు- ఇఁక అపరోక్షజ్ఞానులంగూర్చి చెప్పవలసినదేమి?- అని మధ్వభాష్యము.

యే త్వేత దభ్యసూయన్తో నానుతిష్ఠన్తి మే మతమ్।
సర్వజ్ఞానవిమూఢాం స్తాన్ విద్ధి నష్టా నచేతసః॥ ౩౨॥

యేతు ఏతత్ మే మతమ్ అభ్యసూయన్తః నానుతిష్ఠన్తి=ఎవ్వరైతే ఈ నా మతమును అసూయచేయుచున్నవారై ఆచరింపరో, తాన్ సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్ నష్టాన్ అచేతసః విద్ధి=వారిని అన్నిజ్ఞానములయందును మూఢులనుగాను చెడినవారినిగాను చిత్తములేనివారినిగాను తెలిసికొనుము.

అసూయచేయుటయనఁగా నిందించుట- అన్నిజ్ఞానములయందును అనేకవిధములుగా మూఢులయినవారు- అచేతస్సులనఁగా అవివేకులు, అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మలందఱును నాకు శరీరమగుటను నేను ఆధారముగాఁగల వారు, నాకు శేషభూతులు(పలుబడి)అయినవారు, నాచేతనే ప్రవర్తించువారు, అనుతలంపుతో అన్నికర్మములను ఎవ్వరు చేయరో, ఎవ్వరు శ్రద్ధ చేయరో, ఎవ్వరు అసూయచేతురో, వారిని అన్నిజ్ఞానములయందును విశేషముగా మూఢులగువారినిగాను, కావుననె చెడినవారినిగాను, చే

తస్సు(మనస్సు)నకు కార్యమైన వస్తుతత్త్వజ్ఞానము లేకపోవుటచే చేతస్సులేనివారినిగానుము, అనఁగా విపరీతజ్ఞానము కలవారినిగానను తెలిసికొనుము- అని రామానుజభాష్యము.

సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతేర్జ్ఞానవానపి।
ప్రకృతిం యాన్తి భూతాని నిగ్రహః కింకరిష్యతి॥33॥

జ్ఞానవానపి స్వస్యాః ప్రకృతేః సదృశం చేష్టతే=జ్ఞానముకలవాఁడైనను తనదగు ప్రకృతికి తగినట్లు పనిచేయును- భూతాని ప్రకృతిం యాన్తి=ప్రాణులు ప్రకృతిని అనుసరింపుచున్నవి- నిగ్రహః కిం కరిష్యతి=నిగ్రహము ఏమి చేయఁగలదు?.

ప్రకృతియనఁగా ప్రకృతజన్మాదులయందు బయలుపడిన పూర్వజన్మసంబంధులగు ధర్మాధర్మములసంస్కారము(వాసన)- అనిశంకరభాష్యము.

జ్ఞానవంతుఁడనఁగా, ఆత్మస్వరూపము ప్రకృతికంటె విలక్షణమైనది, అదియె యెల్లప్పుడును అనుసంధానము చేయఁదగినదని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి, అనియెడి జ్ఞానముకలవాఁడు- ప్రకృతియనఁగా ప్రాచీన(ప్రాఁత)వాసన- దానిననుసరించెడి జంతువులను శాస్త్రముచే చేయఁబడిన నిగ్రహము ఏమిచేయఁగలదు- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతియనఁగాఁ బూర్వసంస్కారము- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇన్ద్రియస్యేన్ద్రియస్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ।
తయోర్నవశమాగచ్ఛేత్తౌ హ్యస్య పరిపన్థినౌ॥34॥

ఇన్ద్రియస్య ఇన్ద్రియస్య అర్థే=ఇంద్రియము ఇంద్రియము (అన్నిఇంద్రియముల) యొక్క విషయమున, రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ=రాగద్వేషములు ఏర్పడియున్నవి-తయోః వశం నాగచ్ఛేత్=వానికి లొంగుబాటును పొందఁగూడదు- తౌ అస్య పరిపన్థినౌహి=అవి వీనికి విఘ్నముచేయునవిగదా.

శాస్త్రముచొప్పున ప్రవర్తించువాఁడు మునుపటివలె రాగద్వేషములయధీనుఁడు కాఁగూడదు- పురుషునియొక్క ప్రకృతి రాగద్వేషానుసారముగానె యుండును- అది పురుషుని ప్రవర్తింపఁజేయునేని యప్పుడు తనధర్మమును విడుచుటయు ఇతరధర్మములను ఆచరించుటయు కలుగు

ము- పురుషుఁడు రాగద్వేషములను అడఁచికొనినప్పుడు శాస్త్రదృష్టికలవాఁడె యగునుగాని ప్రకృతివశుఁడు కాఁడు- కాఁబట్టి శాస్త్రము నిరర్థకము కాదు- అని శంకరభాష్యము.

శ్రోత్రము మొదలగు జ్ఞానేంద్రియములకు విషయంబులగు శబ్దాదులయందును వాక్కు మొదలగు కర్మేంద్రియములకు విషయములగు వచనము(మాట) మొదలగు వానియందును,వానిని అనుభవింపఁగోరుటయనెడి రాగము పూర్వవాసనవలనఁగలిగినదై తప్పకయుండును-ఆయనుభవము అడ్డగింపఁబడెనేని తప్పక ద్వేషము కలిగియుండును- ఈ రాగద్వేషములు,జ్ఞానయోగమునకు ప్రయత్నము చేయుచుండుటను అన్ని యింద్రియములను నియమించుచున్న పురుషుని,లాంగఁదీసికొని,తమ కార్యములయందు చేర్చును. అందువలన వీఁడు ఆత్మస్వరూపానుభవమునకు విముఖుఁడై చెడును- కాఁబట్టి జ్ఞానయోగమును ఆరంభించి రాగద్వేషములకు అధీనుఁడై చెడఁగూడదు- రాగద్వేషములు వీనికి జయింపరాని శత్రువులుగదా- అవిజ్ఞావాభ్యాసమును నివారించును- అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకటి శ్లోకములో చెప్పినట్లైనను తనశక్తికొలది నిగ్రహమును చేయవలసినదియె- నిగ్రహమువలన అప్పటికి ప్రయోజనము లేకపోయినను మిక్కిలి ప్రయత్నము చేయుటవలన ప్రయోజనము కలుగును-అని మధ్వభాష్యము.

శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ ।
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః॥౩౫॥

స్వనుష్ఠితాత్ పరధర్మాదపి=లెస్సగానాచరింపఁబడిన ఇతరుల ధర్మముకంటెను, విగుణః స్వధర్మః శ్రేయాన్=గుణము లేనిదైనను తనధర్మము ప్రశస్తమైనది - స్వధర్మే(స్థితస్య) నిధన(మపి) శ్రేయః=తనధర్మమున(నున్నవానికి) మరణ(మైనను) మేలు- పరధర్మః భయావహః=ఇతరధర్మము భయమును కలుగఁజేయునది.

రాగద్వేషములచే ప్రేరితుండగువాఁడు ఇతరధర్మముఁగూడ ధర్మమెకాన యాచరింపవలసినదియె యని తలంచును- అది యుక్తము కాదు- భయము వలఁగా నరకము మొదలగునది- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతిసంబంధము కలవానికి ఆచరింపశక్యము కానిదగుటచే జ్ఞాన

యోగముపరధర్మము- శక్యముగుటచే కర్మయోగము స్వధర్మము- మేలైనది అనఁగా ప్రమాదము లేనిదనుట- కర్మయోగమునను న్నవాఁడు ఒక్క-జన్మమున ఫలమును పొందక మృతిఁబొందినను మేలే- విఘ్నములచే బాధింపఁబడకపోవుటను- రెండవజన్మమందైనను కలతలేని కర్మయోగము సంభవించును- జ్ఞానయోగము ప్రమాదగర్భమగుటను భయావహమె- అని రామానుజభాష్యము.

యుద్ధము రాగాదులతోఁగూడినదైనను ఆచరింపవలసినదియె- అని మధ్వభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ.

అథ కేన ప్రయుక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః।
అనిచ్ఛన్నపి వార్ష్ణేయ బలాదివ నియోజితః॥ ౩౬॥

(హే) వార్ష్ణేయ! = (ఓ) వృష్ణివంశమువాఁడా!, అథ = ఇఁకను, అయమ్ పూరుషః అనిచ్ఛన్నపి = ఈ పురుషుఁడు కోరకున్నవాఁడైనను, కేన ప్రయుక్తః = దేనిచేత ప్రేరణచేయఁబడినవాఁడై, బలాత్ నియోజిత ఇవ పాపం చరతి! = బలాత్కారముగా నియోగింపఁబడినవానివలె పాపమును చేయుచున్నాఁడు!.

ఈపురుషుఁడు అనఁగా జ్ఞానయోగమునకై ప్రవర్తించువాఁడు- పాపము అనఁగా విషయానుభవము- అని రామానుజభాష్యము.

అథ అనునది అర్థాంతరము (మఱియొక్క-విషయము) అని తెలియఁజేయును. కర్మమునకు కారణములైనవి క్రోధము మొదలగునవియు కామమున నెడి యనేకములుకలవు- వానిలో నేది బలవత్తైనది!- అనిమధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

కామ ఏష క్రోధ ఏష రజోగుణసముద్భవః।
మహాశనో మహాపాప్మా విద్ధ్యేనమిహ వైరిణమ్॥ ౩౭॥

ఏషః రజోగుణసముద్భవః కామః = ఇది (నీవడిగిన హేతువు) రజస్సనెడిగుణమువలనపుట్టెడి కామము- ఏషః క్రోధః = ఇది (యె) క్రోధము- ఒక్క-వస్తువును తాను కోరఁగాదానికి మఱియొవ్వఁడైనను అడ్డముచేసి

నమోడను అప్పుడె కోపముగలుగునుగాన ఇదియె క్రోధమని చెప్పఁబడుచున్నది- (ఏషః) మహాశనః=(ఇది) మిక్కిలితిండికలది- (ఏషః) మహాపాప్మా=(ఇది) మిక్కిలిపాపము- ఇహ ఏనమ్ వైరిణమ్ విద్ధి=ఇచ్చట దీనిని శత్రువునుగా ఎఱుంగుము.

కామము(కోరిక) అందఱిని స్వాధీనముచేసికొనుచున్న శత్రువు- అన్నియనర్థంబులుఁగలుగుట దీనింబట్టియె- ఈకామము మఱియొకదానిచే నడ్డగింపఁబడినదై క్రోధరూపముగాఁబరిణమించుచున్నది- ఇది రజోగుణమువలనఁబుట్టునదియు రజోగుణమును పుట్టించునదియు- ప్రాణులు కామముచే ప్రేరణచేయఁబడియె పాపములంజేయుదురు గాన ఇది మహాపాప్మ యనఁబడుచున్నది- కాఁబట్టి ఈసంసారమున ఈకామమును శత్రువునుగా నెఱుంగుము- అని శంకరభాష్యము.

సత్త్వరజస్తమోగుణత్రయమైన ప్రకృతితో కలిసియున్నవాఁడె జ్ఞానయోగమును ఆరంభించినవానికి, పూర్వపువాసనవలనఁగలిగిన శబ్దాదివిషయములంగూర్చిన కామము ఈతనిని విషయములకై లాగుచున్నది- ఈకామమె అడ్డగింపఁబడినదై అడ్డగించిన చేతనులయందు క్రోధరూపముగాఁబరిణమించి ఇతరులను హింసించుటమొదలగు గొప్పపాపకార్యములంబ్రవర్తింపఁజేయును- రజోగుణమువలనఁబుట్టిన ఈకామమును జ్ఞానయోగమునకు సహజశత్రువునుగా తెలిసికొనుము- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములంబ్రవర్తింపఁజేయువానిలోఁ బ్రబలమైనది ఈకామమె- దీనివలనఁబుట్టునదిగాన క్రోధంబును ఇదియె- గురువులను నిందించుట మొదలగుదానివలనఁగలిగిన క్రోధముఁగూడ, తనకు గురువులుమొదలగువారియందుండెడి భక్తివలన, వారిని నిందింపకుండుటను కోరుటచేఁగలిగినదియె- కామమునకు భోగ్యము (అనుభవింపఁబడఁదగినది) మిక్కిలిగాఁగలదగాన మహాశనమనఁబడును- బ్రహ్మహత్యమొదలగు గొప్పపాపములకు కారణముగాన మహాపాప్మయనఁబడును- అన్నిపురుషార్థములకును విరోధియగు టనువైరియనఁబడును. అని మధ్వభాష్యము.

ధూమేనావ్రియతే వహ్నిర్యథాఽఽదర్శో మలేనచ।
యథోల్బేనావృతో గర్భస్తథా తేనేద మావృతమ్॥ ౩౮॥

యథా ధూమేన వహ్నిః ఆవ్రియతే=ఎట్లు పొగచేత నిప్పు ఆవరింపఁబడుచున్నదో, యథా ఆదర్శశ్చ మలేన (ఆవ్రియతే)=ఎట్లు అద్దంబును మురికిచేత (ఆవరింపఁబడుచున్నదో), యథా గర్భః ఉల్బేన* ఆవృతః=ఎట్లు గర్భము మావిచేత ఆవరింపఁబడినదో- తథా తేన ఇదమ్ ఆవృతమ్=అట్లు దానిచేత ఇది ఆవరింపఁబడినది.

కామము శత్రువగుటకు దృష్టాంతములు చూపఁబడుచున్నవి- ఇది యనఁగా జ్ఞానము- అని శంకరభాష్యము.

ఇది యనఁగా ప్రాణిసమూహము- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకాశరూపమైనను అగ్ని పొగచేత కప్పఁబడినదై ఇతరులచేతను ఎట్లు చూడఁబడదో అట్లు పరమాత్మ మన కామముచేత ఆవరింపఁబడినవాఁడై చూడఁబడఁడు- మకిలగ్రమ్మిన యద్దమున ముఖము మొదలగునవి ఎట్లు తెలియఁబడవో అట్లు కామముచే నావరింపఁబడిన యంతఃకరణము జీవేశ్వరాముల యభివ్యక్తికి పనికి రాదు- ఉల్బముచేత ఆవరింపఁబడిన గర్భము ఎట్లు తనపనిని చేయఁజాలదో అట్లుదీనిచేత నావరింపఁబడిన జీవుఁడు ఈశ్వరాదులను తెలిసికొనఁజాలఁడు అని మధ్వభాష్యము.

ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా।
కామరూపేణ కౌన్తేయ దుష్పూరే ణానలేనచ॥ 39॥

(హే) కౌన్తేయ!=(ఓ) కున్తీపుత్త్రుఁడా!, నిత్యవైరిణా కామరూపేణ దుష్పూరేణ అనలేనచ ఏతేన=నిత్యము గాశత్రువైనదియు కోరికస్వరూపము గాఁగలదియు నింపశక్యము కానిదియు తృప్తిలేనిదియునగు దీనిచేతను, జ్ఞానినః జ్ఞానమ్ ఆవృతమ్=జ్ఞానముకలవాని జ్ఞానము ఆవరింపఁబడినది.

జ్ఞానినః నిత్యవైరిణా=జ్ఞానముకలవానికి నిత్యముగా శత్రువైన-జ్ఞానముకలవాఁడె దీనిచేత నేను అనర్థములోఁబడితి ననుకొనను గాన ఇది జ్ఞానము కలవానికె శత్రువు గాని మూర్ఖునికి కాదు- జ్ఞానము కలవాఁడు ఆశ పుట్టినప్పుడు కామమును ఇష్టమైనదానిగా నాలో

* ఉత్తరంబా ఉల్బ్యజరాయుః అనెడ్రు-అతివలస గర్భము నంటుకొని శిశువు పైనుండునది ఉల్బము- దానిపైనుండెడిది జరాయువు- ఇట్లయినను నిఘంటువులలో ఉల్బజరాయుశబ్దములు పర్యాయములుగాఁగూడ వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి- కలలో జరాయురుల్బః అని రత్నకోశము.

చించినను. దానివలన దుఃఖమువచ్చినప్పుడు ఆశచేత నేనిట్లు దుఃఖమును పొందుచున్నానని తెలిసికొనునుగాన ఇది జ్ఞానికి శత్రువు- మూఢునకు కాదు- అనలము అనఁగా అలమ్=చాలును అనునది లేనిది- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమె స్వభావముగాఁగలవాఁడైనను ఈజీవునియొక్క జ్ఞానము దీనిచే నావరింపఁబడినది- దుష్పూరమనఁగా పొందశక్యము కాని విషయములు కలది- అని రామానుజభాష్యము.

శాస్త్రమువలన జ్ఞానము కలిగినను కామముచే నావరింపఁబడినచో పరమాత్మాపరోక్షత్వమునకై (పరమాత్మసాక్షాత్కారమునకై) ప్రకాశింపదు- వివేకము జ్ఞానముకలవానికె ఇట్లుండ కొంచెము జ్ఞానము కలవాని విషయమున చెప్పవలసినదేమి? కామరూపమనఁగా కామమను పేరుగలదియనుట- దుఃఖముచేతఁగదా కామము పూరింపఁబడుచున్నది- కాఁబట్టి దుష్పూరమనఁబడుచున్నది- ఇంద్రాదిపదము సుఖముచే దొరకదుగదా. ఇంద్రాదిపదముదొరకినను బ్రహ్మాదిపదము కోరఁబడునుగాని అలమ్=చాలును అనెడి బుద్ధి కలుగదుగాన కామము అనలమనఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

ఇన్ద్రియాణి మనో బుద్ధి రస్యాధిష్ఠాన ముచ్యతే।
ఏతై ర్విమోహయ త్యేష జ్ఞాన మావృత్య దేహినమ్॥౪౦॥

అస్య అధిష్ఠానమ్=దీనికి అధిష్ఠానము, ఇన్ద్రియాణి మనః బుద్ధిః (ఇతి) ఉచ్యతే=ఇంద్రియములును మనస్సును బుద్ధియును (అని) చెప్పఁబడుచున్నది- ఏతైః జ్ఞానమ్ ఆవృత్య=వీనిచేత జ్ఞానమును ఆవరించి, దేహినమ్ విమోహయతి=ఆత్మను మోహింపఁజేయుచున్నది.

అధిష్ఠానమనఁగా ఆశ్రయము- శత్రువుయొక్క పట్టు తెలిసినచో సుఖముగా శత్రువును జయింపవచ్చునుగాన అది ఈశ్లోకమున చెప్పఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

ఈ కామము ఇంద్రియము మొదలగువానిని ఉపకరణములను (సాధనములను) గాఁ జేసికొని ఆత్మను ఆశ్రయించి యుండునుగాన ఆ యింద్రియాదులు ఈ కామమునకు అధిష్ఠానమనఁబడును- మోహింపఁజేయుటయనఁగా ఆత్మజ్ఞానమున వైముఖ్యంబునను విషయానుభవమున ఆ

సక్తినిఁ బుట్టించుట- అని రామానుజభాష్యము.

బుద్ధి మొదలగునవి విషయములను పొందినప్పుడును గదా జ్ఞానము ఆవరింపఁబడును- అభిష్టానము హరింపఁబడినతోడనె శత్రువు నశించును గదా. అని మధ్వభాష్యము.

తస్మాత్త్వ మిన్ద్రియాణ్యాదౌ నియమ్య భరతర్షభ।
పాప్మానం ప్రజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్॥౪౧॥

(హే) భరతర్షభ! = (ఓ) భరతవంశమువారిలో శ్రేష్ఠుఁడా!; తస్మాత్ త్వమ్ ఆదౌ ఇన్ద్రియాణి నియమ్య = ఆ హేతువువలన నీవు మొదటను ఇంద్రియములను నియమించి, జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ పాప్మానమ్ ఏనమ్ ప్రజహి = జ్ఞానవిజ్ఞానములను నశింపఁజేసెడి పాపస్వరూపమైన దీనిని నశింపఁజేయుము- హి అనునది పాదపూరణము. హి = స్ఫుటముగా అని మధుసూదనటీకలో అర్థము చేయఁబడినది. ‡

పాపమనఁగా కామము- జ్ఞానమనఁగా శాస్త్రములవలనను ఆచార్యునివలనను ఆత్మ మొదలగువానిఁ దెలిసికొనుట- విజ్ఞానమనఁగా విశేషముగా దానిననుభవించుట- ఈ రెండును మేలును పొందుటకు సాధనములైనవి- అని శంకరభాష్యము.

సమస్తేంద్రియవ్యాపారములను ఉడుగుట స్వరూపముగాఁగల జ్ఞానయోగమునఁ బ్రవర్తించినవానికి, ఈ కామ మనెడి శత్రువు, విషయములయందు ఆభిముఖ్యమును కలుగఁజేసి ఆత్మయందు వైముఖ్యమును కలుగఁజేయును గాన, ప్రకృతిసంపర్కము కలిగియుండుటచేత ఇంద్రియవ్యాపారములయందే ఆసక్తి కల నీవు, మొదటను అనఁగా మోక్షోపాయమును మొదలు పెట్టినప్పుడు ఇంద్రియవ్యాపారరూపమగు కర్మయోగమునను ఇంద్రియములను నియమించి, ఈ కామమును నశింపఁజేయుము- జ్ఞానమనఁగా ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొనుట- విజ్ఞానమనఁగా ఆత్మ దేహముకంటె వేఱు అని యెఱుంగుట- అని రామానుజభాష్యము.

---

‡ మన దేశపు శంకరభాష్యపుస్తకములో ప్రజహి హి = పరిత్యజ అని పాఠమున్నది. బొంబాయిలో అచ్చుపడినపుస్తకములో ప్రజహి పరిత్యజ హి యస్మాత్- అని యున్నది- రామానుజభాష్యమధ్వభాష్యములకు ప్రజహి, హి, అని రెండు పదములని యె తాత్పర్యము- మధుసూదనటీకలో ఏకపదముగానున్నను, రెండు పదములుగానున్నను కూడ వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది.

ఇన్ద్రియాణి పరాణ్యాహు రిన్ద్రియేభ్యః పరం మనః।
మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్యో బుద్ధేః పరతస్తు సః॥౪౨॥

ఇన్ద్రియాణి పరాణి ఆహుః=ఇంద్రియములను ఉత్కృష్టములనుగా చెప్పుచున్నారు- ఇన్ద్రియేభ్యః మనః పరమ్=ఇంద్రియములకంటె మనస్సు ఉత్కృష్టము- మనసఃతు పరా బుద్ధిః=మనస్సుకన్నను ఉత్కృష్టమైనది బుద్ధి- బుద్ధేఃతు పరతః యః, సః (పరమాత్మా)=బుద్ధికంటెను పైని ఎవ్వఁడో, వాఁడు (పరమాత్మ)- బుద్ధియనఁగా అధ్యవసాయము- అనఁగా నిశ్చయజ్ఞానము.

ఎవ్వఁడు బుద్ధివఱకునుండెడి దృశ్య(తెలియఁబడెడి)పదార్థములకు లోనివాఁడో, దేహవంతుఁడైన ఎవ్వనిని ఇంద్రియాదులనాశ్రయించియున్న కామము జ్ఞానమును ఆవరించి మోహింపఁజేయునని చెప్పఁబడినదో, అతఁడె తెలిసికొనెడి పరమాత్మ- అనిశంకరభాష్యము.

పరశబ్దమునకు జ్ఞానముతో విరోధించుటయందు ప్రధానము అనియర్థము- ఇంద్రియములు విషయవ్యాపారమునందున్నచో ఆత్మజ్ఞానము ప్రవర్తింపదు- ఇంద్రియములుడిగినను మనస్సు విషయాసక్తమైనచో ఆత్మజ్ఞానము కలుగదు- మనస్సు మిగిలిన ప్రవృత్తులు లేనిదైనను విరుద్ధమైన నిశ్చయము కలిగెనేని జ్ఞానము ప్రవర్తింపదు- ఇన్నియునుడిగినను కోరికె యుండెనేని అది ఇంద్రియాదులనన్నిటిని తనవిషయమున నడిపించి ఆత్మజ్ఞానమును నిరోధించును- కాఁబట్టి యో బుద్ధేః పరతస్తు సః అని చెప్పఁబడుచున్నది- అనఁగా బుద్ధికంటె పైని ఏది కలదో అది కామమె అని యర్థము- అనిరామానుజభాష్యము.

శత్రువును చంపుటకు ఆయుధమువంటిదైన జ్ఞానమును చెప్పుటకు ఈ శ్లోకములో జ్ఞేయము (తెలియఁబడవలసినది) చెప్పఁబడుచున్నది- శరీరముకంటె ఇంద్రియములు ఉత్కృష్టములు- బుద్ధికంటెను ఉత్కృష్టుఁడు ఎవ్వఁడో వాఁడె తెలియఁబడవలసినవాఁడు- వాఁడు ఈశ్వరుఁడు-వాఁడు బుద్ధికంటెనే కాదు- అవ్యక్తము(ప్రకృతి)కంటెనను ఉత్కృష్టుఁడుగా తెలియఁబడవలసినవాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా।
జహి శత్రుం మహాబాహో కామరూపం దురాసదమ్॥౪౩॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా=ఇట్లు బుద్ధికంటెను ఉత్కృష్టమైనదానిని తెలిసికొని, ఆత్మనా ఆత్మానమ్ సంస్తభ్య=ఆత్మచేతను ఆత్మను నిలిపి, దురాసదమ్ కామరూపమ్ శత్రుమ్ జహి=దుఃఖముచేఁబొందఁదగిన కామస్వరూపమైన శత్రువును నశింపఁజేయుము.

బుద్ధికంటె పరుఁడైన ఆత్మను తెలిసికొని ఆయాత్మచేతనె మనసును నిలిపి తెలియశక్యముగాని అనేకవిశేషములుగల ఈకామమును చంపుము- అనిశంకరభాష్యము.

కామమును బుద్ధికంటెను ఉత్కృష్టమైన జ్ఞానయోగవిరోధినిగాఁ దెలిసికొని (ఆత్మనా=)బుద్ధిచేత మనస్సును కర్మయోగమున నిలిపి ఈకామమనెడి శత్రువును నశింపఁజేయుము - అని రామానుజభాష్యము

బుద్ధిమొదలగువానికంటె నుత్కృష్టుఁడైన హరిని తెలిసికొని- ఆత్మానమ్=మనస్సును- ఆత్మనా=బుద్ధిచేతను- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మయోగోనామ తృతీయోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలోకర్మయోగప్రతిపాదకంబగు మూడవయధ్యాయము.

నాలుగవయధ్యాయము.

శ్రీ భగవానువాచ.

ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవా నహ మవ్యయమ్।
వివస్వాన్ మనవే ప్రాహ మను రిక్ష్వాకవేఽబ్రవీత్॥౧॥
ఏవం పరంపరాప్రాప్త మిదం రాజర్షయో విదుః।
స కాలే నేహమహతా యోగో నష్టః పరంతప॥౨॥
సఏవాయం మయా తేఽద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః॥
భక్తోఽసి మే సఖాచేతి రహస్యం హ్యేత దుత్తమమ్॥౩॥

అహమ్ అవ్యయమ్ ఇమమ్ యోగమ్. వివస్వతే ప్రోక్తవాన్ = నేను అవ్యయమైన ఈ యోగమును ఆదిత్యునికొఱకు చెప్పియుంటిని- వివస్వాన్ మనవే ప్రాహ=ఆదిత్యుఁడు మనువుకొఱకు చెప్పెను- మనుః ఇక్ష్వాకవే అబ్రవీత్=మనువు ఇక్ష్వాకువుకొఱకు చెప్పియుండెను. ఏవమ్ పరంపరాప్రాప్తమ్ ఇదమ్ రాజర్షయః విదుః=ఇట్లు పరంపరచేవచ్చిన దీని రాజర్షులు ఎఱుంగుదురు- (హే) పరంతప=(ఓ) శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా!, సః యోగః ఇహ మహతా కాలేన నష్టః=ఆ యోగము ఈలోకమున గొప్ప కాలముచేత నశించినది- సః పురాతనః యోగఏవ=ఆ ప్రాచీనమైన యోగమె, మే భక్తః సఖాచ అసి ఇతి=నా భక్తుఁడవును చెలికాఁడవును అగుచున్నావు అని, అద్య మయా తే ప్రోక్తః=ఇప్పుడు నాచేత నీకు చెప్పఁబడినది- ఏతత్ ఉత్తమమ్ రహస్యంహి=ఇది గొప్ప రహస్యముగదా.

అవ్యయమనఁగా ఫలము తప్పనిది- తప్పక మోక్షమును కలుగఁజేయునదియనుట- క్షత్రియులకు ప్రజలను పరిపాలించెడి సామర్థ్యము కలుగుటకై సృష్ట్యాదియందు ఆదిత్యుఁడు మొదలగువారికికర్మయోగము వలనఁగలిగెడి సాంఖ్యయోగము ఉపదేశింపఁబడినది, అని శంకరభాష్యము.

సమస్తజగత్తును ఉద్ధరించుటకై ఈమన్వంతరము మొదటను మోక్షసాధనముగా యోగము వివస్వంతుఁడు మొదలగువారికి ఉపదేశింపఁబడెనని రామానుజభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ.

అపరం* భవతో జన్మ పరం జన్మ వివస్వతః।
కథ మేత ద్విజానీయాం త్వ మాదౌ ప్రోక్తవానితి॥౪॥

భవతః జన్మ అపరమ్= నీయొక్క పుట్టుక తరువాతిది- వివస్వతః జన్మ పరమ్=ఆదిత్యునియొక్క పుట్టుక మునుపటిది- ఆదౌ త్వమ్ ప్రోక్తవాన్ ఇత్యేతత్=మొదటను నీవు చెప్పితివి అనుదీనిని, కథమ్ విజానీయామ్=ఎట్లు తెలిసికొనుదును.

భగవంతుఁడు చెప్పినది పరస్పరవిరుద్ధమని యెవ్వరు ననుకొనకుండుటకై అర్జునుఁడు ప్రశ్నము చేయుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తిని సర్వేశ్వరునిగా నెఱిఁగినవాఁడైనను సర్వేశ్వరునికి కర్మపరవశులకువలెఁగలిగిన జన్మము ఇంద్రజాలాదులవలె అసత్యమా? సత్యమా! సత్యమైనయెడను జన్మవిధమెట్లు- ఈ శరీరము ఏమి స్వరూపమైనది? పుట్టుట కేమిహేతువు- పుట్టుకయెప్పుడుకలుగును- పుట్టుట(జన్మమునకు) ప్రయోజనమేమి- అని శంకంజేయుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

వయి సర్వాణి అనుశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన భగవన్మాహాత్మ్యమును సహేతుకముగాఁ దెలియుటకు ప్రశ్నము చేయుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవ చార్జున।
తాన్యహం వేద సర్వాణి న త్వం వేత్థ పరంతప॥౫॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, మే తవచ బహూని జన్మాని వ్యతీతాని=నాకును నీకును అనేకములయిన జన్మములు అతిక్రమించినవి- తాని సర్వాణి అహమ్ వేద=వానిని అన్నిటిని నేను ఎఱుంగుదును- (హే) పరంతప!=(ఓ) శత్రువులనుతపింపఁజేయువాఁడా!, త్వం న వేత్థ=నీవు ఎఱుంగవు.

---

* కొన్నిశంకరభాష్యపుస్తకములలోను, మధ్వభాష్యపుస్తకములోను అపరకు అనిపాఠము- అర్థమొక్కటియే.

ధర్మాధర్మములచే ప్రతిబంధింపఁబడిన జ్ఞానశక్తి కలవాఁడవగుటచే నీ వెఱుంగవు- నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తసత్యస్వభావుఁడను అనఁగా నిత్యమై పరిశుద్ధమై ముక్తమై సత్యమైన స్వభావము గలవాఁడనగుటను ఆవరణము (కప్పు) లేని జ్ఞానశక్తి కలవాఁడనుగాన నేను సమస్తజన్మములను నెఱుంగుదును- అని శంకరభాష్యము.

నీజన్మములవలె నాజన్మములును సత్యములే కాని మిథ్యాభూతములు కావు- అని రామానుజభాష్యము.

అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరోఽపి సన్ ।
ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మమాయయా ॥ ౬ ॥

అజోఽపిసన్ = పుట్టుకలేనివాఁడనగుచును, అవ్యయాత్మా (సన్ = నాశములేనిస్వభావముకలవాఁడను (అగుచు), భూతానామ్ ఈశ్వరోఽపిసన్ = భూతములకు ఈశ్వరుఁడను నగుచు, స్వాం ప్రకృతిమ్ అధిష్ఠాయ = నాదైన ప్రకృతిని అధిష్ఠించి, ఆత్మమాయయా సంభవామి = స్వమాయచేత పుట్టుచున్నాఁడను.

ప్రకృతియనఁగా విష్ణుసంబంధియగు త్రిగుణాత్మకమైన మాయ- ఈ జగత్తంతయును దానివశమున నున్నది- మాయచేత మోహితుఁడగుటనే తాను వాసుదేవుఁడను జ్ఞానము ఎవ్వనికిని కలుగకున్నది- అట్టిమాయను స్వాధీనము చేసికొని, పుట్టినవానివలెనుందును- లోకులవలెఁ బరమార్థముగాఁ బుట్టుటలేదు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతియనఁగా స్వభావము- మాయ అనఁగా జ్ఞానము- అనఁగా సంకల్పము- పరమేశ్వరస్వభావములగు అపహతపాప్మత్వము (పాపములేకుండుట) మొదలగుదానిని విడువకయె తన శుద్ధసత్త్వమయమైన రూపమునే(విగ్రహమునె) దేవమనుష్యాదులతో సమానమైన యాకారము కలదానిగాఁ జేసి తన సంకల్పముచేత దేవాదిరూపములు కలవాఁడై పుట్టుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అవ్యయాత్మా అనుదానికి నాశము లేని దేహము కలవాఁడై అని యర్థము- ఆత్మ యనాదియగుట అందఱికిని తుల్యమే- ప్రకృతివలనఁ బుట్టిన వసుదేవాత్మజుఁడు దానితో నెవారికిఁ బుట్టినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు- ఆత్మమాయయా అనుదానికి ఆత్మజ్ఞానముతో అని యర్థము- సృష్టికారణ

మైన మాయ(ప్రకృతి)వలన వసుదేవాదులశరీరములను సృజించి విమోహకయను మాయచే పుట్టనివాఁడై పుట్టినట్లుతోఁచుచున్నాఁడు అనినై నినర్థము- ఈశులగు బ్రహ్మరుద్రలక్ష్మీశేషాదులకంటెవరుఁడు(శ్రేష్ఠుఁడు)గాన ఈశ్వరుఁడనఁబడును- అని మధ్వభాష్యము.

యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి భారత।
అభ్యుత్థానమధర్మస్య తదాఽఽత్మానం సృజామ్యహమ్॥ ౭॥

(హే) భారత!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, యదాయదా హి ధర్మస్య గ్లానిః భవతి=ఎప్పుడెప్పుడు ధర్మమునకు హాని కలుగుచున్నదో, అధర్మస్య అభ్యుత్థానం (భవతి)=అధర్మమునకు అభివృద్ధి (కలుగుచున్నదో), తదా అహమ్ ఆత్మానమ్ సృజామి=అప్పుడు నేను నన్ను సృజింతును.

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్।
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే॥ ౮॥

సాధూనాం పరిత్రాణాయ=సత్పురుషులను రక్షించుటకొఱకును, దుష్కృతామ్ వినాశాయ చ=పాపకర్మములను చేయువారి నాశముకొఱకును, ధర్మసంస్థాపనార్థాయ=ధర్మములను లెస్సగా స్థాపించుటకొఱకును, యుగేయుగే సంభవామి=ప్రతియుగమునందును పుట్టుచుందును.

భగవంతుఁడు అవతరించిరక్షణాదికమును చేయునను నియమము లేదు- ఇచ్ఛచేతనను స్వభావముచేతనను యథేష్టముగాఁ బ్రవర్తించుచుండును- అనిమధ్వభాష్యము.

జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వతః।
త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జున॥ ౯॥

ఏవం దివ్యం మే జన్మ కర్మ చ తత్త్వతః యః వేత్తి=ఇట్లు అప్రాకృతమైన నా పుట్టుకను వ్యాపారమును యథార్థముగా ఎవఁడు ఎఱుంగుచున్నాఁడో, సః దేహం త్యక్త్వా పునః జన్మ నైతి=వాఁడు దేహమును విడిచి తిరిగియు జన్మమును పొందఁడు- (హే) అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, (సః) మామ్ ఏతి=(వాఁడు) నన్ను పొందుచున్నాఁడు- వ్యాపారమనఁగా సాధువులను రక్షించుట

మొదలయినవి.

ఇట్టి జ్ఞానముక్తులవాఁడు ముక్తిని పొందును. అని శంకరభాష్యము.

భగవంతుని నాశ్రయించుటకు విరోధులగు పాపములన్నియును ఈ యవతారజ్ఞానముచేత పోయి అజన్మమువనె భగవంతుని ఆశ్రయించి భగవదేకప్రియుండై భగవంతునిఁ జేరును. అని రామానుజభాష్యము.

ఈ జ్ఞానముమాత్రముననే ముక్తి కలుగదు. వానివానికి తగిన సమస్త గుణముల జ్ఞానంబును కలుగవలయును, అని, తత్త్వతః అను పదము తెలియఁజేయుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా మా ముపాశ్రితాః।
బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావ మాగతాః॥౧౦॥

వీతరాగభయక్రోధాః=అనురాగంబును భయంబును కోపంబును పోయినవారును, మన్మయాః=నాస్వరూపములో నివారును, మామ్ ఉపాశ్రితాః=నన్ను ఆశ్రయించినవారునగు, బహవః=పెక్కండ్రు, జ్ఞానతపసా పూతాః=జ్ఞానమనెడి తపస్సుచేత పవిత్రులై, మద్భావమ్ ఆగతాః=నాస్వరూపమును పొందిరి.

మన్మయులు అనఁగా ఈశ్వరునితో నభేదమును తెలిసికొనినవారు. పరమాత్మజ్ఞానమనెడి తపస్సు అనుటచేత జ్ఞానసిద్ధకు ఇతరతపస్సు యొక్క అపేక్ష లేదని సూచింపఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానతపస్సు అనఁగా అవతారములయు వ్యాపారములయు తత్త్వజ్ఞానమనెడి తపస్సు- దీనిచేత పవిత్రులయినవారు నన్ను ఆశ్రయించినవారై రాగాదులుపోయి మన్మయులు అనఁగా నాయందు చిత్తముకలవారై నాతో సమానమైనధర్మములు (గుణములు) కలుగుటను పొందిరి- అని రామానుజభాష్యము.

మన్మయులు అనఁగా మత్ప్రియులు- అంతటనన్ను విడిచి మఱియొకదానిం జూడనివారు- అని మధ్వభాష్యము.

యే యథా మాం ప్రపద్యన్తే తాం స్తథైవ భజామ్యహమ్।
మమ వర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥౧౧॥

యే యథా మామ్ ప్రపద్యన్తే=ఎవ్వరు ఎట్లు నన్ను ఆశ్రయింతురో, అహమ్ తాన్ తథైవ భజామి=నేను వారిని అట్లే స్వీకరింతును-

(హే)పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, మనుష్యాః సర్వశః మమ వర్త్మ అనువర్తన్తే=మనుష్యులు అన్నివిధములను నామార్గమును అనుసరించుచున్నారు.

ఏప్రకారముగా అనఁగా ఏఫలమునుగోరి ఆశ్రయింతురో- జ్ఞానవంతులై కర్మసంన్యాసముకలిగి మోక్షమునుకోరెడివారికి మోక్షమునను, ఫలమును కోరక కర్మములం జేయువారికి జ్ఞానమునను, ఆర్తులైనవారికి ఆర్తినివారణమును, వారివారి కోరికెప్రకారము ఇచ్చెదనుగాని నాకుఒక్కనియందును రాగమైనను ద్వేషమైనను లేదు- అని శంకరభాష్యము.

నన్నాశ్రయించువారికి దేవమనుష్యాదిరూపమున నవతరించి యెట్లు రక్షణమును చేయుదునను నియమము లేదు- నన్ను ఆశ్రయింపఁగోరువారు వారివారి అపేక్షానుసారముగా నా రూపమును ఎట్లుభావించికొందురో వారికి అట్లే నా స్వరూపమును చూపుదును- సమస్తమనుష్యులును, నామార్గమును అనఁగా నా స్వభావమును, యోగులవాక్కులకును మనస్సులకునుగూడ అగోచరమైనను, నేత్రాది చక్షురాదికరణములచేత తమకు అపేక్షితములైన అన్నిప్రకారములచేతను, అనుభవించి అనువర్తింతురు- అని రామానుజభాష్యము.

అన్యదేవతాదిస్వరూపముగా నన్నే భజించినంతమాత్రమున ముక్తి లేదు- అయినను వారివారికి తగిన ఫలముల నిచ్చెదను- నేను సర్వకర్మములకు కర్తను భోక్తనుంగాన, అన్యదేవతలనుగూర్చి యజ్ఞములు చేయువారైనను నామార్గమునే అనుసరించుచున్నారు- అని మధ్వభాష్యము.

కాఙ్క్షన్తః కర్మణాం సిద్ధిం యజన్త ఇహ దేవతాః|
క్షిప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధిర్భవతి కర్మజా||౧౨||

ఇహ కర్మణాం సిద్ధిం కాఙ్క్షన్తః=ఈలోకమున కర్మములయొక్క ఫలసిద్ధిని కోరుచున్నవారై, దేవతాః యజన్తే=ఇంద్రాదిదేవతలను గూర్చి యాగములను చేయుచున్నారు- మానుషే లోకే=మనుష్యసంబంధియగు లోకమున, కర్మజా సిద్ధిః క్షిప్రం భవతి హి=కర్మములవలన గలిగిన ఫలసిద్ధి శీఘ్రముగా అగుచున్నదిగదా.

నేను వేఱు, దేవతలు వేఱు, అని దేవతలనుగూర్చి భేదబుద్ధితో యాగము చేయువారికి మానుషలోకమున శీఘ్రముగా ఫలసిద్ధి యగును- దీనిచే ఇతరలోకములయందుఁగూడ కర్మఫలములసిద్ధి తెలియఁజేయఁబడినది- మనుష్యలోకమున వర్ణాశ్రమాది కర్మములు విశేషము. అని శంకరభాష్యము.

మనుష్యలోకశబ్దము స్వర్గాదులం గూడఁ దెలియఁజేయును- ఈ లోకములోనివారు అందఱును అవివేకులై శీఘ్రఫలములంగోరి పుత్ర పశ్వన్నాదులకొఱకును స్వర్గాదులకొఱకును ఇంద్రాదిదేవతలనుమాత్రము కర్మములచే నారాధించుచున్నారు- ఒకఁడైనను సంసారమందు రోతపుట్టి మోక్షము[illegible] ఇంద్రాద్యాదులకు ఆత్మభూతుఁడనగు నన్ను కర్మములచే నారాధింపకున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అన్యదేవతలంగూర్చి యజ్ఞము చేయువారును నామార్గము ననుసరించువారగుటచే పుత్రాదిఫలప్రాప్తి శీఘ్రముగా కలుగుచున్నది- విష్ణువు యజ్ఞభోక్త కానియెడల బ్రహ్మాదులకు స్వాతంత్ర్యము లేకపోవుటచే ఫలమునిచ్చు సామర్థ్యము లేదుగాన ఫలసిద్ధి కలుగకపోవలసినది- అని మధ్వభాష్యము.

చాతుర్వర్ణ్యం [illegible] సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః।
తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్॥ ౧౩॥

మయా గుణకర్మవిభాగశః చాతుర్వర్ణ్యం సృష్టమ్= నాచేత సత్త్వరజస్తమోగుణములయు వ్యాపారములయు విభాగము చొప్పున చాతుర్వర్ణ్యము (బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రులు) సృజింపఁబడినది. అవ్యయం మాం తస్య కర్తారమ్ అకర్తారమపి విద్ధి= నిత్యుఁడనైన నన్ను దానికి (చాతుర్వర్ణ్యమునకు) కర్తనుగాను కర్తగానివానిగాను తెలిసికొనుము.

సత్త్వగుణప్రధానుఁడగు బ్రాహ్మణునికి శమము (ఇంద్రియనిగ్రహము), దమము (అంతఃకరణనిగ్రహము), తపస్సు, మొదలగునవి కర్మములు- సత్త్వముతోఁగూడిన రజోగుణము ప్రధానముగాఁగల క్షత్రియునికి శౌర్యము (శూరత్వము), తేజస్సు (ప్రతాపము), మొదలగునవి కర్మములు- తమస్సుతోఁగూడిన రజోగుణము ప్రధానముగాఁగల వైశ్యునికి కృషి (వ్యవ

సాయము) మొదలగునవి కర్మములు- రజస్సుతోఁగూడిన తమోగుణము ప్రధానముగాఁగల శూద్రునికి శుశ్రూష(పరిచర్య)యె కర్మము- ఇట్లు గుణకర్మవిభాగముచొప్పున చాతుర్వర్ణ్యమును సృజించుటకు నన్ను మాయావ్యవహారమున కర్తనుగానును, పరమార్థమున కర్తకానివాఁడనుగానును, అవ్యయునిగానును, అనఁగా అసంసారినిగాను ను తెలిసికొనుము- అని శంకరభాష్యము.

బ్రహ్మ మొదలుస్తంబము(గడ్డి కాడ) వరకునుండు జగత్తంతయు నాచే సృజింపఁబడినది, రక్షింపఁబడుచున్నది, సంహరింపఁబడుచున్నది, అని యెఱుంగునది- నన్ను దానికి కర్తనుగానును అకర్తనుగానును తెలిసికొనుము (ఈయంశము ఉత్తరశ్లోకమున వివరింపఁబడును)- అని రామానుజభాష్యము.

చాతుర్వర్ణ్య- మనఁగా నాలుగువర్ణముల సముదాయము· బ్రాహ్మణుఁడు సాత్త్వికుఁడు- క్షత్రియుఁడు సాత్త్విక రాజసుఁడు- వైశ్యుఁడు రాజసతామసుఁడు- శూద్రుఁడు తామసుఁడు- అని గుణవిభాగము. శమోదమః (౧౮అ॥౪౨శ్లో॥)ఇత్యాదిశ్లోకముచే కర్మవిభాగము చెప్పఁబడును. కర్తనైన నన్ను క్రియ(పని)యందు అభిమానము లేకపోవుటవలన అకర్తనుగాఁదెలిసికొనుము- అని మధ్వభాష్య·

న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి న మే కర్మఫలే స్పృహా।
ఇతి మాం యోఽభిజానాతి కర్మభిర్న సబధ్యతే॥౧౪॥

కర్మాణి మాం నలిమ్పన్తి=కర్మములు నన్ను అంటవు- మే కర్మఫలే స్పృహా న=నాకు కర్మములఫలమందు కోరిక లేదు- ఇతి మాం యః అభిజానాతి=ఇట్లు నన్ను ఎవ్వఁడు తెలిసికొనునో, సః కర్మభిః నబధ్యతే=వాఁడు కర్మములచేత కట్టఁబడఁడు.

ఎవ్వరికి నేను కర్తను అనెడి యభిమానంబును కర్మములఫలముల యందు ఆశయునుకలదో, ఆసంసారులకు కర్మములు దేహములంగలుగఁజేయును-ఆరెండును లేని నన్ను కర్మములు అంటవు- మఱియెవ్వఁడైనను నేనుకర్తను గాను, నాకు కర్మఫలమున కోరిక లేదు, అనుకొని నన్ను తనుగా తలఁచునో, వాఁడును, కర్మములచే బంధింపఁ(కట్టఁ)బడఁడు- అని శంకరభాష్యము·

ఈ విచిత్రసృష్టి మొదలగు కర్మములు(పనులు) నన్ను సంబంధింప వు. అనఁగా దేవమనుష్యాదిసృష్టి వైచిత్ర్యములు సృజింపఁబడు వారి పుణ్యపాపకర్మవిశేషములంబుట్టి వచ్చినవి. కాఁబట్టి నేను విచిత్రసృష్టి మొదలగుదానికి కర్తనుగాను. కరణకళేబరములతో సృజింపఁబడిన జీవులు సృష్టివలన కలిగిన భోగ్యములను వారివారి కర్మానుగుణముగా ననుభవింతురు. కాఁబట్టి సృష్ట్యాదికర్మఫలంబునం గూడ వారికె కోరికగాని నాకు కోరిక లేదు. ఇట్లు సృష్టికి కర్తను గనుసు అకర్తను గనుసు సృష్ట్యాదికర్మఫలపుసంగము లేనివానిగ నను నన్ను ఎవ్వఁ డెఱుఁగునో, వాఁడు కర్మయోగారంభమునకు విరోధులగు ప్రాచీనకర్మములతో సంబంధింపఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

నాకు కర్మఫలమందు(పరులకొఱకు) ఇచ్ఛమాత్రముకలదుగాని అభినివేశము లేదు. కొందఱే ముక్తులగుదురుగాని క్రమముగా నైనను సర్వముక్తి లేదు. అందుకు జీవులు అనంతులగుటయె హేతువు. అని మధ్వభాష్యము. ఫలముకలుగుకొఱకును దేనివలన వరస్పరము వి క్షేపము కలుగునో అది అభినివేశము. అని హనుమట్టీక.

ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః।
కురు కర్మైవ తస్మాత్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్॥

పూర్వైః ముముక్షుభిరపి=పూర్వులైన మోక్షేచ్ఛకలవారిచేతనను, ఏవం జ్ఞాత్వా కర్మ కృతమ్=ఇట్లు తెలిసికొని కర్మము చేయఁబడినది. తస్మాత్ త్వమ్ పూర్వైః కృతం పూర్వతరం కర్మైవ కురు=అందువలన నీవు పూర్వులచేత చేయఁబడిన పురాతనమైన కర్మమునే చేయుము.

నేను కర్తనుగాను, నాకు కర్మఫలమున కోరిక లేదు, అని తెలిసికొనఁబడి పూర్వులగు ముముక్షువులచే కర్మము చేయఁబడినది. కాఁబట్టి జనకాదులచే చేయఁబడినకర్మమును, నీవు ఆత్మజ్ఞానము లేనివాఁడవైనచో అంతఃకరణశుద్ధికొఱకును, ఆత్మజ్ఞానము కలవాఁడవైనయెడల లోకసంగ్రహముకొఱకును చేయుము. అని శంకరభాష్యము.

ఇట్లు తన్ను తెలిసికొనిన పాపములన్నిటిని పోగొట్టికొనిన పూర్వముముక్షువులచే వెకరి ప్పఁబడినకర్మము చేయఁబడినది. అం

మువలన నీవును ఇట్టిజ్ఞానముచే పాపములం బోగొట్టికొని పూర్వులగు పివస్వంతుఁడు, మనువు, మొదలగువారిచేఁ జేయఁబడిన పురాతనకర్మ మును చేయుము- అనిరామానుజభాష్యము.

జ్ఞానముకలిగినను కర్మమును చేయుటకు ఆచారముకలదు పూర్వ తరం అనుదానికి పూర్వముకలిగినది అనియర్థము- అనిమధ్వభాష్య ము- జ్ఞానికి మోక్షముకలుగుట నిశ్చితమైనను అంతకంటె నెక్కుడు మోక్షము కలుగుటకు కర్మములనాచరించుట యాచారసిద్ధము- అని పూర్ణ్వటీకలో వివరింపఁబడినది.

కిం కర్మ కి మకర్మేతి కవయో ప్యత్ర మోహితాః।
తత్తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి య జ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసే ఽశుభాత్ ॥

కర్మ కిమ్=కర్మము ఏది?, అకర్మ కిమ్=అకర్మము ఏది?, ఇ త్యత్ర కవయోఽపి మోహితాః=అనువిషయమున పండితులును మో హమును చెందిరి- తత్ తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి=అందువలన నీకు కర్మమును చెప్పెదను- యత్ జ్ఞాత్వా అశుభాత్ మోక్ష్యసే= దేనిని తెలిసికొని సంసారమునుండి విడుదలను పొందఁగలవో.

అకర్మ మనఁగా కర్తయైన ఆత్మయొక్క తత్త్వజ్ఞానము- చే యవలసిన కర్మమును దానిలోఁజేరిన జ్ఞానమును ఎట్టివి, అనునం శమున పండితులుకూడ నెఱుఁగకున్నారు- ఇట్లు అంతర్గతమైన జ్ఞానముగల కర్మమును నేను నీకు చెప్పెదను- దేనివలన సంసారము నుండి విడువఁబడుదువో- అనిరామానుజభాష్యము.

కర్మణో హ్యపి బోద్ధవ్యం బోద్ధవ్యంచ వికర్మణః।
అకర్మణశ్చ బోద్ధవ్యం గహనా కర్మణో గతిః॥౧౭॥

కర్మణోపి బోద్ధవ్యం (తత్త్వమ్ అస్తిహి)=కర్మమునకును తెలి యఁబడఁదగిన (స్వరూపము కలదుగదా)- వికర్మణశ్చ బోద్ధవ్యమ్ (అస్తి)=వికర్మంబునకును తెలియఁబడఁదగినది (కలదు)- అకర్మణశ్చ బోద్ధవ్యమ్ (అస్తి)=అకర్మమునకును తెలియఁబడఁదగినది (కలదు)- క ర్మణః గతిః గహనా=కర్మముయొక్క విధము తెలియశక్యముకానిది- కర్మమనఁగా శాస్త్రముచే విధింపఁబడినది- వికర్మమనఁగా శా స్త్రముచే నిషేధింపఁబడిన కర్మము- అకర్మ మనఁగా కర్మములంజేయ

క యోగకుండుట- వీని యొక్క తత్త్వము తెలియశక్యముకాదిది- అని శంకరభాష్యము.

కర్మమనఁగా మోక్షసాధనమైనది. వికర్మమనఁగా నిత్యనైమిత్తిక కామ్యరూపము చేతనను దానికి సాధనములగు ద్రవ్యసంపాదనాది రూపములచేతనను అనేకవిధములయినకర్మము- అకర్మ మనఁగా జ్ఞానము- వికర్మమున తెలియవలసినది ఏది అనఁగా,—నిత్యనైమిత్తిక కామ్య ద్రవ్యార్జనాదికర్మమున ఫలభేదములవలన వచ్చిన నానావిధత్వమును విడిచి మోక్షమే ఫలము అగునట్లు ఏకశాస్త్రార్థత్వమును అనుసంధానము చేయుట- ఇది, వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః (౨అ॥౪౧శ్లో॥)అను శ్లోకమునవివరింపఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మవికర్మములు విహితనిషిద్ధకర్మములు- అకర్మమనఁగా కర్మమును చేయకపోవుట- అని మధ్వభాష్యము.

కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యే దకర్మణిచ కర్మ యః।
స బుద్ధిమా న్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్॥

యః కర్మణి అకర్మ పశ్యేత్ =ఎవ్వఁడు కర్మమున అకర్మమును చూచునో, యః అకర్మణి కర్మచ పశ్యేత్ =ఎవ్వఁడు అకర్మమున కర్మమును చూచునో, సః మనుష్యేషు బుద్ధిమాన్=వాఁడు మనుష్యులలో బుద్ధిమంతుఁడు- సః యుక్తః=వాఁడు యోగముకలవాఁడు-సః కృత్స్న కర్మకృత్ =వాఁడు అన్నికర్మములంజేయువాఁడు.

కర్మమనఁగా లోకులుచేసెడి వ్యాపారము(పని)- అకర్మమనఁగా లోకులు పనులుచేయక ఊరకయుండుట. అనఁగా నేను పనులేమియును లేక సుఖముగానున్నానని కొనుట- ఈ రెండును అవిద్య(అజ్ఞానము) వలన ఆత్మకుకలిగిన అధ్యాసమనెడిసంసారభ్రాంతిలో చేరినవియె-ఆత్మకు ఒకక్రియకు(పనికి) కర్త(*Agent*)యగుటయనెడు కర్తృత్వము, లేమి- కాఁబట్టి లోకులు చేసెడిపని ఆత్మయొక్క కర్మము కాదనియు, అట్లె, పనులులేక సుఖముగానున్నానని కొనుట, నేను ఉన్నాను అని కర్తృత్వముతోఁ గూడియుండుటచేత కర్మమె యనియును, ఎవ్వఁ డెఱుంగునో, వాఁడు పండితుఁడును, యోగియును, అన్ని కర్మములనును చేసినవాఁడును. ఒక్క యోడ కొండలజనుల నెక్కించికొని

నదిలో పోవుచుండఁగా దానిలోనున్న వానికి స్థిరముగా నుండెడి కొం డలు చెట్లు మొదలగునవి యెదురుగా వచ్చుచున్నట్లును, పడవలోను న్నవాండ్రు స్థిరముగానున్నట్లును కనఁబడును- విమర్శించినచో వచ్చు చున్నట్లు తోఁచెడి వృక్షములయందు కదలిక లేకపోవుటయు, నిలుకడగా నున్నట్లు తోఁచెడి యోడ మనుష్యులయందు నడకయును తెలియును- ఇందు వచ్చుట యనెడి కదలిక కర్మమునకును, నిలుకడగానుండుట య నెడు కదలిక లేకపోవుట అకర్మమునకును దృష్టాంతము- అని శంకర భాష్యము

అకర్మమనఁగా కర్మముకానిదగు జ్ఞానము- కర్మమునందగునో యాత్మస్వరూపజ్ఞానమునును, జ్ఞానమునందగునెకర్మమునును, ఎవ్వఁ డెఱుఁగునో వాఁడు బుద్ధిమంతుఁడు; అనఁగా శాస్త్రార్థము నంత యు నెఱింగినవాఁడు- వాఁడె యుక్తుఁడు; అనఁగా మోక్షమునకుతగిన వాఁడు- వాఁడె యన్ని కర్మములం జేసినవాఁడు; అనఁగా శాస్త్రా ర్థమునంతయు జరిపినవాఁడు- కర్మజ్ఞానములు రెండు నొకదాని తోనొకటి చేరియుండవలయుననుట- అని రామానుజభాష్యము.

అకర్మ అనునప్పుడు అ అనునది విష్ణువును చెప్పును- కాన విష్ణు వుయొక్క కర్మము (పని) అని యర్థము- కర్మము చేయఁబడినదగు చుండఁగా, అది భగవంతుని కర్మము, చిత్ప్రతిబింబమైన నాకు స్వ తంత్రముగాఁ గర్తృత్వము లేదు, అని యెవ్వఁడు తలంచునో; అకర్మ ణి అనుదానికి జీవుని పనులు లేని నిద్రమొదలగు కాలమందు అని యర్థ ము; జీవుడు పని చేయక పడియుండు నిద్రాదిసమయములయందును భ గవంతునికి సృష్టి మొదలగు కర్మము కలదనియు నెవ్వఁడు తలంచునో; వాఁడు మనుష్యులలోఁ బామరుఁడుకానివాఁడు- వాఁడె యోగముతోఁ గూడినవాఁడు- వాఁడె అన్నికర్మములంజేసినవాఁడు, అన్నికర్మము లం జేయకపోయినను అన్నికర్మములం జేసిన ట్లెఁగలిగెడు మోక్షఫలము కలుగుననుట- అని మధ్వభాష్యము.

యస్య సర్వే సమారమ్భాః కామసంకల్పవర్జితాః।
జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తమాహుః పణ్డితం బుధాః॥౧౯॥

యస్య సర్వే సమారమ్భాః కామసంకల్పవర్జితాః=ఎవ్వనియొక్క

అన్ని కర్మములును కామములును సంకల్పములును లేనివో, బుధాః జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తం పణ్డితమ్ ఆహుః=పండితులు జ్ఞానమనెడియగ్నిచేతదహింపఁబడినకర్మములుగల అతని పండితునిగా చెప్పుచున్నారు.

కామములకు కారణములైనవి సంకల్పములు- ఈ రెండును లేనివాఁడై, ప్రవృత్తిమార్గమున నున్నవాఁడు లోకసంగ్రహముకొఱకును, నివృత్తిమార్గముననున్నవాఁడు తాను బ్రదుకుటకుమాత్రంబును, పనులు చేయును- జ్ఞానమనఁగా వెనుకటిశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినది- అని శంకరభాష్యము- కామమనఁగా ఫలమును కోరుట- సంకల్పమనఁగా నేను చేయుచున్నాను, అనెడి కర్తృత్వాభిమానము- అని మధుసూదన టీక.

సమారంభములు అనఁగా ద్రవ్యమును సంపాదించుట మొదలగులౌకికవ్యాపారములతోఁగూడిన నిత్యనైమిత్తిక కామ్యకర్మముల ఆరంభములు- కామమనఁగా ఫలసంగము- సంకల్పమనఁగా ప్రకృతితోను దానిగుణములతోనును ఆత్మను ఏకీభవింపఁజేసి తలంచుట- జ్ఞానమనఁగా కర్మాంతర్గతమైన ఆత్మజ్ఞానము- దీనివలన కర్మమునకు జ్ఞానాకారత్వము సంభవించుచున్నది- అని రామానుజభాష్యము

ఇఁక నైమశ్లోకములు ఈ వెనుకటిశ్లోకముయొక్క ప్రపంచమే- అని మధ్వభాష్యము- ఇది నాకు కావలయునని ఫలసంగము కామము- ఇది చేసెదనను కర్మసంగము సంకల్పము- అని మాధ్వటీక-

త్యక్త్వా కర్మఫలాసఙ్గం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః।
కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కిఞ్చిత్ కరోతి సః॥ ౨౦ ॥

కర్మఫలాసఙ్గం త్యక్త్వా=కర్మములయందును ఫలములయందును ఆసక్తిని విడిచి, కర్మణి అభిప్రవృత్తోఽపి నిత్యతృప్తః నిరాశ్రయః=కర్మమునందు ప్రవర్తించినవాఁడైనను నిత్యమైన తృప్తికలవాఁడును ఆధారములేనివాఁడును ఎవ్వఁడో, సః కిఞ్చిత్ న కరోత్యేవ=వాఁడు ఒక్కదానిని చేయకున్నవాఁడె.

దేనిని ఆశ్రయించి ఫలమును కోరునో అది ఆశ్రయము (అది దేహేంద్రియాదికము- అని మధుసూదనటీక)- అది లేనివాఁడు నిరాశ్రయుఁ

డు సంన్యాసియగువాఁడు బ్రదుకుటకుమాత్రము కర్మములను జేయును- సంన్యాసి కానివాఁడును కర్మమువలన ప్రయోజనము లేదని తెలిసికొని కర్మములను వాని సాధనములతోఁగూడ విడిచినవాఁడైనను లోకసంగ్రహార్థమై కర్మములను చేయును- వాని కర్మముఁగూడ జ్ఞానమనెడి యగ్నిచే దహింపబడినదై అకర్మమే యగును- అని శంకరభాష్యము.

నిత్యమైన తనయాత్మయందు తృప్తినిచెందినవాఁడు నిత్యతృప్తుఁడు- అస్థిరమైన ప్రకృతియందు ఆశ్రయబుద్ధి లేనివాఁడు నిరాశ్రయుఁడు- ఇట్టివాఁడు కర్మములయందు ప్రవర్తించినను కర్మవ్యాజమున జ్ఞానాభ్యాసమును చేయుచున్నాఁడుగాన కర్మమును చేయనివాఁడె అని రామానుజభాష్యము.

అసఙ్గమ్= స్నేహమును- నిత్యతృప్తుఁడును నిరాశ్రయుఁడునైన ఈశ్వరునితో సమానమైన రూపముకలవాఁడనైతినను కొనువాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

నిరాశీర్యతచిత్తాత్మా త్యక్తసర్వపరిగ్రహః।
శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్॥ ౨౧॥

నిరాశీః=ఆశలు లేనివాఁడును, యతచిత్తాత్మా=నియమింపఁబడిన చిత్తంబును ఇంద్రియంబులునుకలవాఁడును, త్యక్తసర్వపరిగ్రహః=విడువఁబడిన అన్నిపట్టుదలలునుకలవాఁడునై, కేవలం శారీరం కర్మ కుర్వన్=కేవలమైన శరీరసంబంధియగు కర్మమును చేయుచున్నవాఁడై, కిల్బిషం నాప్నోతి=పాపమును పొందఁడు- సంసారమును పొందఁడనుట..

శారీరమనఁగా శరీరము నిలుచుటమాత్రము ప్రయోజనముగాఁగల భిక్షాటనాదికము- అని శంకరభాష్యము.

నిరాశీః=ఫలోద్దేశము లేనివాఁడు- పరిగ్రహమనఁగా ప్రకృతియందును ప్రాకృతములయందును మమకారము- కేవలశారీరకర్మమనఁగా జ్ఞాననిష్ఠ లేనివట్టి కర్మయోగము- దీనివలన ఆత్మదర్శనము కలుగునను- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము కామాదులను విడుచుటకు ఉపాయమును చెప్పుచు

న్నది- నియమింపఁబడిన బుద్ధియును మనస్సును గలవాఁడగుటచే ఆశలేనివాఁడై- పరిగ్రహముము విడుచుటయనఁగా అభిమానము లేకపోవుట- ఇట్టివాఁడు కర్మములవలనఁగలిగెడి పాపమును పొందఁడు. అనిమధ్వభాష్యము.

యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టో ద్వంద్వాతీతో విమత్సరః।
సమస్సిద్ధావసిద్ధౌ చ కృత్వాఽపి ననిబధ్యతే॥ ౨౨॥

యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టః = తనంత నెకలిగినలాభముచేసంతోషించినవాఁడును, ద్వంద్వాతీతః=శీతోష్ణాదిద్వంద్వములనుమించినవాఁడును, విమత్సరః=మాత్సర్యము లేనివాఁడును, సిద్ధౌ అసిద్ధౌ చ సమః=కలిమియందును లేమియందును సముఁడును (అయినవాఁడు), కృత్వాఽపి ననిబధ్యతే=కర్మములను చేసినను బంధమునుపొందఁడు.

విమత్సరుఁడనఁగా వైరబుద్ధిలేనివాఁడు- ఇట్టివాఁడు భిక్షాటనాది కర్మమును చేసినను, కర్తృత్వాభిమానము లేకపోవుటచే, చేయనివాఁడే- అనిశంకరభాష్యము.

సిద్ధ్యసిద్ధులయందు సముఁడు అనఁగా తాను చేయుచుండెడి యుద్ధాదికర్మములలో జయము వచ్చినను అపజయమువచ్చినను సమానమైన చిత్తముకలవాఁడు- ఇట్టివాఁడు జ్ఞానములేక వట్టి కర్మమును చేసినను సంసారమును పొందఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము నిరుమింపఁబడిన బుద్ధియును మనస్సునుకలవారి స్వరూపమును చెప్పును- సిద్ధ్యసిద్ధులలో సముఁడగుటను ద్వంద్వాతీతుఁడగును- అని మధ్వభాష్యము.

గతసఙ్గస్య ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతసః।
యజ్ఞాయ చరతః కర్మ సమగ్రం ప్రవిలీయతే॥ ౨౩॥

గతసఙ్గస్య ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతసః=సంగములేనివాఁడును విడువఁబడినవాఁడును జ్ఞానమందునిలిచియున్నమనస్సుకలవాఁడును, యజ్ఞాయ కర్మ ఆచరతః=యజ్ఞము(జరుగుట)కొఱకు కర్మమును చేయుచున్నవాఁడునగువానికి, సమగ్రం కర్మ ప్రవిలీయతే=సమస్తమైన కర్మంబును అణఁగుచున్నది- అనఁగా నశించుచున్నదియనుట.

ఈశ్లోకము బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినను ఒకానొకనిమిత్తమువలన సంన్యాసము లేకుండెడి వానింగూర్చినది- ఈతఁడె త్యక్త్వాకర్మఫలాసఙ్గమ్(౪అ॥౨౦శ్లో)అనుశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినవాఁడు- ముక్తుఁడనఁగా పుణ్యపాపసంబంధము లేనివాఁడు. సమగ్రమైనకర్మము అనఁగా ఫలముతోఁ గూడిన కర్మము అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మజ్ఞానము కలవాఁడగుటచే మిగిలినవానియందు సంగము లేనివాఁడు, గతసంగుఁడు- అన్ని పరిగ్రహముల చేతనును విడువఁబడినవాఁడు ముక్తుఁడు- కర్మ సమగ్రం(యథాతథా) ప్రవిలీయతే=బంధకమగు ప్రాచీనకర్మము నిశ్శేషముగా క్షయించును- అని రామానుజభాష్యము.

ఫలస్నేహము లేనివాఁడు గతసంగుఁడు- ముక్తుఁడనఁగా శరీరాద్యభిమానము లేనివాఁడు- జ్ఞానావస్థితచేతస్కుఁడు అనఁగా పరమేశ్వర జ్ఞానము కలవాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవి ర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణాహుతమ్।
బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా॥౨౪॥

అర్పణం బ్రహ్మ= హోమసాధనము బ్రహ్మము- హవిః బ్రహ్మ= హవిస్సు బ్రహ్మము- బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతం బ్రహ్మ= బ్రహ్మస్వరూపమైనయగ్నియందు బ్రహ్మము చేతనైన హోమము బ్రహ్మము- బ్రహ్మకర్మసమాధినా తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మైవ=బ్రహ్మస్వరూపమైనకర్మమందు సమాధిగలవానిచే పొందఁదగినది బ్రహ్మమె.

లోకసంగ్రహార్థము కర్మము చేయువాఁడును బ్రహ్మజ్ఞానముకలవాఁడై కర్మతత్సాధనాదులన్నియు బ్రహ్మమెయని యెఱింగి కర్మములను చేసినయెడను అది అకర్మమె యగును- సర్వకర్మసంన్యాసికి కర్మము లేకపోయినను కర్మసంబంధియైన అర్పణాదికమంతయు బ్రహ్మమె- అని శంకరభాష్యము.

బ్రహ్మార్పణమ్ బ్రహ్మహవిః బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమ్= బ్రహ్మమయములగు హోమసాధనములుగల బ్రహ్మమయమగు హవిస్సు బ్రహ్మమయమయినయగ్నియందు బ్రహ్మమైన కర్తచేత హోమ

మము చేయఁబడినది- అని సమస్త కర్మంబును బ్రహ్మాత్మకంబగుటచే
త బ్రహ్మమయమని యెవ్వఁడు తలంచునో, వాఁడు, బ్రహ్మకర్మస
మాధి- వానిచేత, బ్రహ్మాత్మకంబగుటను బ్రహ్మమయమైన జ్ఞానయా
త్మ స్వరూపమె పొందఁబడఁదగినది- మోక్షముంగోరువానిచేఁ జేయఁ
బడనకర్మమును పరబ్రహ్మాత్మకమనెడి యనుసంధానము (తలంపు)తోఁ
గూడియుండుటనె జ్ఞానాకారమై ఆత్మజ్ఞానమగు- అటేకయె ఆత్మావ
లోకనసాధన మగును- అని రామానుజభాష్యము. ఈ రామానుజ సి
ద్ధాంతములో భగవంతునికి మిగిలిన చేతనాచేతనములన్నియు శరీరము
లు- వానికి భగవంతుఁడు శరీరి (ఆత్మ)- ఇట్టి శరీరశరీరిభావమును పట్టి
యె మిగిలినపదార్థంబులన్నియు బ్రహ్మమనుట- అనియెఱుంగునది.

హోమసాధనములన్నియు బ్రహ్మమనుట, బ్రహ్మాధీనమైన
సత్తకలవియగుటవలన- సమాధితోఁగూడ బ్రహ్మమె కర్మము- ఇట్లుభ
గవంతుఁడొకఁడె స్వతంత్రుఁడు, మిగిలినదంతయు వాని యధీనము, అ
ను జ్ఞానముకలవాఁడె వెనుకటి శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానావస్థితచేత
స్కుఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

దైవమేవాపరే యజ్ఞం యోగినః పర్యుపాసతే।
బ్రహ్మాగ్నావపరే యజ్ఞం యజ్ఞేనైవోపజుహ్వతి॥ ౨౫॥

అపరే యోగినః దైవం యజ్ఞమేవ పర్యుపాసతే=కొందఱు కర్మ
నిష్ఠులు దేవసంబంధియగు యజ్ఞమునే ఆచరింపుచున్నారు- అపరే
బ్రహ్మాగ్నౌ యజ్ఞేనైవ యజ్ఞం ఉపజుహ్వతి=మఱికొందఱు బ్ర
హ్మమనెడియగ్నియందు యజ్ఞముచేతనె యజ్ఞమును హోమముచే
యుచున్నారు.

దేవతలనుగూర్చి యజ్ఞములంజేయువారె కర్మనిష్ఠులు- ఉత్త రా
ర్ధములో యజ్ఞశబ్దము ఆత్మను చెప్పును- ఈ యుపాధితోఁ గూడి
నయాత్మను నిరుపాధిక పరబ్రహ్మస్వరూపముగాఁ దలంచువారు బ్రహ్మ
జ్ఞానముగల సంన్యాసులు- అని శంకరభాష్యము.

దైవయజ్ఞమనఁగా దేవార్చనరూపంబగు యజ్ఞము- దీనినాచరించు
వారు ఒకవిధమైన కర్మయోగులు- ఉత్తరార్ధమున యజ్ఞమ్ అను
నది హవిస్సు(సు)ను- మొదలగు యజ్ఞసాధనములం జెప్పును- వెనుకటి

శ్లోకమునఁజెప్పఁబడినట్లు జ్ఞానాకారమగు కర్మము నాచరించువారు ఒకవిధమగు కర్మయోగులు- అని రామానుజభాష్యము.

దైవమ్=భగవంతుని, యజ్ఞం(యథాతథా) పర్యుపాసతే=యజ్ఞ (మనునట్లుగా) ఉపాసన చేయుచున్నారు- భగవదుపాసనమె యజ్ఞ మనుట. యతులకు ఇంతకంటె వేఱు యజ్ఞము లేదు- యజ్ఞేన యజ్ఞ మేవ ఉపజుహ్వతి=ప్రసిద్ధమైన యజ్ఞముచేతనె భగవంతునింగూర్చి హోమము చేయుచున్నారు- (వీరు వానప్రస్థులు- అని మాధ్వ టీక) అనిమధ్వభాష్యము.

శ్రోత్రాదీనీన్ద్రియాణ్యన్యే సంయమాగ్నిషు జుహ్వతి।
శబ్దాదీన్ విషయానన్య ఇన్ద్రియాగ్నిషు జుహ్వతి॥౨౬॥

అన్యే సంయమాగ్నిషు శ్రోత్రాదీని ఇన్ద్రియాణి జుహ్వతి=ఇతరులు ఇంద్రియనియమనములనెడియగ్నులయందు శ్రోత్రము మొదలగు ఇంద్రియములను హోమముచేయుచున్నారు- అన్యే ఇంద్రియాగ్నిషు శబ్దాదీన్ విషయాన్ జుహ్వతి=అన్యులు ఇంద్రియములనెడియగ్నులయందు శబ్దము మొదలగు విషయములను హోమము చేయుచున్నారు.

ఇంద్రియములు అనేకములుగాన వాని నియమించుటలును అనేకములుగాఁ జెప్పఁబడినవి. కొందఱు ఇంద్రియములను నియమించుటయె హోమమని తలంతురు- మఱికొందఱు అవిరుద్ధమైన విషయములను అనుభవించుటయె హోమమనితలంతురు- అని శంకరభాష్యము.

కొందఱు కర్మనిష్ఠులు శ్రోత్రాదీంద్రియములను నియమించుటయందె ప్రయత్నము చేయుదురు- మఱికొందఱు కర్మనిష్ఠులు శబ్దాదివిషయములను అనుభవింపుచును శబ్దాదివిషయములయందు ఆత్యాసక్తిని నివారించుటయందు ప్రయత్నము చేయుదురు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకమున పూర్వార్ధము ఇంద్రియనియమనము చేసెడి నైష్ఠికబ్రహ్మచారిని సూచించినది- ఉత్తరార్ధము యుక్తవిషయానుభవముచేసెడి గృహస్థునిఁగూర్చినది- అనిమాధ్వటీక.

సర్వాణీన్ద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చాపరే।
ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే॥౨౭॥

అపరే=మఱికొందఱు, సర్వాణి ఇన్ద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణిచ =సమస్తములైన ఇంద్రియవ్యాపారములను ప్రాణములవ్యాపారములను, జ్ఞానదీపితే ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జుహ్వతి=జ్ఞానముచేతఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడిన ఆత్మసంయమమనెడియోగాగ్నియందు హోమమును చేయుచున్నారు.

ప్రాణకర్మములనఁగా ప్రాణవాయువుయొక్క వ్యాపారములగు అవయవములనుముడుచుట, చాచుట, మొదలగునవి. ఆత్మవిషయమగు సంయమము (సమాధి) అనెడి యోగము- అదియె అగ్ని- దీనికి జ్ఞానము, దీపమునకు చమురువంటిది- అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మసంయమమనఁగా మనస్సును నియమించుట- మనస్సునకు ఇంద్రియవ్యాపారములయందును ప్రాణవ్యాపారములయందును ఆసక్తి ఘట్టకుండుటకై ప్రయత్నము చేయువారు- అని రామానుజభాష్యము.

ఆత్మసంయమమనెడి ఉపాయాగ్నియందు- అనిమధ్వభాష్యము

ద్రవ్యయజ్ఞాస్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞాస్తథాఽపరే।
స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ యతయస్సంశితవ్రతాః॥౨౮॥

యతయః సంశితవ్రతాః అపరే ద్రవ్యయజ్ఞాః=ప్రయత్నముకలవారును తీక్ష్ణమైనవ్రతముకలవారునగు మఱికొందఱు ద్రవ్యయజ్ఞముకలవారు- (అపరే) తపోయజ్ఞాః=(మఱికొందఱు) తపస్సనెడియజ్ఞముకలవారు- తథా అపరే యోగయజ్ఞాః=అట్లె (మఱికొందఱు) యోగమనెడియజ్ఞముకలవారు- (అపరే) స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ=(మఱికొందఱు) స్వాధ్యాయయజ్ఞంబునుజ్ఞానయజ్ఞంబునుకలవారు.

ద్రవ్యయజ్ఞులనఁగా పుణ్యతీర్థములయందు ధనమును వినియోగము చేసి దానిని యజ్ఞమని తలంచువారు- యోగయజ్ఞులు ప్రాణాయామాదియజ్ఞముం జేయువారు- వేదాధ్యయనము చేయువారు స్వాధ్యాయయజ్ఞులు. శాస్త్రార్థజ్ఞానము కలవారు జ్ఞానయజ్ఞులు. అని శంకరభాష్యము.

యుక్తముగా ద్రవ్యములను సంపాదించి, దేవతలంగూర్చిన దానములయందును యాగములయందును హోమములయందును ప్రయత్నము చేయువారు ద్రవ్యయజ్ఞులు- కృఛ్రచాంద్రాయణోపవాసాదులయందు నిష్ఠకలవారు తపోయజ్ఞులు. పుణ్యతీర్థములను పుణ్యస్థానములను పొందుటకు ప్రయత్నము చేయువారు యోగయజ్ఞులు- వేదాధ్యయనాభ్యాసమునందును తదర్థజ్ఞానాభ్యాసమునందును ఆసక్తికలవారు వరుసను స్వాధ్యాయయజ్ఞులును జ్ఞానయజ్ఞులును- అని రామానుజభాష్యము.

ద్రవ్యమును హోమము చేయువారు ద్రవ్యయజ్ఞులు- ఈతపస్సనెడి హవిస్సును ఆ బ్రహ్మాగ్నియందు ఆ బ్రహ్మముయొక్క పూజకొఱకు హోమము చేయుచున్నాను అనుకొనువారు తపోయజ్ఞులు- అర్పణము నే హోమమని తలంచుట- అని మధ్వభాష్యము.

అపానే జుహ్వతి ప్రాణం ప్రాణేఽపానం తథాఽపరే।
ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాయామపరాయణాః॥౨౯॥
అపరే నియతాహారాః ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి।

(అపరే) అపానే ప్రాణం జుహ్వతి=(మరికొందఱు) అపానవాయువులో ప్రాణవాయువును హోమము చేయుచున్నారు. తథా అపరే ప్రాణే అపానం (జుహ్వతి)=అట్లు మఱికొందఱు ప్రాణవాయువునందు అపానవాయువును (హోమముచేయుచున్నారు)- (అపరే) ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాయామపరాయణాః (భవన్తి)=(మఱికొందఱు) ప్రాణాపానములనడకను నిలిపి ప్రాణాయామము ముఖ్యముగాఁగలవారు (అగుచున్నారు)- అపరే నియతాహారాః(సన్తః) ప్రాణేషు ప్రాణాన్ జుహ్వతి=ఇతరులు నియమింపఁబడిన(తగ్గింపఁబడిన)యాహారముకలవారు(అగుచు) ప్రాణములయందు ప్రాణములను హోమముచేయుచున్నారు-ప్రాణాయామముచేయునప్పుడు మొదట రెండవ ముక్కుచెరమును మూసి ఒక్కముక్కుచెరములోనుండి గాలిని లోపలకుపీల్చెదరు- దీనికి పూరకమని పేరు- తరువాత కొంతసేపు రెండుచెరములను బిగించి గాలిని లోపల నిలిపెదరు- ఇదికుంభకమనఁబడును- తరువాత పీల్చిన చెరముగాక రెండవ చెరము వెంటను

నిగించిన గాలిని మెల్లగా వెలుపలకు విడిచెదరు. దీనికి రేచకమని పేరు. ఇందు అపానే జుహ్వతి ప్రాణమ్ అని పూరకంబును, ప్రాణే ఽపానం తథాఽపరే అని రేచకంబును, ప్రాణాపానగతీరుద్ధ్వా అని కుంభకంబును చెప్పంబడినవని యెఱుంగునది.

నోటఁగాని ముక్కునఁగాని వాయువును వెలుపలకు వదలుట ప్రాణగతి. అట్లుగాక లోపలకు పీల్చుట అపానగతి. ప్రాణములను ప్రాణములలో హోమము చేయుటయనఁగా ఒక్కొక్క వాయువును జయించుచు జయింపఁబడిన వాయువులో మిగిలిన వాయువును ప్రవేశపెట్టుట. అని శంకరభాష్యము.

ప్రాణాయామపరాయణాః నియతాహారాః అనునవి ముగ్గురికిని అన్వయించును. ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి = ప్రాణాపానగతులను నిలిపి ప్రాణములను ప్రాణములలోనె హోమమును చేయుచున్నారు (సర్వప్రాణములను ఏకీభవింపఁజేయుచున్నారు). అని కుంభకము చెప్పఁబడినది. అని రామానుజభాష్యము.

ప్రాణమును అపానములోనను అపానమును ప్రాణములోనను హోమము చేయుట కుంభకమునే తెలియఁజేయును. నియతాహారుఁడగుటను ప్రాణములు శోషించుట (ఇగురుట) వలన ప్రాణములను ప్రాణములలో హోమమును చేయుచున్నాఁడు. ప్రాణములను ప్రాణములలో హోమము చేయుటను, యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞః (కఠ ౩-౧౩) అను శ్రుతిలోఁ జెప్పఁబడినరీతిగానె చెప్పవచ్చును. అని మధ్వభాష్యము.

సర్వేఽప్యేతే యజ్ఞవిదో యజ్ఞక్షపితకల్మషాః ॥౩౦॥
యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యాన్తి బ్రహ్మ సనాతనమ్।
నాయం లోకోఽస్త్యయజ్ఞస్య కుతోఽన్యః కురుసత్తమ ॥౩౧॥

ఏతే సర్వేఽపి = వీరు అందఱును, యజ్ఞవిదః యజ్ఞక్షపితకల్మషాః యజ్ఞశిష్టామృతభుజః = యజ్ఞము నెఱిఁగినవారును యజ్ఞముచే పోగొట్టబడిన పాపములకలవారును యజ్ఞమున మిగిలిన అమృతమును అనుభవించువారును ఐ, సనాతనం బ్రహ్మ యాన్తి = శాశ్వతమైన బ్రహ్మమును పొందుచున్నారు. (హే) కురుసత్తమ! అయజ్ఞస్య అయం లోకః నాస్తి

=(ఓ) కురువశ్రేష్ఠుఁడా!, యజ్ఞములేనివానికి ఈలోకము లేదు- అన్యః కుతః (అస్తి)=మఱియొకటిలోకము దేనివలన కలుగును? యజ్ఞములు చేయఁగా మిగిలిన శేషమునకు అమృతమని పేరు.

యజ్ఞశిష్టామృతభుజః=యజ్ఞములు చేయఁగామిగిలిన కాలమున ఆ యజ్ఞశేషమును తినుచున్నవారై- మోక్షేచ్ఛకలవారై యజ్ఞములను చేసినయెడను కాలక్రమమున మోక్షమును చెందుదురు- అని శంకరభాష్యము.

ఏవం బహువిధా యజ్ఞా వితతా బ్రహ్మణో ముఖే।
కర్మజాన్ విద్ధి తాన్ సర్వాన్ ఏవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే

ఏవం బహువిధాః యజ్ఞాః=ఇట్లు పలువిధంబులగు యజ్ఞములు, బ్రహ్మణః ముఖే వితతాః= బ్రహ్మముయొక్క ముఖంబున వ్యాప్తములైయున్నవి. తాన్ సర్వాన్ కర్మజాన్ విద్ధి=వానిని అన్నిటిని కర్మములచేఁబుట్టినవానినిగాను ఎఱుఁగుము-ఏవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే=ఇట్లు తెలిసికొని మోక్షముం జెందఁగలవు.

బ్రహ్మముఖంబునను అనఁగా వేదద్వారంబుననుల - వేదద్వారంబున తెలియఁబడుచున్నవి గాన బ్రహ్మముఖంబున విస్తీర్ణంబులైనవియని చెప్పఁబడును- కర్మజములు అనఁగా కాయికవాచిక మానసవ్యాపారంబులవలనఁ గలిగినవి- అనఁగా ఆత్మనిర్వ్యాపారుండగుటను ఇవి ఆత్మవలనఁబుట్టినవి కావనుట- ఇవినావ్యాపారములు కావు, నేను నిర్వ్యాపారుఁడనుగదా, అని తెలిసికొను వాఁడు సంసారపువిడుదలం బొందును - అని శంకరభాష్యము.

యజ్ఞములనఁగా కర్మయోగములు - బ్రహ్మముయొక్కముఖంబున (వేదాంతమునందు అనిరామానుజీయటీక-) వ్యాపించియున్నవి అనఁగా, ఆత్మయాథాత్మ్యప్రాప్తి సాధనములుగాఁ జెప్పఁబడియున్నవి- కర్మజములనుగాను అనఁగా నిత్యము ఆచరింపఁబడుచున్న నిత్యనైమిత్తికకామ్యకర్మములవలనఁబుట్టినవానిగాననుట - నేనుకఁ జెప్పినప్రకారముగా నాచరించి మోక్షముం జెందఁగలవు - అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మణః ముఖే వితతాః=పరమాత్మయొక్క ముఖమునవిస్తరించియున్నవి (అనఁగా పరమాత్మభోగ్యములు అనుట అనిమాధ్వటీక)- కర్మ

జములు అనఁగా మానసవాచిక కాయిక కర్మములవలనం గలిగినవి- ఇట్లు తెలిసికొని అకర్మములంజేసి మోక్షమును బొందఁగలవు - మోక్షముకొఱకు, యుద్ధమునువిడిచి మఱితొలఁగదానిని చేసినను, అదియు కర్మమేకదా- కాఁబట్టి విహితమైనదానిని విడవఁగూడదు - అనిమధ్వభాష్యము.

శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప।
సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే॥౩౩॥

(హే) పరంతప (హే) పార్థ = (ఓ) శత్రువులనుతపింపఁజేయువాఁడా (ఓ) యర్జునుఁడా, ద్రవ్యమయాత్ యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః శ్రేయాన్ = ద్రవ్యములతోఁజేరినయజ్ఞముకంటె జ్ఞానయజ్ఞము మంచిది- అఖిలం సర్వం కర్మ = అఖిలమును సమస్తమునైన కర్మము, జ్ఞానే పరిసమాప్యతే = జ్ఞానమున పూర్తిచేయఁబడుచున్నది.

ద్రవ్యమయమనఁగా ద్రవ్యమనెడిసాధనముచేత సాధింపఁబడఁదగినది- ద్రవ్యయజ్ఞముఫలమును కలుగఁజేయును- జ్ఞానయజ్ఞముఫలమును కలుగఁజేయదుగాన ద్రవ్యయజ్ఞముకంటె శ్రేష్ఠము- అఖిలమనఁగా ప్రతిబంధింపఁబడనిది- కర్మ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే అనుదానికి కర్మము జ్ఞానమున నంతర్భవింపుచున్నది- అనియర్థము-(౨ అ॥౪౬శ్లో॥) అని శంకరభాష్యము.

కర్మములలో ద్రవ్యమయాంశమును జ్ఞానమయాంశమనను రెండంశములు కలవు- అందు ద్రవ్యమయాంశముకంటె జ్ఞానమయాంశము శ్రేష్ఠము- అఖిలమ్ అనుదానికికర్మముకంటె మిగిలిన ఉపాదేయము(స్వీకరింపఁదగినది) అంతయునుఅనియర్థము- సమస్తసాధనములచేఁ బొందఁదగినజ్ఞానముకర్మాంతర్గతమగునట్లు అభ్యసింపఁబడుచున్నదై క్రమముగా ప్రాప్య(పొందవలసిన)దశను చెందును- అని రామానుజభాష్యము.

అఖిలమ్ అనుదానికి ఉపాసకాంగమైన యంగములతోఁగూడినదని యర్థము- కర్మమంతయు జ్ఞానముఫలముగా గలది- అనిమధ్వభాష్యము.

తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా।
ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శినః॥౩౪॥

తత్ ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా (చ) విద్ధి = దానిని జ్ఞా

వనును) నమస్కారముచేతనును అడుగుటచేతనును శుశ్రూషచేత
నును తెలిసికొనుము- తత్త్వదర్శినః జ్ఞానినః=తత్త్వము నెఱింగి
న జ్ఞానులు, తే జ్ఞానమ్ ఉపదేక్ష్యన్తి=నీకు జ్ఞానమును ఉ
పదేశింపఁగలరు.

ప్రణిపాత మనఁగా దీర్ఘదండనమస్కారము- పరిప్రశ్నమనఁగా, బం
ధ మెట్లు కలుగును? మోక్షమెట్లు గలుగును? అవిద్య యేది? విద్య యే
ది? అని యిట్లు అడుగుట- జ్ఞానవంతులైనను కొందఱు తత్త్వము
నెఱుంగరు గాన తత్త్వదర్శినః అను విశేషణము వేయఁబడినది- అని
శంకరభాష్యము-

యుక్తమైన కర్మమును ఆచరింపుచున్నవాఁడవై- ఆత్మస్వరూప
సాక్షాత్కారముకలవారికి నమస్కారాదులంజేసి, వారివలన ఆత్మజ్ఞా
నోపదేశమును పొందఁగలవు- అని రామానుజభాష్యము-

యజ్జ్ఞాత్వా న పునర్మోహ మేవం యాస్యసి పాణ్డవ।
యేన భూతా న్యశేషేణ ద్రక్ష్య స్యాత్మ న్యథో మయి ॥౩౫॥

(హే)పాణ్డవ!=(ఓ)పాండవుఁడా!, యత్ జ్ఞాత్వా=దేనిని తెలి
సికొని, పునః ఏవం మోహం నయాస్యసి=తిరిగియును ఇట్లు అ
జ్ఞానమును పొందవో- యేన=దేనిచేతను, ఆత్మని అథో మయి=
ఆత్మయందును అటుపైని నాయందును, భూతాని అశేషేణ ద్ర
క్ష్యసి=భూతములను నిశ్శేషముగా చూచుచున్నావో-

భూతములనఁగా బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతమైన ప్రాణిజాతము-
జ్ఞానుల యుపదేశమును పొంది అన్నియుపనిషత్తులయందును ప్రసిద్ధ
మైన క్షేత్రజ్ఞేశ్వరైక్యమును తెలిసికొందువు- అనిశంకరభాష్యము

మోహమనఁగా ఆత్మలయందు దేహాద్యభిమానము- అదియె మ
మకారాదులకు ఆధారము- ప్రకృతిసంబంధములేని యాత్మస్వరూపత
యు అన్యోన్యము తుల్యముగానుండును- సర్వేశ్వరునితోనును తుల్యము
గానుండును- అని రామానుజభాష్యము-

ఇప్పుడు గూడ నర్జునుఁడు జ్ఞానియె- (ప్రారబ్ధవశమువలన) తిరో
భావము(మూయఁబడుట) కలుగుటవలన మోహము కలిగినది- ఏ జ్ఞా
నముచేత ఆత్మభూతుండనగు నాయందు సమస్తభూతములనును చూ

చుచున్నావో (అన్నిటికిని నేను ఆధారమని చూచుచున్నావో), - అథ
అనుదానికి మోహనాశము కలిగిన తరువాతను, అని యర్థము. అని మ
ధ్వభాష్యము.

అపి చేదసి పాపేభ్యస్సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః।
సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ వృజినం సంతరిష్యసి॥ ౩౬॥

సర్వేభ్యః పాపేభ్యః పాపకృత్తమోఽపి అసి చేత్ = అందఱు పా
పులకంటె మిక్కిలిపాపములను జేసినవాఁడవుగూడను అగుదువేని, స
ర్వం వృజినం జ్ఞానప్లవేనైవ సంతరిష్యసి = సమస్తమైన పాపము
నను జ్ఞానమనెడితెప్పచేతనె దాటఁగలవు. (శ.భాష్యము.
ఇచట వృజినశబ్దముచే పుణ్యముగూడ గ్రహింపఁబడును. ఉనిశంక
సాధనమైన జ్ఞానముయొక్క ప్రశంస ఈశ్లోకము మొదలు మూ
డుశ్లోకములచేఁ జేయఁబడును. అని మధ్వభాష్యము.

యథైధాంసి సమిద్ధోఽగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున।
జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా॥ ౩౭॥

(హే) అర్జున! = (ఓ) యర్జునుఁడా!, యథా సమిద్ధః అగ్నిః ఏధాం
సి భస్మసాత్కురుతే = ఎట్లు లెస్సగాఁ బ్రకాశించిన అగ్ని సమిత్తుల
ను (కట్టెలను) సంపూర్ణముగా భస్మము జేయునో, తథా జ్ఞానాగ్నిః స
ర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే = అట్లు జ్ఞానమనెడియగ్ని అన్నికర్మ
ములను సంపూర్ణముగా భస్మము జేయును.

ఏకర్మముచే శరీరము ఆరంభింపఁబడెనో, ఆకర్మము (ప్రారబ్ధము),
అనుభవముచేతనె నశింపవలసినది. కాఁబట్టి ఈజన్మమున జ్ఞానముపు
ట్టుటకు ముందు చేయఁబడినవియు జ్ఞానముతోఁగూడ కలిగినవియు అ
నేకపూర్వజన్మములయందు చేయఁబడినవియు నగు కర్మములనన్నిటి
ని మాత్రమె జ్ఞానము నశింపఁజేయును. అనిశంకరభాష్యము.

నహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యతే।
తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలేనాత్మని విందతి॥ ౩౮॥

జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమ్ ఇహ నవిద్యతే = జ్ఞానముతో తుల్య
మైన శుద్ధికరముఁజేయునది ఈలోకమున లేదు. స్వయం యోగ
సంసిద్ధః = స్వయముగా యోగముచేత సిద్ధిపొందినవాఁడు, ఆ

న చను), కాలేన ఆత్మని తత్ విన్దతి = కాలక్రమమున ఆత్మయం
దు దానిని(జ్ఞానమును) పొందుచున్నాఁడు-

యోగమనఁగా కర్మయోగంబును సమాధియోగంబును- సంసి
ద్ధఁడనఁగా యోగ్యతను పొందినవాఁడు- అని శంకరభాష్యము-

గురూపదేశానుసారంబున ప్రతిదినంబును జ్ఞానాకారముగా నాచ
రింపఁబడుచున్న కర్మయోగముచే సిద్ధిని పొందినవాఁడు ఆత్మజ్ఞాన
మును తనంతట నె పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం తత్పరః సంయతేన్ద్రియః।
జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాన్తిమచిరేణాధిగచ్ఛతి॥౩౯॥

శ్రద్ధావాన్ తత్పరః సంయతేన్ద్రియః జ్ఞానం లభతే = శ్రద్ధకలవాఁ
డును ఆసక్తి కలవాఁడును నియమింపఁబడిన(విషయములనుండి మరలిం
పఁబడిన)ఇంద్రియములు కలవాఁడును జ్ఞానమును పొందుచున్నాఁడు-
జ్ఞానం లబ్ధ్వా = జ్ఞానమును పొంది, అచిరేణ పరాం శాన్తిమ్ అ
ధిగచ్ఛతి = శీఘ్రకాలమున నె గొప్ప శాంతిని పొందుచున్నాఁడు-

శ్రద్ధావంతుఁడనఁగా నమ్మకము కలవాఁడు- తత్పరుఁడనఁగా గు
రువుల సేవ మొదలగువానియందు ప్రవర్తించినవాఁడు- నమస్కారా
దికము శరీరధర్మముగాన మోసగాండ్రు నుండరుగాన వానింబట్టి
జ్ఞానము తప్పక కలుగునని చెప్ప శక్యము కాదు- శ్రద్ధాదికము మనోధ
ర్మముగాన తప్పక జ్ఞానలాభమునకు ఉపాయమగును- ఈ జ్ఞానలా
భమువలన శాంతిని అనఁగా మోక్షమును పొందును- అని శంకరభా
ష్యము.

శ్రద్ధావంతుఁడనఁగా జ్ఞానమును వృద్ధిపొందించికొనుట యందు
శ్రద్ధకలవాఁడు- తత్పరుఁడనఁగా దానియందె మనస్సుకలవాఁడు- సం
యతేంద్రియుఁడనఁగా మిగిలిన విషయములనుండి మరలింపఁబడిన
ఇంద్రియములు కలవాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

ఈ శ్లోకము జ్ఞానసాధనములను తెలుపును- అని మధ్వభాష్యము-

అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి।
నాయం లోకోఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః॥౪౦॥

అజ్ఞః వినశ్యతి = అజ్ఞుఁడు నశించుచున్నాఁడు- అశ్రద్దధానశ్చ (శ్ర

శ్యతి]=నమ్మకమున్నవాఁడును (నశించుచున్నాఁడు)- సంశయాత్మాచ (వి
నశ్యతి]=సంశయచిత్తముకలవాఁడును(నశించుచున్నాఁడు)- సంశయా
త్మనః అయం లోకః నాస్తి=సంశయాత్మకు ఈ లోకము లేదు- ప
రః న=పరలోకము లేదు- సుఖం న=సుఖము లేదు-

ఆత్మజ్ఞానములేనివాఁడును విశ్వాసము లేనివాఁడునుగూడ చెడుదురుగాని సంశయాత్మ చెడినంత చెడరు. సంశయాత్మ పాపిష్ఠుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఉపదేశమువలన కలిగిన జ్ఞానములేనివాఁడును, ఉపదేశింపఁబడిన జ్ఞానమును వృద్ధిపొందించుకొనుట యందుత్వర లేనివాఁడును, ఉపదేశింపఁబడినజ్ఞానమందు సంశయమనస్సు కలవాఁడును చెడుదురు- ఈసంశయాత్మకు ఈలోకము మొదలుకొనియె లేనియప్పుడు మోక్షమెట్లు కల్గును?- కావున సంశయాత్మ సుఖలేశమునైనఁబొందుట సంభవింపదు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము మొదలు జ్ఞానవిరోధిఫలము చెప్పంబడుచున్నది-అని మధ్వభాష్యము.

యోగసంన్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్।
ఆత్మవన్తం న కర్మాణి నిబధ్నన్తి ధనఞ్జయ॥౪౧॥

(హే) ధనంజయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, యోగసంన్యస్తకర్మాణమ్ జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ ఆత్మవన్తమ్=యోగముచేత సంన్యసింపఁబడినకర్మములుగలవాఁడును జ్ఞానముచేత తెగఁగొట్టబడినసంశయములకలవాఁడును దృఢమైనమనస్సుకలవాఁడు నగువాని, కర్మాణి ననిబధ్నన్తి =కర్మములు బంధింపవు

యోగమనఁగా పరమార్థజ్ఞానము- దానిచేత ధర్మాధర్మరూపములగు కర్మములను విడిచినవాఁడును, ఆత్మయును ఈశ్వరుఁడును ఒక్కఁడె అను జ్ఞానముచే పోయిన సంశయముకలవాఁడును, ఆత్మవంతుఁడును అనఁగా పొరపాటులేనివాఁడు నగువాని, సత్త్వరజస్తమోగుణ వ్యాపారరూపములైన కర్మములు బంధింపవు- అనఁగా అనిష్టాదిఫలములం గలుగఁజేయవనుట- అని శంకరభాష్యము.

వెనుకఁజెప్పఁబడిన యోగముచే సంన్యసింపఁబడిన అనఁగా జ్ఞా

నాకారమును పొందింపఁబడిన కర్మములు కలవాఁడు. కర్మములనఁగా బంధమునకు హేతువులయిన ప్రాచీనకర్మములు. అని రామానుజభాష్యము.

తస్మాదజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసినాత్మనః॥
ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగమాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత॥౪౨॥

తస్మాత్ = ఆ హేతువువలన, అజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థమ్ ఆత్మనః ఏనం సంశయం ఛిత్త్వా = అజ్ఞానమువలనఁగలిగినదియు హృదయమునను న్నదియునగు ఆత్మయొక్క (ఆత్మవిషయమగు) ఈ సంశయమును ఛేదించి, యోగమ్ ఆతిష్ఠ = యోగమును ఆచరింపుము- (హే) భారత! = (ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, ఉత్తిష్ఠ = లెమ్ము-

అజ్ఞానమనఁగా అవివేకము- హృదయమనఁగా బుద్ధి- యోగమును అనఁగా పరమార్థజ్ఞానమునకు సాధనమైన కర్మాచరణమును చేయుము- యుద్ధమునకు లెమ్ము- అని శంకరభాష్యము-

అజ్ఞానమనఁగా అనాదిగానుండెడిది- కర్మయోగానుష్ఠానమును చేయుము- దానినిమిత్తము లెమ్ము- అని రామానుజభాష్యము-

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే జ్ఞానయోగో నామ
చతుర్థోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో జ్ఞానయోగప్రతిపాదకంబగు నాలుగవ యధ్యాయము-

బొంబయిలో అచ్చువేసిన మధుసూదనటీక పుస్తకములో (బ్రహ్మార్పణయోగో నామ) బ్రహ్మార్పణయోగప్రతిపాదకంబగు నాలుగవ యధ్యాయము అనియున్నది.

అయిదవయధ్యాయము.

అర్జునఉవాచ.

సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పునర్యోగంచ శంససి।
యచ్ఛ్రేయ ఏతయో రేకం తన్మే బ్రూహి సునిశ్చితమ్॥౧॥

(హే) కృష్ణ!=(ఓ) కృష్ణుఁడా!, కర్మణాం సంన్యాసం పునః యోగంచ శంససి=కర్మముల సంన్యాసమునను తిరిగి యోగమునను జెప్పుచున్నావు- ఏతయోః యత్ ఏకం శ్రేయః=వీనిలో నేది ఒకటి మేలైనదో, సునిశ్చితం తత్ మే బ్రూహి=లెస్సగా నిశ్చయింపఁబడిన దానిని నాకు జెప్పుము.

ఒక్క పురుషుఁడు సంన్యాసమును కర్మయోగమును గూడ నాచరించుట సంభవింపదు- అని శంకరభాష్యము.

కర్మములసంన్యాసమనఁగా జ్ఞానయోగము. రెండవయధ్యాయములో మొదట కర్మయోగమునే చేయునది, దానిచేత అంతఃకరణశుద్ధి కలిగినపై జ్ఞానయోగమును చేయునది, అని చెప్పఁబడినది-తృతీయచతుర్థాధ్యాయములలో, జ్ఞానయోగాధికారపు దశను పొందినవానికిఁకి కర్మనిష్ఠయె ప్రశస్తమైనది, అది జ్ఞానము లేకయె ఆత్మప్రాప్తికి సాధనమగును, అని కర్మయోగము ప్రశంసింపఁబడినది- ఈజ్ఞానయోగకర్మయోగములలో,సులభముగా నాచరింపఁదగినదియు ఆత్మప్రాప్తిని శీఘ్రముగా కలిగించునదియు అగుటను ఏది మేలైనదో దానిం జెప్పుము-అని రామానుజభాష్యము.

నియమించుట మొదలగువానిచే నన్నిలోకముల నాకర్షించువాఁడుగాన కృష్ణుఁడనఁబడును- సంన్యాసమె శ్రేష్ఠమైనయెడల దానికి ఈయుక్తము విరుద్ధము- అనిప్రశ్నతాత్పర్యము. సంన్యాసమనఁగా యత్యాశ్రమము కాదు- సంన్యాసస్వరూపమును భగవంతుఁడె (౫అ॥౩శ్లో॥)చెప్పఁగలఁడు- అని మధ్వభాష్యము-

శ్రీభగవానువాచ.

సంన్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరా వుభౌ।
తయోస్తు కర్మసంన్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే॥౨॥

సంన్యాసః కర్మయోగశ్చ (ఇత్యేతౌ) ఉభౌ నిశ్శ్రేయసకరౌ=సంన్యాసంబును కర్మయోగంబును (అనునీ) రెండును మోక్షమును కలుగఁజేయునవి- తయోః కర్మయోగః కర్మసంన్యాసాత్ విశిష్యతే=వానిలో కర్మయోగము కర్మసంన్యాసముకంటె విశేషించుచున్నది.

సంన్యాసమనఁగా కర్మలను విడుచుట- కర్మయోగమనఁగా కర్మములనాచరించుట- ఈ రెండును జ్ఞానము పుట్టుటకు హేతువులగుటను మోక్షమును కలుగఁజేయునవియైనను వానిలో కర్మయోగమె ప్రశస్తమని కర్మయోగము స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానయోగకర్మయోగములు రెండును ఒకదానియపేక్షయొకదానికి లేకయె నిశ్శ్రేయసమును కలుగఁజేయునవి- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞేయస్స నిత్యసంన్యాసీ యో న ద్వేష్టి న కాఙ్క్షతి।
నిర్ద్వన్ద్వో హి మహాబాహో సుఖం బన్ధాత్ప్రముచ్యతే॥

యః న ద్వేష్టి న కాఙ్క్షతి=ఎవ్వఁడు ద్వేషింపఁడో కోరఁడో, సః నిత్యసంన్యాసీ జ్ఞేయః=వాఁడు నిత్యముగా సంన్యాసిగా తెలియఁబడఁదగినవాఁడు- (హే) మహాబాహో!=(ఓ) గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, నిర్ద్వన్ద్వః బన్ధాత్ సుఖం ప్రముచ్యతే హి=ద్వంద్వములులేనివాఁడు బంధమునుండి సుఖముగా విడువఁబడుచున్నాఁడుగదా.

కర్మయోగికర్మములనాచరించుచున్నను రాగద్వేషములులేనివాఁడేని నిత్యసంన్యాసియనఁబడును. అని శంకరభాష్యము.

కర్మయోగియై యుండి కర్మయోగములో నంతర్భవించియున్న యాత్మానుభవమందే తృప్తిని పొందినవాఁడై మఱిదేనినైనను గోరుటయు మఱిదేనినైనను ద్వేషించుటయు లేకుండునేని నిత్యసంన్యాసి అనఁగా నిత్యజ్ఞాననిష్ఠుఁడని చెప్పఁబడును- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకము సంన్యాసశబ్దార్థమును తెలియఁజేయును. సంన్యాసము జ్ఞానమునకు అంతరంగమని మధ్వభాష్యము.

సాఙ్ఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదన్తి న పణ్డితాః।
ఏకమప్యాస్థితస్సమ్యగుభయోర్విన్దతే ఫలమ్॥ ౪॥

బాలాః సాంఖ్యయోగౌ, పృథక్ ప్రవదన్తి=బాలురు సాంఖ్యయోగములను వేరుగాను చెప్పుచున్నారు. పణ్డితాః న(ప్రవదన్తి)=పండితులు చెప్పరు. ఉభయోః ఏకమపి సమ్యక్ ఆస్థితః=రెంటిలో ఒకదాని నైనను లెస్సగా అవలంబించినవాఁడు, ఉభయోః ఫలం విన్దతే=రెంటియొక్క ఫలమును పొందుచున్నాఁడు.

వేరుగాఁజెప్పుట యనఁగా విరుద్ధములైన ప్రత్యేకఫలములు గలవనుట- సాంఖ్యయోగములు రెంటికిని మోక్షమే ఫలము- కాఁబట్టి ఫలమున విరోధము లేదు- జ్ఞానముతోఁగూడిన కర్మసంన్యాసము(కర్మములను విడుచుట) సాంఖ్య మనఁబడును. జ్ఞానసాధనమైనసమబుద్ధితోఁగూడిన కర్మమె యోగము- అని శంకరభాష్యము.

కర్మయోగము జ్ఞానయోగమును కలుగఁజేయు ననియు, జ్ఞానయోగము ఆత్మావలోకనమును కలుగఁజేయు ననియు, ఫలభేదములను చెప్పువారు పండితులు కారు- రెండిటికిని ఆత్మావలోకనమె ఫలము- అని రామానుజభాష్యము. [మ- అగ్ని మధ్వభాష్యము.

సాంఖ్యయోగములు రెండును అంతరంగములగుటచే విరోధము లే

యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగైరపి గమ్యతే।
ఏకం సాంఖ్యంచ యోగంచ యః పశ్యతి స పశ్యతి॥౫॥

యత్ స్థానం సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే=ఏ స్థానము సాంఖ్యులచే పొందఁబడుచున్నదో, తత్ యోగైరపి గమ్యతే=అది యోగులచేతను పొందఁబడుచున్నది- సాంఖ్యంచ యోగంచ ఏకం యః పశ్యతి=సాంఖ్యమును యోగమును ఒక్కటిగా ఎవ్వఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః పశ్యతి=వాఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడు.

జ్ఞాననిష్ఠులగు సంన్యాసులచేతఁ బొందఁబడెడి మోక్షము, కర్మములనన్నిటిని ఈశ్వరునకు అర్పించి తమకు ఫలమును గోరకకర్మములనాచరించెడి యోగులచేతఁగూడ పొందఁబడుచున్నది- ఇట్టి కర్మములు జ్ఞానప్రాప్తిని కలుగఁజేసి తద్ద్వారమున మోక్షమును కలుగఁజేయును- కాఁబట్టి ఫలముచేత ఒకటి యగుటను సాంఖ్యయోగములు రెండు నొక్కటియే- అని శంకరభాష్యము.

[illegible]

ష్ఫలచేఁ బొందఁబడును. ఇట్లు ఫలమొక్కటియగుటచే జ్ఞానయోగకర్మయోగములు ఒకటి అనఁగా వైకల్పికములు అనుట. అని రామానుజభాష్యము. వైకల్పికము లనఁగా దేని నాచరించినను రెండవదాని నాచరింపనక్కఱలేనివి.

యోగముచేఁగూడ జ్ఞానద్వారమున జ్ఞానఫలము పొందఁబడుచున్నది. అని మధ్వభాష్యము.

సంన్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖ మాప్తు మయోగతః।
యోగయుక్తో మునిర్బ్రహ్మ నచిరేణాధిగచ్ఛతి॥౬॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, సంన్యాసస్తు అయోగతః ఆప్తుమ్ దుఃఖమ్=సంన్యాసమైతే యోగములేక పొందుటకు శక్యముకానిది. యోగయుక్తః మునిః=యోగముతోఁగూడిన ముని, నచిరేణ బ్రహ్మ అధిగచ్ఛతి=శీఘ్రముగా బ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు.

వెనుకటి శ్లోకముచొప్పున కర్మయోగముకంటె సంన్యాసమె శ్రేష్ఠమగుచున్నది. ఇట్లుండఁగా కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమె శ్రేష్ఠము(౫అ॥ ౨శ్లో॥) అని చెప్పినది ఎట్లు సందర్భించు నని న—వినుము. నీవు కేవలమైన కర్మసంన్యాసము కేవలమైన కర్మయోగము వీనిలో నేది శ్రేష్ఠమని అడిగినదానికి కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమె శ్రేష్ఠమని దానికి తగిన యుత్తరమును చెప్పితిని. ఈ చెప్పినది జ్ఞానము నుద్దేశించి చెప్పఁబడలేదు. జ్ఞానాపేక్షగల సంన్యాసము సాంఖ్యమని నా యభిప్రాయము. అదియెపరమార్థయోగము. వైదికమైన కర్మయోగము కూడ దానికి అంగ యగుటను సంన్యాసమనియు యోగమనియుఁ జెప్పఁబడును. ఇట్లు వైదికకర్మయోగము సాంఖ్యమునకు అంగమగుటను తెలియఁజేయునదియె ఈశ్లోకము. ఈశ్లోకమున యోగమనఁగా వైదికకర్మయోగము. అది ఈశ్వరసమర్పితంబును ఫలాపేక్షలేనిదియు నగు కర్మాచరణము. ముని యనఁగా ఈశ్వరస్వరూపమును తలంచుచున్న కర్మయోగి. బ్రహ్మమును, అనఁగా బ్రహ్మజ్ఞానమును, అనఁగా పూర్వము చెప్పఁబడిన పరమార్థసంన్యాసమును పొందుచున్నాఁడు. కాబట్టియె నాచేత క

[illegible]

[illegible]

[illegible] అనిరుద్ధవ్యాఖ్య [illegible] ఫలమైనది [illegible] యోగమునందు [illegible]
సముగొప్పఫలమును కలుగఁజేయును - మునియనఁగా సంన్యాస [illegible]
[illegible] అనిరుద్ధవ్యాఖ్య.

[illegible]

[illegible]

[illegible] వాఁడును, జ్ఞానశక్త్యాది గుణములు [illegible] బడిన మనస్సు కలవాఁడై, దానివలననే మిగిలిన యింద్రియములను జయించినవాఁడును ఐన యాత్మయును దేవాది శరీరములలో నుండెడి ఇతరాత్మలును [illegible] యాకారముగలవని తలఁచెడి యాత్మ యాథాత్మ్య జ్ఞానము [illegible] సర్వభూతాత్మల యాత్మయును [illegible] యాత్మ [illegible] యాత్మ [illegible] అనిపించెడి జ్ఞానముకలవాఁడును, అత్మ కానిదానియందలి యాత్మాభిమానలేశమున్ను లేనట్టి [illegible] జ్ఞానము యొక్క అంటులేనివాఁడు కాఁడు, అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకము, వెనుకటి శ్లోకపు ఉత్తరార్ధమును వివరించుచున్నది- సర్వభూతములకు బోందిన పరమేశ్వరుఁడు సర్వభూతాత్మభూతుఁడు- [illegible] అనఁగా పరమేశ్వరుఁడు. నన్ను దగ్గిరకు చేరికొనును అనెడి జ్ఞానము కలవాఁడు- అని మధ్వభాష్యము-

నైవ కించిత్ కరోమీతి [illegible] మన్యేత తత్త్వవిత్ ।
పశ్యన్ శృణ్వన్ స్పృశన్ జిఘ్రన్ నశ్నన్ గచ్ఛన్ స్వపన్ శ్వసన్ ||౮||

ప్రలపన్ విసృజన్ గృహ్ణ న్నున్మిషన్ నిమిషన్నపి ।
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేషు వర్తన్త ఇతి ధారయన్ ||౯||

తత్త్వవిత్ = తత్త్వము నెఱిఁగినవాఁడు, పశ్యన్ = చూచుచున్నవాఁడును, శృణ్వన్ = వినుచున్నవాఁడును, స్పృశన్ = స్పృశించుచున్నవాఁడును, జిఘ్రన్ = ఆఘ్రాణించుచున్నవాఁడును, అశ్నన్ = తినుచున్నవాఁడును, గచ్ఛన్ = నడచుచున్నవాఁడును, స్వపన్ = నిద్రించుచున్నవాఁడును, శ్వసన్ = ఊపిరి విడుచుచున్నవాఁడును, ప్రలపన్ = మాటలాడుచున్నవాఁడును, విసృజన్ = (మూత్రము మొదలగువానిని) విడుచుచున్నవాఁడును, గృహ్ణన్ = గ్రహించుచున్నవాఁడును, ఉన్మిషన్ = [illegible] తెఱచుచున్నవాఁడును, నిమిషన్నపి = [illegible] మూయుచున్నవాఁడును ఐనను, ఇంద్రియాణి ఇంద్రియార్థేషు వర్తన్తే = ఇంద్రియములు విషయములందు ప్రవర్తించుచున్నవి, ఇతి ధారయన్ = అని [illegible]

చున్న, కించిత్ నకరోమ్యేవ ఇతి=ఒకదానినైనను చేయుటలేదని తలంచునదని, యుక్తః (సన్) మన్యేత=సమాహితచిత్తుఁడు (అగుచు) తలంచునది.

ఇట్టు అన్నివ్యాపారములును అకర్మలు అనెడి జ్ఞానము కలవానికి, కర్మము లేదను జ్ఞానము కలుగుటవలన కర్మసంన్యాసమందె అధికారము- ఎండమావులలో నీరున్నదని తలంచి త్రాగుటకు ప్రవర్తించినవాఁడు నీరు లేదను జ్ఞానము కలిగినపైని జలపానమునకు ప్రవర్తింపఁడుగదా. అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మతత్త్వము నెఱింగినవాఁడు, జ్ఞానమె స్వభావముగాఁగల నాకు కర్మమూలకంబగు ఇంద్రియప్రాణసంబంధమువలన ఇట్టి కర్తృత్వము కలిగినదిగాని, కర్తృత్వము స్వరూపప్రయుక్తము (స్వభావ సిద్ధము) కాదని తలంచునది- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకములు రెండును సంన్యాసమును స్ఫుటపఱచుచున్నవి- అని మధ్వభాష్యము.

> బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా కరోతి యః।
> లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్రమివామ్భసా॥౧౦॥

కర్మాణి బ్రహ్మణి ఆధాయ =కర్మములను బ్రహ్మమునందు ఉనిచి, సఙ్గం త్యక్త్వా =సంగమును విడిచి, యః కరోతి =ఎవ్వఁడు కర్మమును చేయుచున్నాఁడో, పద్మపత్రమ్ అమ్భసేవ = తామరాకు నీటిచేతవలె, సః పాపేన నలిప్యతే=వాఁడు పాపముచేత పూయఁబడఁడు.

ఈశ్లోకము కర్మసంన్యాసమును చేయనివానిం గూర్చినది- భృత్యుఁడు తన స్వామికొఱకు పనులం జేసినట్లు ఈశ్వరునికొఱకు కర్మములంజేయుచు మోక్షమనెడి ఫలమునందుఁగూడ సంగము లేనివాఁడు పాపముతో సంబంధింపఁడు- అని శంకరభాష్యము.

బ్రహ్మమనఁగా ప్రకృతి- వెనుకటి శ్లోకమునం జెప్పినచొప్పున కర్మముల కర్తృత్వమును ఇంద్రియరూపముగాఁ బరిణమించిన ప్రకృతియందునిచి, ఫలసంగమును విడిచి, నేనేమియు చేయుట లేదనుకొని, కర్మములఁజేయువాఁడు దేహాత్మాభిమానరూపమై బంధహేతువగు పాప

ము చే పూయంబడఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

సంన్యాసయోగముతోఁ గూడినవాఁడె కర్మలేపము బొందఁడు- అని యీశ్లోకతాత్పర్యము- అని మధ్వభాష్యము.

> కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలై రిన్ద్రియై రపి।
> యోగినః కర్మ కుర్వన్తి సఙ్గం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే॥ ౧౧॥

యోగినః ఆత్మశుద్ధయే సఙ్గం త్యక్త్వా=యోగులు ఆత్మశుద్ధికొఱకు సంగమును విడిచి, కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలైః ఇన్ద్రియై రపి కర్మ కుర్వన్తి=శరీరము చేతను మనస్సుచేతను బుద్ధిచేతను కేవలము లైన ఇంద్రియములచేతనును కర్మమును చేయుచున్నారు.

కేవలములనఁగా మమకారము లేనివనుట- కర్మములం జేయుట ఈశ్వరునికొఱకుగాని ఫలముకొఱకుగాదని తలంచి, ఫలసంగమును విడిచి, యోగులు అనఁగా కర్మయోగులు, సత్త్వశుద్ధికొఱకు కర్మముం జేయుదురు- అని శంకరభాష్యము.

శరీరాదులచే సాధింపఁదగిన కర్మమును స్వర్గాది ఫలసంగమును విడిచి ఆత్మయందుండెడి ప్రాచీనకర్మబంధము నశించుటకొఱకు చేయుదురు- అని రామానుజభాష్యము.

ఇట్లు పూర్వుల యాచారముకల్గదని తెలియఁజేయునది ఈశ్లోకము- అని మధ్వభాష్యము.

> యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాన్తి మాప్నోతి నైష్ఠికీమ్।
> అయుక్తః కామకారేణ ఫలే సక్తో నిబధ్యతే॥ ౧౨॥

యుక్తః=యుక్తుఁడు, కర్మఫలం త్యక్త్వా=కర్మఫలమును విడిచి, నైష్ఠికీమ్ శాన్తిమ్ ఆప్నోతి=నిష్ఠయందుకలిగిన శాంతిని పొందుచున్నాఁడు- అయుక్తః=యుక్తుఁడుకానివాఁడు, కామకారేణ ఫలే సక్తః(సన్) నిబధ్యతే=కామప్రేరణచేత ఫలమునందు ఆసక్తుఁడు (అగుచు) బంధింపఁబడుచున్నాఁడు.

ఈశ్వరునికొఱకు కర్మములం జేయుచున్నాను, నాఫలముకొఱకు కాదు, అను చిత్తసమాధానముకలవాఁడు యుక్తుఁడు- అట్టివాఁడైకర్మములం జేయువాఁడు, దానివలన, సత్త్వశుద్ధి(అన్తఃకరణపరిశుద్ధి), జ్ఞానము కలుగుట, అన్నికర్మములను విడుచుట, జ్ఞాననిష్ఠ కలుగుట, అనువరు

శమ శాంతిని అనఁగా మోక్షమును పొందుచున్నాఁడు. కామప్రేరణచే నా ఫలముకొఱకు కర్మములఁ జేయుచున్నాను, అని కర్మములఁ జేయుచున్న ఫలసంగముకలవాఁడు (అయుక్తుఁడు), బంధమును పొందును. కాఁబట్టి నీవు యుక్తుఁడవు కమ్ము - అని శంకరభాష్యము.

యుక్తుఁడై అనఁగా ఆత్మకంటె నితరములగు ఫలములయందు చపలుఁడు కానివాఁడై, ఆత్మయందె ప్రావణ్యము కలవాఁడై, కర్మఫలములను విడిచి, కేవలముగా ఆత్మశుద్ధికొఱకె కర్మముం జేసి నైష్ఠికశాంతిని అనఁగా స్థిరమైన ఆత్మానుభవరూపమైన ఆనందమును పొందుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి ఫలసంగము లేనివాఁడవై ఇంద్రియరూపముగాఁ బరిణమించిన ప్రకృతియందు కర్మములను సంన్యసించి, నీబంధమును విడిపించికొనుటకై కర్మములం జేయుము - అని రామానుజభాష్యము.

యుక్తుఁ డనఁగా యోగముతోఁ గూడినవాఁడు, అని మధ్వభాష్యము.

సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్యాస్తే సుఖం వశీ।
నవద్వారే పురే దేహీ నైవ కుర్వన్న కారయన్॥౧౩॥

సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్య=అన్నికర్మములను మనస్సుచేత విడిచి, వశీ(సన్)=ఇంద్రియజయముకలవాఁ(డగుచు), నకుర్వన్ న కారయన్ ఏవ=చేయకున్నవాఁడును చేయింపకున్నవాఁడునై, నవద్వారే పురే దేహీ సుఖమ్ ఆస్తే=తొమ్మిదిద్వారములుగల పట్టణమగు శరీరమున సుఖముగా నున్నాఁడు.

పరమార్థజ్ఞానముకలవాఁడు నిత్యనైమిత్తికకామ్యనిషిద్ధకర్మములను మనస్సుచేతను అనఁగా కర్మములయందు అకర్మదర్శనము నాది వివేకబుద్ధిచేత విడిచి, కాయవాఙ్మనోవ్యాపారములను విడిచి, యతియై ఆయాసము లేనివాఁడై ప్రసన్నచిత్తుఁడై ఆత్మకంటె మిగిలిన ప్రయోజనము లేనివాఁడై, శిరస్సున ఏడురంధ్రములును మలమూత్రములను విడిచెడి రెండురంధ్రములు నైన తొమ్మిదిరంధ్రములతోఁ గూడిన శరీరమున కర్తృత్వ(చేయువాఁడగుట) కారయితృత్వ(చేయించువాఁడగుట)ములు లేనివాఁడై సుఖముగా నున్నాఁడు. [illegible] దేహమునందు [illegible] అని శంకరభాష్యము.

కర్తృత్వము ఆత్మయొక్క స్వాభావికధర్మముయగు దేహసంబంధమువలన వచ్చినదిగాని స్వరూపమునంటి వచ్చినది కాదని వివేకముగల మనస్సుతో సమస్తకర్మములను నవరంధ్రములుగల శరీరమున సంన్యసించి అనఁగా కర్తృత్వమును విడిచి, తాను దేహమును అధిష్ఠించి యుండుటయందలి ప్రయత్నమును చేయక దేహముచేత చేయింపని వాఁడునై సుఖముగానున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకముగూడ సంన్యాసశబ్దార్థమును వివరించును- మనస్సుచే తలఁచుటచే అభిమానత్యాగము చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః।
న కర్మఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తతే॥ ౧౪॥

ప్రభుః కర్తృత్వం న (సృజతి) = ఆత్మ కర్తృత్వమును సృజింపఁడు- లోకస్య కర్మాణి న సృజతి = లోకముయొక్క కర్మములను సృజింపఁడు- కర్మఫలసంయోగం న (సృజతి) = కర్మఫలముల సంబంధమును సృజింపఁడు- స్వభావస్తు ప్రవర్తతే = స్వభావమె ప్రవర్తింపుచున్నది.

కర్మములనఁగా లోకమునకు ఇష్టములైన రథములు కుండలు మేడలు మొదలగునవి- కర్మఫలసంయోగమనఁగా ఇట్లు రథాదులను చేసినవానికి వానిఫలములతో సంబంధము- స్వభావము అనఁగా అవిద్యాస్వరూపమైన ప్రకృతియనెడి మాయయె, ప్రవర్తింపుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

దేవతలు తిర్యక్కులు (పశుపక్ష్యాదులు) స్థావరములు అనెడి స్వరూపముగా ప్రకృతితోఁ జేరియున్న ఈలోకముయొక్క వానివాని (దేవాదుల) కర్తృత్వమును, వానివానికర్మములను, ఆకర్మములవలనఁ గలిగెడి దేవాదిఫలసంబంధములను, ప్రభువు అనఁగా కర్మవశ్యుఁడు కాక స్వాభావికమైన స్వరూపములోనుండెడి యాత్మ సృజింపఁడు. మఱియేమన్నను- ఈకర్తృత్వాదికమంతయును అనాదికాలమునుండి కలిగిన పూర్వపూర్వకర్మములవలన దేవాదిస్వరూపమైన ప్రకృతిసంసర్గము చేఁ గలుగఁజేయఁబడిన అయా యాత్మాభిమానముచేఁ గలిగిన వాసనలచే కలుగఁజేయఁబడినదియె- స్వరూపము చేత కలిగినది కాదు-

స్వభావమనఁగా ప్రకృతివాసన- అని రామానుజభాష్యము.

వస్తుస్థితినిబట్టి కర్తృత్వము లేదు- అని ఈశ్లోకతాత్పర్యము-జీవుని ప్రభువనుట జడములంబట్టి- అనిమధ్వభాష్యము.

నాదత్తే కస్యచిత్పాపం న చైవ సుకృతం విభుః।
అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవః॥౧౫॥

విభుః కస్యచిత్ పాపం నాదత్తే=ఆత్మ ఎవ్వనిదైనను పాపమును స్వీకరింపఁడు- సుకృతంచ నాదత్త ఏవ=పుణ్యమునుగూడ స్వీకరింపకయేయున్నాఁడు- జ్ఞానమ్ అజ్ఞానేన అవృతమ్=జ్ఞానము అజ్ఞానముచేత మూయఁబడినది- తేన జన్తవః ముహ్యన్తి=దానిచేత ప్రాణులు మోహము నొందుచున్నారు

ఆత్మ తనభక్తుని పాపమును గాని పుణ్యమును గాని స్వీకరింపఁడు- భక్తులు చేసెడి పూజాదికంబులను యాగదానహోమాదికంబులను అజ్ఞానప్రయుక్తంబులె- అనిశంకరభాష్యము-.

విభువనఁగా అంతటనుండువాఁడు- దేవాదిదేహములయందు కొన్నిటియందె ఆత్మయుండి మనుష్యాదిదేహములలో లేకపోవుట లేదని భావము- ఈయాత్మ తనసంబంధులుగా తలంపఁబడిన కొడుకులు మొదలగువారి పాపమును పోఁగొట్టఁడు- తనకు ప్రతికూలుడుగా తలంపఁబడినవానియొక్క పుణ్యమును పోఁగొట్టఁడు- కాఁబట్టి ఆత్మ ఒకనికి సంబంధియును ఒకనికివిరోధియును కాఁడు- అజ్ఞానమనఁగా జ్ఞానవిరోధియగు పూర్వపూర్వకర్మము-దానిచేత ఈయాత్మయొక్క జ్ఞానము సంకోచింపఁబడినది- ఈకర్మముచేతనె దేవాదిదేహసంబంధంబును దేవాదిదేహములయందు ఆత్మాభిమానమనెడి మోహంబును కలుగుచున్నవి-దానివలన అట్టి ఆత్మాభిమానవాసనయు దానికితగిన కర్మవాసనయుకలుగుచున్నవి. వాసనవలన విపరీతాత్మాభిమానంబును కర్మారంభమును సందర్భించుచున్నవి- అని రామానుజభాష్య

జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం యేషాం నాశితమాత్మనః॥ (ము.
తేషామాదిత్యవజ్జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరమ్॥౧౬॥

యేషాం తత్ అజ్ఞానంతు ఆత్మనః జ్ఞానేన నాశితమ్=ఏయాత్మలయొక్క ఆ అజ్ఞానము ఆత్మయొక్క జ్ఞానముచేత నాశముఁ బొం

శింపఁబడినదో, తేషాం జ్ఞానమ్=వారిజ్ఞానము, తత్ పరమ్ అతిత్యవత్ ప్రకాశయతి=ఆ పరతత్త్వమును సూర్యునివలె ప్రకాశింపఁ జేయును.

జ్ఞానమనఁగా ఆత్మవిషయమగు వివేకజ్ఞానము- ఆవరించుటచే మోహమును కలుగఁజేసెడి యెవరి యజ్ఞానము ఆత్మవిషయమగు వివేకజ్ఞానముచేత నశింపఁజేయఁబడినదో, వారిజ్ఞానము సూర్యునివలె అన్నివస్తువులను ప్రకాశింపఁజేయుచున్నది- అదియె పరమార్థతత్త్వము- అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మనామ్ అనిపాఠము- యేషామ్ ఆత్మనామ్ జ్ఞానేనవ యాత్మలయొక్క- ఆత్మజ్ఞానముచేత, కర్మసంతయరూపమయిన అజ్ఞానము నశింపఁజేయఁబడినదో, వారియొక్క, స్వాభావికమై, పరమ్=ఉత్కృష్టమైన, తత్ జ్ఞానమ్=ఆజ్ఞానము, సంకోచములేనిదై, సమస్తమును ప్రకాశింపఁజేయును- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్వరాపరోక్షజ్ఞానమె అజ్ఞాననాశకము, అని ఈశ్లోకముతె ల్పుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః।
గచ్ఛ న్త్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః॥౧౭॥

తద్బుద్ధయః=దానియందుబుద్ధికలవారును, తదాత్మానః=అదియెయాత్మయనితలంచువారును, తన్నిష్ఠాః=దానియందేయభినివేశముకలవారును, తత్పరాయణాః=అదియెపరమగతిగాఁగలవారును, జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః=జ్ఞానముచేతపోఁగొట్టఁబడినపాపములుగలవారును, అపునరావృత్తిం గచ్ఛన్తి=పునరావృత్తిలేకపోవుటను పొందుచున్నారు.

తద్బుద్ధముచేబ్రహ్మముచెప్పఁబడును- ఈచెప్పఁబడినలక్షణములుగల సంన్యాసులు వెండియు దేహసంబంధమును పొందరు- అని శంకరభాష్యము.

తచ్ఛబ్దముచే నాత్మ చెప్పఁబడును- తదాత్మానః=ఆయాత్మవిషయమైన మనస్సుకలవారు- తన్నిష్ఠాః=దానియభ్యాసమునందాసక్తులైనవారు- తత్పరాయణాః=అదియె పరమప్రయోజనమని తలంచువారు- ఏయవస్థలోనున్నయాత్మకు పునరావృత్తిలేదో ఆ యాత్మ

శ్రీ శ్రుత తాత్పర్యము:- [illegible] బ్రహ్మస్వరూపముతో నున్న వారౌదురని భావము. [illegible] అని తాత్పర్యము.

ఈశ్లోకము అపరోక్షజ్ఞానమునకు అవ్యవహితపూర్వసాధనమును తెలియజేయుచున్నది. అని మధ్వభాష్యము.

విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని ।
శుని చైవ శ్వపాకే చ పణ్డితాః సమదర్శినః ॥ ౧౮ ॥

విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే = విద్యతోను వినయముతోను గూడిన బ్రాహ్మణునియందును, గవి హస్తిని శుని చైవ శ్వపాకే చ = గోవునందును ఏనుగునందును కుక్కయందును కుక్కమాంసముదినువానియందును, పణ్డితాః సమదర్శినః = జ్ఞానులు సమబుద్ధిగలవారు.

సాత్త్వికులును మిక్కిలి ఉత్తములైన సంస్కారములుగల బ్రాహ్మణునియందును, రాజసగుణము మధ్యమమగు సంస్కారములు గల గోవునందును, [illegible] తామసగుణము [illegible] కుక్క మొదలగువానియందును, సాత్త్వికసంస్కారాదుల సంపర్కము లేనిదియు [illegible] లేనిదియు నగు బ్రహ్మమును చూచువారు సమదృష్టిగలవారు - అని శంకరభాష్యము.

బ్రాహ్మణ గో హస్త్యాదిశరీరాకారములు ప్రకృతి వికారములు, ఆత్మవికారములు కావు, అన్నియు ఆత్మలు జ్ఞానైకస్వరూపులగుటచే సమములే, అని యాత్మజ్ఞులు తలంతురని రామానుజభాష్యము.

పరమేశ్వరస్వరూపములన్నిటిని అంతట సమముగా జూచుట అపరోక్షజ్ఞానసాధనమని ఈశ్లోకము తెలియజేయుచున్నది. అని మధ్వభాష్యము.

ఇహైవ తైర్జితః సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః ।
నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాద్ బ్రహ్మణి తే స్థితాః ॥ ౧౯ ॥

యేషాం మనః సామ్యే స్థితమ్ = ఎవ్వరి మనస్సు సామ్యమునందు ఉంచినదో [illegible] ఇహైవ సర్గః జితః = వారిచేత ఇహలోకమందే [illegible] బ్రహ్మ నిర్దోషం సమం హి = బ్రహ్మము దోషములేనిదియు సమమైనదియు గనుక [illegible] తస్మాత్ తే బ్రహ్మణి స్థితాః = [illegible] బ్రహ్మమునందే ఉన్నవారు.

మూఢులగువారు దోషవంతులగు శ్వపాకాదులయందలి దోషసంపర్కమును బ్రహ్మమునకు ఆరోపింతురు. బ్రహ్మము నిర్దోషమైనది. బ్రహ్మము నిర్గుణమగుటను గుణభేదములచేతఁ గలిగెడి భేదములును లేనిది గాన ఒక్కటియే. కాబట్టి సమబుద్ధిగలవారు బ్రహ్మమునందే యున్నవారు. వారికి దేహాదిసంఘాతముయందు ఆత్మయను బుద్ధి లేదుగాన దోషపుగంధమైనను వారిని అంటదు. అని శంకరభాష్యము.

ఇహైవ = ఇచ్చటనే. అనఁగా సాధనమును అవలంబించెడి దశయందే అనుట. సర్గమనఁగా సంసారము. ప్రకృతిసంబంధమనెడి దోషము లేకపోవుటచే సమముగానుండెడి యాత్మవస్తువే కదా బ్రహ్మ- ఆత్మసామ్యమునందుండువారే బ్రహ్మమునందున్నవారే. బ్రహ్మమునందుండుటయే కదా సంసారజయము. ఆత్మలయందు జ్ఞానైకస్వరూపులగుటయనెడి సామ్యమునే తలంచుచున్నవారు ముక్తులే యనుట. అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకటి శ్లోకములోని సామ్యదర్శనమునే ఈశ్లోకము ప్రపంచము చేయుచున్నది. అని మధ్వభాష్యము.

న ప్రహృష్యేత్ప్రియం ప్రాప్య నోద్విజేత్ప్రాప్య చాప్రియమ్।
స్థిరబుద్ధిరసంమూఢో బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మణి స్థితః॥ ౨౦

స్థిరబుద్ధిః అసంమూఢః బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మణి స్థితః = స్థిరమైనబుద్ధిగలవాఁడును మోహములేనివాఁడును బ్రహ్మజ్ఞానముగలవాఁడును బ్రహ్మమునందు ఉన్నవాఁడు (నగువాఁడు), ప్రియం ప్రాప్య న ప్రహృష్యేత్ = ఇష్టమైనదానిని పొంది సంతోషింపఁగూడదు. అప్రియం ప్రాప్య నోద్విజేత్ = అనిష్టమైనదానిని పొంది ఉద్వేగపడనుంగూడదు.

స్థిరబుద్ధియనఁగా ప్రత్యగాత్మయందు నిశ్చితబుద్ధిగలవాఁడు, సమ్మోహరహితుఁడు, అనెడినిశ్చయముగలవాఁడు. బ్రహ్మమునందున్నవాఁడు అనఁగా కర్మములను చేయనివాఁడు. సమస్తకర్మములను సన్న్యసించినవాఁడనుట. అని శంకరభాష్యము.

స్థిరమైనఆత్మయందుబుద్ధిగలవాఁడు స్థిరబుద్ధి. మోహమనఁగా అస్థిరమైనశరీరముతో స్థిరమైనఆత్మను ఏకీభవింపఁజేయుట. అది లేనివాఁ

డు-అసంమూఢుడు-బ్రహ్మవిత్తనఁగా ఆత్మయొక్క యాథార్థ్యమును తెలిసి
కొనినవాఁడు- బ్రహ్మణియందున్నవాఁడనఁగా అజ్ఞానమునందె అభ్యాస
ము చేయుచున్నవాఁడు- ఒకొక్క శరీరములోనున్నప్పుడు ప్రాచీనకర్మ
వాసనంబట్టి కొన్నికొన్ని ఇష్టానిష్టములగును- అస్థిరములైన ఈయిష్టా
నిష్టములం బొంది సంతోషభయములం జెందఁగూడదు. అని రామా
నుజభాష్యము.

ఇఁకను అధ్యాయశేషముచే సంన్యాసయోగజ్ఞానములు మూఁడును
మొత్తముగా విస్తరింపఁజేయఁబడుచున్నవి, అని మధ్వభాష్యము.

బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తాత్మా విన్దత్యాత్మని యత్సుఖమ్।
స బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా సుఖమక్షయమశ్నుతే॥ ౨౧॥

బాహ్యస్పర్శేషు అసక్తాత్మా=బాహ్యవిషయములయందు సంగ
ము లేని యంతఃకరణము కలవాఁడు, ఆత్మని యత్సుఖమ్=ఆత్మయందు
ఏసుఖము(కలదో), (తత్) విన్దతి=దానిని పొందుచున్నాఁడు, సః
బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా (సన్)=వాఁడు బ్రహ్మమునందలి సమాధితోఁ
గూడిన యంతఃకరణము కలవాఁడై, అక్షయం సుఖమ్ అశ్నుతే=క్ష
యము లేని సుఖమును పొందుచున్నాఁడు.

ఆత్మయందలి అక్షయసుఖమును కోరువాఁడు క్షణికమైన బా
హ్యవిషయసుఖమునుండి ఇంద్రియములను మరలించునది- అని శం[illegible]
భాష్యము.

యత్సుఖమ్ అని పాఠము- బాహ్యస్పర్శములు అనఁగా ఆత్మకంటె
నితరమైనవిషయములయనుభవములు- (యః) ఏవాఁడు, వెలివిషయా
[illegible]ందు సంగము లేనిమనస్సు కలవాఁడై, ఆత్మానుసంధా
[illegible]లోని సుఖము[illegible] పొందుచున్నాఁడో, వాఁడు, ప్రకృత్యభ్యాసము
నువిడిచి బ్రహ్మాభ్యాసముతోఁగూడినమనస్సుకలవాఁడై బ్రహ్మానుభ
వరూపమైన అక్షయ సుఖమును పొందుచున్నాఁడు- అని రామాను
జభాష్యము.

ఈశ్లోకముచే యోగముయొక్క అధిక్యము స్ఫుటపఱుపఁబడుచున్న
ది- కాముకుఁ(డెం)తని ఆత్మయందు(యత్) ఏ వాఁడు సుఖమును పొందు
చున్నాఁడో, వాఁడె బ్రహ్మమును [illegible]నముతో అనఁగా ధ్యాన

మొదలగుదానితోఁగూడిన ఆత్మ కలవాఁడగుచున్నవాఁడై, అక్షయమగు సుఖమును పొందుచున్నాఁడు. ధ్యానాదులతోఁగూడినవానికి అక్షయమైన యాత్మసుఖము కలుగును- మఱియొకవిధముగాఁగలుగదు- అని మధ్వభాష్యము

యే హి సంస్పర్శజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే।
ఆద్యన్తవన్తః కౌన్తేయ న తేషు రమతే బుధః॥ ౨౨॥

యే సంస్పర్శజాః భోగాః=ఏవి విషయేంద్రియసంబంధములవలనఁ గలిగిన అనుభవములో, తే దుఃఖయోనయ ఏవ హి=అవి దుఃఖహేతువులే కదా- (తే) ఆద్యన్తవన్తః= అవి ఆరంభమును సమాప్తియు కలవి- అనఁగా స్వల్పకాలముండునవియనుట- (హే)కౌన్తేయ=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా, బుధః తేషు న రమతే=జ్ఞానముకలవాఁడు వానియందు ప్రీతిఁ జేయఁడు

సంన్యాసమునకై కామభోగము నిందింపఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము

శక్నోతీహైవ యః సోఢుం ప్రాక్శరీరవిమోక్షణాత్।
కామక్రోధోద్భవం వేగం స యుక్తః స సుఖీ నరః॥ ౨౩॥

యః ఇహైవ శరీరవిమోక్షణాత్ ప్రాక్=ఎవ్వఁడు ఇచ్చటనే శరీరమును విడుచుటకుముందె, కామక్రోధోద్భవం వేగం సోఢుం శక్నోతి=కామమువలనను క్రోధమువలనను పుట్టిన వేగమును సహింపఁజాలుచున్నాఁడో, సః నరః యుక్తః=ఆ మనుష్యుఁడు యోగముకలవాఁడు, సః సుఖీ=వాఁడు సుఖముకలవాఁడు-

కామమనఁగా ఇంపైన విషయము ఇంద్రియగోచరమైనప్పుడుగానీ వినఁబడినప్పుడుగానీ తలంపఁబడినప్పుడుగాని కలిగెడి ఆశ- క్రోధమనఁగా తనకు అనిష్టములైన విషయములు అనుభవింపఁబడినప్పుడుగానీ వినఁబడినప్పుడు గానీ తలంపఁబడినప్పుడుగానీ కలిగెడి ద్వేషము- వీని వేగము అనఁగా అంతఃకరణము యొక్క క్షోభము- అందు కామవేగమునకు రోమాంచము (పులకరింత), నేత్రముఖవికాసము, మొదలగునవి గురుతులు- క్రోధవేగమునకు, వణఁకు, చెమట, దౌడు కఱచుట(పెదవి కఱచుట), కన్నులు ఎఱ్ఱఁబాఱుట, మొదలగునవి

గుణములు- మరణమునకు పూర్వముగాఁ జెప్పబడెను, బ్రదికియున్నవానికి కామక్రోధవేగము తప్పనిది, దానికినిమిత్తములు లెక్కలేకయుండును, కాఁబట్టి మరణమువఱకును నమ్మఁగూడదు అని తెలియఁజేయఁబడినది. అని శంకరభాష్యము.

శక్నుఁడను అనఁగా సాధనానుష్ఠానదశయందే- యుక్తుఁడు అనఁగా ఆత్మానుభవమునకు తగినవాఁడు- సుఖి అనఁగా శరీరవిమోక్షానంతరము ఆత్మానుభవమొకటియే సుఖముగాఁగలవాఁడగును- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకము కామభోగపరిత్యాగమును ప్రశంసింపుచున్నది. శరీరవిమోక్షమునకు పూర్వము అనుటవలన మృత్యుశరీరమున వెట్లు సహింపశక్యము గునో అట్లు వానియొక్క శరీరమున శక్యముకాదని భావము- బ్రహ్మలోకము మొదలగునది కామమును జయించినవారికే కలుగును- అని మధ్వభాష్యము.

> యోఽన్తస్సుఖోఽన్తరారామ స్తథాన్తర్జ్యోతిరేవ యః ।
> స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి ॥ ౨౪ ॥

యః అన్తస్సుఖః= ఎవ్వఁడు ఆత్మయందే సుఖము కలవాఁడో, (యః) అన్తరారామః= (ఎవ్వఁడు) ఆత్మయందే క్రీడించుట కలవాఁడో, తథా యః అన్తర్జ్యోతిరేవ= అట్లే ఎవ్వఁడు ఆత్మయందే ప్రకాశము కలవాఁడో, సః యోగీ బ్రహ్మభూతః (సన్) బ్రహ్మనిర్వాణమ్ అధిగచ్ఛతి= ఆ యోగి బ్రహ్మమైన(వాఁడై) బ్రహ్మానందమును పొందుచున్నాఁడు.

బ్రదికియుండఁగనే బ్రహ్మభూతుఁడై- అని శంకరభాష్యము.

ఎవ్వఁడు ఆత్మానుభవమొక్కటియే సుఖముగాఁగలవాఁడో- ఎవ్వఁడు ఆత్మయొక్కటియే తోటగాఁగలవాఁడో, అనఁగా ఆత్మయొక్క తనగుణములచేతనే సుఖమును వృద్ధిఁబొందించునదిగాఁ గలవాఁడో- బ్రహ్మనిర్వాణమనఁగా ఆత్మానుభవసుఖము- అని రామానుజభాష్యము.

ఇచట బ్రహ్మలక్షణమును స్మరించి చెప్పఁబడుచున్నది- ఆరామమనఁగా పరదర్శనాదులచేఁ గలిగిన సుఖము- సుఖమనఁగా ఉపద్రవము లేనిదనఁ గలిగినది- ఈ శ్లోకములో ఆత్మానుభవము పరమాత్మదర్శనమువలనఁ గలిగినది. పరమాత్మ స్వయంజ్యోతిస్సుగాన ఆ

యనయందున్న జ్ఞాని అంతర్జ్యోతిః అని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు- అసంప్రజ్ఞాతసమాధికలవానికి బాహ్యవిషయము లు కనఁబడకపోవుటవ ల్లనును కనఁబడినను కార్యకరములు కాకపోవుటవల్లనను ఏవకారము ప్రయోగింపఁబడినది- బ్రహ్మభూతుఁడు అనఁగా బ్రహ్మమునందయున్నవాఁడు-. ఈవిశేషణముచే అంతస్సుఖత్వాదులకు హేతువు చెప్పఁబడినది- అనిమధ్వభాష్యము.

లభన్తే బ్రహ్మనిర్వాణ మృషయః క్షీణకల్మషాః।
ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః సర్వభూతహితే రతాః॥౨౫॥

క్షీణకల్మషాః ఛిన్నద్వైధాః యతాత్మానః సర్వభూతహితే రతాః ఋషయః=నశించినపాపములుకలవారును పోయినసంశయములుకలవారును నియమింపఁబడినఇంద్రియములుకలవారును సర్వభూతములకును హితమైనదానియందు ఆసక్తికలవారునగు జ్ఞానులు, బ్రహ్మనిర్వాణం లభన్తే=బ్రహ్మానందమును పొందుచున్నారు.

ఛిన్నద్వైధులనఁగా శీతోష్ణాదిద్వంద్వములచే విడువఁబడినవారు- యతాత్మలనఁగా ఆత్మయందె నియమింపఁబడిన మనస్సుకలవారు- ఋషులనఁగా ఆత్మావలోకనముచేయువారు- కల్మషములనఁగా ఆత్మప్రాప్తికివిరోధులైనపాపములు- అని రామానుజభాష్యము.

ఛిన్నద్వైధాయతాత్మానఃఅని ఏకపదము- ద్వైధమనఁగా సంశయమైనను విపర్యయమైనను- ఇది ఛేదింపఁబడినచో ఛిన్నద్వైధులవఁబడుదురు- ఆయతాత్ములనఁగా పొడవైనమనస్సుకలవారు- సర్వజ్ఞులనుట- అనిమధ్వభాష్యము.

కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసామ్।
అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనామ్॥౨౬॥

కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసామ్ విదితాత్మనామ్= కామక్రోధములచే విడువఁబడినవారును యతులును నియమింపఁబడినమనస్సుకలవారును తెలియఁబడినఆత్మకలవారునగువారికి, బ్రహ్మనిర్వాణమ్ అభితః వర్తతే= బ్రహ్మానందము అంతటను ఉన్నది.

యతులనఁగా సంన్యాసులు-అభితః అనఁగా బ్రతికియున్నను మృతినిబొందినను అనుట- అనిశంకరభాష్యము.

యతులనఁగా ప్రయత్నము చేయుట స్వభావముగాఁగలవారు; సంజితాత్మ వాన్ అని పాఠము- జయింపఁబడినమనస్సుకలవారు అనియర్థము- దీనికి నియమింపఁబడినమనస్సుకలుగుటకారణము- అంతటమన్నది అనగా చేతిలోనిదే బ్రహ్మానంద మనుట - అని రామానుజభాష్యము.

వారిచే బ్రహ్మము శ్రమను లేకయె పొందఁదగినది అని ఈశ్లోకముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

స్పర్శాన్ కృత్వా బహిర్బాహ్యాన్ చక్షుశ్చైవాన్తరే భ్రువోః।
ప్రాణాపానౌ సమౌ కృత్వా నాసాభ్యన్తరచారిణౌ॥ ౨౭ ॥
యతేన్ద్రియమనోబుద్ధి ర్ముని ర్మోక్షపరాయణః।
విగతేచ్ఛాభయక్రోధో యస్సదా ముక్త ఏవ సః॥ ౨౮॥

బాహ్యాన్ స్పర్శాన్ బహిః కృత్వా= వెలపటి విషయములను వెలిగాఁజేసి, చక్షుశ్చైవ భ్రువోః అన్తరే (కృత్వా)= చక్షుస్సునే కనిబొమల నడుమను (నిలిపి), ప్రాణాపానౌ సమౌ నాసాభ్యన్తరచారిణౌ కృత్వా= ప్రాణాపానములను సమములనుగాను ముక్కునడుమను సంచరించువానినిగాను చేసి, యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిః విగతేచ్ఛాభయక్రోధః మోక్షపరాయణః మునిః యః= నియమింపఁబడినబాహ్యేంద్రియములును మనస్సును బుద్ధియునుకలవాఁడును పోయినకోరికయు భయమును క్రోధమునుకలవాఁడును మోక్షము ముఖ్యముగాఁగలవాఁడునగు ముని ఎవ్వఁడో, సః సదా ముక్త ఏవ =వాఁడు ఎల్లప్పుడును ముక్తిని జెందినవాఁడె.

ఈ రెండుశ్లోకములును ధ్యానయోగమునకు సూత్రములవంటివి- శబ్దాదులు శ్రోత్రాదీంద్రియములద్వారమున బుద్ధిలోఁ బ్రవేశపెట్టఁబడినయెడను విషయములగును- ఆశబ్దాదులను తలంపనివానికి అవి బాహ్యములయి వెలిగాఁజేయఁబడినవగును- మునియనఁగా సంన్యాసి- అని శంకరభాష్యము.

స్పర్శములనఁగా శబ్దాదివిషయసంబంధములు- వానిని వెలిగాఁజేయుటయనఁగా బాహ్యేంద్రియవ్యాపారములను చాలించికొనుట- భ్రూమధ్యమందనఁగా నాసాగ్రమందనుట- ప్రాణాపానములనఁగా ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములను, సమానమైన గతిగలవానిగాఁజేసి- ఇంద్రియాదుల

నునియమించుటయనఁగా ఆత్మావలోకనమునందప్ప మఱియొకదానియందు ప్రవర్తింపనీకపోవుట- మునియనఁగా ఆత్మావలోకనముచేయువాఁడు- వాఁడు సాధనమును నడపించునప్పుడుగూడ సాధ్యదశయందువలె ముక్తుఁడే-అని రామానుజభాష్యము.

ఇఁక ధ్యానప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది- శ్రోత్రాదీంద్రియములను నియమించుటచేత బాహ్యస్పర్శములను నియమించి-చక్షుస్సును కనుబొమలనడుమ నుంచుటయనఁగా భ్రూమధ్యమును చూచుట- ప్రాణాపానములను సమముగాఁ జేయుటయనఁగా కుంభకములోనుండుట- అని మధ్వభాష్యము.

భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరమ్।
సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వామాం శాన్తిమృచ్ఛతి॥

యజ్ఞతపసాం భోక్తారమ్ = యజ్ఞములకును తపస్సులకును భోక్త (అనుభవించువాఁడు)యయినవాఁడనును, సర్వలోకమహేశ్వరమ్= అన్నిలోకములకును గొప్పయీశ్వరుఁడైనవాఁడనును, సర్వభూతానాం సుహృదమ్=అన్నిభూతములకును సుహృత్తైనవాఁడనునని,మాం జ్ఞాత్వా శాన్తిమ్ ఋచ్ఛతి=నన్ను తెలిసికొని శాంతిని పొందుచున్నాఁడు.

భోక్తయనఁగా కర్తృరూపంబునను దేవతారూపంబుననుగూడ ననుభవించువాఁడు- సుహృత్తనఁగా ప్రత్యుపకారమును కోరక ఉపకారము చేయువాఁడు- శాంతియనఁగా సంసారముడుగుట- అని శంకరభాష్యము.

నన్ను తెలిసికొని కర్మయోగము నాచరించినచోనె శాంతిని అనఁగా సుఖమును పొందుచున్నాఁడు- నన్ను సర్వలోకమహేశ్వరునిగానును సర్వసుహృత్తునుగానును తెలిసికొని కర్మయోగము నాయొక్క యారాధనముగాన దానిలో సుఖముగాఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు-అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకముచే ధ్యేయము(ధ్యానముచేయవలసినది) చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశా
స్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మసంన్యాసయోగో నామ
పఞ్చమోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకం
బును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదం
బునగు భగవద్గీతలలో కర్మసంన్యాసయోగప్ర
తిపాదకంబగు ఐదవయధ్యాయము -

బొంబయిలో అచ్చుపడినపుస్తకములో సంన్యాసయోగో నామ అనియు
న్నది.

గీతాభాష్యత్రయసారము
ఆఱవయధ్యాయము
శ్రీ భగవానువాచ.

అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః।
స సంన్యాసీచ యోగీచ న నిరగ్ని ర్న చాక్రియః॥౧॥

కర్మఫలమ్ అనాశ్రిత(స్సన్)కార్యం కర్మ యః కరోతి= కర్మములయొక్క ఫలమునుఆశ్రయింపనివాఁడై చేయఁదగిన కర్మమును ఎవ్వఁడు చేయుచున్నాఁడో, సః సంన్యాసీచ యోగీచ= వాఁడు సంన్యాసియును యోగియును- నిరగ్నిః (సంన్యాసీ) న= అగ్నులులేనివాఁడు (సంన్యాసి) కాఁడు- అక్రియశ్చ (సంన్యాసీ) న=క్రియలు(కర్మములు) లేనివాఁడును (సంన్యాసి) కాఁడు.

ఈశ్లోకముచే ఫలమునుగోరక చేయఁబడెడి కర్మము సంన్యాసము వంటిది అని స్తోత్రముచేయఁబడుచున్నది గాని సంన్యాసము నిషేధింపఁబడలేదు- కర్మఫలమును ఆశ్రయింపనివాఁడనఁగా కర్మఫలమందు ఆశలేనివాఁడు- చేయఁదగిన కర్మమనఁగా నిత్యకర్మము- క్రియలనఁనవి అగ్న్యపేక్షలేని తపస్సు దానము మొదలగునవి- అని శంకరభాష్యము.

కార్యమ్=చేయవలసినదానిగా- పరమపురుషుని యారాధనరూపమగుటను కర్మమేనాకు ప్రయోజనము కాని దానివలనసాధింపవలసినది లేదనితలంచుచుఎవ్వఁడు కర్మమును చేయునో, వాఁడు సంన్యాసియునుఅనఁగా జ్ఞానయోగనిష్ఠుఁడును, యోగియును అనఁగా కర్మయోగనిష్ఠుఁడును- ఆత్మావలోకనమనెడి యోగమునకు సాధనములైన జ్ఞానకర్మములరెంటియందును నిష్ఠకలవాఁడు అని యర్థము- వేదమున విధింపఁబడిన యజ్ఞాదికర్మములంబ్రవర్తింపని కేవలజ్ఞాననిష్ఠుఁడు ఇట్టివాఁడు కాఁడు- వానికి జ్ఞాననిష్ఠమాత్రమేకలదు- ఈ కర్మయోగికి రెండునుకలవు- అనిరామానుజభాష్యము.

సంన్యాసికిఁగూడ అగ్నియును క్రియయును కలవు- అతనికి అగ్నిబ్రహ్మమే- వరబ్రహ్మపూజయే క్రియ- అనిమధ్వభాష్యము.

యం సంన్యాస ఇతి ప్రాహు ర్యోగం తం విద్ధిపాణ్డవ।

న హ్యసంన్యస్తసంకల్పో యోగీ భవతి కశ్చన॥౨॥

యం సంన్యాసమితి ప్రాహుః = దేనిని సంన్యాసమని చెప్పుచున్నారో, (హే) పాణ్డవ! యోగం తం విద్ధి = (ఓ) యర్జునుఁడా! యోగమును దానినిగానే తెలిసికొనుము- అసంన్యస్తసంకల్పః కశ్చన యోగీ న భవతిహి = విడువఁబడనిసంకల్పముకలవాఁడు ఎవ్వఁడును యోగి కాఁడుగదా.

సమస్తములైనకర్మములను వానిఫలములనుగూడ విడుచుట సంన్యాసము - కర్మఫలసంకల్పమును మాత్రము విడిచినవాఁడగు కర్మయోగియును సంన్యాసముచేసినవాఁడుగా స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నాఁడు - ఫలమును విడుచుట అనెడిసామ్యము ఇద్దఱికినికలదుగాన ఇట్లు చెప్పఁబడినది- సంకల్పమనఁగా ఫలమునుగూర్చిన యుద్దేశము-ఇది లేక కర్మములనాచరించువాఁడు చిత్తముయొక్క విక్షేపమునకు (చెదిరి పోవుటకు) కారణమైన ఫలసంకల్పము లేనివాఁడగుటచే యోగి అనఁగా చిత్తసమాధానము (చిత్తముయొక్క నిలకడ) కలవాఁడు అగును - అని శంకరభాష్యము.

సంన్యాసమనఁగా జ్ఞానయోగము- అదికర్మయోగమేయని తెలిసికొనుము- సంకల్పమనఁగా ఆత్మకాని ప్రకృతియందు ఆత్మయనెడి తలంపు- దానిని ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానముచే బోఁగొట్టికొననివాఁడు కర్మయోగి కాఁడుగదా- అని రామానుజభాష్యము.

సంన్యాసముగూడ యోగములోనంతర్భూతమెయని చెప్పఁబడుచున్నది- కామసంకల్పాదులనువిడువక ఉపాయముకలవాఁడెట్లగును? అని తాత్పర్యము- అని మధ్వభాష్యము.

ఆరురుక్షోర్మునేర్యోగం కర్మ కారణముచ్యతే।
యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణముచ్యతే॥౩॥

యోగమ్ ఆరురుక్షోః మునేః = యోగమును పొందఁగోరిన మునికి, కర్మ కారణమ్ (ఇతి) ఉచ్యతే = కర్మము సాధనము (అని) చెప్పఁబడుచున్నది- యోగారూఢస్య తస్యైవ = యోగమును పొందిన వానికే, శమః కారణమ్ (ఇతి) ఉచ్యతే = శాంతి సాధనము (అని) చెప్పఁబడుచున్నది.

ధ్యానయోగమును ఆచరించుటకు శక్తిలేనివాఁడును ధ్యానయోగమును పొందఁగోరువాఁడును నగువానికి ఫలాపేక్షలేని కర్మయోగము సాధనము. యోగమునఁ బ్రవేశించినవానికి శమము అనఁగా సర్వకర్మనివృత్తియె సాధనమగును- కర్మములను వదలినకొలఁది ఆయాసము తగ్గుచుండుటచే ఇంద్రియజయము కలవాఁడై చిత్తైకాగ్ర్యము కలవాఁడు అగును- అని శంకరభాష్యము.

యోగమనఁగా ఆత్మావలోకనము (కైవల్యము) అనెడి మోక్షము- శమమనఁగా కర్మనివృత్తి; మోక్షము కలుగువఱకును కర్మము చేయఁదగినది- అని రామానుజభాష్యము.

యోగమనఁగా ఉపాయము- ఆరురుక్షువు అనఁగా ఆయుపాయము యొక్క సంపూర్తిని కోరువాఁడు- ఆరూఢుఁడనఁగా సంపూర్ణమైన ఉపాయము కలవాఁడు- అనఁగా అపరోక్షజ్ఞానము కలవాఁడు- శమమనఁగా అనుభవింపవలసిన కర్మములన్నియు క్షయించుట- కారణమనఁగా పరమసుఖసాధనము- అపరోక్షజ్ఞానము కలవానికి భోక్తవ్యకర్మోపశమము కలిగెనేని అసంప్రజ్ఞాతసమాధి లెస్సగా కలుగును- కర్మోపశమము కలుగనియెడను భగవంతుని చరిత్రములు మొదలగువానిచే కాలముగడుపుట సంభవించును- అని మధ్వభాష్యము.

యదా హి నేన్ద్రియార్థేషు న కర్మస్వనుషజ్జతే।
సర్వసంకల్పసంన్యాసీ యోగారూఢస్తదోచ్యతే॥ ౪॥

యదా ఇన్ద్రియార్థేషు నానుషజ్జతే=ఎప్పుడు విషయములయందు ఆసక్తిని చేయఁడో, కర్మసు (నానుషజ్జతే)=కర్మములయందు ఆసక్తిని చేయఁడో, తదా సర్వసంకల్పసంన్యాసీ యోగారూఢః (ఇతి) ఉచ్యతేహి=అప్పుడు అన్ని సంకల్పములను విడిచినవాఁడై యోగారూఢుఁడు (అని) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

ఇంద్రియార్థము లనఁగా శబ్దాదివిషయములు- కర్మములనఁగా నిత్యనైమిత్తిక కామ్యనిషిద్ధములు- వీనివలన ప్రయోజనము లేదనుజ్ఞానము కలవాఁడై, నానుషజ్జతే=ఇవి చేయఁదగినవి అనుతలంపును చేయఁడు- సర్వసంకల్పసంన్యాసి అనఁగా ఐహికాముష్మికకామములకు హేతువులగువానిని అన్నిటిని విడిచినవాఁడు- సమస్తకామములను సమ

ర్త్ర కర్మములను విడుచునది అని యర్థము- అని శంకరభాష్యము.

ఇంద్రియార్థములనఁగా ఆత్మ కాఁగ మిగిలిన ప్రాకృత విషయము లు- యోగి ఆత్మైకానుభవస్వభావముకలవాఁడగుటచే ప్రాకృత విషయములయందును వానితో సంబంధించిన కర్మములయందును, ఎప్పుడు, సంగమును చేయఁదగఁడో, అప్పుడు, వాఁడు సమస్తసంకల్పముల ను విడిచినవాఁడై యోగారూఢుఁడు అని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు- కాఁబట్టి అరురుక్షువైనవాఁడు విషయానుభవమునకు తగినవాఁడుగాన విషయానుషంగా భ్యాసరూపకమగు కర్మయోగమె వానికి యోగసిద్ధిని కలుగఁజేయును- అని రామానుజభాష్యము (విషయములయందు ఆసక్తి లేకపోవుటను అభ్యసించుట స్వరూపముగాఁగలది)

ఈ శ్లోకము యోగారూఢునిలక్షణమును చెప్పుచున్నది- అపరోక్షజ్ఞానముకలవానికి తనంతనె దోషములు అణఁగిపోవుట కలుగును- అయినను లేశమైన యనుషంగము- అని మధ్వభాష్యము.

ఉద్ధరేదాత్మనాత్మానం నాత్మానమవసాదయేత్।
ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బన్ధురాత్మైవ రిపురాత్మనః॥౫॥

ఆత్మనా ఆత్మానమ్ ఉద్ధరేత్ =ఆత్మచేత ఆత్మను లేవనెత్తవలయును- ఆత్మానం నావసాదయేత్ =ఆత్మను బాధింపఁగూడదు- ఆత్మనః ఆత్మైవ హి బన్ధుః=ఆత్మకు ఆత్మయేకదా బన్ధువు- ఆత్మనః ఆత్మైవ రిపుః=ఆత్మకు ఆత్మయె శత్రువు.

ఉద్ధరించుటయనఁగా సంసారమనెడి యనర్థసమూహమునుండి పైకి లేవనెత్తుట- అవసాదయేత్ అనుదానికి అధోగతిని పొందింపఁగూడదు అని యర్థము-ఆత్మకు సంసారమును విడిపించుటకైనబంధువు ఆత్మయె- మిగిలినబంధువులు స్నేహాదిబంధమునకు ఆధారములగుటను మోక్షమునకు ప్రతికూలురే- మిగిలిన యపకారముచేసెడి వెలుపలి శత్రువులుగూడ ఆత్మచేత కల్పింపఁబడినవారె గాన ఆత్మయె శత్రువని చెప్పఁబడుచున్నది. అనిశంకరభాష్యము.

ఆత్మనా=మనస్సుచేత- విషయములయందు ఆసక్తి లేనిమనస్సుచేత ఆత్మను ఉద్ధరింపవలయునుగాని విషయములయందు ఆసక్తిగల మనస్సుచేత ఆత్మను బాధింపఁగూడదు- అని రామానుజభాష్యము.

యోగాభ్యాసము ప్రయత్నముచే చేయదగినదికాదని ఈశ్లోకము చేఁ జెప్పఁబడుచున్నది- ఆత్మనా=మనస్సుచేత- ఆత్మానమ్=జీవుని- ఆత్మైవ=మనస్సే- ఆత్మనః=జీవునికి- అనిమధ్వభాష్యము.

బన్ధురాత్మాఽఽత్మనస్తస్య యేనాత్మైవాత్మనా జితః।
అనాత్మనస్తు శత్రుత్వే వర్తేతాత్మైవ శత్రువత్ ॥౬॥

యేన ఆత్మనా ఆత్మైవ జితః=ఏ యాత్మచేత ఆత్మయె జయింపఁబడినాఁడో, తస్య ఆత్మనః ఆత్మా బన్ధుః= ఆ యాత్మకు ఆత్మ బంధువు- అనాత్మనస్తు ఆత్మైవ శత్రువత్ శత్రుత్వే వర్తేత=జయింపఁబడని యాత్మకలవానికో ఆత్మయే శత్రువువలె శత్రుత్వమున నుండును.

ఆత్మ యనఁగా కార్యకరణసంఘాతము (దేహేంద్రియాదిసముదాయము) దానిని జయించినవాఁడు అనఁగా జితేంద్రియుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఏపురుషుని చేతతనమనస్సు విషయములను చేరకుండునట్లు జయింపఁబడినదో వానికి, ఆమనస్సు బంధువు- జయింపఁబడని మనస్సుకలవానికి తనమనస్సే శత్రువువలె తనకీడునందు ప్రవర్తించును- అని రామానుజభాష్యము.

ఎట్టివానికి ఆత్మ బంధువగునో అది ఈశ్లోకమున చెప్పఁబడుచున్నది- యేన=ఎవ్వనిచేత, ఆత్మైవ=మనస్సే, ఆత్మనా = బుద్ధిచేతగాని జీవునిచేతఁగాని, జయింపఁబడినదో- అనాత్మనః= మనస్సు లేనివానికి అనఁగా జయింపఁబడనిమనస్సుకలవానికి- జయింపఁబడనిమనస్సుగల పురుషునియొక్క మనస్సుఉన్నదైనను ఉపకారము చేయునది కాదుగాన లేనట్టే చెప్పఁబడినది-జీతగాఁడు కలిగియున్నను వాఁడు చేయవలసినపని వాఁడు చేయనిచో అధికారి జీతగాఁడు లేనివాఁడె- అనిమధ్వభాష్యము.

జితాత్మనః ప్రశాన్తస్య పరమాత్మా సమాహితః।
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః ॥౭॥

జితాత్మనః ప్రశాన్తస్య పరమాత్మా సమాహితః (భవతి)=జయింపఁబడిన కార్యకరణసంఘాతముకలవాఁడును శాంతిని పొందినవాఁడు నగువానికి పరమాత్మ సమాధిచేఁ బొందఁబడినవాఁడు (అగుచున్నాఁడు)- శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః (సమః స్యాత్)=శీ

శీతోష్ణములయందును సుఖదుఃఖములయందును అట్లే మానావమానము లయందును (సమముగా నుండువాఁడు) అని భావము.

శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానాపమానయోః జితాత్మనః ప్రశాన్తస్య (మనసః) = శీతోష్ణములయందును సుఖదుఃఖములయందును అట్లే మానావమానములయందును జయింపఁబడిన మనస్సుకలవాఁడై శాంతి నిపొందినవానియొక్క (మనస్సునందు), పరమాత్మా సమాహితః = ఆత్మ స్వరూపముగ నున్నవాఁడు - ఇచ్చట పరమాత్మయని ప్రత్యగాత్మ యే (జీవుఁడే) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు - ఆత్మా పరమ్ సమాహితః = ఆత్మ ఐక్యరూపముగ నున్నవాఁడు అనియు నన్వయింపవచ్చును, అని రామానుజభాష్యము.

జితాత్ముఁడు యొక్క మనస్సు శమముగా విషయములను పొందదు గాన ప్రశాన్తుఁడగును - అప్పుడు వానిహృదయమునందు పరమాత్మ (ఈశ్వరుఁడు) సమాహితుఁడు అనఁగా సన్నిహితుఁడు అగును - అపరోక్ష జ్ఞానముకలవాఁడగునని - శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు అనునది మొదలు అపరోక్షజ్ఞానియొక్క లక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది - అని మధ్వభాష్యము.

జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేన్ద్రియః।
యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ సమలోష్టాశ్మకాఞ్చనః॥౮॥

జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థః విజితేన్ద్రియః సమలోష్టాశ్మ కాఞ్చనః యోగీ = జ్ఞానవిజ్ఞానములచేతృప్తినిపొందినయంతఃకరణముకలవాఁడును కూటస్థుఁడును జయింపఁబడినయింద్రియములుకలవాఁడును సమమైనమంటిబెడ్డయును శిలయును స్వర్ణంబునుకలవాఁడున గు యోగి, యుక్త ఇతి ఉచ్యతే = యుక్తుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు -

జ్ఞానమనఁగా శాస్త్రములోఁ జెప్పఁబడిన పదార్థములను తెలిసికొనుట - విజ్ఞానమనఁగా శాస్త్రమునం దెలియఁబడినవానిని తనయనుభవమునకు దెచ్చికొనుట - కూటస్థుఁడనఁగా చలింపశక్యముకానివాఁడను ట - యుక్తుఁడనఁగా సమాధికలవాఁడు - అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమనఁగా ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొనుట, విజ్ఞానమనఁగా ఆ త్మస్వరూపము ప్రకృతికంటె విలక్షణమైన ఆకారముకలది అని తెలిసి

కొనుట-కూటస్థుఁడనఁగా దేహాద్యవస్థలలోఁగూడననుసరించియుండెడి జ్ఞానైకస్వరూపుఁడగు ఆత్మయందున్నవాఁడు- కావున జయింపఁబడిన ఇంద్రియములుకలవాఁడు- సమలోష్టాశ్మకాంచనుఁడనఁగా ప్రకృతివిలక్షణమైన స్వరూపమునెనున్నవాఁడగుటచే ప్రాకృతవస్తువుల యందు భోగ్యతాబుద్ధియుండదుగాన లోష్టాశ్మకాంచనములవలన సమానమైన ప్రయోజనముకలవాఁడు- యోగియనఁగా కర్మయోగి, యుక్తుఁడనఁగా ఆత్మావలోకనరూపమగు యోగాభ్యాసమునకు తగినవాఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

శీతోష్ణాదుల యందుకూటస్థుఁడైనవాఁడు- కూటస్థుఁడనఁగా కూటమువలె=ఆకాశమువలెనుండువాఁడు- అనఁగానిర్వికారుఁడు- ఇట్లు కూటస్థుఁడగుటకు హేతువులు, జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా విజితేన్ద్రియః అనునవి- విజ్ఞానమనఁగా సాధారణములెఱుంగనివిశేషములనెఱుంగుటయైనను అపరోక్షజ్ఞానమైనను- యోగియనఁగాయోగముచేయుచున్నవాఁడు- యుక్తుఁడనఁగా సంపూర్ణమైనయోగముకలవాఁడు- ఇట్లుయోగానుష్ఠానముచేయువాఁడు యోగసంపూర్ణుఁడని చెప్పఁబడును-అనిమధ్వభాష్యము.

సుహృన్మిత్రార్యుదాసీన మధ్యస్థ ద్వేష్య బన్ధుషు।
సాధుష్వపిచ పాపేషు సమబుద్ధి ర్విశిష్యతే॥౯॥

సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబన్ధుషు సాధుష్వపి పాపేషుచ = సుహృత్తులుమిత్రులు శత్రువులుఉదాసీనులుమధ్యస్థులు ద్వేష్యులుబంధువులుఅనువీరియందును సజ్జనులయందును పాపుల యందును, సమబుద్ధిః విశిష్యతే=సమానమైనబుద్ధికలవాఁడు విశేషింపుచున్నాఁడు.

సుహృత్తనఁగా ప్రత్యుపకారమునుకోరక ఉపకారముచేయువాఁడు-మిత్రుఁడనఁగా స్నేహముకలవాఁడు- ఉదాసీనుఁడు-ఎవ్వనిపక్షమునంజేరనివాఁడు- మధ్యస్థుఁడనఁగావిరోధముకలయుభయులకుహితమునుకోరువాఁడు- ద్వేష్యుఁడనఁగా తనకుఅనిష్టుఁడైనవాఁడు- బంధువులనఁగా చుట్టము- సాధువులనఁగా శాస్త్రములననుసరించువాఁడు- పాపుఁలనఁగా నిషిద్ధకార్యములంజేయువాఁడు- సమబుద్ధియనఁగా క

ర్తయెవ్వఁడు కర్మమీఁది ఆసక్తి విసర్జించి బుద్ధిని ప్రసరింపఁజేయనివాఁడున్నీ విముచ్యతే=విడువఁబడుచున్నాఁడు, అనియు పాఠము కలదు- యో గారూఢులందఱిలోవీఁడు ఉత్తముఁడని యర్థము- అని శంకరభాష్యము.

వయసును ఆలోచింపక తనహితమును కోరువారు సుహృత్తులు- సమానవయస్సుకలవారై హితమును కోరువారు మిత్రులు- శత్రువులనఁగా నిమిత్తమునుపట్టి అనర్థమును కోరువారు- హితమునను అనర్థమునుగూడ కోరుటకు నిమిత్తము లేనివారు ఉదాసీనులు- వారిపుట్టుక మొదలు ఎవ్వనికిని ఈ రెంటిని కోరకున్నవారు మధ్యస్థులు- వారిపుట్టుక మొదలు అనిష్టము నే కోరుచుండువారు ద్వేష్యులు- వారుపుట్టినది మొదలు హితమునే కోరువారు బంధువులు- సాధువులనఁగా ధర్మస్వభావముకలవారు- పాపులనఁగా పాపస్వభావముకలవారు- వీనికి ఆత్మవలననే ప్రయోజనము కాని సుహృత్తులు మొదలగువారివలన ప్రయోజనమును వారితో విరోధమును లేదు గాన వారియందు సమానమైనబుద్ధికలవాఁడు యోగాభ్యాసమునకు తగినవాఁడగుటలో విశేషించుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

జీవులయొక్క చిత్తు అనఁగా చైతన్యంబును, పరమాత్మయును, ఆన్నియును పరమాత్మవలనఁ గలుగుటయు, సాధువులు పాపులు మొదలైన యందఱియందును ఒక్కవిధముగా నుండుటచే అందఱియందును సమబుద్ధికలవాఁడు-జీవులు చిద్రూపులకదా, విశేషము(దోషము)అంతఃకరణమువలనఁ గలిగినది, అందఱికిని సాధుత్వాధికమంతయును ఈశ్వరుని చేఁజేయఁబడినదియె, స్వయముగా నొకటియును లేదు, అని యిట్లు సమబుద్ధికలవాఁడై యుండునదియె కాని సాధువులకును పాపులకును పూజ మొదలగువానిలో సామ్యము చేయఁగూడదు- సుహృత్తులు మొదలగు వారికి శాస్త్రములోఁ జెప్పినదానికంటె హెచ్చుతగ్గులు లేక పూజ చేయుటయు సమత్వమె- ప్రత్యుపకారాపేక్ష లేక యుపకారము చేయువాఁడు సుహృత్తు- క్లేశస్థానమును అనఁగా దుఃఖమువచ్చెడిస్థితిని కనిపెట్టి రక్షించువాఁడు మిత్రుఁడు- హింస మొదలగుదానిం జేయువాఁడు శత్రువు- చేయవలసిన యుపకారమునను అపకారమునను

గూడ ఉపేక్షచేయువాఁడు ఉదాసీనుఁడు- ఆరెంటిని చేయువాఁడు మధ్యస్థుఁడు- అవాంఛితమును అనఁగా అనిష్టమును చేయువాఁడు ద్వేష్యుఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

యోగీ యుఞ్జీత సతత మాత్మానం రహసిస్థితః।
ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీ రపరిగ్రహః॥౧౦॥

యోగీ=యోగి, ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీః అపరిగ్రహః రహసి స్థితశ్చ(సన్)=ఒంటరియును నియమింపఁబడినచిత్తంబును ఆత్మయును కలవాఁడును ఆశలేనివాఁడును పరిగ్రహము లేనివాఁడును ఏకాంతమునందు ఉన్నవాఁడు(నగుచు), సతతమ్ ఆత్మానమ్ యుఞ్జీత =ఎల్లప్పుడును ఆత్మనుగూర్చి యోగమును చేయునది.

యోగియనఁగా ధ్యానముచేయువాఁడు. ఆత్మానమ్ యుఞ్జీత= అంతఃకరణమును నిగ్రహింపవలయును- ఏకాంతమనఁగా కొండగుహ మొదలగునది- ఏకాకియనఁగా సంన్యాసమును చేసినవాఁడుఅనుట- చిత్తమనఁగా అంతఃకరణము- ఆత్మయనఁగా శరీరము- అని శంకరభాష్యము.

యోగియనఁగా వెనుకఁ జెప్పఁబడిన కర్మయోగనిష్ఠుఁడు- సతతమ్ అనఁగా ప్రతిదినంబునయోగాభ్యాసకాలంబున- ఆత్మానమ్ యుఞ్జీత=ఆత్మను యుక్తునిగాఁ జేయునది- తన్నుచూచువానిగాఁ జేయునదియనుట- రహస్సనఁగా జనులులేని నిశ్శబ్దమైన ప్రదేశము- ఏకాకియనుటచే తానుదప్ప మఱియొకఁడైనను ఉండఁగూడదనుట-చిత్తమనఁగా చింతతోఁగూడినమనస్సు- ఆత్మయనఁగా అట్టిది కాని మనస్సు- అపరిగ్రహుఁడనఁగా ఆత్మ తప్ప మిగిలిన దానియందు మమకారము లేనివాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఇఁకను సమాధియోగప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆత్మానం యుఞ్జీత=మనస్సును సమాధియోగముతోఁ గూడినదానిగాఁ జేయునది అని మధ్వభాష్యము.

శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిర మాసన మాత్మనః।
నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతినీచం చేలాజినకుశోత్తరమ్॥౧౧॥
తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేన్ద్రియక్రియః।

ఉపవిశ్యాసనే యుఞ్జ్యాద్యోగమాత్మవిశుద్ధయే॥౧౨॥

శుచౌ దేశే=పరిశుద్ధమైన చోటను, నాత్యుచ్ఛ్రితమ్ నాతినీచమ్ చైలాజినకుశోత్తరమ్ స్థిరమ్ ఆత్మనః ఆసనం ప్రతిష్ఠాప్య=మిక్కిలియెత్తుగానుండనిదియు మిక్కిలిపొట్టిగానుండనిదియు వస్త్రంబును చర్మంబును కుశలమీఁద వేయున్నదియు నిశ్చలమైనదియు (నగు) తన ఆసనమును నిలిపి, తత్ర ఆసనే ఉపవిశ్య=ఆ యాసనమున కూర్చుండి, యతచిత్తేన్ద్రియక్రియః (సన్) మనః ఏకాగ్రం కృత్వా=నియమింపఁబడినచిత్తముయొక్కయు ఇంద్రియములయొక్కయు వ్యాపారములుకలవాఁడు (అగుచు) మనస్సును నిశ్చలమును చేసి, ఆత్మవిశుద్ధయె యోగం యుఞ్జ్యాత్=ఆత్మపరిశుద్ధికొఱకు యోగమును చేయునది.

శుచియనఁగా స్వతస్సిద్ధముగాఁగాని చేయుటవలనఁగాని నిర్జనమైనది- క్రింద కుశలును, వానిపైని అజినంబును, దానిపైని వస్త్రంబునని క్రమము- యోగమును అనఁగా సమాధానము (చిత్తవృత్తినిరోధము)ను చేయునది- మనస్సును ఏకాగ్రమును చేయుటయనఁగా విషయములనుండి మరలించుట- ఆత్మవిశుద్ధియనఁగా అంతఃకరణపరిశుద్ధి- అని శంకరభాష్యము-

శుచియనఁగా అపరిశుద్ధులైనపురుషులచే నాశ్రయింపఁబడినదిగాని పరిగ్రహింపఁబడినదిగాని కానిదియు అపరిశుద్ధవస్తువులసంపర్కము లేనిదియునగుటచే పవిత్రమైనది- అట్టి ప్రదేశమందు కఱ్ఱమొదలగుదానిచేఁ జేయఁబడినదియు కుశలును అజినంబును వస్త్రంబును పైపైనికలదియునగు నాసనమును నిలిపి- మనస్సునకు నైర్మల్యమును కలుగఁజేయునదియు చేరువుకలదియునగు నా యాసనమునం గూర్చుండి ఆత్మవిశుద్ధికొఱకు అనఁగా బంధనివృత్తికొఱకు ఆత్మావలోకనమును చేయునది- అని రామానుజభాష్యము-

యోగమును అనఁగా సమాధియోగమును అని మధ్వభాష్యము-

సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయన్నచలం స్థిరః।
సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం దిశశ్చానవలోకయన్॥౧౩॥
ప్రశాన్తాత్మా విగతభీర్బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః।
మనస్సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త ఆసీత మత్పరః॥౧౪॥

కాయశిరోగ్రీవం సమమ్ అచలం(చ) ధారయన్=శరీరమునను శిరస్సునుకంఠమునును సమముగానును కదలకుండునట్లును నిలుపుచున్నవాఁడును, స్థిరః=స్థిరుఁడును, స్వం నాసికాగ్రం సంప్రేక్ష్య దిశః అనవలోకయంశ్చ=స్వకీయమైన ముక్కుకొనను చూచి దిక్కులను చూడకున్నవాఁడును, ప్రశాన్తాత్మా=శాంతినిపొందినఅంతఃకరణము కలవాఁడును, విగతభీః=భయములేనివాఁడును, బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః=బ్రహ్మచారియొక్కవ్రతమునందు ఉన్నవాఁడును(అయి), మనః సంయమ్య= మనస్సును నియమించి, మచ్చిత్తః మత్పరః యుక్తః ఆసీత=నాయందుచిత్తముకలవాఁడును నేనుగొప్పవాఁడుగాఁగలవాఁడును సమాధికలవాఁడునై కూరుచుండునది.

నాసికాగ్రం సంప్రేక్ష్యేవ=నాసికాగ్రమునుచూచినట్లుండియని ఇవశబ్దమును తెచ్చి యన్వయింపవలయును- తననాసికాగ్రమునుచూచుటయె చెప్పఁబడినయెడను మనస్సుకూడ ముక్కుకొనను చూచుటయందె ప్రవర్తించునుగాని ఆత్మనుచూచుటయందు ప్రవర్తింపదు- కాఁబట్టి రెండుకన్నులను దగ్గరకుచేర్చుటయె ఇక్కడ విధింపఁబడుచున్నది- బ్రహ్మచారివ్రతమనఁగా స్త్రీసంపర్కములేకపోవుట,గురువునకుశుశ్రూష చేయుట, భిక్షాన్నమునుతినుట, మొదలగునది - మనస్సును నియమించుటయనఁగా మనస్సుయొక్క వృత్తులను అణఁచుట- లోకములోస్త్రీయందు చిత్తముకలవాఁడైనను రాజునుగాని మహాదేవునిగాని గొప్పవానిగాఁదలఁచుటకలదుగాన,నట్లుకాక, పరమేశ్వరునియందెచిత్తముకలవాఁడైఆపరమేశ్వరుఁడెపరుఁడనుజ్ఞానము కలిగియుండునదియని విధింపఁబడుచున్నది- అనిశంకరభాష్యము.

అచలంస్థిరమ్అనిపాఠము- స్థిరముగాననఁగా చేరువుకలిగియుండుటచేత స్థిరముగానిలుపుచునని యన్వయము- ప్రశాన్తాత్మయనఁగా మిక్కిలి సుఖించినమనస్సుకలవాఁడు- యుక్తుఁడనఁగా అవధానముకలవాఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

యుఞ్జన్నేవం సదాఽఽత్మానం యోగీ నియతమానసః।
శాన్తిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థామధిగచ్ఛతి॥౧౫॥

యోగీ=ధ్యానముచేయువాఁడు, నియతమానసః=నియమింపఁబడినమ

నస్సుకలవాఁడై, ఏవం సదా ఆత్మానం యుఞ్జన్=ఇట్లు ఎల్లప్పుడును అంతఃకరణమును సమాహితమునుగాఁ జేయుచున్నవాఁడై, నిర్వాణపరమామ్ మత్సంస్థామ్ శాన్తిమ్ అధిగచ్ఛతి=మోక్షమె చరమావధిగాఁగలదియు నాయందున్నదియునగు శాంతిని పొందుచున్నాఁడు.

శాంతియనఁగా ఉపరతి(పనులెవ్వియుచేయకుండుట)- నాయందున్న యనఁగా నాకు అధీనమైనదనుట- అనిశంకరభాష్యము.

పరబ్రహ్మంబును పురుషోత్తముఁడననగు నాయందు మనస్సును చేర్చుచున్నవాఁడై, నాసంపర్కముచే మనసు పవిత్రమగుటంగాన నిశ్చలమైన మనస్సు కలవాఁడై- ఆత్మయోగము చేయువానికి మనోనైర్మల్యమునకై మనస్సును భగవంతునియందుంచుట చెప్పఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము.

నిర్వాణపరమామ్=శరీరమునువిడిచినతరువాతఁగలిగెడి- అనిమధ్వభాష్యము..

నాత్యశ్నతస్తు యోగోఽస్తి నచైకాన్తమనశ్నతః।
నచాతి స్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున ॥౧౬॥

అత్యశ్నతః యోగః నాస్తి=మిక్కిలి తినువానికి యోగము లేదు- ఏకాన్తమ్ అనశ్నతశ్చ న=బొత్తిగా తినని వానికిని లేదు- అతిస్వప్నశీలస్యచ న=మిక్కిలి నిద్రించుటస్వభావముగాఁగలవానికిని లేదు- (హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, (ఏకాన్తం) జాగ్రతశ్చ నైవ =(బొత్తిగా) మేలుకొనువానికిని లేనే లేదు.

ఆత్మసంమితమైన అన్నముకంటె హెచ్చుగా తినువాఁడు మిక్కిలి తినువాఁడు- (ఏపాటియన్నమునుతినినచో అజీర్ణము లేకుండునో, ఏపాటులకు అనుకూలముగానుండునో, ఆపాటియన్నము ఆత్మసంమితము- అనిమధుసూదనటీక) యోగశాస్త్రములోఁ జెప్పినట్లు సగము కడుపునింపునట్లుగాక అధికముగా తినుట యత్యశనమనియుం జెప్పవచ్చును- మిగిలిన సగముకడుపులో సగముఅనఁగా ఒకపాతికెను మాత్రము నీటితో నింపునది- మిగిలినపాతిక వెలితిగా నెయుండవలయునని యోగశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినది- అనిశంకరభాష్యము.

అనశనాదులు కూడదనుట శక్తిలేనివానికి- శక్తి కలవాఁడు నిద్ర తిండి మొదలగువానిని విడిచి కన్నులుమూసికొని ధ్యానముచేయుచు సిద్ధినిపొందునని నారదీయమునఁ జెప్పఁబడినది. అనిమధ్వభాష్యము.

యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు।
యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా॥౧౭॥

యుక్తాహారవిహారస్య=తగినఆహారంబును సంచారంబును కలవాఁడును, కర్మసు యుక్తచేష్టస్య=కర్మములయందు తగినవ్యాపారము కలవాఁడును, యుక్తస్వప్నావబోధస్య=తగిననిద్రయు మెలుకువయు కలవాఁడును(అగువానికి), దుఃఖహా యోగః భవతి=దుఃఖములనుపోఁగొట్టెడియోగము కలుగుచున్నది- దుఃఖములనఁగా సాంసారికదుఃఖములన్నియును.

యుక్తమనఁగా ఉపాయముతోఁగూడినది- ఎంతమాత్రము చేతశ్రమాదులు లేకపోవునో, అంతమాత్రము ఆహారాదులు కలవానికి అనుట- అనిమధ్వభాష్యము.

యదా వినియతం చిత్తమాత్మన్యేవావతిష్ఠతే।
నిస్పృహస్సర్వకామేభ్యో యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా॥౧౮॥

యదా చిత్తం వినియతం(సత్) ఆత్మన్యేవ అవతిష్ఠతే=ఎప్పుడు చిత్తము నియమింపఁబడినది(అగుచును) ఆత్మయందె నిలుచుచున్నదో, తదా సర్వకామేభ్యః నిస్పృహః(సన్) యుక్త ఇతి ఉచ్యతే=అప్పుడు అన్నికోరికలనుండియు మఱలినయాశ కలవాఁడు(అగుచు) యుక్తుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు-

వినియతమనఁగా ఏకాగ్రత్వమును పొందింపఁబడినది- అనఁగా బాహ్యవిషయములను విడిచినది- యుక్తుఁడనఁగా సమాధిని పొందినవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము. [ము.

యుక్తుఁడనఁగా యోగమునకు తగినవాఁడు- అని రామానుజభాష్య

ఆత్మయందు అనఁగా భగవంతునియందు- అనిమధ్వభాష్యము.

యథా దీపో నివాతస్థో నేఙ్గతే సోపమా స్మృతా।
యోగినో యతచిత్తస్య యుఞ్జతో యోగమాత్మనః॥౧౯॥

నివాతస్థః దీపః యథా నేఙ్గతే=గాలిలేనిచోటనున్న దీపము ఎ

ట్ను కదలదో, యోగం యుఞ్జతః యతచిత్తస్య యోగినః=యోగమును చేయుచున్నవాఁడును నియమింపఁబడిన మనస్సుగలవాఁడునగు యోగియొక్క, ఆత్మనః సా ఉపమా స్మృతా=ఆత్మకు అది సాటిగా తలంపఁబడినది.

ఆత్మయనఁగా చిత్తము. అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మ యనఁగా ఆత్మస్వరూపము-గాలి లేని స్థలములో నుండుటచేత కదలిక లేక, వెలుఁగుతోఁగూడినదై యుండెడి దీపమువలె, ఇతరములైన మనోవృత్తులన్నియు పోవుటచేత యోగియొక్క యాత్మ కదలనిదై జ్ఞానమనెడి వెలుఁగుకలదై యుండును- అని రామానుజభాష్యము.

ఆత్మనః యోగం యుఞ్జతః యోగినః సా ఉపమా=భగవంతుని యొక్క (భగవంతునిం గూర్చిన) యోగమును చేయుచున్న యోగికి అది సాటి- అని మధ్వభాష్యము.

యత్రోపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా।
యత్ర చైవాత్మనాఽఽత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి॥౨౦॥
సుఖమాత్యన్తికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీన్ద్రియమ్।
వేత్తి యత్ర న చైవాయం స్థితశ్చలతి తత్త్వతః॥౨౧॥
యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః।
యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాఽపి విచాల్యతే॥౨౨॥
తం విద్యాద్దుఃఖసంయోగవియోగం యోగసంజ్ఞితమ్।
స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగో నిర్విణ్ణచేతసా॥౨౩॥

యోగసేవయా నిరుద్ధం చిత్తం యత్ర ఉపరమతే=యోగమునాచరించుటచేత నిరోధింపఁబడిన చిత్తము దేనియందు ఉపరతినిపొందుచున్నదో, యత్ర చ ఆత్మనా ఆత్మానం పశ్యన్ ఆత్మన్యేవ తుష్యతి=దేనియందు మనస్సుచేత ఆత్మను చూచుచున్నవాఁడై ఆత్మయందె సంతోషించుచున్నాఁడో, యత్ అతీన్ద్రియం బుద్ధిగ్రాహ్యమ్ ఆత్యన్తికం సుఖమ్=అది ఇంద్రియములనతిక్రమించినదియు బుద్ధిచేత గ్రహింపఁబడునదియు మితిలేనిదియునగు సుఖమో, తత్ యత్ర వేత్తి=దానిని దేనిలో అనుభవించుచున్నాఁడో, యత్ర స్థితః అయమ్ తత్త్వతః న చైవ చలతి=దేనిలో ఉన్న ఈ (యోగి) త

త్త్వమునుండి చలింపఁడో, యం లబ్ధ్వా అపరం లాభం తతః అధికమ్ నమన్యతే=దేనిని పొంది మఱియొక లాభమును దానికంటె అధికమైనదానిగా తలంపఁడో, యస్మిన్ స్థితః గురుణా దుఃఖేనాపి నవిచాల్యతే=దేనిలో ఉన్నవాఁడు గొప్ప దుఃఖముచేఁగూడ కదల్పఁబడఁడో, దుఃఖసంయోగవియోగం తం యోగసంజ్ఞితం విద్యాత్=దుఃఖసంపర్కముయొక్క వియోగమైన దానిని యోగమను పేరుగలదానిగా తెలిసికొనవలయును-సః యోగః అనిర్విణ్ణచేతసా నిశ్చయేన యోక్తవ్యః=ఆ యోగము నిర్వేదము లేనిమనస్సుగలవానిచేత నిశ్చయముతో ఆచరింపఁబడవలసినది.

యత్ర=ఏ కాలమునందు- (ఆత్మనా) సమాధిపరిశుద్ధమైన యంతఃకరణముచేత(ఆత్మానమ్) అంతటజ్యోతిస్స్వరూపమగు పరమచైతన్యమును (పశ్యన్) తెలిసికొనుచున్నవాఁడై- ఆత్యంతికమనఁగా అనంతమనుట- దుఃఖమనఁగా ఆయుధపుదెబ్బ మొదలగునది- నిశ్చయంబును అనిర్వేదంబును యోగసాధనములని తెలియఁజేయుటకై “సనిశ్చయేన” అనెడియర్ధశ్లోకము చెప్పఁబడినది- అని శంకరభాష్యము.

యత్ర ఉపరమతే=ఏయోగమునందు ఉపరమించుచున్నదో, అనఁగా మిక్కిలి సుఖమును కలుగఁజేయునది అని ప్రీతిని చేయుచున్నదో- తత్త్వమునుండి చలింపఁడో అనఁగా యోగమువలనఁగలిగిన సుఖాతిశయమునుండి తప్పఁడో- ఏయోగమును పొంది, దానిని చాలించికొనినప్పుడును,ఆయోగమునే కోరుచున్నవాఁడై మఱియొక్కలాభమును తలంపఁడో- యోగములోనున్నప్పుడును యోగమును వదలినప్పుడునుగూడ పుత్రవియోగము(కొడుకులుఎడఁబాయుట) మొదలగు గొప్పదుఃఖములచేతఁగూడ కదల్పఁబడఁడు- దుఃఖసంబంధమునకు విరుద్ధమైనస్వరూపముగల, దానినె, యోగశబ్దార్థముగా నెఱుంగునది-ఆరంభదశయందు యోగము ఇట్టిదను నిశ్చయముతోఁగూడ హర్షముతోఁగూడినమనస్సుతో యోగమును నడుపునది- అని రామానుజభాష్యము.

(ఆత్మనా)మనస్సుచేత(ఆత్మని) దేహమునందు(ఆత్మానమ్)భగవంతుని(పశ్యన్)చూచుచున్నవాఁడై- తత్త్వమునుండిఅనఁగా భగవద్రూపమునుండి- దుఃఖసంయోగము దేనిచేత విడుచునో, అదిదుఃఖసంయోగ

వియోగము- పుట్టినదుఃఖమును మాత్రమె నివారించుటకాదు- దుఃఖము పుట్టుకనె నివారించునని తెలియఁజేయునది. సంయోగశబ్దము- నిశ్చయముతో నాచరింపఁబడఁదగినది, అనఁగా కలిమినికోఁగినవానిచే తప్పక ఆచరింపఁబడవలసినదనుట- అని మధ్వభాష్యము-

సంకల్పప్రభవాన్కామాంస్త్యక్త్వా సర్వానశేషతః।
మనసైవేన్ద్రియగ్రామం వినియమ్య సమన్తతః॥ ౨౪॥
శనైశ్శనై రుపరమే ద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా।
ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కిఞ్చిదపి చిన్తయేత్॥ ౨౫॥

సంకల్పప్రభవాన్ సర్వాన్ కామాన్ అశేషతః త్యక్త్వా= సంకల్పమువలనఁగలిగిన అన్నికామములను శేషములేకుండునట్లు విడిచి, మనసైవ ఇన్ద్రియగ్రామమ్ సమన్తతః వినియమ్య=మనస్సుచేతనె ఇన్ద్రియసమూహమును అంతట నియమించి, ధృతిగృహీతయా బుద్ధ్యా శనైశ్శనైః ఉపరమేత్ =ధైర్యముచేఁగ్రహింపఁబడిన బుద్ధిచేత మెల్ల మెల్లగా ఉపరతినిపొందునది- మనః ఆత్మసంస్థం కృత్వా=మనస్సును ఆత్మయందున్నదానినిగాఁ జేసి, కిఞ్చిదపి నచిన్తయేత్ =ఒక్కదానిని తలంపఁగూడదు.

అశేషము అనఁగా నిశ్శేషముగా(అంటులేకుండునట్లు)ననుట-వివేకముతోఁగూడినమనస్సుచేతనె ఇంద్రియసముదాయమును నియమించి- ధృతిగృహీతయనఁగా ధైర్యముతోఁగూడినదనుట- ఆత్మయందున్నది అనఁగా అంతయునాత్మయె, దానికంటె మఱియొకటి లేదు, అని యిట్లు ఉండినమనస్సు- ఇది యోగమునకుపరమావధి- అని శంకరభాష్యము.

స్పర్శజములనియు సంకల్పజములనియు కామములు రెండు విధములు- స్పర్శజములు (స్పర్శముచేతననగునవి) శీతోష్ణాదులు- సంకల్పజములు(సంకల్పమునఁ దనగునవి)పుత్రుఁడు క్షేత్రము(భూమి) మొదలగునవి-అందు సంకల్పజములను, దానితో తనకుసంబంధము లేదనుకొనుటచేమనస్సుచేతనె విడిచియు, తప్పనివైనస్పర్శజములు తటస్థించినప్పుడు వానివలనఁగలిగెడి సంతోషభయంబులనువిడిచియు, సమస్తవిషయములనుండియు అన్నియింద్రియములను నియమించి, మెల్లమెల్లగా వి

వేకవిషయకంబను బుద్ధిచేత ఆత్మకంటె మిగిలినవానినన్నిటినుండియు మ
పరతినిపొంది, మనస్సును ఆత్మయందునిలిపి దేనిని తలంపకుండునది-అని
రామానుజభాష్యము.

సర్వాన్ అనుదానికి అన్నివిషయములైన అనియర్థము-అశేషతః అ
నుటవలన ఒక్కవిషయముగల కామమును గూడ స్వల్పముగానైనను ఒ
కానొకప్పుడైనను చేయఁగూడదనుట- ఏతఅనుశబ్దము మనస్సుచేతనె ని
యమింపశక్యము కనుగాని మఱియొక్కదానిచేత కాదని తెలియఁజేయును-
బుద్ధి,మనస్సును నిగ్రహించుటయందును ఆత్మరమణము(ఆత్మయందుక్రీ
డించుట)నందును సాధనము - అనిమధ్వభాష్యము.

యతో యతో నిశ్చరతి మనశ్చఞ్చలమస్థిరమ్।
తతస్తతో నియమ్యైతదాత్మన్యేవ వశం నయేత్ ॥౨౬॥

చఞ్చలమ్ అస్థిరమ్ మనః—చంచలమైనదియును (కావుననె)స్థిరముగా
నిదియునగు మనస్సు, యతో యతః నిశ్చరతి—ఏయేవిషయమునిమిత్త
ము బయలు వెడలుచున్నదో, తతస్తతః ఏతత్ నియమ్య= దానిదాని
నుండి దీనిని(మనస్సును) మరలించి, ఆత్మన్యేవ వశం నయేత్ =ఆ
త్మవిషయముననె వశమును పొందింపవలయును.

మనస్సును విషయములనుండి నియమించి, అనఁగా, యథార్థస్థి
తిని తెలిసికొనుటచే ఆయావిషయముల ఆభాసమును(భ్రాంతివలనఁ దె
లియఁబడినదాని)గాఁ జేయుచుండి, వైరాగ్యమును భావించుటచేత మ
నస్సునకు ఆత్మవశ్యతను కలుగఁజేయునది. ఇట్లు యోగాభ్యాసబలమున
యోగియొక్క మనస్సు ఆత్మయందె శాంతిని పొందుచున్నది. అనిశంక
రభాష్యము.

ఆత్మయందు మిక్కుటమైన సుఖమును భావించుటచే మనస్సును వ
శ్యమును గాఁజేయునది- అని రామానుజభాష్యము

యతో యతః=ఎచ్చట నెచ్చట- ఆత్మన్యేవవశంనయేత్ =ఆత్మవి
షయముననె వశీకరించునది- అని మధ్వభాష్యము.

ప్రశాన్తమనసం హ్యేనం యోగినం సుఖముత్తమమ్।
ఉపైతి శాన్తరజసం బ్రహ్మభూతమకల్మషమ్॥౨౭॥

ప్రశాన్తమనసం శాన్తరజసం బ్రహ్మభూతమ్ అకల్మషమ్ ఏనం

వియోగము- పుట్టినదుఃఖమునుమాత్రమె నివారించుటకాదు- దుఃఖపు పుట్టుకనె నివారించునని తెలియఁజేయునది సంయోగశబ్దము- నిశ్చయముతోనాచరింపఁబడఁదగినది, అనఁగాకలిమినికోరినవానిచే తప్పక ఆచరింపఁబడవలసినదనుట- అనిమధ్వభాష్యము-

సంకల్పప్రభవాన్కామాం స్త్యక్త్వా సర్వానశేషతః।
మనసైవేన్ద్రియగ్రామం వినియమ్య సమన్తతః॥౨౪॥
శనైశ్శనై రుపరమే ద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా।
ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కిఞ్చిదపి చిన్తయేత్॥౨౫॥

సంకల్పప్రభవాన్ సర్వాన్ కామాన్ అశేషతః త్యక్త్వా= సంకల్పమువలనఁగలిగిన అన్ని కామములను శేషములేకుండునట్లు విడిచి, మనసైవ ఇన్ద్రియగ్రామమ్ సమన్తతః వినియమ్య=మనస్సుచేతనె ఇన్ద్రియసమూహమును అంతట నియమించి, ధృతిగృహీతయా బుద్ధ్యా శ్శనైశ్శనైః ఉపరమేత్=ధైర్యముచేఁగ్రహింపఁబడిన బుద్ధిచేత మెల్లమెల్లగా ఉపరతినిపొందునది- మనః ఆత్మసంస్థం కృత్వా=మనస్సును ఆత్మయందున్నదానినిగాఁ జేసి, కిఞ్చిదపి నచిన్తయేత్=ఒక్కదానినిని తలంపఁగూడదు.

అశేషము గాననఁగా నిశ్శేషముగా(అంటులేకుండునట్లు)ననుట-వివేకముతోఁగూడినమనస్సుచేతనె ఇంద్రియసముదాయమునునియమించి- ధృతిగృహీతయనఁగా ధైర్యముతోఁగూడినదనుట- ఆత్మయందున్నది అనఁగా అంతయునాత్మయె, దానికంటె మఱియొక్కటిలేదు, అనియిట్లు ఉండినమనస్సు- ఇదియోగమునకుపరమావధి- అనిశంకరభాష్యము.

స్పర్శజములనియు సంకల్పజములనియు కామములు రెండు విధములు- స్పర్శజములు (స్పర్శమువలననగునవి) శీతోష్ణాదులు- సంకల్పజములు(సంకల్పమునఁ ననగునవి)పుత్రక్షేత్రము(భూమి) మొదలగునవి-అందుసంకల్పజములను, వానితో తనకుసంబంధములేదనుకొనుటచేమనస్సుచేతనెవిడిచియు, తప్పనివైనస్పర్శజములు తటస్థించినప్పుడువానివలనఁగలిగెడి సంతోషభయంబులనువిడిచియు, సమస్తవిషయములనుండియు అన్నియింద్రియములను నియమించి, మెల్లమెల్లగా వి

తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాపమవాప్స్యసి॥ ౩౮॥

సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా = సుఖదుఃఖములను సమములం జేసికొని, లాభాలాభౌ (సమౌకృత్వా) = లాభమునులాభము లేకపోవుటను (సమములం జేసికొని), జయాజయౌ (సమౌకృత్వా) = జయపరాజయములను (సమములంజేసికొని), తతః యుద్ధాయ యుజ్యస్వ = అటుపైని యుద్ధమునకు తలపడుము- ఏవమ్ పాపమ్ నావాప్స్యసి = ఈచొప్పున పాపముం బొందఁగలవాఁడవుకావు.

ఇట్లు శరీరముకంటె విలక్షణుండగు నాత్మను తెలిసికొని యుద్ధములోని ఆయుధపుదెబ్బలు మొదలగువానిచే సుఖదుఃఖాదులు కలిగినను బుద్ధివికారము లేనివాఁడవై స్వర్గాదిఫలోద్దేశము లేక యుద్ధమును చేయుము- ఇట్లుచేసినచో పాపమును అనఁగా దుఃఖరూపమగు సంసారమును బొందవు అని రామానుజభాష్యము.

ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిర్యోగే త్విమాం శృణు।
బుద్ధ్యాయుక్తో యయా పార్థ కర్మబన్ధం ప్రహాస్యసి ॥ ౩౯॥

సాంఖ్యే ఏషాబుద్ధిః తేఽభిహితా = సాంఖ్యమందలి ఈబుద్ధి నీకు చెప్పఁబడినది- యోగే ఇమాంబుద్ధింతు శృణు = యోగమునందలి ఈ బుద్ధిని వినుము- యయా బుద్ధ్యా యుక్తః కర్మబన్ధం ప్రహాస్యసి = ఏ బుద్ధితోఁ గూడినవాఁడవై కర్మబంధమును విడువఁగలవో.

స్వధర్మమపిచావేక్ష్య (అ॥ ౩౧ శ్లో॥) అనునది మొదలు ఈ[illegible] అర్జునుని శోకమోహములను పోఁగొట్టుటకు లౌకికన్యాయము చెప్పఁబడినది- అది ముఖ్యోపదేశముతోఁ జెప్పఁబడలేదు. కాన పూర్వము [illegible]ంపఁబడిన పరమార్థ జ్ఞానమే ఈశ్లోకముచే ముగింపఁబడుచున్నది.

సాంఖ్యబుద్ధి యనఁగా పరమార్థజ్ఞానము- అదియె సంసారహేతువులగు దుఃఖము అజ్ఞానము మొదలగు దోషములను సమూలముగా న[illegible]ంపఁజేయును- యోగమనఁగా అజ్ఞానమును తొలఁగఁజేయు కర్మయోగము- అది స్వత్వపరిత్యాగపూర్వకంబై ఈశ్వరారాధనము కొఱకు కర్మములనాచరించుటయును, సమాధియోగంబును- ఈ యోగములవలన ఈశ్వర ప్రసాదము కలిగి దానిచే జ్ఞానము కలుగఁగా [illegible] బంధమును విడుచును అని శంకరభాష్యము.

సాంఖ్యమనఁగా బుద్ధిచేఁదెలిసికొనవలసిన యాత్మతత్త్వము. సాంఖ్యజ్ఞానమనఁగా అట్టినిత్యమైన యాత్మతత్త్వమును తెలిసికొనుట. ఇది నత్వేవాహమ్ (అ॥ ౧౨శ్లో) అనునది మొదలు, తస్మాత్సర్వాణిభూతాని నత్వంశోచితుమర్హసి (అ॥ ౩౦శ్లో) అనువఱకుఁ జెప్పఁబడినది. యోగమనఁగా, ఆత్మజ్ఞానపూర్వకంబగు మోక్షమునకు సాధనములగు కర్మముల నాచరించుటయందు తెలివికలుగుట. అది ఇఁక చెప్పఁబడును. అని రామానుజభాష్యము.

సాంఖ్యమనఁగా పరిశుద్ధాత్మతత్త్వజ్ఞానము. బుద్ధియనఁగా వాక్కు. ఆత్మజ్ఞానముం గూర్చిన గ్రంథము చెప్పఁబడినది. ఇఁక యోగము అనఁగా ఉపాయముం గూర్చిన గ్రంథము చెప్పఁబడును. అని మధ్వభాష్యము.

నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే।
స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్॥

ఇహ అభిక్రమనాశః నాస్తి=దీనిలో ఆరంభము చెడుటలేదు. ప్రత్యవాయః నవిద్యతే=తప్పు లేదు. అస్య ధర్మస్య స్వల్పమపి=ఈ ధర్మముయొక్క పిసరైనను, మహతః భయాత్ త్రాయతే=గొప్పభయమునుండి కాపాడుచున్నది — ఆరంభించినది చెడుటయనఁగా ఫలము కలుగకపోవుట. భయమనఁగా సంసారభయము.

చికిత్సలోవలె ప్రత్యవాయము లేదు. అని శంకరభాష్యము.

ఆరంభించినదాని మధ్యకాలమున విడుచుటవలనఁ గలిగెడు దోషము ప్రత్యవాయము. అని రామానుజభాష్యము.

వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకేహ కురునన్దన।
బహుశాఖా హ్యనన్తాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినామ్॥ ౪౧

(హే) కురునన్దన!=(ఓ) కురువంశమువాఁడా!, ఇహ వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః ఏకా=దీనిలో నిశ్చయస్వభావమైన బుద్ధి ఒకటి. అవ్యవసాయినాం బుద్ధయః బహుశాఖాః అనన్తాశ్చ=నిశ్చయము లేనివారి బుద్ధులు అనేకశాఖలుకలవియు అనన్తములును.

వ్యవసాయాత్మికబుద్ధియనఁగా ఈశ్రేయోమార్గమున (హితమార్గమున) మంచి ప్రమాణములవలనఁబుట్టిన నిశ్చయస్వభావముగల

సాంఖ్యబుద్ధియును యోగబుద్ధియును- ఇట్టివి కాని విపరీతబుద్ధులు అవ్యవసాయాత్మకబుద్ధులు- అవి కలవారు అవ్యవసాయులు- అనఁగా ప్రమాణములవలనఁ బుట్టిన వివేకజ్ఞానము లేనివారు- అని శంకరభాష్యము.

వ్యవసాయ మనఁగా నిశ్చయము- అనఁగా ఆత్మయాథాత్మ్యనిశ్చయము- (ఆత్మజ్ఞానము)- మోక్షేచ్ఛకలవానికి తాను ఆచరించెడి కర్మములయం దుండెడి బుద్ధి ఆత్మజ్ఞానపూర్వకంబగుటచే వ్యవసాయాత్మికయనఁబడును- కామ్యకర్మములనాచరించుటలో, ఆత్మస్వరూపయాథాత్మ్యనిశ్చయము లేకపోయినను, స్వర్గాదిఫలములం గోరి కర్మములం జేసి ఫలము ననుభవించుట సంభవించునుగాన, కామ్యకర్మవిషయ మగు బుద్ధి అవ్యవసాయాత్మికయనఁబడును- వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి ఒక్క మోక్షముకొఱకే అగుటను ఒక్కటియనఁబడుచున్నది- అవ్యవసాయులు అనఁగా స్వర్గపుత్రపశ్వన్నాది ఫలములకు సాధనములగు కర్మములనాచరించువారు- వారిబుద్ధులు, ఫలములు అనంతములగుటను, అనంతములు- ఇవి ఒక్కొక్క ముఖ్యఫలమునకై విధింపంబడినను దర్శపూర్ణమాసాదులలోని ఆయుస్సు మొదలగు ఫలములవంటి అవాంతరఫలములువీనికి అనేకములు కలవుగాన బహుశాఖములు—నిత్యనైమిత్తిక కర్మములు ప్రధానావాంతరఫలములనన్నిటిని విడిచి మోక్షమొక్కదానికొఱకే ఆచరింపఁబడవలసినవి- తమతమవర్ణాశ్రమములకుతగిన కామ్యకర్మములును, వానివాని ఫలములను విడిచి, మోక్షసాధనములుగానే నిత్యనైమిత్తికములతోఁ జేర్చి యథాశక్తిగనాచరింపఁబడవలసినవి- అని రామానుజభాష్యము.

యా మిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవద న్త్యవిపశ్చితః।
వేదవాదరతాః పార్థ నాన్య దస్తీతి వాదినః॥౪౨॥
కామాత్మాన స్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్।
క్రియావిశేషబహుళాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి॥౪౩॥
భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాఽపహృతచేతసామ్।
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి స్సమాధౌ న విధీయతే॥౪౪॥

(హే) పార్థ! = (ఓ) కున్తీపుత్రుఁడా!, వేదవాదరతాః = (ఫలసాధనములం దెల్పిన) వేదవాక్యములయందాసక్తి కలవారును, అన్యత్ నాస్తి ఇతి వాదినః = (కర్మముకంటె) ఇతరమైనది లేదు అని చెప్పువారును, కా

మాత్మానః=కోరికయెస్వభావముగాఁగలవారును, స్వర్గపరాః=స్వర్గమునందాసక్తులునగు, అవిపశ్చితః=అల్పజ్ఞానులు, జన్మకర్మఫలప్రదామ్=పుట్టుకయునైడికర్మఫలమునుఇచ్చునదియు, భోగైశ్వర్యగతింప్రతి క్రియావిశేషబహుళామ్=సుఖానుభవమును నైశ్వర్యమును బొందుటనుం గూర్చిన కర్మవిశేషములుమిక్కిలిగాఁగలదియునగు, పుష్పితామ్ యామ్ ఇమాం వాచం ప్రవదన్తి=పూసినదానివలెశోభించుచున్న ఏ యీ వాక్యమును చెప్పుచున్నారో, తయా అపహృతచేతసామ్=దాని(ఆవాక్కు)చేత అపహరింపఁబడినమనస్సులుగలవారైన, భోగైశ్వర్యప్రసక్తానామ్ సమాధౌ=సుఖానుభవమునందును ఐశ్వర్యమునందును ఆసక్తిగలవారియొక్క మనస్సునందు, వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః నవిధీయతే=నిశ్చయస్వభావముగల బుద్ధి కలుగదు.

పుష్పితామ్=పూయుటయె ఫలముగాఁగల, అనఁగా, పైచూపుకు సుందరముగానుండెడి- అనితాత్పర్యము. నాన్యదస్తీతివాదినః=స్వర్గాదులకంటె గొప్పఫలము లేదనువారు- కామాత్మానః=కామమందు మనస్సుగలవారు- జన్మకర్మఫలప్రదామ్=స్వర్గాద్యనుభవాంతమున జన్మకర్మము నిడి ఫలమునిచ్చునది- అపహృతచేతసామ్=అపహరింపఁబడినఆత్మజ్ఞానముకలవారికి- వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః=ఆత్మయాథాత్మ్యనిశ్చయపూర్వకంబగు మోక్షసాధనభూతకర్మవిషయకజ్ఞానము— మోక్షేచ్ఛకలవాఁడు కామ్యకర్మములయందు సంగమును చేయఁగూడదు- అనిరామానుజభాష్యము.

మోక్షమను ఫలమును గోరి స్వర్గాదిపుష్పములతోఁగూడిన వాక్కును చెప్పుచున్నారు- వేదవాదరతాః=కర్మాదివాచకమగు వేదమునందు ఆసక్తిగలవారు- వేదములచేత పైకి ఏది చెప్పఁబడినదో ఆయర్థమందాసక్తిగలవారు- మఱియేమియు లేదని చెప్పుచున్నవారు- వేదములు పరోక్షముగాభగవంతునిఁజెప్పుచున్నవి - భోగైశ్వర్యప్రాప్తియె వేదమునకుఫలమనియెదరు- వారికి, ఈశ్వరునియందలి మనస్సమాధానముకొఱకైన యుక్తినిర్ణయస్వరూపమైన బుద్ధిగలుగదు - ఆసమాధానమెకదా మోక్షసాధనము - అని మధ్వభాష్యము.

త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున।

నిర్ద్వన్ద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్॥౪౫॥
వేదాః త్రైగుణ్యవిషయాః=వేదములు సత్త్వరజస్తమోగుణములువిషయముగాఁగలవి- (హే)అర్జున!=(ఓ)అర్జునుఁడా!, నిస్త్రైగుణ్యః నిర్ద్వన్ద్వః నిత్యసత్త్వస్థః నిర్యోగక్షేమః ఆత్మవాన్(చ) భవ=మూడుగుణములును లేనివాఁడవును శీతోష్ణాదిద్వంద్వములు లేనివాఁడవును ఎల్లప్పుడును సత్త్వగుణమున నున్నవాఁడవును యోగక్షేమములు లేనివాఁడవును ఆత్మజ్ఞానము కలవాఁడవును అగుము- యోగమనఁగా తనకు లేనిదానిని సంపాదించుట- దానిని సంరక్షించుకొనుట క్షేమము.

త్రైగుణ్యమనఁగా సంసారము- నిస్త్రైగుణ్యుఁడనఁగా కోరిక లేనివాఁడనుట- అని శంకరభాష్యము.

త్రైగుణ్యశబ్దముచే సత్త్వరజస్తమోగుణములుమిక్కిలిగాఁగలపురుషులు చెప్పఁబడుదురు- వారివారికి తగినహితములను వేదములు చెప్పును- నీవు అన్యోన్యసంకీర్ణములగు మూడుగుణములను వృద్ధిపొందించుకొనక వృద్ధిపొందిన సత్త్వగుణము మాత్రము కలవాఁడవు అగుము- ఆత్మస్వరూపంబును అధికలుగుటకు సాధనమునుతప్ప మిగిలిన యోగక్షేమములు లేనివాఁడవై ఆత్మస్వరూపమును వెదకువాఁడవుకమ్ము- అని రామానుజభాష్యము.

త్రైగుణ్యమనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణసంబంధియగు స్వర్గాదికము- అది వేదమునకు పైకితోఁచెడియర్థము - అట్టియర్థమునందు భ్రమపడకుము- వేదములు స్వస్వరూపమున విష్ణువును తెలియఁజేయునవి- అని మధ్వభాష్యము.

యావానర్థ ఉదపానే సర్వత స్సంప్లుతోదకే।
తావా న్సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః॥౪౬॥

ఉదపానే యావాన్ అర్థః=బావిమొదలగుదానియందు ఎంతప్రయోజనమో, తావాన్ సర్వతస్సంప్లుతోదకే (భవతి)=అంతప్రయోజనము అంతటనిండియున్ననీరుగలదానియందును (కలుగుచున్నది) - సర్వేషు వేదేషు (యావాన్ అర్థః)=సమస్తములైనవేదములలోఁజె

ష్టు(బడినకర్మలములలో (ఎంత ప్రయోజనమో), తావాన్ విజానతః బ్రాహ్మణస్య(భవతి)=అంతప్రయోజనము జ్ఞానముకల బ్రహ్మనంబంధి యయినవానికి (కలుగుచున్నది)- అని శంకరభాష్యము.

సర్వతస్సంప్లుతోదకే ఉదపానే (పురుషస్య) యావాన్ అర్థః= అంతటనిండియున్ననీరుగల బావిమొదలగుదానియందు (పురుషునికి) ఎంతప్రయోజనమో, విజానతః బ్రాహ్మణస్య సర్వేషు వేదేషు తావాన్ అర్థః=జ్ఞానముగల ముముక్షువునకు అన్ని వేదములయందును అంతియ ప్రయోజనము- బావిలో ఎవ్వనికెంత కావలయునో అంత నీరే పరిగ్రహింప(బడునట్లు ముముక్షువుచే వేదమున మోక్షసాధనము మాత్రమే పరిగ్రహింప(బడును- అని రామానుజభాష్యము.

బావిమొదలగువానివలనం గలుగు ప్రయోజనము మహాజలమువలనంగలుగుదానిలోనంతర్భవించునట్లె వేదములలోని ఫలము బ్రాహ్మణునిఫలములో నంతర్భవించును- బ్రహ్మ అణతి(బ్రహ్మమును పొందువా(డు) అనువిగ్రహముచే బ్రహ్మ పరోక్షజ్ఞానముకలవా(డు బ్రాహ్మణు(డు- అది జ్ఞానమువలనకలుగునని విజానతః అనువిశేషణము తెలియ(జేయుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన|
మా కర్మఫలహేతుర్భూః మా తే సఙ్గోఽస్త్వకర్మణి||౪౭||

తే కర్మణ్యేవ అధికారః=నీకు కర్మమునందె అధికారము- కదాచన ఫలేషు (అధికారః) మా(భూత్)=ఒకప్పుడును ఫలములయందును (అధికారము) కా(గూడదు- కర్మఫలహేతుః మా భూః=కర్మఫలములకుహేతువైనవా(డవు కాకుండుము- తే అకర్మణి సఙ్గః మాస్తు=నీకు చేయకుండుటయందు ప్రీతి కలుగ(గూడదు.

నీకు కర్మనిష్ఠ(యందే కాని జ్ఞాననిష్ఠయందధికారములేదు- కర్మఫలములయం దాశ కలవా(డవైతివేని తిరిగియు జన్మమును పొందుదువు- అనిశంకరభాష్యము.

ఫలమును కోరక భగవదారాధనరూపము గా(జేయ(బడెడి కర్మము మోక్షసాధనము గాన, నిత్యసత్త్వస్థు(డవగుటచే మోక్షము(గోరెడినీకుకర్మానుష్ఠానమాత్రమేకాని వానిఫలములయందధికారములే

దు-కర్మమునకును ఫలమునకును నీవు హేతువుకాఁగూడదు- అనఁగా కర్మమునకు నేను కర్తను కానని యు ఫలమునకు హేతువు కాననియుఁ గూడ నీవు తలంచికొనవలయును. అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానివైన నీకే ఫలపుకోరిక కూడదు- ఇఁక నజ్ఞానులకు కూడదని చెప్ప నేల? వేదములో రుచిపుట్టుటకై కర్మములకు ఫలములు చెప్పఁబడియున్నవి- కర్మఫలము కర్మమునాచరించుటకు ఎవ్వనికి హేతువగునో అట్టివాఁడవు కాకుందువు- మిగిలిన ఫలములు లేకపోయినను నాప్రసాద (అనుగ్రహ)మనెడి ఫలము కలదుగాన కర్మములను చేయుటను విడువ కూడదు- లోకములో నీకేమి కావలయునని యడుగఁబడియు తమసేవయె కావలయునని కోరువానియందు కలిగెడిప్రీతి, స్వార్థమైన సేవఁజేయువానియందు కలుగదుగాన భక్తిజ్ఞానాదిప్రార్థన చేయఁదగినదియె యని మధ్వభాష్యము.

యోగస్థః కురు కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా ధనంజయ।
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే॥౪౮॥

(హే)ధనంజయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, సఙ్గమ్ త్యక్త్వా=సంగమును విడిచి, సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమః భూత్వా=ఫలముసిద్ధించుటయందును సిద్ధించకపోవుటయందును సమానుఁడవు అయి, యోగస్థస్సన్ కర్మాణి కురు=యోగమునందున్నవాఁడవై కర్మములను చేయుము- సమత్వమ్ యోగః (ఇతి) ఉచ్యతే=సమముగానుండుటయె యోగము (అని) చెప్పఁబడును.

ఈశ్వరుఁడు ప్రీతి బొందవలయునని తలంచుచు ఫలసంగమును విడిచి కర్మములను జేయుము- కర్మానుష్ఠానమువలనఁగలిగెడి సత్త్వశుద్ధిద్వారకమైన జ్ఞానప్రాప్తి కలిగినను కలుగకున్నను ఒక్క విధముగానుండుటయె యోగము- అని శంకరభాష్యము.

రాజ్యము బంధువులు మొదలగువారియందు సంగమును విడిచి జయము కలిగినను కలుగకున్నను ఒక్కవిధముగానెయుండి యుద్ధాదికర్మములఁజేయుము- అని రామానుజభాష్యము.

యోగస్థుఁడనఁగా ఉపాయమునందున్నవాఁడు- సంగమనఁగా ఫలస్నేహము. అనిమధ్వభాష్యము.

దూరేణహ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనంజయ।
బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః॥౪౯॥

(హే)ధనంజయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, బుద్ధియోగాత్ కర్మ దూరేణ అవరంహి=సమత్వబుద్ధితోఁగూడినకర్మముకంటె (మిగిలిన)కర్మము మిక్కిలి తక్కువగదా- బుద్ధౌ శరణమ్ అన్విచ్ఛ=జ్ఞానమునందు ఆశ్రయమును కోరుము- ఫలహేతవః కృపణాః=ఫలమునుకోరువారు దీనులు.

ఈశ్వరారాధనార్థమైన కర్మముకన్న ఫలమునుకోరి చేయఁబడిన కర్మము జన్మమరణాదిహేతువగుటవలన మిక్కిలి నికృష్టమైనది- కాఁబట్టి యోగబుద్ధియందుకాని దానిపరిపాకమువలనకలిగెడి సాంఖ్యబుద్ధియందుగాని అభయప్రాప్తికారణమును కోరుము- అని శంకరభాష్యము.

ఫలత్యాగవిషయంబును సిద్ధ్యసిద్ధిసమత్వవిషయంబునగు బుద్ధితోఁగూడినకర్మము సాంసారికదుఃఖముల నన్నిటని నివర్తింపఁజేసి మోక్షమును చెందించును- మిగిలిన కర్మము సంసారమును పొందించును- శరణమనఁగా నివాసస్థానము- ఆబుద్ధియందె నిలువుమనుట - కృపణులనఁగా సంసారులు- అని రామానుజభాష్యము.

బుద్ధియోగ మనఁగా జ్ఞానస్వరూపమైన యుపాయము - శరణమనఁగా ఉనికి- కర్మమునుచేయుటకు ఫలమె హేతువుగాఁగలవారు ఫలహేతువులు- అని మధ్వభాష్యము.

బుద్ధియుక్తోజహాతీహ ఉభే సుకృత దుష్కృతే।
తస్మా ద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్॥౫౦॥

బుద్ధియుక్తః ఇహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే జహాతి=బుద్ధితోఁగూడినవాఁడుఈలోకమున రెండైన పుణ్యపాపములను విడుచుచున్నాఁడు- తస్మాత్ యోగాయ యుజ్యస్వ=ఆహేతువువలన బుద్ధికలుగుటకొఱకు సిద్ధపడుము- కర్మసు కౌశలం యోగః=కర్మములయందలి నేర్పు యోగము.

నేర్పుచేత సాధింపఁదగినది యనుట- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞాని ఆనిష్టమైన మనుష్యాదిఫలమగు సుకృతమును విడిచిపెట్టునఁగా

ని మహాఫలంబై ఉపాసనాదిఫలంబగు సుకృతమును విడువఁడు, కర్మత్య యము శ్రుతిలో నెచ్చటఁజెప్పియున్నను అజ్ఞానులంగూర్చినదియె- మోక్షములోఁగూడ కామాన్నీకామరూప్యనుసంచరన్ (కోరఁబడిన యన్నములుగలవాఁడును కోరఁబడిన రూపములుగలవాఁడునై సంచరించుచును)ఇత్యాదులచే పుణ్యానుభవము చెప్పఁబడుచున్నది- దుష్కృతమును సంపూర్ణముగా విడుచును- యోగమనఁగా జ్ఞానోపాయము- అదియేకదా కర్మములలో నేర్పు- అని మధ్వభాష్యము;

కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః।
జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్॥౫౧॥

బుద్ధియుక్తాః మనీషిణః=జ్ఞానముతోఁగూడిన బుద్ధిమంతులు, కర్మజం ఫలం త్యక్త్వా=కర్మమువలనఁగలిగెడి ఫలమును విడిచి, జన్మబన్ధవినిర్ముక్తా(స్సన్తః) అనామయం పదం గచ్ఛన్తిహి=జన్మమనెడుకట్టు చేతవిడువఁబడినవా(రగుచు) ఉపద్రవములులేని స్థానమును పొందుచున్నారుగదా.

ఇష్టానిష్ట శరీరప్రాప్తియె కర్మజఫలము- బుద్ధియనఁగా సమత్వబుద్ధి- మనీషిణః అనుదానికి జ్ఞానులయి అని యర్థము- జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః=బ్రదికియుండియె జన్మబన్ధముక్తులై మోక్షాఖ్యమగు విష్ణుస్థానమును చెందుదురు- లేక, బుద్ధియోగాద్ధనంజయ (౨అ॥ ౪౯శ్లో॥)అనునది మొదలు ఇదివఱకును కర్మయోగమువలన సత్త్వశుద్ధికలిగి దానివలన కలిగెడి బ్రహ్మజ్ఞానమె చెప్పఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

బుద్ధియోగముతోఁగూడినవారై ఫలమును విడిచి కర్మముఁజేయువారిం గూర్చినది ఈశ్లోకము- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములను వానిఫలముంగోరక, ఈశ్వరునకు సమర్పించి, మంచిజ్ఞానము కలవారై మోక్షమును పొందుదురు- యోగముతోఁగూడిన కర్మము జ్ఞానసాధనము, జ్ఞానము మోక్షసాధనము అని భావము- అని మధ్వభాష్యము.

యదా తే మోహకలిలం బుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి।
తదా గన్తాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ॥౫౨॥

తే బుద్ధిః మోహకలిలం యదా వ్యతితరిష్యతి=నీ బుద్ధి మోహమనె

డికలంకను ఎప్పుడు దాటఁగలదో, తదా శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్యచ నిర్వేదం గన్తాసి=అప్పుడు వినఁబడవలసినదానియొక్కయు వినఁబడిన దానియొక్కయు వైరాగ్యమును పొందఁగలవు.

ఆత్మానాత్మవివేకజ్ఞానమును చెడఁగొట్టి విషయములనుగూర్చి యంతఃకరణమును ప్రవర్తింపఁజేసెడి మోహము పోయి, నీబుద్ధి యెప్పుడు పరిశుద్ధమగునో, అప్పుడు నీకు వినవలసినదియు విన్నదియు నిష్ఫలముగాఁదోఁచును- అని శంకరభాష్యము.

చెప్పినచొప్పున కర్మములను చేయుటచే పాపక్షయము కలుగుటను స్వల్ప ఫలసంగమునకు హేతువగు మోహమును నీబుద్ధి యెప్పుడు దాటునో, అప్పుడు, మాబోంటివారిచే నింతకు మున్నె త్యాజ్యముగాఁ జెప్పఁబడినదియు, ఇఁక జెప్పఁబడఁబోవునదియు నగుఫలము మొదలగు దానియందు వైరాగ్యమును పొందును- అని రామానుజభాష్యము.

మనస్సునకు మిథ్యాజ్ఞానము పోవుటకు ఈశ్వరసమర్పణముతో కర్మములంజేయవలయును- నిర్వేదమ్ అనుదానికి మిక్కిలిలాభమును అని యర్థము-గొప్పవారిచే వినఁబడఁదగినదియు వినఁబడినదియునగు వేదము మొదలగువాని ఫలమును పొందుదువు- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా।
సమాధావచలా బుద్ధి స్తదా యోగ మవాప్స్యసి॥ ౫౩॥

శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే బుద్ధిః=శ్రుతులచేతననేకవిధములుగా తెలిసికొనిన నీ అంతఃకరణము, యదా నిశ్చలా(సతీ) సమాధౌ అచలా స్థాస్యతి=ఎప్పుడు విక్షేపములేనిది(అగుచు) ఆత్మయందు వికల్పజ్ఞానములేనిదై ఉండునో, తదా యోగమ్ అవాప్స్యసి=అప్పుడు వివేకజ్ఞానరూపంబగుసమాధిని పొందుదువు- అని శంకరభాష్యము.

శ్రుతివిప్రతిపన్నా అచలా తే బుద్ధిః=నావలనవినుటవలనవిశేషముగాఁదెలిసికొనినదై ఒక్కవిధముగానుండెడి నీ బుద్ధి, సమాధౌ యదా నిశ్చలా స్థాస్యతి=మనస్సులో ఎప్పుడు నిలకడకలది అగునో, తదా యోగమ్ అవాప్స్యసి=అప్పుడు ఆత్మావలోకనమును పొందఁగలవు- శాస్త్రములవలనఁగలిగిన ఆత్మజ్ఞానముతోఁగూడిన కర్మయోగము స్థితప్రజ్ఞతనొసెడి జ్ఞాననిష్ఠను కలుగఁజేయును- అని అ

త్మావలోకనమును సాధించును- అని రామానుజభాష్యము.

నీ బుద్ధి, మొదట శ్రుతులతో విరుద్ధమైనదైయును, ఎప్పుడు వేదార్థమునకు అనుకూలమగు తత్త్వనిశ్చయమున విరుద్ధవాక్యములచేఁగూడ కదల్పఁబడదో, అటుపైని బ్రహ్మప్రత్యక్షముచేత ధైర్యాదులు ప్రోపినను చలింపనిదిఅగునో, అప్పుడు ఉపాయసిద్ధికలవాఁడవగుదువు- అని మధ్వభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ.

స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ।
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిమ్॥౫౪॥

(హే) కేశవ!=(ఓ) శ్రీకృష్ణమూర్తీ!, సమాధిస్థస్య స్థితప్రజ్ఞస్య భాషా కా=సమాధిలోనుండెడి స్థితప్రజ్ఞునకు శబ్దము ఏది?- స్థితప్రజ్ఞుఁడు జనులచే నేమని చెప్పఁబడునుట- స్థితధీః కిం ప్రభాషేత=స్థితప్రజ్ఞుఁడు ఏమిని పలుకును?- కిమ్ ఆసీత?=ఎట్లు ఉండును?- కిం వ్రజేత=ఎట్లు నడచును.

అర్జునుఁడెఱిఁగియున్నను, లోకోపకారార్థము ప్రశ్నము చేయుచున్నాఁడు- స్థితప్రజ్ఞుఁడనఁగా నిలిచిన జ్ఞానము కలవాఁడు- భాషయనఁగా లక్షణము- సమాధిస్థస్య అనునదిలక్షణమైనను మఱియొకలక్షణమును అడుగుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీ భగవానువాచ.

ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థ మనోగతాన్।
ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే॥౫౫॥

(హే) పార్థ!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, ఆత్మని ఆత్మనైవ తుష్టః=ఆత్మయందు ఆత్మచేతనె సంతోషించినవాఁడై, మనోగతాన్ సర్వాన్ కామాన్ యదా ప్రజహాతి=మనస్సులోని అన్ని కోరికెలను ఎప్పుడు విడుచునో, తదా స్థితప్రజ్ఞః (ఇతి) ఉచ్యతే=అప్పుడు స్థితప్రజ్ఞుఁడు (అని) చెప్పఁబడును.

ఇఁకనీయధ్యాయమంతయు స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణంబును సాధనంబును తెలియఁజేయును- వెలుపటిలాభములయం దపేక్షలేక తనస్వరూపమందె తనివిని పొందినవాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడు- అని శంకరభా

ష్యము.

ఆత్మన్యేవ ఆత్మనా తుష్టః=ఆత్మైకవిషయంబగు మనస్సుచే సంతోషించినవాఁడై, మిగిలిన యన్నికామములను ఎప్పుడు విడుచునో, అప్పుడు స్థితప్రజ్ఞత్వముయొక్క తుదియవస్థకలుగును- అని రామానుజభాష్యము-ఈయవస్థ వశీకారమను పేరుగల నాల్గవయవస్థ.

పరమాత్మయందె పరమాత్మచేతనున్నవాఁడై తలుచుగా నన్నికోరికెలను విడుచుచున్నాఁడు- పరమాత్మయందున్నవానికి పరమాత్మప్రసాదంబుననే తుష్టికలుగును- అని మధ్వభాష్యము.

దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్పృహః।
వీతరాగభయక్రోధ స్థితధీర్మునిరుచ్యతే॥౫౬॥

దుఃఖేషు అనుద్విగ్నమనాః=దుఃఖములయందు క్షోభమునుపొందని మనస్సుకలవాఁడును, సుఖేషు విగతస్పృహః=సుఖములయందు ఆశలేనివాఁడును, వీతరాగభయక్రోధః మునిః=రాగంబును భయంబును క్రోధంబును లేని ముని, స్థితధీః (ఇతి) ఉచ్యతే=స్థితప్రజ్ఞుఁడు (అని) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

దుఃఖములు ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికములనునవి- (ఆధ్యాత్మికములు రోగాములవలనఁగలుగునవి- అధిభౌతికములు చోరపిశాచాదులవలనఁ గలుగునవి- అధిదైవికములు పిడుగులు మొదలగువానివలనఁ గలుగునవి)- సుఖములయందాశలేకపోవుటయనఁగా అగ్నిలో పుడకలను వేయుటలోనే అగ్ని వృద్ధిపొందినట్లు సుఖముకలిగినప్పుడు వృద్ధిపొందకుండుట- మునియనఁగా సన్యాసి- అని శంకరభాష్యము.

దుఃఖములనఁగా ఇష్టమైనవస్తువులు లేకపోవుట మొదలగు దుఃఖనిమిత్తములు- సుఖములనఁగా ఇష్టమైనవి- తనకులేనివానియందలికోరిక రాగము- ఇష్టమైనదిపోవుటకును అనిష్టమైనదివచ్చుటకును కారణములగువానింజూచి దుఃఖించుట భయము- ఇష్టముపోవుటవలనను అనిష్టము కలుగుటవలనను కలిగినదై దుఃఖకరమై తనలోఁగలిగెడి మనోవికారము క్రోధము- ముని అనఁగా ఆత్మను మననముచేయు స్వభావము కలవాఁడు- ఇది వెనుకటిశ్లోకమున చెప్పిన యవస్థకంటె పూర్వమైనయవస్థ- అని రామానుజభాష్యము. ఇదిఏకేంద్రియమను పేరుగలమూడవయవస్థ.

వెనుకటిశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినజ్ఞానోపాయములె ఇఁక మూఁడుశ్లోకములచే స్పష్టపఱుపఁబడును-రాగమనఁగా చెడ్డవిషయములను మంచివిషయములుగా భ్రమించుట- అని మధ్వభాష్యము.

య స్సర్వ త్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభమ్।
నాభినన్దతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥౫౭॥

యః సర్వత్ర అనభిస్నేహః (సః)=ఎవ్వఁడు అంతట స్నేహములేనివాఁడు (అగుచు), తత్తత్ శుభాశుభం ప్రాప్య నాభినన్దతి న ద్వేష్టి= ఆయా మంచిచెడ్డలను పొంది సంతోషింపఁడో, ద్వేషింపఁడో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని తెలివి నిలుకడనుపొందినది.

అంతటననఁగా దేహము ప్రాణము మొదలగువానియందు- అని శంకరభాష్యము.

ఇష్టములైనవానియందంతటను ఉదాసీనుఁడగుచు- శుభమనఁగా ఇష్టమయినదికలుగుట-అదిపోవుట అశుభము- ఇది వెనుకటిశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినదానికన్న వెనుకటిదశ- అని రామానుజభాష్యము· ఇదివ్యతిరేకమను పేరుగలరెండవయవస్థ.

అంతట స్నేహములేకపోవుట శుభాశుభములచే సంతోషద్వేషములు లేకపోవుటకు హేతువు- అని మధ్వభాష్యము.

యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః।
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥౫౮॥

అయమ్ యదా=ఈతఁడు ఎప్పుడు, కూర్మః అఙ్గానీవ=తాబేలు అవయవములనువలె, ఇన్ద్రియాణి సర్వశః ఇన్ద్రియార్థేభ్యః సంహరతే=ఇంద్రియములను అన్ని విషయములనుండియు మఱలించికొనుచున్నాఁడో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని తెలివి నిలకడగలిగినది.

ఇంద్రియములను విషయములనుండి మఱలించి మనస్సును ఆత్మయందునుచున్నాఁడు- ఈ నాలుగుజ్ఞాననిష్ఠలును పూర్వపూర్వముచెప్పఁబడినది పైపైని చెప్పఁబడినదానిచేఁబుట్టఁదగినవి- అని రామానుజభాష్యము. ఈశ్లోకమునఁజెప్పఁబడినది యతమానమనెడిప్రథమదశ.

విషయా వినివర్తన్తే నిరాహారస్య దేహినః।
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే॥౫౯॥

నిరాహారస్య దేహినః=ఆహారములేని పురుషునకు, విషయాః రసవర్జం వినివర్తన్తే=విషయములు రాగముతప్ప మఱలుచున్నవి- పరం దృష్ట్వా(స్థితస్య) అస్య రసోపి నివర్తతే=ఆత్మస్వరూపమును చూచి (యున్న) వీనికి రాగంబును మఱలుచున్నది.

విషయములనఁగా ఇంద్రియములు- నిరాహారునకు అనఁగా విషయములను స్వీకరింపనివానికి- పరబ్రహ్మమును చూచియున్నవానికి అనఁగా బ్రహ్మమేనేనుఅనుకొనినవానికి- అనిశంకరభాష్యము.

ఇంద్రియములకు ఆహారము విషయములె- రాగంబును, విషయముల కంటెపరమైన అనఁగా మిక్కిలిసుఖకరమైన ఆత్మస్వరూపమును చూచిన పై మఱలుచున్నది- అనిరామానుజభాష్యము.

వెనుకఁజెప్పఁబడిన జ్ఞానము ప్రయత్నములేక సిద్ధింపదని యుత్తరశ్లోకములచేఁజెప్పఁబడుచున్నది- ఆహారము(తిండి) లేనివానికి ఇతరవిషయములననుభవించెడి శక్తి లేకపోవును- మిగిలినవిషయములయందు కోరికయైనను లేకపోవును- రసమును(రుచిని) కోరుటమొదలగునది నివర్తింపదు- అది అపరోక్షజ్ఞానమువలననె మఱలును- రసశబ్దము రాగముంగూడ చెప్పును- అని మధ్వభాష్యము.

యతతోహ్యపి కౌన్తేయ పురుషస్య విపశ్చితః|
ఇన్ద్రియాణి ప్రమాథీని హరన్తి ప్రసభం మనః||౬౦||

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, యతతః విపశ్చితోఽపి పురుషస్య మనః=ప్రయత్నముచేయుచున్నవాఁడును జ్ఞానవంతుడునైనను పురుషునియొక్క మనస్సును,ప్రమాథీని ఇన్ద్రియాణి ప్రసభం హరన్తిహి=క్షోభముకలుగఁజేసెడి ఇంద్రియములు బలాత్కరించి లాగుచున్నవి- విషయములతోఁజేరుచున్నవియనుట.

ఇంద్రియములను జయించుటఆత్మదర్శనంబునంగానికలుగదు- కాన జ్ఞాననిష్ఠదుర్లభమేనది- అని రామానుజభాష్యము.

అపరోక్షజ్ఞానములేక వట్టిజ్ఞానముకలవాఁడైనను సాధారణమైనయత్నముకలవాఁడైనను శరీరాభిమానియగువాని మనస్సును ఇంద్రియములు లాగుచున్నవి- అనిమధ్వభాష్యము

తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీతమత్పరః|

వశేహి యస్యేన్ద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥౬౧॥

తాని సర్వాణి సంయమ్య=వానిని అన్నిటిని స్వాధీనముచేసికొని, యుక్తః మత్పరః (స్సన్) ఆసీత=సమాధికలవాఁడై నాయందాసక్తికలవాఁ(డగుచు) ఉండునది- యస్య ఇన్ద్రియాణి వశే వర్తన్తే=ఎవనికి ఇంద్రియములు తనవశమున నున్నవో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా =వాని జ్ఞానము నిలుకడకలది.

మత్పరః ఆసీత అనుదానికి అంతటికిని ఆత్మనైన నేను పరుఁడుగాఁగలవాఁడై, ఆతనికంటె నేను వేఱుగాను అనియుండునది- అని శంకరభాష్యము.

మత్పరః అనుదానికి నాయందుమనస్సునుఉంచినవాఁడై అనియర్థము- భగవంతునియందు ఉంచబడినమనస్సు అన్నిపాపములును నశించుటవలన నిర్మలమై విషయానురాగములేనిదై ఇంద్రియములనుస్వాధీనముచేసికొనును- అని రామానుజభాష్యము.

మిక్కిలి ప్రయత్నముకలవానికి ఇంద్రియములు స్వాధీనములుగాను- యుక్తః=నాయందుమనస్సుకలవాఁడై, మత్పరః=సమస్తముకన్న నుత్కృష్టుఁడనుగా నన్ను ఎవ్వఁడెఱుఁగునో అట్టివాఁడై అని మధ్వభాష్యము.

ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః సఙ్గస్తేషూపజాయతే।
సఙ్గాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే॥
క్రోధాద్భవతి సంమోహః సంమోహాత్స్మృతివిభ్రమః।
స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి॥౬౩॥

విషయాన్ ధ్యాయతః పుంసః=విషయములను ఆలోచింపుచున్న పురుషునకు, తేషు సఙ్గః ఉపజాయతే=వానియందు ప్రీతి కలుగుచున్నది- సఙ్గాత్ కామః సంజాయతే=విషయప్రీతివలన ఆశ పుట్టుచున్నది- కామాత్ క్రోధః అభిజాయతే=ఆశవలన క్రోధము పుట్టుచున్నది- తాను ఆశపడినదానిని మఱియొకఁడు ఆశపడినతోడనె వానియందు కోపముపుట్టునుగదా- క్రోధాత్ సంమోహః భవతి=కోపమువలన అవివేకముకలుగుచున్నది- సంమోహాత్ స్మృతివిభ్రమః (భవతి) =అవివేకమువలన మఱపు (కలుగుచున్నది)- స్మృతిభ్రంశాత్ బు

నాశః (భవతి)=మఱపువలన తెలివిపోవుట (కలుగుచున్నది)- బుద్ధినాశాత్ ప్రణశ్యతి=తెలివిచెడుటవలన నశింపుచున్నాఁడు.

బుద్ధినాశమనఁగా అంతఃకరణముచెడుట- అనఁగా ఇది చేయఁదగినది ఇది చేయఁదగనిది అను నేర్పాటు లేకపోవుట- దానివలన నశించుటయనఁగా పురుషార్థమునకు తగిలపోవుట- అని శంకరభాష్యము.

కామ మనఁగా విషయములను అనుభవింపక నిలువలేకపోవుట- సంమోహ మనఁగా కార్యాకార్యవివేకము లేకపోవుట- స్మృతిభ్రంశము అనఁగా తాను నడపించుచున్న ఇంద్రియజయము మొదలగుదానిని మఱచుట- బుద్ధినాశమనఁగా ఆత్మజ్ఞానమునందలి వ్యవసాయము (నిశ్చయము) పోవుట- దానివలన నశించుటయనఁగా సంసారములోఁబడుటయే-అని రామానుజభాష్యము.

సంమోహమనఁగా అకార్యములయందలి కోరిక- స్మృతివిభ్రమ మనఁగా శాస్త్రనిషేధములను మఱచుట- బుద్ధినాశమనఁగా అనిష్టనిషేధము అను దోషము నెడి జ్ఞానమె లేకపోవుట- ప్రణశ్యతిఅనుదానికి నరకము మొదలగు అనర్థములను పొందుచున్నాఁడు అనియర్థము- అని మధ్వభాష్యము.

రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయా నిన్ద్రియై శ్చరన్ ।
ఆత్మవశ్యై ర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధిగచ్ఛతి॥౬౪॥

రాగద్వేషవియుక్తైః ఆత్మవశ్యైః ఇన్ద్రియైః విషయాన్ చరన్=రాగద్వేషములులేనివై తనకులొంగియున్న ఇంద్రియములచేత విషయములను అనుభవింపుచున్నవాఁడై, విధేయాత్మా ప్రసాదమ్ అధిగచ్ఛతి=స్వాధీనమైనఅంతఃకరణముకలవాఁడై తేటను పొందుచున్నాఁడు.

స్వాధీనములైన ఇంద్రియములచేత శరీరముగలుచుటకై విడువశక్యముకాని విషయములను అనుభవింపుచు- ప్రసాదమనఁగా స్వస్థత- అని శంకరభాష్యము.

విషయాన్ చరన్=విషయములను తిరస్కరించియున్నవాఁడై- ప్రసాదమనఁగా నిర్మలమైన మనస్సు కలిగియుండుట- అని రామానుజభాష్యము

విషయములననుభవింపుచున్నను జయింపఁబడిన మనస్సుకలవాఁడు

మనస్సుయొక్క తేటను పొందుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హాని రస్యోపజాయతే।
ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి॥౬౫॥

ప్రసాదే (సతి) అస్య సర్వదుఃఖానామ్ హానిః ఉపజాయతే=ప్రసన్నతకలుగుచుండఁగా వీని సర్వదుఃఖములకును నాశము కలుగుచున్నది. ప్రసన్నచేతసః బుద్ధిః ఆశు పర్యవతిష్ఠతి=ప్రసన్నమైన యంతఃకరణముకలవాని బుద్ధి శీఘ్రముగా నిలకడకలదియగుచున్నది.

పర్యవతిష్ఠతే=ఆకాశమువలెనంతటనుండునదియగును. ఆత్మస్వరూపముచేత నిశ్చలమగుననుట- అని శంకరభాష్యము.

ప్రసన్నచేతసః=ఆత్మావలోకనమునకు విరోధులగు దోషములులేని మనస్సుకలవానికి. బుద్ధిః=ప్రత్యేకముగా ఆత్మవిషయమైన జ్ఞానము- అని రామానుజభాష్యము.

బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి=జ్ఞానము బ్రహ్మపరోక్షత్వముచేత లెస్సగా స్థితిని చేయును- ప్రసాదమనఁగా తనప్రియత్నము లేకయైనను తలుచుగా విషయములయందు ప్రవర్తింపకపోవుట- అనిమధ్వభాష్యము.

నాస్తి బుద్ధి రయుక్తస్య నచాయుక్తస్య భావనా।
నచా భావయత శ్శాన్తి రశాన్తస్య కుత స్సుఖమ్॥౬౬॥

అయుక్తస్య బుద్ధిః నాస్తి=యోగములేనివానికి జ్ఞానము లేదు- అయుక్తస్య భావనాచ న=యోగములేనివానికి భావనయును లేదు- అభావయతశ్చ శాన్తిః న=భావనచేయకున్నవానికి శాంతి లేదు. అశాన్తస్య సుఖమ్ కుతః?=శాంతిలేనివానికి సుఖము ఎక్కడది?

సమాధిలేనివానికి ఆత్మస్వరూపజ్ఞానంబును ఆత్మజ్ఞానమునందలి అభినివేశంబు(నిశ్చయము)ను కలుగదు- సుఖమనఁగా ఇంద్రియములు విషయానుభవపు ఆశనుండి మఱలుట- విషయములయందలియాశ దుఃఖమె- ఆశకలిగినప్పుడు సుఖలేశమైనను కలుగదు- అనిశంకరభాష్యము.

యోగమనఁగా భగవంతునియందు మనస్సునుంచుట- బుద్ధియనఁగా ప్రత్యేకముగా నాత్మను తెలిసికొనుట- భావనయనఁగా ఆత్మధ్యానము- శాంతియనఁగా విషయములయందలి స్పృహ(ఆశ) యుడుగుట- ఇది లేనివానికి, నిత్యమై, ఇంతకంటె నెక్కుడు లేదనఁదగిన సుఖము కలుగదు-

అని రామానుజభాష్యము.

అయుక్తుఁడనఁగా మనోనిగ్రహము లేనివాఁడు- బుద్ధియనఁగా వంచిజ్ఞానము- శాంతియనఁగా మోక్షము- అని మధ్వభాష్యము.

ఇన్ద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయతే।
తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయుర్నావమివామ్భసి॥౬౭॥

యత్ మనః=ఏ మనస్సు, చరతామ్ ఇన్ద్రియాణామ్ అను విధీయతే=విషయములననుభవింపుచున్న ఇంద్రియముల వెంటను ప్రవర్తింపచునో, తత్ అస్య ప్రజ్ఞామ్=అది వీని తెలివిని, వాయుః అమ్భసి నావమివ=గాలి నీటిలో ఓడనువలె, హరతి=ఆకర్షింపుచున్నది.

ఓడవాండ్ర యోడను గాలి, మార్గమును తప్పించి అపమార్గమునకు నడపించునట్లు ఇంద్రియముల ననుసరించెడి మనస్సు సంన్యాసి యొక్క ఆత్మానాత్మవివేకమువలనఁగలిగిన జ్ఞానమును నశింపఁజేయును- అని శంకరభాష్యము.

ప్రజ్ఞయనఁగాఁ బ్రత్యేకముగా నాత్మను తెలిసికొనుట- వాయువనగా ఎదురుగాలి-అని రామానుజభాష్యము.

విధీయతే=ఈశ్వరుని చేతఁజేయఁబడుచున్నదో- ప్రజ్ఞామ్=శ్రేష్ఠమైనజ్ఞానమును- ఇఁకపుట్టబోవుదానింగూడ నివారింపుచున్నది-పుట్టినదానిని తిరస్కరింపుచున్నది అనిమధ్వభాష్యము.

తస్మాద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః।
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥౬౮॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, తస్మాత్=ఆహేతువువలన, యస్య ఇన్ద్రియాణి సర్వశః ఇన్ద్రియార్థేభ్యః నిగృహీతాని=ఎవ్వని ఇంద్రియములు అంతటను విషయములనుండి నిగ్రహింపఁబడినవో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని బుద్ధి నిలకడకలది.

కాఁబట్టి సమస్తవిధముల నిగ్రహింపఁబడిన యింద్రియములు కలవాఁడే జ్ఞాని- అనిమధ్వభాష్యము.

యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ।
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః॥౬౯॥

సర్వభూతానాం యా నిశా=సమస్తప్రాణులకును ఏది రాత్రియో, తస్యాం సంయమీ జాగర్తి=దానిలో యోగి మేలుకొనుచున్నాడు. యస్యాం భూతాని జాగ్రతి=దేనియందు భూతములు మేలుకొనుచున్నవో, సా పశ్యతః మునేః నిశా=అది తెలిసికొనుచున్న మునికి రాత్రి.

సర్వప్రాణులకు రాత్రియనునది పరమార్థతత్త్వము-జ్ఞానికి రాత్రియనునది లౌకికవైదికవ్యవహారము- అని శంకరభాష్యము.

సర్వభూతములకు రాత్రియనునది ఆత్మజ్ఞానము- జ్ఞానికి రాత్రియనునది శబ్దాదివిషయజ్ఞానము- అని రామానుజభాష్యము.

సమస్తభూతములకు రాత్రియగునది పరమేశ్వరస్వరూపము- దాని యందు జ్ఞాని మేలుకొనుచుండును [illegible] జ్ఞానము గలవాడగు నట- జ్ఞానికి రాత్రి విషయస్వరూపము- [illegible] వాడు- అని మధ్వభాష్యము.

ఆపూర్యమాణ మచలప్రతిష్ఠం
సముద్ర మాపః ప్రవిశన్తి యద్వత్ ।
తద్వత్కామా యం ప్రవిశన్తి సర్వే
స శాన్తి మాప్నోతి న కామకామీ ॥ ౭౦ ॥

ఆపూర్యమాణమ్ అచలప్రతిష్ఠమ్ సముద్రమ్=నిండుచున్నను చలింపని స్థితిగల సముద్రమును, ఆపః యద్వత్ ప్రవిశన్తి=నీళ్లు ఎట్లు చొచ్చుచున్నవో, తద్వత్ సర్వే కామాః యం ప్రవిశన్తి=అట్లే అన్ని కోరికలును ఎవ్వనిని చొచ్చుచున్నవో, సః శాన్తిమ్ ఆప్నోతి=వాడు శాంతిని పొందుచున్నాడు- కామకామీ శాన్తిమ్ న ఆప్నోతి=కామములుగోరువాడు శాంతిని పొందడు.

సమస్తమైనకోరికలును ఎవ్వనికి ఆత్మయందే అణగుచున్నవో, వాడు మోక్షమును పొందును- అని శంకరభాష్యము.

శబ్దాదివిషయములు ఇంద్రియగోచరములైనను [illegible] ఎవ్వడు తనయాత్మావలోకనతృప్తిచేత వికారములేనివాడై యుండునో, వాడు నిస్పృహతను పొందును- అని రామానుజభాష్యము.

ఎవ్వడు విషయములందే నిండబడినవాడైనను [illegible]

ప్రయత్నమును చేయఁడో, విషయములు లేనిచో శోషింపఁడో, వాఁడు మోక్షముం జెందును. అని మధ్వభాష్యము.

విహాయ కామాన్ యస్సర్వాన్ పుమాంశ్చరతి నిస్స్పృహః।
నిర్మమో నిరహంకార స్సశాన్తి మధిగచ్ఛతి॥ ౭౧॥

యః పుమాన్ = ఏ పురుషుఁడు, సర్వాన్ కామాన్ విహాయ = అన్ని కోరికలను విడిచి, నిస్స్పృహః నిర్మమః నిరహంకారః చరతి = ఆశ లేనివాఁడును మమకారము లేనివాఁడును అహంకారము లేనివాఁడునై సంచరింపుచున్నాఁడో, సః శాన్తిమ్ అధిగచ్ఛతి = వాఁడు శాంతిని పొందుచున్నాఁడు.

చరతి అనుదానికి జీవనమాత్రవ్యాపారమే మిగిలి తిరుగుచున్నాఁడో అనియర్థము- అహంకారమనఁగా తనను గొప్పఁజేసికొనుట- శాంతి అనఁగా అన్నిసంసారదుఃఖములు నడఁగుటయనెడి మోక్షము- అని శంకరభాష్యము,

కామములనఁగా కోరఁబడెడి శబ్దాదివిషయములు- నిరహంకారః = దేహమునందు ఆత్మాభిమానము లేనివాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

కామములనఁగా విషయములు- చరతి = భక్షింపుచున్నాఁడో- నేను భక్షింపుచున్నాననే అహంకారమమకారములులేనివాఁడై ముక్తిని పొందును- అని మధ్వభాష్యము.

ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి।
స్థిత్వాఽస్యా మన్తకాలేఽపి బ్రహ్మనిర్వాణ మృచ్ఛతి॥ ౭౨॥

(హే) పార్థ! ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః = (ఓ) అర్జునుఁడా! ఇది బ్రహ్మసంబంధమైనస్థితి- ఏనాం ప్రాప్య నముహ్యతి = దీనిని పొంది మోహముం జెందఁడు- అన్తకాలేఽపి అస్యాం స్థిత్వా = చరమవయస్సునందుఁగూడ దీనిలో ఉండి, బ్రహ్మనిర్వాణమ్ ఋచ్ఛతి = బ్రహ్మానందమును పొందుచున్నాఁడు.

అన్నికర్మములనువిడిచి బ్రహ్మస్వరూపముగానుండుటయనెడి జ్ఞానము, బ్రాహ్మీ స్థితి అని చెప్పఁబడినది- వార్ధకమున సన్యసించినవాఁడుఁగూడ మోక్షమునుపొందఁగా బ్రహ్మచర్యమునుండియే సంన్యసించి జీవ

న్కాలమంతయు బ్రహ్మమునందె యున్నవానికి మోక్షము కలుగునని చెప్పవలయునే? అని శంకరభాష్యము.

నిత్యాత్మజ్ఞానము కలవాఁడై సంగములేని కర్మముల నాచరించుటయె, బ్రహ్మమును పొందించునదిగాన, బ్రాహ్మీ స్థితిః అని చెప్పఁబడినది- ఇట్టి కర్మస్థితిని బొంది తిరిగియు సంసారముం జెందఁడు- బ్రహ్మనిర్వాణము అనఁగా నిర్వాణమయమగు బ్రహ్మమును, అనఁగా సుఖైకస్వరూపంబగు నాత్మను పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రాహ్మీ=బ్రహ్మవిషయమగు, స్థితిః=లక్షణము- అంతకాలమందైనను ఈస్థితిలో నిలిచియె బ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు-లేనియెడను జన్మాంతరమును పొందుచున్నాఁడు- జ్ఞానులకుఁగూడ ప్రారబ్ధకర్మ మున్నయెడను మఱియొకటి శరీరము కలుగును- నిర్వాణం బ్రహ్మ=శరీరములేని బ్రహ్మమును- శరీరము లేకపోవుటయనఁగా ప్రకృతివలనఁగలిగిన శరీరము లేకుండుటకాని ఎల్లప్పుడును ఆనందరూపమై అంతటను పరిపూర్ణమైన అప్రాకృతశరీరము లేకపోవుటకాదు- ఆశరీరమునె తన మాయ చేత పరిచ్ఛిన్నమునుజేసి రామకృష్ణాదిరూపములుగాఁజూపును- ఎల్లప్పుడును అన్నిశరీరములయందును లెక్కలేని అనంతములైన గుణములు కలవియు దోషము లేమియులేనిదియునగు నారాయణుఁడను పరబ్రహ్మమును అపరోక్షజ్ఞానముచేఁ బొందుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సాం
ఖ్యయోగో నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతి
పాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణా
ర్జున సంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో
సాంఖ్యయోగప్రతిపాదకంబగు
రెండవయధ్యాయము.

మూడవయధ్యాయము.

అర్జునఉవాచ.

జ్యాయసీచే త్కర్మణస్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన।
తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ॥౧॥
వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే।
తదేకం వద నిశ్చిత్య యేన శ్రేయోఽహ మాప్నుయామ్॥౨॥

(హే)జనార్దన!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, బుద్ధిః కర్మణః జ్యాయసీ తే మతా చేత్=జ్ఞానము కర్మముకంటె శ్రేష్ఠమైనదిగా నీకుఇష్టమయ్యెనేని, (హే)కేశవ!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, తత్=అందువలన, ఘోరే కర్మణి మామ్ కిం నియోజయసి?=ఘోరమైన కర్మమునందు నన్ను ఏల ప్రవర్తింపఁజేయుచున్నావు?- వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన=కలతగానుండెడిదానివంటి వాక్యముచేత, మే బుద్ధిం మోహయసీవ=నా బుద్ధిని మోహింపఁజేయుచున్నట్లు ఉన్నావు- యేన అహమ్ శ్రేయః ఆప్నుయామ్=దేనిచేత నేను మేలును పొందుదునో, తత్ ఏకమ్ నిశ్చిత్య వద=అట్టి ఒక్కదానిని నిశ్చయించి చెప్పుము.

ఈయర్జునప్రశ్నముచే జ్ఞానకర్మసముచ్చయము అనఁగా జ్ఞానముతోతుల్యముగా కర్మమునుఁగూడ చేర్చి యాచరించుట సిద్ధాంతముకాదని స్పష్టపటుపఁబడినది- అనిశంకరభాష్యము.

జ్ఞాననిష్ఠయె ఆత్మావలోకనమునకు సాధనము-కర్మనిష్ఠ అజ్ఞాననిష్ఠను కలుగఁజేయునది- ఇంద్రియముల వ్యాపారములన్నియు నడుగుటచేఁ గలిగెడి ఆత్మావలోకనమె సాధింపవలసినదైనచో సకలకర్మములను వదిలి జ్ఞానమునె యాచరించుటయందు నన్ను నియోగింపుము- సర్వేంద్రియవ్యాపారరూపమైనకర్మమున నన్నేల నియోగించెదవు- అనిరామానుజభాష్యము.

కర్మముకన్న జ్ఞానము మిక్కిలి యుత్తమమైనదని చెప్పితివి- అట్లయ్యెనేని నివృత్తికర్మముల విడిచి యుద్ధమనెడి ఘోరమయినకర్మమందు నన్నేల నియోగింపుచున్నావు? అని మధ్వభాష్యము.

లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా మయా ప్రోక్తా పురాఽనఘ।
జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్॥౩

(హే) అనఘ = (ఓ) పాపములు లేనివాఁడా!, అస్మిన్ లోకే = ఈ లోకము నందు, పురా ద్వివిధా నిష్ఠా మయా ప్రోక్తా = పూర్వము రెండువిధము లుగల నిష్ఠ నాచేత చెప్పఁబడినది- సాంఖ్యానామ్ జ్ఞానయోగేన (నిష్ఠా ప్రోక్తా) = జ్ఞానులకు జ్ఞానమనెడియోగముచేత (నిష్ఠ చెప్పఁబడినది).

పూర్వమునందు అనఁగా సృష్ట్యాదియందు- వేదార్థసంప్రదాయమును బయలుపుచ్చినప్పుడు- నిష్ఠయనఁగా అనుష్ఠేయమందలి తాత్పర్యము- జ్ఞానయోగము బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునందే సంన్యసించిన పరమహంసపరివ్రాజకులకు- అట్లుకాక కర్మములనాచరించెడి వారికి కర్మయోగము- అని శంకరభాష్యము.

సంఖ్య అనఁగా బుద్ధి- దానితోఁగూడినవారు సాంఖ్యులు- ఆత్మమాత్రవిషయమైన జ్ఞానముకలవారు- దానికితగనివారై కర్మయోగాధికారులైనవారు యోగులు- విషయములయందు వ్యాకులమైన బుద్ధి కలవారికి కర్మయోగమున నధికారము- వ్యాకులముకాని బుద్ధికలవారికి జ్ఞానయోగమున నధికారము- కాఁబట్టి వ్యామిశ్రమైన వాక్యము చెప్పఁబడలేదు- అని రామానుజభాష్యము.

సనకాదులవలె గృహస్థాదికర్మములను విడిచి జ్ఞాననిష్ఠులైనవారును, జనకాదులవలె గృహస్థాదికర్మములలోనుండియె జ్ఞాననిష్ఠులైనవారు నని రెండువిధములైన జనులు కలరు- అందు మొదటివారు సాంఖ్యులు- రెండవవారు యోగులు- జ్ఞాననిష్ఠులైనను అధికారికులగుటవలన ఈశ్వరేచ్ఛచేతనను లోకసంగ్రహార్థమగుటవల్లనును కర్మయోగ్యులయినవారును యోగులు- ఈశ్వరేచ్ఛచేతనె కర్మమును చేసెడివారు ప్రియవ్రతాదులు- నీవు జనకాదులవలె కర్మములనాచరించుచునె జ్ఞాననిష్ఠ తగినవాఁడవు- అని మధ్వభాష్యము.

న కర్మణామనారంభాన్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే।
న చ సంన్యసనాదేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి॥౪॥

కర్మణామ్ అనారంభాత్ = కర్మములను ఆచరింపకపోవుటవలన, పురుషః నైష్కర్మ్యమ్ నాశ్నుతే = మనుష్యుఁడు జ్ఞాననిష్ఠను పొందఁడు- సంన్యసనాదేవచ సిద్ధిం న సమధిగచ్ఛతి = కర్మములను విడుచుటమా

క్రమముననె జ్ఞానసిద్ధిని పొందఁడు.

ఈజన్మమునఁగాని జన్మాంతరమునఁగాని అనుష్ఠింపఁబడిన కర్మములు పాపక్షయకారణములగుటను అంతఃకరణశుద్ధిని కలుగఁజేసి జ్ఞానోత్పత్తిద్వారమున జ్ఞాననిష్ఠకు కారణములగును- అంతఃకరణశుద్ధి లేక వట్టి కర్మపరిత్యాగ మాత్రముచేత జ్ఞానసిద్ధి కలుగదు- అని శంకరభాష్యము

అనారంభమనఁగా కర్మములను ఆరంభింపకయె పోవుట. సంన్యాసనమనఁగా ఆరంభించినవానిని విడుచుట- ఫలాభిసంధిలేక కర్మములచే భగవంతుని నారాధించినఁగాని అనాదికాలమునుండియున్న పాపములు పోయి అవ్యాకులేంద్రియత్వపూర్వకముగు ఆత్మనిష్ఠ కలుగదు- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములను అనఁగా యుద్ధము మొదలగు వానిని చేయకపోవుటవలన నైష్కర్మ్యమనఁగా కామ్యకర్మములను విడుచుటచేఁ బొందఁబడెడి మోక్షము కలుగదు- జ్ఞానము మోక్షసాధనముగాని కర్మములం జేయకపోవుటగాదు- ఇందుకు హేతువు పురుషుఁడగుట- ఎల్లప్పుడును స్థూలమైనను సూక్ష్మమైనను పురము (శరీరము)తోఁగూడియె యుండువాఁడు. కర్మములను చేయకపోవుటవలననె ముక్తి కలుగునేడను స్థావరములకు ముక్తి కలుగవలయును- సంన్యాసనమనఁగా కామ్యకర్మములను విడుచుట- కామములేని కర్మములనాచరించుటచే నంతఃకరణశుద్ధి కలిగి జ్ఞానముచే మోక్షము కలుగును- యత్యాశ్రమము ప్రయతత్వము (మనస్సమాధానము) కొఱకును భగవంతునికి సంతోషము కలుగుటకునైయున్నది- గృహస్థులు ఇతర కర్మములలో ప్రవర్తించుటవలన అప్రయతులై యుందురు- అధికారికులు గృహస్థులైయె ప్రయతులగుటను సమర్థులగుదురు- అని మధ్వభాష్యము.

నహి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్ ।
కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః ॥ ౫ ॥

కశ్చిదపి జాతు క్షణమపి = ఒకానొకఁడును ఒక్కప్పుడు క్షణకాలము, అకర్మకృత్ న తిష్ఠతిహి = కర్మములను చేయనివాఁడు ఆగుచు గదా- సర్వః అవశః = సమస్తమైనవాఁడును అస్వాధీనుఁడై

ప్రకృతిజైః గుణైః కర్మ కార్యతే హి=ప్రకృతివలనఁగలిగిన సత్త్వరజస్తమోగుణములచేత కర్మము చేయింపఁబడుచున్నాఁడుగదా.

జ్ఞానులకు సత్త్వాదిగుణములచే కదల్పఁబడుట లేదుగాన ఈశ్లోకము అజ్ఞవిషయము. అజ్ఞః=అజ్ఞుఁడు, అను పదమును తెచ్చికొని యన్వయించునది. అని శంకరభాష్యము.

కర్మయోగముచేత ప్రాచీనపాపములను నశింపఁజేసికొని, సత్త్వాది గుణములను స్వాధీనము చేసికొని, నిర్మలమైనయంతఃకరణముకలవానిచే సంపాదింపవలసినది జ్ఞానయోగము. అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములను సర్వవిధములను వీడుచుట శక్యముకాదు. అని మధ్వభాష్యము.

కర్మేన్ద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్।
ఇన్ద్రియార్థాన్ విమూఢాత్మా మిథ్యాచారస్స ఉచ్యతే॥౬

యః కర్మేన్ద్రియాణి సంయమ్య=ఎవ్వఁడు కర్మేంద్రియములను* నియమించికొని, ఇన్ద్రియార్థాన్ మనసా స్మరన్ ఆస్తే=ఇంద్రియవిషయములను మనస్సుచేత తలంచుచును ఉన్నాఁడో, సః విమూఢాత్మా మిథ్యాచారః (ఇతి) ఉచ్యతే=వాఁడు మోహమును జెందినమనస్సుకల మిథ్యాచారుఁడు (అని) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

ఆత్మజ్ఞానము లేనివాఁడు కర్మములం జేయకుండుట యయుక్తము. మిథ్యాచారుఁడనఁగా పాపాచారుఁడు. అని శంకరభాష్యము.

పాపము నశింపకపోవుటవలన అంతఃకరణజయము లేనివాఁడైయును ఆత్మజ్ఞానమున ప్రవర్తించి విషయాసక్తమైన మనస్సుకలవాఁడు, ఒక-విధముగా నుద్దేశించి మఱియొక-విధముగా నడచువాఁడుగాన మిథ్యాచారుఁడనఁబడుచున్నాఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

ఐనను కర్మములను శక్తికొలఁది విడువవలయును. అని మధ్వభాష్యము.

---

* వాక్కు, హస్తము, పాదము, గుదము, ఉపస్థము, అనునయిదును కర్మేంద్రియములు. వీని వివరణము సృష్టిసంగ్రహవిస్తరమున సుస్పష్టము గను-

యస్త్వింద్రియాణి మనసా నియమ్యారభతేఽర్జున।
కర్మేంద్రియైః కర్మయోగ మసక్తః స విశిష్యతే॥ ౭॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, యస్తు ఇంద్రియాణి మనసా నియమ్య=ఎవ్వఁడైతే ఇంద్రియములను మనస్సుచేత నియమించి, అసక్త(స్సన్)కర్మేంద్రియైః కర్మయోగమ్ ఆరభతే=ఫలసంగము లేనివాఁడై కర్మేంద్రియములచేత కర్మయోగమును ఆరంభించుచున్నాఁడో, సః విశిష్యతే=వాఁడు విశేషించుచున్నాఁడు.

ఇట్లు కర్మముల నాచరించెడి యజ్ఞుఁడు, వెనుకటి మిథ్యాచారునికంటె శ్రేష్ఠుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మావలోకనమందు మనస్సుకలవాఁడై, తనకు అలవాటుపడిన విషయములవంటివైన శాస్త్రీయకర్మములయందు ఇంద్రియములను నియమించి, సంగములేక కర్మములం జేయువాఁడు ప్రమాదము నూహించుటకైన నవకాశము లేకపోవుటచే, జ్ఞాననిష్ఠుఁడైనపురుషునికంటెను విశేషించుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకటి శ్లోకములో మనస్సుచేత తలంచుచును అనియు, ఈశ్లోకమున మనస్సుచేత నియమించి అనియు చెప్పుటచే మనస్సు ప్రయోజకము అని తెలియఁజేయఁబడినది- కర్మయోగమనఁగా సంన్యాసము నొందల యిన వర్ణాశ్రమధర్మములన్నియుంగాని ఒక్క గృహస్థకర్మము మాత్రమె కాదు- కాఁబట్టి తప్పక స్వవర్ణాశ్రమోదితమైన కర్మమును చేయుము- అని మధ్వభాష్యము.

నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః।
శరీరయాత్రాఽపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యేదకర్మణః॥

త్వం నియతం కర్మ కురు=నీవు నియతమైన కర్మమును చేయుము, అకర్మణః కర్మ జ్యాయః హి=అకర్మముకంటె కర్మము శ్రేష్ఠము గదా-అకర్మణః తే శరీరయాత్రాపి చ నప్రసిద్ధ్యేత్=కర్మములులేని నీకు శరీరము నిలుచుటకూడను సిద్ధింపదు.

నియతమనఁగా నిత్యము- ఫలములేక ఏయధికారికి ఏకర్మము విధింపఁబడుచున్నదో, వానికి అదినియతకర్మము- అకర్మమనఁగా కర్మమెుంం జేయకపోవుట- అనిశంకరభాష్యము.

నియతమ్=వ్యాపింపఁబడినది- ప్రకృతిసంబంధము కలవానిచేత కర్మము వ్యాపింపఁబడినదిగదా- ప్రకృతిసంపర్కము అనాదివాసనచే కలిగినది- అకర్మమనఁగా జ్ఞానము- సాధనముపూర్తియగువఱకు శరీరమును నిలబెట్టికొనుట ఆవశ్యకము- న్యాయముగా సంపాదింపఁబడిన ధనముచేత పంచమహాయజ్ఞాదులంజేసి మిగిలిన యన్నముచే శరీరమును నిలబెట్టికొనవలయును- కాఁబట్టి జ్ఞాననిష్ఠునికిఁగూడ శరీరము నిలిచియుండువఱకు, సాధనము పూర్తియగునందాక, మహాయజ్ఞములు మొదలైన నిత్యనైమిత్తిక కర్మములు ముఖ్యముగాఁ జేయవలసినవి- కర్మయోగమునందుఁగూడ ఆత్మ కర్త కాఁడను తలంపు ఉండవలసినది గాన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానము అంతర్భవించియే యున్నది- ప్రకృతిసంసర్గము కలవానికి కర్మయోగము సుకరంబును ప్రమాదము లేనిదియు- కాఁబట్టి జ్ఞాననిష్ఠకు యోగ్యుఁడైనవానికింగూడ జ్ఞానయోగముకన్న కర్మయోగమె శ్రేష్ఠము- కావున నీవు కర్మమును చేయుము- అని రామానుజభాష్యము.

నియతమనఁగా తనవర్ణమునకును ఆశ్రమమునకును తగినది- అని మధ్వభాష్యము.

యజ్ఞార్థాత్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబన్ధనః।
తదర్థం కర్మ కౌన్తేయ ముక్తసఙ్గస్సమాచర ॥౯॥

యజ్ఞార్థాత్ కర్మణః అన్యత్ర=యజ్ఞార్థమైన కర్మముకన్న మిగిలినవిషయమునందు, అయం లోకః కర్మబన్ధనః (భవతి)=ఈలోకము కర్మముబంధనముగాఁగలది (అగుచున్నది)=(హే కౌన్తేయ !=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, ముక్తసంగః (సన్) తదర్థం కర్మ సమాచర=ఫలసంగము లేనివాఁడ(వగుచు) యజ్ఞార్థమైన కర్మమును ఆచరింపుము.

యజ్ఞశబ్దమునకు ఈశ్వరుఁడర్థము- ఈశ్వరునికొఱకు చేయఁబడెడి కర్మము యజ్ఞార్థము- అని శంకరభాష్యము.

యజ్ఞార్థమనఁగా యజ్ఞము మొదలగు శాస్త్రీయకర్మములకొఱకైన ద్రవ్యార్జనము మొదలయినవి- ఆత్మార్థప్రయోజనములగు కర్మములచేత ఈలోకము బంధముకలదియగును- తనప్రయోజనముకొఱకైన దనుతలంపు చేఁగవిడిచి సంగము లేనివాఁడవై ధనసంపాదనము మొదలగు

దానిం జేసి యజ్ఞాదులం జేసినచో, దానిచే నారాధింపఁబడి భగవంతుఁడు అనాదికాలప్రవృత్తంబగు కర్మవాసనను తెగఁగొట్టి కలఁత లేని ఆత్మావలోకనమును కలుగఁజేయును- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞశబ్దమునకు విష్ణువు అర్థము- యజ్ఞార్థమై సంగము లేని కర్మము బంధకము కాదు- అని మధ్వభాష్యము.

సహయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః।
అనేన ప్రసవిష్యధ్వ మేషవో స్త్విష్టకామధుక్॥

ప్రజాపతిః సహయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్వా=ప్రజాపతి కర్మములతోఁ గూడిన ప్రజలను సృజించి, పురా ఉవాచ=తొల్లి (ఇట్లు) అనెను- అనేన ప్రసవిష్యధ్వమ్=దీనిచేత వృద్ధి పొందుఁడు, ఏషః వః ఇష్టకామధుక్ అస్తు=ఇది మీకు కోరినకోరికలను ఇచ్చునది అగును.

ప్రజాపతి అనఁగా ప్రజలను సృజించువాఁడు- కామములు అనఁగా ఫలములు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రజాపతి అనఁగా సర్వేశ్వరుఁడు ఇష్టకామధుక్=ఇష్టములైన, మోక్షమును దానికి అనుగుణములైన కామములను, ఇచ్చునది- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకము వెనుక చెప్పఁబడినదానికి అర్థవాదము- అని మధ్వభాష్యము.

దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయన్తు వః।
పరస్పరం భావయన్తః శ్రేయః పర మవాప్స్యథ॥౧౧॥

అనేన దేవాన్ భావయత=దీనిచేత దేవతలను కలుగఁజేయుఁడు- తే దేవాః వః భావయన్తు=ఆ దేవతలు మిమ్మును కలుగఁజేయుదురు- పరస్పరం భావయన్తః=అన్యోన్యము పోషించుచున్నవారై, పరమ్ శ్రేయః అవాప్స్యథ=గొప్ప మేలును పొందఁగలరు.

భావయత=వృద్ధిపొందింపుఁడు- భావయన్తు=వర్షము మొదలగువానిచే వృద్ధిపొందింతురు- జ్ఞానము కలిగి తద్ద్వారమున మోక్షమును పొందుదురు అని శంకరభాష్యము.

భావయత=ఆరాధింపుఁడు- భావయన్తు=పోషింతురు- పరం శ్రేయః=మోక్షమును- అని రామానుజభాష్యము.

ఇష్టాన్ భోగాన్ హి వో దేవా దాస్యన్తే యజ్ఞభావితాః।
తైర్దత్తా న ప్రదాయైభ్యో యో భుఙ్క్తే స్తేన ఏవసః॥౧౨॥

యజ్ఞభావితాః దేవాఃహి=యజ్ఞములచేత భావింపఁబడిన దేవతలుగదా, వః ఇష్టాన్ భోగాన్ దాస్యన్తే=మీకు ఇష్టములైన భోగములను ఈఁగలరు- తైః దత్తాన్=వారిచేత ఈబడినవానిని, ఏభ్యః అప్రదాయ యః భుఙ్క్తే=వీరికి ఈయక ఎవ్వఁడు అనుభవింపుచున్నాఁడో, సః స్తేనఏవ= వాఁడు దొంగయె.

భావితులనఁగా వృద్ధిపొందింపఁబడినవారు- అనఁగా సంతోషపెట్టఁబడినవారనుట- భోగములనఁగా స్త్రీపుత్రపశ్వాదులు- దేవతల స్వమ్మును అపహరించుటచే దొంగయగును- అని శంకరభాష్యము.

భావితులనఁగా ఆరాధింపఁబడినవారు- దేవతలు పైపైని వెండియు తమనారాధించుటకు తగిన భోగములను భగవంతుఁడు అన్నాఁగాఁవారై ఇత్తురు- చౌర్యమ(దొంగతనము) అనఁగా ఇతరులచేత తమకార్యమునకై సంపాదింపఁబడి వారిదైయున్న వస్తువును తనదని తలంచుచు దానిచే తనను పోషించికొనుట- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞశిష్టాశినస్సన్తో ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః।
భుఞ్జతే తే త్వఘం పాపా యే పచన్త్యాత్మకారణాత్॥౧౩॥

యజ్ఞశిష్టాశినః సన్తః=యజ్ఞములు చేయఁగా మిగిలినదానిని తినెడి సత్పురుషులు, సర్వకిల్బిషైః ముచ్యన్తే=అన్నిపాపములచే విడువఁబడుదురు- యే ఆత్మకారణాత్ పచన్తి=ఎవ్వరు తమనిమిత్తము వండుకొనుచున్నారో, తే పాపాః అఘం భుఞ్జతే=ఆ పాపులు పాపమునె తినుచున్నారు.

దేవయజ్ఞాదులనుచేసి అమృతమను పేరుగల తచ్ఛేషమును భుజించుటచే చుల్లి(పొయ్యి)మొదలగు పంచసూనల(అయిదుహింసాస్థానముల)చేఁ గలిగెడు పాపములచేతనును, ప్రమాదమువలనఁ గలిగెడు పాపములచేనను, విడువఁబడుదురు- అని శంకరభాష్యము. (౧ దేవయజ్ఞము అనఁగా నిత్యము అగ్నిలో హోమములుచేయుట- ౨ బ్రహ్మయజ్ఞము అనఁగా నిత్యమును అధ్యయనముచేయుట- ౩ పితృయజ్ఞము- అనఁగా ప్రతిదినమును పితృదేవతలను తృప్తిని బొందించుట- ౪ మనుష్యయజ్ఞము-

నఁగా ప్రతిదినమువచ్చిన అతిథులకు భోజనముపెట్టుట, ౫ భూతయజ్ఞము. అనఁగా నిత్యమును జంతువులకు బలివేయుచుండుట- ఇవి పంచమహాయజ్ఞములనియెదరు- పంచసూనలనునవి ౧ చుల్లి(పొయ్యి) ౨ కుట్టని(రోకలి) 3 పేషణి(పొత్రము) ౪ ఉదకుంభి(నీళ్లకడవ) ౫ మార్జని(చీపురుకట్ట) వీనివలన చిన్నచిన్నపురుగులు మొదలగువానికి హింసకలుగును గాన ఇవి పంచసూనలని చెప్పఁబడును.

ఇంద్రాదిస్వరూపముగానున్న పరమపురుషుని ఆరాధించుటకై ద్రవ్యములను సంపాదించి వానిచే అట్టి భగవంతుని ఆరాధించి శేషమువలన తమను పోషించుకొనువారు అనాదికాలముసుండిసంపాదింపఁబడినవై ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానమునకు విరోధులైన సమస్తపాపములచే, విముక్తులగు దురు- ఇంద్రాదిస్వరూపుఁడగు పరమపురుషునిచే తననారాధించుటకై ఈబడిన ద్రవ్యములను తమకొఱకై వండుకొని తినెడి పాపాత్ములు పాపమునే తినుచున్నారు- పాపముగాఁబరిణమించునదిగాన పాపమని చెప్పఁబడుచున్నది- ఆత్మావలోకనమున వైముఖ్యముకలవారై నరకమును పొందుదురు అని రామానుజభాష్యము.

అన్నాద్భవన్తి భూతాని పర్జన్యా దన్నసంభవః।
యజ్ఞా ద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః॥ ౧౪॥
కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షరసముద్భవమ్।
తస్మా త్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్॥ ౧౫॥
ఏవం ప్రవర్తితంచక్రం నానువర్తయతీహయః।
అఘాయు రిన్ద్రియారామో మోఘం పార్థ సజీవతి॥ ౧౬॥

అన్నాత్ భూతాని భవన్తి=అన్నమువలన భూతములు కలుగుచున్నవి- పర్జన్యాత్ అన్నసంభవః (భవతి=మేఘమువలన అన్నము కలుగుట (అగుచున్నది)- యజ్ఞాత్ పర్జన్యః భవతి=యజ్ఞమువలన మేఘము కలుగుచున్నది- యజ్ఞః కర్మసముద్భవః=యజ్ఞము పనివలనఁగలుగునది- కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి=కర్మమును బ్రహ్మమువలనఁబుట్టుకకలదానిగాను ఎఱుంగుము- బ్రహ్మ అక్షరసముద్భవమ్=బ్రహ్మము అక్షరునివలనపుట్టుకగలది- తస్మాత్=ఆహేతువువలన, సర్వగతం బ్రహ్మ=సర్వమును చేరియున్న బ్రహ్మము, నిత్యం యు

జ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్=నిత్యముగా యజ్ఞమున నిలిచియున్నది- ఏవమ్ ప్రవర్తితమ్ చక్రమ్=ఇట్లు ప్రవర్తింపఁజేయఁబడిన చక్రమును, ఇహ యః నానువర్తయతి=ఇచ్చటను ఎవ్వఁడు అనువర్తింపఁడో; (హే) పార్థ!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, సః అఘాయుః ఇన్ద్రియారామః (స్సన్)=వాఁడు పాపజీవనముకలవాఁడును ఇంద్రియములచేత నేక్రీడించుచున్నవాఁడు (నగుచు), మోఘమ్ జీవతి=వ్యర్థముగా బ్రదుకుచున్నాఁడు.

యజ్ఞమనఁగా యజ్ఞముచేయుటవలనఁగలిగెడి అపూర్వము-(అదృష్టము- అనఁగా నిచ్చటపుణ్యము)- కర్మ మనఁగా ఋత్విక్కులతోఁగూడి యజమానుఁడుచేసెడివ్యాపారము- బ్రహ్మోద్భవమనఁగా వేదముచేఁబ్రకాశింపఁజేయఁబడినదియనుట- అక్షరము అక్షరునివలన అనఁగా పరమాత్మవలనఁగలిగినది- పరమాత్మవలనపుట్టుటనే అన్నివిషయములందెలియఁజేయుటను సర్వగతంబయ్యెను యజ్ఞవిధియే ప్రధానముగాఁగలది- కర్మాధికారియైన యెవ్వఁడు ఈజగచ్చక్రమును అనువర్తింపఁడో, వాఁడునిరర్థకజీవనముకలవాఁడు- కాఁబట్టి జ్ఞానికానివాఁడు కర్మమునుచేయవలసినదియె- అనిశంకరభాష్యము.

యజ్ఞమనఁగా కర్మమె- అది ధనముసంపాదించుటమొదలగు యజమానవ్యాపారముచేఁగలుగునదిగాన కర్మోద్భవము- బ్రహ్మోద్భవమ్అనునప్పుడు బ్రహ్మశబ్దముప్రకృతిపరిణామరూపమైన శరీరమును చెప్పును- ఆవ్యాపారము శరీరమువలనఁగలుగునదియనియర్థము. అక్షర శబ్దమునకు జీవాత్మయర్థము- అన్నపానాదులచే తృప్తిబొందినజీవునిచేనిధిష్ఠింపఁబడినదై శరీరమువ్యాపారములంజేయుంగాన బ్రహ్మము అక్షరసముద్భవము అని చెప్పఁబడినది- సర్వగతమనఁగా సర్వాధికారులను పొందియున్నది యనుట- యజ్ఞేప్రతిష్ఠితమ్ అనువాక్యమునకు శరీరము యజ్ఞమునకు మూలమైనది అనియర్థము- అన్నమువలన భూతములు అనఁగా జీవులతోఁగూడిన శరీరములును, మేఘమువలన అన్నంబును, యజ్ఞమువలన మేఘంబును, యజ్ఞము యజమానుని వ్యాపారమువలనను, ఆవ్యాపారము జీవునితోఁగూడిన శరీరమువలనను, అట్టిశరీరములు తిరిగియును అన్నమువలననుఁ అనియిట్లు ఒకదానికొకటికారణములై చక్ర

ముపలెతిపసుచున్నాడనిని, కర్మయోగాధికారి గాని జ్ఞానయోగాధి కారిగాని ప్రవర్తింపఁజేయఁడేని, యజ్ఞశేషముచేత పొట్టపోసికొనుటలేదు గాన వాఁడు అఘాయువు- అనఁగా పాపములను చేయుటకైయైన ఆ యుస్సుకలవాఁడుగానీ పాపరూపముగాఁబరిణమించిన ఆయుస్సుకలవాఁడుగానీ రెండువిధములనుండెడి యాయుస్సుకలవాఁడుగానీ ఉగును-వాఁడు ఆత్మారాముఁడుకాఁడుగాన ఇంద్రియారాముఁడు. అనఁగా ఇంద్రియములె తోట అనఁగా విహారప్రదేశముగాఁగలవాఁడు అగును- యజ్ఞశేషముచే దేహపోషణము లేకపోవుటచే అతిశయించిన రజస్తమోగుణములుగలవాఁడై ఆత్మావలోకనమున విముఖుఁడగును- అనుటచే న తాను చేయుచుండెడిజ్ఞానయోగాది ప్రవృత్తియు నిష్ఫలంబగును- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములను చేయవలయుననుటకు మఱియొక్క హేతువుచెప్పఁబడుచున్నది- పర్జన్యుఁడనఁగా ఆదిత్యుఁడును మేఘచక్రాభిమానియగు దేవతయు- యజ్ఞమువలన ఆదిత్యుఁడుబలవృద్ధినిపొందును- మేఘచక్రము యజ్ఞమువలనకలుగుచుంగాన యజ్ఞాద్భవతిపర్జన్యఃఅనిచెప్పఁబడినది- యజ్ఞమనఁగా దేవతలకు హోమాదులంజేయుట-కర్మమనఁగా క్రియ(పని)- జీవులవ్యాపారములన్నియు పరమాత్మవలననె కలుగుచున్నవి ఏష హ్యేవ సాధుకర్మ కారయతి(ఇతఁడేగదా మంచి పనిని చేయించుచున్నాఁడు)అనిశ్రుతి-ప్రతిబింబమైనజీవునికి బింబమైన పరమాత్మనుపట్టియెకదా వ్యాపారము- పరబ్రహ్మముఅక్షరములచే స్ఫుటపఱుపఁబడును- ఆ యక్షరములు(వేదము)నిత్యములైనవి- ఇట్లు పరంపరచే యజ్ఞమునకు బ్రహ్మము అభివ్యంగ్యము(స్ఫుటపఱుపఁబడునది)గాన యజ్ఞమున ప్రతిష్ఠితముఅని చెప్పఁబడినది- ఆఅక్షరములు భూతములచే స్ఫుటపఱుపఁబడునవిగాన ఇది చక్రము- ఈజగచ్చక్రమును ఎవ్వఁడు అనుసరింపఁడో వాఁడు దానిని చెడఁగొట్టువాఁడుగానఅఘాయువనఁబడును- పాపముకొఱకైయైన ఆయుస్సుకలవాఁడు అనియర్థము- అనిమధ్వభాష్యము.

యస్త్వాత్మరతి రేవస్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః।
ఆత్మన్యేవచ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం నవిద్యతే॥౧౭॥

యః మానవస్తు=ఏ మనుష్యుఁడైతే, ఆత్మరతిరేవ=ఆత్మయందేలగ

_క్షీలవాఁడును, ఆత్మతృప్తశ్చ=తనయందె తృప్తినిపొందినవాఁడును, ఆత్మన్యేవ సంతుష్టశ్చ స్యాత్=ఆత్మయందె సంతోషించినవాఁడును అగునో, తస్య కార్యమ్ నవిద్యతే=వానికి చేయవలసినది లేదు.

ఆత్మను తెలిసికొని అజ్ఞానముతేనివా_రె పుత్రైషణాదులును లేనివా_రె శరీరమునిలుచుటకు మాత్రము భిక్షాచరణము చేయుచున్నవారికి ఆత్మజ్ఞానముతప్ప రెండవది చేయవలసినదిలేదు- ఆత్మయందె సంతోషించినవాఁడనుటచే అంతటను ఆశలేనివాఁడనుట- అని శంకరభాష్యము.

సాధనముల యొక్క-అపేక్షయె యాత్మదర్శనము కలవాఁడగు ముక్తునికి మహాయజ్ఞములు మొదలగు పరాశ్రమకర్మముల యక్క-ఱలేకపోవుటయని ఇఁక మూఁడుశ్లోకములచే చెప్పఁబడుచున్నది- ధారకపోషకభోగ్యములు§ మూఁడును ఆత్మయె ఎవనికగునో, వానికి, స్వయముగనె యాత్మస్వరూపము ఎల్లప్పుడును చూడఁబడుటచే, ఆత్మదర్శనముకొ[ఱ]కు చేయవలసినది ఏమియును లేదు- అని రామానుజభాష్యము.

ఆత్మయనఁగా పరమాత్మ- ఆపరమాత్మయొక్క- దర్శనము మొదలగుదానిచేఁగలిగిన సుఖము,రతి- ఇతరములు వలదు,అనెడి జ్ఞానము తృప్తి-ఆతృప్తిని కలుగఁజేసెడి సుఖమె సంతోషము- పరమాత్మదర్శనాది సుఖమును పొంది మిగిలినవానియందెల్లను తృప్తికలవాఁడగుటనె పరమాత్మయందె యుండి సంతోషించినవాఁడై మఱియేదియు సంతోషకారణము లేనివాఁడైన అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలోనున్నవానికి కర్మము లేదు- మిగిలినజ్ఞానికి కర్మము కలదు- మానవశబ్దమునకు జ్ఞానిఅనిఅర్థము-దీనిచె అపరోక్షజ్ఞానము కలవానికె అసంప్రజ్ఞాతసమాధికలుగునని తెలుపఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము.

నైవ తస్య కృతే నార్థో నాకృతే నేహ కశ్చన।
న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి దర్థవ్యపాశ్రయః॥ ౧౮॥

---

§ ధారకమనఁగా శరీరమును నిలువఁబెట్టెడి పానము (నీరు)-పోషకమనఁగా శరీరమునకు పుష్టినికలుగఁజేసెడియన్నము- భోగ్యముఅనఁగా మఘానుభవము కొఱకైన తోటలు, పూవుఁదండలు, చందనము, సంగీతము, వాద్యము- నాట్యము మొదలైనవి.

తస్య కృతేన అర్థః నైవ=వానికి చేయఁబడినదానిచే ప్రయోజన ము లేనేలేదు- ఇహ అకృతేన కశ్చన న=ఇచ్చట చేయఁబడనిదాని చే ఒకటియు లేదు- అస్య సర్వభూతేషు అర్థవ్యపాశ్రయః క శ్చిచ్చ న=వీనికి సమస్తభూతములయందును ప్రయోజనసాధనమైనది ఒకటియును లేదు.

ఆత్మజ్ఞానికి కర్మమును చేయుటచేత ప్రయోజనము లేదు- కర్మము ను చేయకపోవుటచేత ప్రత్యవాయము(తప్పు) లేదు- ఈతనికి బ్రహ్మ మొదలుకొని స్థావరమువఱకు నుండెడి భూతములలో నెక్కడా నివలనను కార్యము లేదు- కార్యమున్నయెడను గదా దానికొఱకు కర్మము నాచ రింపవలయును- అని శంకరభాష్యము.

ముక్తునికి ఎల్లప్పుడును ఆత్మదర్శనము సిద్ధమగుటను ఆత్మదర్శన ముకొఱకైన సాధనములను చేసినను చేయకున్నను ఏమియును ప్రయో జనము లేదు- ఆత్మకంటె నితరములగు నచేతనములయందు స్వయము గానె వైముఖ్యము గలవానికి ఆకాశాదిభూతములయందు ఒకటియును ప్రయోజనముగా నాశ్రయింపఁదగినది లేదు- అట్లున్నంగదా దాని యందు వైముఖ్యము కలుగుటకు సాధనమును ఆచరింపవలసినది- అని రామానుజభాష్యము.

అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలోనున్నవాఁడు దానిని విడిచి కర్మములు చే సినచో ప్రయోజనము లేదు- సంధ్యావందనాదులను చేయకపోయినను ప్రత్యవాయము లేదు- సమస్తభూతములయందును వీనికి ప్రయోజనము నకు ఆశ్రయము(నిమిత్తము) అయినది లేదు- అని మధ్వభాష్యము.

తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర।
అసక్తో హ్యాచరన్ కర్మ పర మాప్నోతి పూరుషః॥౧౯

తస్మాత్ అసక్తః(సన్) కార్యం కర్మ సతతం సమాచర=అందువ లన సంగము లేనివాఁడవు(అగుచు) చేయవలసిన కర్మమును ఎల్లప్పు డును ఆచరించుచుండుము- పూరుషః అసక్తః(సన్) కర్మ ఆచర న్=మనుష్యుఁడు సంగము లేనివాఁడు(అగుచు) కర్మమును ఆచరించు చున్నవాఁడై, పరమ్ ఆప్నోతి=పరమును పొందుచున్నాఁడు.

నీవు అట్టి జ్ఞానములో లేవు గాన, చేయవలసిన నిత్యకర్మమును

ఆచరింపుము- ఈశ్వరార్థమైన కర్మమును జేయుచు పురుషుఁడు మోక్షమును పొందుచున్నాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

సాధనములు లేకయె ఆత్మదర్శనము ఎవ్వనికి కలుగునో వానికే ఆత్మదర్శనసాధనములయక్కఱలేదు- సాధనములం జేయఁదలంచినవానికిఁగూడ, ఆత్మజ్ఞానగర్భమగుటనును, జ్ఞానయోగికింగూడ తగుమాత్రము ఆచరింపవలసియుండుటనును, కర్మయోగమె ఆత్మదర్శనము కలుగుటకు శ్రేష్ఠమైనది- కాఁబట్టి సంగములేనివాఁడవై ఆత్మప్రాప్తి కలుగువఱకును కర్మమును, చేయవలసినదియె యని, జేయుచుండుము- చెప్పఁబోయెడి అకర్తృత్వజ్ఞానముతోఁగర్మముం జేయువాఁడు పరుని అనఁగా ఆత్మను పొందుచున్నాఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలోనున్నవానికే కార్యములేదు గాన నీవు కర్మమును ఆచరింపుము- అని మధ్వభాష్యము.

కర్మణైవహి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః॥౧౯౪॥

జనకాదయః కర్మణైవ సంసిద్ధిమ్ ఆస్థితాః హి=జనకుఁడు మొదలగువారు కర్మముచేతనే సిద్ధినిపొందినవారు గదా.

జనకుఁడు అశ్వపతి మొదలగువారు జ్ఞానులైనయెడను లోకసంగ్రహముకొఱకు కర్మమును విడువకుండిరనియర్థము- జ్ఞానములేనివారైనయెడను, సత్త్వశుద్ధికొఱకు కర్మములను ఆచరించి క్రమముగా సిద్ధిని పొందిరని యర్థము- అనిశంకరభాష్యము.

జ్ఞానయోగమున కధికారియైనను కర్మయోగమును ఆచరించుటయె ఆత్మదర్శనము విషయమై శ్రేష్ఠముగాన, జ్ఞానులలో నగ్రేసరులగు జనకాదులుగూడ కర్మయోగముననె సిద్ధిని పొందిరి- అనఁగా ఆత్మను పొందిరనుట- అనిరామానుజభాష్యము.

కర్మములనాచరించెడి యాచారముకలదు- కర్మణాసహ=కర్మముతోఁగూడనె అనఁగా కర్మమునుచేయుచునె అనుట- కర్మమునుచేయుచునె జ్ఞానమునుపొంది సిద్ధినిపొందిరి- జనకాదులు జ్ఞానులగుట భారతాదులలో ప్రసిద్ధము- ప్రయాగాదితీర్థములు ముక్తిసాధనములనుట పాపవిముక్తికి సాధనములనుట- లేకఆతీర్థములస్తోత్రమైననగును. కాఁబట్టి అపరోక్షజ్ఞానమువలననె మోక్షముకలుగును- కర్మము దానికి సా

ధనము- అనిమధ్వభాష్యము.

లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపశ్యన్ కర్తు మర్హసి॥౨౦॥
యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్తదే వేతరో జనః।
స యత్ప్రమాణం కురుతే లోక స్తదనువర్తతే॥౨౧॥

లోకసంగ్రహం సంపశ్యన్నపి=లోకసంగ్రహమును చూచుచున్నను కర్తుమేవ అర్హసి=కర్మములం జేయుటకె తగుచున్నావు- శ్రేష్ఠ యద్యత్ ఆచరతి=శ్రేష్ఠుఁడు దేనినిదేనిని ఆచరించునో, ఇతర జనః తత్తదేవ ఆచరతి=మిగిలినజనుఁడును దానినిదానినె ఆచరింపుచున్నాఁడు- సః యత్ ప్రమాణం కురుతే=అతఁడు దేనిని ప్రమాణమునుగాఁ జేయుచున్నాఁడో, లోకః తత్ అనువర్తతే=(మిగిలిన జనుఁడు దానినె అనుసరింపుచున్నాఁడు.

లోకసంగ్రహమనఁగా లోకమును అపమార్గమున ప్రవర్తింపకుండునట్లు నివారించుట- ప్రమాణముఅనునది లౌకికంబును వైదికంబును అని శంకరభాష్యము.

యత్ప్రమాణమ్=ఏపాటిదానినిగా అనఁగా ఏఅంగములతోఁగూడినదానిగాఁజేయునో,తత్=అట్టిదానినిగానె అనఁగాఆయంగములతోఁగూడినదానినిగానె,సంపూర్ణజ్ఞానములేనిజనుఁడును ఆచరింపుచున్నాఁడు కాఁబట్టి లోకమును కాపాడుటకై శిష్టుఁడుగా ప్రసిద్ధుఁడయినవాఁడు వర్ణాశ్రమధర్మములనాచరించునది- లేనిచో లోకమును చెడఁగొట్టుటచేఁగలిగిన పాపము పీనిని జ్ఞానయోగమునుండిగూడ తప్పించును. అని రామానుజభాష్యము.

సః యత్ ప్రమాణం కురుతే=అతఁడు ఏవాక్యము మొదలగుదానిని ప్రమాణమునుగాఁ జేయునో, అనిమధ్వభాష్యము.

నమే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కిఞ్చన।
నానవాప్త మవాప్తవ్యం వర్త ఏవచ కర్మణి॥౨౨॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, మే త్రిషు లోకేషు కర్తవ్యం కించన నాస్తి=నాకు మూఁడు లోకములయందును చేయఁవలసినది ఒకఁటియు లేదు- అనవాప్తమ్ అవాప్తవ్యం న=పొందఁబడనిదై పొందవలసినది లేదు- (అహం)చ కర్మణి వర్తేఏవ=(నేను)ను

కర్మమును నుంచుచేయుచున్నాను- నేనుఁగూడ లోకసంగ్రహముకొఱకై కర్మమునాచరింపుచున్నాను- అని తాత్పర్యము.

యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతన్ద్రితః।
మమ వర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥ ౨౩॥

అహం జాతు కర్మణి అతన్ద్రిత(స్సన్) న వర్తేయం యది=నేను ఒకప్పుడు కర్మమున పొలుమాలికలేనివాఁడ(నై) ప్రవర్తింపకుండు నేని, (హే)పార్థ!=(ఓ)అర్జునుఁడా!, మనుష్యాః సర్వశః మమ వర్త్మ అనువర్తన్తే=మనుష్యులు అన్నిప్రకారముల నా మార్గము ను అనువర్తింతురు.

ఉత్సీదేయు రిమే లోకా న కుర్యాం కర్మచే దహమ్।
సఙ్కరస్య చ కర్తా స్యా ముపహన్యా మిమాః ప్రజాః॥ ౨౪॥

అహం కర్మ న కుర్యాం చేత్=నేను కర్మమును చేయకుందునేని, ఇమే లోకాః ఉత్సీదేయుః=ఈ జనులు చెడుదురు-సంకరస్య కర్తా చ స్యామ్=సంకరమును చేయువాఁడనును అగుదును- ఇమాః ప్రజాః ఉపహన్యామ్=ఈ ప్రజలను చెఱుఁగొట్టుదును.

సక్తాః కర్మ ణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వన్తి భారత।
కుర్యా ద్విద్వాం స్తథా ఽసక్త శ్చికీర్షు ర్లోకసంగ్రహమ్॥

(హే)భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా, కర్మణి సక్తాః అవిద్వాంసః యథా కుర్వన్తి=కర్మములయందు ఫలసంగముకల అజ్ఞానులు ఎట్లు కర్మములం జేయుదురో, విద్వాన్ అసక్తః లోకసంగ్రహం చికీర్షుః=జ్ఞాని ఫలసంగములేనివాఁడై లోకసంగ్రహమును చేయఁ గోరుచున్నవాఁడై, తథా కుర్యాత్=అట్లు(అజ్ఞులయట్లు) కర్మము నాచరించునది.

న బుద్ధిభేదం జనయే దజ్ఞానాం కర్మసఙ్గినామ్।
జోషయే త్సర్వకర్మాణి విద్వాన్ యుక్త స్సమాచరన్॥ ౨౬॥

విద్వాన్ కర్మసఙ్గినామ్ అజ్ఞానాం బుద్ధిభేదం న జనయేత్=జ్ఞాని కర్మములయందాసక్తిగల అజ్ఞులకు బుద్ధిభేదమును పుట్టింపఁగూడ దు- యుక్తః సమాచరన్=పూనికకలవాఁడై చేయుచును, సర్వకర్మాణి జోషయేత్=అన్నికర్మములను ఆచరింపఁజేయవలయును.

బుద్ధిభేదమనఁగా ఈకర్మమునాచరించి దీనిఫలము ననుభవింపవలయునను నిశ్చయమును చలింపఁజేయుట- అనిశంకరభాష్యము.

అజ్ఞులనఁగా ఆత్మజ్ఞానము సంపూర్ణముగా లేనివారై జ్ఞానయోగమును అవలంబింపలేక మోక్షమునె కోరి కర్మములంజేయువారు-బుద్ధిభేదమనఁగా ఆత్మావలోకనమునకు కర్మయోగముకన్న వేఱుసాధనమున్నదను బుద్ధిని పుట్టించుట- ఆత్మజ్ఞానము సంపూర్ణముగాఁగలిగి తాను జ్ఞానయోగాధికారియైనను జ్ఞానయోగాపేక్షలేకయె కర్మయోగము ఆత్మావలోకనసాధన మగునను బుద్ధితో(యుక్తః)కూడుకొనినవాఁడై కర్మమునె ఆచరింపుచు,కర్మములంజేయువారికి అన్నికర్మముల యందును (జోషయేత్)ప్రీతినిపుట్టింపవలయును- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః।
అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాఽహ మితి మన్యతే॥౨౭॥

సర్వశః ప్రకృతేః గుణైః క్రియమాణాని కర్మాణి(ప్రతి)=అన్నిప్రకారములను ప్రకృతియొక్క గుణములచేత చేయఁబడుచున్న కర్మములంగూర్చి, అహంకారవిమూఢాత్మా అహం కర్తా ఇతి మన్యతే=అహంకారముచే మోహమునుపొందిన యంతఃకరణముకలవాఁడు నేను కర్తను అని తలంచుచున్నాఁడు.

మధుసూదనటీకలో, కర్మాణి కర్తా అహమ్=కర్మములను చేయువాఁడను నేను- అనియన్వయము- కర్తృశబ్దము తృన్నంతము- అనివ్రాయఁబడినది.

ప్రకృతియనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణముల సామ్యావస్థారూపమైన ప్రధానతత్త్వము- దానిగుణములనఁగా కార్యకరణరూపములగు వికారములు. కర్మములనఁగా లౌకికములును శాస్త్రీయములును- అహంకారమనఁగా కార్యకారణ సముదాయమందు అహమ్(నేను)అనెడిజ్ఞానము- అదికలవాఁడు అజ్ఞానముచేత కర్మములు ఆత్మవని తలంపుచు ఆయాకర్మములకు నేను కర్తను అని తలంపుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము

ప్రకృతియొక్క గుణములనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణములు- అహం

కార మనఁగా అహమ్(నేను)శబ్దముచే చెప్పఁబడని ప్రకృతియందు అహమ్(నేను)అనెడి యభిమానము(దేహాత్మాభిమానము)- దానిచే త ఆత్మస్వరూపము నెఱుఁగనివాఁడై గుణకర్మములవిషయమున నేనె కర్తననుకొనుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతినిపట్టి గుణభూతములు(అప్రధానములు)ను, ప్రకృతిసంబంధులనగు ఇంద్రియములు గుణములు- ప్రతిబింబమునకు కర్మము లేదు గదా- అని మధ్వభాష్యము.

తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః|
గుణా గుణేషు వర్తన్త ఇతి మత్వా న సజ్జతే||౨౮||

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, గుణకర్మ విభాగయోః తత్త్వవిత్తు=గుణములనుపర్చుటయందును కర్మములనుపర్చుటయందును తత్త్వము నెఱింగినవాఁడో, గుణాః గుణేషు వర్తన్తే=గుణములు గుణములయందు ప్రవర్తించుచున్నవి, ఇతి మత్వా న సజ్జతే=అని తలంచి సంగమునుపొందఁడు.

గుణములు గుణములయందు అనఁగా ఇంద్రియములు విషయములయందు అనుట- ఆత్మ, విషయములయందు ప్రవర్తింపదని తలంచి యనుట- అని శంకరభాష్యము.

గుణములనఁగా సత్త్వములు- కర్మములనఁగా వానివానిపనులు- గుణములు గుణములయందు అనఁగా సత్త్వాదిగుణములు వానికార్యములయందు అనుట న సజ్జతే=గుణములకర్మములయందు నేనుకర్తను అనితలంపఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మభేదగుణభేదముల తత్త్వము నెఱింగినవాఁడు-గుణములుగుణములయందు అనఁగా ఇంద్రియాదులు విషయములయందు అనుట- అనిమధ్వభాష్యము.

ప్రకృతేర్గుణసంమూఢాః సజ్జన్తే గుణకర్మసు|
తానకృత్స్నవిదో మన్దాన్ కృత్స్నవిన్న విచాలయేత్||౨౯||

ప్రకృతేః గుణసంమూఢాః=ప్రకృతియొక్క గుణములచేత మోహమునుపొందినవారు, గుణకర్మసు సజ్జన్తే=గుణములకర్మములయందు తగులుకొనుచున్నారు- అకృత్స్నవిదః తాన్ మన్దాన్=సంపూర్ణముగా

నెఱుఁగని ఆ మూఢులను, కృత్స్నవిత్ నవిచాలయేత్ = సంపూర్ణముగా నెఱింగినవాఁడు కదల్పఁగూడదు.

కర్మములయందు తగులుకొనుటయనఁగా మేముఫలముకొఱకుకర్మములం జేయుచున్నామనుకొనుట- కృత్స్నవిత్తు అనఁగా ఆత్మజ్ఞానముకలవాఁడు- కదలించుటయనఁగా బుద్ధిభేదమును (౨౬॥ శ్లో॥) పుట్టించుట- అనిశంకరభాష్యము.

సంపూర్ణజ్ఞానము లేనివారు ఆత్మావలోకనముకొఱకై ప్రవర్తించి ప్రకృతిసంసర్గముకలవారగుటచే ప్రకృతిగుణములచేత ఆత్మస్వరూపమున మోహమును పొందినవారై క్రియలయందె ఆసక్తులగుదురు- ప్రకృతికంటె విలక్షణముగానుండెడి యాత్మస్వరూపమున తగులుకొనరు- ఇందువలన జ్ఞానయోగమునకు సమర్థులు కారుగాన వారికి కర్మయోగమునందె యధికారము- ఇట్టివారిని సంపూర్ణజ్ఞానముకలవాఁడు, తాను జ్ఞానయోగమునె ఆచరించుటచేతఁ జెడఁగొట్టఁగూడదు- కర్మయోగమును విడిచిన యీతనిం జూచి ఆ మందులుగూడ కర్మయోగమున నిలుకడలేని మనస్సుకలవారగుదురు. కాఁబట్టి శ్రేష్ఠుఁడైనవాఁడును స్వయముగా కర్మయోగమునె ఆచరింపుచు ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానముచే, ఆత్మకర్త కాఁడు, అనితలఁచుచున్నవాఁడై ఆత్మావలోకనమునకు కర్మయోగమె ఇతరాపేక్ష లేని సాధనమనిచూపుచు అమందులకు కర్మయోగమున ప్రీతిని పుట్టింపవలయును- అనఁగా జ్ఞానియు లోకసంగ్రహమునకై కర్మయోగమునాచరింపవలయుననుట- గుణములయందు కర్తృత్వమును తలంచుటయనఁగా ఈకర్తృత్వము ఆత్మకు స్వరూపముంబట్టి వచ్చినది కాదు- మఱియేమన్నను గుణసంపర్కమువలన వచ్చినది అని తలఁచుట- అనిరామానుజభాష్యము.

ప్రకృతియొక్క గుణములగు ఇంద్రియాదులయందు మూఢుఁడై- ఇంద్రియాద్యభిమానమువలనఁగదా విషయాదిప్రసంగము కలుగుచున్నది- గుణకర్మసు = విషయములయందును కర్మములయందును - అని మధ్వభాష్యము.

మయి సర్వాణి కర్మాణి సంన్యస్యాధ్యాత్మచేతసా।
నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్వవిగతజ్వరః॥ ౩౦॥

మయి సర్వాణి కర్మాణి సంన్యస్య=నాయందు అన్నికర్మములను ఉనిచి, అధ్యాత్మ చేతసా=ఆత్మయందలిమనస్సుతోఁ(గూడినవాఁడవై), నిరాశీః నిర్మమః భూత్వా=ఆశలేనివాఁడవును మమకారములేనివాఁడవును అయి, విగతజ్వరః (సన్) యుధ్యస్వ=పరితాపములేనివాఁడ(వగుచు) యుద్ధమును చేయుము.

జ్ఞానములేనివాఁడె మోక్షేచ్ఛకలవాఁడు కర్మముల నాచరింపవలసినప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది- అధ్యాత్మచేతస్సు అనఁగా కర్తనైన నేను ఈశ్వరునికై భృత్యునివలె కర్మములంజేయుచున్నాను అనెడి వివేకబుద్ధి- జ్వరమనఁగా దుఃఖము- అని శంకరభాష్యము.

అధ్యాత్మచేతస్సు అనఁగా శ్రుతులవలనఁగలిగిన ఆత్మస్వరూపవిషయమైన జ్ఞానము- అనఁగా తాను భగవంతునికి శరీరమనియు భగవంతునిచే ప్రవర్తింపఁబడువాఁడనియు తలంచుట- అందుకును ఈశ్వరుఁడు(నియమించువాఁడు)ను శేషియు(ఫలినవాఁడు)నగు పరమపురుషుఁడె తనవాఁడగు ఆత్మచేత తనఉపకరణముల(సాధనసామగ్రి)చేత తన యారాధనముకొఱకు స్వయముగానె తనకర్మములను చేయించికొనుచున్నాఁడు, అనితలంచి మమకారాదులు లేనివాఁడవై, పూర్వము అనాదికాలమునుండి సంపాదింపఁబడినపాపసమూహముతో నేనెట్లు ఉండగలను అనెడి అంతర్జ్వరములేనివాఁడవై, పరమపురుషుఁడే కర్మములచే నారాధింపఁబడి సంసారబంధమునుండివిడిపించునని తలంచి సుఖముగా కర్మయోగమునె చేయుము- అని రామానుజభాష్యము.

భ్రాంతిచే జీవునియందారోపింపఁబడిన కర్మములను భగవంతునియందు విడిచి, అనఁగా భగవంతుఁడె అన్నికర్మములంజేయుచున్నాఁడనితలంచి- ఈకర్మములన్నియు భగవంతుని పూజయనియుతలంచి- అధ్యాత్మచేతస్సు అనఁగా పరమాత్మనుపట్టిన మనస్సు- అని మధ్వభాష్యము.

యే మే మత మిదం నిత్య మనుతిష్ఠన్తి మానవాః।
శ్రద్ధావన్తో ఽనసూయన్తో ముచ్యన్తే తేఽపి కర్మభిః॥ 31॥

యే మానవాః మే ఇదంమతమ్=ఏ మనుష్యులు నాయొక్క ఈ మతమును, శ్రద్ధావన్తః అనసూయన్తః నిత్యమ్ అనుతిష్ఠన్తి=శ్రద్ధగలవారును అసూయలేనివారునై ఎల్లప్పుడును ఆచరింపుచుందురో, తే

ఽపి కర్మభిః ముచ్యన్తే=వారును కర్మములచేత విడువఁబడుదురు.

పరమగురువును వాసుదేవుఁడునగు నాయందు అసూయచేయకున్న వారె- కర్మములనఁగా పుణ్యపాపములు- అని శంకరభాష్యము.

ఇదియె శాస్త్రతాత్పర్యమని తలంచి నామతమును ఆచరించువారును, ఆచరింపలేకపోయినను శ్రద్ధకలవారును, శ్రద్ధ లేకపోయినను ఇది శాస్త్రతాత్పర్యము కాదనెడి యసూయలేనివారును, వీరండఱును బంధమునకు హేతువులై అనాదికాలమునుండియున్న కర్మములచే విడువఁబడుదురు- తేఽపి=వారుగూడ అనెడియపిశబ్దమునకు, ఇప్పుడు ఆచరింపకపోయినను శ్రద్ధకలవారును అసూయలేనివారును శ్రద్ధానసూయలచే పాపక్షయమును పొందినవారె శీఘ్రకాలముననె దీనిననుష్ఠించి ముక్తులగుదురు, అనితాత్పర్యము. అని రామానుజభాష్యము.

ఇట్లు నివృత్తకర్మాచరణము చేయువారుఁగూడ జ్ఞానద్వారమున ముక్తిని పొందెదరు- ఇఁక అపరోక్షజ్ఞానులంగూర్చి చెప్పవలసినదేమి?- అనిమధ్వభాష్యము.

> యే త్వేత దభ్యసూయన్తో నానుతిష్ఠన్తి మే మతమ్।
> సర్వజ్ఞానవిమూఢాం స్తాన్ విద్ధి నష్టా నచేతసః॥౩౨॥

యే తు ఏతత్ మే మతమ్ అభ్యసూయన్తః నానుతిష్ఠన్తి=ఎవ్వరైతే ఈ నా మతమును అసూయచేయుచున్నవారై ఆచరింపరో, తాన్ సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్ నష్టాన్ అచేతసః విద్ధి=వారిని అన్నిజ్ఞానములయందును మూఢులనుగానును చెడినవారినిగానును చిత్తములేనివారినిగానును తెలిసికొనుము.

అసూయచేయుటయనఁగా నిందించుట- అన్నిజ్ఞానములయందును అనేకవిధములుగా మూఢులయినవారు- అచేతస్సులనఁగా అవివేకులు, అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మలండఱును నాకు శరీరమగుటను నేను ఆధారమగుటను వారు, నాకు శేషభూతులు(పలుబడి)అయినవారు, నాచేతనే ప్రవర్తించువారు, అనుతలంపుతో అన్నికర్మములను ఎవ్వరు చేయరో, ఎవ్వరుశ్రద్ధ చేయరో, ఎవ్వరు అసూయచేతురో, వారిని అన్నిజ్ఞానములయందును విశేషముగా మూఢులయినవారినిగానును, కావుననె చెడినవారినిగానును, చే

తస్సు(మనస్సు)నకు కార్యమైన వస్తుతత్త్వజ్ఞానము లేకపోవుటచే చేత స్సులేనివారినిగానును, అనఁగా విపరీతజ్ఞానము కలవారినిగానను తెలిసికొనుము- అని రామానుజభాష్యము.

సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతేర్జ్ఞానవానపి।
ప్రకృతిం యాన్తి భూతాని నిగ్రహః కింకరిష్యతి॥౩౩॥

జ్ఞానవానపి స్వస్యాః ప్రకృతేః సదృశం చేష్టతే=జ్ఞానముకలవాఁడైనను తనదగు ప్రకృతికి తగినట్లు పనిచేయును- భూతాని ప్రకృతిం యాన్తి=ప్రాణులు ప్రకృతిని అనుసరింపుచున్నవి- నిగ్రహః కిం కరిష్యతి=నిగ్రహము ఏమి చేయఁగలదు?.

ప్రకృతియనఁగా ప్రకృతజన్మాదులయందు బయలుపడిన పూర్వజన్మసంబంధులగు ధర్మాధర్మములసంస్కారము(వాసన)- అనిశంకరభాష్యము.

జ్ఞానవంతుఁడనఁగా, ఆత్మస్వరూపము ప్రకృతికంటె విలక్షణమైనది, అదియె యెల్లప్పుడును అనుసంధానము చేయఁదగినదని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి, అనియెడి జ్ఞానముకలవాఁడు- ప్రకృతియనఁగా ప్రాచీన(ప్రాఁత)వాసన- దానిననుసరించెడి జంతువులను శాస్త్రముచే చేయఁబడిన నిగ్రహము ఏమిచేయఁగలదు- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతియనఁగాఁ బూర్వసంస్కారము- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇన్ద్రియ స్యేన్ద్రియ స్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ।
తయోర్నవశ మాగచ్ఛే త్తౌ హ్యస్య పరిపన్థినౌ॥౩౪॥

ఇన్ద్రియస్య ఇన్ద్రియస్య అర్థే=ఇంద్రియము ఇంద్రియము (అన్నిఇంద్రియముల) యొక్క విషయమున, రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ=రాగద్వేషములు ఏర్పడియున్నవి-తయోః వశం నాగచ్ఛేత్=వానికి లొంగుబాటును పొందఁగూడదు- తౌ అస్య పరిపన్థినౌహి=అవి వీనికి విఘ్నముచేయునవిగదా.

శాస్త్రముచొప్పున ప్రవర్తించువాఁడు మనుపటివలెరాగద్వేషములయధీనుఁడుకాఁగూడదు- పురుషునియొక్క ప్రకృతి రాగద్వేషానుసారముగానే యుండును- అది పురుషుని ప్రవర్తింపఁజేయునేని యప్పుడు తనధర్మమును విడుచుటయు ఇతరధర్మములను ఆచరించుటయు కలుగు

ను - పురుషుఁడు రాగద్వేషములను అడఁచికొనినప్పుడు శాస్త్రదృష్టిక లవాఁడె యగునుగాని ప్రకృతివశుఁడు కాఁడు- కాఁబట్టి శాస్త్రమునిరర్థకము కాదు- అని శంకరభాష్యము.

శ్రోత్రము మొదలగుజ్ఞానేంద్రియములకువిషయంబులగుశబ్దాదులయందును వాక్కు మొదలగు కర్మేంద్రియములకువిషయములగు వచనము(మాట) మొదలగువానియందును వానినిఅనుభవింపఁగోరుటయనెడి రాగముపూర్వవాసనవలనఁగలిగిన దై తప్పకయుండును-ఆయనుభవము అడ్డగింపఁబడె నేనితప్పకద్వేషము కలిగియుండును- ఈ రాగద్వేషములు,జ్ఞానయోగమునకుప్రయత్నము చేయుచుండుటను అన్ని యింద్రియములను నియమించుచున్న పురుషుని,లాఁగఁదీసికొని,తమకార్యములయందు చేర్చును. అందువలన వాఁడు ఆత్మస్వరూపానుభవమునకు విముఖుఁడై చెడును- కాఁబట్టి జ్ఞానయోగమును ఆరంభించి రాగద్వేషములకు అధీనుఁడై చెడఁగూడదు- రాగద్వేషములు వీనికి జయింపరాని శత్రువులుగదా- అవిజ్ఞానాభ్యాసమును నివారించును- అనిరామానుజభాష్యము.

వెనుకటిశ్లోకములో చెప్పినట్లైనను తనశక్తికొలది నిగ్రహము ను చేయవలసినదియె- నిగ్రహమువలన అప్పటికి ప్రయోజనము లేకపోయినను మిక్కిలి ప్రయత్నము చేయుటవలన ప్రయోజనముకలుగును-అని మధ్వభాష్యము.

శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్।
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః॥ 3 ౫॥

స్వనుష్ఠితాత్ పరధర్మాదపి= లెస్సగానాచరింపఁబడిన ఇతరుల ధర్మముకంటెను, విగుణః స్వధర్మః శ్రేయాన్ =గుణము లేనిదైనను తనధర్మము ప్రశస్తమైనది - స్వధర్మే (స్థితస్య) నిధన(మపి) శ్రేయః=తనధర్మమున(నున్నవానికి) మరణ(మైనను) మేలు- పరధర్మః భయావహః=ఇతరధర్మము భయమునుకలుగఁజేయునది.

రాగద్వేషములచే ప్రవర్తించువాఁడు ఇతరధర్మముఁగూడ ధర్మమె కాన యాచరింపవలసినదియె యని తలంచును- అది యుక్తము కాదు- భయము వచ్చునది- అనఁగా నరకము మొదలగునది- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతిసంబంధము కలవానికి ఆచరింపశక్యము కానిదగుటచే జ్ఞాన

యోగము పరధర్మము- శక్యమగుటచే కర్మయోగము స్వధర్మము- మేలైనది అనఁగా ప్రమాదము లేనిదనుట- కర్మయోగముననున్నవాఁడు ఒక్కజన్మమున ఫలమును పొందక మృతిఁబొందినను మేలే- విఘ్నములచే బాధింపఁబడకపోవుటను రెండవజన్మమందైనను కలతలేని కర్మయోగము సంభవించును- జ్ఞానయోగము ప్రమాదగర్భమగుటను భయావహమె- అని రామానుజభాష్యము.

యుద్ధము రాగాదులతోఁగూడినదైనను ఆచరింపవలసినదియె- అని మధ్వభాష్యము.

అర్జునఉవాచ.

అథ కేన ప్రయుక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః|
అనిచ్ఛన్నపి వార్ష్ణేయ బలాదివ నియోజితః||౩౬||

(హే)వార్ష్ణేయ!=(ఓ)వృష్ణివంశమువాఁడా!, అథ=ఇఁకను, అయమ్ పూరుషః అనిచ్ఛన్నపి=ఈ పురుషుఁడు కోరకున్నవాఁడైనను, కేన ప్రయుక్తః=దేనిచేత ప్రేరణచేయఁబడినవాఁడై, బలాత్ నియోజితఇవ పాపం చరతి?=బలాత్కారముగా నియోగింపఁబడినవానివలె పాపమును చేయుచున్నాఁడు?.

ఈపురుషుఁడు అనఁగా జ్ఞానయోగమునకై ప్రవర్తించువాఁడు- పాపము అనఁగా విషయానుభవము- అని రామానుజభాష్యము.

అథశబ్దమనది అర్థాంతరము(మఱియొక్కవిషయము) అని తెలియఁజేయును. కర్మమునకు కారణములైనవి క్రోధము మొదలగునవియు కామమునవెడి యనేకములుకలవు- వానిలో నేది బలవత్తైనది?- అనిమధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

కామ ఏష క్రోధఏష రజోగుణసముద్భవః|
మహాశనో మహాపాప్మా విద్ధ్యేనమిహవైరిణమ్||౩౭||

ఏషః రజోగుణసముద్భవః కామః=ఇది(నీవడిగినహేతువు) రజస్సనెడిగుణమువలనపుట్టెడి కామము- ఏషః క్రోధః=ఇది(యె) క్రోధము- ఒక్కవస్తువును తాను కోరఁగాదానికిమఱియెవ్వఁడైనను అడ్డముచేసి

నమేడను అప్పుడె కోపముగలుగునుగాన ఇదియె క్రోధమని చెప్పఁబడు చున్నది- (ఏషః) మహాశనః=(ఇది) మిక్కిలితిండికలది- (ఏషః) మహాపాప్మ=(ఇది) మిక్కిలిపాపము- ఇహ ఏనమ్ వైరిణమ్ విద్ధి =ఇచ్చట దీనిని శత్రువునుగా ఎఱుంగుము.

కామము(కోరిక) అందఱిని స్వాధీనముచేసికొనుచున్న శత్రువు- అన్నియనర్థంబులుఁగలుగుట దీనింబట్టియె- ఈకామము మఱియొకఁ- దానిచే నడ్డగింపఁబడినదై క్రోధరూపముగాఁబరిణమించుచున్నది- ఇది రజోగుణమువలనఁబుట్టునదియు రజోగుణమును పుట్టించునదియు- ప్రాణులు కామముచే ప్రేరణచేయఁబడియె పాపములంజేయుదురు గాన ఇది మహాపాప్మ యనఁబడుచున్నది- కాఁబట్టి ఈసంసారమున ఈకామమును శత్రువునుగా నెఱుంగుము- అని శంకరభాష్యము.

సత్త్వరజస్తమోగుణమయమైన ప్రకృతితో కలిసియున్నవాఁడై జ్ఞానయోగమును ఆరంభించినవానికి, పూర్వపువాసనవలనఁగలిగిన శబ్దాదివిషయములంగూర్చిన కామము ఈతనిని విషయములకై లాగుచున్నది- ఈకామమె అడ్డగింపఁబడినదై అడ్డగించిన చేతనులయందు క్రోధరూపముగాఁబరిణమించి ఇతరులను హింసించుట మొదలగు గొప్ప పాపకార్యములం బ్రవర్తింపఁజేయును- రజోగుణమువలనఁబుట్టిన ఈ కామమును జ్ఞానయోగమునకు సహజశత్రువునుగా తెలిసికొనుము- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములం బ్రవర్తింపఁజేయువానిలోఁ బ్రబలమైనది ఈకామమె- దీనివలనఁబుట్టునదిగాన క్రోధంబును ఇదియె. గురువులను నిందించుట మొదలగుదానివలనఁగలిగిన క్రోధముఁగూడ, తనకు గురువులు మొదలగు వారియందుండెడి భక్తివలన, వారిని నిందింపకుండుటను కోరుటచేఁ గలిగినదియె- కామమునకు భోగ్యము (అనుభవింపఁబడఁదగినది) మిక్కిలిగాఁగలదుగాన మహాశనమనఁబడును- బ్రహ్మహత్య మొదలగు గొప్ప పాపములకు కారణముగాన మహాపాప్మయనఁబడును- అన్నిపురుషార్థములకును విరోధియగు టను వైరియనఁబడును. అని మధ్వభాష్యము.

ధూమేనావ్రియతే వహ్నిః యథాఽదర్శో మలేనచ।
యథోల్బేనావృతో గర్భః తథా తేనేద మావృతమ్॥ ౩౮॥

యథా ధూమేన వహ్నిః ఆవ్రియతే=ఎట్లు పొగచేత నిప్పు ఆవరింపఁబడుచున్నదో, యథా ఆదర్శః మలేన (ఆవ్రియతే)=ఎట్లు అద్దంబును మురికిచేత (ఆవరింపఁబడుచున్నదో), యథా గర్భః ఉల్బేన* ఆవృతః=ఎట్లు గర్భము మావిచేత ఆవరింపఁబడినదో- తథా తేన ఇదమ్ ఆవృతమ్=అట్లు దానిచేత ఇది ఆవరింపఁబడినది.

కామము శత్రువగుటకు దృష్టాంతములు చూపఁబడుచున్నవి- ఇది యనఁగా జ్ఞానము- అని శంకరభాష్యము.

ఇది యనఁగా ప్రాణిసమూహము- అని రామానుజభాష్యము.

. ప్రకాశరూపమైనను అగ్ని పొగచేత కప్పఁబడినదై ఇతరులచేతను ఎట్లు చూడఁబడదో అట్లు పరమాత్మ మన కామముచేత ఆవరింపఁబడినవాఁడై చూడఁబడఁడు- మకిలగ్రమ్మిన యద్దమున ముఖము మొదలగునవి ఎట్లు తెలియఁబడవో అట్లు కామముచే నావరింపఁబడిన యంతఃకరణము జీవేశ్వరాదుల యభివ్యక్తికి పనికిరాదు- ఉల్బముచేత ఆవరింపఁబడిన గర్భము ఎట్లు తనపనిని చేయఁజాలదో అట్లుదీనిచేత నావరింపఁబడిన జీవుఁడు ఈశ్వరాదులను తెలిసికొనఁజాలఁడు అని మధ్వభాష్యము.

ఆవృతం జ్ఞానమేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా।
కామరూపేణ కౌన్తేయ దుష్పూరేణానలేనచ॥ ౩౯॥

(హే) కౌన్తేయ!=(ఓ) కున్తీపుత్త్రుఁడా!, నిత్యవైరిణా కామరూపేణ దుష్పూరేణ అనలేనచ ఏతేన=నిత్యముగా శత్రువైనదియు కోరికస్వరూపముగాఁగలదియు నింపశక్యముకానిదియు తృప్తిలేనిదియునగు దీనిచేతను, జ్ఞానినః జ్ఞానమ్ ఆవృతమ్=జ్ఞానముకలవాని జ్ఞానము ఆవరింపఁబడినది.

జ్ఞానినః నిత్యవైరిణా=జ్ఞానముకలవానికి నిత్యముగా శత్రువైన-జ్ఞానముకలవాఁడె దీనిచేత నేను అనర్థములోఁబడితి ననుకొనుచుగాన ఇది జ్ఞానము కలవానికె శత్రువు .గాని మూర్ఖునికి కాదు- జ్ఞానము కలవాఁడు ఆశ పుట్టినప్పుడు కామమును ఇష్టమైనదానిగా నాలో

---

* ఉత్పన్నంబగా ఉల్బాజ్జరాయుః అనేశ్రుతివలన గర్భమునందుఁడెడి శిశువుపైనుండునది ఉల్బము- దానిపైనుండెడిది జరాయువు- ఇట్లయినను నిఘంటువులలో ఉల్బజరాయుశబ్దములు పర్యాయములుగాఁగూడ వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి- కలలోజరాయురుల్బః అని రత్నకోశము.

చింపినను దానివలన దుఃఖమువచ్చినప్పుడు ఆశచేత నేనిట్లు దుఃఖమును పొందుచున్నానని తెలిసికొనునుగాన ఇది జ్ఞానికే శత్రువు- మూర్ఖునికికాదు- అనలము అనఁగా అలమ్=చాలును అనునదిలేనిది- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమె స్వభావముగాఁగలవాఁడైనను ఈజీవునియొక్క- జ్ఞానము దీనిచే నావరింపఁబడినది- దుష్పూరమనఁగా పొందశక్యము కాని విషయములు కలది- అని రామానుజభాష్యము.

శాస్త్రమువలన జ్ఞానము కలిగినను కామముచే నావరింపఁబడినచో పరమాత్మాపరోక్షత్వమునకై (పరమాత్మసాక్షాత్కారమునకై) ప్రకాశింపదు- విస్తారము జ్ఞానముకలవానికే ఇట్లుండ కొంచెము జ్ఞానము కలవాని విషయమున చెప్పవలసినదేమి? కామరూపమనఁగా కామమను పేరుగలదియనుట- దుఃఖముచేతఁగదా కామము పూరింపఁబడుచున్నది- కాఁబట్టి దుష్పూరమనఁబడుచున్నది- ఇంద్రాదిపదము సుఖముచే దొరకదుగదా. ఇంద్రాదిపదముదొరకినను బ్రహ్మాదిపదము కోరఁబడునుగాని అలమ్=చాలును అనెడి బుద్ధికలుగదుగాన కామము అనలమనఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

ఇన్ద్రియాణి మనో బుద్ధి రస్యాధిష్ఠాన ముచ్యతే।
ఏతై ర్విమోహయ త్యేష జ్ఞాన మావృత్య దేహినమ్॥౪౦॥

అస్య అధిష్ఠానమ్=దీనికి అధిష్ఠానము, ఇన్ద్రియాణి మనః బుద్ధిః (ఇతి) ఉచ్యతే=ఇంద్రియములును మనస్సును బుద్ధియును (అని) చెప్పఁబడుచున్నది- ఏతైః జ్ఞానమ్ ఆవృత్య=వీనిచేత జ్ఞానమును ఆవరించి, దేహినమ్ విమోహయతి=ఆత్మను మోహింపఁజేయుచున్నది.

అధిష్ఠానమనఁగా ఆశ్రయము- శత్రువుయొక్క- పట్టు తెలిసినచో సుఖముగా శత్రువును జయింపవచ్చునుగాన అదిఈశ్లోకమున చెప్పఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

ఈకామము ఇంద్రియము మొదలగువానిని ఉపకరణములను (సాధనములను) గాఁ జేసికొని ఆత్మను ఆశ్రయించి యుండునుగాన ఆ యింద్రియాదులు ఈకామమునకు అధిష్ఠానమనఁబడును- మోహింపఁజేయుటయనఁగా ఆత్మజ్ఞానమున వైముఖ్యంబునును విషయానుభవమున ఆ

సక్తిని పుట్టించుట- అని రామానుజభాష్యము.

బుద్ధి మొదలగునవి విషయములను పొందినయెడనుగదా జ్ఞానము ఆవరింపఁబడును- అధిష్ఠానము హరింపఁబడినతోడనె శత్రువు నశించునుగదా. అని మధ్వభాష్యము.

తస్మాత్త్వమిన్ద్రియాణ్యాదౌ నియమ్య భరతర్షభ।
పాప్మానం ప్రజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్॥౪౧॥

(హే) భరతర్షభ!=(ఓ) భరతవంశమువారిలో శ్రేష్ఠుఁడా!; తస్మాత్ త్వమ్ ఆదౌ ఇన్ద్రియాణి నియమ్య=ఆ హేతువువలన నీవు మొదటను ఇంద్రియములను నియమించి, జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ పాప్మానమ్ ఏనమ్ ప్రజహి=జ్ఞానవిజ్ఞానములను నశింపఁజేసెడి పాపస్వరూపమైన దీనిని నశింపఁజేయుము- హి అనునది పాదపూరణము. హి=స్ఫుటముగా అని మధుసూదనటీకలో అర్థము చేయఁబడినది. ‡

పాపమనఁగా కామము- జ్ఞానమనఁగా శాస్త్రములవలనను ఆచార్యునివలనను ఆత్మ మొదలగువానిఁ దెలిసికొనుట- విజ్ఞానమనఁగా విశేషముగా దానిననుభవించుట- ఈ రెండును మేలును పొందుటకు సాధనములైనవి- అని శంకరభాష్యము.

సమస్తేంద్రియవ్యాపారములను ఉడుగుట స్వరూపముగాఁగల జ్ఞానయోగమునఁ బ్రవర్తించినవానికి, ఈ కామమనెడి శత్రువు, విషయములయందు ఆభిముఖ్యమును కలుఁగఁజేసి ఆత్మయందు వైముఖ్యమును కలుఁగఁజేయునుగాన, ప్రకృతిసంపర్కము కలిగియుండుటచేత ఇంద్రియవ్యాపారములయందే ఆసక్తి కల నీవు, మొదటను అనఁగా మోక్షోపాయమును మొదలుపెట్టినప్పుడు ఇంద్రియవ్యాపారరూపమగు కర్మయోగమునందె ఇంద్రియములను నియమించి, ఈ కామమును నశింపఁజేయుము- జ్ఞానమనఁగా ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొనుట- విజ్ఞానమనఁగా ఆత్మ దేహముకంటె వేఱు అని యెఱుంగుట- అని రామానుజభాష్యము.

మన దేశపు శంకరభాష్యపుస్తకములలో ప్రజహిహి=పరిత్యజ అని పాఠమున్నది- బొంబాయిలో అచ్చుపడిన పుస్తకములలో ప్రజహి పరిత్యజ, హి యస్మాత్- అని యున్నది- రామానుజభాష్యమధ్వభాష్యములకు ప్రజహి, హి, అని రెండు పదములవియె తాత్పర్యము- మధుసూదనటీకలో ఏకపదముగానును, రెండుపదములుగానును గూడ వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది.

ఇన్ద్రియాణి పరాణ్యాహు రిన్ద్రియేభ్యః పరం మనః।
మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్యో బుద్ధేః పరతస్తు సః॥౪౨॥

ఇన్ద్రియాణి పరాణి ఆహుః=ఇంద్రియములను ఉత్కృష్టములనుగా చెప్పుచున్నారు- ఇన్ద్రియేభ్యః మనః పరమ్=ఇంద్రియములకంటె మనస్సు ఉత్కృష్టము- మనసఃతు పరా బుద్ధిః=మనస్సుకన్నను ఉత్కృష్టమైనది బుద్ధి- బుద్ధేఃతు పరతః యః, సః (పరమాత్మ)=బుద్ధికంటెను పైని ఎవ్వఁడో, వాఁడు (పరమాత్మ)- బుద్ధియనఁగా అధ్యవసాయము- అనఁగా నిశ్చయజ్ఞానము.

ఎవ్వఁడు బుద్ధివఱకునుండెడి దృశ్య(తెలియఁబడెడి)పదార్థములకు లోనివాఁడో, దేహవంతుఁడైన ఎవ్వనిని ఇంద్రియాదులనాశ్రయించియున్న కామము జ్ఞానమును ఆవరించి మోహింపఁజేయునని చెప్పఁబడినవో, అతఁడె తెలిసికొనెడి పరమాత్మ- అనిశంకరభాష్యము.

పరశబ్దమునకు జ్ఞానముతో విరోధించుటయందు ప్రధానము అనియర్థము- ఇంద్రియములు విషయవ్యాపారమునున్నచో ఆత్మజ్ఞానము ప్రవర్తింపదు- ఇంద్రియములుడిగినను మనస్సు విషయాసక్తమైనచో ఆత్మజ్ఞానము కలుగదు- మనస్సు మిగిలిన ప్రవృత్తులు లేనిదైనను విరుద్ధమైన నిశ్చయము కలిగెనేని జ్ఞానము ప్రవర్తింపదు- ఇన్నియునుడిగినను కోరికె యుండెనేని అది ఇంద్రియాదులనన్నిటిని తనవిషయమున నడిపించి ఆత్మజ్ఞానమును నిరోధించును- కాఁబట్టి యో బుద్ధేః పరతస్తు సః అని చెప్పఁబడుచున్నది- అనఁగా బుద్ధికంటె పైని పది కలదో అది కామమె అని యర్థము- అనిరామానుజభాష్యము.

శత్రువును చంపుటకు ఆయుధమువంటిదైన జ్ఞానమును చెప్పుటకు ఈ శ్లోకములో జ్ఞేయము (తెలియఁబడవలసినది) చెప్పఁబడుచున్నది- శరీరముకంటె ఇంద్రియములు ఉత్కృష్టములు- బుద్ధికంటెను ఉత్కృష్టుఁడు ఎవ్వఁడో వాఁడె తెలియఁబడవలసినవాఁడు- వాఁడు ఈశ్వరుఁడు-వాఁడు బుద్ధికంటెనే కాదు- అవ్యక్తము(ప్రకృతి)కంటెనును ఉత్కృష్టుఁడుగా తెలియఁబడవలసినవాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా।
జహి శత్రుం మహాబాహో కామరూపం దురాసదమ్॥౪౩॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా=ఇట్లు బుద్ధికంటెను ఉత్కృష్టమైనదానిని తెలిసికొని, ఆత్మనా ఆత్మానమ్ సంస్తభ్య=ఆత్మచేతను ఆత్మను నిలిపి, దురాసదమ్ కామరూపమ్ శత్రుమ్ జహి=దుఃఖముచేఁబొందఁదగిన కామస్వరూపమైన శత్రువును నశింపఁజేయుము.

బుద్ధికంటె పరుఁడైన ఆత్మను తెలిసికొని ఆయాత్మచేతనె మనసును నిలిపి తెలియశక్యముగాని అనేకవిశేషములుగల ఈకామమును చంపుము- అనిశంకరభాష్యము.

. కామమును బుద్ధికంటెను ఉత్కృష్టమైన జ్ఞానయోగవిరోధిగాఁ దెలిసికొని (ఆత్మనా=)బుద్ధిచేత మనస్సును కర్మయోగమున నిలిపి ఈకామమనెడి శత్రువును నశింపఁజేయుము - అని రామానుజభాష్యము

బుద్ధిమొదలగువానికంటె నుత్కృష్టుఁడైన హరిని తెలిసికొని- ఆత్మానమ్=మనస్సును- ఆత్మనా=బుద్ధిచేతను- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాంయోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మయోగోనామ
తృతీయోఽధ్యాయః.

ఇట్లుఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో కర్మయోగప్రతిపాదకంబగు
మూఁడవయధ్యాయము.

నాలుగవయధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ.

ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవా నహ మవ్యయమ్।
వివస్వాన్ మనవే ప్రాహ మను రిక్ష్వాకవేఽబ్రవీత్ ॥౧॥
ఏవం పరంపరాప్రాప్త మిమం రాజర్షయో విదుః।
స కాలే నేహ మహతా యోగో నష్టః పరంతప ॥౨॥
స ఏవాయం మయా తేఽద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః।
భక్తోఽసి మే సఖా చేతి రహస్యం హ్యేత దుత్తమమ్ ॥౩॥

అహమ్ అవ్యయమ్ ఇమమ్ యోగమ్ వివస్వతే ప్రోక్తవాన్ = నేను అవ్యయమైన ఈ యోగమును ఆదిత్యునికొఱకు చెప్పియుంటిని- వివస్వాన్ మనవే ప్రాహ=ఆదిత్యుఁడు మనువుకొఱకు చెప్పెను- మనుః ఇక్ష్వాకవే అబ్రవీత్=మనువు ఇక్ష్వాకువుకొఱకు చెప్పియుండెను. ఏవమ్ పరంపరాప్రాప్తమ్ ఇదమ్ రాజర్షయః విదుః=ఇట్లు పరంపరచే వచ్చిన దీని రాజర్షులు ఎఱుంగుదురు- (హే) పరంతప=(ఓ) శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా!, సః యోగః ఇహ మహతా కాలేన నష్టః=ఆ యోగము ఈలోకమున గొప్ప కాలము చేత నశించినది- సః పురాతనః యోగఏవ=ఆ ప్రాచీనమైన యోగమే, మే భక్తః సఖా చ అసి ఇతి=నా భక్తుఁడవును చెలికాఁడవును అగుచున్నావు అని, అద్య మయా తే ప్రోక్తః=ఇప్పుడు నాచేత నీకు చెప్పఁబడినది- ఏతత్ ఉత్తమమ్ రహస్యంహి=ఇది గొప్ప రహస్యముగదా.

అవ్యయమనఁగా ఫలము తప్పనిది- తప్పక మోక్షమును కలుగఁజేయునదియనుట- క్షత్రియులకు ప్రజలను పరిపాలించెడి సామర్థ్యము కలుగుటకై సృష్ట్యాదియందు ఆదిత్యుఁడు మొదలగువారికి కర్మయోగము వలనఁగలిగెడి సాంఖ్యయోగము ఉపదేశింపఁబడినది, అని శంకరభాష్యము.

సమస్తజగత్తును ఉద్ధరించుటకై ఈమన్వంతరము మొదటను మోక్షసాధనముగా యోగము వివస్వంతుఁడు మొదలగువారికి ఉపదేశింపఁబడెనని రామానుజభాష్యము.

అర్జునఉవాచ.

అపరం* భవతో జన్మ పరంజన్మ వివస్వతః।
కథ మేత ద్విజానీయాం త్వ మాదౌ ప్రోక్తవానితి॥౪॥

భవతః జన్మ అపరమ్= నీయొక్క పుట్టుక తరువాతిది- వివస్వతః జన్మ పరమ్=ఆదిత్యునియొక్క పుట్టుక మునుపటిది- ఆదౌ త్వమ్ ప్రోక్తవాన్ ఇత్యేతత్=మొదటను నీవు చెప్పితివి అనుదీనిని, కథమ్ విజానీయామ్=ఎట్లు తెలిసికొనుదును.

భగవంతుఁడు చెప్పినది పరస్పరవిరుదమని యెవ్వరు ననుకొనకుండుటకై అర్జునుఁడు ప్రశ్నము చేయుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తిని సర్వేశ్వరునిగా నెఱిఁగినవాఁడైనను సర్వేశ్వరునికి కర్మపరవశులకువలెఁగలిగిన జన్మము ఇంద్రజాలామువలె అసత్యమా? సత్యమా? సత్యమైనయెడను జన్మవిధమెట్లు- ఈ శరీరము ఏమి స్వరూపమైనది? పుట్టుటకేమి హేతువు- పుట్టుకయెప్పుడుకలుగును- పుట్టుట(జన్మమునకు) ప్రయోజనమేమి- అని శంకం జేయుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఏయిసర్వాణి అను శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన భగవన్మాహాత్మ్యమును సహేతుకముగాఁదెలియుటకు ప్రశ్నము చేయుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము

శ్రీభగవానువాచ.

బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవచార్జున।
తాన్యహం వేద సర్వాణి నత్వం వేత్థ పరంతప॥౫॥

(హే)అర్జున= ఓయర్జునుఁడా!, మే తవచ బహూని జన్మాని వ్యతీతాని=నాకును నీకును అనేకములయిన జన్మములు అతిక్రమించినవి- తాని సర్వాణి అహమ్ వేద=వానిని అన్నిటిని నేను ఎఱుంగుదును- (హే) పరంతప!=(ఓ) శత్రువులనుతపింపఁజేయువాఁడా!, త్వం నవేత్థ=నీవు ఎఱుంగవు.

*కొన్ని శంకరభాష్యపుస్తకములలోను, మధ్వభాష్యపుస్తకములలోను అపరమ్ అనుపాఠము అర్థమొక్కటియే.

ధర్మాధర్మములచే ప్రతిబంధింపఁబడిన జ్ఞానశక్తి కలవాఁడవగుటచే నీవెఱుంగవు- నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్త సత్యస్వభావుఁడను అనఁగా నిత్యమై పరిశుద్ధమై ముక్తమై సత్యమైన స్వభావము గలవాఁడనగుటను ఆవరణము (కప్పు) లేని జ్ఞానశక్తి కలవాఁడను గాన నేను సమస్తజన్మములను నెఱుంగుదును- అని శంకరభాష్యము.

నీజన్మములవలె నాజన్మములును సత్యములే కాని మిథ్యాభూతములు కావు- అని రామానుజభాష్యము.

అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరోఽపి సన్ ।
ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మమాయయా ॥౬॥

అజోఽపిసన్ = పుట్టుకలేనివాఁడనగుచును, అవ్యయాత్మా (సన్ = నాశములేనిస్వభావముకలవాఁడను (అగుచు), భూతానామ్ ఈశ్వరోఽపి సన్ = భూతములకు ఈశ్వరుఁడను నగుచు, స్వాం ప్రకృతిమ్ అధిష్ఠాయ = నాదైన ప్రకృతిని అధిష్ఠించి, ఆత్మమాయయా సంభవామి = స్వమాయచేత పుట్టుచున్నాఁడను.

ప్రకృతియనఁగా విష్ణుసంబంధియగు త్రిగుణాత్మకమైన మాయ- ఈ జగత్తంతయును దానివశమున నే ఉన్నది- మాయచేత మోహితుఁడగుటనే తాను వాసుదేవుఁడను జ్ఞానము ఎవ్వనికిని కలుగకున్నది- అట్టిమాయను స్వాధీనము చేసికొని, పుట్టినవానివలెనుందును- లోకులవలెఁ బరమార్థముగాఁ బుట్టుటలేదు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతియనఁగా స్వభావము- మాయ అనఁగా జ్ఞానము- అనఁగా సంకల్పము- పరమేశ్వరస్వభావములగు అపహతపాప్మత్వము (పాపములు లేకుండుట) మొదలగుదానిని విడువకయె తనశుద్ధసత్త్వమయమైన రూపమునే(విగ్రహమునే) దేవమనుష్యాదులతో సమానమైన యాకారముకలదానిగాఁ జేసి తన సంకల్పముచేత దేవాదిరూపములకలవాఁడై పుట్టుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అవ్యయాత్మ అనుదానికి నాశము లేని దేహముకలవాఁడై అని యర్థము- ఆత్మయనాదియగుట అందఱికిని తుల్యమే- ప్రకృతివలనఁబుట్టిన వసుదేవాత్మజుఁ డు దానితోనె వారికిఁ బుట్టినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు- ఆత్మమాయయా అనుదానికి ఆత్మజ్ఞానముతో త్రిగుణమయ సృష్టికారణ

(హే)పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, మనుష్యాః సర్వశః మమ వర్త్మ అనువర్తన్తే=మనుష్యులు అన్నివిధములను నామార్గమును అనుసరించుచున్నారు.

ఏప్రకారముగా అనఁగా ఏఫలమునుగోరి ఆశ్రయింతురో- జ్ఞానవంతులై కర్మసంన్యాసముకలిగి మోక్షమునుకోరెడివారికి మోక్షమునును, ఫలమును కోరక కర్మములం జేయువారికి జ్ఞానమునును, ఆర్తులైనవారికి ఆర్తినిపోగొట్టుటనును, వారివారి కోరికప్రకారము ఇచ్చెదనుగాని నాకుఒకనియందును రాగమైనను ద్వేషమైనను లేదు- అని శంకరభాష్యము.

నన్నాశ్రయించువారికి దేవమనుష్యాదిరూపమున నవతరించియె రక్షణమును చేయుదునను నియమము లేదు- నన్ను ఆశ్రయింపఁగోరువారు వారివారి అపేక్షానుసారముగా నా రూపమును ఎట్లుఊహించికొందురో వారికి అట్లే నా స్వరూపమును చూపుదును- సమస్తమనుష్యులున్ను నామార్గమును అనఁగా నా స్వభావమును, యోగులవాక్కులకును మనస్సులకును కూడ అగోచరమైనను. [illegible] చక్షురాదికరణములచేత తమకు అపేక్షితములైన అన్నిప్రకారములచేతను [illegible] భావించి అనువర్తింతురు- అని రామానుజభాష్యము.

అన్యదేవతాదిస్వరూపముగానన్ను భజించినంతమాత్రమున వారికి లేదు- అయినను వారివారికి తగిన ఫలములనిచ్చెదను [illegible] ములకు కర్తను భోక్తనుంగాన, అన్యదేవతలనుగూర్చి యజ్ఞాదులు చేయువారైనను నామార్గమునే అనుసరింపుచున్నారు- అని మధ్వభాష్యము.

కాఙ్క్షన్తః కర్మణాం సిద్ధిం యజన్త ఇహ దేవతాః।
క్షిప్రంహి మానుషే లోకే సిద్ధి ర్భవతి కర్మజా॥౧౨॥

ఇహ కర్మణాం సిద్ధిం కాఙ్క్షన్తః=ఈలోకమున కర్మములయొక్క ఫలసిద్ధిని కోరుచున్నవారై, దేవతాః యజన్తే=ఇంద్రాదిదేవతలను గూర్చి యాగములను చేయుచున్నారు- మానుషే లోకే=మనుష్యసంబంధియగు లోకమున, కర్మజా సిద్ధిః క్షిప్రం భవతిహి=కర్మములవలనఁగలిగిన ఫలసిద్ధి శీఘ్రముగా అగుచున్నదిగదా.

నేను వేఱు, దేవతలు వేఱు, అని దేవతలను గూర్చి భేదబుద్ధితో యాగము చేయువారికి మానుషలోకమున శీఘ్రముగా ఫలసిద్ధి యగును. దీనిచే ఇతరలోకములయందుఁగూడ కర్మఫలములసిద్ధి తెలియఁజేయఁబడినది. మనుష్యలోకమున వర్ణాశ్రమాది కర్మములు విశేషము. అని శంకరభాష్యము.

మనుష్యలోకశబ్దము స్వర్గాదులం గూడఁ దెలియఁజేయును. ఈ లోకములోనివారు అందఱును అవివేకులై క్షుద్రఫలములం గోరి పుత్రపశ్వాన్నాదులకొఱకును స్వర్గాదులకొఱకును ఇంద్రాదిదేవతలనుమాత్రము కర్మములచే నారాధించుచున్నారు. ఒకఁడైనను సంసారమందురోతపుట్టి మోక్షమునకై ఇంద్రాదులకు ఆత్మభూతుఁడనగు నన్ను కర్మములచే నారాధింపకున్నాఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

అన్యదేవతలంగూర్చి యజ్ఞము చేయువారును నామార్గము ననుసరించువారగుటచే పుత్రాదిఫలప్రాప్తి శీఘ్రముగా కలుగుచున్నది. విష్ణువు యజ్ఞభోక్తకానియెడల బ్రహ్మాదులకు స్వాతంత్ర్యము లేకపోవుటచే ఫలమునిచ్చు సామర్థ్యము లేదుగాన ఫలసిద్ధి కలుగకపోవలసినది. అని మధ్వభాష్యము.

చాతుర్వర్ణ్యం [illegible] సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః।
తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్॥ ౧౩॥

మయా గుణకర్మవిభాగశః చాతుర్వర్ణ్యం సృష్టమ్ = నాచేత సత్త్వరజస్తమోగుణములయు వ్యాపారములయు విభాగముచొప్పున చాతుర్వర్ణ్యము (బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రులు) సృజింపఁబడినది. అవ్యయం మాం తస్య కర్తారమ్ అకర్తారమపి విద్ధి = నిత్యుఁడనైన నన్ను దానికి (చాతుర్వర్ణ్యమునకు) కర్తనుగాను కర్తగానివానిగాను తెలిసికొనుము.

సత్త్వగుణప్రధానుఁడగు బ్రాహ్మణునికి శమము (ఇంద్రియనిగ్రహము), దమము (అంతఃకరణనిగ్రహము), తపస్సు, మొదలగునవి కర్మములు. సత్త్వముతోఁగూడిన రజోగుణము ప్రధానముగాఁగల క్షత్రియునికి శౌర్యము (శూరత్వము), తేజస్సు (ప్రతాపము), మొదలగునవి కర్మములు. తమస్సుతోఁగూడిన రజోగుణము ప్రధానముగాఁగల వైశ్యునికి కృషి (వ్యవ

సాయము) మొదలుగునవి కర్మములు- రజస్సుతోఁగూడిన తమోగుణము ప్రధానముగాఁగల శూద్రునికి శుశ్రూష(పరిచర్య)యే కర్మము- ఇట్లు గుణకర్మవిభాగముచొప్పున చాతుర్వర్ణ్యమును సృజించుటకు నన్ను మాయావ్యవహారమున కర్తనుగానును, పరమార్థమున కర్తకానివాఁడనుగానును, అవ్యయునిగానును, అనఁగా అసంసారినిగానును తెలిసికొనుము- అని శంకరభాష్యము.

బ్రహ్మ మొదలుస్తంబము(గడ్డి కాడ) వరకునుండు జగత్తంతయు నాచే సృజింపఁబడినది, రక్షింపఁబడుచున్నది, సంహరింపఁబడుచున్నది, అని యెఱుంగునది- నన్ను దానికి కర్తనుగానును అకర్తనుగానును తెలిసికొనుము (ఈయంశము ఉత్తరశ్లోకమున వివరింపఁబడును)- అని రామానుజభాష్యము.

చాతుర్వర్ణ్యం అనఁగా నాలుగువర్ణముల సముదాయము. బ్రాహ్మణుఁడు సాత్త్వికుఁడు- క్షత్రియుఁడు సాత్త్విక రాజసుఁడు- వైశ్యుఁడు రాజసతామసుఁడు- శూద్రుఁడు తామసుఁడు- అనిగుణవిభాగము. శమోదమః (౧౮అ॥౪౨శ్లో)ఇత్యాదిశ్లోకముచే కర్మవిభాగము చెప్పఁబడును. కర్తనైన నన్ను క్రియ(పని)యందు అభిమానము లేకపోవుటవలన అకర్తనుగాఁదెలిసికొనుము- అని మధ్వభాష్యము.

న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి న మే కర్మఫలే స్పృహా।
ఇతి మాం యోఽభిజానాతి కర్మభిర్న స బధ్యతే॥౧౪॥

కర్మాణి మాం నలిమ్పన్తి=కర్మములు నన్ను అంటవు- మే కర్మఫలే స్పృహా న=నాకు కర్మములఫలమందు కోరిక లేదు- ఇతి మాం యః అభిజానాతి=ఇట్లు నన్ను ఎవ్వఁడు తెలిసికొనునో, సః కర్మభిః నబధ్యతే=వాఁడు కర్మములచేత కట్టఁబడఁడు.

ఎవ్వరికి నేను కర్తను అనెడి యభిమానంబును కర్మములఫలముల యందు ఆశయునుకలదో, అసంసారులను కర్మములు దేహములఁగలుగఁజేయును-ఆ రెండును లేని నన్ను కర్మములు అంటవు- మఱియెవ్వఁడైనను నేనుకర్తను గాను, నాకు కర్మఫలమున కోరిక లేదు, అనుకొని నన్ను తనుగా నెఱుఁగుచున్నాఁడో, వాఁడును, కర్మములచే బంధింప(కట్టఁ)బడఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఈవిచిత్రసృష్టి మొదలగు కర్మములు(పనులు) నన్ను సంబంధింపవు. అనఁగా దేవమనుష్యాదిసృష్టివైచిత్ర్యములు సృజింపఁబడువారి పుణ్యపాపకర్మవిశేషములం బుట్టి వచ్చినవి. కాఁబట్టి నేను విచిత్రసృష్టి మొదలగుదానికి కర్తనుగాను. కరణకళేబరములతో సృజింపఁబడిన జీవులు సృష్టివలన కలిగిన భోగ్యములను వారివారి కర్మానుగుణముగా ననుభవింతురు. కాఁబట్టి సృష్ట్యాదికర్మఫలంబునంగూడ వారికే కోరికగాని నాకు కోరికలేదు. ఇట్లు సృష్టికి కర్తనుగనుక అకర్తనుగాను. సృష్ట్యాదికర్మఫలసంగము లేనివానిగ నన్ను నెవ్వఁడెఱుఁగునో, వాఁడు కర్మయోగారంభమునకు విరోధులగు ప్రాచీనకర్మములతో సంబంధింపఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

నాకు కర్మఫలమందు(పరులకొఱకు) ఇచ్ఛమాత్రము కలదుగాని అభినివేశము లేదు. కొందఱే ముక్తులగుదురుగాని క్రమముగా నైనను సర్వముక్తి లేదు. అందుకు జీవులు అనంతులగుటయే హేతువు. అని మధ్వభాష్యము. ఫలముకొఱకుగా నైనను జేసినవలన వచ్చునను విశేషను కలుగునో అది అభినివేశము. అనిహాద్యటీక.

ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః।
కురు కర్మైవ తస్మాత్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్॥

పూర్వైః ముముక్షుభిరపి = పూర్వులైన మోక్షేచ్ఛకలవారిచేతనను, ఏవం జ్ఞాత్వా కర్మ కృతమ్ = ఇట్లు తెలిసికొని కర్మము చేయఁబడినది. తస్మాత్ త్వమ్ పూర్వైః కృతం పూర్వతరం కర్మైవ కురు = అందువలన నీవు పూర్వులచేత చేయఁబడిన పురాతనమైన కర్మమునే చేయుము.

నేను కర్తనుగాను, నాకు కర్మఫలమున కోరిక లేదు, అని తెలిసికొనఁబడి పూర్వులగు ముముక్షువులచే కర్మము చేయఁబడినది. కాఁబట్టి జనకాదులచే చేయఁబడినకర్మమును, నీవు ఆత్మజ్ఞానము లేనివాఁడవైనచో అంతఃకరణశుద్ధికొఱకును, ఆత్మజ్ఞానము కలవాఁడవైనచో లోకసంగ్రహముకొఱకును చేయుము. అని శంకరభాష్యము.

ఇట్లు తన్ను తెలిసికొని పాపములన్నిటిని పోఁగొట్టుకొనిన పూర్వపుముముక్షువులచే వెనక చెప్పఁబడినకర్మము చేయఁబడినది. అం

మువలన నీవును ఇట్టిజ్ఞానముచే పాపములం బోగొట్టికొని పూర్వులను వివస్వంతుఁడు, మనువు, మొదలగువారిచే జేయఁబడిన పురాతనకర్మమును చేయుము- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానముకలిగినను కర్మమును చేయుటకు ఆచారముకలదు పూర్వతరం అనుదానికి పూర్వముకలిగినది అనియర్థము- అని మధ్వభాష్యము- జ్ఞానికి మోక్షముకలుగుట నిశ్చితమైనను అంతకంటె నెక్కుడు మోక్షము పొందుటకు కర్మములనాచరించుట యాచారసిద్ధము- అని మాధ్వటీకలో వివరింపఁబడినది.

కిం కర్మ కిమకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః।
తత్తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి యజ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్॥

కర్మ కిమ్=కర్మము ఏది?, అకర్మ కిమ్=అకర్మము ఏది?, ఇత్యత్ర కవయోఽపి మోహితాః=అను నీ విషయమున పండితులును మోహమును చెందిరి- తత్ తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి=అందువలన నీకు కర్మమును చెప్పెదను- యత్ జ్ఞాత్వా అశుభాత్ మోక్ష్యసే=దేనిని తెలిసికొని సంసారమునుండి విడుదలను పొందఁగలవో.

అకర్మ మనఁగా కర్తయైన ఆత్మయొక్క తత్త్వజ్ఞానము- చేయవలసిన కర్మమును దానిలోఁజేరిన జ్ఞానమును ఎట్టివి, అనునంశమున పండితులుకూడ నెఱుఁగకున్నారు- ఇట్లు అంతర్గతమైన జ్ఞానముగల కర్మమును నేను నీకు చెప్పెదను- దేనివలన సంసారమునుండి విడువఁబడుదువో- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మణో హ్యపి బోద్ధవ్యం బోద్ధవ్యం చ వికర్మణః।
అకర్మణశ్చ బోద్ధవ్యం గహనా కర్మణో గతిః॥ ౧౭॥

కర్మణోఽపి బోద్ధవ్యం (తత్త్వమ్ అస్తి హి)=కర్మమునకును తెలియఁబడఁదగిన (స్వరూపము కలదుగదా)- వికర్మణశ్చ బోద్ధవ్యమ్ (అస్తి)=వికర్మంబునకును తెలియఁబడఁదగినది (కలదు)- అకర్మణశ్చ బోద్ధవ్యమ్ (అస్తి)=అకర్మమునకును తెలియఁబడఁదగినది (కలదు)- కర్మణః గతిః గహనా=కర్మముయొక్క విధము తెలియశక్యముకానిది-

కర్మమనఁగా శాస్త్రముచే విధింపఁబడినది- వికర్మమనఁగా శాస్త్రముచే నిషేధింపఁబడిన కర్మము- అకర్మమనఁగా కర్మములంజేయు

క యోగముండుట- వీని యొక్క తత్త్వము తెలియశక్యముకానిది- అని శంకరభాష్యము.

కర్మమనఁగా మోక్షసాధనమైనది. వికర్మమనఁగా నిత్యనైమిత్తిక కామ్యరూపములచేతను దానికి సాధనములగు ద్రవ్యసంపాదనాదిరూపములచేతను అనేకవిధములయినకర్మము- అకర్మమనఁగా జ్ఞానము- వికర్మమున తెలియవలసినది ఏది అనఁగా,— నిత్యనైమిత్తిక కామ్య ద్రవ్యార్జనాదికర్మమున ఫలభేదములవలన వచ్చిన నానావిధత్వమును విడచి మోక్షమే ఫలము అనునట్లు ఏకశాస్త్రార్థత్వమును అనుసంధానము చేయుట- ఇది, వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః (అ౨॥౪౧శ్లో॥)అను శ్లోకమున వివరింపఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మవికర్మములు విహితనిషిద్ధకర్మములు- అకర్మమనఁగా కర్మమును చేయకపోవుట- అని మధ్వభాష్యము.

కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేదకర్మణి చ కర్మ యః।
స బుద్ధిమాన్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్॥

యః కర్మణి అకర్మ పశ్యేత్ = ఎవ్వఁడు కర్మమున అకర్మమును చూచునో, యః అకర్మణి కర్మ చ పశ్యేత్ = ఎవ్వఁడు అకర్మమున కర్మమును చూచునో, సః మనుష్యేషు బుద్ధిమాన్ = వాఁడు మనుష్యులలో బుద్ధిమంతుఁడు- సః యుక్తః = వాఁడు యోగముకలవాఁడు- సః కృత్స్నకర్మకృత్ = వాఁడు అన్నికర్మములం జేయువాఁడు.

కర్మమనఁగా లోకులు చేసెడి వ్యాపారము(పని)- అకర్మమనఁగా లోకులు పనులు చేయక ఊరకయుండుట. అనఁగా నేను పనులేమియు చేయక సుఖముగానున్నాననుకొనుట- ఈ రెండును అవిద్య(అజ్ఞానము) వలన ఆత్మకుకలిగిన అధ్యాసమనెడి సంసారభ్రాంతిలో చేరినవియె- ఆత్మను ఒకక్రియకు(పనికి) కర్త(Agent) యగునుయనెడు కర్తృత్వము, ప్రము- కాఁబట్టి లోకులు చేసెడిపని ఆత్మయొక్క- కర్మము కాదనియు, ఆత్మ పనులు లేక సుఖముగానున్నాననుకొనుట, నేను ఉన్నాను అని కర్తృత్వముతోఁ గూడియుండుటచేత కర్మమే యనియును, ఎవ్వఁడెఱుంగునో, వాఁడు పండితుఁడును, యోగియును, అన్నికర్మములను చేసినవాఁడను. ఒకయోడ కొందఱుజనుల నెక్కించికొని

వేకవిషయకంబగుబుద్ధిచేత ఆత్మకంటె మిగిలినవానినన్నిటినుండియు మ
ఱకతనిపొంది, మనస్సునుఆత్మయందునిలిపి దేనినిని తలంపకుండునది-అని
రామానుజభాష్యము.

సర్వాన్ అనుదానికి అన్నివిషయములైన అనియర్థము-అశేషతః అ
నుటవలన ఒక్కవిషయముగలకామమునుగూడ స్వల్పముగానైనను ఒ
కానొకప్పుడైనను చేయఁగూడదనుట- ఏవ అనుశబ్దము మనస్సుచేతనేని
యమింపశక్యము కునుగానిమతియొక్కదానిచేత కాదని తెలియఁజేయును-
బుద్ధి,మనస్సునుని గ్రహించుటయందును ఆత్మరమణము(ఆత్మయందుక్రీ
డించుట)నందును సాధనము - అనిమధ్వభాష్యము.

యతో యతో నిశ్చరతి మన శ్చఞ్చల మస్థి రమ్।
తత స్తతో నియమ్యైత దాత్మ న్యేవ వశం నయేత్ ॥౨౬॥

చఞ్చలమ్ అస్థిరమ్ మనః=చంచలమైనదియును (కావుననె)స్థిరముగా
నిదియునగు మనస్సు, యతో యతః నిశ్చరతి=ఏయేవిషయమునిమిత్త
ము బయలువెడలుచున్నదో, తతస్తతః ఏతత్ నియమ్య=దానిదాని
నుండి దీనిని(మనస్సును) మరలించి, ఆత్మన్యేవ వశం నయేత్ =ఆ
త్మవిషయముననె వశమును పొందింపవలయును.

మనస్సును విషయములనుండి నియమించి, అనఁగా, యథార్థస్థి
తిని తెలిసికొనుటచే ఆయావిషయముఆభాసమును(భ్రాంతివలనఁదె
లియఁబడినదాని)గాఁ జేయుచుండి, వైరాగ్యమును భావించుటచేత మ
నస్సునకు ఆత్మవశ్యతను కలుగఁజేయునది. ఇట్లు యోగాభ్యాసబలమున
యోగియొక్క మనస్సు ఆత్మయందె శాంతినిపొందుచున్నది. అనిశంక
రభాష్యము.

ఆత్మయందు మిక్కుటమైన సుఖమును భావించుటచే మనస్సును వ
శ్యమునుగాఁజేయునది- అనిరామానుజభాష్యము

యతో యతః=ఎచ్చట నెచ్చట- ఆత్మన్యేవవశంనయేత్ =ఆత్మవి
షయముననె వశీకరించునది- అనిమధ్వభాష్యము.

ప్రశాన్తమనసం హ్యేనం యోగినం సుఖ ముత్తమమ్।
ఉపైతి శాన్తరజసం బ్రహ్మభూత మకల్మషమ్॥౨౭॥

ప్రశాన్తమనసం శాన్తరజసం బ్రహ్మభూతమ్ అకల్మషమ్ ఏనం

యోగినమ్=శాంతినిపొందినమనస్సు గలవాఁడును శాంతినిపొందినరజోగుణముకలవాఁడును బ్రహ్మమైనవాఁడును కల్మషములేనివాఁడునను ఈ యోగిని, ఉత్తమమ్ సుఖమ్ ఉపైతిహి=గొప్ప సుఖము పొందుచున్నదిగదా.

శాంతరజస్సనఁగా పోయినమోహాదిక్లేశములుకలవాఁడనుట- బ్రహ్మభూతుఁడుఅనఁగా జీవన్ముక్తుఁడు(బ్రతుకుచుండియె ముక్తిని జెందినవాఁడు), అంతయు బ్రహ్మమె అనెడినిశ్చయముకలవాఁడు-అకల్మషుఁడనఁగా ధర్మాధర్మము(పుణ్యపాపము) మొదలగునవిలేనివాఁడు. అనిశంకరభాష్యము.

ప్రశాన్తమనస్సుఅనఁగా ఆత్మయందునిశ్చలముగా ఉన్నఁబడినమనస్సుకలవాఁడును, దానివలననె రజోగుణములేనివాఁడును, దానివలననె బ్రహ్మభూతుఁడు అనఁగా తనస్వరూపముతో నున్నవాఁడు నగుయోగిని ఆత్మానుభవరూపమగు ఉత్తమసుఖము పొందుచున్నది- ఆత్మస్వరూపముఉత్తమసుఖరూపమగుటదీనికి హేతువు, అనిహిశబ్దము తెలియఁజేయుచున్నది- అనిరామానుజభాష్యము-

ఏవం యుఞ్జన్ సదాఽఽత్మానం యోగీ విగతకల్మషః।
సుఖేనబ్రహ్మసంస్పర్శ మత్యన్తం సుఖ మశ్నుతే॥౨౮॥

ఏవమ్ సదా ఆత్మానం యుఞ్జన్=ఇట్లు ఎప్పుడును ఆత్మనుగూర్చి యోగమునుజేయుచున్నవాఁడై, విగతకల్మషః యోగీ=పోయినపాపములుగల యోగి, బ్రహ్మసంస్పర్శమ్ అత్యన్తం సుఖమ్ సుఖేన అశ్నుతే=బ్రహ్మసంబంధియగు గొప్ప సుఖమును అనాయాసముగఁ బొందుచున్నాఁడు.

విఘ్నములులేకుండ నిట్లు యోగమును ఆచరించుచున్నవాఁడై-అత్యంతమనఁగా అంతమునతిక్రమించినది- నాశములేనిదనుట- అని శంకరభాష్యము- యుఞ్జన్నేవంఅనిశంకరభాష్య పుస్తకములలోపాఠము.

కల్మషములనఁగా ప్రాచీన పాపములు-బ్రహ్మసంస్పర్శమనఁగా బ్రహ్మానుభవరూపమైనదనుట- సదా అశ్నుతే=ఎల్లప్పుడును పొందుచున్నాఁడు అనిరామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకమునపూర్వశ్లోకమునఁజెప్పఁబడినదెవిస్తరింపఁజేయఁబడిన

ది- అని మధ్వభాష్యము.

సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని।
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః॥ ౨౯॥

యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః=యోగముతోఁ గూడినయంతఃకరణముకలవాఁడై అంతట సమబుద్ధికలవాఁడు, ఆత్మానం సర్వభూతస్థమ్=ఆత్మను అన్నిభూతములయందున్నవానిగాను, సర్వభూతాని ఆత్మని చ=అన్నిభూతములను ఆత్మయందు(ఉన్నవానిగాను)ను, ఈక్షతే=చూచుచున్నాఁడు.

యోగమునకుఁ గొప్పఫలమై సంసారముపోవుటకు కారణమైన, బ్రహ్మమొక్కటియొకటనెడిజ్ఞానము, ఈశ్లోకముచేఁ జూపఁబడుచున్నది- తనయాత్మను అన్నిభూతములలోనున్నవానినిగాను, బ్రహ్మమొదలుకొని స్తంబమువఱకు నుండెడి అన్నిభూతములనుఆత్మయందు ఏకత్వమును పొందినవానినిగాను, చూచుచున్నాఁడు- అంతటసమబుద్ధికలవాఁడనఁగా బ్రహ్మమొదలుకొని స్థావరముల (చెట్లుమొదలుగునవి) వఱకును హెచ్చుతగ్గులుగానున్నయన్నిభూతములయందును, నిర్విశేషమైవికారములు లేనిదైన బ్రహ్మంబును ఆత్మయునైనయొక్కటియె అనెడిజ్ఞానముకలవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము-

ఇఁకనాలుగుశ్లోకములచే యోగముయొక్క నాలుగుపరిపాకదశలు చెప్పఁబడుచున్నవి- తనయాత్మయును మిగిలినయన్నిభూతములయాత్మలును ప్రకృతిసంబంధములేని స్వరూపముంబట్టి జ్ఞానమొక్కటియె యాకారముగాఁగలుగుటచే సమానులగుటను, వైషమ్యముప్రకృతియందున్నదగుటను, యోగముతోఁగూడినమనస్సుకలవాఁడు, ఆత్మలయందంతటను జ్ఞానైకాకారులు అనెడిసమబుద్ధికలవాఁడై తనయాత్మను అన్నిభూతములలోనున్నవానినిగాను అన్నిభూతములను తనయాత్మయందున్నవానిగానును చూచుచున్నాఁడు- తనయాత్మనుఅన్నిభూతములతో సమానమైనయాకారముకలవానినిగాను, తనయాత్మతోసమానమైన ఆకారముకలవానిగానన్నిభూతములనును చూచుచున్నాఁడని యర్థము- ఒకయాత్మవస్తువునుచూచినచో ఆత్మవస్తువంతయు దానితో సమానమైనదగుటను ఆత్మవస్తువంత

యు చూడఁబడినదగు చున్నదియనుట-అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము చే ధ్యేయము (ధ్యానము చేయఁబడవలసినది) చెప్పఁబడు చున్నది- ఆత్మనుఅనఁగా పరమేశ్వరునిఅన్నిభూతములలోనున్న వాని నిగానును, ఆత్మయందుఅనఁగాపరమేశ్వరునియందు సర్వభూతములను ను, ఆపరమేశ్వరుని బ్రహ్మాతృణము మొదలగునన్నిటియందు ఐశ్వర్య ము మొదలగు సామ్యముతోడను చూచుచున్నాఁడు- అనిమధ్వ భాష్యము.

యోమాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వంచ మయిపశ్యతి।
తస్యాహం నప్రణశ్యామి సచమే నప్రణశ్యతి॥౩౦॥

యః=ఎవ్వఁడు, మాం సర్వత్ర పశ్యతి=నన్ను అంతట చూచుచు న్నాఁడో, మయి సర్వంచ పశ్యతి=నాయందు సమస్తమును చూచుచున్నాఁడో, తస్య అహం నప్రణశ్యామి=వానికి నేను కనఁబ డకపోను- సచ మే నప్రణశ్యతి=వాఁడును నాకు కనఁబడకపోఁడు.

వెనుక చెప్పఁబడినఆత్మైకత్వదర్శనమునకు ఫలము ఈశ్లోకమున చె ప్పఁబడుచున్నది- అన్నిటికిని ఆత్మనైవాసుదేవుఁడనైన నన్ను అన్ని భూతములయందును, అన్నిభూతములను సర్వాత్మనైన నాయందును, చూచుచుండెడిఆత్మైకత్వదర్శికి, నేనుపరోక్షుఁడనగాను- వాఁడు-ఆజ్ఞాని యుపరోక్షుఁడుగాఁడు- వానికిని నాకును ఆత్మయొకటియే- తన యాత్మ తనకుప్రియుఁడెకదా- అనిశంకరభాష్యము.

వెనుకటిదశకంటె విపాకదశనుపొందినవాఁడు, పుణ్యపాపములువ దలిస్వరూపమునయున్నయాత్మవస్తువంతయు నాతో(భగవంతునితో)స మానమని చూచుచున్నాఁడు- (వెనుకటిశ్లోకముచొప్పననె యన్వయము) అనిరామానుజభాష్యము-

ఫలము చెప్పఁబడుచున్నది- వానికి నేను(నప్రణశ్యామి)ఎల్లప్పుడును దుఃఖములను వహించినవాఁడనగుదును- వాఁడునాకు (నప్రణ శ్యతి)ఎల్లప్పుడును భక్తుఁడగును- పలుకయున్నను వీనిని రక్షింపకున్నచో ఁడుఁ నాకుఁడె- ఇట్టిభృత్యుఁడున్నను భృత్యుఁడులేనివాఁడె- అని మధ్వభాష్యము

సర్వభూతస్థితం యోమాం భజత్యేకత్వమాస్థితః।

సర్వథా వర్తమానోఽపి స యోగీ మయి వర్తతే॥ ౩౧॥
యః ఏకత్వమ్ ఆస్థితః (సన్)=ఎవ్వఁడు ఏకత్వమును పొందినవాఁడు(అగుచు), సర్వభూతస్థితం మాం భజతి=అన్నిభూతములయందుండు నున్న నన్ను సేవించుచున్నాఁడో, సః యోగీ=ఆ యోగి, సర్వథా వర్తమానోఽపి మయి వర్తతే=అన్నిప్రకారములను ఉన్నవాఁడైనను నాయందె ఉన్నాఁడు.

ఏకత్వముననున్నవాఁడనఁగా సర్వాత్మైకత్వమును తెలిసికొనువాఁడు- వాఁడు ఏప్రకారమున్నను వైష్ణవ పరమపదమైన నాయందు ఉన్నవాఁడే- వాఁడు నిత్యముక్తుఁడే- మోక్షమునుగూర్చి దేనిచేతను ప్రతిబంధింపఁబడఁడు, అని యర్థము- అని శంకరభాష్యము.

ఏకత్వమును పొందినవాఁడే యనఁగా, సంకోచము లేని జ్ఞానమే యాకారముగాఁ గలవాఁడగుటచేత ప్రాకృతభేదములను విడిచినవాఁడైయనుట- ఇట్టివాఁడే సర్వభూతములయందునున్న నన్ను, యోగదశయందు దృఢముగా నెవ్వఁడు భజించునో, వాఁడు వ్యుత్థాన(యోగము లేని)దశయందును, తనయాత్మను సర్వభూతములను చూచుచున్నవాఁడైనను నాయందెయున్నాఁడు- అనఁగా నన్నే చూచుచున్నాఁడు- తనయాత్మయందును సమస్తభూతములయందును ఎల్లప్పుడును నాసామ్యమునె చూచుచున్నాఁడనిఫలితార్థము- ఇది వెనుకటి శ్లోకపుదానికంటెను పరిపాకమును పొందినదశ- అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకటిశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినదె స్పష్టపఱుపఁబడుచున్నది- ఏకత్వమును పొందినవాఁడు అనఁగా అంతటను ఈశ్వరుఁడు ఒకఁడేఅని యున్నవాఁడు; అన్నిప్రకారములనున్నవాఁడైనను నాయందె యున్నాఁడు- అపరోక్షజ్ఞానము కలవానికి జ్ఞానఫలము తప్పనిదియని యర్థము- అట్లయినను తెలియుచుగా నధర్మము చేయఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర సమం పశ్యతి యోఽర్జున।
సుఖం వా యది వా దుఃఖం స యోగీ పరమో మతః॥ ౩౨॥
(హే) అర్జున! =(ఓ) యర్జునుఁడా!, సుఖం వా దుఃఖం యది వా

ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర సమం యః పశ్యతి=సుఖమునైనను దుఃఖమునైనను తనసాటితోడ అంతట సమముగా ఎవ్వఁడు చూచుచున్నాఁడో, స పరమః యోగీ మతః=వాఁడు గొప్ప యోగిగా తలంపఁబడినాఁడు.

నాకు సుఖమెట్లు అనుకూలమో(ఇష్టమో), అట్లు అన్నిప్రాణులకు నుసుఖము అనుకూలము, దుఃఖము ప్రతికూలము(అనిష్టము), అని తెలిసికొనినవాఁడై, ఎవ్వనికిని ప్రతికూలమును చేయక, అహింసకుఁడైయుండెడి యోగి అందఱుయోగులలో నుత్తముఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

ఆత్మలందఱును జ్ఞానమెశ్వరూపముగాఁగలవారగుటచేత పుత్రజన్మాది సుఖంబును పుత్రమరణాదిదుఃఖంబును ఆత్మలకుసంబంధింపవని అనియెవ్వఁడుతలంచునో, అనఁగా ఒరునికి కలిగినపుత్రజన్మమరణాదికములవలెనే తనపుత్రజన్మమరణాదికమునుగూడ సమముగా నెవ్వఁడుతలంచునో,వాఁడు యోగచరమావధినిపొందినవాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

సామ్యమును మఱియొకవిధమున ఈశ్లోకమువివరింపుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

అర్జునఉవాచ.

యోఽయం యోగస్త్వయా ప్రోక్తః సామ్యేన మధుసూదన;
ఏతస్యాహం నపశ్యామి చఞ్చలత్వాత్ స్థితిం స్థిరామ్॥33॥

(హే)మధుసూదన!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, సామ్యేన యోఽయం యోగః త్వయా ప్రోక్తః=సామ్యముచేత ఏయీ యోగము నీచేత చెప్పఁబడినదో. (మనసః)చఞ్చలత్వాత్=(మనస్సు) చంచలమగుటవలన, ఏతస్య స్థిరాం స్థితిం నపశ్యామి=ఈయోగముయొక్క స్థిరమైన ఉనికిని కానకున్నాను.

దేవతలు మనుష్యులుఅనెడి భేదంబును, జీవుఁడు ఈశ్వరుఁడు అనెడి భేదంబును చాలకాలమునుండి అనుభవింపఁబడుచుండుటచే, జ్ఞానైకస్వరూపులగుటచేజీవులందఱును పరస్పరము సములనియు, కర్మవశ్యులుకాకుండుటచే ఈశ్వరునితో సములనియు తలంచుటయనెడి, నీచేఁజెప్పఁబడినయోగము స్థిరపడుట సంభవింపదని తోచుచున్నది-

అని రామానుజభాష్యము.

చఞ్చలంహి మనః కృష్ణ ప్రమాథి బలవ ద్దృఢమ్।
తస్యాహం నిగ్రహం మన్యేవాయోరివ సుదుష్కరమ్॥౩౪॥

(హే) కృష్ణ!=(ఓ)కృష్ణుఁడా!, మనః=మనస్సు, చఞ్చలమ్ ప్రమాథి బలవత్ దృఢంహి=నిలుకడలేనిదియు క్షోభపెట్టునదియు ప్రబలమైనదియు గట్టిదియునుకదా- వాయోరివ తస్య నిగ్రహం సుదుష్కరమ్ అహం మన్యే=వాయువునువలె దానిని నిగ్రహించుటను మిక్కిలి యసాధ్యమైనదానిగా నేను తలంపుచున్నాను.

కృష్(గీయు)అనిధాతువు- కృష్ణుఁడనఁగా భక్తజనుల పాపాది దోషములనుపోఁగొట్టువాఁడు- ప్రమాథియనఁగా శరీరములను ఇంద్రియములనుకూడ పరవశముగాఁజేయునది- బలవత్తనఁగా ఎవ్వఁడును నియమించుటకుశక్యముకానిది- దృఢమనఁగా తంతునాగమువలె తెగఁగొట్ట శక్యముకానిది- అనిశంకరభాష్యము (తంతునాగమనునది నదులు మడుగులు మొదలగువానిలో పాడవుగా కానికోశవలెనుండెడియొకజంతువు- అదిమనుష్యులుపశువులుమొదలగునవి నీటిలో ఈదుచున్నప్పుడు వానికాళ్లకుచుట్టుకొనును-దానివలన ఆజంతువులుమునిఁగిపోవును)

తనకుఅలవాటుపడియున్నవిషయములలోఁగూడ నిలుకడలేనిదైన మనస్సును అట్టిదికాని ఆత్మస్వరూపమునఁనిలుపుటను, ఎదురుగాలిని విసనకర్ర మొదలగుదానితో నిలుపుటవలెమిక్కిలిదుస్సాధమనుగాఁదలంచెదను- మనోనిగ్రహోపాయమును చెప్పవలయుననియభిప్రాయము- అనిరామానుజభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ-

అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్నిగ్రహం చలమ్।
అభ్యాసేనతు కౌన్తేయ వైరాగ్యేణచ గృహ్యతే॥౩౫॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, మనః చలమ్ దుర్నిగ్రహంచ=మనస్సు చంచలమైనదియు (కావుననె) నిగ్రహింపశక్యముకానిదియును, అసంశయమ్=సంశయములేదు- కింతు=ఇఁక నేమన్నను,— (హే) కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, అభ్యాసేన వైరాగ్యేణచ గృహ్యతే=అభ్యాసముచేతనును వైరా

గ్యముచే తనను నిగ్రహింపఁబడుచున్నది.

అభ్యాసమనఁగా చిత్తమున సమానమైనజ్ఞానమును ఆవృత్తిచేయుచుండుట(ధ్యానము)- వైరాగ్యమనఁగా విషయములయందుదోషములను తెలిసికొనుచుండుటచేఁగలిగెడి నిరాశ- ఈరెంటిచేతను చిత్తముయొక్క విక్షేపము నిగ్రహింపఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మగుణస్వరూపమగుట నభ్యసించుటచే నాత్మయందుఁగలిగిన యాభిముఖ్యముచేతనును, ఆత్మకంటెమిగిలినవానియందు దోషాకారత్వమును తెలిసికొనుటచేఁగలిగిన వైతృష్ణ్యము(నిరాశ)వల్లనను, ఒకానొకవిధమున మనస్సుగ్రహింపఁబడును- అని రామానుజభాష్యము.

ఒకప్పుడును మనస్సుస్వయముగా నిగ్రహింపఁబడదు- అనిమధ్వభాష్యము.

అసంయతాత్మనా యోగో దుష్ప్రాప ఇతి మే మతిః।
వశ్యాత్మనా తు యతతా శక్యోఽవాప్తుముపాయతః॥ ౩౬

అసంయతాత్మనా యోగః దుష్ప్రాపః=నియమింపఁబడనియంతఃకరణముకలవానిచే యోగము పొందశక్యముకానిది, ఇతి మే మతిః=అని నా తాత్పర్యము- యతతా వశ్యాత్మనా తు=ప్రయత్నముచేయుచున్నవాఁడై స్వాధీనమైనయంతఃకరణముకలవానిచే, ఉపాయతః అవాప్తుం శక్యః=ఉపాయమువలన పొందశక్యమైనది.

అభ్యాసవైరాగ్యములచేత స్వాధీనముచేయఁబడిన యంతఃకరణముకలవాఁడు వశ్యాత్మ-అట్టివాఁడు కానివాఁడు అసంయతాత్మ-అని శంకరభాష్యము.

అసంయతాత్మయనఁగా జయింపఁబడనిమనస్సుకలవాఁడు- (ఉపాయతః)జ్ఞానము అంతర్భవించియున్న కర్మముచేత (వశ్యాత్మనా)=జయింపఁబడినమనస్సుకలవానిచేత-అని రామానుజభాష్యము.

అర్జునఉవాచ

అయతిః శ్రద్ధయోపేతో యోగాచ్చలితమానసః।
అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి॥ ౩౭॥

(హే)కృష్ణ!=(ఓ)కృష్ణుఁడా! అయతిః=ప్రయత్నము లేనివాఁడును, శ్రద్ధయా ఉపేతః=సన్న్యకముతో కూడినవాఁడును, యోగాత్ చలిత

మానసః=యోగమునుండి తప్పినమనస్సుకలవాఁడునగువాఁడు, యోగసంసిద్ధిమ్ అప్రాప్య=యోగసిద్ధిని పొందక, కాం గతిం గచ్ఛతి=ఏగతిని పొందుచున్నాఁడు.

యోగాభ్యాసమును అంగీకరించుటచేత ఇహలోక పరలోకములరెంటిని పొందఁదగిన కర్మములు విడువఁబడినవి- యోగసిద్ధికిఫలమై మోక్షసాధనమైనసమ్యగ్జ్ఞానము పొందఁబడలేదు- ఇట్టి యోగి,మరణకాలమున యోగమార్గమునుండి తప్పిన చిత్తముకలవాఁడు, ఏగతిని పొందును- అని శంకరభాష్యము

శ్రద్ధచేత యోగమునఁ బ్రవర్తించినవాఁడు మిక్కిలి దృఢమైనయభ్యాసము నెడి యత్నము లేనివాఁడై యోగసిద్ధినిపొందక యోగమునుండి చలించిన మనస్సుకలవాఁడైఏమగును- అని రామానుజభాష్యము.

కచ్చిన్నోభయవిభ్రష్ట శ్ఛిన్నాభ్రమివ నశ్యతి।
అప్రతిష్ఠో మహాబాహో విమూఢో బ్రహ్మణః పథి॥౩౮॥

(హే) మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములు కలవాఁడా!, అప్రతిష్ఠః=ఆధారము లేనివాఁడును, బ్రహ్మణః పథి విమూఢః=బ్రహ్మయొక్క మార్గమునందు మోహముం జెందినవాఁడునై, ఉభయవిభ్రష్టః=రెంటం జెడ్డవాఁడై, ఛిన్నాభ్రమివ, న నశ్యతికచ్చిత్= విడిన మేఘమువలె నశింపఁడుగదా-

ఉభయమనఁగా కర్మమార్గంబును యోగమార్గంబును- అని శంకరభాష్యము.

స్వర్గాదిసాధనమైనకర్మము, వీనికిఫలాభిసంధి(ఫలవుకోరిక) లేకపోవుటచేత, తనఫలమును కలుగఁజేసి వీనికి ఆధారముకాదు గాన ఈ యోగి అప్రతిష్ఠుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- వీఁడు తనచే నారంభింపఁబడిన బ్రహ్మమార్గమునుండితప్పినవాఁడుగూడ గాన ఉభయవిభ్రష్టుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- ఛిన్నాభ్రమువలె నశించుటయనఁగా మేఘపుతునియ ఒకగొప్పమేఘమునుండి విడినదై రెండవమేఘమును చేరకయె నడుమనె నశించినట్లు నశించుట- అని రామానుజభాష్యము.

ఏతం మే సంశయం కృష్ణ ఛేత్తు మర్హస్యశేషతః।
త్వదన్య స్సంశయస్యాస్య ఛేత్తా న హ్యుపపద్యతే॥౩౯॥

(హే) కృష్ణ!=(ఓ) కృష్ణుఁడా, మే ఏతం సంశయమ్=నా యొక్క ఈ సంశయమును, అశేషతః ఛేత్తుమ్ అర్హసి=నిశ్శేషముగా తెగఁగొట్టను తగుచున్నావు- త్వదన్యః=నీకంటెనితరుఁడు, అస్య సంశయస్య ఛేత్తా నోపపద్యతే=ఈ సంశయమును తెగఁగొట్టువాఁడు కుదురఁడు.

ఛేత్తుమ్=పోఁగొట్టను- నీకంటెనితరుఁడైన ఋషియైనను దేవుఁడైనను- అనిశంకరభాష్యము.

స్వయముగా ప్రత్యక్షముగా ఒక్కసారె అన్నిటినిచూచువాఁడవగు నీకంటె నితరుఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశ స్తస్యవిద్యతే,
నహి కల్యాణకృ త్కశ్చి ద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి॥౪౦॥

(హే) పార్థ!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, తస్య=వానికి, వినాశః=చేటు, ఇహ నవిద్యతఏవ=ఈలోకమున బొత్తిగాలేదు- అముత్ర(చ) నవిద్యతే=పరలోకమందు(ను) లేదు- (హే) తాత!=(ఓ) తండ్రీ!, కల్యాణకృత్ కశ్చిత్ దుర్గతిం నగచ్ఛతిహి=మంచిపనిని చేయువాఁడు ఒక్కఁడు (ను) చెడుగతిని పొందఁడుగదా.

వినాశమనఁగా మనపటి దానికంటెతక్కువపుట్టుకకలుగుట- శిష్యుఁడును కొడుకువంటివాఁడుగాన తండ్రీ! అనిపిలువఁబడుచున్నాఁడు-అని శంకరభాష్యము.

శ్రద్ధతో యోగము నారంభించి యోగమునుండి తప్పినవానికి, వినాశము అనఁగా స్వర్గాదిభోగములననుభవించుటలోఁగానీ బ్రహ్మానుభవంబునఁగానీ తానుకోరినదిదొరకకపోవుటయు ప్రత్యవాయముకలుగుటయును లేదు- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకా నుషిత్వా శాశ్వతీ స్సమాః,
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టో౽భిజాయతే॥౪౧॥

యోగభ్రష్టః=యోగమునుండితప్పినవాఁడు, పుణ్యకృతాం లోకాన్ ప్రాప్య=పుణ్యముచేసినవారి లోకములను పొంది, శాశ్వతీః సమాః ఉషిత్వా=పెక్కు సంవత్సరములను ఉండి, శ్రీమతాం శుచీ

నాం గేహే అభిజాయతే = సంపదకలవారును పరిశుద్ధులును(అగు వారి) ఇంటను పుట్టుచున్నాఁడు.

యోగమార్గమునఁ బ్రవర్తించిన సంన్యాసి అశ్వమేధాదులు చేసినవారిలోకములను బొంది, అప్పటి యనుభవము అయినతోడనె, శుచులు అనఁగా శాస్త్రోక్తముగా నాచరించువారియింటను బుట్టుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఎట్టి భోగమును కోరుటచే యోగమునుండి జారునో అట్టి భోగములను యోగపుమహిమచేతనె అనుభవించి భోగములయందలి ఆశపోవునతోడనె యోగారంభమును చేయుటకు తగినవారి ఇంటను పుట్టుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతాం।
ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశం॥౪౨॥

అథవా = లేక, ధీమతాం యోగినాం కులే ఏవ భవతి = జ్ఞానవంతులగు యోగుల వంశమందె పుట్టుచున్నాఁడు- ఈదృశం జన్మ యత్ = ఇట్టి జన్మము ఏది(కలదో), లోకే ఏతత్ దుర్లభతరం హి = లోకమున ఇది మిక్కిలి దుర్లభమైనది కదా.

అథవా అనునది దరిద్రులయిన యోగులవంశమున అని తెలియఁజేయుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

పరిపక్వమైన యోగము కలవాఁడై చలించెనేని, యోగమును చేయువారును స్వయముగానె యోగమునుపదేశింప తగినవారునగు వారివంశమునఁ బుట్టుచున్నాఁడు- (వెనుకటి శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన) యోగమునకు తగినవారి యింటఁ బుట్టుటయు (ఈ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన) యోగము కలవారివంశమునఁ బుట్టుటయుఁ గూడ లోకంబున ప్రాకృతులకు మిక్కిలి దుర్లభమైనవి- అని రామానుజభాష్యము-

తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికమ్।
యతతే చ తతో భూయః సంసిద్ధౌ కురునన్దన॥౪౩॥
పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి సః॥౪౩౪॥

తత్ర = అప్పటనె, పౌర్వదైహికం తం బుద్ధిసంయోగమ్ లభతే = వెనుకటి శరీరపుదైన ఆ బుద్ధిసంబంధమును పొందుచున్నాఁడు- (హే)

కురునన్దన! = (ఓ) కౌరవుఁడా!, తతశ్చ సంసిద్ధౌ భూయః యతతే = దానివలను సిద్ధివిషయమున మిక్కిలి ప్రయత్నము చేయుచున్నాఁడు. సః అవశోఽపి = అతఁడు పరవశుఁడైనను, తేన పూర్వాభ్యాసేనైవ హ్రియతే = ఆ పూర్వాభ్యాసముచేతనె హరింపఁబడుచున్నాఁడు.

తత్ర = ఆ యోగికులమున, తతః = ఆ పూర్వ సంస్కారము వలన - యోగాభ్యాసమువలనఁ గలిగినసంస్కారము కంటె బలవత్తరమైన అధర్మాదికర్మము చేయఁబడకుండెనేని యోగాభ్యాససంస్కారముచే నీయోగభ్రష్టుఁడు హరింపఁబడుచున్నాఁడు. బలవత్తరమైన అధర్మమే చేయఁబడినయెడను అధర్మముచేతనె యోగపుసంస్కారము తిరస్కరింపఁబడుచున్నది. ఆ యధర్మము క్షయించినపైని ఎంతకాలమైయున్నను తిరిగియు యోగజసంస్కారము కార్యకరమగును. అని శంకరభాష్యము.

తత్ర = ఆజన్మమున, (తతః) అటపైని, నిద్రపోయి లేచినట్లు (భూయః) వెండియు సిద్ధివిషయమున విఘ్నములచే నడ్డబడకుండునట్లు ప్రయత్నము చేయుచున్నాఁడు. ఈ యోగము మాహాత్మ్యము (హి) ప్రసిద్ధమెకదా అని రామానుజభాష్యము.

జిజ్ఞాసురపి యోగస్య శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే॥ ౪౪॥

యోగస్య జిజ్ఞాసురపి = యోగమును తెలియఁగోరువాఁడును, శబ్దబ్రహ్మ అతివర్తతే = శబ్దబ్రహ్మమును అతిక్రమింపుచున్నాఁడు.

యోగస్వరూపమును తెలియఁగోరినవాఁడై యోగమార్గమునఁ బ్రవర్తించిన సంన్యాసి, యోగభ్రష్టుఁడైనను శబ్దబ్రహ్మమును అనఁగా వేదమునందు చెప్పఁబడిన కర్మానుష్ఠానమును అతిక్రమింపుచున్నాఁడు. ఇట్టివాఁడె ఇట్లగుచుండఁగా ఇఁక యోగమును దెలిసికొని యోగనిష్ఠుఁడై యోగాభ్యాసమును చేయుచున్నవానింగూర్చి చెప్పవలసినదేమున్నది! అని శంకరభాష్యము.

యోగమునఁ బ్రవర్తింపకపోయినను యోగముం దెలియఁగోరి దానినుండి తప్పినమనస్సుకలవాఁడు వెండియును ఆకోరికనే పొంది కర్మయోగము మొదలగు యోగమును ఆచరించి, శబ్దబ్రహ్మమును అతిక్ర

మింపుచున్నాఁడు- శబ్దబ్రహ్మమనఁగా దేవుఁడు మనుష్యుఁడు భూమి ఆకాశము స్వర్గముఅనియిట్లు శబ్దములచేఁ జెప్పఁబడఁదగినదైనప్రకృతి- దానినతిక్రమించుటయనఁగా ప్రకృతిబంధనువదలినవాఁడై దేవమనుష్యాదిశబ్దములచేఁ జెప్పఁదగని జ్ఞానానందైకస్వరూపమైన యాత్మనుపొందుట- అనిరామానుజభాష్యము-

నాకుయోగము తెలియవలయునని మిక్కిలికోరికగలవాఁడుకూడ (శబ్దబ్రహ్మ) పరబ్రహ్మమును (అతివర్తతే) పొందుచున్నాఁడనియర్థము-అనిమధ్వభాష్యము.

ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః।
అనేకజన్మసంసిద్ధ స్తతో యాతి పరాం గతిమ్॥౪౫॥

ప్రియత్నాత్ యతమానః యోగీతు=ప్రియత్నమువలన యత్నము చేయుచున్న యోగి, సంశుద్ధకిల్బిషః అనేకజన్మసంసిద్ధః=పోయిన పాపములుగలవాఁడును అనేకజన్మములయందుసిద్ధినిపొందినవాఁడునై, తతః పరాం గతిం యాతి=అటుపైని గొప్ప గతిని పొందుచున్నాఁడు.

ప్రయత్నమువలన యత్నముచేయుచున్నవాఁడనఁగా మిక్కిలియత్నము చేయుచున్నవాఁడు- యోగియనఁగా తెలిసినవాఁడు- అనేకజన్మములయందుకొంచెముకొంచెము సంస్కారములను సంపాదించికొని దానిచేతసిద్ధినిపొందినవాఁడు దానివలన మంచిజ్ఞానముకలిగి గొప్పగతినిపొందుచున్నాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

యోగమాహాత్మ్యమిట్టిదిగావున ననేకజన్మములయందు సంపాదింపఁబడినపుణ్యసముదాయములచేత పాపములులేనివాఁడై యత్నము చేయుచున్నయోగి చలించినను తిరిగియు పరమగతినిపొందును- అనిరామానుజభాష్యము.

తెలియఁగోరినవాఁడు, తెలిసికొనిప్రయత్నముంజేయును- ఇట్లు అనేకజన్మములచే సిద్ధినిపొందినవాఁడై అపరోక్షజ్ఞానియై గొప్పగతి పొందుచున్నాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః।
కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున॥౪౬॥

యోగీ తపస్విభ్యః అధికః=యోగి తపస్సుకలవారలకంటె అధికుఁడు- జ్ఞానిభ్యోపి అధికః మతః=జ్ఞానులకంటెను అధికుఁడుగా తలంపఁబడినాఁడు- యోగీ కర్మిభ్యశ్చ అధికః=యోగి కర్మములుకలవారలకంటెను అధికుఁడు- (హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, తస్మాత్ యోగీ భవ=ఆహేతువువలన యోగివి కమ్ము.

జ్ఞానమనఁగా శాస్త్రార్థమందలి పాండిత్యము- కర్మములు అగ్నిహోత్రాదులు- అని శంకరభాష్యము.

కేవలతపస్సులచేతను, ఆత్మజ్ఞానముకాక మిగిలినజ్ఞానములచేతను, కేవలములయినయశ్వమేధము మొదలగు కర్మములచేతను, ఏయేపురుషార్థము(ఫలము)సాధింపఁబడునో, వానియన్నిటికన్న నధికమైనపురుషార్థమును సాధించునది యోగము- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానులనఁగా యోగజ్ఞానముకలవారు- తపస్విలు అనఁగా కృచ్ఛ్రము మొదలగువానిని ఆచరించువారు- అని మధ్వభాష్యము. (కృచ్ఛ్రమనఁగా గోమూత్రాదులను భక్షించి యుపవాసము చేయుట)

యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతే నాన్తరాత్మనా।
శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మతః॥

సర్వేషాం యోగినామ్=అందఱు యోగులలోపల, యః శ్రద్ధావాన్ మద్గతేన అన్తరాత్మనా మామ్ భజతే=ఎవ్వఁడు శ్రద్ధకలవాఁడై నన్ను జేరిన అంతఃకరణముతో నన్ను భజింపుచున్నాఁడో, సః మే యుక్తతమః మతః=వాఁడు నాకు మిక్కిలియుక్తుఁడుగా తోఁచినవాఁడు.

శివుఁడు ఆదిత్యుఁడు మొదలగువారిని ధ్యానముచేయువారి యందఱిలోపలను వాసుదేవుఁడనైననాయందు సమాహితమైన అంతఃకరణముతో నన్ను సేవించువాఁడు మిక్కిలియుక్తుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

వెనుక(౭అ॥ ౭౬- ౩౦- ౩౧- ౩౨శ్లో)నలుగురు యోగులు చెప్పఁబడిరి- వీరందఱును ప్రత్యగాత్మను (జీవుని) చూచువారు- వారికంటెను పరవిద్య (భగవదుపాసనము)నాచరించువాఁడు గొప్పవాఁడని ఈశ్లో

కము చెప్పుచున్నది- యోగినామ్ అనుదానికి యోగులకంటెనని యర్థము- సర్వేషామ్ అనుదానికి తపస్వులు మొదలగు వారియందఱికంటెనునని యర్థము- ఆవగింజలు, వానిలో పరస్పరము హెచ్చుతగ్గులున్నను, మేరుపర్వతముంబట్టి క్రొద్దివగుటలోనెట్లు తుల్యములో అట్లు, యోగము తపస్సు మొదలగువానిలో నన్యోన్యతారతమ్యమున్నను పరవిద్యకంటె తక్కువయగుటలో నన్నియు సమానములె- అంతరాత్మయనఁగా బాహ్యములును (వెలుపలివి) ఆభ్యంతరములును (లోపలివి) అగుప్రవృత్తి విశేషములకు ఆశ్రయమగుమనస్సు- నాయందుమిక్కిలి ప్రీతిగలవాఁడగుటచే నన్ను విడిచి ఆత్మను నిలిపికొనలేఁడుగాన నన్ను జేరినమనస్సుతో, శ్రద్ధావంతుఁడైయనఁగా ఒకక్షణమైనను నన్నువిడిచియుండలేకపోవుటచేత నన్ను పొందుటకైనప్రవృత్తియందు త్వరగలవాఁడై ఎవ్వఁడునన్ను ఉపాసింపుచున్నాఁడో, వాఁడు అందఱికంటె శ్రేష్ఠుఁడని సర్వజ్ఞుఁడనైననేనె తలఁచుచున్నాను- అని రామానుజభాష్యము.

తపస్సులకంటెను యజ్ఞాదికర్మములకంటెనును ధ్యానయోగము విశేషింపుచున్నది- ఆధ్యానములలోఁగూడ ఆదిశేషుఁడు, లక్ష్మి, బ్రహ్మ శివుఁడు, మొదలగువారిధ్యానముకంటె విష్ణువుయొక్క ధ్యానము శ్రేష్ఠము- జ్ఞానములేని ధ్యానముకంటె జ్ఞానము శ్రేష్ఠము- కేవలజ్ఞానముకంటె జ్ఞానముతోఁగూడినధ్యానము శ్రేష్ఠము- ధ్యానముకంటెను దర్శనము శ్రేష్ఠము- దర్శనముకంటెనును భక్తి [illegible] నసాధనము లేదు- అని మధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే ఆత్మ
సంయమయోగో నామ షష్ఠోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతి
పాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జున
సంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో ఆత్మసం
యమయోగప్రతిపాదకంబగు
ఆఱవయధ్యాయము

ARSHA PRESS, VIZAGAPATAM. 1889.

గీతాభాష్యత్రియసారము.

సప్తమ యధ్యాయము

శ్రీ భగవానువాచ.

మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగం యుఞ్జన్మదాశ్రయః।
అసంశయం సమగ్రం మాం యథా జ్ఞాస్యసి తచ్ఛృణు॥

హే) పార్థ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, మయి ఆసక్తమనాః మదాశ్రయః యోగం యుఞ్జన్=నాయందు ఆసక్తిగలమనస్సుకలవాఁడవును నేను ఆధారముగాఁగలవాఁడవునై యోగమును ఆచరింపుచున్నవాఁడవై (త్వమ్=నీవు,) మామ్ అసంశయమ్ సమగ్రమ్ యథా జ్ఞాస్యసి=నన్ను సంశయములేకుండునట్లును సంపూర్ణముగాను ఏప్రకారమున తెలిసికొనఁగలవో, తత్ శృణు=దానిని వినుము.

ఎవ్వఁడైనను ఒక్క పురుషార్థమును (ఫలమును) కోరువాఁడు దానికి సాధనమగు అగ్నిహోత్రాదికర్మమునైనను, తపస్సు ఈవి మొదలగుదానినైనను ఆధారముగాఁ జేసికొనును- ఈయోగి మిగిలినసాధనములనువదలి నన్నే ఆశ్రయముగా తలంచును- నాయందె ఆసక్తికలవాఁడగును- సమగ్రమ్ మామ్=సంపూర్ణుఁడనైన నన్ను, అనఁగా విభూతులు బలము శక్తి ఐశ్వర్యము. మొదలగువానితోఁ గూడిననన్ను అనుట- అని శంకరభాష్యము.

ఆసక్తమనస్సు అనఁగా నాస్వరూపము గుణములు వ్యాపారములు నావిభూతి వీనితోవిశ్లేషముగలిగినచో తత్క్షణమె నిలువలేని స్వభావముకలవాఁడగుటచే నాయందు దృఢముగా తగులుకొనిన మనస్సుకలవాఁడు- యోగమునాచరించువాఁడనఁగా యోగమునాచరించుటకు ప్రవర్తించువాఁడు- యోగమునకువిషయమైన నన్ను ఎట్లు, తెలిసికొనునో అనఁగా విజ్ఞానముచేత తెలిసికొనునో ఆజ్ఞానమును వినుము- అని రామానుజభాష్యము.

ఆసక్తమనస్సులనఁగా మిక్కిలి స్నేహముతోఁ గూడినమనస్సు కలవాఁడు- నేను ఆశ్రయముగాఁగలవాఁడు అనఁగా భగవంతుఁడె నాచేత నన్నిటిని జేయింపుచున్నాఁడు, వాఁడె నాకు శరణము (రక్షకుఁడు), వానియందె నేను ఉన్నాఁడను అనియున్నవాఁడు- అని మధ్వ

భాష్యము.

జ్ఞానం తేహం సవిజ్ఞాన మిదం వక్ష్యామ్యశేషతః।
యజ్జ్ఞాత్వా నేహ భూయోఽన్యత్ జ్ఞాతవ్య మవశిష్యతే॥

అహమ్ తే=నేను నీకొఱకు, సవిజ్ఞానమ్ ఇదం జ్ఞానమ్=విజ్ఞానముతోఁగూడిన ఈ జ్ఞానమును, అశేషతః వక్ష్యామి=నిశ్శేషముగాను చెప్పఁగలను- యత్ జ్ఞాత్వా (స్థితస్య)=దేనిని తెలిసికొని (ఉన్నవానికి), ఇహ భూయః అన్యత్ జ్ఞాతవ్యం నావశిష్యతే=ఈవిషయమున తిరిగియు మఱియొకఁటి తెలియవలసినది మిగులదో.

విజ్ఞానమనఁగా స్వానుభవము (తనయనుభవము)- తత్త్వము నెఱిఁగినవాఁడు సర్వజ్ఞుఁడె- అని శంకరభాష్యము.

విజ్ఞానమనఁగా భగవంతుఁడు మిగిలిన చేతనాచేతనములన్నిటికంటె విలక్షణుఁడు అనెడిజ్ఞానము- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ జ్ఞానమనఁగా నన్నుగుఱించిన జ్ఞానము- విజ్ఞానమనఁగా విశేషజ్ఞానము- అనిమధ్వభాష్యము-

మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే।
యతతా మపి సిద్ధానాం కశ్చి న్మాం వేత్తి తత్త్వతః॥ 3॥

మనుష్యాణాం సహస్రేషు=మనుష్యుల వేలలో, కశ్చిత్ సిద్ధయే యతతి=ఒకానొకఁడు సిద్ధికొఱకు ప్రయత్నము చేయుచున్నాఁడు- యతతాం సిద్ధానామపి=ప్రయత్నము చేయుచున్న సిద్ధులలోఁగూడ, కశ్చిత్ మాం తత్త్వతః వేత్తి=ఒకానొకఁడు నన్ను తత్త్వముతో తెలిసికొనుచున్నాఁడు-

మోక్షముకొఱకు మోక్షమార్గమునఁబ్రవర్తింపుచున్నవారు సిద్ధిని పొందినవారేకదా- అనిశంకరభాష్యము.

మనుష్యులనఁగా శాస్త్రమును అధికరించుటకు (నేర్చుకొనుటకు) తగినవారు- సిద్ధివఱకు ప్రయత్నము చేయువారి వేలలో ఒకానొకఁడె నన్ను తెలిసికొని నావలని సిద్ధికొఱకు ప్రయత్నము చేయుచున్నాఁడు- నన్ను తెలిసికొనువారి వేలలో నొకానొకఁడె నన్ను యథాస్థితిగా నెఱుఁగువాఁడు- ఎవ్వఁడు నెఱుఁగఁడని తాత్పర్యము- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము జ్ఞానమర్మభక్తిస్వభావమును తెలియఁజేయును- అని మధ్వభాష్యము.

భూమి రాపోఽ నలోవాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ।
అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్టధా॥౪॥

భూమిః ఆపః అనలః వాయుః ఖం మనః బుద్ధిః అహంకారశ్చ ఇతి అష్టధైవ=భూమియును నీళును నిప్పును గాలియును ఆకాశంబును మనస్సును బుద్ధియును అహంకారంబును, అని ఎనిమిదివిధములుగానే, మే ప్రకృతిః భిన్నా=నాప్రకృతి విభజింపఁబడినది.

. భూమి మొదలగునయిదింటిచేతను స్థూలభూతములు (మనకుగనఁబడెడి)నున్న మొదలగునవి చెప్పంబడవు- తన్మాత్రములు (సూక్ష్మభూతములు) చెప్పఁబడును, మనస్సనఁగా మనస్సునకుఁగారణమైనయహంకారము- బుద్ధి శబ్దముచేత అహంకారమునకుకారణమైన మహత్తత్త్వంబును, అహంకారశబ్దముచేత అవిద్యతోఁగూడినయవ్యక్తంబును చెప్పఁబడును- ఈప్రకృతి నాయొక్క ఈశ్వరమాయాశక్తి- అని శంకరభాష్యము.

ఈవిచిత్రమైన జగత్తుయొక్క ప్రకృతి(మూలము)పంచభూతములును మనస్సు మొదలగు నింద్రియమ్ములును మహదహంకారములుననియెనిమిదివిధములుగలది- అదినాయది- అనిరామానుజభాష్యము.

వెనుక ప్రతిజ్ఞచేయఁబడినజ్ఞానము చెప్పనారంభింపఁబడినది- మహత్తత్త్వమునకు అహంకారమనసే యంతర్భావము- అని మధ్వభాష్యము.

అపరేయ మిత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మేపరామ్।
జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్॥

ఇయమ్ అపరా (ప్రకృతిః)=ఇది(భూమిమొదలుగునది) కొద్ది (ప్రకృతి) - (హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, ఇతః అన్యామ్ జీవభూతాం ప్రకృతిమ్=ఇంతకంటెను ఇతరమైన జీవస్వరూపమైన ప్రకృతిని, మే పరాం (ప్రకృతిం) విద్ధి=నాయొక్క ఉత్కృష్టమైన(ప్రకృతినిగాను) తెలిసికొనుము- యయా ఇదంజగత్ ధార్యతే=దేనిచేత ఈజగత్తు ధరింపఁబడుచున్నదో.

కొద్దిది అనఁగా నికృష్టమైనది- అనఁగా అపరిశుద్ధమైనదియు సంసారస్వరూపమైనదియు బంధకస్వరూపమైనదియునను- నాయొ కట యనఁగా నాకు ఆత్మయైనదియనుట- జీవుఁడనఁగా ప్రాణమునిలి చియుండుటకునిమిత్తమైనక్షేత్రజ్ఞుఁడు- ఏక్షేత్రజ్ఞుఁడు లోపలఁజొ చ్చియుండుటచేత ఈజగత్తు నిలిచియున్నదో- అని శంకరభాష్యము.

పర యనఁగా భోక్త (అనుభవించువాఁడు) అగుటచే ప్రధానమైనది- జగత్తనఁగా అచేతనము- అని రామానుజభాష్యము.

జీవభూతయనఁగా లక్ష్మి- అని మధ్వభాష్యము.

ఏతద్యోనీని భూతాని సర్వాణీత్యుపధారయ।
అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయస్తథా॥౬॥

సర్వాణి భూతాని ఏతద్యోనీని=అన్ని భూతములును ఇవి (రెండు ప్రకృతులును) కారణముగాఁగలవి, ఇతి ఉపధారయ=అని తలంపుము. అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః=నేను సమస్తమైన జగత్తునకు ఉత్పత్తికారణమైనవాఁడను. తథా ప్రలయః=అట్లే నాశకారణమైన వాఁడను.

క్షేత్రజ్ఞులనెడి, నాయొక్క రెండుప్రకృతులును, జగత్తునకు కారణముగాన, వాని ద్వారమున సర్వజ్ఞుఁడనైన ఈశ్వరుండనైన నేనె జగత్తునకు ఉత్పత్తికారణమైనవాఁడను- అని శంకరభాష్యము.

భూతములుఅనఁగా బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతములైనవి- నాప్రకృతుల వలనఁగలిగినవి గాన నవియన్నియునావియె- నేను వానికి శేషినైన వాఁడను- అని రామానుజభాష్యము.

ఉనికికిని తెలియఁబడుటకును కారణమగుటను ప్రభవను మొదల గునదియగుచున్నాను- అనిమధ్వభాష్యము.

మత్తః పరతరం నాన్యత్కిఞ్చిదస్తి ధనఞ్జయ।
మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ॥౭॥

(హే) ధనఞ్జయ!=(ఓ) అర్జునుఁడా!, మత్తః పరతరమ్=నాకంటె గొప్పదైనది, అన్యత్ కిఞ్చిత్ నాస్తి=ఇతరమైనది ఒకానొకటియు లేదు- సూత్రే మణిగణా ఇవ=దారమునందు మణులసమూహములువలె, ఇదం సర్వమ్ మయి ప్రోతమ్=ఇది అంతయును నా

యందు గుచ్ఛఁబడినది.

పరమేశ్వరుఁడనైన నాకంటె నితరమైన కారణము లేదు- నేనే జగత్కారణము అనియర్థము- ప్రోతము అనఁగా పటుగునందు బట్ట (పేర్చ)వలెనే గుచ్చఁబడినది- అని శంకరభాష్యము.

నేను, అన్నిటికిని కారణమైన రెండుప్రకృతులకును కారణమగుట చేతనును, అన్నియచేతనములకును శేషియైనచేతనునికిఁగూడ శేషి (నియామకుఁడు)యగుటచేతనును, గొప్పవాఁడనైనట్లు, జ్ఞానము శక్తి బలము మొదలగుగుణములుకలుగుటనుఁగూడ నేనే గొప్పవాఁడను- జ్ఞానబలాదిగుణములుగలది మఱియేదియు గొప్పదికాదు- ఈ చేతనాచేతనవస్తుసముదాయమంతయు కార్యావస్థలోనున్నదియు కారణావస్థలోనున్నదియుఁగూడ నాకుశరీరమై ఆత్మనైననాయందు దారమునందుమణులవలెఁగుచ్చబడినది- అనఁగా నన్ను ఆశ్రయించి యున్నదనుట- అని రామానుజభాష్యము.

నేనేగొప్పవాఁడను- నాకంటెమిగిలినది ఒకటియును గొప్పదికాదు- అనితలంచుటజ్ఞానము- ఇఁక మీఁదిశ్లోకములచేఁజెప్పఁబడునదివిజ్ఞానము- అనిమధ్వభాష్యము.

రసోఽహ మప్సు కౌన్తేయ ప్రభాఽస్మి శశిసూర్యయోః।
ప్రణవ స్సర్వవేదేషు శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు॥౮॥
పుణ్యో గన్ధః పృథివ్యాంచ తేజశ్చాస్మి విభావసౌ।
జీవనం సర్వభూతేషు తపశ్చాస్మి తపస్విషు॥౯॥
బీజం మాంసర్వభూతానాం విద్ధి పార్థ సనాతనమ్।
బుద్ధి ర్బుద్ధిమతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహమ్॥౧౦॥
బలం బలవతాం చాహం కామరాగవివర్జితమ్।
ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి భరతర్షభ॥౧౧॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, అహమ్ అప్సు రసః (అస్మి)=నేను నీళ్లయందు రసము (అగుచున్నాను)- శశిసూర్యయోః ప్రభా అస్మి=చంద్రసూర్యులయందు వెలుఁగు అగుచున్నాను- సర్వవేదేషు ప్రణవః (అస్మి)=అన్నివేదములయందును ఓంకారము (అగుచున్నాను)- ఖే శబ్దః (అస్మి) =ఆకాశమునందు శబ్దము (అగుచు

న్నాను)- నృషు పౌరుషమ్ (అస్మి)=మనుష్యులయందు పౌరుషము(అగుచున్నాను)- పృథివ్యాం పుణ్యః గన్ధశ్చ (అస్మి)=భూమియందు పుణ్యమైన గంధంబును (అగుచున్నాను)- విభావసౌ తేజశ్చ అస్మి= అగ్నియందు తేజస్సును అగుచున్నాను- సర్వభూతేషు జీవనమ్ (అస్మి)=అన్నిభూతములయందు బ్రదుకును (అగుచున్నాను)- తపస్విషు తపశ్చ అస్మి=తపసులయందు తపస్సును అగుచున్నాను, (హే) పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, మామ్ సర్వభూతానాం సనాతనం బీజం విద్ధి=నన్ను అన్నిభూతములకును నిత్యమైన విత్తనమునుగాను ఎఱుంగుము- బుద్ధిమతామ్ బుద్ధిః అస్మి=బుద్ధిమంతుల బుద్ధిని అగుచున్నాను- అహమ్ తేజస్వినామ్ తేజః (అస్మి)=నేను తేజస్సుకలవారియొక్క తేజస్సును (అగుచున్నాను)- అహం బలవతాం కామరాగవివర్జితం బలంచ(అస్మి)=నేను బలవంతులయొక్క కామంబును రాగంబును లేని బలంబును (అగుచున్నాను)- (హే)భరతర్షభ!=(ఓ) భరతశ్రేష్ఠుఁడా!, భూతేషు ధర్మావిరుద్ధః కామః అస్మి=భూతములయందు ధర్మమునకు విరుద్ధముగాని కామమును అగుచున్నాను.

నీటియొక్క సారము రసము- ఆరసమైననాయందు నీళ్లు ప్రోతములై యున్నవి- అంతటనిట్లే- నేను నీటియందు రసమెట్లయితినో అట్లే చంద్రసూర్యులయందు వెలుగునగుచున్నాను- పౌరుషమనఁగా మగతనము- పుణ్యగంధమనఁగా మంచివాసన- ఇట్లు రసాదులయందుఁగూడ పుణ్యమైనరసము అనియిట్లు అన్వయించికొనునది- గంధాదులకు పుణ్యత్వము స్వభావసిద్ధము- అపుణ్యత్వము అవిద్యాధర్మాదులంబట్టి వచ్చినదై సంసారులకు భూతవిశేషములతో సంబంధము కలుగుటకు కారణమగును- అగ్నియందు తేజస్సనఁగా దీప్తి (జ్వాల)- బీజమనఁగా మొలచుటకు కారణమైనది- బుద్ధియనఁగా అంతఃకరణముయొక్క వివేకశక్తి- తేజస్సనఁగా ప్రాగల్భ్యము (నేర్పు)- బలమనఁగా సామర్థ్యము- దీనినే ఓజస్సనియెదరు- కామమనఁగా లభించని విషయములయందలి యాశ- రాగమనఁగా లభించినవిషయములయందలి యనురాగము (ప్రీతి)- ఈరెండును లేనిబలమనఁగా దేహాదిధార

ణముమాత్రముకొఱకైన సత్త్వము(సత్తువ)- తృష్ణారాగములకు కారణమైన సంసారులబలము నేను కాననుట- ధర్మమనఁగా శాస్త్రములో విధింపఁబడినది- భూతములనఁగా ప్రాణులు- కామమనఁగా దేహధారణముమాత్రము ప్రయోజనముగాఁగల అశనపానాదివిషయమైనకోరిక- అని శంకరభాష్యము-

అంతయును పరమపురుషునికి శరీరమగుటను అన్నిశబ్దములచేతను ను ఆతఁడే చెప్పఁబడునని తెలియఁజేయఁబడుచున్నది- ఈ విలక్షణములైన పదార్థములన్నియు నావలననె పుట్టినవి- నాకు శేషములు (నియామ్యములు) అయినవి- నాకు శరీరమగుటచే నాయందెయున్నవి- కాఁబట్టి అవిప్రకారముగాఁగలవాఁడనై నేనెయున్నాఁడను- అని రామానుజభాష్యము.

నీళ్లు మొదలగునవియును ఆతనివలననె కలుగుచున్నవి- రసము మొదలుగునవి వానివానిస్వభావములగుటయును సారములగుటయును ఏర్పఱుచువాఁడు (నియామకుఁడు) ఆతఁడెకాని జలాదులయొక్క యేర్పాటువలన రసాదులురసాదులగుటయు వానివానిసారములగుటయును లేదు- కాఁబట్టి ఇట్టు రసాదులకు కారణమగుటను రసము మొదలగుసారములను అనుభవించువాఁడు (భోక్త) అగుటను ఆతనికి రసాదిశబ్దములు నామములు- ఈ రసాదులయందు భగవంతుని నుపాసింపవలయునని యుఁ దెలియఁజేయఁబడుచున్నది-, అన్నిబలములయందును అన్నికామములయందును భగవంతుని నుపాసింపఁగూడదు- మఱియేమన్నను కామరాగములు లేనిబలమందును ధర్మావిరుద్ధమైనకామమునందు నె- ఈశ్వరుఁడు పుణ్యగంధమునకె భోక్త- పుణ్యగంధమునందె ఆతని నుపాసించునది- జీవుఁడును ఈశ్వరుఁడునుఁగూడ శారీరకులని చెప్పఁబడుదురు- అని మధ్వభాష్యము.

యే చైవ సాత్త్వికా భావా రాజసా స్తామసాశ్చ యే।
మత్త ఏవేతి తాన్విద్ధి నత్వహం తేషు తే మయి॥౧౨॥

సాత్త్వికా ఏవ భావాః యే= సాత్త్వికములైన భావములు ఏవి (కలవో), రాజసాః యే= రాజసములైనవి ఏవి (కలవో), తామసాశ్చ యే= తామసములైనవియును ఏవి(కలవో), తాన్ మత్త ఏవ

నాను)- నృషు పౌరుషమ్ (అస్మి)=మనుష్యులయందు పౌరుషము (అగుచున్నాను)- పృథివ్యాం పుణ్యోగన్ధశ్చ (అస్మి)=భూమియందు పుణ్యమైన గంధంబును (అగుచున్నాను)- విభావసౌ తేజశ్చ అస్మి= అగ్నియందు తేజస్సును అగుచున్నాను- సర్వభూతేషు జీవనమ్ (అస్మి)=అన్నిభూతములయందు బ్రదుకును (అగుచున్నాను)- తపస్విషు తపశ్చ అస్మి=తపసులయందు తపస్సును అగుచున్నాను, (హే) పార్థ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, మామ్ సర్వభూతానాం సనాతనం బీజం విద్ధి=నన్ను అన్నిభూతములకును నిత్యమైన విత్తనమునుగాను ఎఱుంగుము- బుద్ధిమతామ్ బుద్ధిః అస్మి=బుద్ధిమంతుల బుద్ధిని అగుచున్నాను- అహమ్ తేజస్వినామ్ తేజః (అస్మి)=నేను తేజస్సుకలవారియొక్క తేజస్సును (అగుచున్నాను)- అహం బలవతాం కామరాగవివర్జితం బలంచ (అస్మి)=నేను బలవంతులయొక్క కామంబును రాగంబును లేని బలంబును (అగుచున్నాను)- (హే) భరతర్షభ!=(ఓ) భరతశ్రేష్ఠుఁడా!, భూతేషు ధర్మావిరుద్ధః కామః అస్మి=భూతములయందు ధర్మమునకు విరుద్ధముగాని కామమును అగుచున్నాను.

నీటియొక్క సారము రసము- ఆ రసమైన నాయందు నిక్షిప్తములై యున్నవి- అంతటనిట్లే- నేను నీటియందు రసమెట్లయితినో అట్లే చంద్రసూర్యులయందు వెలుగునగుచున్నాను- పౌరుషమనఁగా మగతనము- పుణ్యగంధమనఁగా మంచివాసన- ఇట్లు రసాదులయందుఁగూడ పుణ్యమైనరసము అనియిట్లు అన్వయించికొనునది- గంధాదులకు పుణ్యత్వము స్వభావసిద్ధము- అపుణ్యత్వము అవిద్యాధర్మాదులంబట్టి వచ్చినదై సంసారులకు భూతవిశేషములతో సంబంధము కలుగుటకు కారణమగును- అగ్నియందు తేజస్సనఁగా దీప్తి (జ్వాల)- బీజమనఁగా మొలచుటకు కారణమైనది- బుద్ధియనఁగా అంతఃకరణముయొక్క వివేకశక్తి- తేజస్సనఁగా ప్రాగల్భ్యము (నేర్పు)- బలమనఁగా సామర్థ్యము- దీని నోజస్సనియెదరు- కామమనఁగా లభింపని విషయములయందలి యాశ- రాగమనఁగా లభించినవిషయములయందలి యనురాగము (ప్రీతి)- ఈ రెండును లేని బలమనఁగా దేహాదిధార

ణముమహాగ్రీముకో అగ్నైన సత్త్వము(సత్త్వ)- తృష్ణారాగములకు కారణమైన సంపాదులబలము నేనుకానను- ధర్మమనఁగా శాస్త్రములో విధింపఁబడినది- భూతములనఁగా ప్రాణులు- కామమనఁగా దేహధారణముమాత్రము ప్రయోజనముగాఁగల అశనపానాదివిషయమైనకోరిక- అని శంకరభాష్యము-

అంతయునుపరమపురుషునికి శరీరమగుటను అన్నిశబ్దముల చేతను ను ఆతఁడె చెప్పఁబడునని తెలియఁజేయఁబడుచున్నది- ఈవిలక్షణము లైన పదార్థములన్నియు నావలననె పుట్టినవి- వానిశేషము లు (నియామ్యములు)అయినవి- నాకుశరీరమగుటచే నాయందెయున్న వి- కాఁబట్టి అవిప్రకారముగాఁగలవాఁడనైన నేనెయున్నాఁడను- అని రామానుజభాష్యము-

నీళ్లు మొదలగునవియును ఆతనివలననె కలుగుచున్నవి- రసము మొదలుగునవి వానివానిస్వభావములగుటయును సారములగుటయు ను పర్పఱుచువాఁడు (నియామకుఁడు)అతఁడెకాని జలాదులయొక్క పర్పాటువలన రసాదులురసాదులగుటయు వానివానిసారములగుటయు ను లేదు- కాఁబట్టి ఇట్లు రసాదులకు కారణమగుటనును రసము మొదల గుసారములనుఅనుభవించువాఁడు (భోక్త) అగుటనును ఆతనికిరసాది శబ్దములు నామములు- ఈరసాదులయందు భగవంతుని నుపాసింపవల యుననియుఁ దెలియఁజేయఁబడుచున్నది-, అన్నిబలములయందును అ న్నికామములయందునుభగవంతునినుపాసింపఁగూడదు- మఱియేమన్న ను కామరాగములు లేనిబలమందును ధర్మావిరుద్ధమైనకామమునందు నె- ఈశ్వరుఁడు పుణ్యగంధమునకె భోక్త- పుణ్యగంధమునందె ఆతని నుపాసించునది- జీవుఁడును ఈశ్వరుఁడునుఁగూడ శారీరులనిచెప్పఁబడుదురు- అనిమధ్వభాష్యము-

యేచైవ సాత్త్వికా భావా రాజసా స్తామసాశ్చ యే।
మత్త ఏవేతి తా న్విద్ధి నత్వహం తేషు తే మయి॥౧౨॥

సాత్త్వికాఏవ భావాః యే=సాత్త్వికములైయైన భావములు ఏవి (కలవో), రాజసాః యె=రాజసములైనవి ఏవి (కలవో), తాను సాశ్చ యె=తామసములైనవియును ఏవి(కలవో), తాన్ మత్తఏవ

ఇతి విద్ధి=వానిని నావలనఁ(గలిగినవియె) అని తెలిసికొనుము- అహంతు తేషు న(అస్మి)=నేను వానియందు లేను- తే మయి (సన్తి)=అవి నాయందు ఉన్నవి.

సాత్త్వికములనఁగా సత్త్వగుణమువలననయినవి- రాజసములనఁగా రజోగుణమువలననయినవి- తామసములనఁగా తమోగుణమువలననయినవి- ఇవియన్నియు నావలనఁగలిగినవైనను నేను, సంసారులవలె, వానికి అధీనమైనవాఁడను కాను- అవినాశిఅధీనములె- అని శంకరభాష్యము.

దేహముగానును ఇంద్రియములుగానును భోగ్యములు (అనుభవింపవలసినవి)గానును వానికి కారణములుగానునుండెడి సాత్త్వికరాజసతామసములయిన భావములన్నియు నావలనఁబుట్టినవనియు నాకు శరీరమగుటచేత నాయందెయున్నవనియును తెలిసికొనుము- నేనుఎప్పుడును వానికిఅధీనమైన ఉనికిగలవాఁడను కాను.

శరీరము జీవునకధీనమైన స్థితికలదైనను జీవునియొక్క స్థితియందు శరీరపు ఉపకారము (సహాయము) కూడకలదు. నాకు వానివలన అట్టియుపకారము లేదు- వట్టిలీలయెనాకు ప్రయోజనము- అని రామానుజభాష్యము.

నేను వానియందు లేననుటచే అవియాధారములు కాకపోవుట చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము

త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరేభిః సర్వమిదం జగత్ ।
మోహితం నాభిజానాతి మామేభ్యః పరమవ్యయమ్॥౧౩॥

సర్వమ్ ఇదమ్ జగత్=సమస్తమైన ఈ జగత్తు, గుణమయైః త్రిభిః భావైః మోహితమ్=సత్త్వరజస్తమోగుణమయములైన మూడుభావములచేత మోహమునుజెందింపఁబడినదై, ఏభ్యః పరమ్ అవ్యయం మామ్ నాభిజానాతి=వీనికంటె గొప్పవాఁడనును నాశములేనివాఁడనునగు నన్ను ఎఱుంగకున్నది.

భావములనఁగా రాగము ద్వేషము మోహము మొదలగునవి- మోహమనఁగా అవివేకము - వీనికంటెననఁగా ఈగుణములకంటె, పరుఁడుఅనఁగా అతిరిక్తుఁడును, విలక్షణుఁడును- అవ్యయమ్ అ

నుటచే భావవికారములేమియు లేనివాఁడనుట- అని శంకరభాష్యము.
(౧౮అ॥ ౪౦శ్లో॥ ౪౦॥)

ఈసాత్త్విక రాజస తామస గుణమయములగు భావములకంటె గొప్పవాఁడనును అవ్యయుఁడనును అనఁగా ఎల్లప్పుడు నొకేవిధముగా నుండువాఁడనునగు నన్ను క్షణమునశించిపోయెడివిని, పూర్వకర్మానుసారముగా దేహములుగానను ఇంద్రియములుగానను భోగ్యములుగానునుండెడి గుణమయపదార్థములచేత మోహితమై దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరరూపముగానున్న యీజగత్తు ఎఱుఁగదు- అని రామానుజభాష్యము-

గుణమయములనఁగా గుణాత్మకములనుట- భావములనఁగా పదార్థములు- వీనికంటెపరుఁడు- ఈకనఁబడుచుండుభావములన్నియు గుణమయములె- జ్ఞానులుకాకమిగిలినఈజగత్తంతయు, గుణమయమగు శరీరాదికమునుజూచి ఈశ్వరశరీరంబునట్టిదియె యనుకొనుటచే మాయామోహితమైనదియని యర్థము- అని మధ్వభాష్యము.

దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా।
మామేవ యే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం తరన్తి తే॥

దైవీ గుణమయీ మమ ఏషా మాయా=దేవసంబంధియు గుణమయమైనదియునగు నాయొక్క ఈ మాయ, దురత్యయా=అతిక్రమింపశక్యముకానిది- యే మామేవ ప్రపద్యన్తే=ఎవ్వరు నన్నే ఆశ్రయింపుచున్నారో, తే ఏతాం మాయాం తరన్తి=వారు ఈ మాయను దాఁటుచున్నారు-

దైవియనఁగా ఈశ్వరుఁడనును విష్ణువునగు నాకు స్వభావమైనది- ఎవ్వరు అన్నిధర్మములనువిడిచి, మాయకలవాఁడనును వారికిఆత్మనునైన నన్నే సర్వవిధములను ఆశ్రయింపుచున్నారో, వారుఅన్నిభూతములచిత్తములను మోహింపఁజేసెడి ఈమాయను అతిక్రమింపుచున్నారు- అని శంకరభాష్యము.

దైవియనఁగా క్రీడించుటకు ప్రవర్తించిననాచేతనిర్మింపఁబడినది- గుణమయియనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణమయమైనది- విచిత్రకార్యములను జేయునదియగుటచే మాయయని చెప్పఁబడుచున్నది

మాయయనునదిప్రకృతి- ఇదిభగవత్స్వరూపము తెలియకుండఁజేయునది- కాఁబట్టి మాయామోహితమైనజగత్తు భగవంతుని యానంద స్వరూపమును తెలిసికొనకున్నది- నన్నే ఎవ్వరు శరణముగాఁ బొందుచున్నారో, వారు యీమాయనువిడిచి నన్నుఉపాసింపుచున్నారు- అనిరామానుజభాష్యము. [ఈ శరణాగతియెప్రపత్తియనఁబడును- దీనివిస్తరము చరమశ్లోకమునఁ(౧౮అ॥౬౬శ్లో)జూడనగును]

ఇదిమోహిక(మోహింపఁజేసెడిది)యగుమాయ- అదియును సృష్ట్యాదిక్రీడ మొదలుగునవికల దేవునిదిగాన శక్తివలనదాటశక్యముకానిది- మిగిలినదానినంతయువిడిచి నన్నే ఎవ్వరు ఆశ్రయింపుచున్నారో, గురువు మొదలగువారికిచేయు వందనములఁగూడ నాయందె సమర్పింపుచున్నారో, భగవంతుఁడెవారియందున్నవాఁడై గురువుమొదలగువారుఅగుచున్నాఁడుఅని తెలిసికొనుచున్నారో, వారిచే, దాఁటఁదగినది- అనిమధ్వభాష్యము.

న మాందుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యన్తే నరాధమాః।
మాయయాఽపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావ మాశ్రితాః॥

దుష్కృతినః మూఢాః=పాపములఁజేయువారును అజ్ఞానులును, మాయయా అపహృతజ్ఞానాః=మాయచేత నపహరింపఁబడినజ్ఞానముకలవారును, ఆసురం భావమ్ ఆశ్రితాః=అసురసంబంధియగు స్వభావమును ఆశ్రయించినవారునగు, నరాధమాః=మనుష్యాధములు, మాం నప్రపద్యన్తే=నన్ను ఆశ్రయింపరు

ఆసురభావమనఁగా హింసించుట అసత్యమువలుకుట మొదలగునది- అనిశంకరభాష్యము.

నన్నుఆశ్రయింపని దుష్కృతులు నాలుగువిధములవారు-౧. మూఢులు అనఁగా విపరీతజ్ఞానముకలవారు - తమయాత్మయును మిగిలినవన్నియును గూడతమకే శేషములనుకొనువారు-౨నరాధములు - అనఁగానాస్వరూపము తెలిసినను నాయందభిముఖ్యమునకుతగనివారు-౩ మాయచేనపహరింపఁబడినజ్ఞానముకలవారు-అనఁగా నాజ్ఞానముకలిగియు దానిని చెడుయుక్తులచేతపోఁగొట్టుకొనినవారు-౪ అసురభావమును ఆశ్రయించినవారు - అనఁగా నన్ను తెస్సగాఁదెలిసికొని నాయందు

ద్వేషమును వహించువారు- వీరిలో ఉత్తరోత్తరులు పాపిష్ఠులు- అని రామానుజభాష్యము.

దుష్కృతులగుటను మూఢులైనవారు- కావుననె నరాధములు- అపహరింపఁబడిన అనఁగా తిరస్కరింపఁబడిన జ్ఞానముకలవారగుట కూడ మూఢులగుటకు హేతువు- కావుననె ఆసురభావమును పొందిన వారు- ఆసురభావము ప్రవృత్తించనివృత్తించ (౧౬అ॥ ౭శ్లో) అను శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడఁగలదు- అసురులనఁగా (అసు)ప్రాణములయందు (ర=రత)ఆసక్తికలవారు- అని మధ్వభాష్యము.

చతుర్విధా భజన్తే మాం జనా స్సుకృతినోఽర్జున।
ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీచ భరతర్షభ॥౧౬॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, ఆర్తః జిజ్ఞాసుః అర్థార్థీ జ్ఞానీచ(ఇతి)=ఆర్తుఁడును జిజ్ఞాసువును అర్థార్థియును జ్ఞానియును(అనెడి), చతుర్విధాః సుకృతినః జనాః=నాలుగువిధములవారును పుణ్యవంతులునగు జనులు, మాం భజన్తే=నన్ను భజింపుచున్నారు.

ఆర్తుఁడనఁగా దొంగలు, పెద్దపులులు, రోగములు, మొదలగువానిచేఁ బరిభవింపఁబడినవాఁడు- జిజ్ఞాసువనఁగా భగవంతునితత్త్వమును తెలియఁగోరువాఁడు- అర్థార్థియనఁగా ధనమునుగోరువాఁడు- జ్ఞానియనఁగావిష్ణువుయొక్కతత్త్వము నెఱింగినవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

పుణ్యకర్మముకలవారు నన్నుశరణముగాఁబొందినన్ను భజింతురు- వారుపుణ్యతారతమ్యముచే నాల్గువిధములవారు- అందు ఉత్తరోత్తరులుఅధికులు- అందు ఆర్తుఁడనఁగా ఐశ్వర్యముపోయి స్థితిలేనివాఁడై తిరిగియునైశ్వర్యమునుకోరువాఁడు- అర్థార్థియనఁగా ఐశ్వర్యమునుపొందకుండుటచే నైశ్వర్యమునుకోరువాఁడు- జిజ్ఞాసువుఅనఁగా ప్రకృతిసంబంధములేని యాత్మస్వరూపమును(కైవల్యమును)పొందఁగోరువాఁడు- జ్ఞానియనఁగా ఆత్మస్వరూపము భగవంతునికి శేషభూతమని యెఱిఁగినవాఁడై భగవంతునిపొందఁగోరువాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే।
ప్రియోహి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం సచ మమప్రియః॥

తేషాం=వారలలో, నిత్యయుక్తః ఏకభక్తిః జ్ఞానీ విశిష్యతే=ఎల్లప్పుడుయోగముకలవాఁడును ఒక్కనియందెభక్తికలవాఁడునగు జ్ఞాని విశేషించుచున్నాఁడు- అహం జ్ఞానినః అత్యర్థం ప్రియః హి=నేను జ్ఞానికి మిక్కిలి ఇష్టుఁడనుగదా- సచ మమ ప్రియః=వాఁడును నాకు ఇష్టుఁడు.

వాసుదేవుఁడనైన నేనుజ్ఞానికి ఆత్మనుగాన ప్రియుఁడను- జ్ఞానియునునాకుఆత్మగాన ప్రియుఁడు- ఆత్మప్రియుఁడగుటలోకమునఁబ్రసిద్ధమేకదా- అనిశంకరభాష్యము.

నేనొక్కఁడనె ప్రాప్యుఁడు(పొందఁదగినవాఁడు) గాఁగలవానికి నాతోడ యోగము (సంబంధము)నిత్యము- మిగిలినవారికి వారివారి కోరికెలు లభించువఱకునె నాతోసంబంధము- జ్ఞానికి నాయొక్కనియందెభక్తి- మిగిలినవారికి తమచేఁగోరఁబడినదానియందును దానికి సాధనమగుటచే నాయందునుభక్తి- అత్యర్థమనఁగా చెప్పనలవిగానంతయనియర్థము- అనిరామానుజభాష్యము.

ఉదారా స్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్।
ఆస్థిత స్సహి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిమ్॥

ఏతే సర్వే ఉదారా ఏవ=వీరు అందఱును ఉదారులే- జ్ఞానీతు ఆత్మైవ=జ్ఞానియో ఆత్మయె, (ఇతి) మే మతమ్=(అని) నా మతము- యుక్తాత్మా సః=యోగముగలయాత్మకలవాఁడైన ఆతఁడు, మామేవ అనుత్తమాం గతిమ్ ఆస్థితోహి=నన్నె ఇంతకంటె నుత్తమములేని గతినిగాను పొందినవాఁడుగదా.

ఉదారులనఁగా ఉత్కృష్టులు- అందఱునుఅనఁగా ముగ్గురును నాకుప్రియులె- వాసుదేవుఁడనైననాకు నాభక్తుఁడైనవాఁడు అనిష్టుఁడుగాఁడుగదా- జ్ఞానియో మిక్కిలియిష్టుఁడు- ఆత్మయెఅనఁగా నాకంటెవేఱుగాఁడు- యుక్తాత్మయనఁగా భగవంతుఁడైనవాసుదేవుఁడు నేనెఅని సమాధానమునుపొందిన చిత్తముకలవాఁడు- ఆస్థితుఁడనఁగా పరబ్రహ్మమైన నన్ను పొందుటకు ప్రవర్తించిన

వాఁడు - అని శంకరభాష్యము.

ఉదారులనఁగా దాతలు- ఎవ్వారలు నావలన నొకఁడా నిగ్ర హింతురో వారు నాకు సర్వస్వమును ఇచ్చినవారు- జ్ఞాని నాకు ఆత్మయె అనఁగా నేను జ్ఞానికి అధీనమైన ఉనికికలవాఁడనుగాఁ దలంచెదను- ఈజ్ఞాని నన్ను విడిచి తాను ఉండలేక నన్నె ప్రాప్య నిగాఁ బొందెను గాన నేనును అతని విడిచి నిలువలేను- కాఁబట్టి అతఁడు నాకు ఆత్మగదా- అని రామానుజభాష్యము.

బహూనాం జన్మనా మన్తే జ్ఞానవా న్మాం ప్రపద్యతే।
వాసుదేవ స్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః॥౧౯॥

బహూనాం జన్మనామ్ అన్తే జ్ఞానవాన్=పెక్కు జన్మముల అంమున జ్ఞానముకలవాఁడై, సర్వం వాసుదేవః ఇతి=అంతయును వాసుదేవుఁడె అని, మాం ప్రపద్యతే=నన్ను పొందుచున్నాఁడు- సః మహాత్మా సుదుర్లభః=ఆ మహాత్మ మిక్కిలిదుర్లభుఁడు.

జ్ఞానముకొఱకైన సంస్కారమును సంపాదించుటకల యనేకజన్మములసమాప్తియందు పరిపాకజ్ఞానమును పొందినవాఁడై అంతయును వాసుదేవుఁడె అని, ప్రత్యగాత్మయై వాసుదేవుఁడనైన నన్ను తెలిసికొనుచున్నాఁడు- వాఁడె మహాత్మ- వానితో సముఁడైనను అధికుఁడైనను లేఁడు- అని శంకరభాష్యము.

లెక్కలేని పుణ్యజన్మములు గడచినపైని, నేను వాసుదేవునికి శేషభూతుఁడను, నా స్వరూపంబును నా యునికియు నా ప్రవృత్తియు వానియధీనంబులు, వాఁడు లెక్కలేని కల్యాణగుణములచే నుత్కృష్టుఁడు, అను జ్ఞానముకలవాఁడై వాసుదేవుఁడె నాకు అంతయును అనఁగా ప్రాప్యంబును ప్రాపకంబును, ఇదిగాక నేను కోరవలసినదంతయును వాసుదేవుఁడె, అని నన్ను ఉపాసింపుచున్నాఁడు(భజింపుచున్నాఁడు) వాఁడు మహాత్ముఁడనఁగా గొప్పమనస్సుగలవాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అనేకజన్మములతుదిని జ్ఞానవంతుండగును- అని మధ్వభాష్యము.

కామై స్తైస్తైర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యన్తేఽన్యదేవతాః।
తంతం నియమ మాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతా స్స్వయా॥

స్వయా ప్రకృత్యా నియతాః=తనదైన ప్రకృతిచేత నియమింపఁబడినవారును, తైస్తైః కామైః హృతజ్ఞానాః=ఆయా కోరికలచేత అపహరింపఁబడినజ్ఞానముకలవారునై, తంతం నియమమ్ ఆస్థాయ=ఆయా నియమమును అవలంబించి, అన్యదేవతాః ప్రపద్యన్తే=ఇతరదేవతలను ఆశ్రయింపుచున్నారు. (నియమములనఁగా ఏయేదేవత ప్రీతికలుగుటకు ఏయేనియమములు ఆవశ్యకములో యవి.)

కామములనఁగా సంతానము పశువులు స్వర్గము మొదలగువాని కోరికెలు. ఆత్మయైన వాసుదేవునికంటెనితరమైన దేవతలను. ప్రకృతి యనఁగా స్వభావము, అనఁగా జన్మాంతరమున సంపాదింపఁబడిన సంస్కారవిశేషము. అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతియనఁగా పాపవాసన. అదిగుణమయభావముల (౭అ॥ ౧౩శ్లో)యందలిది. దానితో నియతులనఁగా నిత్యముగాఁగూడియున్నవారు. జ్ఞానమనఁగా నా (భగవంతుని)స్వరూపమును తెలిసికొనుట. ఇతరదేవతలనఁగా వట్టి యింద్రాదిదేవతలను. ప్రపద్యన్తే=ఆదేవతలనాశ్రయించి పూజింపుచున్నారు. అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతియనఁగా స్వభావము. అనిమధ్వభాష్యము.

యోయో యాంయాం తనుంభక్తః శ్రద్ధయాఽర్చితుమిచ్ఛతి
తస్యతస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్॥౨౧

యోయః యాంయామ్ తనుం భక్తః(సన్) శ్రద్ధయా అర్చితుమ్ ఇచ్ఛతి=ఎవ్వఁడెవ్వఁడు ఏయే శరీరమును భక్తికలవాఁడగుచు శ్రద్ధతో పూజింపఁ గోరుచున్నాఁడో, అహమ్=నేను, తస్యతస్య తాం శ్రద్ధామేవ=వానివానియొక్క ఆ శ్రద్ధనె, అచలాం విదధామి=నిశ్చలమైనదానిగా చేయుచున్నాను.

తనుమ్=దేవతాశరీరమును. అచలామ్=స్థిరమైనదానినిగా. అని శంకరభాష్యము.

తనుమ్=నాకుశరీరమైనదేవతను. నాశరీరమని యెఱుఁగకపోయినను పూజింపఁగోరుచున్నాఁడో. అచలామ్=నిర్విఘ్నమైనదానిగా. అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మాదిస్వరూపమైనశరీరమును. అనిమధ్వభాష్యము.

స తయా శ్రద్ధయా యుక్తః తస్యారాధనమీహతే।
లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హి తాన్॥

సః తయా శ్రద్ధయా యుక్తః=వాఁడు ఆ శ్రద్ధతో గూడినవాఁడై, తస్య ఆరాధనమ్ ఈహతే=దానియొక్క ఆరాధనమును చేయుచున్నాఁడు. తతః=దానివలననె, మయైవ విహితాన్ హితాన్ కామాంశ్చ లభతే=నాచేతనె కలుగఁజేయఁబడినవియును హితములైనవియునగు కామములను పొందుచున్నాఁడు.

తస్యాః=ఆ దేవతావిగ్రహముయొక్క - (తస్యాః=రాధనమ్ అనిపదచ్ఛేదము- రాధనమనఁగా ఆరాధనము- అనిమధుసూదనటీక) దానివలననఁగాఆదేవతావిగ్రహమువలననుట- హి, తాన్ అని రెండు పదములు. తాన్ కామాన్ లభతే హి=ఆ కోరికెలను పొందుచున్నాఁడుగదా. హితాన్ అనిపదచ్ఛేదముచేసినయెడను హితముల(మేలుకలుగఁజేయువాని)నలెఁదో చెడి అని యర్థము- అని శంకరభాష్యము.

హితాన్=తనచేఁగోరఁబడిన- అనిరామానుజభాష్యము.

అన్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసామ్।
దేవాన్ దేవయజో యాన్తి మద్భక్తా యాన్తి మామపి॥

అల్పమేధసాం తేషామ్ తత్ ఫలంతు=స్వల్పబుద్ధిగలవారలయొక్క ఆ ఫలము, అన్తవత్ భవతి=నశించునది అగుచున్నది- దేవయజః దేవాన్ యాన్తి=దేవతలఁగూర్చి యాగములఁజేయువారు దేవతలను పొందుచున్నారు- మద్భక్తాః అపి మామ్ యాన్తి=నాభక్తులును నన్ను పొందుచున్నారు.

కోరికగల నాభక్తులు మొదటను నాయనుగ్రహమువలన కావలసినకోరికెలనుపొందుదురు, అటుపైని నన్నుగూర్చిన యుపాసన ముదురుటవలననన్నుఁగూడఁజెందుదురు, అనిఅపిశబ్దము తెలియఁజేయుచున్నది- అనిమధుసూదనటీక.

ఇంద్రాదులుకొంతకాలమెయుండువారును పరిమితమైనభోగముకలవారునగుటచే, వారలఁగూర్చి యాగముచేసినవారు వారలతోఁగూడ భోగముల ననుభవించి వారలతోఁగూడ నెజారుదురు- నాభక్తులైనవారు ఆకర్మములు నాకుఆరాధనరూపములనియెఱింగి స్వల్పఫలమును

విడిచి నాప్రీతికొఱకె కర్మములనాచరింపుచున్నవారై నన్ను జెం దుచున్నారు. మతిమంతులరు- అని రామానుజభాష్యము

అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం మన్యన్తే మా మబుద్ధయః।
పరం భావ మజానన్తో మమావ్యయ మనుత్తమమ్॥౨౪॥

అబుద్ధయః=అజ్ఞానులు, మమ అవ్యయమ్ అనుత్తమమ్ పరం భావమ్ అజానన్తః=నాయొక్క వికారములేనిదియును ఇంతకం టెనుత్తమమైనది లేనిదియు నగు ఉత్కృష్టమైన స్వభావమును ఎఱుంగకున్నవారై, మామ్ అవ్యక్తమ్ వ్యక్తిమ్ ఆపన్నమ్ మన్యన్తే=నన్ను స్ఫుటపడనివాఁడనైయుండి స్ఫుటపడుటను పొందినవా నిగా తలంపుచున్నారు.

ఎల్లప్పుడును ప్రసిద్ధుఁడనై ఈశ్వరుఁడనైన నన్ను- పరమ్ భావమ్=పరమాత్మస్వరూపమును- అని శంకరభాష్యము (అవ్యక్తుఁడ నైయుండి అనఁగా ఈదేహమునుధరించుటకు ముందుకార్యములు చేయుటకుతగనిస్థితిలోనుండి, ఇప్పుడు వసుదేవునియింటను భౌతిక దేహమును ధరించుటచే వ్యక్తిని అనఁగా కార్యములుచేయఁదగి నస్థితిని పొందినవానిగా- అనిమధుసూదనటీకలో వివరింపఁబడినది)

సర్వేశ్వరుఁడనైన నేను నాస్వభావములను వదలకయె వసు దేవునియింట నవతరించితినని యెఱుఁగక పాకృతులైన రాజపు త్రులవలె పుట్టకముందు అభివ్యక్తిలేకయుండి కర్మవశమువలన జన్మమునుపొంది వ్యక్తినిపొందినవానిగా, బుద్ధిలేనివారు, తలంపు చున్నారు- ఇందువలననె నన్ను ఆశ్రయింపరు- నన్ను కర్మముచేనా రాధింపరు- అని రామానుజభాష్యము.

అవ్యక్తుఁడను అనఁగా కార్యము దేహము మొదలగునవి లేని వాఁడనగు నన్ను కార్యదేహములనుపొందినవానిగా అజ్ఞులు త లంపుచున్నారు- ఆనందదేహముకలవానిని గౌణదేహముకలవానినిగాఁ దలంపుచున్నారు-భావమును అనఁగా యాథార్థ్యమును- అని మధ్వ భాష్యము

నాహం ప్రకాశః సర్వస్య యోగమాయా సమావృతః।
మూఢోఽయం నాభిజానాతి లోకో మా మజ మవ్యయమ్

యోగమాయాసమావృతః అహమ్=యోగమాయ చేనావరింపఁబడిన నేను, సర్వస్య(లోకస్య) ప్రకాశః న=సమస్తమైన(జనములకును) ప్రసిద్ధుఁడను కాను- మూఢః అయం లోకః=మోహమును జెందిన ఈ లోకము, మామ్ అజమ్ అవ్యయమ్ నాభిజానాతి=నన్ను పుట్టుక లేనివానిగానను నాశములేనివానిగానును ఎఱుఁగకున్నది.

నాభక్తులైన కొందఱికే నేను తెలియఁబడుదును అని యభిప్రాయము- యోగమనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణములకూడిక- అదియె మాయ- అని శంకరభాష్యము. (యోగమనఁగా భగవత్సంకల్పము- దానికి అధీనమైనమాయ యోగమాయ-అని మధుసూదనటీక)

క్షేత్రజ్ఞులకు (జీవులకు) కలిగెడి మనుష్యత్వము మొదలగు ఆకారముల యోగము నెడిమాయి చేత- సర్వేశ్వరుఁడనైనను అందఱును ఆశ్రయింంచుటకుగాను మనుష్యాకారమును పొందినవానిగా నెఱుఁగరు- అని రామానుజభాష్యము.

అట్లు తెలిసికొనకపోవుటయును నాయిచ్ఛచేతనె- యోగముచేతనును అనఁగా సామర్థ్యాతిశయము చేతనును, మాయచేతనను- అని మధ్వభాష్యము.

వేదాహం సమతీతాని వర్తమానాని చార్జున ।
భవిష్యాణి చ భూతాని మాం తు వేద న కశ్చన ॥ ౨౬ ॥

(హే) అర్జున!=(ఓ) అర్జునుఁడా!, సమతీతాని వర్తమానాని భవిష్యాణి చ భూతాని=గతించినవియు ఉన్నవియు కాఁగలవియునగు భూతములను, అహమ్ వేద=నేను ఎఱుఁగుదును- మాం తు=నన్నో, కశ్చన న వేద=ఒకఁడును ఎఱుఁగఁడు.

నాభక్తుఁడు తప్ప మిగిలినవాఁడెవ్వఁడును నన్నెఱుఁగఁడు- నా తత్త్వము తెలియకపోవుటనె నన్ను భజింపఁడు- అని శంకరభాష్యము

అందఱు నాశ్రయించుటకై నేనవతరించితినని యెవ్వఁడు నెఱుఁగఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

మాయ నన్ను బంధింపఁజాలదు- ఎంతసమర్థుఁడైనను తనసామర్థ్యము చేత నన్నెఱుఁగలేఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వంద్వమోహేన భారత।
సర్వభూతాని సంమోహం సర్గే యాంతి పరంతప॥ ౨౭॥

(హే) పరంతప! = (ఓ) శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా!, (హే) భారత! = (ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, సర్గే = జన్మకాలమందు, ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వంద్వమోహేన = కోరికి ద్వేషము అనువీనివలనఁ బుట్టిన ద్వంద్వమోహముచేత, సర్వభూతాని సంమోహం యాంతి = అన్నిభూతములును మోహమును చెందుచున్నవి.

ద్వంద్వము నిమిత్తముగాఁగల మోహము ద్వంద్వమోహము- ద్వంద్వమనఁగా ఇచ్ఛాద్వేషములు- సుఖమునందును సుఖమునకు హేతువయినదానియందును ఇచ్ఛ (కోరిక) యును, దుఃఖమునందును దుఃఖమునకు హేతువయినదానియందును ద్వేషంబునుకలిగి, ఇట్లు ఇచ్ఛాద్వేషములు నిలువఁబారినతోడనే, అవి, అన్నిభూతములయొక్క యుతెలివిని తమయధీనముచేసికొని పరమార్థజ్ఞానము (ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము) పుట్టుటకు ప్రతిబంధకమైన మోహమును (అజ్ఞానమును) కలుగఁజేయును- ఇచ్ఛాద్వేషములకు పరవశమైన చిత్తముగలవానికి వెలుపలఁగూడ యథార్థజ్ఞానము పుట్టదుగదా- ఇట్లుండఁగా అనేకప్రతిబంధకములుగల ప్రత్యగాత్మజ్ఞానము పుట్టదనికూడ చెప్పవలయునా- అని శంకరభాష్యము.

ద్వంద్వమను పేరుగల మోహము ద్వంద్వమోహము- అండజకుని జన్మకాలమందె పూర్వపూర్వజన్మవాసనానుసారముగా సుఖదుఃఖాదులయందు ఇచ్ఛాద్వేషములు కలుగుటచే ద్వంద్వమోహము కలుగుచున్నది- కావున నెవ్వఁడును నాతోఁ కలియుటయె సుఖముగానును నాతో నెడబాయుటయె దుఃఖముగానును తలంచుటయె స్వభావముగాఁగలవాఁడుకాఁడు- జ్ఞానిమాత్రము అట్టివాఁడు- పుట్టుకతోడనె యట్టిస్వభావము కలిగియుండుట సంభవింపదు- అని రామానుజభాష్యము-

ద్వంద్వమోహమనఁగా సుఖదుఃఖాదివిషయమోహము- ఇచ్ఛాద్వేషములు పెరిగినచో నేదియును తెలియశక్యముకాదు- ఇదియొకకారణము- సర్గే = సృష్టికాలమునందు- శరీరము కలిగినంగదా

ఇచ్ఛాకములుకలుగుట- శరీరము లేనియప్పుడు అజ్ఞానము నశించుచుండును- అని మధ్వభాష్యము.

యేషాం త్వన్తగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణామ్।
తే ద్వన్ద్వమోహనిర్ముక్తా భజన్తే మాం దృఢవ్రతాః॥

పుణ్యకర్మణాం యేషాం జనానాం పాపమ్ అన్తగతమ్ = పుణ్యకర్మములుగల ఏ జనుల పాపము అంతమును పొందినదో (నశించినదో), తే తు ద్వంద్వమోహనిర్ముక్తాః దృఢవ్రతాః మామ్ భజన్తే = వారో యన్నను ద్వంద్వమోహముచేతవిడువఁబడినవారై దృఢమైనవ్రతములుగలవారై నన్ను భజింతురు-

అంతగతమనఁగా క్షయించినది- సత్త్వశుద్ధికి కారణమైనపుణ్యకర్మ మెవ్వరికిఁగలదో వారుపుణ్యకర్ములు- అట్టివారు నన్ను అనన్యముగా భజింపుచున్నారు- సర్వమునుపరిత్యజించి (సన్యసించి), ఇది మొదటి మాఘ్నతత్త్వము, మఱియొకఁ విధము కాదు, అనియిట్లు నిశ్చితమైన జ్ఞానముగలవారు దృఢవ్రతులనఁబడుచున్నారు- అని శంకరభాష్యము-

పాపమనఁగా గుణత్రయద్వంద్వములయందలి రాగద్వేషములకు కారణమైనానామెుహను అభిముఖ్యముకలుగుటకువిరోధియైనది- అది అనేకజన్మములయందు సంపాదింపఁబడిన గొప్పపుణ్యములచేత నెవ్వరికి క్షయించినదో, వారు, నన్ను ప్రపత్తి చేయుటచేగుణమయమోహవినిర్ముక్తులై జరామరణముల విడుదలకొఱకును(౧) గొప్పఐశ్వర్యముకొఱకును(౨) నన్ను జెందుటకును(౩) దృఢమైన సంకల్పముకలవారై నన్ను భజింపుచున్నారు- అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకటి శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినవారికంటె విపరీతులైనవారు కొందరు, అని ఈశ్లోకము తెలియఁజేయుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్య యతన్తి యే।
తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్నమధ్యాత్మం కర్మ చాఖిలమ్॥

జరామరణమోక్షాయ మామ్ ఆశ్రిత్య యే యతన్తి = ముసలితనము చావునువిడుచుటకై నన్ను ఆశ్రయించి ఎవ్వరు ప్రయత్నము చేయుదురో, తే = వారు, తత్ బ్రహ్మ = ఆ బ్రహ్మమునును

త్స్నమ్ అధ్యాత్మమ్=సమస్తమైన ఆత్మతత్త్వమునను, అఖిలం క ర్మ చ=సమస్తమైన కర్మమునను, విదుః=ఎఱుఁగుదురు.

నన్ను ఆశ్రయించి నాయందే ఏకాగ్రతగల చిత్తము కలవారై- అధ్యాత్మమనఁగా ప్రత్యగాత్మవిషయమైనవస్తువు- అని శంకరభాష్యము. (ప్రయత్నము చేయుట యనఁగా వేదవిహితములయిన కర్మములను నాకు సమర్పించి ఫలమును గోరక యాచరించుట- సగుణుఁడవైన నన్ను శరణముగాఁ బొందిన ఇట్టివారు, తత్పదార్థమైన నిర్గుణబ్రహ్మమును, త్వంపదార్థమైన జీవాత్మను తెలిసికొందురు- ఈ జ్ఞానమునకు సాధనమైన గురువునాశ్రయించుట, అతనివలన వినుట, దానిమననము చేయుట, మొదలగు కర్మమునుగూడ తెలిసికొనుదురు- ఆ. మధుసూదనటీక.)

జరామరణమోక్షమనఁగా ప్రకృతిసంబంధము లేని యాత్మస్వరూపమును జూచుట- అని రామానుజభాష్యము

ఏకాంతభక్తి కలవారు ఫలము కొఱకు భగవంతునాశ్రయింపఁగూడదుగాన జరామరణమోక్షముకొఱకనుట, మిగిలినకోరికలు లేకుండవలయునని తెలియఁజేయును గాని మోక్షమును కోరవలయునని విధింపదు- అని మధ్వభాష్యము.

సాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విదుః।
ప్రయాణకాలేఽపి చ మాం తే విదుర్యుక్తచేతసః॥ ౩౦॥

యే మామ్=ఎవ్వరు నన్ను, సాధిభూతాధిదైవం సాధియజ్ఞం చ విదుః = అధిభూతముతోడను అధిదైవముతోడనునుగూడినవానిగను ను అధియజ్ఞముతోఁగూడినవానిగానును తెలిసికొనుచున్నారో, తే-వారు, ప్రయాణకాలేఽపి చ యుక్తచేతసః మామ్ విదుః=మరణకాలమందును నియమింపఁబడిన యంతఃకరణముకలవారై నన్ను ఎఱుంగుదురు.

భగవద్భక్తులు మూఁడువిధములవారు- అందొకవిధమువారు వెనుకటి శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిరి- ఈ శ్లోకమున మఱియొకవిధమువారగు ఐశ్వర్యార్థులు చెప్పఁబడుచున్నారు- ముగ్గురు అధికారులకును నిత్యనైమిత్తికరూపములైన పంచమహాయజ్ఞాదుల నాచరించుట

యావశ్యకముగాన సాధియజ్ఞం విదుః అనునది అంవఅకునుఅన్వయిం
చును- ప్రయాణకాలమున వారివారిప్రాప్యమునకు తగినట్లు నన్నె
ఱుంగుటయును మువ్వురికిని తుల్యమే- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే వి
జ్ఞానయోగో నామ సప్తమోఽధ్యాయః

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాద
కంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవా
దంబునగు భగవద్గీతలలో విజ్ఞానయోగప్రతి
పాదకమగు ఏడవయధ్యాయము.

ఎనిమిదవయధ్యాయము

అర్జునఉవాచ.

కింతద్బ్రహ్మ కిమధ్యాత్మం కింకర్మ పురుషోత్తమ।
అధిభూతంచ కింప్రోక్త మధిదైవం కిముచ్యతే॥౧॥
అధియజ్ఞః కథం కోఽత్రదేహేఽస్మి న్మధుసూదన।
ప్రయాణకాలేచ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః॥౨॥

(హే)పురుషోత్తమ!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, తత్ బ్రహ్మ కిమ్=ఆ బ్రహ్మము ఏది- అధ్యాత్మమ్ కిమ్=అధ్యాత్మము ఏది- కర్మ కిమ్=కర్మము ఏది- అధిభూతంచ కిం ప్రోక్తమ్=అధిభూతంబును ఏదిగాఁ జెప్పఁబడినది- అధిదైవం కిమ్ ఉచ్యతే=అధిదైవము ఏదిగాఁ జెప్పంబడుచున్నది- (హే)మధుసూదన!=(ఓ)కృష్ణుఁడా!, అస్మిన్ దేహే అధియజ్ఞః కః=ఈదేహమునందు అధియజ్ఞుఁడు ఎవ్వఁడు- అత్ర కథమ్ (జ్ఞేయః)=ఈవిషయమున ఎట్లు (తెలియఁబడఁదగినవాఁడు)- నియతాత్మభిః ప్రయాణకాలే కథం జ్ఞేయః అసి=నియమింపఁబడినయంతఃకరణములవారిచే మరణకాలమున ఎట్లు తెలియఁబడఁదగినవాఁడవు అగుచున్నావు-

కైవల్యార్థులకు తెలియఁదగిన బ్రహ్మంబును అధ్యాత్మంబును ఎయ్యవి- ఐశ్వర్యార్థులకు తెలియఁదగిన అధిభూతంబును అధిదైవంబును ఏవి- ముగ్గురికిని తెలియఁదగిన అధియజ్ఞుఁడు ఎవ్వఁడు- ఈముగ్గురిచేతనును ప్రయాణకాలమున నెట్లు తెలియఁబడఁదగినవాఁడవు- అని రామానుజభాష్యము.

మరణకాలమునఁ జేయవలసినది, గతి, మొదలగునది ఈయధ్యాయమున నుపదేశింపఁబడును- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే।
భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః॥౩॥

పరమమ్ అక్షరం బ్రహ్మ=పరమమైన అక్షరము బ్రహ్మము- స్వభావః అధ్యాత్మమ్ ఉచ్యతే=స్వభావము అధ్యాత్మముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది- భూతభావోద్భవకరః విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః

—భూతభావములయొక్క యుత్పత్తిని చేసెడి విసర్గము కర్మమను సంజ్ఞ గలది.

పరమమైనయక్షరమనఁగా పరమాత్మ- స్వభావమనఁగా ఆ బ్రహ్మము ప్రతిశరీరంబునను ప్రత్యగాత్మయగుట- దేవతలంగూర్చి చరు పురోడాశాదులను విడుచుటయె కర్మమనఁబడును- అది వర్షాది క్రమముచేత స్థావరజంగమాదిభూతములు పుట్టుటకు కారణమగును- (చరువనఁగా అన్నము- పురోడాశమనఁగా వరిపిండితోఁ జేయఁబడునది- స్థావరములు వృక్షాదులు - జంగమములు మనుష్యపశు పక్ష్యాదులు) అని శంకరభాష్యము.

అక్షరమనఁగా క్షేత్రజ్ఞసమష్టి (జీవసముదాయము)- పరమాక్షరమనఁగా ప్రకృతిసంపర్కము లేని యాత్మస్వరూపము- స్వభావమనఁగా ప్రకృతి- అనఁగా ఆత్మకంటె వేఱైనదయు ఆత్మతోఁ గలియునదియునగు సూక్ష్మభూతములు, వానివాసన, మొదలగునది- ఇది తెలియఁదగినదిగాఁ బంచాగ్నివిద్యలోఁ జెప్పఁబడినది- కైవల్యము గోరువారిచే పరమాక్షరము ప్రాప్యము (పొందఁదగినది) గానును, స్వభావము పరిత్యాజ్యము (విడువవలసినది) గానును దెలియఁబడవలసినవి- భూతభావమనఁగా మనుష్యాదులగుట- అది కలుగుటకు కారణమై స్త్రీసంయోగముచేతఁ గలిగెడి రేతోవిసర్జనము (వీర్యమును విడుచుట) కర్మమని చెప్పఁబడును- ఈకర్మంబును దీనితో సంబంధించినవియునుగూడ ఏవగింపఁదగినవిగానును పరిహరింపఁ బడఁదగినవిగానును మోక్షముంగోరువారిచేఁ దెలియఁబడఁదగినవి- అని రామానుజభాష్యము.

ఇచ్చటపరమమైనయక్షరము బ్రహ్మముగాని వేదాదులుకావు-ఆత్మయందున్నది అధ్యాత్మము- ఆత్మాధికారంబున నేదికలదో యదియైనను- స్వభావము జీవసంబంధియగునది- స్వభావమనఁగా జీవుఁడనఁగా వచ్చును- ఎల్లప్పుడు నొక్క విధముగానుండువాఁడని భావము- అంతఃకరణాదులు కాకుండుటకై భావశబ్దము- అంతఃకరణాదులు వికారమును పొందునవిగాన ఎప్పుడు నొక్క విధముగానుండవు- స్వశబ్దము ఈశ్వరుఁడు కాకుండుటకు- భూతములయొక్కయును అనఁగా జీవుల

యొక్కయును భావములయొక్కయును అనఁగా జడపదార్థము లయొక్కయును ఉద్భవమును అనఁగా ఉత్పత్తిని చేసెడి ఈశ్వరుని యొక్క వ్యాపారము విసర్గము- విశేషముగా సృజించుటకదా విసర్గము- అని మధ్వభాష్యము.

అధిభూతం క్షరో భావః పురుష శ్చాధిదైవతమ్।
అధియజ్ఞో౽హమేవాత్ర దేహే దేహభృతాం వర॥౪॥

క్షరః భావః అధిభూతమ్=క్షరమైన భావము అధిభూతము- పురుషశ్చ అధిదైవతమ్=పురుషుఁడు అధిదైవతము- (హే)దేహభృతాం వర!=(ఓ) శరీరమును ధరించినవారిలో శ్రేష్ఠుఁడా!, అత్ర దేహే అహమేవ అధియజ్ఞః=ఈ శరీరమున నేనే అధియజ్ఞుఁడను,

క్షరమైన భావముఅనఁగా నశించెడిపదార్థము- అభిధానీ= పుట్టుచున్నది- పుట్టెడివస్తువులెల్లను అధిభూతము- పురుషుఁడనఁగా సూర్యునిలోనుండెడి హిరణ్యగర్భుఁడు- అతఁడు అన్నిప్రాణులయుకరణములకు (శరీరేంద్రియాదులకు) ఉపకారకుఁడు- అతఁడె అధిదైవతము- యజ్ఞము దేహముచేతఁ జేయఁబడునదిగాన దేహమునందున్నట్లు చెప్పఁబడుచున్నది- అట్టి యజ్ఞములన్నిటికిని అభిమానియైన విష్ణువనెడిదేవత అధియజ్ఞము- అని శంకరభాష్యము.

అధిభూతాధిదైవతములు ఐశ్వర్యార్థులకుఁ దెలియవలసినవి- ఆకాశాదిభూతములయందుండెడి విలక్షణములైన శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములను వానియాశ్రయములును అధిభూతము- పురుషుఁడనఁగా భోక్త- ఇంద్రుఁడు ప్రజాపతి మొదలగువారి భోగ్యములకంటె విలక్షణమైన శబ్దాదులను అనుభవించెడిపురుషుఁడు అధిదైవతము- ఈ భోక్తృత్వావస్థయైశ్వర్యార్థులచే ప్రాప్యముగాఁదలఁపఁబడఁదగినది-అధియజ్ఞుఁడనఁగా యజ్ఞములచే నారాధింపఁబడెడివాఁడు, నాకుశరీరములైన ఇంద్రాదులయందు ఆత్మగానున్న నేనే(భక్తులచే) యజ్ఞములచేతనారాధింపఁబడఁదగినవాఁడనని, పంచమహాయజ్ఞములు మొదలగు నిత్యనైమిత్తికకర్మములను ఆచరించువేళలలో,

ముగ్గురు అధికారులచేతను తలంపఁబడవలసినది- అని రామానుజభాష్యము.

భూతములనఁగా శరీరములతోఁగూడినజీవులు- వారినిఅధికరించి యేదికలదో ఆ వినాశి(నశించెడి)పదార్థము అధిభూతము- అవ్యక్తమునకుఁగూడ మఱియొకవిధముగా నగుటయనెడి వినాశము కలదు- పురుషుఁడనఁగా జీవుఁడు- ఇచ్చట సంకర్షణుఁడైనను బ్రహ్మయైనను- ఆతఁడు అందఱు దేవతలపైనిని అధిపతిగాన అధిదైవతము- దేవాధికారములో నున్నవాఁడని యైనను జెప్పవచ్చును- అగ్నియజ్ఞములను అనుభవించుట మొదలగుదానిచేత నధియజ్ఞుఁడు- అందఱుప్రాణుల శరీరమునందు నుండెడి విష్ణుస్వరూపములు అధియజ్ఞము- అని మధ్వభాష్యము.

> అన్తకాలేచ మామేవ స్మరన్ ముక్త్వా కళేబరమ్।
> యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః॥

యః=ఎవ్వఁడు, అన్తకాలే మామేవచ స్మరన్=మరణకాలమున నన్నే తలంపుచు, కళేబరం ముక్త్వా ప్రయాతి=శరీరమును విడిచి పోవుచున్నాఁడో, సః మద్భావం యాతి=వాఁడు మద్భావమును పొందుచున్నాఁడు- అత్ర సంశయః నాస్తి=ఇందు సంశయము లేదు.

పరమేశ్వరుఁడనుము విష్ణువునగు నన్ను- మద్భావము అనఁగా వైష్ణవతత్త్వము- అని శంకరభాష్యము.

ఇది ముగ్గురుఅధికారులకును ఆవశ్యకము- మద్భావము అనఁగా నాయొక్కస్వభావమును- మరణకాలమున నన్నెట్లు తలంచునో యట్టియాకారముకలవాఁడగును- ఆదిభరతుఁడు మరణకాలమున తలంపఁబడినమృగముతో సమానమైనయాకారముకలవాఁడై పుట్టెనుగదా- అని రామానుజభాష్యము.

మద్భావము అనఁగా నాయందు ఉనికిని- అదిదుఃఖములేనిదియును నిరతిశయానందము స్వరూపముగాఁగలదియును- అని మధ్వభాష్యము.

> యంయంవాఽపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కళేబరమ్।
> తంతమేవైతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావితః॥౬॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, అన్తే=మరణకాలమందు, యంయంవాపి భావం స్మరన్ కళేబరం త్యజతి=ఏయే పదార్థ మును తలంపుచు శరీరమును విడుచుచున్నాఁడో, సదా తద్భావభా వితః=ఎల్లప్పుడును దానిభావముచేతభావితుఁడై, తంతమేవ ఏతి=దానిదానినె పొందుచున్నాఁడు.

భావమనఁగా దేవతావిశేషము(ఒకటి-దేవత)- తద్భావభావితుఁడనఁగా, ఆదేవతయందలిభావము తలంపఁబడుటచేత అభ్యసింపఁబడినదిగాఁగలవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

అంతకాలమునందలితలంపు, తలంచువానిని, తలంపఁబడినదానితో సజాతీయమైన యాకారముగలవానిగాఁజేయును- సదాతద్భావభావితః అనునది, అంతకాలపుతలంపు, అంతకు పూర్వము ఖ్రిదికియున్నప్పుడు భావింపఁబడినదానియందె కలుగునని తెలియఁజేయును- అని రామానుజభాష్యము.

సదాతద్భావభావితః అనుదానిచేతను అంతకాలస్మరణమునకు ఉపాయము చెప్పఁబడినది- భావమనఁగా లోపలనుండెడిమనస్సు- భావితమనఁగా మిక్కిలివాసనకలది- అనిమధ్వభాష్యము.

తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మా మనుస్మర యుధ్య చ।
మయ్యర్పితమనోబుద్ధి ర్మామే వైష్య స్యసంశయః॥ ౭॥

తస్మాత్=ఆహేతువువలన, సర్వేషు కాలేషు మామ్ అనుస్మర=అన్నికాలములయందును నన్ను తలంపుము- యుధ్య చ=యుద్ధమునుం గూడచేయుము- మయి అర్పితమనోబుద్ధిః=నాయందు అర్పింపఁబడినమనస్సునుబుద్ధియునుకలవాఁడవై, మామేవ ఏష్యసి=నన్నే పొందఁగలవు- అసంశయః=సంశయము లేదు.

తస్మాత్ అనుదానికి అంత్యమైన భావన (తలంపు)దేహాంతరమును పొందుటకు కారణమగుటను అని యర్థము- యుద్ధమును చేయుమనుటకు తనధర్మము నాచరింపవలసినదియనియర్థము- అనిశంకరభాష్యము.

తస్మాత్ అనుదానికి పూర్వకాలమున నభ్యసింపఁబడిన దానియందె అంతిమప్రత్యయము కలుగుటవలననని యర్థము- మరణ

మువఱకునన్ను స్మరింపుము- నాస్మృతిని కలుగఁజేసెడి యుద్ధాదికమైన నిత్యనైమిత్తికవర్ణాశ్రమధర్మము నాచరింపుము- దీనిచేతనీబుద్ధియును మనస్సును నాయందర్పింపఁబడినవి అయినవాఁడవై అంతకాలమున నన్నేతలంపుచు నన్ను పొందెదవు- అని రామానుజభాష్యము-

అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా।
పరమం పురుషం దివ్యం యాతి పార్థానుచిన్తయన్॥౮॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, అభ్యాసయోగయుక్తేన నాన్యగామినా చేతసా=అభ్యాసయోగసహితంబును మఱియొకదానినిపొందనిదియునగు అంతఃకరణముచేత, దివ్యం పరమంపురుషమ్ అనుచిన్తయన్=దివ్యుఁడైన పరమపురుషుని . తలంపుచున్నవాఁడై, (పరమంపురుషమ్) యాతి=(పరమపురుషుని) పొందుచున్నాఁడు-

అభ్యాసమనఁగా మధ్యమునమఱియొకతలంపు లేకుండునట్లు నా తలంపును ఆవృత్తిచేయుచుండుట- అదియె యోగముగాన అభ్యాసయోగమనఁబడును- దివ్యుఁడనఁగా సూర్యమండలముననుండువాఁడు- అనుచిన్తయన్ అనుదానికి శాస్త్రము ఆచార్యోపదేశము వీనిననుసరించి ధ్యానముచేయుచున్నవాఁడై అనియర్థము- అని శంకరభాష్యము-

ఇఁకమూఁడుశ్లోకములచేతను ఐశ్వర్యార్థుల యుపాసనప్రకారంబును అంత్యప్రత్యయప్రకారంబును చెప్పఁబడుచున్నవి- అభ్యాసమనఁగా నిత్యనైమిత్తికకర్మములకు విరోధములేనికాలములయందంతటను మనస్సుచేత ఉపాసింపవలసినదానిని అనుసంధించుట- యోగమనఁగా ప్రతిదినంబును యోగకాలముననాచరింపఁబడుచుండెడి సలక్షణమైనయుపాసనము- ఈరెంటితోనుంగూడిన మనస్సుచేత అంతకాలమున దివ్యపురుషుఁడవైన నన్ను తలంచువేని నన్నె పొందును- ఆదిభరతునికి మృగత్వము వచ్చినట్లు ఐశ్వర్యముచేత నాతో సమానమైనయాకారముకలవాఁడగును- అని రామానుజభాష్యము.

సదాతద్భావభావితత్వము ఈశ్లోకముచే స్పష్టపఱుపఁబడుచున్నది- అభ్యాసమె యోగము- దివ్యుఁడనఁగా స్వప్రకాశుఁడ

లుకలవాఁడు- పురుషుఁడనఁగా శరీరమునను౦డువాఁడును పూర్ణుఁడును- అనిమధ్వభాష్యము.

కవిం పురాణ మనుశాసితార
మణో రణీయాంస మనుస్మరేద్యః।
సర్వస్య ధాతార మచిన్త్యరూప
మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ ॥౯॥

కవిం పురాణమ్ అనుశాసితారమ్=సర్వజ్ఞుఁడైనవాఁడును పురాతనుఁడైనవాఁడును జగత్తునుశాసించువాఁడును, అణోః అణీయాంసమ్=అణువుకంటెను మిక్కిలిసూక్ష్మమైనవాఁడును, సర్వస్య ధాతారమ్=అన్నిటికిని ధాతయైనవాఁడును, అచిన్త్యరూపమ్=తలంపశక్యముగానిస్వరూపముకలవాఁడును, తమసః పరస్తాత్ ఆదిత్యవర్ణమ్=తమస్సునకు పైని సూర్యునివంటివర్ణముకలవాఁడును(అగువానిని), యః విచిన్తయేత్ =ఎవ్వఁడు తలఁచునో.

ఎవ్వఁడుతలంచునో వాఁడు దివ్యపురుషునిపొందును అని పూర్వశ్లోకముతోనన్వయము. అంతటికినిధాతయనఁగా కర్మఫలముల నన్నిటిని పంచియిచ్చువాఁడు- తమస్సనఁగా అజ్ఞానమనెడి చీకటికి పైనున్నవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

అణువుకంటెను సూక్ష్ముఁడనఁగా జీవునికంటెను మిక్కిలిసూక్ష్ముఁడనుట- ధాతయనఁగా సృజించువాఁడు- అచిన్త్యరూపుఁడనఁగా మిగిలినపదార్థములన్నిటికంటెను విలక్షణమైనస్వరూపముకలవాఁడు- తమసః పరస్తాత్ ఆదిత్యవర్ణమ్=ప్రకృతికంటె పైభాగమున దివ్యమంగళవిగ్రహముతోఁగూడియున్నవాఁడు- ఇట్టివానిని ప్రయాణకాలమున నెవ్వఁడు తలఁచునోయని యుత్తరశ్లోకముతోనన్వయము- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకముచే ధ్యానముచేయవలసినది చెప్పఁబడుచున్నది- ధాత యనఁగా ధారణపోషణములఁజేయువాఁడు- తమస్సుకంటెను అనఁగా అవ్యక్తముకంటెను పైనున్నవాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

ప్రయాణకాలే మనసాఽచలేన
భక్త్యా యుక్తో యోగబలేన చైవ।

భ్రువో ర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్య
క్సతం పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్॥౧౦॥

ప్రయాణకాలే=మరణకాలమునందు, అచలేన మనసా భక్త్యా యోగబలేనచ యుక్తఏవ(సః)=నిశ్చలమైన మనస్సుతోను భక్తితోను యోగబలముతోను కూడుకొనినవాఁడై (అగుచు), భ్రువోః మధ్యే ప్రాణం సమ్యక్ ఆవేశ్య=కనుబొమల మధ్యమునందు ప్రాణమును లెస్సగాను ఉనిచి, సః=వాఁడు, దివ్యం పరం పురుషమ్ ఉపైతి=దివ్యుఁడైన పరమపురుషుని పొందుచున్నాఁడు.

భక్తియనఁగా భజనము- యోగబలమనఁగా సమాధిసంస్కారములనఁ గలిగిన చిత్తస్థైర్యము- మొదటను హృదయపుండరీకమున(గుండెకాయలో)చిత్తమును స్వాధీనముచేసికొని దానినుండి పైకనడచెడి నాడిచేత భూమిజయక్రమముచేత కనుబొమలనడుమను ప్రాణమునునిలిపిన యోగి, వెనుకటిశ్లోకమునచెప్పఁబడిన యాపురుషుని పొందుచున్నాఁడు- దివ్యుఁడనఁగా ప్రకాశించుట స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రతిదినము నభ్యసింపఁబడుచున్న భక్తితోఁగూడిన యోగబలముచేత సంస్కారముకలిగియుండుటను నిశ్చలమైనమనస్సుచేత ప్రయాణకాలమున కనుబొమలమధ్యను ప్రాణమును నిలిపి, దివ్యపురుషునిఎవ్వఁడుతలంచునో, వాఁడు ఆతనినె పొందును- అనఁగా దివ్యపురుషునితోసమానమైన ఐశ్వర్యముకలవాఁడగును- అని రామానుజభాష్యము.

వాయువులనుజయించుట మొదలగు యోగములోఁగూడినవారికిమరణకాలమున చేయవలసినది చెప్పఁబడుచున్నది- వాయుజయాదులు లేనివారైనను జ్ఞానభక్తివైరాగ్యాదులు సంపూర్ణముగాఁ గలిగెనేని ముక్తినిపొందుదురు- వాయుజయాదులుకలవారికో యన్నను జ్ఞానాదిసంపూర్తికొంచెముతగ్గినను నేర్పరులైనచో ముక్తికలుగును- అనిమధ్వభాష్యము.

యదక్షరం వేదవిదో వదని

విశన్తి య ద్యతయో వీతరాగాః।
య దిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి
త త్తే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే॥౧౧॥

యత్ అక్షరమ్ వేదవిదః వదన్తి=ఏ అక్షరమును వేదములనెఱిఁగినవారు చెప్పుచున్నారో, వీతరాగాః యతయః యత్ విశన్తి=రాగములులేని యతులు దేనిని చొచ్చుచున్నారో, యత్ ఇచ్ఛన్తః బ్రహ్మచర్యం చరన్తి=దేనిని కోరుచున్నవారై బ్రహ్మచర్యమును ఆచరింపుచున్నారో, తత్ పదమ్=ఆ పొందఁదగినదానిని, తే సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే=నీకు సంగ్రహముగా చెప్పఁగలను.

అక్షరమనఁగా నాశములేనిది- వేదవిత్తులనఁగా వేదార్థము నెఱిఁగినవారు, స్థూలనుగానిది సూక్ష్మముగానిది పొట్టిదిగానిది పొడవైనదిగానిది అనిఇట్లు విశేషములెవ్వియు లేనిదానిగాఁ జెప్పుచున్నారో- సంన్యాసులు జ్ఞానముకలిగినపైని దేనిలోఁబ్రవేశింపుచున్నారో- ఏయక్షరమును తెలిసికొనుటకు గురువుదగ్గిర బ్రహ్మచర్యము నుచేయుచున్నారో,- అని శంకరభాష్యము.

కైవల్యమునుకోరువారుస్మరింపవలసిన ప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది. అస్థూలత్వము(స్థూలముకాకపోవుట)మొదలగు గుణములగల అక్షరమును- ఏయక్షరమునుపొందుటకు బ్రహ్మచర్యమునుచేయుదురో- మనస్సుచేత(పదృతే)పొందఁబడునదిగాన పదమనఁబడును- వేదాంతములచేఁదెలియఁదగిన నాయక్షరస్వరూపమునుపాసనను సంక్షేపముగాఁజెప్పెదను- అనిరామానుజభాష్యము.

ఆధ్యేయమై విస్తరముగాఁజెప్పఁబడుచున్నది- మోక్షమునుగోరువారిచే పొందబడుటచేత పదమనఁబడును- అనిమధ్వభాష్యము.

సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్య చ।
మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణ మాస్థితో యోగధారణామ్
ఓమి త్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహర న్మా మనుస్మరన్।
యః ప్రయాతి త్యజన్ దేహం సయాతి పరమాంగతిం॥

సర్వద్వారాణి సంయమ్య=అన్నిద్వారములను నియమించి, మనః హృది నియమ్య చ=మనస్సును హృదయమున నియమించియును,

ఆత్మనః ప్రాణం మూర్ధ్న్యాధాయ=తనయొక్క ప్రాణమును శిరస్సునందు నిలిపి, యోగధారణామ్ ఆస్థితః=యోగధారణను పొందినవాఁడై, ఓమ్ ఇతి ఏకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్=ఓమ్ అని ఒక్కయక్షరమైన బ్రహ్మమును పలుకుచు, మామ్ అనుస్మరన్=నన్ను తలంపుచున్నవాఁడై, యః దేహం త్యజన్ ప్రయాతి=ఎవ్వఁడు దేహమును విడుచుచున్నవాఁడై పోవుచున్నాఁడో, సః పరమాం గతిం యాతి=వాఁడు పరమమైన గతిని పొందుచున్నాఁడు.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందును కఠోపనిషత్తునందును ఓంకారమును భగవంతునికి వాచకముగానును ప్రతిమవలె ప్రతీకము(అవయవము)గానును ఉపాసనచేయుట మందమధ్యాధికారులకై చెప్పఁబడినది- దానివలన కాలాంతరమున ముక్తి కలుగును- ఇందును ఇఁకను అదియె చెప్పఁబడును- అన్నిజ్ఞానద్వారములను- మనస్సును నిరోధించుటయనఁగా సంచారము లేకుండునట్లు చేయుట- అహృదయమునుండి పైకిపోయెడినాడిచేత మీఁదికెక్కి, శిరస్సున తనప్రాణమును నిలిపి- ఆస్థితుఁడనఁగా ప్రవర్తించినవాఁడు- బ్రహ్మమనఁగా బ్రహ్మమునకువాచకమనట- ఆప్రణవమునకర్థమైన నన్ను తలంపుచు- ప్రయాతి=వచ్చుచున్నాఁడో- దేహమునశించుటచే నాత్మకు మరణముగాని, స్వయముగానాశములేదని తాత్పర్యము- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమునకు ద్వారములైన శ్రోత్రము మొదలగు నింద్రియములనన్నిటిని వానివానివ్యాపారమునుండి మరలించి హృదయకమలమునందున్న యక్షరుఁడైన నాయందు మనస్సునునిలిపి యోగమనుపేరుగలధారణను అనఁగా నాయందునిశ్చలమైనస్థితినిపొందినవాఁడై నాకువాచకమైన ఓమ్ అనుదానినిపలుకుచు దానికివాచ్యుఁడనైన నన్ను తలంపుచు- పరమగతిని అనఁగా ప్రకృతిసంపర్కములేనివాఁడును నాతోసమానమైనయాకారముకలవాఁడనగు నాత్మను(కైవల్యమును)పొందుచున్నాఁడు- మఱిపునరావృత్తి లేదు- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మనాడితప్ప మఱియొక్కనాడినుండి వెడలునేని మోక్ష

మునుపొందక సూర్యుడు దిక్కులు మొదలగుస్థానాంతరములన పొందునుగాన నన్నిద్వారములను నియమించి- హృది=నారాయణు యందు మనస్సును నిలిపి- శిరస్సునప్రాణముండగా హృదయమున మనస్సుండుట సంభవింపదు- యోగమును ధరించుట యందె మిక్కిలియుక్తుడై- అని మధ్వభాష్యము.

అనన్యచేతా స్సతతం యోమాం స్మరతి నిత్యశః।
తస్యాహం సులభః పార్థ నిత్యయుక్తస్య యోగినః॥౧౪॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుడా!, యః అనన్యచేతాః(సన్ మామ్ సతతమ్ నిత్యశః స్మరతి=ఎవ్వడు మఱియొకదానియందు మనస్సులేనివాడ(అగుచు) నన్ను ఎల్లప్పుడును నిత్యముగా తలంచు చున్నాడో, నిత్యయుక్తస్య తస్య యోగినః=నిత్యముగా యోగము కలవాడగు ఆ యోగికి, అహం సులభః=నేను సులభుడను.

నిత్యముగాననుటచే ఆఱునెలలుగాని ఒకసంవత్సరముగాని కా బ్రదికియుండువఱకును ఎప్పుడు నన్ను తలంచునో యని యర్థము అని శంకరభాష్యము.

ఇకను జ్ఞానియొక్క (భగవత్ప్రాప్తినిగోరువానియొక్క)భగవదుపాసనప్రకారము చెప్పబడుచున్నది- నిత్యశః=ఉద్యోగించినది మొదలు- సతతమ్=అన్నికాలములయందును- నాతలంపులేనిచో నిలువలేనివాడై అతిప్రీతితో నన్నెవ్వండు తలంచునో- నిత్యయుక్తుడనగా నిత్యయోగమునుకోరువాడు- ఇట్టివానిని విడువక నేనె ఆతనినివరించెదను- నన్నుపొందుటకు తగినయుపాసనపరిపాకమును, దానివిరోధులుపోవుటనును, నేనెమిక్కిలిప్రియుండనై యుండుటనును, కలుగజేసెదను- అని రామానుజభాష్యము.

నిత్యయుక్తుడనగా నిత్యోత్సాయముకలవాడు- యోగియనగా సంపూర్ణమైనయోగముకలవాడు- అని మధ్వభాష్యము.

మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయ మశాశ్వతమ్।
నాప్నువన్తి మహాత్మాన స్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః॥౧౫॥

మామ్ ఉపేత్య=నన్ను పొంది, పరమాం సంసిద్ధిం గతాః మహాత్మానః=గొప్ప సిద్ధిని పొందిన మహాత్ములు, దుఃఖాలయమ్ అశా

శ్వతమ్ పునర్జన్మ నప్రాప్నువన్తి=దుఃఖములకు స్థానమైనదియును అనిత్యమైనదియునగు పునర్జన్మమును పొందరు.

ఇచట అధ్యాయాంతముపఱకును జ్ఞానికిని కైవల్యార్థికిని అపునరావృత్తియు, ఐశ్వర్యార్థికి పునరావృత్తియును, చెప్పఁబడుచున్నది- పునః=తిరిగియు, జన్మ=జన్మమును,పొందరు- అని రామానుజభాష్యము.

ఆబ్రహ్మ భవనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున।
మాముపేత్యతు కౌన్తేయ పునర్జన్మ నవిద్యతే॥౧౬॥

(హే) అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, ఆబ్రహ్మభవనాత్ =బ్రహ్మలోకమువఱకు(నుండెడి), లోకాః పునరావర్తినః=లోకములు పునరావృత్తి కలవి- (హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, మామ్ ఉపేత్యతు=నన్ను జేరినచో, పునర్జన్మ నవిద్యతే=పునర్జన్మము లేదు-

బ్రహ్మలోకముగూడ పునరావృత్తి కలదియె- అని శంకరరామానుజభాష్యములు.

మహామేరువునందుండెడి బ్రహ్మయొక్క స్థానము మొదలు పునరావృత్తి లేదు- ఆక్రిందనె పునరావృత్తి- అనిమధ్వభాష్యము.

సహస్రయుగపర్యన్త మహ ర్యద్బ్రహ్మణో విదుః।
రాత్రిం యుగసహస్రాన్తాం తేఽహోరాత్రవిదో జనాః॥

అహోరాత్రవిదః తేజనాః=ఆ యహోరాత్రములనెఱిఁగిన ఆజనులు, బ్రహ్మణః యత్ అహః (అస్తి)=బ్రహ్మయొక్క ఏ దినము (కలదో). (తత్) సహస్రయుగపర్యన్తమ్ విదుః=(దానిని) వేయి యుగములు పర్యవసానముగాఁగలదానిగా నెఱుఁగుదురు- రాత్రిం యుగసహస్రాన్తాం (విదుః)=రాత్రిని వేయియుగములు పర్యవసానము గాఁగలదానిగా (నెఱుఁగుదురు)

బ్రహ్మయనఁగా ప్రజాపతి- అతఁడె విరాట్టు- అని శంకరభాష్యము.

బ్రహ్మయనఁగా చతుర్ముఖుఁడె- యుగములనఁగా చతుర్యుగములు- అనిరామానుజభాష్యము.

నన్నుబొందినపైని పునరావృత్తిలేదని తెలియఁజేయుటకై ఋ

వ్యక్తుఁడను పేరుగల తనయొక్క సామర్థ్యమును చూపుటకు ప్రళయాదులు చూపఁబడుచున్నవి- సహస్రమనఁగా అనేకములనుట- బ్రహ్మయొక్క యనఁగా పరబ్రహ్మముయొక్క- ద్విపరార్థప్రళయమే ఇచ్చట వివక్షింపఁబడినది- అనిమధ్వభాష్యము.

అవ్యక్తాద్వ్యక్తయ స్సర్వాః ప్రభవ న్త్యహరాగమే।
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయన్తే తత్రైవావ్యక్తసంజ్ఞకే॥౧౮॥

అహరాగమే=పగటిసమయమునందు, అవ్యక్తాత్ సర్వాః వ్యక్తయః ప్రభవన్తి=అవ్యక్తమునుండి అన్ని వ్యక్తులును బుట్టుచున్నవి- రాత్ర్యాగమే=రాత్రిసమయమునందు, అవ్యక్తసంజ్ఞకే తత్రైవ ప్రవిలీయన్తే=అవ్యక్తమనుపేరుగల దానియందె లీనమగుచున్నవి.

అవ్యక్తమనఁగా ప్రజాపతియొక్క నిద్రావస్థ- వ్యక్తులనఁగా స్థావరజంగమరూపనులగు ప్రజలు- అహరాగమకాలమనఁగా బ్రహ్మమేలుకనియున్నప్పుడు- రాత్ర్యాగమకాలమనఁగా బ్రహ్మనిద్రపోవునప్పుడు- అనిశంకరభాష్యము.

వ్యక్తులనఁగా మూఁడులోకములలోనునుండెడి శరీరములు ఇంద్రియములు భోగములు భోగస్థానములు అనునవి- అవ్యక్తమనఁగా చతుర్ముఖదేహావస్థను పొందిన ప్రకృతి- అనిరామానుజభాష్యము.

అవ్యక్తుఁడనఁగా భగవంతుఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

భూతగ్రామ స్స ఏవాయం భూత్వాభూత్వా ప్రలీయతే।
రాత్ర్యాగమే ఽవశః పార్థ ప్రభవ త్యహరాగమే॥౧౯॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, సోఽయం భూతగ్రామః అవశఏవ=ఆయీ భూతసమూదాయము అస్వాధీనమైయె, భూత్వాభూత్వా=కలిగికలిగి, రాత్ర్యాగమె ప్రలీయతె=రాత్రిసమయమున లీనమగుచున్నది- అహరాగమె ప్రభవతి=పగటిసమయమునందు పుట్టుచున్నది-అవశమైయనఁగా కర్మవశ్యమైయనుట.

పరస్తస్మాత్తు భావోఽన్యోఽవ్యక్తోఽవ్యక్తా త్సనాతనః।
యస్ససర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు నవినశ్యతి॥౨౦॥
అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్త స్తమాహుః పరమాం గతిమ్।
యం ప్రాప్య ననివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ॥౨౧॥

తస్మాత్ అవ్యక్తాత్ పరః=ఆ అవ్యక్తముకంటెను ఉత్కృష్టమైనదియును, అన్యః అవ్యక్తః సనాతనః యోభావః(అస్తి)=విలక్షణమైనదియు ఇంద్రియగోచరముకానిదియు నిత్యమైనదియునగు ఏభావము(కలదో), సః=అది, సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు నవినశ్యతి=అన్ని భూతములును నశించుచున్నను నశింపదు- (యః) అవ్యక్తః అక్షరః ఇతి ఉక్తః=(ఏది) అగోచరము నాశములేనిది అని చెప్పఁబడినదో, తం పరమాం గతిమ్ ఆహుః=దానిని పరమమైన గతినిగాను చెప్పుచున్నారు- యం ప్రాప్య ననివర్తన్తే=దేనిని పొంది మఱలరో, తత్ మమ పరం ధామ=అది నాయొక్క గొప్ప స్థానము.

వెనుకఁ జెప్పఁబడిన యక్షరమును పొందుటకు సాధనము ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మ(౮అ॥౧౩శ్లో)అనునది మొదలు చెప్పఁబడినది- ఆయక్షరస్వరూపమిఁక చెప్పఁబడును- భూతసమూహములకు బీజమైనదియును అవిద్యాస్వరూపమైనదియునగు నవ్యక్తము కంటె పరము అనఁగా భిన్నమైనది- అన్యము అనఁగా విలక్షణమైనది- పరమధామమనఁగా విష్ణువైన నాయొక్క పరమపదము- అని శంకరభాష్యము.

అవ్యక్తముకంటెననఁగా నచేతనమైన ప్రకృతికంటె నుత్కృష్టంబును, విలక్షణంబును, ప్రమాణముచేతనును తెలియఁబడదగనిదై తనకుమాత్రము తెలియఁదగినయాకారముకలదియునగు పరిశుద్ధాత్మస్వరూపము అక్షరము- అనఁగా ప్రకృతిసంబంధము పోయినయాత్మస్వరూపము- దీనిపొందుటయె కైవల్యము- అది అపునరావృత్తియైనది- ధామమనఁగా నియమనస్థానము- అచేతనమైనప్రకృతి మొదటినియమనస్థానము- దానితోఁగలిసియున్నజీవుఁడనెడిప్రకృతి రెండవనియమనస్థానము- అచేతనసంసర్గముపోయిన ముక్తస్వరూపము గొప్పనియమనస్థానము- ధామశబ్దమునకు ప్రకాశముగూడ నర్థముగాన ప్రకృతిసంపర్కముగలిగి పరిమితజ్ఞానముగలయాత్మకంటె, అపరిమితజ్ఞానముకల ముక్తస్వరూపము గొప్ప ప్రకాశమనియునర్థము చెప్పవచ్చును- ఏదిఅవ్యక్తముకంటె గొప్పదోఅని మొ

దలుపెట్టి పది సర్వభూతములునశించిననునశింపదో అయవ్యక్తమె అక్షరము- అనియన్వయము- అని రామానుజభాష్యము-

ధామ=స్వరూపము- తెజస్సు- అనిమధ్వభాష్యము.

పురుష స్స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్యస్త్వనన్యయా।
యస్యాన్తఃస్థాని భూతాని యేన సర్వమిదం తతమ్॥౨౨॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)యర్జునుడా!, భూతాని యస్య అన్తఃస్థాని=భూతనులు ఎవ్వని లోపలనున్నవో, యేన ఇదం సర్వం తతమ్=ఎవ్వనిచేత ఇది యంతయును వ్యాపింపఁబడినదో, సః పరః పురుషః=ఆ పరుఁడైన పురుషుఁడు, అనన్యయా భక్త్యా లభ్యః=అనన్యయగు భక్తిచేత పొందఁదగినవాఁడు.

భక్తియనఁగా జ్ఞానము- అనన్యయనఁగా ఆత్మవిషయమైనది- అనిశంకరభాష్యము.

జ్ఞానియొక్క ప్రాప్యము కైవల్యముకంటె విలక్షణమైనదని ఈశ్లోకము తెలియఁజేయుచున్నది- అనన్యయనఁగా ఆపరమపురుషుఁడె విషయముగాఁగలది- అనిరామానుజభాష్యము-

ఈశ్లోకనుచేఁ బరమసాధనము చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః।
ప్రయాతా యాన్తి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ॥౨౩॥

(హే)భరతర్షభ!=(ఓ)భరతశ్రేష్ఠుఁడా!, యత్ర కాలేతు ప్రయాతాః యోగినః=ఏ కాలమున బయలుదేరిన యోగులు, అనావృత్తిమ్ ఆవృత్తించైవ యాన్తి=మఱలఁబోవుటను మఱలుటను పొందుచున్నారో, తం కాలం వక్ష్యామి=ఆ కాలమును చెప్పుచున్నాను.

కాలవ్యవధితోముక్తినిపొందెడి ఉపాసకులయొక్క మార్గము అనావృత్తిమార్గము- కర్మములనాచరించువారిమార్గము ఆవృత్తిమార్గము- అనావృత్తిమార్గమును స్తోత్రము చేయుటకుగాను ఆవృత్తిమార్గముచెప్పఁబడినది- యోగులనఁగా ఉపాసకులును కర్మయోగులును- ప్రయాతులనఁగా మరణమునుపొందినవారు- అని శంక

రభాష్యము.

కాలమనఁగా మార్గము- కైవల్యమునుపొందువానికిని భగవత్ప్రాప్తినిపొందువానికినిగూడ ననావృత్తిమార్గమె- పుణ్యకర్మములఁజేయువారికి ఆవృత్తిమార్గము- అని రామానుజభాష్యము.

కాలేయనుట ఉపలక్షణము- అగ్న్యాదులుగూడ చెప్పఁబడినవికదా- అనిమధ్వభాష్యము.

అగ్ని ర్జ్యోతి రహ శ్శుక్లష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్।
తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః॥

అగ్నిః జ్యోతిః అహః శుక్లః షణ్మాసాః ఉత్తరాయణమ్(ఇతి యః మార్గః అస్తి)=అగ్నియును జ్యోతిస్సును దినంబును శుక్లపక్షంబును ఆఱుమాసంబులును ఉత్తరాయణంబును(అని ఏ మార్గము గలదో), తత్ర ప్రయాతాః బ్రహ్మవిదః జనాః=దానిలో ప్రయాణముచేసిన బ్రహ్మజ్ఞులగు జనులు, బ్రహ్మ గచ్ఛన్తి=బ్రహ్మమను పొందుచున్నారు.

అగ్నియును జ్యోతిస్సును కాలాభిమానిదేవతలు- కాలాభిమానులుకాని దేవతలనియుఁజెప్పవచ్చును- ఆపక్షమున కాలాభిమానిదేవతలు విస్తారముగానుండుటచేత కాలమని చెప్పుట- మిగిలనచెట్లు కలిగినను మామిడిచెట్లు మిక్కిలిగాఁగలతోటను మామిడితోటయనునట్లు- ఆఱుమాసములైన ఉత్తరాయణమని రెండునొక్కటేదేవతయె- బ్రహ్మవిత్తులనఁగా బ్రహ్మమును ఉపాసించువారు (సగుణోపాసకులు)- బ్రహ్మజ్ఞానముకలవారికి (నిర్గుణోపాసకులకు) తత్క్షణముననె ముక్తికలుగునుగాని యర్చిరాదిమార్గాపేక్షలేదు- అనిశంకరభాష్యము.

అగ్న్యాదులు మిగిలినసంవత్సరాదులకుఁగూడనుపలక్షకములు- అని రామానుజభాష్యము. (అగ్నిరూపమైన జ్యోతిస్సని అర్చిర్లోకము చెప్పఁబడును అని రామానుజీయటీక)

అగ్నిని పొందినతరువాత పొందఁదగిన జ్యోతిస్సనునది అగ్నిస్సె- మాసాభిమానిదేవతలును అయనాభిమానిదేవతలును వేఱుగాని యొక్కటికావు- అహస్సు అభిజిత్తోనును శుక్లపక్షము పొ

ర్ణమాసితోనుననిమెలుంగునది- ఇది మధ్వభాష్యము.

ధూమో రాత్రి స్తథా కృష్ణ షణ్మాసా దక్షిణాయనమ్।
తత్రచాన్ద్రమసం జ్యోతి ర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే॥౨౫॥

ధూమః రాత్రిః తథా కృష్ణః షణ్మాసాః దక్షిణాయనమ్=ధూమంబును రాత్రియును అట్లె కృష్ణపక్షంబును ఆఱుమాసంబులు(అయిన) దక్షిణాయనంబును(ఇతి యః మార్గః అస్తి=అని యే మార్గము కలదో) తత్ర చాన్ద్రమసం జ్యోతిః ప్రాప్య=దానిలో చంద్రసంబంధియగు తేజస్సును పొంది, యోగీ నివర్తతే=యోగి మఱలుచున్నాఁడు.

ధూమమనఁగా ధూమాభిమానిదేవత- ఇట్లె రాత్ర్యాదులును- యోగియనఁగా కర్మయోగులంజేసినవాఁడు- అచ్చటియనుభవము తీఱించినతోడనే మఱలుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఇదియును పితృలోకాదులకుపలక్షకము- యోగియనఁగా పుణ్యకర్మసంబంధముకలవాఁడు. అనిరామానుజభాష్యము.

శుక్లకృష్ణే గతీ హ్యేతే జగతశ్శాశ్వతే మతే।
ఏకయా యాత్యనావృత్తి మన్యయావర్తతే పునః॥౨౬॥

జగతః=జగత్తున(కు), శుక్లకృష్ణే ఏతే గతీ=తెల్లనిదియు నల్లనిదియునగు ఈమార్గములు, శాశ్వతే మతే=శాశ్వతములుగా అభిమతములైనవి- ఏకయా అనావృత్తిం యాతి=ఒకదానిచేత అనావృత్తిని పొందుచున్నాఁడు- అన్యయా పునః ఆవర్తతే=రెండవదానిచేత వెండియును మఱలుచున్నాఁడు-

జ్ఞానమును ప్రకాశింపఁజేయునదిగాన తెల్లనిది- అట్టిది కాకుండునది నల్లనిది- జగత్తనఁగా జ్ఞానకర్మాధికారులుమాత్రమెకాని జగత్తంతయునుకాదు- సంసారమునిత్యముగాన ఈమార్గములును నిత్యములే- అని శంకరభాష్యము.

శుక్లగతియనఁగా అర్చిరాదిమార్గము(౧)- కృష్ణగతియనఁగా ధూమాదిమార్గము(౨)- ఈగతులు రెండువిధములజ్ఞానులకును(౧) పుణ్యకర్ములకునైనవారికిని(౨) తప్పనివని శ్రుతిలోఁజెప్పఁబడినవి- అని రామానుజభాష్యము.

నైతే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన।
తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున।

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, ఏతే సృతీ జానన్ యోగీ= ఈ మార్గములను ఎఱుఁగుచున్న యోగి, కశ్చన(అపి) నముహ్యతి=ఒకఁడు(ను) మోహముం జెందడు- తస్మాత్=ఆ హేతువువలన, (హే)అర్జున!, (ఓ)యర్జునుఁడా!, సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తః భవ=అన్ని కాలములయందును యోగముతోఁ గూడినవాఁడవు అగుము.

ఒకటి సంసారముకొఱకు అనియు, రెండవది మోక్షముకొఱకు అనియు నెఱిఁగెడియోగి- అని శంకరభాష్యము.

ఈమార్గముల నెఱిఁగినయోగి ప్రయాణకాలమున మోహమును జెందఁడు- మఱియేమన్నను- తన యర్చిరాదిమార్గముననే పోవును- కాఁబట్టి ప్రతిదినంబును అర్చిరాదిగతిని తలంచుటయనెడి యోగముకలవాఁడవు అగుము- అని రామానుజభాష్యము.

ఈమార్గములను తెలిసికొని ఉపాయమును ఆచరించువాఁడు మోహమును జెందడు- అని మధ్వభాష్యము.

వేదేషు యజ్ఞేషు తపస్సు చైవ
దానేషు యత్పుణ్య ఫలం ప్రదిష్టమ్।
అత్యేతి తత్సర్వమిదం విదిత్వా
యోగీ పరం స్థాన ముపైతి చాద్యమ్॥ ౨౮॥

వేదేషు యజ్ఞేషు తపస్సు దానేషుచైవ = వేదములయందును యజ్ఞములయందును తపస్సులయందును దానములయందును, యత్ పుణ్యఫలం ప్రదిష్టమ్=ఏ పుణ్యఫలము చెప్పఁబడినదో, ఇదం విదిత్వా=దీనిని తెలిసికొని, యోగీ తత్ సర్వమ్ అత్యేతి=యోగి దానిని అంతయును అతిక్రమింపుచున్నాఁడు- ఆద్యం పరం స్థానంచ ఉపైతి=మొదటిదియును గొప్పదియునగు స్థానమును పొందుచున్నాఁడు.

యోగమాహాత్మ్యము చెప్పఁబడుచున్నదీ- ఈయేడుప్రశ్నముల ౮(అ॥౧శ్లో॥) యుత్తరములలోఁ జెప్పఁబడిన యంశములను తెస్స

గానాచరించెడి యోగి, వేదాధ్యయనాదులను లెస్సగా నాచరించుటవలన నేపుణ్యఫలము శాస్త్రముచేతఁ జెప్పఁబడినదో, ఆఫలమును అతిక్రమించిపోవుచున్నాఁడు- గొప్పదైన ఈశ్వరసంబంధియగు స్థానమునను పొందుచున్నాఁడు- అద్యమనఁగా కారణమైనబ్రహ్మము- అని శంకరభాష్యము.

ఈ సప్తమాష్టమాధ్యాయములలోఁ జెప్పఁబడిన భగవన్మాహాత్మ్యమును తెలిసికొనినవాఁడు వేదాభ్యాసాది సమస్తపుణ్యకార్యములయందును నేఫలము చెప్పఁబడినదో దానినతిక్రమింపుచున్నాఁడు- భగవన్మాహాత్మ్యమును తెలిసికొనుటయనెడి సుఖముతప్ప రెండవదానిని గడ్డిపరకనువలె తలంపుచున్నాఁడు- అటపైని యోగియనఁగా జ్ఞానియై జ్ఞానికిపొందఁదగిన గొప్పస్థానమునుపొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతిశ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే అక్షరపరబ్రహ్మయోగోనామ అష్టమోధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో అక్షరపరబ్రహ్మయోగప్రతిపాదకంబగు నెనిమిదవయధ్యాయము.

తొమ్మిదవయధ్యాయము
శ్రీభగవానువాచ

ఇదంతు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యా మ్యనసూయవే,
జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం యజ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్॥

అనసూయవే తే=అసూయలేనివాఁడవగు నీకు, గుహ్యతమం విజ్ఞానసహితమ్ ఇదం జ్ఞానమ్=మిక్కిలిరహస్యమైనదియును విజ్ఞానముతోఁ గూడినదియునగు ఈ జ్ఞానమును, ప్రవక్ష్యామి=చెప్పఁగలను-యత్ జ్ఞాత్వా అశుభాత్ మోక్ష్యసే=దేనిని తెలిసికొని అశుభమునుండి విడువఁబడఁగలవో.

అంతయును వాసుదేవుఁడెఅనెడి యిదియె మంచిజ్ఞానము, అనువిశేషమును తెలియఁజేయునది తుశబ్దము- విజ్ఞానమనఁగా ననుభవము- అశుభమనఁగాసంసారబంధనము- అనిశంకరభాష్యము.

జ్ఞానమనఁగాభక్తిరూపమైనయుపాసనము- విజ్ఞానమనఁగా ఉపాసనయొక్కగతివిశేషములజ్ఞానము- అసూయలేనివాఁడనఁగా నామాహాత్మ్యమునువిని, దానిని నమ్మినవాఁడు- విజ్ఞానమును అనుష్ఠానపర్యంతముగా(ఆచరించుటవఱకును) తెలిసికొని నన్నుఁజెందుటకు విరోధియైన యశుభమునుండి విడువంబడుదువో- అని రామానుజభాష్యము.

సప్తమాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినదియె యీయధ్యాయమున స్పష్టపఱుపఁబడును- అనిమధ్వభాష్యము.

రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్ర మిద ముత్తమమ్,
ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తు మవ్యయమ్॥౨॥

ఇదం (జ్ఞానమ్) రాజవిద్యా=ఈ(జ్ఞానము) విద్యలకురాజు- రాజగుహ్యమ్=రహస్యములకురాజు- ఉత్తమం పవిత్రమ్—గొప్ప పవిత్రము(శుద్ధిని చేయునది)- ప్రత్యక్షావగమమ్=ప్రత్యక్షావగమము- ధర్మ్యమ్=ధర్మముతప్పనిది- కర్తుం సుసుఖమ్—ఆచరించుటకు మిక్కిలిసుఖకరమైనది- అవ్యయమ్=[illegible]లేనిది.

పవిత్రమనఁగా అనేకజన్మ[illegible]

ధర్మాధర్మాదులకు మూలమైనకర్మమును ఈజ్ఞానము క్షయమాత్రమున భస్మముచేయుననుట- ప్రత్యక్షావగమమనఁగా సుఖాదులవలె ప్రత్యక్షము చేతనె తెలియఁబడునది- శ్యేనయాగమువలె ధర్మమునకు విరుద్ధము కాదని తెలియఁజేయుటకు ధర్మ్యమ్ అనువిశేషణము- ఇట్లయినను కష్టసాధ్యము కాదు- సులభసాధ్యమైనను నాశములేని ఫలముకలదని తెలియఁజేయునది అవ్యయమ్ అనువిశేషణము- అని శంకరభాష్యము.

రాజులు విరివియై గంభీరమైనమనస్సుకలవారలు గాన ఈవిద్యగొప్పమనస్సుకలవారికే- పవిత్రమనఁగా నన్నుపొందుటకు విరోధులైన పాపములనన్నిటిని పోగొట్టును- అవగమమనఁగా తెలియఁబడునది- అనఁగా విషయము- ప్రత్యక్షమైన విషయముకలది- భక్తిరూపమైన యుపాసనముచేత సేవింపఁబడుచున్న నేను అప్పుడె యుపాసనముచేయువానికి ప్రత్యక్షుఁడనగుదునని యర్థము- ధర్మ్యమనఁగా నిశ్శ్రేయసము(గొప్పమేలు)నకుసాధనము- ఈజ్ఞానము స్వయముగా మిక్కిలిప్రియమగుటను అప్పుడెనాదర్శనమును కలుగఁజేయునది యగుటను స్వయముగా నిశ్రేయసస్వరూపమైనను నన్నుపొందుటయనెడి నిశ్శ్రేయసమునకు సాధనము కూడనగునని యర్థము- ఇదియాచరింపఁబడుచుండగనె సుఖమునుకలుగఁజేయును- అవ్యయమనఁగా క్షయింపనిది- నన్నుపొందించియును తానునశింపదు- ఇట్టియుపాసనమును చేయువానికి నేను నన్ను ఇచ్చినను, వీనికేమియును చేయనైతిననె నాకుతోచును- అని రామానుజభాష్యము.

రాజవిద్యయనఁగా ప్రధానవిద్య- ప్రత్యక్షమైనబ్రహ్మము దేనిచేతఁదెలియఁబడునో యదిప్రత్యక్షావగమము- అక్షములయందు అనఁగా నింద్రియములయందుండువాఁడుగాన భగవంతుఁడు ప్రత్యక్షుఁడనఁబడును- సమస్తజగత్తునుధరించువాఁడుగాన ధర్మశబ్దమునకు భగవంతుఁడర్థము- అతఁడు విషయముగాఁగలది ధర్మ్యము- అని మధ్వభాష్యము.

అశ్రద్దధానాః పురుషా ధర్మస్యాస్య పరంతప।

అప్రాప్య మాం నివర్తన్తే మృత్యుసంసారవర్త్మని॥ ౩॥

(హే)పరంతప!=(ఓ) శత్రువులనుతపింపఁజేయువాఁడా!, అస్య ధర్మస్య అశ్రద్ధధానాః పురుషాః=ఈధర్మమునకు నమ్మని పురుషులు, మామ్ అప్రాప్య=నన్ను పొందక, మృత్యుసంసారవర్త్మని నివర్తన్తే=మృత్యువుతోఁగూడినసంసారమార్గమునందు మఱలుచున్నారు.

అస్య ధర్మస్య (స్వరూపే ఫలేచ) అశ్రద్ధధానాః-ఈ యాత్మజ్ఞానముయొక్క (స్వరూపమునందును ఫలమునందును) శ్రద్ధచేయనివారు- వారు దేహమెయాత్మయనుకొనువారు- నన్ను బొందక అనఁగా నన్నుబొందుటకు సాధనమైన భక్తినిగూడ పొందక- అనిశంకరభాష్యము.

ఈయుపాసనమును స్వీకరించుటకు తగిన దశను పొందియును శ్రద్ధచేయనివారై అనఁగానమ్మకముతోఁగూడిన త్వరలేనివారై మృత్యురూపమైన సంసారమార్గమున నిశ్చయముగా నున్నారు- ఏమియాశ్చర్యము! అనిరామానుజభాష్యము.

మయా తత మిదం సర్వం జగ దవ్యక్తమూర్తినా।
మత్థ్సాని సర్వభూతాని నచాహం తే ష్వవస్థితః॥ ౪॥
నచమత్థ్సాని భూతాని పశ్యమే యోగ మైశ్వరమ్।
భూతభృ న్నచ భూతస్థో మమాత్మా భూతభావనః॥ ౫॥

అవ్యక్తమూర్తినా మయా=స్ఫుటపడనియాకారముగల నాచేత, ఇదం సర్వం జగత్=ఈ సమస్తమైన జగత్తును, తతమ్=వ్యాపింపఁబడినది- సర్వభూతాని మత్థ్సాని=అన్నిభూతములును నాయందున్నవి- అహంచ తేషు నావస్థితః=నేను వానియందు లేను- భూతాని మత్థ్సానిచ న=భూతములు నాయందున్నవియును కావు- మే ఐశ్వరం యోగం పశ్య=నాయొక్క ఈశ్వరసంబంధియగు యోగమును చూడుము- మమ ఆత్మా భూతభృత్=నాయాత్మ భూతములనుభరించునది. భూతస్థః నచ=భూతములయందుండునది కాదు- భూతభావనః=భూతములను కలుగఁజేయునది.

నాచేతననఁగా నాయొక్క పరమభావముచేతను- అవ్యక్తమ

నఁగా కరణములకు (ఇంద్రియములకు) అగోచరమైనది. భూతములనఁగా బ్రహ్మమొదలు గడ్డికాడవఱకునున్నవి. ఆత్మలేనిభూతమొకటియు వ్యవహారమునకుతగదుగాన నాయందున్నవియనఁగా నేనుఆత్మయగుటచే నాత్మకలవైయున్నవిఅనుట. ఆభూతములకు నేను ఆత్మనుగాన నేనువానియందున్నానని మూఢబుద్ధులకు తోచును. దానికిగాను, ఒకవస్తువునకు మఱియొకవస్తువుతోడవలె నాకు వానితో సంశ్లేషము (సంయోగము) లేదుగాన, నేనువానియందు లేనని చెప్పుచున్నాను. ఆకాశమునకుఁగూడ నేనులోపలివాఁడనుగదా. నేను సంసర్గము(సంయోగము) లేనివాఁడను గావున నే బ్రహ్మాదిభూతములు నాయందున్నవియునుగావు. యోగమనఁగా ఘటనము. మఱియొకయాశ్చర్యమునుగూడఁజూడుము. సంగములేనివాఁడనైనను భూతములనుభరించుచున్నాను. వెనుకఁజెప్పినచొప్పున భూతములయందుండువాఁడనుకాను. నాయాత్మయని భగవంతుఁడు చెప్పుట, లోకబుద్ధ్యనుసారమున. లోకమునందు అజ్ఞానులు దేహమును నేనుఅనుకొని నాయాత్మయనునట్లు. ఆత్మయైన భగవంతునికి మఱియొకయాత్మ లేఁదుగదా. భూతభావనుఁడనఁగా భూతములనువృద్ధిపొందించువాఁడు. పుట్టించువాఁడనియుఁజెప్పవచ్చును. అని శంకరభాష్యము.

చేతనాచేతనస్వరూపమగు నీజగత్తును నిలుపుటకును నియమించుటకును అంతర్యామియై నేనవ్యాపించియున్నవాఁడను. నేను వానియందు లేను అనఁగా నాయునికి వానికి అధీనముకాదు. నేను నిలిచియుండుటకు వానియుపకారమేమియు లేదనుట. నీళ్లకు కుండయాధారమగునట్లు నేను వానినిధరించుచున్నవాఁడనుగాను. నాసంకల్పముచేతనే వానిని నిలువఁబెట్టుచున్నాఁడను. నేను సమస్తభూతములనుపోషించువాఁడను, వానివలన నాకేమియునుపకారము లేదు, నా యొకయాత్మయనఁగా నాసంకల్పమె భూతములనుకలుగఁజేయునదియు నియమించునదియును, అట్టిఈయాశ్చర్యమైన అనఁగా మఱియొకచో నూహింపశక్యముగాని యోగమును చూడుము. అని రామానుజభాష్యము.

నాయందుసమస్తమునున్నను భూమియందుస్పృశించి(తగిలి) పదార్థములున్నట్లు నాయందులేవు- నాయాత్మయనఁగా శరీరమే భూతభావనము- అనిమధ్వభాష్యము.

యథాకాశస్థితో నిత్యంవాయుస్సర్వత్రగో మహాన్।
తథా సర్వాణి భూతాని మత్స్థానీత్యుపధారయ॥౬॥

నిత్యమ్ ఆకాశస్థితః=ఎల్లప్పుడును ఆకాశమునందున్నదియు, సర్వత్రగః మహాన్ వాయుః యథా=అంతటనున్నదియు గొప్పదియునగు వాయువు ఎట్లో, తథా=అట్లు, సర్వాణి భూతాని మత్స్థాని=అన్ని భూతములును నాయందున్నవి, ఇతి ఉపధారయ=అని నిశ్చయించికొనుము.

ఆకాశమువలెనంతటనున్ననాయందు సంశ్లేషము(సంయోగము) లేకయె యన్నిభూతములునున్నవి- అనితెలిసికొనుము- అని శంకరభాష్యము.

నిరాలంబనమునను న్న వాయువు అంతటను సంచరింపుచున్నది- అనిరాలంబనమైన వాయువు నాయధీనమైన యునికిగలదని అవశ్యముగా నంగీకరింపవలసినదై నాచేతధరింపఁబడినదని ఎట్లు తెలియఁబడుచున్నదో, ఇట్లై అన్నిభూతములును, వానికి కనుబడనినాయందుండి నాచేతధరింపఁబడినవని నిశ్చయించికొనుము- అనిరామానుజభాష్యము.

నాయందున్నవియు నాయందు లేనివియుననుటకు దృష్టాంతము చెప్పఁబడుచున్నది- ఆకాశమునందున్నవాయువు స్పర్శము మొదలగువానిని పొందదుగదా- అనిమధ్వభాష్యము.

సర్వభూతాని కౌన్తేయ ప్రకృతిం యాన్తి మామికామ్।
కల్పక్షయే పునస్తాని కల్పాదౌ విసృజామ్యహమ్॥౭॥

(హే) కౌన్తేయ! =(ఓ) కుంతీపుత్రుడా! [illegible] కల్పక్షయే మామికాం ప్రకృతిం యాన్తి=అన్ని [illegible] మున నాయదియైన ప్రకృతిని పొందు[illegible] తాని పునః విసృజామి=కల్పారంభమున నేను వానిని వెండియు సృజించెదను.

ప్రకృతి యనఁగా త్రిగుణాత్మకమగు అపరప్రకృతి (౭అ॥ ౪ శ్లో) అని శంకరభాష్యము.

స్థావరజంగమాత్మకములగు భూతములన్నియు, చతుర్ముఖుని యవసానకాలమున నాయదియనఁగా నాకుశరీరమైన ప్రకృతిని ఁ ననఁగా నామరూప విభాగములేని అవిభక్తతమస్సును (అసృష్టి సంగ్రహము) పొందుచున్నవి- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానమును చూపుటకై ప్రళయాదులు విస్తరింపఁజేయఁబడుచున్నవి- అనిమధ్వభాష్యము.

ప్రకృతిం స్వా మవష్టభ్య విసృజామి పునఃపునః।
భూతగ్రామ మిమం కృత్స్న మవశం ప్రకృతేర్వశాత్ ॥౮॥

స్వాం ప్రకృతిమ్ అవష్టభ్య=స్వకీయమైన ప్రకృతిని పట్టి, ప్రకృతేః వశాత్ అవశమ్ కృత్స్నమ్ ఇమం భూతగ్రామమ్=ప్రకృతియొక్క వశమువలన అవశమై సమస్తమైన ఈ భూతసముదాయమును, పునఃపునః విసృజామి=మాటిమాటికి సృజింపుచుందును.

అవశమనఁగా అవిద్యాదిదోషములచేత పరవశమైనది- ప్రకృతి వశమువలననఁగా స్వభావవశమువలన ననుట- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతిని భూమ్యాది (౭అ॥ ౪శ్లో)రూపముల నెనిమిదివిధములుగాఁ బరిణమింపఁజేసి- దేవతలు తిర్యక్కులు(పశుపక్ష్యాదులు) స్థావరములు(చెట్లు మొదలుగునవి) అని నాలుగువిధములగు భూతసమూహమును- నాయదియు మోహింపఁజేయునదియు గుణమయమైనదియునగు ప్రకృతివలన అవశమైనది- అని రామానుజభాష్యము.

కాళ్లునడచుటకు సమర్థుఁడైనవాఁడే లీలచేత, కఱ్ఱనుపట్టుకొని నడచునట్లు భగవంతుఁడు ప్రకృతిని పట్టుట- అని మధ్వభాష్యము.

నచ మాం తాని కర్మాణి నిబధ్నన్తి ధనఞ్జయ।
ఉదాసీనవ దాసీన మసక్తం తేషు కర్మసు॥౯॥

(హే)ధనఞ్జయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, ఉదాసీనవత్ ఆసీనమ్=ఉపేక్షించువానివలె నున్నవాఁడనును, తేషు కర్మసు అసక్తమ్=ఆ కర్మములయందు సంగములేనివాఁడనునగు, మాం తాని కర్మాణి

నని బధ్నన్తి=నన్ను ఆ కర్మములు బంధింపవు.

ఆకర్మములనఁగా భూతముల విషమసృష్టికి కారణములైనవి. అస క్తుఁడననఁగా ఫలసంగము లేనివాఁడను నేను చేయుచున్నానను నెడి యభిమానము లేనివాఁడను. కాఁబట్టి యె మఱియెవ్వఁడైనను ఫల సంగమును కర్తృత్వాభిమానమును లేనివాఁడు బంధమును పొందఁ డు. అట్లుగానిచో కోసనకాయపురుగువలె కర్మబంధమును పొందు ను. అని శంకరభాష్యము.

ఆ కర్మములనఁగా భూతములను హెచ్చుతగ్గులుగా సృజించుట మొదలగునవి. నన్ను బంధింపవు అనఁగా నాకు నైర్ఘృణ్యము(ద య లేకపోవుట) మొదలగు వానిని కలుగఁజేయవు. జీవులు పూర్వ ము చేసికొనిన కర్మము లేకదా విషమసృష్టికి హేతువులు. ఆవైష మ్యమున నాకు సంగము లేదు. అని రామానుజభాష్యము.

ఉదాసీనునివలెనుండునుగాని ఉదాసీనుఁడు కాఁడు. అసక్తమ్. అనునది దీనియర్థమునే తెలియఁజేయును. ఎవ్వనికి సంగము లేక పోవుటవలన సర్వకర్మశక్తియును కలుగుచున్నదో వానికి సర్వకర్మ బంధమెట్లు కలుగును? ఎవ్వఁడు కర్మమునుగూడ నియమించునో వానిని కర్మము ఎట్లు బంధించును? అని మధ్వభాష్యము.

మయాఽధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్।
హేతునాఽనేన కౌన్తేయ జగద్విపరివర్తతే॥౧౦॥

అధ్యక్షేణ మయా=అధ్యక్షుండనైన నాచేతను, ప్రకృతిః=ప్రకృతి, సచరాచరం జగత్ సూయతే=జంగమస్థావరములతోఁగూడిన జ గత్తును కనుచున్నది. (హే) కౌన్తేయ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, అ నేన హేతునా జగత్ విపరివర్తతేహి=ఈ హేతువుచేత జగత్తు ప్రవర్తింపుచున్నదిగదా.

జ్ఞానమాత్రస్వరూపుఁడను ఆత్మయనగు నేను అధ్యక్షుఁడు గాననఁగా సాక్షిగానుండఁగా త్రిగుణాత్మకమై అవిద్యయనఁబ డెడి నామాయ జగత్తును బుట్టింపుచున్నది. ఈ హేతువుచేతను అ నఁగా నేనిట్లు అధ్యక్షుఁడనైయుండుటచేతను. అని శంకరభా ష్యము.

క్షేత్రజ్ఞుల కర్మములననుసరించియె నేను ప్రకృతికిఅధ్యక్షుఁడ నైయుందును- ఇందువలననె నాకు నైర్ఘృణ్యాదిదోషములు లేవు- అని రామానుజభాష్యము.

ఉదాసీనునివలెనున్నచో ప్రకృతి స్వయముగానె సృజించునను అర్థము చెప్పుచున్నాఁడు- ప్రకృతియొక్క సూతిని అనఁగా సృష్టిని చూచెడికర్తను నేనె అని యర్థము- అనిమధ్వభాష్యము.

అవజానన్తి మాం మూఢా మానుషీం తను మాశ్రితమ్।
పరం భావ మజానన్తో మమ భూతమహేశ్వరమ్॥౧౧॥

మూఢాః=మూఢులు, మమ భూతమహేశ్వరం పరం భావమ్ అజానన్తః=నాయొక్క భూతములకునియామకమైనదియు గొప్పదియునగు తత్త్వమును ఎఱుంగకున్నవారై, మానుషీం తనుమ్ ఆశ్రితం మామ్ అవజానన్తి=మనుష్యసంబంధియగు శరీరమును ఆశ్రయించిన నన్ను అనాదరింపుచున్నారు.

మనుష్యదేహమును ఆశ్రయించినవాఁడనఁగా మనుష్యదేహముచేత వ్యవహరింపుచున్నవాఁడు- భావమునుఅనఁగా ఆకాశమువలె నుండునదియు ఆకాశముకంటెనను సూక్ష్మమైనదియునగు నా పరమార్థతత్త్వమును- అనిశంకరభాష్యము.

భూతమహేశ్వరం మామ్=భూతములకుపరమేశ్వరుఁడనైన నన్ను అవజ్ఞచేయుటయనఁగా ప్రాకృతమనుష్యులతో సమముగాఁదలంచుట- పరమైనభావమునుఅనఁగా ఈశ్వరుఁడనైయుండియు కారుణ్యాదులవలన మనుష్యత్వమునుపొందుటను- అనిరామానుజభాష్యము.

మనుష్యసంబంధియగు శరీరమును అనఁగా మూఢులైనవారికి మనుష్యసంబంధియైనదిగాఁదోఁచెడి శరీరమును- ఈశ్వరుఁడు సృష్ట్యాదినె అవతారరూపములను ఏర్పఱిచియుంచునుగాన అవిమనుష్యాదిసంబంధులనుకొనుట భ్రాంతియె- భూతమైనదియు గొప్పదియు నీశ్వరమైనదియునగు భావమును- భూతమనఁగా నాద్యంతములు లేనిదనుట- అనిమధ్వభాష్యము.

మోఘాశా మోఘకర్మాణో మోఘజ్ఞానా విచేతసః।

రాక్షసీ మాసురీంచైవ ప్రకృతిం మోహినీం శ్రితాః॥౧౨॥

(తే=వారు) ఆసురీం రాక్షసీంచైవ మోహినీం ప్రకృతిం శ్రితాః=అసురసంబంధియును రాక్షసులసంబంధియునై మోహమునుగలుగఁజేసెడి ప్రకృతిని ఆశ్రయించినవారై, విచేతసః= జ్ఞానములేనివారై, మోఘాశాః మోఘకర్మాణః మోఘజ్ఞానాః(భవన్తి)= వ్యర్థములైనయాశలుగలవారును వ్యర్థములైనపనులుగలవారును వ్యర్థమైనజ్ఞానముగలవారును(అగుచున్నారు).

వారుచేసెడి యజ్ఞహోమాదికర్మములును వారిజ్ఞానంబును నిష్ఫలములే- విచేతస్సులనఁగా వివేకములేనివారు- అసురసంబంధియును రాక్షససంబంధియునగు ప్రకృతిని ఆశ్రయించినవారనఁగా ఛేదింపుము, భేదింపుము, త్రాగుము, తినుము, పరులస్వమ్మును అపహరింపుము అనియిట్లుపలికెడివారై క్రూరవ్యాపారములు గలవారు అగుదురు- అనిశంకరభాష్యము-

కర్మములనఁగా ఆరంభములు- విచేతస్సులనఁగా యథార్థజ్ఞానములేనివారు- అనిరామానుజభాష్యము.

భగవంతునియందు ద్వేషముగలవారు కోరెడి యాముష్మికము కొంచెమైననుపొందఁజాలరు- బ్రహ్మరుద్రుఁడు మొదలయినవారియందలి భక్తిమొదలగునుపాయము చేత వారు ఏయాముష్మికపురుషార్థమునునుపొందలేరు- శిశుపాలుఁడు మొదలగువారుద్వేషించియు మేలునుపొందిరనుట తనభక్తుఁడైనవాఁడు ఒకానొకప్పుడు శాపముచేత ద్వేషించినను వానికి భక్తిఫలము నిచ్చునని తెలియఁజేయుటకు- అని మధ్వభాష్యము

మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతి మాశ్రితాః।
భజ న్త్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాది మవ్యయమ్॥౧౩॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, దైవీం ప్రకృతిమ్ ఆశ్రితాః మహాత్మానస్తు=దేవసంబంధియగు ప్రకృతిని ఆశ్రయించిన మహాత్ములో, భూతాదిమ్ అవ్యయం మాం జ్ఞాత్వా=భూతములకు కారణమైనవాఁడనును నాశములేనివాఁడనునగు నన్ను తెలిసికొని, అనన్యమనసః భజన్తి=ఇతరములగుమనస్సులేనివారై ఆశ్రయించుచు

న్నారు.

మహాత్ములనఁగా క్షుద్రముగాని చిత్తముకలవారు- దైవప్రకృతి యనఁగా శమము(మనోనిగ్రహము), దమము(ఇంద్రియనిగ్రహము), కనికరము, విశ్వాసము,మొదలగునది- ఈశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినవారు భగవద్భక్తియనెడి మోక్షమార్గమునఁబ్రవర్తించినవారు- అని శంకరభాష్యము.

నన్ను శరణముగాఁబొందుటచేత సమస్తపాపబంధములును నశించినవారై నేనుపరమకారుణికుఁడనగుటను సాధువులనురక్షించుటకై మనుష్యుఁడనుగా నవతరించితినని తెలిసికొని- అని రామానుజభాష్యము.

సతతం కీర్తయన్తో మాం యతన్తశ్చ దృఢవ్రతాః।
నమస్యన్తశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే॥౧౪॥

మాం సతతం కీర్తయన్తః=నన్ను ఎల్లప్పుడును చెప్పుచున్నవారును, యతన్తశ్చ=ప్రయత్నముచేయుచున్నవారును, దృఢవ్రతాః=దృఢమైనవ్రతముకలవారును, మాం నమస్యన్తశ్చ=నన్ను నమస్కరింపుచున్నవారును, భక్త్యా నిత్యయుక్తాః=భక్తితో నిత్యముగాఁగూడుకొనినవారునై, మామ్ ఉపాసతే=నన్ను ఉపాసింపుచున్నారు.

బ్రహ్మస్వరూపుఁడనైన నన్ను- ప్రయత్నముచేయుట యనఁగా ఇంద్రియములనునిగ్రహించుట, దయ, హింసింపకుండుట, మొదలగు ధర్మములయందుఁబ్రవర్తించుట- హృదయముననున్న నన్ను నమస్కరింపుచున్నవారు- అని శంకరభాష్యము.

నారాయణ, కృష్ణ, వాసుదేవ, అనియిట్లు భగవన్నామములను ఆర్ద్రహృదయులై చెప్పుటకీర్తనము- యతనమనఁగా అర్చనచేయుట, దేవాలయములనును నందనవనములనును నిర్మించుట, మొదలగువాపనులయందు దృఢవ్రతులు అనఁగా స్థిరమైనసంకల్పము కలవారై ప్రయత్నము చేయుట- భక్తితోనమస్కరించుచున్నవారు అనఁగా మనస్సు బుద్ధి అభిమానము రెండుచేతులు రెండుకాళ్లు శిరస్సు అనెడి ఎనిమిదియంగములతోనను, ధూళియనక బురదయనక రాలనక భూమియందు దండప్రణామము చేయుచున్నవారు-

ఎల్లప్పుడును నన్నుగుఱించి నిత్యయుక్తులు అనఁగా నాయొక్క నిత్యయోగమును కోరుచున్నవారు- అ. రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానయజ్ఞేన చాప్యన్యే యజన్తోమా ముపాసతే।
ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతో ముఖమ్॥౧౫॥

అన్యేచ=ఇతరులు, జ్ఞానయజ్ఞేన యజన్తః=జ్ఞానయజ్ఞముచేత పూజింపుచున్నవారై, మామ్=నన్ను, ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతోముఖమ్=ఏకత్వముతోనను పృథక్త్వముతోనను అనేకవిధములుగా సర్వతోముఖునిగాను, ఉపాసతే=ఉపాసింపుచున్నారు.

కొందఱు ఏకత్వముతోననఁగా పరబ్రహ్మయొక్కటియె యనెడి పరమార్థజ్ఞానముతోనుపాసింతురు- మఱికొందఱు పృథక్త్వముతోననఁగా ఆభగవంతుఁడగువిష్ణువె ఆదిత్యులు చంద్రుఁడు మొదలగురూపములనున్నాఁడనియుపాసనముచేయుదురు- మఱికొందఱు ఆభగవంతుఁడె బహువిధములుగానున్నవాఁడని భగవంతుని విశ్వరూపమును ఉపాసింతురు- అని శంకరభాష్యము.

మఱికొందఱు జ్ఞానయజ్ఞేనచ= జ్ఞానమనెడి యజ్ఞముతోనను వెనుకటిశ్లోకమునఁజెప్పఁబడిన కీర్తనాదులతోనునుగూడ, బహుధా పృథక్త్వేన విశ్వతోముఖమ్ మామ్=పెక్కువిధములను వేఱుపాటుతో జగదాకారునననఁగా సమస్తప్రకారములనున్న నన్ను, ఉపాసింపుచున్నారు- భగవంతుఁడు సృష్ట్యాదియందు సూక్ష్మములై నామరూపముల యేర్పాటులేని చేతనాచేతనములు శరీరముగాఁగలవాఁడైయుండి, అనేకవిధములగు నామరూపములయేర్పాటుతోఁ గూడిన స్థూలచేతనాచేతనములు శరీరముగాఁగలవాఁడను కావలయునని సంకల్పించి అతఁడొక్కఁడె దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరములనెడి విచిత్రమైనజగత్తంతయు శరీరముగాఁగలవాఁడైయున్నాఁడు, అని యనుసంధానముచేయుచునుపాసింపుచున్నారని తాత్పర్యము- అని రామానుజభాష్యము.

అంతటనొక్కఁడేయగు నారాయణుఁడు ఉన్నాఁడు అని ఏకత్వముతోనను, అన్నిటికంటెనును విలక్షణుఁడు అను పృథక్త్వము

తోనును- భగవంతునిరూపము తెల్లదానివలె నెఱ్ఱదానివలె నల్లదానివలెననియిట్లు బహువిధముగాఁ దెలియఁబడును- బహుధా అనుదానికి దైవమే వాపరే(౮అ॥౨౫శ్లో॥)అనిచెప్పినచొప్పున అనేకవిధములుగాననియుంజెప్పవచ్చును- అనిమధ్వభాష్యము.

అహం క్రతు రహం యజ్ఞ స్స్వధాఽహ మహమౌషధమ్।
మన్త్రోఽహ మహమేవాజ్య మహమగ్ని రహంహుతం॥౧౬॥

అహం క్రతుః= నేను జ్యోతిష్టోమాదిక్రతుస్వరూపుఁడను- అహం యజ్ఞః= నేను యజ్ఞస్వరూపుఁడను- అహం స్వధా= నేను పితృదేవతలకొఱకైనయన్నముస్వరూపముగాఁగలవాఁడను- అహమ్ ఔషధమ్= నేను ఔషధస్వరూపుఁడను- అహమ్ మన్త్రః= నేను మంత్రస్వరూపుఁడను- అహమేవ ఆజ్యమ్= నేనె (దేవతలకుహోమము చేసెడి) నెయ్యిస్వరూపముగాఁగలవాఁడను- అహమ్ అగ్నిః= నేను అగ్నిస్వరూపుడను- అహమ్ హుతమ్ నేను హోమస్వరూపుఁడను.

యజ్ఞమనఁగా స్మార్తము(వైశ్వదేవము మొదలగునది)- ఔషధమనఁగా అందఱుప్రాణులును తినెడి వరిమొదలగునది- స్వధ యనఁగానందఱుప్రాణులునుదినెడి యన్నమనియును ఔషధమనఁగా రోగమునుపోఁగొట్టునదియనియుఁ జెప్పవచ్చును- అనిశంకరభాష్యము.

యజ్ఞమనఁగా మహాయజ్ఞము- ఔషధమనఁగా వరిమొదలగుదానితోఁ జేయఁబడిన హవిస్సు- నెయ్యియనునది సోమము మొదలగు హవిస్సులకుపలక్షకము- అగ్నియనఁగా ఆహవనీయము మొదలగునది- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞమనఁగా దేవతలంగూర్చి ద్రవ్యములను విడుచుట- అని మధ్వభాష్యము.

పితాఽహమస్య జగతో మాతా ధాతా పితామహః।
వేద్యం పవిత్ర మోంకార ఋక్సామ యజురేవచ॥౧౭॥

అస్య జగతః పితా అహమ్= ఈ జగత్తునకు తండ్రిని నేను- మాతా (అహమ్)= తల్లిని (నేను)- ధాతా (అహమ్)= ధాతను (నేను)- పితామహః (అహమ్)= తాతను (నేను)- వేద్యమ్ (అహమ్)= తె

లియవలసినది (నేను)- పవిత్రమ్ (అహమ్)=పవిత్రము (నేను)- ఓంకారః (అహమ్)=ఓంకారము (నేను)- ఋక్ సామ యజుశ్చ అహమేవ=ఋక్కును సామంబును యజుస్సును నేనే.

ధాతయనఁగా ప్రాణులకు కర్మఫలమును కలుగఁజేయువాఁడు- అని శంకరభాష్యము

ధాతృ శబ్దము తల్లిదండ్రులుగాక పుట్టుటకు ప్రయోజకుఁడైన చేతనునియందువర్తించును- వేద్యమ్ పవిత్రమ్ అహమేవ=వేదమునఁదెలియఁబడెడి పావనమైనది నేనె- అని రామానుజభాష్యము.

గతి ర్భర్తా ప్రభు స్సాక్షీ నివాస శ్శరణం సుహృత్ ।
ప్రభవః ప్రళయ స్థానం నిధానం బీజ మవ్యయమ్ ॥౧౮॥

గతిః=గతియును, భర్తా=భర్తయును, ప్రభుః=ప్రభువును, సాక్షీ=సాక్షియును, నివాసః=నివాసంబును, శరణమ్=శరణంబును, సుహృత్=మిత్రుఁడును, ప్రభవః=ఉత్పత్తియును, ప్రళయః=ప్రళయంబును, స్థానమ్=స్థానంబును, నిధానమ్=నిక్షేపంబును, అవ్యయం బీజమ్=నాశములేని బీజంబును, అహమేవ=నేనే.

గతియనఁగా కర్మఫలము- భర్తయనఁగా పోషకుఁడు- ప్రభువనఁగా స్వామి- సాక్షియనఁగా ప్రాణులు చేసినవానిని చేయనివానిని నెఱుంగువాఁడు- ప్రాణులు దేనియందునివసింతురోయది నివాసము- శరణమనఁగా బాధలచేత నాశ్రయించువారి బాధలను పోఁగొట్టువాఁడు- సుహృత్తనఁగా ప్రత్యుపకారమును గోరక యుపకరించువాఁడు- ప్రభవమనఁగా జగత్తుయొక్క ఉత్పత్తి- దేనియందుజగత్తు లీనమగునోయది ప్రళయము- దేనియందు జగత్తునిలుచునోయది స్థానము- కాలాంతరమున ననుభవించుటకై దాచిపెట్టికొనినది నిధానము- మొలవవలసినవి మొలచుటకు కారణమైనది బీజము- సంసారమున్నంతవఱకును బీజపరంపరయుండునుగాన అవ్యయమనఁబడును- అనిశంకరభాష్యము-

గతియనఁగా పొందవలసినస్థానము- భర్తయనఁగా ధరించువాఁడు- ప్రభువనఁగా శాసించువాఁడు- సాక్షియనఁగా ప్రత్యక్షు

ముగాఁజూచువాఁడు- నివాసమనఁగా ఇల్లు మొదలగునది- ఇష్టమును పొందించువాఁడగుటను అనిష్టమును పోఁగొట్టువాఁడగుటను ఆశ్రయింపఁబడెడి చేతనుఁడు శరణము- సుహృత్తనఁగా హితమును (మేలును) గోరువాఁడు- ప్రభవప్రళయస్థానమ్ అనియొక్కపదము- ఏదైనను పుట్టుటకును లీనమగుటను ఏదిస్థానమో అది- నిధానమనఁగా ఆపుట్టినదియు లీనమగునదియు- అవ్యయమైన బీజమనఁగా వికారములులేని కారణము- అని రామానుజభాష్యము

గతియనఁగా మోక్షమునుగోరువారిచేఁబొందఁబడువాఁడు- సాక్షియనఁగా ప్రత్యక్షముగాఁజూచువాఁడు- శరణమనఁగా సంసారమునకు బెదిరినవానికి ఆశ్రయమైనవాఁడు- సంహారకాలమున ప్రకృతితో జగత్తు ఈతనియందు ఉన్నఁబడునుగాన నిధానము- అని మధ్వభాష్యము.

తపామ్యహ మహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామిచ।
అమృతం చైవ మృత్యుశ్చ సదస చ్చాహ మర్జున॥౧౯॥

అహం తపామి=నేను తపింపఁజేయుచున్నాను- అహం వర్షం నిగృహ్ణామి=నేను వర్షమును నిలుపుచున్నాను- (వర్షమ్) ఉత్సృజామిచ=(వర్షమును) విడుచుచున్నాను- (హే) అర్జున!=(ఓ, యర్జునుఁడా!), అమృతంచైవ మృత్యుశ్చ సత్ అసచ్చ=అమృతమును మృత్యువును సత్తును అసత్తును, అహమ్ (అస్మి)=నేను (అగుచున్నాను).

నేను ఆదిత్యుఁడనై కొన్నికిరణములచేత తపింపఁజేయుచున్నాను- మఱికొన్నికిరణములచేత నాలుగునెలలు వర్షమును విడుచుచున్నాను- తరువాత ఎనిమిదిమాసములు మఱికొన్నికిరణములచేత నాకర్షించుచున్నాను- తరువాత వెండియు వానకాలమున విడిచెదను- అమృతము దేవతలయది- మృత్యువు మనుష్యులయది- దేనికి ఏది సంబంధించియుండునో దానికి అది సత్తు- అట్టిది కానిది దానికి అసత్తు- అంతియెకాని బొత్తిగా అసత్తు భగవంతుఁడుకాఁడు- సదసత్తులనియు కార్యకారణములఁగూడఁ జెప్పవచ్చును- ఎవ్వరు వెనుకఁ జెప్పఁబడిన ఏకత్వపృథక్త్వాదిజ్ఞానములనెడి యజ్ఞములచే నన్ను పూజింపుచు నుపాసింతురో, అజ్ఞానులు వారివారిజ్ఞానమునకుత

గునట్లు నన్ను పొందుదురు- అని శంకరభాష్యము.

అగ్ని ఆదిత్యుఁడు మొదలగురూపముల తపింపఁజేయుచున్నాను- లోకము దేనిచేతఁ బ్రదుకునో యది యమృతము- దేనిచేతఁజచ్చునో యది మృత్యువు- సత్తనఁగా ప్రకృతకాలముననుండునది- అసత్తనఁగానప్పుడు లేనిది అనఁగా భూతంబును భవిష్యత్తును- అన్నియవస్థలనును చేతనాచేతనములు నాకుశరీరములుగాన, తత్ప్రకారుఁడనై నేనె యున్నానని యర్థము- వెనుకం(౯అ॥౧౫శ్లో)జెప్పినచొప్పున పృథక్త్వముతోనును ఏకత్వములోనును నన్ను అనుసంధింపుచున్నవారై నన్ను ఉపాసింపుచున్నారు- అని రామానుజభాష్యము.

సత్తనఁగా కార్యము- అసత్తనఁగా కారణము- అని మధ్వభాష్యము.

త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపా
యజ్ఞైరిష్ట్వా స్వర్గతిం ప్రార్థయన్తే।
తే పుణ్యమాసాద్య సురేన్ద్రలోక
మశ్నన్తి దివ్యాన్ దివి దేవభోగాన్॥౨౦॥
తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం
క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తి।
ఏవం త్రయీధర్మమనుప్రపన్నా
గతాగతం కామకామా లభన్తే॥౨౧॥

త్రైవిద్యాః=ఋగ్యజుస్సామముల నెఱిఁగినవారు, సోమపాః పూతపాపాః(సన్తః)=సోమపానముచేసినవారై పవిత్రముచేయఁబడినపాపములుకలవారు(అగుచు), యజ్ఞైః మామ్ ఇష్ట్వా=యజ్ఞములచేత నన్ను పూజించి, స్వర్గతిం ప్రార్థయన్తే=స్వర్గగతిని ప్రార్థింపుచున్నారు- తే పుణ్యం సురేన్ద్రలోకమ్ ఆసాద్య=వారు పుణ్యమైన ఇంద్రలోకమును పొంది, దివి దివ్యాన్ దేవభోగాన్ అశ్నన్తి=స్వర్గమునందు దివ్యములైన దేవభోగములను అనుభవింపుచున్నారు- తే విశాలం తం స్వర్గలోకం భుక్త్వా=వారు విశాలమైన ఆ స్వర్గలోకమును అనుభవించి, పుణ్యే క్షీణే(సతి) మర్త్యలోకం విశన్తి=పుణ్యము క్షయించినది(అగుచుండఁగా) మనుష్యలోకమును చొ

చ్చుచున్నారు. ఏవం కామకామాః త్రయీధర్మమ్ అనుప్రపన్నాః= ఇట్లు కామములనుకోరుచున్నవారై వేదత్రయములోనిధర్మమును పొందినవారు, గతాగతమ్ లభన్తే=గమనాగమనములను(రాకపోకలను) పొందుచున్నారు.

త్రైవిద్యులనఁగా యాజ్ఞికులు(యజ్ఞములం జేయువారు). వస్వాదిదేవతాస్వరూపినైన నన్ను. యజ్ఞముచేయఁగామిగిలిన సోమరసమును త్రాగి దానిచేత పాపములుపోయినవారై. స్వర్గమనెడి గతిని. తే పుణ్యమ్ ఆసాద్య సురేన్ద్రలోకమ్ అశ్నన్తి=వారు పుణ్యఫలమును పొంది ఇంద్రలోకమును అనుభవింపుచున్నారు. త్రయీధర్మమనఁగా వట్టివైదిక కర్మము. రాకపోకలను పొందుటయేకాని ఎచ్చటను స్వాతంత్ర్యమును పొందరు అనియర్థము. అని శంకరభాష్యము.

ఈసరికి జ్ఞానుల(భగవద్భక్తుల)నడత చెప్పఁబడినది. ఇఁకను అజ్ఞులనడత చెప్పఁబడును. వేదాంతములయందు నిష్ఠలేనివారైమిగిలిన ఋగ్యజుస్సామవేదములయందుమాత్రము నిష్ఠగలవారు త్రైవిద్యులు. వీరు కేవలేంద్రాదులఁగూర్చి యాగములంజేసి తచ్ఛేషంబగు సోమమునుత్రాగి స్వర్గాదులకు విరోధులగు పాపములను పోఁగొట్టుకొనినవారై, వారు కేవలులగు ఇంద్రాదులనుద్దేశించినను వస్తుస్థితినిబట్టి తత్స్వరూపుఁడనగు నన్నుఁగూర్చియె యాగములుచేసినవారై, అట్టి నన్నెఱుఁగక స్వర్గగతిని కోరుచున్నారు. వారు పుణ్యమైన అనఁగా దుఃఖములేని స్వర్గలోకమునుపొంది అచ్చటదేవభోగములననుభవింపుచున్నారు. ఆయనుభవమునకు హేతువయిన పుణ్యము నశించిన తోడనె వెండియు మనుష్యలోకమునఁబ్రవేశింతురు. ఇట్లువేదాంతసిద్ధజ్ఞానము లేనివారును కామ్యములగు స్వర్గాదులంగోరువారును కేవలముగా వేదత్రయధర్మమును ఆశ్రయించినవారునగు వారుఅల్పంబులును అస్థిరంబులునగు స్వర్గాదులననుభవించి మాటిమాటికిని మఱలుచుందురు. అని రామానుజభాష్యము.

అయినను నాభజనమె అన్యదేవతాభజనముకన్న మేలు అనిచెప్పఁబడుచున్నది. అనిమధ్వభాష్యము.

అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే।
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్॥

అనన్యాః మాం చిన్తయన్తః యే జనాః పర్యుపాసతే=అనన్యులై నన్ను చింతింపుచున్న ఏ జనులు ఉపాసింపుచున్నారో, నిత్యాభియుక్తానాం తేషాం యోగక్షేమమ్=నిత్యాభియుక్తులగు వారియొక్క-యోగక్షేమములను, అహం వహామి=నేను వహింపుచున్నాను.

అనన్యులనఁగా నారాయణుఁడైన నేనె తాముఅని తెలిసికొనినవారు- ఇట్టివారై నన్నుఉపాసనచేసెడి సంన్యాసుల యోగక్షేమములను నేనె నడపెదను- యోగమనఁగా తనకు లేనిదానిని సంపాదించుట- క్షేమమనఁగా దానిని కాపాడికొనుట- భగవంతుఁడు మిగిలినభక్తుల యోగక్షేమములఁగూడ తానువహించినను వారుగూడ తమయోగక్షేమములను కొంతవఱకు వహించికొందురు- అనన్యజ్ఞానముకలవారు అట్లువహించికొనరు- వారు బ్రతుకుటయందుగాని చచ్చుటయందుగాని కోరికకలవారైయుండరు- భగవంతుఁడె శరణముగాఁగలవారైయుందురు- కావున భగవంతుఁడె వారి యోగక్షేమముల నిర్వహింపుచుండును- అనిశంకరభాష్యము.

అనన్యులనఁగా నన్నుదలంచుటకంటె నితరములైన ప్రయోజనములులేనివారు- పర్యుపాసనమనఁగా తక్కువలేకుండ నుపాసించుట- అనఁగా అన్నికల్యాణగుణములతోను అన్నివిభూతులతోను గూడినవానిగానుపాసించుట- నిత్యాభియుక్తులనఁగా నాయందలినిత్యసంబంధమునుకోరుచుండువారు- నన్నుపొందుట యోగము- పొందినపైని వెలుపడకుండుట క్షేమము- అనిరామానుజభాష్యము.

అనన్యులనఁగా మఱియొకదానిని చింతింపనివారు- నిత్యముగాననఁగా చాలకాలము (అభితః) అంతటయుక్తులైనవారు- అని మధ్వభాష్యము.

యే ప్యన్యదేవతాభక్తా యజన్తే శ్రద్ధయాన్వితాః।
తేఽపి మామేవ కౌన్తేయ యజన్త్యవిధిపూర్వకమ్॥౨౩॥

యేఽపి=ఏవారుగలు, అన్యదేవతాభక్తాః శ్రద్ధయా అన్వితాః యజన్తే=ఇతరదేవతలకుభక్తులై శ్రద్ధతోఁగూడినవారై యాగములఁ

జేసికొనుచున్నారో, (హే) కౌన్తేయ! = (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, తేఽపి అవిధిపూర్వకం మామేవ యజన్తి = వారలును అవిధిపూర్వకము గా నన్నుఁ గూర్చియె యాగముం జేయుచున్నారు.

యాగము చేయుట యనఁగా పూజించుట- శ్రద్ధయనఁగా ఆస్తిక్యబుద్ధి- అవిధిపూర్వకము గా ననఁగా నజ్ఞానపూర్వకము గా నను ట- అని శంకరభాష్యము.

యేత్వన్యదేవతాభక్తాః అని పాఠము- అన్నిపదార్థములకును నాకు శరీరమగుటచే నింద్రాదిశబ్దములుగూడ నన్నె చెప్పును గాన ఇంద్రాదులం గూర్చి యాగములం జేయువారుగూడ నన్ను గూర్చి చేయువారే- వేదాంతములు (ఉపనిషత్తులు) పరమపురుషునికి శరీరమైన ఇంద్రాదుల నారాధించునది యని విధింపుచున్నవై ఆయింద్రాదులకు ఆత్మయైన పరమపురుషుఁడె సాక్షాత్తుగా నారాధింపఁబడఁదగినవాఁడని విధింపుచున్నవి- వీరు పట్టి యింద్రాదులను ఆరాధించుటచే ఆ విధిననుసరింపక యజ్ఞముఁ జేయువారగుచున్నారు- అని రామానుజ భాష్యము.

అట్లయినచో నహంక్రతుః (౯అ॥ ౧౬శ్లో) అని చెప్పినది యసత్యమాయనన ఈశ్లోకము చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

అహంహి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ।
నతు మా మభిజానన్తి తత్త్వే నాతశ్చ్యవన్తి తే॥ ౨౪॥

అహం సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ (అస్మి) హి = నేను అన్నియజ్ఞములకును భోక్తయును ప్రభువును అగుచున్నానుగదా- తేతు మాం తత్త్వేన నాభిజానన్తి = వారు నన్ను తత్త్వముచేనను ఎంఱుఁగరు- అతః చ్యవన్తి = ఇందువలన తప్పుచున్నారు.

అన్ని యజ్ఞములనఁగా శ్రౌతంబులును స్మార్తంబులును- దేవతలకు ఆత్మనగుటచే భోక్తను- నేను అధియజ్ఞుఁడ (౮అ॥ ౪శ్లో)ను గాన నేనె యజ్ఞమునకు స్వామిని- నన్ను యథాస్థితముగా నెఱుఁగకపోవుటచే యజ్ఞఫలమునకుఁ జెడుదురు- అని శంకరభాష్యము.

త్రైవిద్యాః (౯అ॥ ౨౦శ్లో) ఈకర్మములు ఇంద్రాది శరీరకుండగు పరమపురుషుని యారాధనములన్నియు, ఆరాధింపఁబడువాఁడు ఆతఁ

డెయనియు నెఱుఁగరు- వారు కొంచెముఫలమునుపొంది మఱలువారు అగుదురు- ప్రభువనఁగా ఫలమునిచ్చువాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అవిధిపూర్వకమగుటకు కారణము చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

యాన్తి దేవవ్రతా దేవాన్ పితౄన్ యాన్తి పితృవ్రతాః।
భూతాని యాన్తి భూతేజ్యా యాన్తి మద్యాజినోఽపి మామ్॥

దేవవ్రతాః దేవాన్ యాన్తి=దేవతలంగూర్చినవ్రతములుకలవారు దేవతలను పొందుచున్నారు- పితృవ్రతాః పితౄన్ యాన్తి= పితృదేవతలంగూర్చినవ్రతములుగలవారు పితృదేవతలను పొందుచున్నారు- భూతేజ్యాః భూతాని యాన్తి=భూతములంగూర్చినయాగములుకలవారు భూతములను పొందుచున్నారు- అపిచ=మఱియును, మద్యాజినః మామ్ యాన్తి=నన్నుఁగూర్చియాగముచేయువారు నన్ను పొందుచున్నారు.

దేవవ్రతులనఁగా దేవతలయందు నియమంబును భక్తియునుగలవారు- పితృవ్రతులనఁగా శ్రాద్ధాదిక్రియలం జేయువారు- పితృదేవతలు అగ్నిష్వాత్తులు మొదలగువారు- భూతేజ్యులనఁగా వినాయకుఁడు మాతృగణము చతుర్భగినులు మొదలగువారిని పూజించువారు- మద్యాజులనఁగా వైష్ణవులు- ఇటు, 'అన్నిటియందును ఆయాసము సమానముగానున్నను అందఱును నన్ను భజింపకపోవుటకు కారణము అజ్ఞానము- అందువలనవారు స్వల్పఫలముఁబొందుదురు- అని శంకరభాష్యము-

వ్రతశబ్దము సంకల్పమును చెప్పును- దర్శపూర్ణమాసాదులచేనింద్రాదులను ఆరాధించెదనను సంకల్పముకలవారు ఇంద్రాదులను పొందుదురు- ఇట్లు పితృయజ్ఞాదులచే పితృదేవతలనారాధించుసంకల్పముకలవారు పితృదేవతలఁజెందుదురు- యక్షరాక్షసపిశాచాది భూతములనారాధించెదమని ఎవ్వారలు భూతయజ్ఞసంకల్పముచేయుదురో వారు ఆభూతములంజెందుదురు- ఈచెప్పఁబడినయజ్ఞములచేతనే దేవతలును పితృదేవతలును భూతములును శరీరముగాఁగల భగ

వంతుని నారాధించెదమని ఎవ్వారలు సంకల్పింతురో వారు నన్నే చెందుదురు- దేవాదియజ్ఞములఁ జేయువారు దేవాదులతోఁగూడ పరిమితమైన భోగములననుభవించి వారు నశించునప్పుడు వారితోఁ గూడనశింతురు- నన్నారాధించువారు నన్నుజేరిమఱలకుందురు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకమున ఫలము వివేచింపఁబడి చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి।
తదహం భక్త్యుపహృత మశ్నామి ప్రయతాత్మనః॥౨౬॥

యః=ఎవ్వఁడు, భక్త్యా=భక్తితోడను, పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం మే ప్రయచ్ఛతి=ఆకును పుష్పమును పండును నీటిని నాకు ఇచ్చుచున్నాఁడో, (తస్య) ప్రయతాత్మనః=(ఆ) పరిశుద్ధమైనమనస్సుకలవానియొక్క, భక్త్యుపహృతం తత్ అహమ్ అశ్నామి=భక్తిచేతసమర్పింపఁబడిన దానిని నేను అనుభవింపుచున్నాను-

నేను సుఖముగానారాధింపఁబడఁదగినవాఁడను- ప్రయతాత్మయనఁగా పరిశుద్ధమైనబుద్ధిగలవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

పత్రము మొదలగువానిలో నొకదానినైననిచ్చెడి ప్రయతాత్మ అనఁగా నాకు ఇచ్చుటయె ప్రయోజనముగాఁగలుగుటయనెడి శుద్ధితోఁగూడినమనస్సుకలవానియొక్క ఆపత్రాదికమును, నేను, అవాప్తసమస్తకాముఁడనైనను, దొరకరానిదిదొరికినచోఁగలుగవలసిన ప్రీతితోననుభవింపుచున్నాను- అనిరామానుజభాష్యము-

నీవుగొప్పవాఁడవుగాన దుర్బలులచే నారాధింపశక్యుఁడవుకావను శంకలోఁజెప్పఁబడుచున్నది- శాస్త్రములో విధింపఁబడని పత్రాదులను సమర్పింపఁగూడదు- భక్తిచేతనె నేను సంతోషించువాఁడను- అనిభావము- అనిమధ్వభాష్యము.

యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్।
యత్తపస్యసి కౌన్తేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమ్॥౨౭॥

(హే)కౌన్తేయ!= ఓ కుంతీపుత్రుఁడా!, యత్ కరోషి=దేనిని చేయుచున్నావో, యత్ అశ్నాసి=దేనిని తినుచున్నావో, యత్ జు

హోషి=దేనిని హోమము చేయుచున్నావో, యత్ దదాసి=దేనిని ఇచ్చుచున్నావో; యత్ తపస్యసి=దేనిని తపస్సుగా నాచరించుచున్నావో, తత్ మదర్పణం కురుష్వ=దానిని నాయందు సమర్పింపఁబడుదానిగాను చేయుము.

చేయుట యనఁగా శాస్త్రీయకర్మము నాచరించుట- తినుట యనఁగా స్వయముగా లభించినదానిని తినుట- హోమము శ్రౌతంబు, స్మార్తంబును- ఇచ్చుట యనఁగా బ్రాహ్మణులు మొదలగువారికి బంగారము అన్నము మొదలగువానినిచ్చుట- అని శంకరభాష్యము.

చేయుట యనఁగా దేహయాత్రకొఱకైన లౌకిక కర్మములనాచరించుట- హోమాదులచే నిత్యనైమిత్తికరూపమగు వైదిక కర్మము చెప్పఁబడుచున్నది- అర్పింపఁబడునది అర్పణము- లౌకిక వైదిక కర్మములన్నింటియొక్కయు కర్తృత్వంబును భోక్తృత్వంబును ఆరాధ్యత్వంబును నాయందు సమర్పింపఁబడునట్లు చేయుము- అని రామానుజభాష్యము-

శుభాశుభఫలై రేవం మోక్ష్యసే కర్మబన్ధనైః।
సంన్యాసయోగయుక్తాత్మా. విముక్తో మా ముపైష్యసి॥

ఏవం సంన్యాసయోగయుక్తాత్మా=ఇట్లు సంన్యాసయోగముతోఁగూడిన యంతఃకరణముకలవాఁడవై, శుభాశుభఫలైః కర్మబన్ధనైః మోక్ష్యసే=మేలుగీడులు ఫలముగాఁగల కర్మబంధములచేత విడువఁబడుదువు- విముక్తః(సన్) మామ్ ఉపైష్యసి=విడువఁబడినవాఁడవై నన్ను పొందఁగలవు.

శుభాశుభములనఁగా ఇష్టానిష్టములు- కర్మములను చేయుచు వానిని నాకు సమర్పించుట సంన్యాసంబును కర్మయోగంబును గూడగాన సంన్యాసయోగమనఁబడును- బ్రదికియుండగానే కర్మబంధములచే విడువఁబడుదువు- శరీరముపోయినతోడనే నన్ను జేరుదువు- అని శంకరభాష్యము.

కర్మబంధములనఁగా నన్ను జేరుటకు విరోధులగు ప్రాచీనకర్మములు- సంన్యాసమనెడి యోగముతోఁగూడిన మనస్సుకలవాఁడు ఆ

నఁగా తాను నాకు శేషుఁడనియు నియామ్యుఁడనియును, కర్మమె ల్లను నాయారాధనమనియు ననుసంధించువాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

సమోఽహం సర్వభూతేషు న మే ద్వేష్యోఽస్తి నప్రియః।
యే భజన్తి తు మాం భక్త్యా మయి తే తేషుచాప్యహమ్॥

అహం సర్వభూతేషు సమః=నేను అన్నిభూతములయందును సముఁడను- మే ద్వేష్యః నాస్తి=నాకు ద్వేషింపవలసినవాఁడు లేఁడు- ప్రియః న=ఇష్టుఁడు లేఁడు- యేతు మాం భక్త్యా భజన్తి=ఎవ్వరు నన్ను భక్తితో భజింతురో, తే మయి (వర్తన్తే)= వారు [illegible]యందు (ఉన్నారు)- అహంచ తేషు (వర్తే)=నేనును వారి[illegible] (ఉన్నాను).

నేను అగ్ని[illegible]గాఁడను- అగ్ని తనదగ్గఱకువచ్చిన వారలచలి నిపోఁగొట్టును- [illegible]న్నవారలచలినిపోఁగొట్టదు- నేను నన్ను భజించువారిని [illegible]గ్రహించెదను- ఇతరులననుగ్రహింప[illegible] భక్తులునాయందుండుటయు నేను వారియందుండుటయు స్వభా[illegible]మువలనఁగాని నాకు వారియందు అనురాగముండుటవలనఁగాదు- బట్టి ఇతరులయందునాకు ద్వేషంబును లేదు- అనిశంకరభాష్యము.

జాతినిబట్టియు ఆకారమునుబట్టియు స్వభావమునుబట్టియు మిక్కిలి హెచ్చుతగ్గులుగానుండెడి దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరములనెడి భూతములయందు, అందఱికిని ఆశ్రయింపఁదగినవాఁడనగుటచే, సముఁడను- కొందఱినె ప్రీతిచేత ఆశ్రయింపనిచ్చుటయును మిగిలినవారిని ద్వేషముచేత ఆశ్రయింపనీ[illegible]పోవుటయును లేదు- నేనామిక్కిలి ప్రియుఁడుగాఁగలవారై నన్ను భజింపనిచో నిలువలేనిభక్తులు ఉత్కృష్టులైనను నికృష్టులైనను నాతోసమానమైన గుణములుగలవారివలె నాయందెయుందురు- నేను వారియెడను నాకంటె నుత్కృష్టులయెడనువలె నుందును- అనిరామానుజభాష్యము.

నీవు స్నేహాదులు గలవాఁడవగుటచే కొంచెముభక్తుఁడైనవానికిని గొప్పఫలమునిచ్చెదవు, గొప్పభక్తునికి కొంచెముఫలమునిచ్చెదవుకాఁబోలునను శంకకై నేను సముఁడనని చెప్పఁబడుచున్నది- అ

యితే భక్తి కార్యకరముకాదా యనునుత్తరార్థము చెప్పఁబడినది-
వారునాయందున్నారు, వారియందు నేనున్నాను- అనఁగా నాకు
వారువశ్యులు,వారికి నేను వశ్యుఁడను- వారు ఎల్లప్పుడు వానికి వ
శ్యులైనను బుద్ధిపూర్వకముగా వశ్యులయినవారును అబుద్ధిపూర్వక
ముగా వశ్యులయినవారు ననుభేదముకలదు- మొదటివిధమువారు ఉ
ద్ధవుఁడు మొదలగువారు- రెండవ విధమువారు శిశుపాలుఁడు మొద
లగువారు- అనిమధ్వభాష్యము.

అపిచే త్సుదురాచారో భజతే మా మనన్యభాక్ ।
సాధురేవ స మన్తవ్య స్సమ్యగ్వ్యవసితోహి సః ॥౩౦॥

సుదురాచారోపి అనన్యభాక్(సన్) మాం భజతేచేత్=మిక్కిలి
దుష్టమైనయాచారముకలవాఁడైనను అనన్యభక్తికలవాఁడు(అగుచు)
నన్ను భజించునేని, సః సాధురేవ మన్తవ్యః=వాఁడు సజ్జనుఁ
డుగానె తలఁపఁబడఁదగినవాఁడు- సః సమ్యక్ వ్యవసితోహి=
వాఁడు లెస్సగా నిశ్చయమునుపొందినవాఁడుగదా.

తనజాతికి తగినయాచారముచొప్పున నడవనివాఁడు సుదురాచా
రుఁడు- అనన్యభాకు- అనఁగా భజించుటయొక్కటియె ప్రయోజ
నముగాఁగలవాఁడు- సాధువనఁగా వైష్ణవాగ్రేసరుఁడు- సమ్యక్
వ్యవసితః అను వానికి భగవంతుఁడు నాకుస్వామి, నాకుగురువు, నా
మిత్రుఁడు, నాకుగొప్పభోగ్యము, అనెడినిశ్చయముకలవాఁడు అని
యర్థము- ఇట్టివానికి ఆచారముతప్పుట స్వల్పలోపముగాన అం
తమాత్రమున ననాదరముచేయఁదగఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

భగవద్భక్తుఁడు తఱుచుగా దురాచారుఁడై యుండఁడు- అయి
నను బహుపుణ్యముచేతను ఎట్టకేలకు అట్లు అగునేని అప్పుడు సా
ధువనియె తలంపఁబడఁదగినవాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా శశ్వచ్ఛాన్తిం నిగచ్ఛతి।
కౌన్తేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి॥౩౧॥

(సః) క్షిప్రం ధర్మాత్మా భవతి=వాఁడు శీఘ్రముగా ధర్మాత్మ
అగుచున్నాఁడు- శశ్వత్ శాన్తిం నిగచ్ఛతి=నిత్యముగాను శాంతిని
పొందుచున్నాఁడు- (హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, ప్రతి

ప్రతిజానీహి = ప్రతిజ్ఞ చేయుము- మే భక్తః నప్రణశ్యతి = నా భక్తుఁడు చెడఁడు.

వెలుపలిదైన దురాచారమును విడిచి తనవ్యవసాయసామర్థ్యమున ధర్మాత్మయనఁగా ధర్మమున చిత్తముగలవాఁడు అగును- నాభక్తుఁడనఁగా నాయందు సమర్పింపఁబడిన యంతరాత్మ (అంతఃకరణము) కలవాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ధర్మాత్మయనఁగా ప్రతిబంధకములేనిదై పరికరముతోఁగూడినదైన నాభజనమునందె మనస్సుకలవాఁడు- శాన్తియనఁగా నన్ను భజించుటకు విరోధులైన ఆచారములు లేకపోవుట- అదిశాశ్వతముఅనఁగా మఱిమఱలనిదియగును- నాభక్తిని ఆరంభించినవాఁడు విరోధియైన యాచారసంపర్కముకలవాఁడైనను చెడఁడు- నాభక్తియొక్క మాహాత్మ్యముచేత విరోధినంతయునశింపఁజేసి శాశ్వతమైనవిరోధినివృత్తిని పొంది శీఘ్రముగా సంపూర్ణమైనభక్తికలవాఁడు అగును- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకమున వెనుకటిశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినదానికి హేతువు చెప్పఁబడును- శీఘ్రముగాధర్మాత్మయగును- ఇది దేవతలు దేవాంశులు మొదలగు వారియందె కలుగును- మిగిలినవాఁడు ఇట్లయ్యెనని [illegible] కేవలశాస్త్రమునూహింపవలసినది- అనిమధ్వభాష్యము.

మాం హి పార్థ వ్యపాశ్రిత్య యేఽపిస్యుః పాపయోనయః
స్త్రియో వైశ్యాస్తథా శూద్రాస్తేఽపి యాన్తి పరాంగతిం॥
కింపునర్బ్రాహ్మణాః పుణ్యా భక్తా రాజర్షయస్తథా।
అనిత్య మసుఖం లోకమిమం ప్రాప్య భజస్వమామ్॥ ౩౩॥

(హే)పార్థ! = (ఓ కుంతీపుత్రుఁడా!, యే = ఎవ్వారలు, పాపయోనయః = పాపమునకారణముగాఁగలవారైన, స్త్రియః వైశ్యాః తథా శూద్రాః అపి స్యుః = స్త్రీలును వైశ్యులును అట్లె శూద్రులును అగుదురో, తేఽపి = వారలును, మాం వ్యపాశ్రిత్య = నన్ను ఆశ్రయించి, పరాం గతిం యాన్తి హి = గొప్ప గతిని పొందుచున్నారుగదా- పుణ్యాః భక్తాః = పుణ్యులును భక్తులునైన, బ్రాహ్మణాః రాజర్షయః(చ) = బ్రాహ్మణులును రాజర్షులును, తథా (ఇతి) కిం

పున(ర్కిం కృత్యమ్)=అట్లైన (ఇది) వెండియుఁ జెప్పవలయునా?- అనిత్యమ్ అసుఖమ్ ఇమం లోకం ప్రాప్య=నిత్యముగానిదియు సుఖములేనిదియునగు ఈ లోకమును పొంది, మాం భజస్వ=నన్ను భజింపుము.

పాపయోనులనఁగా పాపమువలనఁబుట్టినవారు- పుణ్యులనఁగా పుణ్యమువలనఁబుట్టినవారు- పురుషార్థములను సాధించికొనుటకుతగినదియు దుర్లభమైనదియునగు మనుష్యత్వమును పొందితివిగాన నన్నే భజింపుము- అని శంకరభాష్యము.

నీవు రాజర్షివిగాన అస్థిరమైనదియు తాపత్రయముల బాధకలదగుటచే నసుఖమైనదియనగు నీలోకమును బొందియున్నావుగాన నన్ను భజింపుము- అని రామానుజభాష్యము.

మనుష్యులకు బ్రాహ్మణత్వము మొదలుగునవి స్వాభావికములనియు పాపాదికృతములనియు రెండువిధములు- అందుముక్తినిబొందిననప్పటివి స్వాభావికములు- అవియె పుణ్యములు- శాపమువల్లనను కామమువల్లను పురుషులును స్త్రీత్వమును పొందుదురు- అని మధ్వాచార్యులు చెప్పిరి.

మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు|
మామేవైష్యసి యుక్త్వైవ మాత్మానం మత్పరాయణః||౩౪||

మన్మనాః మద్భక్తః మద్యాజీ(చ) భవ=నాయందుమనసు కలవాఁడవును నాభక్తుఁడవును నన్నుఁగూర్చియాగముఁజేయువాఁడవు(ను) అగుము- మామ్ నమస్కురు=నన్ను నమస్కరింపుము- ఏవమ్ ఆత్మానం యుక్త్వా=ఇట్లు అంతఃకరణమును ఏకాగ్రము జేసి, మత్పరాయణః(సన్)=నేనె గొప్పగతిగాఁగలవాఁడవు(అగుచు), మామేవ ఏష్యసి=నన్నె పొందఁగలవు.

ఆత్మానం మామేవ ఏష్యసి=ఆత్మనైన నన్నె పొందఁగలవు- అన్ని భూతములకును ఆత్మనును పరమగతినిని నేనె కదా- అని శంకరభాష్యము.

మద్భక్తుఁడవై అనఁగా నాయందు మిక్కిలి ప్రీతిగలవాఁడవై, తైలధారవలె ఎడతెంపులేకుండ నాయందు ఉన్పఁబడిన మనస్సు కలవాఁడ

వు అగుము- యజనమనఁగా సంపూర్ణమైన శేషవృత్తి(కైంకర్యము)- ఔపచారికము సాంస్పర్శికము ఆభ్యవహారికము అనెడి మూడువిధములగు భోగములను సమర్పించుటగదా యాగము- (ఇదియె తిరువారాధనము- ఔపచారికములు అర్ఘ్యపాద్యాదులు- సాంస్పర్శికములు మాల్యములు మొదలగునవి- ఆభ్యవహారికములు అన్నపానములు) నమస్కారమనఁగా అంతరాత్మనైన నాయందు నమ్రుఁడైయుండుట- మత్పరాయణుఁడనఁగా నన్నువిడిచి తాను నిలువలేకుండుటచే నేనే ఆశ్రయముగాఁగలిగియున్నవాఁడు- ఆత్మయనఁగా మనస్సు- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతిశ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగ
శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదె రాజవిద్యారాజగు
హ్య యోగో నామ నవమోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్ర
తిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణా
ర్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో రాజ
విద్యారాజగుహ్యయోగప్రతిపాదకంబగు
తొమ్మిదవయధ్యాయము.

గీతాభాష్యత్రయసారము.

దశమాధ్యాయము.

భూయఏవ మహాబాహో శృణు మే పరమం వచః|
యత్తేఽహం ప్రీయమాణాయ వక్ష్యామి హితకామ్యయా||

(హే) మహాబాహో!=(ఓ) గొప్ప భుజములుకలవాఁడా!, భూయ ఏవ=తిరిగియును, మే పరమమ్ వచః శృణు=నా గొప్ప మాటను వినుము- యత్=దేనిని, ప్రీయమాణాయ తే=ప్రీతినిజేయుచున్న నీకు, హితకామ్యయా వక్ష్యామి=హితమునుకోరుటచేత చెప్పఁగలనో.

పరమమనఁగా నిరతిశయము అనఁగా దానికంటె నతిశయములేనిదగు వస్తువును ప్రకాశింపఁజేయునది- నేను చెప్పెడి మాటలను పిని అమృతమునుత్రాగినయట్లు సంతోషించుచున్ననీకు- అని శంకరభాష్యము.

నామాహాత్మ్యమును విని ప్రీతిని జెందుచున్న- హితమనఁగా నాయందు భక్తిపుట్టి యది వృద్ధిపొందుట- నా మాహాత్మ్యమును తెలియఁజేసెడి వాక్యమును- అని రామానుజభాష్యము.

ఉపాసనమునకై విభూతులును విశేషముగాఁగొన్నిటికి కారణమగుటయును ఈయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడును- ప్రీయమాణుఁడనఁగా విని సంతోషమును పొందుచున్నవాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

నమే విదు స్సురగణాః ప్రభవం నమహర్షయః|
అహ మాదిర్హి దేవానాం మహర్షీణాంచ సర్వశః||౨||

సురగణాః మే ప్రభవమ్ నవిదుః=దేవతాసమూహములు నాయొక్క ప్రభావమును ఎఱుఁగరు- మహర్షయః నవిదుః=మహర్షులును ఎఱుఁగరు- అహమ్ మహర్షీణామ్ దేవానాంచ సర్వశః ఆదిర్హి=నేను మహర్షులకును దేవతలకును అన్నిప్రకారములను మొదలైనవాఁడనుగదా.

దేవగణములు ఇంద్రాదులు-ప్రభవమనఁగా ప్రభావమైననుపుట్టుకయైనను- మహర్షులు భృగువు మొదలగువారు- ఆదియనఁగా కారణము- అనిశంకరభాష్యము.

ఇంద్రియములచేఁ దెలియఁబడనివానిఁ దెలిసికొనెడివారుగూడ నా నామమును కర్మము (పని) స్వరూపము స్వభావము మొదలగు ప్రభావము నెఱుఁగరు- ఆదేవతలను మహర్షులను సృజించి వారివారి పుణ్యానుసారముగా వారివారికి నేనిచ్చినజ్ఞానము పరిమితమైనది- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రభవమనఁగా ప్రభావము- నాయొక్క జగత్సృష్టి యైనను- ఉన్నచో సర్వజ్ఞులైన దేవాదులెఱుంగకుందురు, కాఁబట్టి లేదనిభావము- పుట్టుకగూడ నెవనికి వశమో వానికి పుట్టుకయెట్లు? మిగిలినయంశము పైశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడఁగలదు- అని మధ్వభాష్యము.

యో మా మజ మనాదించ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్।
అసంమూఢ స్సమర్త్యేషు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥3॥

యః మామ్=ఎవ్వఁడు నన్ను, అజమ్ అనాదిమ్ లోకమహేశ్వరం చ వేత్తి=పుట్టుకలేనివానిగాను మొదలులేనివానిగాను లోకములకు గొప్పయీశ్వరునిగాను తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః మర్త్యేషు అసంమూఢః=వాఁడు మనుష్యులలో అజ్ఞానములేనివాఁడై, సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే=అన్నిపాపములచేతను విడువఁబడుచున్నాఁడు.

దేవతలకును మహర్షులకును నేను కారణముగాన నాకు మఱికారణము లేదు- అన్నిపాపములనఁగా బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేసినవియు అబుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేసినవియు- అని శంకరభాష్యము.

లోకములో మనుష్యులకు రాజగువాఁడు మిగిలినమనుష్యుల జాతిలోనివాఁడై కర్మవిశేషముచేత వారికధిపతియగును- దేవతలయధిపతియును అండాధిపతియునట్లే- వారికందఱకును భావనాత్రయసంబంధము కలదు- [భావనయనఁగా తానుజేయవలసినపనియందలి యుద్దేశము- అది కర్మభావన బ్రహ్మభావన ఉభయభావన అని మూఁడువిధములు- కర్మభావనయనఁగా పనులుచేయవలయుననెడియుద్దేశము- అదికలవారు దేవతలు మనుష్యులు మొదలగువారు- బ్రహ్మభావనయనఁగా భగవంతుని నుపాసింపవలెననెడి యుద్దేశము- అదికలవారుసనకసనందనాదులు- రెండిటియందును ఉద్దేశము ఉభయభావన- అదిక

లవారు చతుర్ముఖబ్రహ్మ మొదలగువారు.] అణిమ (సన్నమగుట), మహిమ (వలమగుట), మొదలగు నైశ్వర్యములను పొందినవారనట్లు- ఈభగవంతుఁడో పుట్టుకలేనివాఁడుగాన అచేతనముకన్నను దానితోఁ జేరియున్న సంసారికన్నను విలక్షణుఁడు- ఆదిలేనివాఁడగుటచే ముక్తులకన్న విలక్షణుఁడు- ఇతరవస్తువులతో భగవంతునిఁగూడ నొకజాతికలవానిగాఁదలంచుట సంమోహము- అదిలేనివాఁడు అసంమూఢుఁడు- ఇట్టివాఁడు భక్తిపుట్టుటకు విరోధులుగానుండెడి పాపములన్నిటిచేతను విడువఁబడును- అని రామానుజభాష్యము.

అనాదిశబ్దమున అన ఆది అని రెండు భాగములు- అనః=ప్రాణదకును చేష్టమకలుగఁజేయువాఁడును, ఆదిః=మొదలును, గాన అనాదియనఁబడుచున్నాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

బుద్ధిర్జ్ఞానమసంమోహః క్షమా సత్యం దమశ్శమః।
సుఖం దుఃఖం భవోఽభావో భయం చాభయమేవ చ॥౪॥
అహింసా సమతా తుష్టిస్తపో దానం యశోఽయశః।
భవన్తి భావా భూతానాం మత్త ఏవ పృథగ్విధాః॥౫॥

బుద్ధిః జ్ఞానమ్ అసంమోహః=బుద్ధియును జ్ఞానంబును సంమోహము లేకపోవుటయు, క్షమా సత్యం దమః శమః=ఓరిమియు సత్యంబును బాహ్యేంద్రియములను నిగ్రహించుటయు మనస్సును నిగ్రహించుటయు, సుఖం దుఃఖం భవః అభావః=సుఖంబును దుఃఖంబును పుట్టుకయు లేకపోవుటయు, భయం చ అభయం చైవ=భయంబును భయము లేకపోవుటయును, అహింసా సమతా తుష్టిః=హింసింపకుండుటయు సమత్వంబును సంతోషంబును, తపః దానం యశః అయశః=తపస్సును ఈవియు కీర్తియును అపకీర్తియును, (ఇతి) భూతానామ్ పృథగ్విధాః భావాః=(అనెడి) భూతములయొక్క అనేకవిధములైన భావములు, మత్త ఏవ భవన్తి=నావలననే కలుగుచున్నవి.

బుద్ధియనఁగా, అంతఃకరణము సూక్ష్మములు మొదలగువానిని గ్రహించెడి సామర్థ్యము- జ్ఞానమనఁగా నాత్మ మొదలగు పదార్థములను తెలిసికొనుట- అసంమోహమనఁగా తెలియవలసినవానియందు వివేకముతోఁ బ్రవర్తించుట- క్షమయనఁగా లాగఁబడినను కొట్టఁబడి

నను చిత్తవికారము లేకుండుట- సత్యమనఁగా తాను చూచినది చూచినయట్లును వినినది వినినయట్లును ఇతరులకు తెలియఁజేసెడి వాక్యము- వెలుపలియింద్రియములు శాంతిని పొందుట దమము- అంతఃకరణము శాంతిని పొందుట శమము- సుఖమనఁగా ఆహ్లాదము- దుఃఖమనఁగా పరితాపము- భవమనఁగా పుట్టుక- అది కానిది అభావము- భయమనఁగా బెదరు- అది లేకపోవుటయభయము- అహింసయనఁగా ప్రాణులను బాధింపకుండుట- సమతయనఁగా సమమైనచిత్తము కలవాఁడగుట- తుష్టియనఁగా లాభము కలిగినప్పుడు కలిగినదానితోనె తృప్తిని పొందుట- తపస్సు అనఁగా ఇంద్రియములనియమించి శరీరమును కష్టపెట్టుట- దానమనఁగా తనశక్తికొలఁదియైన యీవి - యశస్సు అనఁగా ధర్మముంబట్టి వచ్చినకీర్తి. అధర్మముంబట్టి వచ్చినది యయశస్సు- ఈబుద్ధిమొదలగు భావములు వారివారికర్మానుసారమున నావలననె కలుగును- అని శంకరభాష్యము.

బుద్ధియనఁగా మనస్సుయొక్క నిరూపించెడి సామర్థ్యము. జ్ఞానమనఁగా చేతనాచేతనవస్తువులనిశ్చయము- అసంమోహమనఁగా రజతముకంటె విజాతీయమగు ముత్తెపుచిప్ప మొదలగుదానియందు రజతముతో సమానమైన జాతికలది అనుజ్ఞానము లేకపోవుట. క్షమయనఁగా మనస్సువికరించుటకు హేతువు కలిగినను వికరింపకయుండుట-సత్యమనఁగా తాను చూచినది చూచినయట్లు ప్రాణులకు హితముగాఁ జెప్పుట- ఇది మనోవృత్తిప్రకరణముగాన సత్యమునకు తగినమనోవృత్తి యిచట నుద్దేశింపఁబడినది. దమమనఁగా బాహ్యేంద్రియములను అనర్థవిషయములనుండి మఱలించుట. శమమనఁగా నంతఃకరణమునట్లు నియమించుట. సుఖమనఁగా తనకు అనుకూలమైన అనుభవము- దుఃఖమనఁగా ప్రతికూలానుభవము. భవమనఁగా కలుగుట. అనుకూలము ననుభవించుట వలనఁ గలిగినమనస్సుయొక్క ఉనికి. అభావమనఁగా ప్రతికూలమైనయనుభవము వలనఁ గలిగినమనస్సుయొక్క సంకోచము. భయమనఁగా తనకు కలుగఁబోయెడిదుఃఖమునకు హేతువును తెలిసికొనుటవలనం గలిగెడిదుఃఖము- అది లేకపోవుట యభయము. అహింసయనఁగా ఇతరుని దుఃఖమునకు తాను హేతువు కాకపోవుట. సమతయనఁగా తన

యందును స్నేహితులయందును శత్రువులయందును లాభము కలిగిన ను నష్టము కలిగినను సమమైనతలంపుగలుగుట- తుష్టి యనఁగా కన బడిన యందఱు ఆత్మలయందును సంతోషస్వభావముగా నుండుట- తపస్సనఁగా భోగములను శాస్త్రీయముగాతగ్గించుటయనెడి కాయ క్లేశము- దానమనఁగాతాను అనుభవింపవలసినవానిని ఒరునకిచ్చు ట- యశస్సు అనఁగా గుణవంతుఁడనెడి ప్రసిద్ధి- అయశస్సు అనఁగా గుణహీనుఁడు అనెడిప్రసిద్ధి- కీర్తికిని అపకీర్తికిని తగినమనోవృత్తి వి శేషములు ఇచ్చట చెప్పఁబడినవి- తపస్సునందును దానమునందునట్లే- భావములనఁగా ప్రవర్తించుటకును నివర్తించుటకును హేతువులగు మనస్సుయొక్క వృత్తులు అనఁగావ్యాపారములు- నావలనను అనఁగా నా సంకల్పమునకు అధీనములైకలుగుచున్నవి- అనిరామానుజభాష్యము.

చేయవలసినదానిని చేయరానిదానిని నిశ్చయించుటబుద్ధి- జ్ఞా నమనఁగా తోఁచుట- దమమనఁగా ఇంద్రియములను నిగ్రహించుట- శమమనఁగా పరమాత్మనిష్ఠుఁడగుట- తుష్టి యనఁగా చాలునసెడి బుద్ధి- అని మధ్వభాష్యము.

మహర్షయ స్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవ స్తథా।
మద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః॥౬

పూర్వే సప్త మహర్షయః=కడచిన పడుగురు మహర్షులును, త థా చత్వారః మనవః = అట్లే నల్గురు మనువులును, మ ద్భావాః మానసాః జాతాః=నాయందుభావనకలవారై (నా)మ నస్సువలనఁబుట్టింపఁబడినవారై పుట్టిరి- లోకే ఇమాః ప్రజాః యే షామ్ (భవన్తి)=లోకమునందున్న ఈ ప్రజలు ఎవ్వరియొక్క (సృ ష్టి అగుచున్నారో.)

భృగువు మొదలగువారు మహర్షులు. సావర్ణి మొదలగువారు మనువులు. నాయందుభావనకలవారై విష్ణుసంబంధియగుసామర్థ్య ముతోఁగూడుకొనినవారై- ప్రజలనఁగా స్థావరజంగమములు. అనిశం కరభాష్యము. (భృగువు, మరీచి, అత్రి, పులస్త్యుఁడు, పులహుఁడు, క్రతు వు, వసిష్ఠుఁడు అనువారు సప్తమహర్షులు. సావర్ణులను పేరు గలమనువులు నలుగురు- లేక పడుగురుమహర్షులునునలుగురుమ

మహర్షులగు సనక సనందన సనత్సుజాత సనత్కుమారులును, మనువులు పదునలుగురును అని యన్వయింపవచ్చును అని మధుసూదనటీక-

గడచిన మన్వంతరములో నిత్యసృష్టి జరుగుటకు బ్రహ్మమనస్సువలనఁగలిగిన భృగ్వాదిసప్తమహర్షులును, నిత్యపరిపాలనము జరుగుటకొఱకైన సావర్ణికులను పేరుగల నలుగురుమనువులును మద్భావులనఁగా నాభావమే భావముగాఁగలవారు అనఁగా నాయభిప్రాయమునను న్నవారు, నాసంకల్పము ననుసరించువారగుట- వారిసంతానమైన ఈలోకమునందు ఈప్రజలందరును ప్రళయమువఱకు ప్రతిక్షణంబును సంతానములం బుట్టించువారును పరిపాలించువారునై యున్నారు అని రామానుజభాష్యము. (సావర్ణికులనఁగా ధ్రువవంశమునఁ బుట్టిన స్వారోచిషుఁడు ఉత్తముఁడు తామసుఁడు రైవతుఁడు అనువారు)

సప్తమహర్షులనఁగా మరీచి, అత్రి, అంగిరస్సు, పులస్త్యుఁడు, పులహుఁడు, క్రతువు, వసిష్ఠుఁడు, అనువారు. మనువులు స్వాయంభువుఁడు రోచిషుఁడు. రైవతుఁడు, ఉత్తముఁడు, అనువారు. తాపసుఁడు భగవదవతారముగాన నిచ్చట జెప్పఁబడదు. మద్భావులనఁగా నావలనభావము అనఁగా పుట్టుకకలవారు. వీరు బ్రహ్మకుమానసులు గాఁబుట్టినవారైనను నావలనఁ బుట్టినవారే యనిభావము. అని మధ్వభాష్యము.

ఏతాం విభూతిం యోగంచ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః।
సో వికమ్పేన యోగేన యుజ్యతే నాత్ర సంశయః॥ ౭॥

మమ ఏతాం విభూతిం యోగంచ తత్త్వతః యః వేత్తి=నాయొక్క ఈవిభూతిని, యోగమును తత్త్వమునను ఎవ్వఁడెఱుఁగునో, సః అవికమ్పేన యోగేన యుజ్యతే=వాఁడు నిశ్చలమైన యోగముతోఁ గూడుచున్నాఁడు- అత్ర సంశయః న=ఈవిషయమున సంశయము లేదు-

(విభూతిని అనఁగా అనేకవిధములుగా నగుటను- అనిమధుసూదనటీక) యోగమును అనఁగా ఘటనమును (అనఁగా ఆయాపదార్థములను నిర్మించెడి సామర్థ్యమును అనిమధుసూదనటీక)- యోగమువలనఁ

గలిగిన సర్వజ్ఞత్వమును అనియుం జెప్పవచ్చును. యోగముతోడను; అనఁగా నిజమైనజ్ఞానముయొక్క స్థైర్యము(నిలుకడ)తోడను- అని శంకరభాష్యము.

విభూతియనఁగా ఐశ్వర్యము- అనఁగా అన్నిటియొక్కయును పుట్టుకయును ఉనికియును ప్రవర్తించుటయును భగవంతునికి అధీనములైయుండుట- హేయములు అనఁగా విడువఁదగినవి- అనఁగాదుర్గుణములు- వానికి విరోధులగు కల్యాణగుణములు, అనఁగా మంచిగుణములుకలవాఁడగుటయోగము- యోగముతోడను అనఁగా భక్తియోగముతోడను- నా విభూతులవెలుంగుటయు నాకల్యాణగుణముల వెలుంగుటయు భక్తియోగమును వృద్ధిచేయునను నంశము నీవు స్వయముగానె తెలిసికొనఁగలవనుట- అని రామానుజభాష్యము.

అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే।
ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః॥౮॥

అహం సర్వస్య ప్రభవః= నేను అంతటికిని ప్రభవము. మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే= నావలన సమస్తంబును ప్రవర్తించుచున్నది. ఇతి మత్వా=అని తలంచి, భావసమన్వితాః బుధాః మాం భజన్తే =భావముతోఁగూడిన జ్ఞానులు నన్ను భజించుచున్నారు.

ప్రభవమనఁగా పుట్టుక. నిలుచుట నశించుట పనులుచేయుట వానిఫలమనుభవించుట అనునవిస్వరూపముగాఁగలదియైవికారస్వరూపమైన సమస్తమైన జగత్తునునావలననె ప్రవర్తించుచున్నది- బుధులనఁగాపరమార్థతత్త్వమునెఱింగినవారు. భావమనఁగా పరమార్థతత్త్వమందలి యభినివేశము (ఊనిక)- అనిశంకరభాష్యము.

ప్రభవమనఁగా పుట్టుటకు కారణమైనవాఁడను- భావమనఁగామనోవృత్తివిశేషము. నాయందు స్పృహా (ఆశ) కలవారై నన్నుభజించుచున్నారనుట- అనిరామానుజభాష్యము.

భజించుచున్న వారును కొందఱు కలరని ఈశ్లోకము చెప్పుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయన్తః పరస్పరమ్।
కథయన్తశ్చ మాం నిత్యం తుష్యన్తి చ రమన్తి చ॥౯॥

మద్గతప్రాణాః = నాయందుమనస్సుగలవారును, మద్గతప్రాణాః = నన్ను బొందినప్రాణములుకలవారును, పరస్పరం బోధయన్తః=ఒకరికొకరు బోధచేయుచున్నవారును, మాం నిత్యం కథయన్తశ్చ=నన్ను ఎల్లప్పుడును చెప్పుకొనుచుండువారును(అయి),తుష్యన్తిచ రమన్తిచ= సంతోషించుచున్నారు క్రీడించుచున్నారు.

ప్రాణములనఁగా చక్షుస్సు మొదలగునవి- నాయందుమడంగఁబడిన ఇంద్రియములుకలవారు-ప్రాణమనఁగా జీవనమనియుం జెప్పవచ్చును. జ్ఞానముఅనఁగా తెలివి, బలము, ఐశ్వర్యము మొదలగుధర్మములతోఁ గూడిననన్ను చెప్పుకొనుచున్నవారై- (సంతోషమనఁగాతృప్తి-అనిమధ్వ॥) సంతోషమువలనఁగలిగెడి గొప్పసుఖమురతి- ఇష్టుఁడైనవానితోఁ గలుసుకొనినప్పుడు కలుగు గొప్పసుఖమువంటిదిరతి-అనిశంకరభాష్యము-

మద్గతప్రాణులనఁగా నన్నువిడిచిబ్రదుకలేనివారు. అనఁగా తమ్మునునిలువఁబెట్టుకొనలేనివారు- తాముతాముఅనుభవించిననాగుణములను మిగిలినవారికి బోధచేయుచు, నేనుచేసినదివ్యములైనపనులను చెప్పుకొనుచు- చెప్పెడివారు, ప్రయోజనాంతరములేని ఆచెప్పుటచేతనె సంతోషించుచున్నారు-వినువారును మిక్కిలియిష్టములయిన ఆగుణములు మొదలగువానిని వినుటచే ప్రీతిం జెందుచుందురు- అని రామానుజభాష్యము.

తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్।
దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాన్తి తే॥ ౧౦॥

సతతయుక్తానాం ప్రీతిపూర్వకం భజతాం తేషామ్= ఎల్లప్పుడును యుక్తులైనవారును ప్రీతిపూర్వకముగా భజించుచున్నవారునగు వారికి, తే యేన మామ్ ఉపయాన్తి=వారు దేనిచేత నన్ను పొందుచున్నారో, తం బుద్ధియోగం దదామి=ఆ బుద్ధియోగమును ఇచ్చుచున్నాను.

ఎల్లప్పుడును అభియుక్తులైనవారు- (భగవంతునియందుపకాగ్రమైన బుద్ధి గలవారు॥మధ్వ) ప్రయోజనమేమియునుగోరక స్నేహపూర్వకముగా భజించుచున్నవారు అనఁగా సేవించుచున్నవారు- బుద్ధి యనఁగా నాతత్త్వమును లెస్సగా నెఱుఁగుట- పరమేశ్వరుఁడనైన న

న్న ఆత్మనుగాఁ బొందుచున్నారు- అని శంకరభాష్యము-

సతతయుక్తులనఁగా నిత్యముగా భగవంతునితోఁ జేరియుండుటను గోరుచున్నవారు- బుద్ధియోగమనఁగా పరిపక్వమైనభక్తి, నిష్ప్రీతిపూర్వకముగా నిచ్చెదను- అని రామానుజభాష్యము.

తేషామేవానుకమ్పార్థ మహ మజ్ఞానజం తమః।
నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా॥౧౧॥

తేషామేవ అనుకమ్పార్థమ్=వారికే అనుగ్రహము చేయుటకొఱకు. అహమ్ ఆత్మభావస్థః= నేను ఆత్మభావమునందున్నవాఁడనై, భాస్వతా. జ్ఞానదీపేన=ప్రకాశించుచున్న జ్ఞానమనెడి దీపము చేత, అజ్ఞానజం తమః నాశయామి=అజ్ఞానమువలనఁ బుట్టిన తమస్సును నశింపఁ జేయుచున్నాను.

అజ్ఞానమనఁగా అవివేకము- దానివలనఁ బుట్టినది అనఁగా మిథ్యాజ్ఞానమువలన(భ్రాంతివలన) బుట్టినది- తమస్సు అనఁగా మోహమనెడి యంధకారము- ఆత్మయొక్క భావము అనఁగా అంతఃకరణముయొక్క ఆశయము- అనఁగాను అభిప్రాయము- దానియందే ఉన్నవాఁడనగుచు- జ్ఞానమనఁగా వివేకజ్ఞానము- అదియె దీపము- దానికిభక్తియే చమురు- నన్ను గుఱించిన భావన(ధ్యానము) యందలి అభినివేశమనెడి గాలిచేతను ఆదీపము ప్రేరణచేయఁబడును. బ్రహ్మచర్యాదిసాధనములసంస్కారముగల జ్ఞానమె దానికి వత్తి- వైరాగ్యముతోఁ గూడినయంతఃకరణమె ఆధారము (ప్రమిదె)- విషయములనుండి మరలిన చిత్తమను గదిలోనదియున్నది. అగవి రాగద్వేషాదులనెడి గాలిలేనిది- నిత్యమును నిశ్చలముగా ధ్యానముచేయుచుండుట చేతఁ గలిగిన మంచి జ్ఞానమె ఆ దీపముయొక్క వెలుఁగు. అనిశంకరభాష్యము.

ఆత్మభావస్థుఁడను అనఁగా అజ్ఞానులయొక్క మనోవృత్తికి విషయముగా నున్నవాఁడనై, నాకల్యాణగుణములను ప్రకటనచేయుచు నాయందలిజ్ఞానమనెడి ప్రకాశించుచున్నదీపముచేత, జ్ఞానముగకు విరోధులగు పూర్వకర్మములనెడి యజ్ఞానముచేఁ బుట్టిన నాశంకెని శిరములగు విషయములయందలి ప్రావణ్యమనెడి చీకటి। నశింపఁజ

యుదును- ఆకీర్తి పూర్వకాలమునుండి ఆశ్చర్యకముపడియున్నది- అని రామానుజభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ.

పరం బ్రహ్మ పరం ధామ పవిత్రం పరమం భవాన్॥౧౧॥

భవాన్ పరం బ్రహ్మ=నీవు పరబ్రహ్మము. పరం ధామ=గొప్ప తేజస్సు, పరమం పవిత్రమ్=గొప్ప పవిత్రము. పవిత్రమనఁగా పవిత్రము చేసెడిది.

నీవు పరబ్రహ్మమనియు పరంజ్యోతిస్సనియు పరమపావనమనియు శ్రుతులు సెప్పుచున్నవి- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మమనఁగా పరిపూర్ణమైనది. అని మధ్వభాష్యము.

పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాదిదేవ మజం విభుమ్॥౧౨॥
ఆహు స్త్వా మృషయ స్సర్వే దేవర్షి ర్నారద స్తథా।
అసితో దేవలో వ్యాస స్స్వయం చైవ బ్రవీషి మే॥౧౩॥

సర్వే ఋషయః=అందఱు ఋషులును, తథా దేవర్షిః నారదః=అట్లే దేవఋషియగు నారదుఁడును, అసితః దేవలః=అసితుఁడనెడి దేవలుఁడును, వ్యాసః=వ్యాసుఁడును, త్వామ్=నిన్ను, శాశ్వతం దివ్యం పురుషమ్=నిత్యుఁడును దివ్యుఁడునగు పురుషునిగాను, ఆదిదేవమ్=మొదటి దేవునిగాను, అజమ్=పుట్టుకలేనివానిగాను, విభుమ్=సర్వవ్యాపకునిగాను, ఆహుః=చెప్పుచున్నారు. స్వయం చైవ మే బ్రవీషి=స్వయముగాను నాకు చెప్పుచున్నావు.

దివ్యశబ్దమునకు దివి=పరమాకాశమునందు భవః=కలిగినవాఁడు, అని యర్థము. (పరమాకాశమనఁగా తనస్వరూపము అని మధు॥) అందఱు దేవతలకును మొదటఁగలిగినవాఁడుగాన నాదిదేవుఁడు- అని శంకర భాష్యము.

శ్రీకృష్ణుఁడుగా నవతరించిన నీవుభగవంతుఁడవె -అని చెప్పుచున్నారు- అని రామానుజభాష్యము

అనేకవిధములుగా నయినవాఁడవుగాని విభువు- అని మధ్వభాష్యము.

సర్వమేత దృతం మన్యే యన్మాం వదసి కేశవ।

న హి తే భగవన్ వ్యక్తిం విదుర్దేవా న దానవాః ॥౧౪॥

(హే) కేశవ!=(ఓ) శ్రీకృష్ణుఁడా!, మాం యత్ వదసి=నన్నుగూర్చి దేనిని చెప్పుచున్నావో, ఏతత్ సర్వం ఋతం మన్యే=దీనిని అంతయును సత్యమునుగానె తెలిసికొనుచున్నాను. (హే) భగవన్=(ఓ) భగవంతుఁడా, తే వ్యక్తిమ్=నీ వ్యక్తిని, దేవాః దానవాః (శ్చ) నవిదుః=దేవతలును దానవులు(ను) ఎఱుంగరు. (దానవులు దేవతలశత్రువులలో నొకరు.)

నీవును ఋషులును చెప్పినదంతయు- వ్యక్తి యనఁగా పుట్టుక- అని శంకరభాష్యము.

నీచేఁ జెప్పఁబడిన నీయొక్క యైశ్వర్యమును కల్యాణగుణములును స్తోత్రముచేయుటకు చెప్పఁబడినవి కావు- వస్తుస్థితియె- భగవంతుఁడనఁగా జ్ఞానము శక్తి బలము వీర్యము తేజస్సు అనునవి కలవాఁడు- వ్యక్తి యనఁగా ప్రత్యక్షప్రకారము (వైభవమును చెప్పెడివిధము- అసిరామానుజీయటీక) దేవతలును దానవులును స్వల్పజ్ఞానము కలవారుగాన నెఱుంగరు- అని రామానుజభాష్యము.

స్వయమేవాత్మనాత్మానం వేత్థ త్వం పురుషోత్తమ ।
భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగత్పతే ॥౧౫॥

(హే) పురుషోత్తమ!=(ఓ) పురుషశ్రేష్ఠుఁడా!, భూతభావన!=భూతములను కలుగఁజేయువాఁడా, భూతేశ!=భూతములకధిపతియైనవాఁడా!, దేవదేవ!=దేవతలకు దేవుఁడైనవాఁడా!, జగత్పతే!=జగత్తులకధిపతియైనవాఁడా!, త్వం స్వయమేవ ఆత్మనా ఆత్మానం వేత్థ=నీవు స్వయముగానే ఆత్మచేత ఆత్మను తెలిసికొనుచున్నావు.

(ఆత్మనా=స్వరూపముచేతను అనిమధుః) నిన్ను ఇంతకంటె నతిశయములేని జ్ఞానము ఐశ్వర్యము బలము మొదలగు శక్తులు కలవానిగా నెఱుఁగుదువు- అని శంకరభాష్యము.

స్వయమేవ=నీజ్ఞానముచేతనె - ఈశుఁడనఁగా నియమించువాఁడు- మనుష్యులకంటె దేవతలు సౌందర్యము మొదలగు కల్యాణగుణములచేనెట్లు అతిశయించియుందురో అట్లు వారినిగూడ నతిశయించుటగాన దేవదేవుఁడు- పతియనఁగా స్వామి- అని రామా

నుజభాష్యము

వక్తు మర్హ స్యశేషేణ దివ్యాహ్యాత్మవిభూతయః।
యాభి ర్విభూతిభి ర్లోకా నిమాం స్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి॥౧౬

ఆత్మవిభూతయః దివ్యాః హి=నీవిభూతులు దివ్యము లైనవి గదా-(కాః) అశేషేణ వక్తుమ్ అర్హసి=(వానిని) నిశ్శేషముగాఁ జెప్పఁదగుదువు- త్వమ్=నీవు, యాభిః విభూతిభిః ఇమాన్ లోకాన్ వ్యాప్య తిష్ఠసి=ఏవిభూతులచేత ఈ లోకములను వ్యాపించియున్నావో.

విభూతులనఁగా మాహాత్మ్యవిస్తరములు-అని శంకరభాష్యము.

దివ్యములనఁగా నీకు అసాధారణము లైనవి- మఱియొకనికి లేని వస్తు-వనియమనవిశేషములతో (నియమించు బలతో) గూడినవాఁడవై ఈలోకములనన్నిటిని నియమించువాఁడవై వ్యాపించియున్నావో అని రామానుజభాష్యము

విభూతులనఁగా వివిధము లైన భూతులు- అని మధ్వభాష్య

కథం విద్యా మహం యోగిం స్త్వాం సదా పరిచిన్తయన్
కేషు కేషు చ భావేషు చిన్త్యోసి భగవన్మయా॥౧౭॥

(హే)యోగిన్=(ఓ)యోగీ!, అహం సదా త్వాం పరిచిన్తయన్ కథం విద్యామ్=నేను ఎల్లప్పుడును నిన్ను తలంచుచున్నవాఁడనై ఎట్లు తెలిసికొందును-(హే)భగవన్=(ఓ)భగవంతుఁడా!, (కిం)చ=ఇంతియెకాక, మయా కేషు కేషు భావేషు చిన్త్యః అసి=నాచేతను ఏయేవస్తువులయందు ధ్యానముచేయఁదగినవాఁడవు అగుచున్నావు.

యోగీ అనుపాఠము- నేను యోగినై అనఁగా భక్తియోగనిష్ఠుఁడనై భక్తిచేత నిన్ను ఎప్పుడును చింతించుటకు ప్రవర్తించినవాఁడనై చింతింపఁబడవలసినవాఁడవైన నిన్నెట్లు తెలిసికొందును - వెనుకఁ జెప్పఁబడిన (౧౦అ-౪-౫శ్లో) బుద్ధిజ్ఞానాదులుకాకమిగిలినయేయే భావములయందు నియమించువాఁడవుగా నీవు నాచేఁ జింతింపఁబడఁదగినవాఁడవు- అనిరామానుజభాష్యము

విస్తరేణాత్మనో యోగం విభూతించ జనార్దన।
భూయః కథయ తృప్తిర్హి శృణ్వతో నాస్తి మేమృతమ్॥౧౮

(హే)జనార్దన!=(ఓ)కృష్ణుఁడా!, ఆత్మనః యోగం విభూతించ విస్తరేణ భూయః కథయ=నీయొక్క యోగమునును విభూతిని విస్తరముగా వెండియును చెప్పుము- అమృతం శృణ్వతః మే=అమృతమును వినుచున్న నాకు, తృప్తిః నాస్తిహి=తృప్తి లేదుగదా-

యోగమనఁగా యోగైశ్వర్యపుశక్తివిశేషమును- విభూతినఁగా ధ్యానము చేయవలసినపదార్థములవిస్తరమును- జనార్దనుఁడనఁగా దేవతలకు శత్రువులైనయసురులను నరకమును పొందించువాఁడు. అభ్యుదయంబును (మేలును) నిశ్శ్రేయసంబును (మోక్షంబును) అనెడి పురుషార్థములను అందఱుజనులచేతను యాచింపఁబడువాఁడనియుం జెప్పవచ్చును- తృప్తియనఁగా పరితోషము- నీముఖమునుండిబయలు దేరినవాక్యామృతమును- అని శంకరభాష్యము.

(౧౦అ॥౧౮శ్లో॥) నేను అంతటికిని ప్రభవము, నావలననంతయుం బ్రవర్తించుచున్నదని సంక్షేపముగాఁ జెప్పఁబడిననీయోగమును అనఁగా సృజించుట మొదలగుదానిని, విభూతిని అనఁగా నియమనమునును- నీచేఁ జెప్పఁబడెడి నీమాహాత్మ్యమనెడియమృతమును వినుచున్ననాకు తృప్తిలేకపోవుటను నీవె యెఱుంగుదువు - అని రామానుజభాష్యము-

జనార్దనుఁడనఁగా పుట్టుకలేనివాఁడును సంసారమును పోఁగొట్టువాఁడును. అనిమధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

హన్త తే కథయిష్యామి విభూతీ రాత్మన శ్శుభాః।
ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ నాస్త్యన్తో విస్తరస్య మే॥౧౯

(హే)కురుశ్రేష్ఠ!=(ఓ)కౌరవశ్రేష్ఠుఁడా!, ఆత్మనః శుభాః విభూతీః=నాయొక్క శుభములైన విభూతులను, ప్రాధాన్యతః కథయిష్యామి=ప్రధానముగాఁ జెప్పెదను. అనఁగా ప్రధానములైనవానిని జెప్పెదననుట- మే విస్తరస్య అన్తః నాస్తి=నా విభూతివిస్తరమునకు అంతములేదు- హన్త అనునది సంతోషమునందును కనికరించుటయందును ప్రయోగింపఁబడుననియుమరసింహుఁడు చెప్పెను- అనుమతియనఁగా నంగీకారార్థమునని చ్ఛట ప్రయోగింపఁబడినదని మధుసూదనటీక. ఆశ్చర్యార్థకమని రామానుజీయటీక- ఆదరార్థకను

నిపరమార్థప్రవి.

దివ్యాహ్యాత్మవిభూతయః అని రెండవపాదమునపాఠము-౧౬శ్లోకమున వలెనే అర్థము. వేనివేనిలోపలయేనావిభూతిప్రధానమైనదో, దానిదానిని మాత్రము చెప్పెదను- విశేషముగాఁ జెప్పుటకు నూఱు సంవత్సరములైనను జాలవు- అనిశంకరభాష్యము.

ప్రాధాన్యశబ్దముచేతనుత్కర్షము చెప్పఁబడును- విస్తరముగాఁ జెప్పుటకును వినుటకునుగూడశక్యముకాదు- విభూతియనఁగా నియమింపఁబడునది- అనిరామానుజభాష్యము.

అహ మాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః।
అహ మాదిశ్చ మధ్యంచ భూతానా మన్త ఏవచ॥౨౦॥

(హే)గుడాకేశ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, సర్వభూతాశయస్థితః ఆత్మా అహమ్=అన్నిభూతములయుహృదయమునయున్న ఆత్మను నేనె- భూతానామ్ ఆదిః మధ్యమ్ అన్తశ్చ అహమేవ=భూతముల ఆదియు మధ్యంబును అంతంబును నేనె-

గుడాకయనఁగా నిద్ర- దానికి ఈశుఁడుగాన గుడాకేశుఁడు- నిద్రనుజయించినవాఁడనుట- దట్టమైన తలవెండ్రుకలుగలవాఁడనియైనను చెప్పవచ్చును- తనహృదయమునయున్నయాత్మధ్యానము చేయఁదగినవాఁడు- దానికి శక్తిలేనివాఁడు చెప్పఁబోవు భావములయందు ధ్యానము చేయునది- భూతములకు కారణము మొదలగునవిగాను ధ్యానము చేయఁబడఁదగినవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

నాకు శరీరమైన యన్నిభూతములకును నేను ఆత్మను- ఆత్మయనఁగా-శరీరమనకుసర్వవిధముననాధారమైనవాఁడును నియమించువాఁడును శేషి (స్వామి)యును - ఇట్టి నేనుఆభూతములయుత్పత్తిస్థితిప్రళయములకుకారణమైనవాఁడను- అనిరామానుజభాష్యము.

ఆదిత్యానా మహం విష్ణు ర్జ్యోతిషాం రవి రంశుమాన్।
మరీచి ర్మరుతా మస్మి నక్షత్రాణా మహం శశీ॥౨౧॥

ఆదిత్యానాం విష్ణుః అహమ్=ఆదిత్యులుపండ్రెండుగురిలో విష్ణువును నేను- జ్యోతిషామ్ అంశుమాన్ రవిః (అహమ్)=ప్రకాశింపఁజేయువానిలో కిరణములుగల సూర్యుఁడను (నేను)- మరుతామ్ మరీచిః

అహమ్=మరుత్తులనెడి దేవతలలో మరీచియనువాఁడను నేను- నక్షత్రాణాం శశీ అహమ్=నక్షత్రములకు చంద్రుఁడను నేను.

ఆదిత్యులు మొదలగువారిలో విష్ణువు మొదలగువారు ఉత్కృష్టులు- నక్షత్రములకు అధిపతియైన చంద్రుఁడను నేనే- దేవుఁడు మనుష్యుఁడు పక్షి అనియిట్లు శరీరమును చెప్పెడిశబ్దములను వానియాత్మలయందు ప్రయోగించునట్లు విష్ణ్వాది దేవతలం జెప్పు శబ్దములనుభగవంతునియందుఁ బ్రయోగించుటయును- అని రామానుజభాష్యము.

విష్ణువనఁగా అన్నిటిని వ్యాపించియుండుటయును అన్నిటియందునుప్రవేశించియుండుటయును- విష్ౢ వ్యాప్తౌ (విష్=వ్యాపించుట) విశ ప్రవేశనే (విశ్=ప్రవేశించుట) అని ధాతువులు- అనిమధ్వభాష్యము.

వేదానాం సామవేదో ఽస్మి దేవానా మస్మి వాసవః ।
ఇన్ద్రియాణాం మనశ్చాస్మి భూతానా మస్మి చేతనా ॥ ౨౨ ॥

వేదానామ్ సామవేదః అస్మి=వేదములలో సామవేదము అగుచున్నాను- దేవానాం వాసవః అస్మి=దేవతలలో ఇంద్రుఁడను అగుచున్నాను- ఇన్ద్రియాణాం మనః అస్మి=ఇంద్రియములలో మనస్సును అగుచున్నాను- భూతానాం చేతనా అస్మి=భూతములకు తెలివి అగుచున్నాను.

పదునొకండింద్రియములలోనను సంకల్పవికల్పస్వరూపమైన మనస్సును- కార్యకారణసంఘాతమున (శరీరేంద్రియసముదాయమున) స్ఫుటపడుచున్న బుద్ధియొక్కవృత్తియె చేతన- అనిశంకరభాష్యము.

భూతానాం అనునదియు నక్షత్రాణామ్ అనుషష్ఠివంటిదె-అనిరామానుజభాష్యము.

రుద్రాణాం శఙ్కరశ్చాస్మి విత్తేశో యక్షరక్షసామ్ ।
వసూనాం పావకశ్చాస్మి మేరుశ్శిఖరిణా మహమ్ ॥ ౨౩ ॥

రుద్రాణాం శఙ్కరశ్చ అస్మి=పదునొకండుగురురుద్రులలో శంకరుండనును అగుచున్నాను- యక్షరక్షసామ్ విత్తేశః (అస్మి)=యక్షులు రాక్షసులు వీరిలో కుబేరుఁడను (అగుచున్నాను)- వసూనాం పావకశ్చ అస్మి=ఎనమండ్రువసువులలో అగ్నిని అగుచున్నాను- శిఖరిణాం మేరుః అహమ్=శిఖరములుగలకొండలలో మేరుపర్వతము

నేను-

పురోధసాంచ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతిమ్।
సేనానీనా మహం స్కన్ద స్సరసామస్మి సాగరః॥౨౪॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, పురోధసాం ముఖ్యం బృహస్పతిం మాం విద్ధి=(రాజుల)పురోహితులలో ముఖ్యుఁడైన బృహస్పతినిగా నన్ను తెలిసికొనుము- అహమ్ సేనానీనామ్ స్కన్దః=నేను సేనాపతులలో కుమారస్వామిని- సరసామ్ సాగరః అస్మి=సరస్సులలో సముద్రము అగుచున్నాను-

బృహస్పతి ఇంద్రుని పురోహితుఁడు-స్కందుఁడు దేవతల సేనాపతి- సరస్సులనఁగా దేవతలచేఁ ద్రవ్వఁబడినవి- అని శంకరభాష్యము.

మహర్షీణాం భృగు రహం గిరా మస్మ్యేక మక్షరమ్।
యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి స్థావరాణాం హిమాలయః॥౨౫॥

మహర్షీణాం భృగుః అహమ్=మహర్షులలో భృగువును నేను- గిరామ్ ఏకమ్ అక్షరమ్ అస్మి=మాటలలో ఒకటి-అక్షరము (ప్రణవము) అగుచున్నాను- యజ్ఞానాం జపయజ్ఞః అస్మి=యజ్ఞములలో జపయజ్ఞము అగుచున్నాను- స్థావరాణాం హిమాలయః అస్మి=స్థిరమయినవానిలో హిమవత్పర్వతము అగుచున్నాను-

మహర్షులనఁగా మరీచి మొదలగువారు- మాటలనఁగా అర్థమును జెప్పెడి శబ్దములు- స్థావరములనఁగా పర్వతమాత్రములు. అని రామానుజభాష్యము.

అశ్వత్థ స్సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాంచ నారదః।
గన్ధర్వాణాం చిత్రరథ స్సిద్ధానాం కపిలో మునిః॥౨౬॥

సర్వవృక్షాణామ్ అశ్వత్థః (అస్మి)=అన్నిచెట్లలో రావిచెట్టు (అగుచున్నాను)-దేవర్షీణాంనారదశ్చ (అస్మి)=దేవర్షులలో నారదుఁడనును అగుచున్నాను- గన్ధర్వాణాం చిత్రరథః (అస్మి)=గంధర్వులలో చిత్రరథుఁడను (అగుచున్నాను)- సిద్ధానాం కపిలః మునిః (అస్మి)=సిద్ధులలో కపిలుఁడనెడి మునిని అగుచున్నాను-

దేవతలైయుండి మంత్రములను కనుటచేత ఋషులయినవారు దేవర్షులు-సిద్ధులనఁగా పుట్టుకతోనే ధర్మము జ్ఞానము వైరాగ్యము

ఐశ్వర్యము వీనినిమిక్కిలిగాఁ బొందినవారు. అని శంకరభాష్యము.

కపిలుఁడనఁగా, (క)సుఖరూపుఁడైనవాఁడును, (పి)పాలింపఁబడెడి జగత్తు కలవాఁడును, (ల)లయము చేయఁబడెడిజగత్తు కలవాఁడును-అని మధ్వభాష్యము.

ఉచ్చైశ్శ్రవసమశ్వానాం విద్ధిమా మమృతోద్భవమ్।
ఐరావతం గజేన్ద్రాణాం నరాణాంచ నరాధిపమ్॥౨౭॥

అశ్వానామ్ అమృతోద్భవమ్ ఉచ్చైశ్శ్రవసం మాం విద్ధి=అశ్వములలో అమృతమునఁ బుట్టిన ఉచ్చైశ్శ్రవస్సును గాను నన్ను ఎఱుంగుము- గజేన్ద్రాణామ్ ఐరావతం (విద్ధి)=గజశ్రేష్ఠములలో ఐరావతమును గాను (ఎఱుంగుము)- నరాణాం నరాధిపంచ (విద్ధి)=మనుష్యులలో రాజునుగాను (ఎఱుంగుము).

అమృతమునఁ బుట్టినదనఁగా నమృతముకొఱకైనసముద్రమథనమునఁ బుట్టినదనుట-ఐరావతమనఁగా ఇరావతియొక్క సంతానము- అని శంకరభాష్యము.

అమృతమనఁగా ఉదకమైనను మథింపఁబడుచుండెడి యవస్థలోనుండెడియమృతమైనను - గజేంద్రులనఁగా దిగ్గజములు - అమృతమునఁ బుట్టినయని దీనికినన్వయింపవచ్చును-అని రామానుజభాష్యటీక.

ఆయుధానా మహం వజ్రం ధేనూనా మస్మి కామధుక్।
ప్రజనశ్చాస్మి కన్దర్పః సర్పాణా మస్మి వాసుకిః॥౨౮॥
అనన్తశ్చాస్మి నాగానాం వరుణో యాదసా మహమ్।
పితౄణా మర్యమా చాస్మి యమ స్సంయమతా మహమ్

ఆయుధానాం వజ్రమ్ అహమ్=ఆయుధములలో వజ్రాయుధము నేను- ధేనూనాం కామధుక్ అస్మి=పాలనిచ్చెడియావులలో కామధేనువును అగుచున్నాను- ప్రజనః కన్దర్పశ్చ అస్మి=పుట్టించెడి కాముఁడను అగుచున్నాను - సర్పాణాం వాసుకిః అస్మి=సర్పములలో వాసుకిని అగుచున్నాను. నాగానామ్ అనన్తశ్చ అస్మి=నాగులలో అనంతుఁడను అగుచున్నాను. యాదసామ్ వరుణః అహమ్=నీటిలో నుండువానిలో వరుణుఁడను నేను పితౄణామ్ అర్యమాచ అస్మి=పితృదేవతలలో అర్యముఁడను అగుచున్నాను-సంయమతాం యమః అహ

మ్=శిక్షించువారిలోఁ యముఁడను నేను.

వజ్రాయుధము దధీచియనుమహాఋషి యెముకలలోఁగలిగినది- కామధుకు-అనఁగా వసిష్ఠుని ధేనువైనను, కామధేనువైనను- (కామములలోఁ బుత్రులఁగలిగించెడి కామము నేను అనిమధు॥) వరుణుఁడు జలదేవతలకు రాజు- అర్యమపితృదేవతలకు రాజు- అని శంకరభాష్యము.

(ఆయుధములనఁగా ఈలోకములోనివి- కాఁబట్టి వజ్రాయుధము కన్నగొప్పదైన సుదర్శనముఅనఁగా విష్ణుచక్రమున్నను బాధకము లేదు- అని రామానుజభాష్యటీక.) కామధుక-నఁగా స్వర్గములోని కామధేనువు- సర్పములుఒకటి-శిరస్సుగలవి. నాగములు అనేకశిరస్సులుగలవి- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రహ్లాదశ్చాస్మి దైత్యానాం కాలః కలయతామహమ్।
మృగాణాంచ మృగేన్ద్రోహం వైనతేయశ్చపక్షిణామ్॥౩౦॥

దైత్యానాం ప్రహ్లాదశ్చ అస్మి=దైత్యులలో ప్రహ్లాదుఁడనును అగుచున్నాను. కలయతాం కాలః అహమ్=లెక్కపెట్టువానిలో కాలము నేను- మృగాణామ్ మృగేన్ద్రః అహమ్=మృగములలో సింహము నేను- పక్షిణాం వైనతేయశ్చ అహమ్=పక్షులలో గరుత్మంతుఁడను నేను.

మృగేంద్రుఁడనఁగా సింహమైనను పెద్దపులియైనను- అని శంకరభాష్యము-

అనర్థమునుపొందఁగోరువారగుటచే లెక్కపెట్టువారిలోమృత్యువును నేను- అని రామానుజభాష్యము.

పవనః పవతామస్మి రామశ్శస్త్రభృతామహమ్।
ఝషాణాం మకరశ్చాస్మి స్రోతసామస్మి జాహ్నవీ॥౩౧॥

పవతాం పవనః అస్మి=పరిశుద్ధముచేయువానిలో వాయువును అగుచున్నాను. శస్త్రభృతాం రామః అహమ్=ఆయుధములనుధరించిన వారిలో శ్రీరామమూర్తిని నేను- ఝషాణాంచ మకరః అస్మి=మత్స్యములలోపలను మొసలిని అగుచున్నాను. స్రోతసాం జాహ్నవీ అస్మి=ప్రవహించువానిలో గంగను అగుచున్నాను.

పవతామ్=గమనముఫ్వభావముగాఁగలవానిలో- అనిరామానుజభాష్యము.

(ర) ఆనందస్వరూపుఁడును, (అమ) పరిమాణములేనివాఁడునుగాన రాముఁడనఁబడుచున్నాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

సర్గాణామాదిరన్తశ్చ మధ్యం చైవాహమర్జున।
అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం వాదః ప్రవదతామహమ్॥౩౨

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, సర్గాణామ్ ఆదిః మధ్యం చ అన్తశ్చ అహమేవ=సృష్టులకు ఆదియును మధ్యంబును అంతంబును నేనే- విద్యానామ్ అధ్యాత్మవిద్యా అహమ్=విద్యలలో మోక్షవిద్యను నేనే-ప్రవదతాం వాదః అహమ్=వాదించువారిలో వాదము నేను.

ఆదిమధ్యాంతములనఁగా ఉత్పత్తిస్థితిప్రళయములు - వెనుక (౨౦శ్లో) జీవులతోఁగూడినవానికి ఆదిఅంతము మొదలగునది నేనుఅని చెప్పఁబడినది- ఇచ్చట సృష్టికంతకుననివిశేషము- వాదించువారనుటచేవాదించుటలలో భేదములైన వాదజల్పవితండఅనునవిగ్రహింపఁబడును.అనిశంకరభాష్యము.

సర్గములనఁగా సృజింపఁబడునవి- వానికి ఆదియనఁగా సృజించెడివారలందఱును నేనే- అట్లే సంహరింపఁబడువానిసంహరించువారలందఱును నేనే- రక్షింపఁబడువాని రక్షించువారలందఱును నేనే అనుట- జల్పవితండాదులను చేసెడివారలయొక్క వాదము నేనే- వాదమనునది తత్త్వము నిర్ణయించుకొనుటకై చేసెడిది. (జల్పమనునది ఎదుటివానిని జయించుటకు. వితండయనఁగా తనపక్షమును స్థాపించికొనకుండ నెదుటి పక్షమును దూషించుట.) అని రామానుజభాష్యము.

అక్షరాణామకారోఽస్మి ద్వన్ద్వస్సామాసికస్య చ।
అహమేవాక్షయః కాలో ధాతాహం విశ్వతోముఖః॥౩౩॥

అక్షరాణామ్ అకారః అస్మి=అక్షరములలో అకారము అగుచున్నాను-సామాసికస్య చ ద్వన్ద్వః అస్మి=సమాససమూహమునకు ద్వంద్వము అగుచున్నాను- అక్షయః కాలః అహమేవ=నాశములేని కా

లము నేనె-విశ్వతోముఖః ధాతా అహమ్=అంతటనుముఖములుగల ధాతను నేనె-

అక్షయకాల మనఁగా పరమేశ్వరుఁడనియుం జెప్పవచ్చును- ధాత యనఁగా కర్మఫలములను కలుగఁజేయువాఁడు - అనిశంకరభాష్యము.

విశ్వతోముఖః ధాతా=నాలుగుముఖములుగల బ్రహ్మ- అని రామానుజభాష్యము.

మృత్యు స్సర్వహర శ్చాహ ముద్భవశ్చ భవిష్యతామ్।
కీర్తి శ్శ్రీ ర్వాక్చ నారీణాం స్మృతి ర్మేధా ధృతిః క్షమా౩౪

సర్వహారః మృత్యుశ్చ అహమ్=అన్నిటినిహరించెడి మృత్యువును నేను- భవిష్యతామ్ ఉద్భవశ్చ అహమ్=కాఁగలవానియొక్క ఉద్భవంబును నేను- నారీణాం కీర్తిః శ్రీః వాక్ స్మృతిః మేధా ధృతిః క్షమాచ అహమ్=స్త్రీలయొక్క కీర్తియును సంపదయును వాక్కును స్మృతి (జ్ఞాపకశక్తి) యును బుద్ధియును ధైర్యమును ఓరిమియును నేనె.

మృత్యువు రెండువిధములు. ధనమును పోఁగొట్టునదియు ప్రాణమును పోఁగొట్టునదియునని. అందు రెండవది సర్వహారము. ప్రళయ కాలమున నన్నిటిని హరించువాఁడుగాన పరమేశ్వరుఁడే సర్వహార మృత్యువు- ఉద్భవమనఁగా మేలు. కాఁగలవారనఁగా మేలును పొందఁగలవారు. అనిశంకరభాష్యము.

సర్వహారమనఁగా అన్నిటిప్రాణములను హరించెడిది-పుట్టం గలవానికి ఉద్భవమను పేరుగలకర్మమును నేనె- స్త్రీలలో శ్రీని నేను, కీర్తిని నేను, అనియిట్లు ప్రత్యేకమన్వయము. అనిరామానుజభాష్యము (శ్రీయనఁగా లక్ష్మి. మిగిలినవియును భగవంతునియసాధారణశక్తులు. అనితాత్పర్యచంద్రిక)

బృహత్సామ తథా సామ్నాం గాయత్రీఛన్దసా మహమ్।
మాసానాం మార్గశీర్షోఽహ మృతూనాం కుసుమాకరః॥

తథా సామ్నాం బృహత్సామ అహమ్=సామములలో బృహత్సామము నేనె- ఛన్దసాం గాయత్రీ అహమ్=ఛందస్సులలో గాయత్రి

ని నేను- మాసానామ్ మార్గశీర్షః అహమ్=మాసములలో మార్గశీర్షము నేను- ఋతూనాం కుసుమాకరః అహమ్=ఋతువులలో వసంతఋతువు నేను-

గాయత్రి మొదలగు ఛందస్సులతోఁ గూడిన ఋక్కులలో గాయత్రీచ్ఛందస్సుగలఋక్కును నేను- అనిశంకరభాష్యము.

ద్యూతం ఛలయతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహమ్।
జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి సత్త్వం సత్త్వవతా మహమ్॥

ఛలయతాం ద్యూతమ్ అస్మి=మోసపుచ్చువారియొక్క జూదము అగుచున్నాను- తేజస్వినాం తేజః అహమ్=గొప్పప్రభావముకలవారియొక్క తేజస్సును నేను- (జేతౄణామ్) జయః అస్మి=(జయించువారలయొక్క) జయము అగుచున్నాను- (వ్యవసాయినామ్) వ్యవసాయః అస్మి=(పూనికగలవారలయొక్క) పూనిక అగుచున్నాను- (సత్త్వవతాం) సత్త్వమ్ అహమ్=(సాత్త్వికులయొక్క) సత్త్వము నేను.

సత్త్వమనఁగా గొప్పమనస్సుకలిగియుండుట- అని రామానుజభాష్యము.

వృష్ణీనాం వాసుదేవోఽస్మి పాణ్డవానాం ధనఞ్జయః।
మునీనా మప్యహం వ్యాసః కవీనా ముశనాకవిః॥ ౩౭॥

వృష్ణీనాం వాసుదేవః అస్మి=యాదవులలో శ్రీకృష్ణుఁడను అగుచున్నాను- పాణ్డవానాం ధనఞ్జయః (అస్మి)=పాండవులలో అర్జునుఁడను (అగుచున్నాను)- మునీనామపి వ్యాసః అహమ్=మునులలోఁగూడ వ్యాసుఁడను నేను-కవీనామ్ ఉశనా కవిః (అహమ్)=కవులలో శుక్రుఁడనెడి కవిని (నేను).

మునులనఁగా మననముచేయువారు- అనఁగా నన్ని పదార్థముల జ్ఞానముకలవారు- కవులనఁగా సూక్ష్మములనెఱింగినవారు- అనిశంకరభాష్యము.

వసుదేవునికొడుకగుటయె విభూతి- మునులనఁగా మననముచేత పదార్థములతత్త్వము నెఱింగినవారు- కవులనఁగా పండితులు- అని రామానుజభాష్యము.

అంతటికిని ఆచ్ఛాదించువాఁడగుటనును అంతటనుండుటనను వాసుదేవుఁడు- (వి) అన్నిటికంటెవిశేషించినవాఁడును, (అ) అంతటనును (కః) ఆతఁడెగాననును, వ్యాసుఁ డనఁబడుచున్నాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

దణ్డో దమయతా మస్మి నీతి రస్మి జిగీషతామ్।
మౌనం చైవాస్మి గుహ్యానాం జ్ఞానం జ్ఞానవతా మహమ్॥

దమయతాం దణ్డః అస్మి=శిక్షించువారియొక్క శిక్షను అగుచున్నాను- జిగీషతాం నీతిః అస్మి=జయింపఁగోరువారియొక్క రాజనీతిని అగుచున్నాను- గుహ్యానాం మౌనం చైవ అస్మి=గోప్యమయినవానిలో మౌనమునును అగుచున్నాను- జ్ఞానవతామ్ జ్ఞానమ్ అహమ్=జ్ఞానముకలవారి జ్ఞానము నేను.

గుహ్యముల గోపనములలో మౌనమును అగుచున్నాను- అని రామానుజభాష్యము-

యచ్చాపిసర్వభూతానాం బీజం తదహ మర్జున।
నతదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమ్॥ ౩౯॥

(హే) అర్జున! = (ఓ) యర్జునుఁడా!, యత్ సర్వభూతానాం బీజమ్=ఏది అన్నిభూతములకును బీజమో, తచ్చాపి అహమ్=అదియునుకూడ నేను- యత్ మయా వినా స్యాత్=ఏది నన్ను విడిచియుండునో, తత్ చరాచరం భూతం నాస్తి=అట్టి జంగమస్థావరరూపమైన భూతము లేదు-

బీజమనఁగా మొలచుటకు కారణమైనది- సమస్తమును మదాత్మకమె (వాగ్రూపమైనదె)- అనిశంకరభాష్యము.

సమస్తవస్తువులును అన్నియవస్థలయందును నేను ఆత్మగాఁగలవియె- దీనిచేత, వెనుకఁజెప్పినయన్నివిభూతులకును నేను ఆత్మనగుటను నేనె అవిగాఁజెప్పఁబడినవనుట- అనిరామానుజభాష్యము.

నాన్తోఽస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరంతప।
ఏష తూద్దేశతః ప్రోక్తో విభూతే ర్విస్తరో మయా॥ ౪౦॥

(హే) పరంతప! = (ఓ) శత్రువులనుతపింపఁజేయువాఁడా!, మమ దివ్యానాం విభూతీనామ్=నాయొక్క దివ్యములైన విభూతులకు, అన్తః

నాస్తి =అంతము లేదు- ఏషః విభూతేః విస్తరస్తు= ఈ విభూతియొక్క విస్తరమో, మయా ఉద్దేశతః ప్రోక్తః= నాచేత ఏకదేశముగా చెప్పఁబడినది.

ఉద్దేశతః=సంక్షేపముగా- అని రామానుజభాష్యము.

యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా।
తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసంభవమ్॥౪౧॥

విభూతిమత్ శ్రీమత్ ఊర్జితమేవ వా=విభూతికలదియైనను శోభకలదియైనను బలముకలదియైనను, యద్యత్ సత్త్వమ్ (అస్తి) =ఏయే వస్తుసమూహము (కలదో), తత్తత్ = దానిదానిని, మమ తేజోంశసంభవమేవ త్వమ్ అవగచ్ఛ =నాయొక్క తేజస్సుయొక్క యంశమువలనఁగలిగినదానిగానె నీవు తెలిసికొనుము.

ఊర్జితమనఁగా ఉత్సాహముతోఁగూడినది- ఈశ్వరునియొక్క తేజోంశమనఁగా నేకదేశము- అని శంకరభాష్యము

విభూతికలదయనఁగా ఏలఁబడునవికలది- శ్రీమత్తనఁగా కాంతికలదైనను ధనధాన్యసమృద్ధి కలదియైనను- ఊర్జితమనఁగా శుభకార్యారంభములయందు ప్రయత్నముకలది- తేజస్సనఁగా ఇతరులమతిక్రమించెడి సామర్థ్యము- నానియమనశక్తియొక్క ఏకదేశమువలనఁకలిగినదానిగాఁ దెలిసికొనుము. అని రామానుజభాష్యము.

విష్ణువు మొదలగునవిశ్వరూపములే- మిగిలినవి తేజస్సుతోఁగూడినవి- అని మధ్వభాష్యము-

అథవా బహునైతేన కింజ్ఞాతేన తవార్జున।
విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్॥౪౨॥

(హే)అర్జున! = (ఓ)యర్జునుఁడా!, అథవా = లేక, జ్ఞాతేన బహునా ఏతేన= తెలియఁబడిన విస్తారమైన దీనిచేతను, తవ కిమ్ (స్యాత్)=నీ కేమి (కలుగును)- అహమ్ ఇదం కృత్స్నం జగత్ = నేను ఈ సమస్తమైన జగత్తును, ఏకాంశేన విష్టభ్య స్థితః= ఒక్కభాగముచేతను నిలుపఁబెట్టి ఉన్నాను-

ఎంతదెలిసినను తెలియవలసినది శేషించియేయుండెడి దీనివలన నేమిప్రయోజనమున్నది? - ఏకాంశమనఁగా ఒక్కయవయవము- అగ్ని

భూతములును ఈశ్వరునికి పాదమని (పురు॥ సూ॥ 3) మంత్రములోఁ జెప్పఁబడియున్నదిగదా- అని శంకరభాష్యము-

కిం జ్ఞాతేన అని పాఠము- చేతనాచేతనరూపమైన యీజగత్తంతయు స్వరూపము సిద్ధించుటయందును ఉనికియందును ప్రవర్తించుటయందును నాసంకల్పమునతిక్రమింపకుండునట్లు, నా మహిమలోని యతిస్వల్పభాగముచేత దానినంతయును నిలువఁబెట్టియున్నాను. అని రామానుజభాష్యము-

ఏమికలుగుననుట, చెప్పఁబోవునది ప్రధానమని తెలియఁజేయుటకుఁగాని, చెప్పఁబడినదంతయును నిష్ఫలమని తెలియఁజేయుటకుగాదు- నిష్ఫలమేయయినయెడను చెప్పఁబడకయేపోవును- అని మధ్వభాష్యము-

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీ కృష్ణార్జునసంవాదే విభూతియోగో నామ దశమోఽధ్యాయః-

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీ కృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో విభూతియోగప్రతిపాదకంబగు పదవయధ్యాయము.

విభూతివిస్తరయోగో నామ (విభూతివిస్తరయోగమును బ్రతిపాదించెడి) అని పాఠాంతరము-

ఏకాదశోఽధ్యాయము.

అర్జున ఉవాచ.

మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్య మధ్యాత్మసంజ్ఞితమ్।
యత్త్వయోక్తం వచ స్తేన మోహోఽయం విగతో మమ॥

మదనుగ్రహాయ=నన్ననుగ్రహించుటకొఱకు, త్వయా పరమం గుహ్యమ్ అధ్యాత్మసంజ్ఞితమ్ యద్వచః ఉక్తమ్=నీచేతను గొప్పదియును రహస్యమైనదియును అధ్యాత్మమను పేరుకలదియునగు ఏ వాక్యము చెప్పఁబడినదో, తేన మమ అయం మోహః విగతః=దానిచేత నాయొక్క ఈ మోహము పోయినది.

అధ్యాత్మమనఁగా ఇదియాత్మ,ఇదియాత్మకాదు అనియేర్పఱుచునది- మోహమనఁగా అవివేకబుద్ధి- అనిశంకరభాష్యము.

అధ్యాత్మమనఁగా ఆత్మవిషయమునఁజెప్పఁబడినది- అది న త్వేవాహం జాతు నాసమ్(౨అ॥౧౨శ్లో) అనునది మొదలు తస్మాద్యోగీభవార్జున (౬అ॥౪౬శ్లో) అనువఱకును జెప్పఁబడినది-మోహమనఁగా దేహాత్మాభిమానము- అనిరామానుజభాష్యము.

ఎట్లువినినయెడల ధ్యానముచేయుట శక్యమగునో, అట్లు స్వరూపస్థితి ఈయధ్యాయముచేత చెప్పఁబడును- అనిమధ్వభాష్యము.

భవాప్యయౌ హి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తరశో మయా।
త్వత్తః కమలపత్త్రాక్ష మాహాత్మ్య మపి చావ్యయమ్॥౨॥

(హే)కమలపత్త్రాక్ష!=(ఓ)పుండరీకాక్షుఁడా!, భూతానాం భవాప్యయౌ=భూతములయొక్క పుట్టుకయునుప్రళయంబును,త్వత్తః మయా విస్తరశః శ్రుతౌ=నీవలన నాచేత విస్తరముగా వినఁబడినవి- అవ్యయం మాహాత్మ్యమపిచ శ్రుతమ్=క్షయింపని మాహాత్మ్యము గూడ వినఁబడినది.

ఏడవయధ్యాయము మొదలుపదవయధ్యాయముసమాప్తివఱకును అన్నిభూతములకును (త్వత్తః భవాప్యయౌ) నీవలననే గలిగెడియుత్పత్తిప్రళయములు నాచేత వినఁబడినవి. మాహాత్మ్యమనఁగా చేతనాచేతనములన్నిటికిని శేషియగుటయు కల్యాణగుణములచే నన్నిటికంటె

గొప్పవాఁడగుటయు అన్నిటిప్రవృత్తులను ప్రవర్తింపఁజేయువాఁడగుటయు మొదలగునది- అని రామానుజభాష్యము.

ఏవ మేత ద్యథాత్థ త్వ మాత్మానం పరమేశ్వర।
ద్రష్టు మిచ్ఛామి తే రూప మైశ్వరం పురుషోత్తమ ॥3॥

(హే) పరమేశ్వర!=(ఓ) పరమేశ్వరుఁడా!, ఏతత్ ఏవమ్=ఇది ఇట్లు- త్వమ్ ఆత్మానం యథా ఆత్థ=నీవు ఆత్మనుగూర్చి ఏప్రకారముగా చెప్పితివో- (హే) పురుషోత్తమ! = (ఓ) పురుషోత్తముఁడా!, తే ఐశ్వరం రూపమ్ ద్రష్టుమ్ ఇచ్ఛామి=నీయొక్క ఈశ్వర సంబంధియైన రూపమును చూడఁగను కోరుచున్నాను.

ఐశ్వరరూపమనఁగా జ్ఞానైశ్వర్యబలశక్తివీర్యతేజస్సులతోఁగూడిన విష్ణుసంబంధియగు రూపము- అని శంకరభాష్యము. ఐశ్వర్యమనఁగా ఈశ్వరునికి అసాధారణమైనది-అని రామానుజభాష్యము.

మన్యసే యది తచ్ఛక్యం మయా ద్రష్టు మితిప్రభో।
యోగేశ్వర తతో మే త్వం దర్శయాత్మాన మవ్యయమ్॥

(హే) ప్రభో!-(ఓ) ప్రభువా!, (హే) యోగేశ్వర!=(ఓ) యోగేశ్వరుఁడా!, తత్ మయా ద్రష్టుం శక్యమ్=అది నాచేత చూడ శక్యమైనది, (ఇతి) మన్యసే యది=(అని) తలంతువేని, తతః=అట్లైనచో, త్వమ్ అవ్యయమ్ ఆత్మానం మే దర్శయ=నీవు వికారములులేని ఆత్మను నాకు చూపుము.

యోగులయోగమునకు ఈశ్వరుఁడైనవాఁడు- ఎందువలన నేను మిక్కిలి కోరుచున్నానో, (తతః) అందువలన- అని శంకరభాష్యము.

యోగమనఁగా జ్ఞానము మొదలగు కల్యాణగుణములసంబంధము- దానితోఁగూడినయీశ్వరుఁడు- అవ్యయమ్ అనునది క్రియావిశేషణము- నిన్ను సంపూర్ణముగాఁజూపుమనుట- అని రామానుజభాష్యము ప్రభువనఁగా సమర్థుఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

పశ్య మే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః।
నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీనిచ ॥5॥

(హే) పార్థ!=(ఓ) అర్జునుఁడా!, శతశః అథ సహస్రశః=నూ

ములకొలదియు ఇంక వేలకొలదియు, నానావిధాని నానావర్ణాకృతీని దివ్యాని=అనేకవిధములైనవియు అనేకవిధములగు రంగులును ఆకారములును కలిగియు అప్రాకృతములైనవియునగు, మే రూపాణి పశ్య=నా రూపములను చూడుము.

పశ్యాదిత్యాన్ వసూన్ రుద్రానశ్వినౌ మరుతస్తథా।
బహూన్యదృష్టపూర్వాణి పశ్యాశ్చర్యాణి భారత॥౬॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, ఆదిత్యాన్ వసూన్ రుద్రాన్ అశ్వినౌ తథా మరుతః పశ్య=పన్నిద్దఱు సూర్యులను ఎనమండ్రు వసువులను పదునొకరు రుద్రులను ఇద్దఱు అశ్వినీదేవతలను ఆఱెట్ల పదుగురు మరుత్తులను చూడుము- అదృష్టపూర్వాణి ఆశ్చర్యాణి బహూని పశ్య=పూర్వము చూడఁబడనివియును ఆశ్చర్యములైనవియునగు పెక్కిటిని చూడుము- నారూపమందు చూడుమనెను.

ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరమ్।
మమ దేహే గుడాకేశ యచ్చాన్యద్ద్రష్టుమిచ్ఛసి॥౭॥

(హే) గుడాకేశ!=(ఓ) అర్జునుఁడా!, సచరాచరం కృత్స్నం జగత్=జంగమస్థావరములతోఁ గూడిన సమస్తమైనజగత్తును, యత్ అన్యత్ ద్రష్టుమ్ ఇచ్ఛసి (తత్) చ=ఏ మఱియొకదానిని చూడఁగోరుచున్నావో దానిని, ఇహ మమ దేహే ఏకస్థమ్ అద్య పశ్య=ఇచ్చట నా శరీరమందు ఒకచోటనున్నదానిగా ఇప్పుడు చూడుము. [అనునది- అనిశంకరభాష్యము.
చూడఁగోరునది మనము జయింతుమో, వారు జయింతురో (౨అ।౧౬శ్లో)

న తు మాం శక్యసే ద్రష్టుమనేనైవ స్వచక్షుషా।
దివ్యం దదామి తే చక్షుః పశ్య మే యోగమైశ్వరమ్॥౮॥

అనేన స్వచక్షుషైవ తు మాం ద్రష్టుం న శక్యసే=ఈనీ చక్షుస్సుచేతనే నన్ను చూడఁజాలవు- దివ్యం చక్షుః తే దదామి=అప్రాకృతమైన చక్షుస్సును నీకు ఇచ్చెదను- మే ఐశ్వరం యోగం పశ్య=నాయొక్క ఈశ్వరసంబంధియగు యోగమును చూడుము.

యోగమును అనఁగా యోగశక్తియొక్క అతిశయమును. అనిశంక

రభాష్యము.

యోగమనఁగా జ్ఞానము మొదలగువానియొక్క సంబంధము- అని రామానుజభాష్యము.

సంజయ ఉవాచ.

ఏవ ముక్త్వా తతో రాజన్ మహాయోగేశ్వరో హరిః।
దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూప మైశ్వరమ్॥౯॥

(హే)రాజన్=(ఓ)రాజైనధృతరాష్ట్రుఁడా!,మహాయోగేశ్వరః హరిః=మహాయోగేశ్వరుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు,ఏవమ్ ఉక్త్వా=ఇట్లు పలికి, తతః=అటుపైని,ఐశ్వరం పరమం రూపమ్=ఈశ్వరసంబంధియగు గొప్పరూపమును,పార్థాయ దర్శయామాస=అర్జునునికి అది చూపించెను-

గొప్పవాఁడును యోగేశ్వరుఁడునుగాన మహాయోగేశ్వరుఁడు- హరియనఁగా నారాయణుఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

గొప్ప యాశ్చర్యయోగములకు ఈశ్వరుఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞాదిభాగములన్నిటిని హరించువాఁడుగాన హరియనఁబడుచున్నాఁడు. అనిమధ్వభాష్యము.

అనేకవక్త్రనయన మనేకాద్భుతదర్శనమ్।
అనేకదివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్॥౧౦॥
దివ్యమాల్యామ్బరధరం దివ్యగన్ధానులేపనమ్।
సర్వాశ్చర్యమయం దేవ మనన్తం విశ్వతోముఖమ్॥౧౧॥

అనేకవక్త్రనయనమ్=అనేకములగుముఖములును నేత్రములునుకలదియును,అనేకాద్భుతదర్శనమ్=అనేకములును అద్భుతములునగుదర్శనములుకలవియును, అనేకదివ్యాభరణమ్ = అనేకములును దివ్యములునగు ఆభరణములుకలదియును, దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్=దివ్యములును అనేకములును ఎత్తఁబడినవియునగు ఆయుధములుకలదియును, దివ్యమాల్యామ్బరధరమ్=దివ్యములైనమాలికలను వస్త్రములను ధరించినదియును, దివ్యగన్ధానులేపనమ్=దివ్యమైన మైపూఁతకలదియును, సర్వాశ్చర్యమయమ్=అన్ని ఆశ్చర్యములతో నిండియున్నదియును,దేవమ్=ప్రకాశించునదియును, అనన్తమ్=అంతములేనిదియును, విశ్వతోముఖమ్=అంతట

ముఖములుకలదియునగు, (రూపం దర్శయామాస=రూపమును చూపెను.) (అనిశంకరభాష్యము.

ఇట్టిరూపమునుఅర్జునుఁడుచూచెను అనియైననన్వయింపవచ్చును- అనంతమనఁగా మూఁడుకాలములయందునుండునదియుపరిమాణము లేనిదియును. అనిరామానుజభాష్యము. (భాష్యము:

సర్వాశ్చర్యమయమనఁగా సర్వాశ్చర్యాత్మకమైనది. అనిమధ్వ

దివి సూర్యసహస్రస్య భవే ద్యుగప దుత్థితా,

యది భా స్సదృశీ సా స్యా ద్భాస స్తస్య మహాత్మనః॥౧౨.

దివి యుగపత్ ఉత్థితా సూర్యసహస్రస్య భాః స్యాద్యది=ఆకాశమునందు ఒక్కపర్యాయము బయలుదేరినదగు వేయిసూర్యుల కాంతి కలుగునేని, సా తస్య మహాత్మనః భాసః సదృశీ స్యాత్=అది ఆ విశ్వరూపముయొక్క కాంతికి సాటి అగును. (ము

సహస్రశబ్దము అంతములేనిఅని తెలియఁజేయును-అనిమధ్వభాష్య

తత్రైకస్థం జగ త్కృత్స్నం ప్రవిభక్త మనేకధా,

అపశ్య ద్దేవదేవస్య శరీరే పాణ్డవ స్తదా॥౧౩॥

దేవదేవస్య తత్ర శరీరే ఏకస్థమ్=భగవంతునియొక్క ఆ శరీరమునందు ఒక్కచోటనున్నదియును, అనేకధా ప్రవిభక్తమ్=అనేకవిధములుగా (దేవతలుతిర్యక్కులుమనుష్యులుమొదలుగాఁగలవిగా) విభజింపఁబడినదియునగు, కృత్స్నం జగత్=సమస్తమైన జగత్తునును, తదా పాణ్డవః అపశ్యత్=అప్పుడు అర్జునుఁడు చూచెను.

తత స్స విస్మయావిష్టో హృష్టరోమా ధనఞ్జయః,

ప్రణమ్య శిరసా దేవం కృతాఞ్జలి రభాషత॥౧౪॥

విస్మయావిష్టః హృష్టరోమా సః ధనఞ్జయః=ఆశ్చర్యపడినవాఁడును గగురుపాడినవెండ్రుకలుగలవాఁడునగు ఆ యర్జునుఁడు, దేవం శిరసా ప్రణమ్య=భగవంతుని శిరస్సుచేత నమస్కరించి, కృతాఞ్జలిః అభాషత=చేతులుజోడించినవాఁడై పలికెను.

అర్జునఉవాచ-

పశ్యామిదేవాంస్తవదేవదేహే, సర్వాంస్తథాభూతవిశేషసంఘాన్,

బ్రహ్మాణమీశంకమలాసనస్థ, మృషీంశ్చసర్వానురగాంశ్చదివ్యాన్॥

(హే)దేవ!=(ఓ)దేవా!, సర్వాన్ దేవాన్=అందఱు దేవతలనున్ను, తథా భూతవిశేషసంఘాన్=అట్లే ప్రాణివిశేషములసంఘములనున్ను, బ్రహ్మాణమ్=బ్రహ్మనున్ను, కమలాసనస్థమ్ ఈశమ్=బ్రహ్మయందుండెడి రుద్రునిని, సర్వాన్ ఋషీంశ్చ=అందఱు ఋషులనున్ను, దివ్యాన్ ఉరగాన్=దివ్యులైన నాగేంద్రులనున్ను, తవ దేహే పశ్యామి=నీ శరీరమునందు చూచుచున్నాను.

ఈశం కమలాసనస్థం బ్రహ్మాణమ్-ప్రజలకధిపతియును భూమియనెడిపద్మమునకుమధ్యమైన మేరుపర్వతమనెడి యాసనముననున్నవాఁడునునగు బ్రహ్మను- అనిశంకరభాష్యము.

అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం, పశ్యామిత్వాసర్వతోనన్తరూపమ్।
నాన్తంనమధ్యంనపునస్తవాదిం, పశ్యామివిశ్వేశ్వరవిశ్వరూప॥౧౬॥

అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రమ్ అనన్తరూపమ్ త్వా=అనేకములగు భుజములునుకడుపులునుముఖములును నేత్రములునుగలవాఁడవును అనంతములైనరూపములుకలవాఁడవునగు నిన్ను, సర్వతః పశ్యామి=అంతటను చూచుచున్నాను- విశ్వేశ్వర! విశ్వరూప!-అన్నిటికినధిపతియైనవాఁడా! అన్నియును రూపములుగాఁగలవాఁడా! తవ అన్తం నపశ్యామి=నీ అంతమును చూడకున్నాను- మధ్యం న(పశ్యామి)=మధ్యమును చూడకున్నాను- ఆదిం నపునః(పశ్యామి)-మొదలును చూడకున్నాను-

అనేక, విశ్వ, అనునవి అనంతములగుటను తెలియఁజేయును- ఒక్కచోటనీతనిరూపములుఅనంతములు గాననంతరూపుఁడు- మఱియొక్కచోటపరిమాణములేనివాఁడు- భగవంతుఁడుఅచింత్యశక్తి గాన నిట్లుసందర్శించును- విశ్వరూపుఁడనఁగా సంపూర్ణమైనరూపము గలవాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము-

కిరీటినంగదినంచక్రిణంచ, తేజోరాశింసర్వతోదీప్తిమన్తమ్।
పశ్యామిత్వాందుర్నిరీక్షంసమన్తాద్దీప్తానలార్కద్యుతిమప్రమేయమ్॥

తేజోరాశిం సర్వతోదీప్తిమన్తమ్=తేజఃపుంజమైనవాఁడవును అం

తటనుబ్రకాశముగలవాఁడవును, సమన్తాత్ దుర్నిరీక్ష్యమ్=అంతట నుజూడశక్యముకానివాఁడవును, దీప్తానలార్కద్యుతిమ్ అప్రమేయమ్ త్వామ్=ప్రకాశించుచున్న యగ్నిసూర్యులవంటికాంతిగలవాఁడవును తెలియశక్యముకానివాఁడవునగు నిన్ను, కిరీటినం గదినం చక్రిణంచ పశ్యామి=కిరీటముగలవానిగానును గదగలవానిగానును చక్రముగలవానిగానును చూచుచున్నాను-

అనలార్కద్యుతిమ్‌అనుటను మిత్తమైనకాంతిగలవాఁడనుభ్రాంతి పుట్టునని అప్రమేయమ్ (పరిమితిలేని) అనిచెప్పఁబడినది- అనిమధ్వభాష్యము-

త్వమక్షరంపరమంవేదితవ్యం, త్వమస్యవిశ్వస్యపరంనిధానం।
త్వమవ్యయశ్శాశ్వతధర్మగోప్తా, సనాతనస్త్వంపురుషోమతోమే॥

వేదితవ్యం పరమమ్ అక్షరం త్వమ్=తెలియవలసిన గొప్ప అక్షరము (పరబ్రహ్మము) నీవు- అస్య విశ్వస్య పరం నిధానం త్వమ్=ఈ జగత్తునకు గొప్ప ఆధారము నీవు- త్వమ్ అవ్యయః=నీవు వికారములేనివాఁడవు- (త్వమ్) శాశ్వతధర్మగోప్తా=(నీవు)నిత్యమైనధర్మమును(వేదములోఁజెప్పఁబడినదానిని)కాపాడువాఁడవు- త్వం సనాతనః పురుషః మే మతః=నీవు పురాణుఁడవైన పురుషుఁడవుగా నాకు ఇష్టమైనవాఁడవు-

అనాదిమధ్యాన్తమనన్తవీర్య,మనన్తబాహుంశశిసూర్యనేత్రమ్।
పశ్యామిత్వాదీప్తహుతాశవక్త్రం, స్వతేజసావిశ్వమిదంతపన్తమ్॥౧౯

అనాదిమధ్యాన్తమ్=ఆదియునుమధ్యంబునుఅంతంబునులేనివాఁడవును, అనన్తవీర్యమ్=అంతములేనిపరాక్రమముగలవాఁడవును,అనన్తబాహుమ్=అనంతములైనభుజములుగలవాఁడవును,శశిసూర్యనేత్రమ్=చంద్రుఁడునుసూర్యుఁడును నేత్రములుగాఁగలవాఁడవును, దీప్తహుతాశవక్త్రమ్=జ్వలించినయగ్నిహోత్రునివంటిముఖముగలవాఁడవును, స్వతేజసా ఇదం విశ్వం తపన్తమ్=తనతేజస్సుచేత ఈ లోకమును తపింపఁజేయువాఁడవునగు, త్వా పశ్యామి=నిన్ను చూచుచున్నాను-

వీర్యశబ్దము,జ్ఞానముబలముఐశ్వర్యము శక్తితేజస్సు అనెడిగుణము

లంగూడఁజూపును- భుజములనంతములనుట పాదములు ముఖములు మొదలగునవిగూడననంతములనిచూపును-చంద్రునివలెప్రసాదముకలవి (చల్లనివి)యును సూర్యునివలెఁదపింపజేయునవియునగు నేత్రములుకల వాఁడు-

తన్ను నమస్కరించెడిదేవతలు మొదలగువారలంగూర్చిప్రసాదము-వారికివిరోధులగునసురులు మొదలగువారలంగూర్చిప్రతాపము- తేజస్సనఁ గావరులనుతిరస్కరించెడిసామర్థ్యము- గొప్పదియు నొక్కటియు నగు మొలమీదను అనేకములగుఉదరములు(కడుపులు)ను, క్రిందను అనేకములగుపాదములును, వానిలోనొక్కొక్కముఖమునకు రెండేసినేత్రములునుండుటను గాన నీచెప్పినదిసరిగా నేయున్నది- అని రామానుజభాష్యము-

ద్యావాపృథివ్యోరిదమన్తరంహి, వ్యాప్తంత్వయైకేనదిశశ్చసర్వాః।
దృష్ట్వాద్భుతంరూపముగ్రంతవేదం, లోకత్రయంప్రవ్యథితంమహాత్మన్॥

ద్యావాపృథివ్యోః ఇదమ్ అన్తరమ్=ఆకాశముయొక్కయునుభూమియొక్కయును ఈ మధ్యము,ఏకేన త్వయా వ్యాప్తంహి=ఒక్కఁడవైన నీచేత వ్యాపింపఁబడినదిగదా- సర్వాః దిశశ్చ(వ్యాప్తాః)= అన్ని దిక్కులును వ్యాపింపఁబడినవి- (హే)మహాత్మన్!=(ఓ)మహాత్మా, అద్భుతమ్ ఉగ్రం తవ ఇదం రూపం దృష్ట్వా=అద్భుతమైనదియును భయంకరమైనదియునగు నీ ఈ రూపమును చూచి, లోకత్రయం ప్రవ్యథితమ్=లోకత్రయంబును(మూఁడులోకములును) బెదరినవి.

మహాత్మయనఁగా క్షుద్రముకానిస్వభావముకలవాఁడు- ప్రవ్యథితమనఁగాకదలినదనియుఁ జెప్పవచ్చును- అనిశంకరభాష్యము-

ద్యుశబ్దంబును పృథివీశబ్దంబును వరుసగా మీఁదిలోకంబులనుసు క్రిందిలోకంబులనుసుజూపును-ఆరెంటియొక్క అంతరమనఁగా నీలోకముల న్నియునుండెడియవకాశము- లోకత్రయమనఁగాయుద్ధమును చూచుటకువచ్చిన బ్రహ్మాదిదేవతలు మొదలగువారిలోఁబ్రతికూలులును అనుకూలులును మధ్యస్థులును- వీరలయందఱకును విశ్వరూపముచూడఁదగినదివ్యదృష్టినిభగవంతుఁడిచ్చెననియెఱుంగునది-మహాత్మయనఁగాప

రిచ్ఛేదింపశక్యముగాని మన్త్రోవృత్తిగలవాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

అమీహిత్వాంసురసంఘావిశన్తి, కేచిద్భీతాఃప్రాఞ్జలయోగృణన్తి।
స్వస్తీత్యుక్త్వామహర్షిసిద్ధసంఘాః,స్తువన్తిత్వాంస్తుతిభిఃపుష్కలాభిః॥

అమీ సురసంఘాః త్వాం విశన్తిహి=ఈ దేవతాసమూహములు నిన్నుఁ జొచ్చుచున్నవిగదా-కేచిత్ భీతాః ప్రాఞ్జలయః(సన్తః)గృణన్తి=కొందఱు బెదరినవారై చేతులుజోడించినవారు(అగుచు)స్తోత్రముచేయుచున్నారు- మహర్షిసిద్ధసంఘాః స్వస్తి ఇతి ఉక్త్వా=మహర్షులయుసిద్ధులయుసమూహములు మేలు(జగత్తునకగుఁగాత) అని పలికి, పుష్కలాభిః స్తుతిభిః త్వాం స్తువన్తి=సంపూర్ణములగు స్తుతులచేత నిన్ను స్తోత్రముచేయుచున్నారు-

మనముజయింతుమో, మనలనువారుజయింతురో, యనెడి(౨అ॥ ౬శ్లో) యర్జునునిసంశయమునుదీర్చుటకై పాండవులకుజయముకలుగుటనిశ్చితమని భగవంతుఁడుచూపఁగాదానిఁజూచియర్జునుఁడుచెప్పుచున్నాఁడు- దేవతాసమూహములనఁగా భూభారమును తీర్చుటకై భీష్ముఁడుమొదలగువారుగానవతరించినవసువులు మొదలగువారు,నిన్నుచొచ్చునట్లు కనఁబడుచున్నారు- మరగెత్తుటకును శక్తిలేనివారుచేతులుజోడించినిన్నుస్తుతింపుచున్నారు- ఉత్పాతము(అశుభనిమిత్తము)లనుచూచి మహర్షులును సిద్ధులును జగత్తునకు మేలు గలుగుఁగాత అనుచున్నారు-అనిశంకరభాష్యము-

గొప్పదేవతలందఱును నిన్ను విశ్వమునకు ఆశ్రయుఁడైనవానిగాఁజూచి సంతోషించినమనస్సుగలవారై నీదగ్గరకుచేరుచున్నారు- మఱికొందఱునీయుగ్రరూపమునుచూచి బెదరినవారై చేతులుజోడించికొని స్తుతింపుచున్నారు- పుష్కలములనఁగా భగవంతునికిఁదగినవి- అనిరామానుజభాష్యము-

భగవంతునిరూపముచూచువారికెల్ల తప్పక భయమునుగలుగఁజేయునదిగాదు- నారదునికి భయముకలుగలేదు- కొందఱకుమాత్రముభయమునుకలుగఁజేయును- ఆరూపమును అందఱునుచూడలేరు- చూడక

పోయినను రూపమును ఊహించికొని బెదరిన వారిఁ జూచునట్లు కనఁబడెను-అని మధ్వభాష్యము-

రుద్రాదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా, విశ్వేఽశ్వినౌ మరుతశ్చోష్మపాశ్చ
గన్ధర్వయక్షాసురసిద్ధసఙ్ఘా, వీక్షన్తే త్వాం విస్మితాశ్చైవ సర్వే ॥ ౨౨

రుద్రాదిత్యాః వసవః = పదునొకరుద్రులును పన్నిద్దఱు ఆదిత్యులును ఎనమండ్రు వసువులును, సాధ్యాః యే (తే) చ = సాధ్యులెవ్వరో వారును, విశ్వే అశ్వినౌ మరుతశ్చ = విశ్వదేవులును అశ్వినీదేవతలును పదునేడుమరుత్తులును, ఊష్మపాశ్చ = పితృదేవతలును, గన్ధర్వయక్షాసురసిద్ధసఙ్ఘాః = హాహాహూహూప్రముఖగంధర్వులయు కుబేరుఁడు మొదలగు యక్షులయు విరోచనుఁడు మొదలగు నసురులయు కపిలుఁడు మొదలగు సిద్ధులయు సమూహములును, (ఏతే) సర్వే చైవ విస్మితాః (సన్తః) త్వాం వీక్షన్తే = (ఈ) అందఱును ఆశ్చర్యపడినవారు (అగుచు) నిన్ను చూచుచున్నారు-

రూపం మహత్తే బహువక్త్రనేత్రం, మహాబాహో బహుబాహూరుపాదమ్ ।
బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాలం, దృష్ట్వా లోకాః ప్రవ్యథితాస్తథాహమ్ ॥

(హే) మహాబాహో! = (ఓ) గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, బహువక్త్రనేత్రమ్ = అనేకములగు ముఖములును కన్నులును కలదియును, బహుబాహూరుపాదమ్ = అనేకములగు భుజములును తొడలును పాదములును కలదియును, బహూదరమ్ = అనేకములగు కడుపులుగలదియు, బహుదంష్ట్రాకరాలమ్ = అనేకములగు కోఱలచేత వికారముగలదియును, మహత్ తే రూపం దృష్ట్వా = గొప్పదియునగు నీ రూపమును చూచి, లోకాః ప్రవ్యథితాః = లోకులు బెదరిరి- అహం (చ) తథా = నేనును అట్లు-ప్రవ్యథితాః = భయముచేత చలించిరి-అని శంకరభాష్యము-

కరాళము అనఁగా మిక్కిలి భయంకరమైనయాకారము కలది- లోకులనఁగా వెనుక (౧౧అ|౨౦శ్లో) చెప్పఁబడిన ప్రతికూలానుకూలమధ్యస్థులు- అని రామానుజభాష్యము-

నభఃస్పృశం దీప్తమనేకవర్ణం, వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాలనేత్రమ్ ।
దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవ్యథితాన్తరాత్మా, ధృతిం న విన్దామి శమం చ విష్ణో ॥

(హే) విష్ణో! = (ఓ) విష్ణూ!, నభస్స్పృశం దీప్తమ్ అనేకవర్ణం వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాలనేత్రం త్వాం దృష్ట్వా = ఆకాశమును ముట్టుచున్నవాఁడవును ప్రకాశించినవాఁడవును అనేకములగు రంగులుగలవాఁడవును తెఱచిన నోరుగలవాఁడవును ప్రకాశముగలవై విశాలములైన నేత్రములుగలవాఁడవునగు నిన్ను చూచి, ప్రవ్యథితాన్తరాత్మా (సన్) ధృతిం శమం చ న విన్దామి = కదలిన మనస్సుగలవాఁడను (అగుచు) ధైర్యమును ఊఱటను పొందకున్నాను.

నభస్సనఁగా పరమపదము. ధృతి యనఁగా దేహము నిలుచుట. శమము అనఁగా నింద్రియముల యుపశాంతి. విష్ణో! = అన్నిటిని వ్యాపించినవాఁడా! అని రామానుజభాష్యము.

దంష్ట్రాకరాళాని చ తే ముఖాని, దృష్ట్వైవ కాలానలసన్నిభాని।
దిశో న జానే న లభే చ శర్మ, ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ॥౨౫॥

దంష్ట్రాకరాళాని కాలానలసన్నిభాని చ తే ముఖాని దృష్ట్వైవ = కోఱలచేత భయంకరములవియును ప్రళయకాలమందలి యగ్నితో సమానములవియును నగు నీ ముఖములను చూచియే, దిశః న జానే = దిక్కులను తెలియకున్నాను. శర్మ చ న లభే = సుఖమును పొందకున్నాను. (హే) దేవేశ! (హే) జగన్నివాస! ప్రసీద = (ఓ) దేవతలకధిపతియైనవాఁడా! (ఓ) జగత్తులకు నివాసమైనవాఁడా! అనుగ్రహింపుము.

అమీ చ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః, సర్వే సహైవావనిపాలసఙ్ఘైః।
భీష్మో ద్రోణః సూతపుత్రస్తథాఽసౌ, సహాస్మదీయైరపి యోధముఖ్యైః॥
వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశన్తి, దంష్ట్రాకరాళాని భయానకాని।
కేచిద్విలగ్నా దశనాన్తరేషు, సన్దృశ్యన్తే చూర్ణితైరుత్తమాఙ్గైః॥

అమీ సర్వే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః = ఈ అందఱు ధృతరాష్ట్రుని కొడుకులు (దుర్యోధనాదులు)ను, తథా భీష్మః ద్రోణః అసౌ సూతపుత్రః = అట్లే భీష్ముఁడును ద్రోణుఁడును ఈ సూతుని కొడుకు (కర్ణుఁడు)ను, సర్వైః అవనిపాలసఙ్ఘైః సహైవ = సమస్తమైన భూమిపాలకసమూహములతో కూడనే, అస్మదీయైః యోధముఖ్యైః అపి సహ = మావారలగు ప్రధానయోధుల (ధృష్టద్యుమ్నాదు)లతో కూడ

త్రైనవారి)తో కూడనను- దంష్ట్రాకరాళాని భయానకాని తే వక్త్రాణి=కోఱలచేవికారరూపములైనవియు భయమును కలుగఁజేయునవియునగు నీ ముఖములను, త్వరమాణాః విశన్తి=త్వరపడుచున్నవారై చొచ్చుచున్నారు- కేచిత్ దశనాన్తరేషు విలగ్నాః= కొందఱు పండ్లసందులయందు చిక్కుకొనినవారై, చూర్ణితైః ఉత్తమాఙ్గైః సందృశ్యన్తే=పొడుము చేయఁబడిన శిరస్సులతోడ చూడఁబడుచున్నారు-

అమీచత్వాంధృతరాష్ట్రస్య...సర్వేసహైవ అనిపాఠము-అమీ సర్వే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః త్వాం త్వరమాణాః విశన్తి=ఈ అందఱు ధృతరాష్ట్రుని కొడుకులును నిన్ను త్వరపడుచున్నవారై చొచ్చుచున్నారు అనిఅన్వయము- దీనివలననాకు పరాజయశంకపోయినదనియర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము-

భగవంతుఁడు అసురాంశములగు దుర్యోధనాదులను తానె సంహరించి భూభారమును తగ్గించుటను అర్జునునకుచూపెను- దానిని చూచినపైని అర్జునుఁడు చెప్పినవియీశ్లోకములు- అని రామానుజభాష్యము-

యథానదీనాంబహవోమ్బువేగాః సముద్రమేవాభిముఖాద్రవన్తి।
తథాతవామీనరలోకవీరా,విశన్తివక్త్రాణ్యభివిజ్వలన్తి॥

యథా నదీనాం బహవః అమ్బువేగాః=ఎట్లు నదులయొక్క పెక్కులగు జలప్రవాహములు, సముద్రమేవ అభిముఖాః ద్రవన్తి = సముద్రమునుగూర్చియె అభిముఖములై చొచ్చుచున్నవో, తథా అమీ నరలోకవీరాః=అట్లు ఈ మనుష్యలోకములోని శూరులు, అభివిజ్వలన్తి తవ వక్త్రాణి ప్రవిశన్తి=అంతట వెలుఁగుచున్న నీ ముఖములను చొచ్చుచున్నారు-(అభితోజ్వలన్తి అని బొంబయిదేశపు పాఠము)

యథాప్రదీప్తంజ్వలనంపతఙ్గా, విశన్తినాశాయసమృద్ధవేగాః।
తథైవనాశాయవిశన్తిలోకా, స్తవాపివక్త్రాణిసమృద్ధవేగాః॥ ౨౯॥

యథా పతఙ్గాః ప్రదీప్తం జ్వలనం సమృద్ధవేగాః(సన్తః)నాశాయ

విశన్తి=ఎట్లు పతంగములు ప్రజ్వలించిన అగ్నిని సంపూర్ణమైన వేగముగలవై నాశముకొఱకు చొచ్చుచున్నవో, (ఏవే) లోకాఅపి తథైవ తవ వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః (సన్తః) నాశాయ విశన్తి= (ఈ)జనులును అట్లే నీ ముఖములను సంపూర్ణమైనవేగముకలవారై నశించుటకొఱకు చొచ్చుచున్నారు-

పతంగములనఁగా పక్షులుఅనిశంకరభాష్యము- మిడతలుఅని రామానుజభాష్యము॥

లేలిహ్యసే గ్రసమానస్సమన్తా, ల్లోకాన్సమగ్రాన్వదనైర్జ్వలద్భిః।
తేజోభిరాపూర్య జగత్సమగ్రం, భాసస్తవోగ్రాః ప్రతపన్తి విష్ణో॥ ౩౦॥

సమగ్రాన్ లోకాన్ జ్వలద్భిః వదనైః గ్రసమానః = అందఱు జనులను జ్వలింపుచున్న ముఖములచేత మ్రింగుచున్నవాఁడవై, తేజోభిః సమగ్రం జగత్ ఆపూర్య = తేజస్సులచేత సమస్తమైన జగత్తును వ్యాపించి, సమన్తాత్ లేలిహ్యసే=అంతటను మాటిమాటికినాకుచున్నావు- (హే)విష్ణో!=(ఓ)విష్ణువా!, తవఉగ్రాః భాసః ప్రతపన్తి = నీయొక్క క్రూరమైన తేజస్సులు తపింపుచున్నవి- ఇది శంకరభాష్యానుసారియగు యోజన-

సమగ్రాన్ లోకాన్ జ్వలద్భిః వదనైః గ్రసమానః సమన్తాత్ లేలిహ్యసే=అందఱు జనులను(రాజులను) వెలుఁగుచున్న ముఖములచేతమ్రింగుచున్నవాఁడవై అంతట నాకుచున్నావు- వారి రక్తముచేత పూయఁబడినపెదవులు మొదలగువానిని కోపవేగముచేత మాటిమాటికి నాకుచున్నావుఅనుట- (హే)విష్ణో! తవ ఉగ్రాః భాసః తేజోభిః సమగ్రం జగత్ ఆపూర్య ప్రతపన్తి=(ఓ)విష్ణువా! నీయొక్క మిక్కిలిఘోరమైన కిరణములు తేజస్సుల(వెలుఁగు)లచేత సంపూర్ణమైన జగత్తును నింపి తపింపుచున్నవి- ఇది రామానుజభాష్యయోజన-

ఆఖ్యాహి మే కో భవానుగ్రరూపో, నమోఽస్తు తే దేవవర ప్రసీద।
విజ్ఞాతుమిచ్ఛామి భవన్తమాద్యం, నహి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిమ్॥ ౩౧॥

మే ఆఖ్యాహి=నాకు చెప్పుము- ఉగ్రరూపః భవాన్ కః = క్రూర మైనస్వరూపముగల నీవు ఎవ్వఁడవు- తే నమః అస్తు=నీకు నమస్కారము అగుఁగాత- (హే)దేవవర ప్రసీద=(ఓ) దేవశ్రేష్ఠుఁడా అనుగ్రహింపుము- ఆద్యం భవన్తం విజ్ఞాతుమ్ ఇచ్ఛామి= మొదటివాఁడవగు నిన్ను తెలియఁగోరుచున్నాను- తవ ప్రవృత్తిం నప్రజానామిహి=నీవృత్తాంతమును ఎఱుంగనుగదా-

ప్రవృత్తిమ్ = చేష్టను- అనిశంకరభాష్యము-

నీసర్వేశ్వరత్వమును చూడఁగోరి నాచేఁ బ్రార్థింపఁబడిన నీవు సర్వేశ్వరత్వమును చూపుచు ఈ యతిఘోరరూపమును ఆవిర్భావింపఁజేసితివి- ఇట్టిఘోరరూపముగల నీవు ఎవ్వఁడవో, ఏమిచేయఁ బ్రవర్తింపుచున్నావో దానిని నేను తెలియఁగోరుచున్నాను- నీకు ఇష్టమైనప్రవృత్తిని (ప్రవర్తించుటను) ఎఱుఁగకున్నాను- ఇట్లు చేయుటకై ఈ సంహారకరూపమును బయలుపుచ్చితివని చెప్పి ప్రసన్నమైనరూపముకలవాఁడవు అగుము- అని రామానుజభాష్యము-

లోకములలోనొకనినామమునుమాత్రము ఒకఁడు ఎఱిఁగియున్నను జాతిని తెలియఁగోరి నీవెవ్వఁడవుఅనియడుగునట్లు, అర్జునుఁడు, విష్ణో, త్వమక్షరం, ఇత్యాద్యులచేభగవంతుఁడని యెఱిఁగియుండియు మఱికొన్నిధర్మములను (గుణములను) తెలిసికొనుటకునీవెవ్వఁడవని భగవంతుని నడుగుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము-

శ్రీభగవానువాచ-

కాలోస్మి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో, లోకాన్ సమాహర్తుమిహ ప్రవృత్తః
ఋతేపి త్వాం న భవిష్యన్తి సర్వే, యేవస్థితాః ప్రత్యనీకేషు యోధాః॥ ౩౨

లోకక్షయకృత్ ప్రవృద్ధః=లోకములను క్షయింపఁజేయునదియు వృద్ధిబొందినదియు, ఇహ లోకాన్ సమాహర్తుం ప్రవృత్తః=ఇచ్చట లోకములను సంహరించుటకు ప్రవర్తించినదియునగు, కాలః అస్మి=కాలము అగుచున్నాను- యే యోధాః ప్రత్యనీకేషు అవస్థితాః=ఏ యోధులు ప్రతిసేనలలో ఉన్నారో, (తే) సర్వే=(వారు) అందఱును, త్వా ఋతేఽపి నభవిష్యన్తి= నిన్ను విడిచియు కాఁబోరు-నీవు యు

ద్ధము చేసి చంపక పోయినను వారు మృతిఁ బొందుట తప్పదనుట-

(కాలః) దుర్యోధనాదుల మరణమును లెక్కపెట్టెడి నేను, ఘోరరూపముగా వృద్ధిని పొందినవాఁడనై రాజసమూహమును సంహరించుటకై ఈ లోకమున (బ్ర)వర్తించినవాఁడను అగుచున్నాను- అని రామానుజభాష్యము-

కాలశబ్దము, జగత్తునుబంధించుట, ఛేదించుట, జ్ఞానము, మొదలగు భగవంతుని ధర్మములనన్నిటిని చెప్పును- కలబన్ధనే, కలచ్ఛేదనే, కలజ్ఞానే, అని ధాతువులు- కలకామధేనుః (కల అను ధాతువు కోరిన యర్థములనన్నిటినిచ్చును) అని చెప్పుదురు- ప్రవృద్ధుఁడనఁగా పరిపూర్ణుఁడైనను ఆది లేనివాఁడైనను- అపి శబ్దము చేత ధర్మరాజాదులు యుద్ధము చేయకపోయినను అని యర్థము- ప్రతిసేనలు అనెడి బహువచనము చేత అక్షౌహిణులు గ్రహింపఁబడును- అని మధ్వభాష్యము-

తస్మాత్త్వముత్తిష్ఠ యశో లభస్వ, జిత్వా శత్రూన్ భుఙ్క్ష్వ రాజ్యం సమృద్ధమ్
మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ, నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్ ॥ 33

తస్మాత్ త్వమ్ ఉత్తిష్ఠ = అందువలన నీవు లెమ్ము- యశః లభస్వ = కీర్తిని పొందుము- శత్రూన్ జిత్వా సమృద్ధం రాజ్యం భుఙ్క్ష్వ = శత్రువులను జయించి సంపదగల రాజ్యమును అనుభవింపుము- ఏతే మయైవ పూర్వమేవ నిహతాః = వీరు నాచేతనే పూర్వమె చంపఁబడినవారు- (హే) సవ్యసాచిన్! నిమిత్తమాత్రం భవ = (ఓ) యర్జునుఁడా! నిమిత్తమాత్రము అగుము- .

దేవతలచేఁ గూడ జయింపశక్యముకానివారగు భీష్ముఁడు ద్రోణాచార్యుఁడు మొదలగువారు అర్జునుని చే జయింపఁబడిరి అనెడి కీర్తి- ఎడమచేతం గూడ బాణములను వేయుటను సవ్యసాచి యనఁబడును- అని శంకరభాష్యము-

నిహతులనఁగా చంపఁబడుటకు ఏర్పఱుపఁబడినవారు- నిమిత్తమాత్రమనఁగా ఆ యుద్ధము మొదలగుదానిని బోలినవాఁడవు అగుము- ఎడమచేతం గూడ బాణములం గూర్చువాఁడు గాన సవ్యసాచి- షచ సమవాయె (సచ్ = కూర్చుట) అని ధాతువు- రెండు చేతులను యుద్ధము చేయు శక్తి కలవాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

ద్రోణం చ భీష్మం చ జయద్రథం చ, కర్ణం తథాఽన్యానపి యోధవీరాన్।

మయాహతాంస్త్వంజహిమావ్యథిష్ఠా,యుధ్యస్వజేతాసిరణేసపత్నాన్

మయా హతాన్=నాచేత చంపఁబడిన, ద్రోణంచ భీష్మంచ జయద్రథంచ కర్ణం(చ) తథా అన్యాన్ యోధవీరానపి=ద్రోణాచార్యులను భీష్ముని సైంధవుని కర్ణుని అట్లే మిగిలిన బంటులనును, త్వం జహి=నీవు చంపుము- మావ్యథిష్ఠాః= బెదరకుము- యుధ్యస్వ=యుద్ధముచేయుము- రణే సపత్నాన్ జేతాసి=యుద్ధమున శత్రువులను జయింపఁగలవు-

ఏయేవీరులయెడను అర్జునునకు జంకు కలిగియుండెనో వారలందఱును ఈ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడుచున్నారు- అని శంకరభాష్యము-

గురువులుబంధువులు మొదలగువారిని ఎట్లు చంపుదునని (మావ్యథిష్ఠాః=)విచారింపకుము- వారుఅపరాధములను జేసియుండుటను చంపఁబడుటకునాచేత నినియమింపఁబడియున్నారు- అని రామానుజభాష్యము-

నాకుమారునిశిరస్సు నెవ్వఁడు భూమిమీఁద పడవేయునో వాని శిరస్సు బద్దలగునని వరముపొందిన తండ్రికలవాఁడగుటను సైంధవుఁడు సామాన్యుఁడుకాఁడు- ఇంద్రుఁడిచ్చినశక్తికలవాఁడుగాన కర్ణుఁడు నట్లే- అని మధ్వభాష్యము-

సంజయఉవాచ.

ఏతచ్ఛ్రుత్వావచనంకేశవస్య, కృతాఞ్జలిర్వేపమానఃకిరీటీ। నమస్కృత్వాభూయఏవాహకృష్ణం, సగద్గదంభీతభీతఃప్రణమ్య॥ ౩౫॥

కిరీటీ కేశవస్య ఏతత్ వచనం శ్రుత్వా=అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క- ఈ మాటను విని, కృతాఞ్జలిః వేపమానః నమస్కృత్వా=చేతులుజోడించినవాఁడై వణఁకుచు నమస్కరించి, భీతభీతః(సన్)ప్రణమ్య=మాటిమాటికిబెదరినవాఁడు(అగుచు) నమ్రుఁడయి, భూయఏవ సగద్గదం కృష్ణమ్ ఆహ=వెండియు డగ్గుత్తికతోఁగూడునట్లు శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి పలికెను-

ప్రబలులగు ద్రోణాచార్యాదులు మరణమునుబొందుదురేని నిరా

ధారుఁడైనదుర్యోధనుఁడుగూడమృతిఁబొందుననితలంచి ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండవులతో సంధిని చేయునను నుద్దేశముతో సంజయుఁడీవాక్యమును చెప్పెను- విధివశంబున ధృతరాష్ట్రుఁడట్లు జరిగింపఁడయ్యె- అని శంకరభాష్యము-

భీతభీతః భూయ ఏవ తం ప్రణమ్య=మాటిమాటికి బెదరినవాఁడై వెండియును ఆతనినిగూర్చి నమస్కరించి, కృతాఞ్జలిః వేపమానః కిరీటీ సగద్గదమ్ ఆహ=చేతులుజోడించినవాఁడై వణఁకుచును అర్జునుఁడు డగ్గుత్తికతోఁగూడుకొనట్లు చెప్పుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

స్థానే హృషీకేశ తవ ప్రకీర్త్యా, జగత్ప్రహృష్యత్యనురజ్యతే చ।
రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవన్తి, సర్వే నమస్యన్తి చ సిద్ధసంఘాః॥ ౩౬॥

స్థానే=యుక్తము- (హే) హృషీకేశ!=(ఓ) శ్రీకృష్ణుఁడా!, తవ ప్రకీర్త్యా జగత్ ప్రహృష్యతి=నీయొక్క కీర్తిచేత జగత్తు సంతోషించుచున్నది- అనురజ్యతే చ=అనురాగమునుగూడపొందుచున్నది- రక్షాంసి భీతాని దిశః ద్రవన్తి=రక్షస్సులు బెదరినవై దిక్కులను గూర్చి పరుగెత్తుచున్నవి- సర్వే సిద్ధసంఘాశ్చ నమస్యన్తి=సమస్తములైన సిద్ధులసమూహములును నమస్కరించుచున్నవి-

జగత్తు సంతోషించుట మొదలగునది యుక్తమే అనుట- ఇట్లు ఎవనిఁగూర్చి సంతోషించుట మొదలగునది జరుగుచున్నదో యాభగవంతుఁడు యుక్తుఁడు అనియైనఁ జెప్పవచ్చును- అని శంకరభాష్యము-

అగ్నిషోమాదులకంతర్యామియై జగత్తును హర్షింపఁజేయుటచేత హృషీకేశుఁడు-(హృషీక)ఇంద్రియములకు(ఈశ) అధిపతియగుటననియుఁ జెప్పవచ్చును- అని మధ్వభాష్యము-

కస్మాచ్చ తే న నమేరన్ మహాత్మన్ గరీయసే బ్రహ్మణోఽప్యాదికర్త్రే।

(హే) మహాత్మన్! =(ఓ) మహాత్మా!, గరీయసే బ్రహ్మణోఽపి ఆదికర్త్రే తే=గొప్పవాఁడవును బ్రహ్మకుఁగూడ ఆదికర్తయైనవాఁ

డవునను నీకొఱకు, (తే) కస్మాత్ ననమేరన్=(వారు) ఏల నమ
స్కరింపరు?-

మహాత్మయనఁగాసంపూర్ణుఁడును ఆత్మయునైనవాఁడు-ఆత్మ
యనఁగా(అప్)పొందువాఁడును, (ఆదా)స్వీకరించువాఁడును,(అద్)
విషయములననుభవించువాఁడును, (అత్)ఎల్లప్పుడునుండువాఁడును-
అని మధ్వభాష్యము-

అనన్త దేవేశజగన్నివాస, త్వమక్షరంసదసత్తత్పరంయత్ ॥ ౩౭॥
త్వమాదిదేవఃపురుషఃపురాణ, స్త్వమస్యవిశ్వస్యపరంనిధానమ్।

అనన్త!=అంతములేనివాఁడా!, దేవేశ!=దేవతలకునధిపతియైనవాఁ
డా!, జగన్నివాస!=జగత్తునకాధారమైనవాఁడా!, యత్ సత్
అసత్ తత్పరం(చ)=ఏది ఉన్నదియును లేనిదియును వానికంటె భి
న్నమునో, (తత్) అక్షరమ్ త్వమ్=(ఆ) యక్షరము నీవు- త్వమ్
ఆదిదేవః=నీవు మొదటిదేవుఁడవు- (త్వమ్)పురాణః పురుషః=(నీవు)
పురాతనుఁడవైన పురుషుఁడవు- అస్య విశ్వస్య పరం నిధానం త్వమ్
=ఈ జగత్తునకు గొప్ప ఆధారమైనవాఁడవు నీవు-

సదసత్తులనెడియుపాధులనుబట్టిఅక్షరముగూడసదసత్తులనఁబడు
ను- పరమార్థమునుబట్టి సదసత్తులకంటె పరమైనది-జగత్తులను
సృజించుటవలన నాదిదేవుఁడు- (పురిశయః) శరీరమునందుండువాఁడు
గాన పురుషుఁడు- నిధానమనఁగా ప్రళయకాలమున జగత్తంతయులీ
నమయ్యెడిస్థానము- అనిశంకరభాష్యము-

అక్షరమ్=జీవస్వరూపంబును, సదసత్=కార్యకారణరూపమగు
ప్రకృతియును, తత్పరమ్=వానిరెంటికంటెనితరమగుముక్తాత్మయును
నీవె- నిధానమనఁగానాధారము- శరీరమైనవిశ్వమునకుఆత్మయగు
టనగొప్పయాధారమైనవాఁడవునీవెయనుట- అని రామానుజభా
ష్యము-

తత్పరమ్=సదసత్తులకంటెపరమైనది- నీవేకారయితవు(చేయిం
చువాఁడవు)- అనిమధ్వభాష్యము-

వేత్తాఽసివేద్యంచపరంచధామ, త్వయాతతంవిశ్వమనన్తరూప॥ ౩౮

(త్వం) వేత్తా అసి=(నీవు) తెలిసికొనువాఁడవు అగుచున్నావు- వేద్యంచ(అసి)= తెలియఁబడునదియును అగుచున్నావు- పరం ధామ చ అసి = గొప్ప పదంబును (అగుచున్నావు)- (హే) అనన్తరూప!=(ఓ)యంతములేనిస్వరూపముగలవాఁడా!, విశ్వం త్వయా తతమ్=జగత్తు నీచేత వ్యాపింపఁబడినది-

పరం ధామ=విష్ణుసంబంధియగుగొప్ప స్థానము- అని శంకర భాష్యము-

జగత్తులోఁదెలిసికొనెడివారును తెలియఁబడునవియునునీవె- ఇట్లు అన్నిటికిని ఆత్మగానుండెడినీవెపొందఁదగినస్థానము- అని రామానుజభాష్యము-

వాయుర్యమోఽగ్నిర్వరుణశ్శశాఙ్కః, ప్రజాపతిస్త్వం ప్రపితామహశ్చ।

త్వం వాయుః యమః అగ్నిః వరుణః శశాఙ్కః ప్రజాపతిః ప్రపితామహశ్చ (భవసి)=నీవు వాయువును యముఁడును అగ్నియును వరుణుఁడును చంద్రుఁడును ప్రజాపతియును పితామహునితండ్రియును (అగుచున్నావు)-

ప్రజాపతులనఁగాకశ్యపుఁడుమొదలగువారు- పితామహునకుఅనఁగా బ్రహ్మకుఁగూడతండ్రిగాన ప్రపితామహుఁడు- అని శంకరభాష్యము-

పితామహస్త్వం ప్రపితామహశ్చ అనియునుపాఠము- ప్రజాపతులు ప్రజలకుతండ్రులు- వారలకుతండ్రియైనబ్రహ్మపితామహుఁడు- ఆతనికిఁగూడతండ్రియైనవాఁడుగానప్రపితామహుఁడు- పితామహుఁడుమొదలగుదేవతలకు ఆత్మవుగాన పితామహాదిశబ్దములచే నీవె చెప్పఁబడుచున్నావు- అనిరామానుజభాష్యము-

నమోనమస్తేస్తుసహస్రకృత్వః, పునశ్చభూయోఽపినమోనమస్తే॥
నమఃపురస్తాదథపృష్ఠతస్తే, నమోస్తుతేసర్వతఏవసర్వ।

తే నమః అస్తు = నీకు నమస్కారము అగుఁగాక- సహస్రకృత్వః

నమః(అస్తు)=వేయిపర్యాయములు నమస్కారము(అగుగాక)- పున
శ్చనమః(అస్తు)=వెండియు నమస్కారము(అగుఁగాక)- భూయోఽపి
తేనమః= వెండియును నీకు నమస్కారము- పురస్తాత్ నమః= ఎదు
టను నమస్కారము- అథ పృష్ఠతః తే నమః=ఇఁకను వెనుకను నీ
కు నమస్కారము- (హే)సర్వ=(ఓ) అన్నియును స్వరూపముగాఁ
గలవాఁడా!, సర్వతఏవతు తే నమః అస్తు=అంతటనె నీకు నమ
స్కారము అగుఁగాక-

శ్రద్ధాభక్తులువిస్తారముగానుండుటవలనతృప్తిలేక విస్తారముగాన
మస్కారములను చేయుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము-

అనన్తవీర్యామితవిక్రమస్త్వం, సర్వంసమాప్నోషితతోఽసిసర్వః॥

(హే)అనన్తవీర్య!=(ఓ)అంతములేనివీర్యముగలవాఁడా!, త్వమ్ అన
న్తవిక్రమః=నీవు అంతములేనిపరాక్రమముగలవాఁడవు-సర్వం సమా
ప్నోషి=సమస్తమునును పొందుచున్నావు- తతః సర్వః అసి=అం
దువలన సర్వస్వరూపుఁడవు అగుచున్నావు-

అనన్తవీర్యామితవిక్రమః అని ఒకటేపదమె- నీవు అనన్తమైనవీర్యము
గలవాఁడవును అపరిమితమైనపరాక్రమముగలవాఁడవును అనియర్థ
ము-వీర్యమనఁగా సామర్థ్యము- ఒకటియాత్మచేతనెజగత్తునంతటి
నివ్యాపించుచున్నావు- అని శంకరభాష్యము-

నీకుసమస్తమైనదియుశరీరము- కాన నీవుఆత్మగా నన్నిటియం
దునువ్యాపించియున్నావు- కాఁబట్టి సర్వశబ్దముచేఁజెప్పఁబడుచు
న్నావు- అని రామానుజభాష్యము-

సఖేతిమత్వాప్రసభంయదుక్తం, హేకృష్ణహేయాదవహేసఖేతి।
అజానతామహిమానంతవేదం, మయాప్రమాదాత్ప్రణయేనవాఽపి॥
యచ్చావహాసార్థమసత్కృతోసి,విహారశయ్యాసనభోజనేషు।
ఏకోఽథవాప్యచ్యుత తత్సమక్షంతత్ క్షామయేత్వామహమప్రమేయమ్

తవ ఇదం(చ) మహిమానం(చ) అజానతా మయా=నీయొక్క

దీనినిని(విశ్వరూపమునను) మహిమనును ఎఱుంగని నాచేత, ప్రమాదాత్ ప్రణయేనాపివా=పొఱపాటున నైనను స్నేహముచేత నైనను, సఖా ఇతి మత్వా=చెలికాఁడవు అని తలంచి, హేకృష్ణ! హేయాదవ! హేసఖే! ఇతి=ఓకృష్ణుఁడా! ఓయాదవుఁడా! ఓచెలికాఁడా! అని, ప్రసభం యత్ ఉక్తమ్=వినయములేసందునట్లు పది చెప్పఁబడినదో,—విహారశయ్యాసనభోజనేషు = విహరించుటయందునుపడకయందునుకూర్చుండుటయందునుభోజనమునందును, ఏకః అథవా తత్సమక్షమ్=ఒకఁడ వైకాని లేక వారలయెదుటఁగానీ, అవహాసార్థమ్ అసత్కృతోఽసితియత్=నవ్వుటాలకొఱకు మన్నింపఁబడకుంటివన్నదియేది(కలదో),—తత్ = దానిని, అప్రమేయం త్వామహం క్షామయే = అప్రమేయుఁడ వైన నీచేత క్షమింపఁజేసికొందును-(త్వామ్=నిన్ను- ఆంధ్రభాషాశైలినిపట్టి నీచేత అని యర్థము వ్రాయఁబడినది- తవేమమ్ అనుపాఠమున ఇమమ్ మహిమానమ్=ఈ మహిమను అనియర్థము తత్సమక్షమ్ అనుపాఠమున సత్పురుషుల యెదుటను అనియర్థము.)

సఖయనఁగా సమానమైన ఈడుకలవాఁడు- ఏకః=పరోక్షుఁడ వైకాని, తత్సమక్షంవా=ప్రత్యక్షముగాఁగాని అనియర్థము- అప్రమేయుఁడనఁగా ప్రమాణములచేఁ దెలియఁబడనివాఁడు. అనిశంకరభాష్యము.

పితాసిలోకస్యచరాచరస్య, త్వమస్యపూజ్యశ్చగురుర్గరీయాన్ ।
నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికఃకుతోన్యో, లోకత్రయేప్యప్రతిమప్రభావ॥౪౩॥

(హే)అప్రతిమప్రభావ!=(ఓ)సాటిలేనిప్రభావముగలవాఁడా!, త్వమ్=నీవు, చరాచరస్య లోకస్య=జంగమస్థావరరూపమైన ప్రాణిసమూహమునకు, పితా పూజ్యః గురుః గరీయాంశ్చ అసి=తండ్రియును పూజింపఁదగినవాఁడవును గురువును గొప్పగురువును అగుచున్నావు. లోకత్రయేపి త్వత్సమః నాస్తి=మూఁడులోకములయందును నీతోసమానుఁడు లేఁడు- అభ్యధికః అన్యః కుతః(స్యాత్?)=అధికుఁడైన ఇతరుఁడు ఏహేతువువలన (కలుగును?)

ఇద్దఱు ఈశ్వరులు సంభవింపరు- అనేకేశ్వరులున్నయెడను వ్యవహారము కుదురదుగదా. అని శంకరభాష్యము

తస్మాత్ప్రణమ్య ప్రణిధాయ కాయం, ప్రసాదయే త్వామహమీశమీడ్యమ్।
పితేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యుః, ప్రియః ప్రియాయార్హసి దేవ సోఢుమ్॥

తస్మాత్ = ఆహేతువువలన, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, కాయం ప్రణిధాయ = శరీరమును (భూమిమీదను) ఉనిచి, ఈశమ్ ఈడ్యమ్ త్వాం = ఈశ్వరుండవును స్తోత్రముచేయందగినవాండవునగు నిన్ను, అహం ప్రసాదయే = నేను ప్రసన్నునిగాంజేసికొనుచున్నాను- (హే) దేవ! = (ఓ) దేవా!, పుత్రస్య పితేవ = పుత్రునకు తండ్రివలెనును, సఖ్యుః సఖేవ = చెలికానికి చెలికాండువలెనును, ప్రియః (త్వమ్) = (ఇష్టుండవైన) నీవు, ప్రియాయ (మే) = ఇష్టుండవైన నాకొఱకు, సోఢుమ్ అర్హసి = సహింపను తగుచున్నావు- శరీరమును భూమిమీదను ఉనుచుట యనంగా దండప్రణామముసేయుట.

పుత్రునియపరాధమును తండ్రిక్షమించునట్లును చెలికానియపరాధమును చెలికాండు క్షమించునట్లును (ప్రియాయార్హః ప్రియ ఇవ) ప్రియురాలియపరాధమును ప్రియుండు సహించునట్లును క్షమింపం దగుదువు, అని శంకరభాష్యము

అదృష్టపూర్వం హృషితోఽస్మి దృష్ట్వా, భయేన చ ప్రవ్యథితం మనో మే।
తదేవ మే దర్శయ దేవరూపం, ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥ ౪౫॥

అదృష్టపూర్వం దృష్ట్వా హృషితః అస్మి = పూర్వము చూడనిదానిని (విశ్వరూపమును) చూచి సంతోషించినవాండను అగుచున్నాను- మే మనః భయేన ప్రవ్యథితమ్ = నా మనస్సు భయముచేత కదలినది- (హే) దేవ! = (ఓ) దేవా!, తద్రూపమేవ మే దర్శయ = ఆరూపమునే నాకు చూపుము- (హే) జగన్నివాస! (హే) దేవేశ! ప్రసీద = (ఓ) జగత్తులకు నివాసముగాంగలవాండా! (ఓ) దేవతలకు అధిపతియైనవాండా! అనుగ్రహింపుము

కిరీటినంగదినంచక్రహస్తమిచ్ఛామిత్వాందృష్టుమహంతథైవ।
తేనైవరూపేణచతుర్భుజేన, సహస్రబాహోభవవిశ్వమూర్తే॥

తథైవ=అట్లే (మునుపటివలెనే), కిరీటినం గదినం చక్రహస్తం త్వాం ద్రష్టుమ్=కిరీటముకలవాఁడవును గదకలవాఁడవును చక్రము చేతఁగలవాఁడవునగు నిన్ను చూడను(చూచుటకు), అహమ్ ఇచ్ఛామి=నేను కోరుచున్నాను-(హే)సహస్రబాహో!(హే)విశ్వమూర్తే!=(ఓ)వేయిభుజములుగలవాఁడా! (ఓ)సమస్తంబును స్వరూపముగాఁగలవాఁడా!, చతుర్భుజేన తేన రూపేణైవ భవ=నాలుగు భుజములుగల ఆ రూపముతోడనే ఉండుము- ఆరూపమనఁగా వసుదేవపుత్రుఁడయినరూపము.

శ్రీభగవానువాచ-

మయాప్రసన్నేనతవార్జునేదం, రూపంపరందర్శితమాత్మయోగాత్।
తేజోమయంవిశ్వమనన్తమాద్యం, యన్మేత్వదన్యేననదృష్టపూర్వమ్॥

(హే)అర్జున!-(ఓ)యర్జునుఁడా!, ప్రసన్నేన మయా=ప్రసన్నుఁడనైన నాచేతను, తేజోమయం అనన్తమ్ ఆద్యం పరమ్ ఇదమ్ విశ్వరూపమ్=తేజస్స్వరూపమైనదియును అంతము లేనిదియును మొదటిదియును గొప్పదియునగు ఈ విశ్వరూపము, ఆత్మయోగాత్ తవ ప్రదర్శితమ్=నా యోగమువలన నీకు చూపఁబడినది-మే యత్(రూపమ్) త్వదన్యేన దృష్టపూర్వం న(భవతి)=నాయొక్క ఏ(రూపము) నీకంటెనితరమైనవానిచేత పూర్వముచూడఁబడినది కాదో-

ప్రసాదమనఁగా అనుగ్రహబుద్ధి - ఆత్మయోగమనఁగా నాయొక్క ఈశ్వరసంబంధియగు సామర్థ్యము- అని శంకరభాష్యము- (మఱి-
ఆత్మయోగమనఁగా నాయొక్క సంకల్పము- అని రామానుజభాష్య

నవేదయజ్ఞాధ్యయనైర్నదానై, ర్నచక్రియాభిర్నతపోభిరుగ్రైః।
ఏవంరూపశ్శక్యఅహంనృలోకే, ద్రష్టుంత్వదన్యేనకురుప్రవీర॥౪౮॥

(హే)కురుప్రవీర!=(ఓ)కురుశ్రేష్ఠుఁడా!, ఏవంరూపః అహమ్ -ఇత్థ

రూపముగల నేను, నృలోకే = మనుష్యలోకమున, త్వదన్యేన వేదయజ్ఞాధ్యయనైః ద్రష్టుం నశక్యః = నీకంటె నితరునిచేత వేదములు యజ్ఞములు వీనియధ్యయనముల(సహాయము)చేత చూడ శక్యమైనవాఁడనుకాను- దానైః (ద్రష్టుం) న(శక్యః) = దానములచేత చూడ(శక్యమైనవాఁడను)కాను- క్రియాభిశ్చ (ద్రష్టుం నశక్యః) = క్రియలచేతనును (చూడ శక్యమైనవాఁడనుకాను)- ఉగ్రైః తపోభిః (ద్రష్టుం నశక్యః) = భయంకరములైన తపస్సులచేత (చూడ శక్యమైనవాఁడను కాను- [నుజభాష్యము-

నీకంటె నితరుఁడైనభక్తిలేనివానిచేఁ జూడ శక్యుఁడను- అని రామా

మా తేవ్యథా మాచవిమూఢభావో, దృష్ట్వారూపం ఘోరమీదృఙ్మమేదమ్
వ్యపేతభీః ప్రీతమనాః పునస్త్వం, తదేవ మేరూపమిదం ప్రపశ్య ॥ ౪౯ ॥

మమ ఘోరమ్ ఈదృక్ ఇదం రూపం దృష్ట్వా = నాయొక్క ఘోరమైన ఇట్టి ఈ రూపమును చూచి, తే వ్యథా మా(భూత్) = నీకు భయము (కలుగఁ)గూడదు- విమూఢభావశ్చ మా(భూత్) = మోహమును పొందినవాఁడవగుటయును (కలుగఁ)గూడదు- త్వమ్ వ్యపేతభీః ప్రీతమనా(శ్చసన్) = నీవు భయము లేనివాఁడవును ప్రీతినిబొందినమనస్సుగలవాఁడవు(నగుచు), మే తదిదమ్ రూపమేవ పునః ప్రపశ్య = నాయొక్క ఆయీ రూపమునే వెండియును చూడుము- ఆయీరూపమనఁగా మునుపటిరూపము.

సంజయ ఉవాచ.

ఇత్యర్జునం వాసుదేవస్తథోక్త్వా, స్వకం రూపం దర్శయామాస భూయః।
ఆశ్వాసయామాస చభీతమేనం, భూత్వా పునస్సౌమ్యవపుర్మహాత్మా॥

వాసుదేవః అర్జునం(ప్రతి) ఇతి ఉక్త్వా = వాసుదేవుఁడు అర్జునునిగూర్చి ఇట్లు పలికి, తథా స్వకం రూపం భూయః దర్శయామాస = అట్లు తనదగు స్వరూపమును వెండియును చూపెను- మహాత్మా పునః సౌమ్యవపుః భూత్వా = మహాత్ముఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు వెండియు సౌమ్యమైనశరీరముగలవాఁడు అయి, భీతమ్ ఏనమ్ ఆ

శ్వాసయామాస=బెదరిన ఈతనిని ఓదార్చెను.

తథా ఉక్త్వా=అట్టి మాటను పలికి- అని శంకరభాష్యము-

ఈ శ్రీకృష్ణునకు స్వకీయమైనరూపము నాలుగుభుజములుకలదియై- కంసునకు బెదరిన వసుదేవుని ప్రార్థనచేత కంసునిజంపువఱకు రెండుభుజములు ఉపసంహరింపబడినవి- తరువాతను ఆవిష్కరింపఁ(కలుగఁ)జేయఁబడినవి- శిశుపాలునకు ఎల్లప్పుడును కన్నులకుకట్టుచుండిన రూపముకూడ నాలుగుభుజములుకలదియెకదా-అని రామానుజభాష్యము.

స్వకీయమైనరూపమనుట భ్రాంతులయుద్దేశమునుపట్టి- విస్పష్టతనిబట్టి విశ్వరూపంబును స్వకీయమే- అనిమధ్వభాష్యము.

అర్జునఉవాచ.

దృష్ట్వేదం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన।
ఇదానీ మస్మి సంవృత్తః సచేతాః ప్రకృతిం గతః॥ ౫౧॥

(హే)జనార్దన!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, తవ సౌమ్యమ్ ఇదం మానుషం రూపం దృష్ట్వా=నీయొక్క సౌమ్యమైన ఈ మనుష్యసంబంధియగు రూపమును చూచి, ఇదానీం సచేతాః ప్రకృతిం గతః అస్మి=ఇప్పుడు మనస్సుతోఁగూడినవాఁడనై(కూటఁబడినమనస్సుకలవాఁడనై) స్వభావమును పొందినవాఁడను అగుచున్నాను. (పద్యము.

సచేతస్సుఅనఁగా తేటయైనమనస్సుకలవాఁడనుట- అనిశంకరభాష్యము

మానుషమనఁగా మనుష్యాకారముకలది-, అనిరామానుజభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

సుదుర్దర్శ మిదం రూపం దృష్టవా నసి యన్మమ।
దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శనకాఙ్క్షిణః॥ ౫౨॥

మమ యదిదం రూపం దృష్టవాన్ అసి=నాయొక్క ఏయీ రూపమును చూచినవాఁడవుఅగుచున్నావో,(తత్)ఇదం సుదుర్దర్శమ్=(ఆ)యిది మిక్కిలిదుర్లభముగాఁజూడఁదగినది- దేవాఅపి నిత్యమ్ అస్య రూపస్య దర్శనకాఙ్క్షిణః (భవన్తి)=దేవతలుకూడ ఎల్లప్పుడును ఈరూపముయొక్క దర్శనమును కోరువారు (అగుచున్నారు.) (భాష్యము.

దేవతలుచూచియుండలేదు, చూడఁగలవారునుకారు. అనేకరకర

నాహం వేదై ర్నతపసా నదానేన నచేజ్యయా।

శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా ॥ ౫౩ ॥

మాం యథా దృష్టవాన్ అసి=నన్ను ఎట్లు చూచినవాఁడవు అగుచున్నావో, ఏవంవిధః అహమ్=ఇట్టివిధముగల నేను, వేదైః ద్రష్టుం శక్యః న(అస్మి)=వేదముల(సహాయము)చేత చూడ శక్యుఁడను కాను- తపసా న=తపస్సుచేతను కాను- దానేన న=దానముచేతను కాను- ఇజ్యయా చ న=యాగముచేతనును కాను.

నాయందు భక్తిలేక వేదాధ్యయనము మొదలగువానిచేత మాత్రము పొందఁదగినవాఁడను కాను - అని రామానుజభాష్యము.

భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవం విధోఽర్జున।
జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప ॥ ౫౪ ॥

(హే)పరంతప! (హే) అర్జున!=(ఓ)శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా! (ఓ)యర్జునుఁడా!, ఏవంవిధః అహమ్=ఇట్టివాఁడనగు నేను- అనన్యయా భక్త్యా=మఱియొకటి నింగూర్చినది కాని భక్తిచేత, జ్ఞాతుంచ తత్త్వేన ద్రష్టుంచ ప్రవేష్టుంచ శక్యః=తెలిసికొనుటకును తత్త్వమున చూచుటకును, చొచ్చుటకును శక్యుఁడను- (ము
ప్రవేశించుటయనఁగా మోక్షమును పొందుట- అని శంకరభాష్య
తత్త్వమున చూచుటకును, తత్త్వమున ప్రవేశించుటకును(పొందుటకును)శక్యుఁడను- అని రామానుజభాష్యము.

మత్కర్మకృన్మత్పరమో మద్భక్తః సంగవర్జితః।
నిర్వైరః సర్వభూతేషు యస్స మామేతి పాండవ ॥ ౫౫ ॥

మత్కర్మకృత్=నాకొఱకు కర్మములను జేయువాఁడును, మత్పరమః=నే నెగతిగాఁగలవాఁడును, మద్భక్తః=నాయందుభక్తికలవాఁడును, సంగవర్జితః=ఇతరములయందు స్నేహము లేనివాఁడును, సర్వభూతేషు నిర్వైరః=అన్నిభూతములయందును వైరము లేనివాఁడును, యః సః=ఎవ్వఁడో వాఁడు, (హే)పాండవ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, మామ్ ఏతి=నన్ను పొందుచున్నాఁడు.

సంగమనఁగా ధనము కొడుకులు మిత్రులు మొదలగువానియందలి స్నేహము - అని శంకరభాష్యము.

వేదాధ్యయనాదికర్మము లన్నియు నాయారాధనమెయని చేయు

వాఁడు మత్కర్మకృత్తు - దేని నారంభించినను నన్నుద్దేశించియే యారంభించువాఁడు మత్పరముఁడు - మద్భక్తుఁడనఁగా నన్ను కీర్తనము చేయుట స్తోత్రము చేయుట ధ్యానము చేయుట పూజించుట నమస్కరించుట మొదలగునవి లేక నిలువ లేనివాఁడు - నిర్వైరుఁడనఁగా నాతోఁ గలిసికొనుటయె సుఖమనియు నాతో విడుటయె దుఃఖమనియు నుండుట చేతనును, తనకు కలిగెడి దుఃఖము తనయపరాధములవలననే కలుగు ననుకొనుట చేతనును, సమస్తభూతములును పరమపురుషున కధీనములని తెలిసికొనుట చేతనును ప్రభూతమైనను వైరము కలుగుటకు ప్రసక్తి లేనివాఁడు - అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశా-
స్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే విశ్వరూపసందర్శనంనామ
ఏకాదశోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకం-
బును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబు
నగు భగవద్గీతలలో విశ్వరూపమును చూపుటను తెలియఁజే-
సెడి పదునొకండవ యధ్యాయము.

గీతా భాష్యత్రయ సారము.

పంద్రెండవ యధ్యాయము.

అర్జున ఉవాచ.

ఏవం సతతయుక్తా యే భక్తా స్త్వాం పర్యుపాసతే।
యేచాప్యక్షర మవ్యక్తం తేషాం కే యోగవిత్తమాః॥౧॥

ఏవం సతతయుక్తాః=ఇట్లు ఎల్లప్పుడును సావధానముగాఁ బ్రవర్తించినవారై, యే భక్తాః త్వాం పర్యుపాసతే=ఏ భక్తులు నిన్ను ఉపాసింపుచున్నారో, యేచ అవ్యక్తమ్ అక్షరమ్ ఉపాసతే=ఎవ్వరు ఇంద్రియములచేతఁ దెలియఁబడని అక్షరమును ఉపాసింపుచున్నారో, తేషాం కే యోగవిత్తమాః?=వారలలో ఎవ్వరు శ్రేష్ఠముగా యోగము నెఱింగినవారు?. ఇట్లు అనఁగా వెనుకటియధ్యాయపు తుదిశ్లోకములోఁ జెప్పినయట్లు అనుట.

నిన్ను అనఁగా విశ్వరూపముగల నిన్ను ఉపాసించువారు (సగుణోపాసకులు). అక్షరమునఁగా ఉపాధులులేని బ్రహ్మమును ఉపాసించువారు (నిర్గుణోపాసకులు). అని శంకరభాష్యము.

నిన్ను అనఁగా కల్యాణగుణపరిపూర్ణుఁడైనభగవంతుని నుపాసించువారు. అక్షరమనఁగా ప్రత్యగాత్మ(జీవ)స్వరూపము- యోగవిత్తములనఁగా శీఘ్రముగా ఫలమునుపొందువారు- అని రామానుజభాష్యము.

ఇఁకను అవ్యక్తము నుపాసించుటకంటె భగవంతుని నుపాసించుట శ్రేష్ఠమని చెప్పి, దానియుపాయము తెలుపఁబడును - అవ్యక్తమనఁగా మహాత్తుకంటెనుత్కృష్టమైనప్రకృతి. అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీ భగవానువాచ.

మయ్యావేశ్య మనో యేమాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే।
శ్రద్ధయా పర యోపేతా స్తే మే యుక్తతమా మతాః॥౨॥

యే మయి మనః ఆవేశ్య=ఎవ్వారలు నాయందు మనస్సును ఉనిచి, నిత్యయుక్తాః పరయా శ్రద్ధయా ఉపేతాః(సన్తః)= ఎల్లప్పుడును సావధానముగాఁ బ్రవర్తింపుచున్నవారును గొప్ప శ్రద్ధతో కూ

డినవారు (నగుచు), మామ్ ఉపాసతే=నన్ను ఉపాసించుచున్నారో, తే మే యుక్తతమాః మతాః=వారు నాకు యుక్తతములుగా సమ్మతులు.

విశ్వరూపుఁడైననాయందు- అని శంకరభాష్యము.

నిత్యయుక్తులనఁగా నిత్యమైనయోగమును (ప్రాప్తిని) కోరుచున్నవారు- యుక్తతములనఁగా నన్ను శీఘ్రముగాఁ బొందువారు- అని రామానుజభాష్యము.

యే త్వక్షరమనిర్దేశ్య మవ్యక్తం పర్యుపాసతే।
సర్వత్రగ మచిన్త్యంచ కూటస్థ మచలం ధ్రువమ్॥ 3॥
సంనియమ్యేన్ద్రియగ్రామం సర్వత్ర సమబుద్ధయః।
తే ప్రాప్నువన్తి మామేవ సర్వభూతహితేరతాః॥ ౪॥

అనిర్దేశ్యమ్ అవ్యక్తం సర్వత్రగమ్ అచిన్త్యం కూటస్థమ్ అచలం ధ్రువంచ అక్షరమ్=నిర్దేశింపశక్యము కానిదియు తెలియఁబడనిదియు అంతటనుండునదియు తలంపశక్యము కానిదియును కూటస్థమైనదియు చలింపనిదియును స్థిరమైనదియునగు అక్షరమును, ఇన్ద్రియగ్రామం సంనియమ్య=ఇంద్రియసమూహమును నియమించి, సర్వత్ర సమబుద్ధయః (సన్తః)=అంతటను సమమైనబుద్ధి కలవారలగుచు, యే పర్యుపాసతే=ఎవ్వారలు ఉపాసించుచున్నారో, సర్వభూతహితే రతాః తే=అన్నిభూతములయు హితమునందు ఆసక్తి కలవారలగు వారు, మామేవ ప్రాప్నువన్తి=నన్నే పొందుచున్నారు-

అవ్యక్తమగుటను శబ్దములకు గోచరము కామిగాన అనిర్దేశ్యము- ఉపాసించుట యనఁగా శాస్త్రానుసారముగా తాను ఉపాసింపవలసినదానిని నూనెధారవలె అవిచ్ఛిన్నముగనట్లు చాలకాలము తలఁచుట- ఉప=దగ్గరను, ఆసనమ్=ఉండుట అని యవయవార్థము- అచిన్త్యమనఁగా మనస్సునకు విషయము కానిది- కూటమనఁగా దోషములుగలదై పైకి సుందరమువలెఁ గనఁబడునది- కాఁబట్టి కూటమనఁగా మాయ- ఆమాయను సంబంధించునది యనఁగా మాయకు అధ్యక్షము (అధిష్ఠానము) అయినదగా నకూటస్థమనఁబడును- పోకవలెనుండునది గాన కూటస్థమనియును చెప్పవచ్చును- ధ్రువమనఁగా నిత్యమనుట. అంతటననఁగా నన్నికాలముల

యుండుననుట - ఇష్టముకలిగినను అనిష్టముకలిగినను ఒక్కవిధమైనబు ద్ధిగలవారు!- భగవత్స్వరూపులగు వారిని యుక్తములనిగానీ అయుక్త ములనిగానీ చెప్పనక్కఱలేదుగదా - అని శంకరభాష్యము.

అక్షరమనఁగా ప్రత్యగాత్మ(జీవాత్మ)స్వరూపము- అదిశరీరము నందుండి వేఱుగాన దేవమనుష్యాదిశబ్దములచే నిర్దేశింపఁబడఁదగనిది- చక్షుస్సు(కన్ను) మొదలగు నింద్రియములకు వ్యక్తము(స్ఫుటము)కాని ది- దేవతలు మొదలగు నన్నిశరీరములయందు నుండునది - దేవాదిస్వ రూపముగాఁదలంపశక్యము కానిది- కూటస్థమనఁగా సర్వసాధారణ మైనది- దేవత్వమనుష్యత్వాదులగు వేఱువేఱు ఆకారములు లేనిదను ట- పరిణమింపనిదగుటచేత తనయాకారము చలింపదుగాన అచల ము- ధ్రువమనఁగా నిత్యము- ఇంద్రియములనన్నిటిని మించుట యనఁ గా వానివానిపనులం జేయనీకపోవుట- దేవమనుష్యాదిశరీరములయందుం డెడు ఆత్మలు జ్ఞానస్వరూపము గలవారై సమానమైన యాకార ము గలవారై యుందురనెడి సమబుద్ధి కలవారై- ఇష్టానిష్టబుద్ధికలవా రగుటను సమస్తభూతములహితమునందు నాసక్తులై యుందురు- ఇతఁడు దేవుఁడు ఇతఁడు మనుష్యుఁడు, అని యిట్లు వైషమ్యబుద్ధికలవారుగదా భూతము లకు హితమును జేయుదురు- ఇట్లు అక్షరోపాసనఁజేయువారు నన్నుపొందు వారే-అనఁగా నాతో సమానమైనయాకారముగల పరిశుద్ధమైనయా త్మస్వరూపమును పొందుచున్నారు అనుట- అని రామానుజభాష్యము.

క్లేశోఽధికతరస్తేషామవ్యక్తాసక్తచేతసామ్।
అవ్యక్తా హి గతిర్దుఃఖం దేహవద్భిరవాప్యతే॥౫॥

అవ్యక్తాసక్తచేతసాం తేషామ్=అవ్యక్తమునందు ఆసక్తిగల మనస్సుగల వారలకు, అధికతరః క్లేశః (భవతి)=మిక్కిలి యధికమైన దుఃఖము కలుగుచున్నది- అవ్యక్తా గతిః=అవ్యక్తసంబంధియగు మార్గము, దేహవద్భిః దుఃఖం(యథాతథా) అవాప్యతే=శరీరముగలవారలచే దుఃఖము(గా) పొందఁబడుచున్నదిగదా.

అవ్యక్తాసక్తచేతస్సులు అనఁగా పరమాత్మజ్ఞానమునందు మనస్సుగల వారలు (నిర్గుణోపాసకులు), దేహాభిమానమును విడువవలసి యున్న దిగాన [illegible] క్లేశము మిక్కిలి యధికము- అవ్యక్తా గతిః=అక్షరమునందలి

ష్యము- అని శంకరభాష్యము.

అవ్యక్తా గతిః=అవ్యక్తమునుగూర్చిన మనోవృత్తి - దేహవంతులనఁగా దేహాత్మాభిమానముగలవారు- అని రామానుజభాష్యము.

యేతు సర్వాణి కర్మాణి మయి సంన్యస్య మత్పరాః।
అనన్యే నైవ యోగేన మాం ధ్యాయన్త ఉపాసతే॥౬॥
తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్।
భవామి న చిరా త్పార్థ మయ్యావేశితచేతసామ్॥౭॥

(హే) పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, సర్వాణి కర్మాణి మయి సంన్యస్య=అన్నికర్మములను నాయందు ఉంచి, మత్పరాః=నేనె పరముగాఁగలవారును, అనన్యేన యోగేన మామేవ ధ్యాయన్తః (ధ్యాయన్తః)=ఇతరమునుగూర్చినదిగాని యోగముచేతను నన్నే ధ్యానము చేయుచున్నవారు(నగుచు), మామ్ యేతు ఉపాసతే=నన్ను ఎవ్వరు ఉపాసించుచున్నారో, మయి ఆవేశితచేతసాం తేషామ్=నాయందు ఉనుపఁబడిన మనస్సులుగల వారలను, మృత్యుసంసారసాగరాత్ నచిరాత్ సముద్ధర్తా భవామి=మృత్యువుతోఁగూడిన సంసారమనెడిసముద్రమునుండి శీఘ్రముగానె ఉద్ధరించువాఁడను అగుచున్నాను.

అనన్యమనఁగా విశ్వరూపుఁడగు దేవునివిడిచి రెండవది ఆలంబనము(విషయము)గాలేనిది- యోగమనఁగా సమాధి- అని శంకరభాష్యము.

కర్మములనఁగా శరీరమునిలుచుటకొఱకైన భోజనము మొదలగు లౌకికములును వైదికములగు యాగాదులును- ధ్యానము(తలంచుట), అర్చనము(పూజించుట), నమస్కరించుట, స్తోత్రము చేయుట, కీర్తనముచేయుట మొదలగువానినిమిక్కిలిప్రీతితో, ఫలముసిద్ధించినట్లు తలంచుచు, చేయుచున్నవారై నన్నుఉపాసించుచున్నారో- మృత్యుసంసారసాగరాత్=మృత్యువైన సంసారమనెడి సముద్రము ...వాకలసంసారము, నన్ను... విరోధించునది గాన,

... అని రామానుజభాష్య...

చెప్పుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

మయ్యేవ మన ఆధత్స్వ మయి బుద్ధిం నివేశయ।

నివసిష్యసి మయ్యేవ అత ఊర్ధ్వం నసంశయః ౮॥

మనః మయ్యేవ ఆధత్స్వ= మనస్సును నాయందె ఉనుపుము- బుద్ధిం మయి నివేశయ=బుద్ధిని నాయందు ఉనుపుము- అతః ఊర్ధ్వం మయ్యేవ నివసిష్యసి= ఇంక మీాదను నాయందె ఉందువు- సంశయః న=సంశయము లేదు-

విశ్వరూపుఁడ నైయీాశ్వరుఁడ నైన నాయందె- మనస్సుసంకల్పవిక ల్పస్వరూపమైనది- బుద్ధి అధ్యవసాయము స్వరూపముగాఁగలది- ఇం కమీాదను అనగా ఈశరీరము పోయినతరువాతను- అని శంకరభాష్యము

మనస్సును ఉనుచుటయనగా మనస్సుమధ్యానము చేయుట- బుద్ధి నివేశనమనఁగా నేనెపరమప్రాప్యమనెడినిశ్చయము కలిగియుం డుట- ఇంకమీాదను అనఁగా ఇట్టి నిశ్చయము కలిగినపైని అనుట- అని రామానుజభాష్యము-

అథ చిత్తం సమాధాతుం నశక్నోషి మయి స్థిరమ్।

అభ్యాసయోగేన తతో మామిచ్ఛాప్తుం ధనఞ్జయ॥౯॥

అథ= ఇంకను, మయి చిత్తం స్థిరం సమాధాతుం నశక్నోషి(చేత్)=నాయందు చిత్తమును స్థిరముగా ఉనుచుటకుఁ జాలవేని), (హే)ధనఞ్జయ=(ఓ)యర్జునుఁడా, తతః అభ్యాసయోగేన మామ్ ఆప్తుమ్ ఇచ్ఛ =అటపైని అభ్యాసయోగముచేత నన్ను పొందు టకు కోరుము-

అభ్యాసమనఁగా చిత్తమును అన్నిటి నుండియుమరల్చి ఒ క్క విషయమున మాటిమాటికి నునుచుచుండుట- దానివలనఁగలిగె డియోగము అభ్యాసయోగము- విశ్వరూపుఁడనైననన్ను- అని శం కరభాష్యము-

అతిప్రీతితో స్మరించుటను అభ్యసించుట యనెడియోగముచేత స్థి రమైనచిత్త సమాధానమునకుబొంది నన్నుపొందఁగోరుము అని రామా నుజభాష్యము.

అభ్యాసేఽప్యసమర్థోఽసి మత్కర్మపరమో భవ।
మదర్థమపి కర్మాణి కుర్వన్ సిద్ధిమవాప్స్యసి॥౧౦॥

అభ్యాసేఽపి అసమర్థః అసి(చేత్)=అభ్యాసమునఁగూడ అసమర్థుఁడవు అగుదు(వేని), మత్కర్మపరమః భవ=నాకర్మములే ముఖ్యములు గాఁగలవాఁడవు అగుము- మదర్థం కర్మాణి కుర్వన్నపి=నాకొఱకు కర్మములను చేయుచున్నను, సిద్ధిమ్ అవాప్స్యసి=సిద్ధిని పొందఁగలవు.

సిద్ధిని అనఁగా సత్త్వశుద్ధి(అంతఃకరణపరిశుద్ధి)వలనజ్ఞానము కలిగి దానివలనబ్రహ్మభావమును- అని శంకరభాష్యము.

నన్నుగూర్చినకర్మములను అనఁగా ఆలయములను(గుడులను) కట్టించుట, తోటలను వేయుట, దీపములు వెలిగించుట, ఆలయమును ఊడ్చుట, నీళ్లు జల్లుట, అలుకుట, పూవులు తెచ్చుట, పూజను నడిపించుట, నామములను చెప్పుట, ప్రదక్షిణములు చేయుట, స్తోత్రములు చేయుట, నమస్కరించుట, మొదలగునవి- వానిని మిక్కిలిప్రీతితో నాచరింపుచు అభ్యాసయోగముద్వారమున నాయందు చిత్తస్థైర్యమును పొంది నన్ను జేరుట యనెడి సిద్ధిని పొందుదువు- అని రామానుజభాష్యము.

అథైతదప్యశక్తోఽసి కర్తుం మద్యోగమాశ్రితః।
సర్వకర్మఫలత్యాగం తతః కురు యతాత్మవాన్॥౧౧॥

అథ=ఇఁకను, ఏతత్ కర్తుమపి అశక్తః అసి(యది)=దీనిని ఆచరించుటకును అశక్తుఁడవు అగుదు(వేని), తతః మద్యోగమ్ ఆశ్రితః(సన్)=అట్లైన నాయోగమును ఆశ్రయించినవాఁడవై, యతాత్మవాన్=నియమింపఁబడినయంతఃకరణముగలవాఁడవై, సర్వకర్మఫలత్యాగం కురు=అన్నికర్మములయొక్క ఫలములనువిడుచుటను చేయుము.

మద్యోగము అనఁగా చేయఁబడెడి కర్మములను నాయందు నిలిపి చేయుట- అని శంకరభాష్యము.

మద్యోగమ్ ఆశ్రిత్య ఏతత్ కర్తుమ్ అశక్తః అసి(యది)=నన్నుగూర్చినభక్తియోగమును ఆశ్రయించి దీనిని చేయుటకు అశక్తుఁ

డవు అగుచు(వేని), భక్తియోగము యొక్క మొలకవంటిదైన మత్కర్మాచరణమును జేయఁజాలవేని, మొదటిషట్కములో (౬ అధ్యాయములలో), జెప్పంబడినదై పరభక్తికిసాధనమైనఆత్మస్వభావము ననుసంధించుటయనెడి యక్షరయోగము (సాంఖ్యము) నకు సాధనముగా కర్మఫలత్యాగమును చేయుము- ఫలములనువిడిచి నాయారాధనముగాఁజేసెడి కర్మముచేత ఆత్మధ్యానము సిద్ధించి, దానివలన నజ్ఞానము మొదలగు నావరణములు పోయి భగవంతునకు శేషుఁడు (ప్రకారము) అగుటయె స్వరూపముగాఁగలప్రత్యగాత్మప్రత్యక్షముకాఁగానట్టిపిని వానియందు పరభక్తిస్వయముగానే పుట్టును - అని రామానుజభాష్యము

శ్రేయోహి జ్ఞాన మభ్యాసాత్ జ్ఞానాద్ధ్యానం విశిష్యతే।
ధ్యానా త్కర్మ ఫలత్యాగ స్త్యాగాచ్ఛాన్తి రనన్తరమ్॥౧౨॥

జ్ఞానమ్ అభ్యాసాత్ శ్రేయోహి = జ్ఞానము అభ్యాసముకంటె మంచిదిగదా- జ్ఞానాత్ ధ్యానమ్ విశిష్యతే=జ్ఞానముకంటె ధ్యానము విశేషింపుచున్నది- ధ్యానాత్ కర్మఫలత్యాగః (విశిష్యతే)= ధ్యానముకంటె కర్మఫలములనువిడుచుట విశేషింపుచున్నది- త్యాగాత్ అనన్తరమ్ శాన్తిః (భవతి)=త్యాగము వెంటనె శాంతి కలుగుచున్నది-

ఇప్పుడు కర్మఫలత్యాగము స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది- అవివేకపూర్వకంబగు నభ్యాసముకంటె జ్ఞానము (శాస్త్రములనుపట్టియు యుక్తులనుపట్టియు నాత్మనిశ్చయించుట) విశేషింపుచున్నది- నట్టి జ్ఞానముకన్న జ్ఞానపూర్వకమగు ధ్యానమువిశేషింపుచున్నది- ఇట్టి ధ్యానముకన్న కర్మఫలత్యాగము విశేషింపుచున్నది- శాంతియనఁగా సంసారముడుగుట- అజ్ఞుఁడై కర్మములఁ బ్రవర్తించినవానికి వెనుకఁజెప్పఁబడిన యుపాయములనాచరించుటకు శక్తిలేనిచో సర్వకర్మఫలత్యాగమె మేలునుకలుగఁజేయునని చెప్పఁబడినది- ఆ కర్మఫలత్యాగమె ఇప్పుడుస్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది- ధ్యానము చేయువాఁడు సర్వకర్మఫలత్యాగమును చేయునేనివానికి వెంటనేశాంతి కలుగును గాన అజ్ఞానికర్మఫలత్యాగముకూడ నట్టిదిగాస్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది.

బ్రాహ్మణుఁడగు నగస్త్యుఁడు సముద్రమును త్రాగుటనుబట్టి ఇప్పటి బ్రాహ్మణులను స్తోత్రముచేయునట్లు- కర్మఫలత్యాగముకన్న కర్మయోగము శ్రేష్ఠము- అక్షరోపాసకునకు కర్మయోగము సందర్శింపదు- అని శంకరభాష్యము.

అభ్యాసమనఁగా ప్రీతిలేని శుష్కమైన స్మృత్యభ్యాసము (తలంపును వాడుకచేయుట)- జ్ఞానమనఁగా ఆత్మస్వరూపమును అనుసంధించి ప్రత్యక్షముగాఁ దెలిసికొనుట, అది విశేషించుచున్నది అనఁగా మిక్కిలి ఆత్మకు హితమైనది. లెస్సగా సిద్ధింపని ఆత్మాపరోక్షజ్ఞానముకంటె దానికిసాధనమైన ఆత్మధ్యానమె విశేషించుచున్నది- సిద్ధింపకయుండెడి యాధ్యానముకంటె దానికిసాధనమైనఫలములను విడిచి యాచరింపఁబడెడి కర్మమె మేలు- ఇట్టి కర్మముల నాచరించినతోడనే పాపములన్నియు పోవుటను మనస్సునకు శాంతి కలుగును- అట్టి మనస్సుచేత ఆత్మధ్యానము కలుగును- ఆత్మధ్యానమువలననాత్మప్రత్యక్షముకలుగును- ఆత్మప్రత్యక్షమువలన పరభక్తి కలుగును- కాఁబట్టి భక్తియోగము నభ్యసింపలేనివానికి ఆత్మనిష్ఠయె (జ్ఞానమె) శ్రేష్ఠము- ఆత్మనిష్ఠయైనను మనస్సునకు శాంతికలుగదేని ఆత్మజ్ఞానగర్భంబును ఫలములనుకోరక చేయఁబడినదియునగు కర్మాచరణమె ఆత్మనిష్ఠను కలుగఁజేయుటకు శ్రేష్ఠము- అని రామానుజభాష్యము.

అజ్ఞానపూర్వకమగు నభ్యాసముకంటె జ్ఞానమె విశేషించుచున్నది- వట్టి జ్ఞానముకన్న జ్ఞానముతోఁగూడిన ధ్యానము విశేషించుచున్నది- ధ్యానముకంటె కర్మఫలత్యాగము విశేషించుచున్నదనుట స్తోత్రము- ధ్యానాదులను పొందించునదిగాన త్యాగమును స్తోత్రముచేయుట యుక్తమె- వట్టిధ్యానముకన్న ఫలత్యాగముతోఁగూడినధ్యానము అధికము- అని మధ్వభాష్యము.

అద్వేష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవ చ।
నిర్మమో నిరహంకార స్సమదుఃఖసుఖః క్షమీ॥౧౩॥
సంతుష్ట స్సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః।
మయ్యర్పితమనోబుద్ధి ర్యో మద్భక్త స్స మే ప్రియః॥౧౪॥

సర్వభూతానామ్ అద్వేష్టా = అన్నిభూతములకును ద్వేషికానివాఁడు

ను, మైత్రః=అన్నిటికిని మిత్రుఁడుగానుండువాఁడును- కరుణఏవచ=కనికరముకలవాఁడును, నిర్మమః=మమకారములేనివాఁడును, నిరహంకారః=అహంకారములేనివాఁడును, సమదుఃఖసుఖః=దుఃఖంబును సుఖంబునుఒక్కవిధమైనవిగాఁగలవాఁడును, క్షమీ=ఓరిమికలవాఁడును, సతతం సంతుష్టః=ఎల్లప్పుడును సంతోషించినవాఁడును, యోగీ=యోగముకలవాఁడును, యతాత్మా=నియమింపఁబడిన మనస్సుకలవాఁడును, దృఢనిశ్చయః=దృఢమైననిశ్చయముకలవాఁడును, మయి అర్పితమనోబుద్ధిః=నాయందు ఉంప్పఁబడినమనస్సునుబుద్ధియునుకలవాఁడునగు మద్భక్తః యః=నాభక్తుఁడు ఎవ్వఁడో, సః మేప్రియః=వాఁడు నాకు ఇష్టుఁడు-

అన్నిభూతములును ఆత్మయే యని యెఱుఁగుటనుతన్ను దుఃఖపెట్టినవానియందుఁగూడ ద్వేషము లేనివాఁడు- కరుణయనఁగా దుఃఖించువారలయందలిదయ- కాఁబట్టి కరుణుఁడనంగా నన్నిభూతములకు నభయమునిచ్చెడిసంన్యాసియనుట- దుఃఖమునుపట్టి ద్వేషంబునుసుఖమునుపట్టి రాగంబును లేనివాఁడు సమదుఃఖసుఖుఁడు-తిట్టినను కొట్టినను వికారములేనివాఁడు క్షమి- తనకుదేహమును నిలువఁబెట్టికొనుటకైనది(ఆహారము)(సతతమ్)దొరకినను దొరకకపోయినను సంతోషించినవాఁడు- యోగియనఁగా నిశ్చలచిత్తుఁడు- యతాత్మయనఁగా నియమింపఁబడినస్వభావముకలవాఁడు- నిశ్చయము ఆత్మతత్త్వముం గూర్చినది- సంకల్ప వికల్ప స్వరూప మైనది మనస్సు- అధ్యవసాయము స్వరూపముగాఁగలదిబుద్ధి- అనిశంకరభాష్యము-

నాకర్మమునుబట్టి యీశ్వరునిచే ప్రేరణచేయఁబడినవై భూతములు నాకు ఉపకారాపకారములు చేయుచున్నవనుతలంపుగలవాఁడగుటచేనన్నిభూతములయందును ద్వేషముచేయక స్నేహభావమును చేయువాఁడు-శరీరమునందును ఇంద్రియములయందును దేహసంబంధులయందును మమకారములేనివాఁడు-అహంకారమనఁగా దేహమే ఆత్మయనెడితలంపు- దైవవశమునలభించినయన్నాదులతోఁదృప్తిబొందినవాఁడు సంతుష్టుఁడు- సతతం యోగీ=ఎల్లప్పుడును ప్రకృతిసంప

క్షణము లేని యాత్మస్వరూపమును ననుసంధించువాఁడు- యతాత్మ యనఁగా నియమింపఁబడిన మనోవృత్తి కలవాఁడు- ఆత్మస్వరూపము నెఱింగించెడి శాస్త్రములలోఁ జెప్పినయంశములయందు దృఢమైన నిశ్చయముకలవాఁడు- భగవంతుఁడగు వాసుదేవుఁడె ఫలమును గోరక చేయఁబడెడి కర్మములచేత ఆరాధింపఁబడుచున్నాఁడు, ఇట్లారాధింపఁబడినవాఁడై నాకు ఆత్మప్రత్యక్షమును గలుగఁజేయును, అని యుండువాఁడు నాయందు సమర్పింపఁబడిన మనోబుద్ధులు కలవాఁడు- నాభక్తుఁడనఁగా కర్మయోగము చేతనన్ను సేవించువాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

యస్మాన్నోద్విజతే లోకో లోకాన్నోద్విజతే చ యః।
హర్షామర్షభయోద్వేగైర్ముక్తో యస్స చ మే ప్రియః॥

లోకః యస్మాత్ నోద్విజతే= లోకము ఎవ్వనికి భయపడదో, యశ్చ లోకాత్ నోద్విజతే= ఎవ్వఁడు లోకమునకు భయపడఁడో, యశ్చ హర్షామర్షభయోద్వేగైః ముక్తః= ఎవ్వఁడు సంతోషము కోపము భయము ఉద్వేగము అనువానిచేత విడువఁబడినవాఁడో, సః మే ప్రియః= వాఁడు నాకు ఇష్టుఁడు- ,(ఉద్వేగమనఁగా ఒంటరినైనేను జనులులేనిచోట నెట్లు జీవింతును? అని యిట్లు చిత్తమున వ్యాకులము నొందుట అని మధుసూదనటీక-)

ఉద్విజతే= పరితపింపదో, క్షోభమును పొందదో- హర్షమనఁగా ఇష్టమయినది కలుగుట చేత కలిగిన అంతఃకరణము యొక్క ఉత్కర్షము- అది గగురుపొడుచుట, ఆనందబాష్పములు పడుట మొదలగువానిచేఁ దెలియఁబడును- అమర్షమనఁగా తనకిష్టమైనదానికి అడ్డము వచ్చినదానినిగూర్చి సహనము లేకుండుట. భయమనఁగా బెదరు- అని శంకరభాష్యము.

ఏ కర్మనిష్ఠుఁడు లోకమునకు ఉద్వేగము కలిగెడి పనిని చేయఁడో, ఈతఁడు అందఱకును అవిరోధియను నిశ్చయమున సర్వలోకంబును ఈతనికి ఉద్వేగము కలిగెడిపనిని చేయదో- అని రామానుజభాష్యము-

అనపేక్ష శ్శుచి ర్దక్ష ఉదాసీనో గతవ్యథః।
సర్వారమ్భపరిత్యాగీ యో మద్భక్త స్స మే ప్రియః॥౧౬॥

అనపేక్షః శుచిః దక్షః ఉదాసీనః గతవ్యథః సర్వారమ్భపరిత్యాగీ(చ) మద్భక్తః యః=అపేక్షలేనివాఁడును పరిశుద్ధుఁడును నేర్పరియును ఉదాసీనుఁడును బాధలులేనివాఁడును అన్నిప్రయత్నములను విడుచువాఁడునగు నాభక్తుఁడు ఎవ్వఁడో, సః మే ప్రియః=వాఁడు నాకు ఇష్టుఁడు.

శరీరము ఇంద్రియములు విషయములు వీనిసంబంధము మొదలగు వానియందు అపేక్షలేనివాఁడు- లోపలను వెలుపలను శుద్ధికలవాఁడు. దక్షుఁడనఁగా సమయస్ఫూర్తికలవాఁడు - ఉదాసీనుఁడనఁగా పక్షపాతములేనివాఁడు- వ్యథయనఁగా భయము- ఈలోకమునందును పరలోకమునందును కోరినఫలమును కలుగఁజేసెడి కర్మములు సర్వారంభములు- అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మ తప్ప మిగిలిన వాని యన్నిటియందును అపేక్ష లేనివాఁడు. శుచియనఁగా శాస్త్రములో విధింపఁబడినద్రవ్యముచేత శరీరపోషణము చేసికొనువాఁడు- దక్షుఁడనఁగా శాస్త్రమునఁ జెప్పినపనులను స్వీకరించుటకు సమర్థుఁడైనవాఁడు- శాస్త్రీయములుకానివానియందుపేక్షకలవాఁడు ఉదాసీనుఁడు- శాస్త్రములోఁ జెప్పఁబడినకర్మములఁ జేయునప్పుడు తటస్థించెడిచలువవేఁడి మొదలగువానివలనఁగలిగెడి దుఃఖములవలన బాధపడనివాఁడు- శాస్త్రీయములుగాని కర్మములనన్నిటిని ఆరంభించుటలేనివాఁడు సర్వారంభపరిత్యాగి- అని రామానుజభాష్యము.

యో నహృష్యతి నద్వేష్టి నశోచతి నకాఙ్క్షతి।
శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్ య స్స మే ప్రియః॥౧౭॥

యః నహృష్యతి=ఎవ్వఁడు సంతోషింపఁడో, యః నద్వేష్టి=ఎవ్వఁ

టకు ద్వేషింపఁడో, (యః) నశోచతి=(ఎవ్వఁడు) దుఃఖింపఁడో, (యః) నకాఙ్క్షతి=(ఎవ్వఁడు) కోరఁడో, శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్ (చ) యః=శుభములనుఅశుభములనువిడిచిన భక్తిమంతుఁడు(ను) ఎవ్వఁడో, సః మే ప్రియః=వాఁడు నాకు ఇష్టుఁడు.

ఎవ్వఁడు ఇష్టముకలిగినప్పుడు సంతోషింపఁడో, అనిష్టము కలిగినప్పుడు ద్వేషింపఁడో, ఇష్టమైనవస్తువు ఎడఁబాసినచోదుఃఖింపఁడో, తనకు లభింపనిదానిని కోరఁడో- అనిశంకరభాష్యము.

పరమయోగి ఇష్టానిష్టములు కలిగినప్పుడు సంతోషద్వేషములు లేనివాఁడో, భార్య పుత్రులు ధనము మొదలగునవిపోయినను దుఃఖింపఁడో, తనకులేని భార్యాపుత్రాదికమునుకోరఁడో- పాప పుణ్యములు రెండును బంధహేతువులెకాన రెండిటిని విడుచువాఁడు శుభాశుభపరిత్యాగి- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వారంభపరిత్యాగీ, శుభాశుభపరిత్యాగీ, అను వానిలో నొకటిసామాన్యంబును మఱియొకటి విశేషంబునుగానీ,ఒకటి సంగ్రహంబును మఱియొకటివివరణంబునుగానీ యగుటచే పునరుక్తిలేదు- హర్షాదులు లేనివాఁడన్నచో ఒకప్పుడైనను కొంచెము హర్షాదులు కలుగవచ్చునని ఎవ్వఁడు సంతోషింపఁడో అనియిట్లు వ్రాయఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము.

సమశ్శత్రౌచ మిత్రేచ తథా మానావమానయోః।
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమస్సఙ్గవివర్జితః॥౧౮॥
తుల్యనిన్దాస్తుతి ర్మౌనీ సన్తుష్టో యేనకేనచిత్।
అనికేతః స్థిరమతి ర్భక్తిమాన్ మే ప్రియో నరః॥౧౯॥

శత్రౌచ మిత్రేచ సమః=శత్రువునందును మిత్రునియందును సముఁడును, తథా మానావమానయోః శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమః=అట్లె సంమానమునందు నవమానమునందును చలువయందును వేడియందు

నుసుఖమునందును దుఃఖమునందును సముఁడును, సఙ్గవివర్జితః = సంగములేనివాఁడును, తుల్యనిన్దాస్తుతిః = (తన్ను) నిందించుటయు స్తోత్రముచేయుటయు సమానముగాఁగలవాఁడును, మానీ = మానముకలవాఁడును, యేనకేనచిత్ సంతుష్టః = దేనిచేతనైనను సంతోషించువాఁడును, అనికేతః = ఇల్లులేనివాఁడును, స్థిరమతిః = స్థిరబుద్ధికలవాఁడును, భక్తిమాన్ = భక్తికలవాఁడునగు, నరః మే ప్రియః = మనుష్యుఁడు నాకు ఇష్టుఁడు- మౌనమనఁగా వాక్కును నియమించుట-

శరీరమునిలుచుటకుతగిన దేనిచేతనైనను సంతోషించువాఁడు- అనికేతుఁడనగాఁ నియతమైనఉనికిపట్టులేనివాఁడు- పరమార్థవిషయమైనబుద్ధికలవాఁడు స్థిరమతి- అని శంకరభాష్యము.

అద్వేష్టా సర్వభూతానామ్ (౧౨అ॥ ౧౩శ్లో॥) ఇత్యాదికముచేత శత్రుమిత్రాదులయందు ద్వేషాదులు లేకపోవుట చెప్పఁబడినది- ఇప్పుడు వారు సమీపించినప్పుడుగూడ చిత్తము సమముగా నుండుట యనెడి యంతకంటె విశేషము చెప్పఁబడుచున్నది- ఆత్మయందే స్థిరమైన బుద్ధికలవాఁడు- కావుననె ఇల్లు మొదలగువానియందు సంగములేనివాఁడుగాన అనికేతుఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

భక్తికలవాఁడని రెండుపర్యాయములు (౧౭శ్లో॥ ౧౯శ్లో॥) చెప్పుట, భక్తియొక్క ఆధిక్యమును తెలియఁజేయుటకు- ఇది యేతుసర్వాణికర్మాణి (౧౨అ।౬శ్లో) ఇత్యాదికముయొక్క ప్రపంచమె- అని మధ్వభాష్యము.

యేతు ధర్మ్యామృతమిదం యథోక్తం పర్యుపాసతే।
శ్రద్దధానామత్పరమా భక్తాస్తేఽతీవ మే ప్రియాః।౨౦।

యేతు = ఎవ్వారలు, శ్రద్దధానాః మత్పరమాః (శ్చసన్తః) = శ్రద్ధచేయుచున్నవారును నేనుముఖ్యుఁడనుగాఁగలవారు (నగుచు), యథోక్తమ్ ఇదమ్ ధర్మ్యామృతమ్ పర్యుపాసతే = వెనుకఁజెప్పఁబడిన ఈ ధర్మ

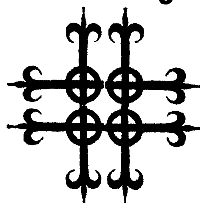
ముతప్పనియమృతమును ఉపాసించుచున్నారో, తే భక్తాః మే అతీవ ప్రియాః=ఆ భక్తులు నాకు మిక్కిలి ఇష్టులు.

ఏ సంన్యాసులు- అమృతమనఁగా అమృతత్వమును (మోక్షమును) కలుగఁజేయునది- ఇదియనఁగా అద్వేష్టా సర్వభూతానామ్ (౧౨అ॥ ౧౩శ్లో॥) అనునది మొదలు చెప్పఁబడినది- పర్యుపాసతే = ఆచరింపుచున్నారో- మత్పరములనఁగా అక్షరాత్మయే గొప్పగతిగాఁగలవారు- భక్తులనఁగా పరమార్థజ్ఞాన మనెడి భక్తికలవారు- అని శంకరభాష్యము-

యథోక్తమ్=మయ్యావేశ్యమనోయేమామ్ (౧౨అ॥ ౨శ్లో॥) ఇత్యాదికముచేఁజెప్పఁబడిన భక్తియోగమును- అని రామానుజభాష్యము-

ధర్మ్యఁడనఁగా విష్ణువు- అతఁడువిషయముగాఁగలదిధర్మ్యము- మరణము మొదలగుసంసారమును నశింపఁజేయునదిగాన అమృతము- శ్రత్=ఆస్తిక్యము- అదిగలవారు శ్రద్దధానులు- అనిమధ్వభాష్యము-

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యా
యాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవా
దేభక్తియోగోనామ ద్వాదశోధ్యాయః
ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్ర
తిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణా
ర్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో
భక్తియోగప్రతిపాదకంబగు
పండ్రెండవయధ్యాయము-

Arsha Press, Vizagapatam, 1889.

గీతాభాష్యత్రయసారము.

పదుమూఁడవయధ్యాయము-

శ్రీభగవానువాచ.

ఇదంశరీరం కౌన్తేయ క్షేత్ర మి త్యభిధీయతే।
ఏత ద్యో వేత్తి తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః॥౧॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, ఇదం శరీరం క్షేత్రమితి అభిధీయతే=ఈ శరీరము క్షేత్రమని చెప్పఁబడుచున్నది- యః ఏతత్ వేత్తి=ఎవ్వఁడు దీనిని ఎఱుఁగుచున్నాఁడో, తం తద్విదః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి ప్రాహుః=వానిని వానినెఱుఁగువారు క్షేత్రజ్ఞుఁడని చెప్పుచున్నారు-

(క్షత)దెబ్బనుండి (త్ర)కాపాడునదియగుటనును, నశించుటవల్లనును, క్షయించుట(తగ్గిపోవుచుండుట)వల్లనను, భూమి(క్షేత్రము)యందువలెదీనియందుకర్మఫలముసిద్ధించుటవల్లనును శరీరము క్షేత్రమనిచెప్పఁబడును - స్వభావసిద్ధమగుజ్ఞానముచేత అఱకాలు మొదలుశిరస్సువఱకును తెలిసికొనువాఁడుగాన క్షేత్రజ్ఞుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- ఉపదేశమువలనఁగలిగినజ్ఞానమునఁగూడ నేర్పాటుగా శరీరమునెఱుంగునుగాన క్షేత్రజ్ఞుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- అనిశంకరభాష్యము

నేను దేవుఁడను, నేను మనుష్యుఁడను, నేను బలిసినవాఁడను, నేను చిక్కినవాఁడను అనియిట్లుఆత్మతోసామానాధికరణ్యమున (ఐక్యమున) తోఁచుచుండి ఆత్మకంటె వేఱైనశరీరము,ఆయాత్మకు భోగమునకు క్షేత్రముఅనఁగా స్థానముఅనిఆత్మతత్త్వము నెఱిఁగినవారిచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది- ఈశరీరమును అవయవములుగానును మొత్తముగానును దీనిని నేనెఱుంగుదునని ఎవ్వఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడోవానిని ఈశరీరముకన్న వేఱైన క్షేత్రజ్ఞునిగాఁ జెప్పుచున్నారు. అనిరామానుజభాష్యము-

వెనుకఁజెప్పఁబడిన జ్ఞానము,జ్ఞేయము(తెలియఁబడినది), క్షేత్రము, పురుషుఁడు(జీవుఁడు), అనువీనిని ఏర్పాటుగా నీ యధ్యాయము తెలియఁజేయును- అని మధ్వభాష్యము.

క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత।

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయో ర్జ్ఞానం యత్తత్ జ్ఞానం మతం మమ॥
(హే)భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, సర్వక్షేత్రేషు క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి=అన్నిశరీరములయందును ఆత్మను నన్నుగా తెలిసికొనుము- క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః జ్ఞానం యత్=శరీరము యొక్కయు నాత్మయొక్కయు జ్ఞానము ఏది(కలదో), తత్ జ్ఞానం మమ మతమ్=అది జ్ఞానముగా నాకు ఇష్టము.

వెనుకఁజెప్పఁబడిన క్షేత్రజ్ఞునినన్ను అనఁగా సంసారసంపర్కము లేని పరమాత్మనుగాఁ దెలిసికొనుము- అన్నిక్షేత్రములయందునో కఁడై బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతమైన అనేకక్షేత్రములనెడి యుపాధులచేత విభజింపఁబడినఈశనిని ఉపాధులవలనవచ్చిన భేదము లెవ్వియు లేనివానిగానును సత్తు(ఉండునది),అసత్తు(లేనిది)అనునివి మొదలగు శబ్దములచేత తెలియఁబడనివానిగానును దెలిసికొనుము- ఈ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులజ్ఞానమె మంచిజ్ఞానమని నాతాత్పర్యము- అని శంకరభాష్యము.

దేవమనుష్యాదిసర్వశరీరములయందును జ్ఞాతృత్వమె(తెలిసికొనువాఁడగుటయె) స్వరూపముగాఁగలక్షేత్రజ్ఞుని(జీవుని) నన్నుగాను అనఁగా నేను ఆత్మగాఁగలవానిగాఁ దెలిసికొనుము- అపి(కూడ)అనుటవలన క్షేత్రమును గూడ నన్నుగాను అనఁగా నేను ఆత్మగాఁగలదానిగా నెఱుంగుము- శరీరము క్షేత్రజ్ఞునికి విశేషణమగుటయె స్వభావముగాఁగలదగుటచేత ఆత్మనువిడిచియుండకపోవుటను ఆత్మతోడి సామానాధికరణ్యముచేతనె నేను దేవుఁడను మనుష్యుఁడను అనియిట్లు ఐక్యముగా)నిర్దేశింపఁబడునట్లు ఈక్షేత్రంబును క్షేత్రజ్ఞుఁడును గూడనాకువిశేషణమగుటయెస్వభావముగాఁగలవగుటచేత నన్నువిడిచియుండకపోవుటను నాతోడిసామానాధికరణ్యము(ఐక్యము) నను నిర్దేశింపఁబడఁదగినవిగాఁ దెలిసికొనుము- అని రామానుజభాష్యము.

తత్ క్షేత్రం యచ్చ యాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చ యత్।
సచ యో యత్ప్రభావశ్చ తత్సమాసేన మే శృణు॥ ३॥

తత్ క్షేత్రమ్=ఆ శరీరము, యచ్చ యాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చ యత్=ఏస్వరూపముకలదో ఏవిధమైనదో ఏవికారముకల

దో ఎందువలన(కలిగినదో) ఏదో, సచ యః యత్ప్రభావశ్చ=ఆ (క్షేత్రజ్ఞుఁడును) ఎవ్వఁడో ఎట్టిప్రభావములుకలవాఁడో, తత్ సమాసేన మే శృణు=దానిని సంగ్రహముగా నావలన వినుము.

యాదృక్=ఎట్టి ధర్మములుగలదో- యతః యత్ (కార్యమ్ ఉత్పద్యతే)=దేనివలన ఏ(కార్యము పుట్టుచున్నదో)- ప్రభావములనఁగా ఉపాధులవలనవచ్చినశక్తులు- మే (వాక్యతః) శృణు=నా (వాక్యమున) వినుము - అనిశంకరభాష్యము.

యచ్చ=ఏద్రవ్యమో, యాదృక్చ=దేనికిఆధారమైనదో- యతశ్చ=ఏహేతువువలనఁబుట్టినదో- ఏ ప్రయోజనముకొఱకో యనుట- యత్=ఏస్వరూపముకలదో- యః=ఏస్వరూపముకలవాఁడో- అని రామానుజభాష్యము-

యద్వికారి=ఏవికారముతోఁగూడినదో- యతశ్చ యత్=ఎవ్వనివలన ప్రవర్తింపుచున్నదో-(యాధాతువుమీద శతృప్రత్యయాంతమునకు నపుంసకైకవచనము యత్ అనునది-) సచయః=ఆ ప్రవర్తింపఁజేయువాఁడు ఎట్టి స్వరూపముకలవాఁడో- అనిమధ్వభాష్యము-

ఋషిభిర్బహుధా గీతం ఛన్దోభిర్వివిధైః పృథక్ ।
బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ హేతుమద్భిర్వినిశ్చితైః ॥ ౪ ॥

ఋషిభిః బహుధా గీతమ్=ఋషులచేత అనేకవిధములుగా చెప్పఁబడినది- వివిధైః ఛన్దోభిః పృథక్ (గీతమ్)=అనేకవిధములగు మంత్రములచేత ప్రత్యేకముగా (చెప్పఁబడినది)- హేతుమద్భిః వినిశ్చితైః బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ (గీతమ్)- హేతువులుకలవియు సంశయములేనివియునగు బ్రహ్మసూత్రపదములచేతఁగూడ (చెప్పఁబడినది.)

వసిష్ఠుఁడు మొదలగువారు ఋషులు- ఛందస్సులనఁగాఋక్కులు మొదలగునవి- బ్రహ్మసూత్రములనఁగా బ్రహ్మమును తెలియఁజేయునవియును పదములనఁగా బ్రహ్మమును పొందించునవియునగు ఆత్మేత్యేవోపాసీత (బృ॥౩॥౪॥౭॥——ఆత్మయనియె ఉపాసనచేయవలయును) ఇత్యాద్యుపనిషద్వాక్యములు బ్రహ్మసూత్రపదములు - అనిశంకరభాష్యము.

ఈ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులతత్త్వము పరాశరుఁడు మొదలగు ఋషులచేఁ జెప్పఁబడినది-ఛందస్సులనఁగా ఋగ్యజుస్సామాథర్వములు-బ్రహ్మసూత్రములనెడి పేరుగలపదములచేతను అనఁగా శారీరకసూత్రములచేతను. వినిశ్చితములనఁగా నిర్ణయమెతుదిగాఁగలవి- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మసూత్రములనఁగా శారీరకము- అని మధ్వభాష్యము-

మహాభూతా న్యహంకారో బుద్ధి రవ్యక్త మేవచ।
ఇన్ద్రియాణి దశైకంచ పఞ్చచేన్ద్రియగోచరాః॥౫॥
ఇచ్ఛా ద్వేష స్సుఖం దుఃఖం సంఘాత శ్చేతనాధృతిః।
ఏతత్క్షేత్రం సమాసేన సవికార ముదాహృతమ్॥౬॥

మహాభూతాని అహంకారః బుద్ధిః అవ్యక్త మేవచ=పృథివి మొదలగున యిదుభూతంబులును అహంకారతత్త్వంబును మహత్తత్త్వంబును మూలప్రకృతియును, ఇన్ద్రియాణి దశ ఏకంచ=ఇంద్రియములు పదియును ఒకటియును, ఇన్ద్రియగోచరాః పఞ్చచ=ఇంద్రియములచేఁ దెలియఁబడువిషయములు అయిదును, ఇచ్ఛా ద్వేషః సుఖం దుఃఖం సంఘాతః చేతనా ధృతిః=కోరికయును ద్వేషంబును సుఖంబును దుఃఖంబును దేహముఇంద్రియములు మొదలగువానిసముదాయంబును తెలివియును ధైర్యంబును, (ఇతి)ఏతత్=అనెడి ఇది, సమాసేన సవికారం క్షేత్రమ్ ఉదాహృతమ్=సంగ్రహముగా వికారములతోఁగూడిన క్షేత్రముగా చెప్పఁబడినది.

మహాభూతములనఁగా సూక్ష్మభూతములు (తన్మాత్రలు)- స్థూలభూతములు ఇంద్రియగోచరములలోఁ జేరును- అహంకారమనఁగా ఈ భూతములకు కారణమైన అహమ్(నేను) అనెడి జ్ఞానము స్వరూపముగాఁగలది- ఆయహంకారమునకు కారణమైన అధ్యవసాయ స్వరూపమగునదిబుద్ధి - అవ్యక్తమనఁగా అవ్యాకృతము - అదియె యీశ్వరశక్తి- అదియె మాయ యని చెప్పఁబడును- ఇవియెయెనిమిదివిధములగుప్రకృతియని తెలియఁజేయుటకై ఏవచ అనఁబడినది - బుద్ధీంద్రియములు అయిదును కర్మేంద్రియములు అయిదును- మనస్సుఒకటియును- ఇంద్రియగోచరములుశబ్దాదివిషయములు- ఇవియెఇరువదినాలుగుతత్త్వములు- ఇచ్ఛ మొదలగునవి అంతఃకరణ ధర్మములెకాని ఆత్మధర్మ

ములు కావు- కాలినఇనుపగుండులోని అగ్నివలె అహంకారమునసం క్రమించినచైతన్యాభాసమె(చైతన్యభ్రాన్తియె) తెలివి- ఈఇచ్ఛాదుల ను చెప్పుట అంతఃకరణధర్మములకన్నిటికిని ఉపలక్షణము- వికారములు మహత్తత్త్వము మొదలగునవి- ఈ చెప్పిన భేదములసమూహమైనఈ శరీరమె క్షేత్రము- అనిశంకరభాష్యము.

పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశములనెడి పంచమహాభూతంబులును భూతాదియనెడియహంకారంబును మహత్తత్త్వంబును ప్రకృతియు ననునివి క్షేత్రమునకులుగఁజేసెడి ద్రవ్యములు- శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణములనెడి అయిదుజ్ఞానేంద్రియములును, వాక్పాణిపాద పాయూపస్థములనెడి అయిదుకర్మేంద్రియములును, మనస్సును, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడి అయిదువిషయంబులును అనునివి క్షేత్ర మునాశ్రయించియుండెడి తత్త్వములు- ఇచ్ఛాదులు క్షేత్రవికారము లు- ఇచ్ఛాద్వేషాదులు ఆత్మధర్మములైనను అవిక్షేత్రసంబంధమువల నఁగలిగినవగుటచే క్షేత్రకార్యములు గానక్షేత్రవికారములనఁబడును- చేతనాధృతిః సంఘాతః=(చేతన)జీవులకు(ఆధృతి)ఆధారమైె పంచ భూతసంఘాతమైన, ఏతత్ క్షేత్రమ్= ఈ క్షేత్రము, వికారములతో అనఁగా కార్యములతోఁగూడ సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడినది- చేతనుఁడు సుఖదుఃఖములను అనుభవించుటకు ఆధారమైనదీ క్షేత్రము- అని రామానుజభాష్యము.

ఇచ్ఛ మొదలగునవివికారములు. అనిమధ్వభాష్యము.

అమానిత్వ మదమ్భిత్వ మహింసా క్షాన్తి రార్జవమ్।
ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్య మాత్మవినిగ్రహః॥ ౭॥

ఇన్ద్రియార్థేషు వైరాగ్య మనహంకారఏవచ।
జన్మమృత్యుజరావ్యాధి దుఃఖ దోషానుదర్శనమ్॥ ౮॥

అసక్తి రనభిష్వఙ్గః పుత్రదారగృహాదిషు।
నిత్యంచ సమచిత్తత్వ మిష్టా నిష్టోపపత్తిషు॥ ౯॥

మయి చానన్యయోగేన భక్తి రవ్యభిచారిణీ।
వివిక్తదేశసేవిత్వ మరతి ర్జనసంసది॥ ౧౦॥

అధ్యాత్మజ్ఞాన నిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనమ్।

ఏతజ్జ్ఞానమితిప్రోక్తమజ్ఞానం యదతోఽన్యథా॥౧౧॥
అమానిత్వమ్ అదమ్భిత్వమ్ అహింసా క్షాన్తిః ఆర్జవమ్=అభిమానము లేకపోవుటయు దంభము లేకపోవుటయు హింస లేకపోవుటయు ఓరిమియు ఆర్జవంబును, ఆచార్యోపాసనం శౌచమ్ స్థైర్యమ్ ఆత్మవినిగ్రహః=ఆచార్యుని సేవించుటయు శౌచంబును స్థిరత్వంబును ఆత్మనిగ్రహంబును, ఇన్ద్రియార్థేషు వైరాగ్యమ్=విషయములయందు వైరాగ్యంబును, అనహంకారఏవచ=అహంకారము లేకపోవుటయును, జన్మమృత్యుజరావ్యాధిదుఃఖదోషానుదర్శనమ్=జన్మమరణజరారోగదుఃఖదోషములం దెలిసికొనుటయు, అసక్తిః=సంగము లేకపోవుటయు, పుత్రదారగృహాదిషు అనభిష్వఙ్గః = పుత్రుఁడు భార్య ఇల్లు మొదలగువానియందు మిక్కిలియాసక్తి లేకపోవుటయు, ఇష్టానిష్టోపపత్తిషు నిత్యం సమచిత్తత్వంచ=ఇష్టములును అనిష్టములును సంభవించునప్పుడు ఎల్లప్పుడును సమానమైన చిత్తముకలిగియుండుటయును, మయి అనన్యయోగేన అవ్యభిచారిణీ భక్తిశ్చ=నాయెడను ఇతరసంబంధము లేకుండునట్లు నియతమైన భక్తియును, వివిక్తదేశసేవిత్వమ్=నిర్జనప్రదేశమును ఆశ్రయించుటయును, జనసంసది అరతిశ్చ=లోకులకూటమియందు ఆసక్తి లేకపోవుటయును, అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వమ్ = ఆత్మనుగూర్చినజ్ఞానము నెల్లప్పుడుగలవాఁడగుటయు, తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనమ్ – తత్త్వజ్ఞానముయొక్క ప్రయోజనమును తెలిసికొనుటయును, ఏతత్ జ్ఞానమ్ ఇతి ప్రోక్తమ్=ఇది జ్ఞానము అని చెప్పఁబడినది- అతః అన్యథా యత్ (అస్తి) – దీనికంటె వేఱువిధముగా ఏది (కలదో), తత్ అజ్ఞానమ్–అది అజ్ఞానము-

జ్ఞానమునకు సాధనములగు గుణములు చెప్పఁబడుచున్నవి- ఇవి జ్ఞానసాధనములుగాన జ్ఞానమని చెప్పఁబడుచున్నవి- మానమనఁగా తన్నుఁ బొగడికొనుట- దంభమనఁగా తనధర్మమును ప్రసిద్ధిచేసికొనుట- హింసయనఁగా ప్రాణులను బాధించుట. ఒరుఁడు అపరాధమును చేసినను వికారము లేకుండుట క్షాంతి- ఆర్జవమనఁగా కుటిలుఁడు కాకుండుట- మోక్షసాధనంబునుపదేశించువాఁడు ఆచార్యుఁడు- శౌ

చమనఁగా శరీరపుమలమును మన్నుచేతను నీళ్లచేతను కడుగుటయును, మనస్సుయొక్క మలములగు రాగాదులను వానికివిరోధముగా తలంచుటచేత పోఁగొట్టుకొనుటయును- స్థైర్యమనఁగా మోక్షమార్గమునందె ప్రయత్నము చేయుట- ఆత్మవినిగ్రహమనఁగా శరీరమును మంచిమార్గమున నడపుట- ఇంద్రియార్థములనఁగా ఇహలోకపరలోకములలోని శబ్దాదివిషయములు- జన్మము మొదలగువానియందు దోషములను ఆలోచించుట- గర్భములోనుండుటయును యోనిద్వారమున వెడలుటయు జన్మదోషములు- ముదిమిలో తెలివి శక్తి తేజస్సు ఇవితగ్గుటదోషము- దుఃఖములనఁగా ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికములనెడి తాపత్రయము- జన్మము మొదలగువానియందు దుఃఖమనెడి దోషమునుఆలోచించుట యనియైననన్వయింపవచ్చును - జన్మాదులయందు దుఃఖదోషము నాలోచించినతోడనే విషయానుభవములయందువైరాగ్యముకలుగును. అటుపైని ఆత్మదర్శనమునకై ప్రత్యగాత్మయందు ఇంద్రియములుప్రవర్తించునుగాన ఈదోషదర్శనముగూడ జ్ఞానహేతువే- సక్తియనఁగా విషయములయందలి ప్రీతిమాత్రము- అభిష్వంగమనునదియు సంగవిశేషమె- అదిఇతరునితన్నుగాఁ జూచుట- ఎట్లన్నను ఇతరునిసుఖదుఃఖములను తనసుఖదుఃఖములుగాఁదలంచుట (Sympathy). ఇష్టము కలిగినప్పుడు హర్షంబును అనిష్టము కలిగినప్పుడు ద్వేషంబును లేకపోవుట సమచిత్తత్వము- అనన్యయోగమనఁగా వాసుదేవునికన్నపరుఁడు(గొప్పవాఁడు) లేఁడు- కాఁబట్టి ఆతఁడెమనకుగతి అనునిశ్చయము- వివిక్తదేశములనఁగా తనంతనెకానీ బాగుచేయుటచేఁగానీ అపరిశుద్ధములును పాములు దొంగలుపెద్దపులులుమొదలగునవియును లేని అడవి, ఏటియొడ్డు, దేవాలయములుమొదలగునవి- జనసంసత్తుఅనఁగా అశిక్షితులైన పామరులసమూహము- పండితులసమూహము కాదు. అదిజ్ఞానమునకపకారియె- ఆత్మనుగూర్చినజ్ఞానముఅధ్యాత్మజ్ఞానము. జ్ఞానసాధనములగు అమానిత్వాదుల పరిపాకమువలనఁగలిగెడి జ్ఞానము తత్త్వజ్ఞానము. దానియర్థము అనఁగాప్రయోజనము- మోక్షమనుట- అదిసంసారముడుగుటయె. దానిని ఆలోచించుట తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనము- వీనికంటె నితరములగు

నవి మానిత్వము దంభిత్వము మొదలగునవి- అనిశంకరభాష్యము.

మానమనఁగా గొప్పవారిని అగౌరవించుట- దంభమనఁగా తన్ను ధార్మికుఁడనుకొనుటకు ధర్మములనాచరించుట- హింసయనఁగా వాక్కు-మనస్సు శరీరమునఁగూడ పరులనుబాధింపకుండుట- క్షాంతియనఁగా పరులుతన్ను బాధించినను చిత్తవికారములేకుండుట- ఆర్జవమనఁగా పరులంగూర్చి తనశరీరవాఙ్మనస్సుల ప్రవృత్తియొకటేవిధము గానుండుట- ఆచార్యోపాసనమనఁగా ఆత్మజ్ఞానము నిచ్చెడి యాచార్యునింగూర్చినమస్కారము ప్రశ్నము సేవనినాచరించుట- శౌచమనఁగా ఆత్మజ్ఞానమునకును దానిసాధనమునకును తగినమనోవాక్కాయములు కలిగియుండుట- స్థైర్యమనఁగా అధ్యాత్మశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినదానియందు నిశ్చలుఁడై యుండుట. ఆత్మవినిగ్రహమనఁగా ఆత్మస్వరూపముకంటె మిగిలినవానినుండిమనస్సును మరలించుట- ఆత్మకంటెమిగిలినవిషయములుఇంద్రియార్థములు- వాని దోషములందెలిసికొని వానియందు రోతగలిగియుండుట వైరాగ్యము- అహంకారమనఁగా దేహమునుఆత్మగాఁదలంచుట- ఇచ్చట తనవికానివానిని తనవియనుకొనుటనుంగూడ చేర్చికొనవలయును- జన్మాదిదోషానుదర్శనమనఁగా శరీరముతోనుండునప్పుడు జన్మము మొదలగు దోషములుతప్పనివి అని తలంచుట- ఆత్మకంటె మిగిలినవానియందు సంగములేకపోవుటఅసక్తి- శాస్త్రములోఁ జెప్పఁబడిన కార్యములయందుతప్ప మిగిలినవానియందు పుత్రాదులను చేర్చికొనకపోవుట అనభిష్వంగము- తత్త్వజ్ఞానార్థచింతనమనఁగాతత్త్వజ్ఞానముప్రయోజనముగాఁగల చింతయేదిగలదో దానియందు ఆసక్తుఁడైయుండుట- జ్ఞానమనఁగా ఆత్మజ్ఞానసాధనము- అనేనజ్ఞాయతే (దీనిచేతఁదెలియఁబడును) అనివిగ్రహము- అజ్ఞానమనఁగా ఆత్మజ్ఞానమునకువిరోధియగునది- అనిరామానుజభాష్యము.

(సచయోయత్ప్రభావశ్చ--౧౩అ॥౩శ్లో॥)అతఁడెవ్వఁడోఎట్టి ప్రభావముకలవాఁడో, దానిని చెప్పుటకు ఆతనిజ్ఞానమునకు సాధనములు చెప్పఁబడుచున్నవి. తాను తక్కువవాఁడనితెలిసియుండియుగొప్పదనమునుచూపుటదంభము- మనస్సును వాక్కును శరీరంబును విపరీత

ములు కాకుండుటయూ ఆర్జనము. సక్తియనఁగా స్నేహము. అభిమికిర లిపక్వమైనచోనభిష్వంగము. తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనమనఁగా ఆప రోక్షజ్ఞానముకలుగుటకై శాస్త్రములంజూచుట. అనిమధుసూదనభాష్యము

జ్ఞేయం యత్తత్ప్రవక్ష్యామి యజ్జ్ఞాత్వాఽమృతమశ్నుతే।
అనాదిమత్పరంబ్రహ్మ నసత్తన్నాసదుచ్యతే॥౧౨॥

యత్ జ్ఞేయం తత్ ప్రవక్ష్యామి=ఏది తెలియఁదగినదో దానిని చెప్పఁగలను. యత్ జ్ఞాత్వా అమృతమ్ అశ్నుతే=దేనిని తెలిసి కొని మోక్షమును పొందుచున్నాఁడో, తత్ అనాదిమత్=అది ఆదిలే నిది. (తత్) పరంబ్రహ్మ=అది పరబ్రహ్మము. తత్ సత్ న=అ ది సత్తు[ఉండునది] కాదు. (తత్) అసత్ (ఇతి) నోచ్యతే=(అ ది) అసత్తు[లేనిది] (అని) చెప్పఁబడదు.

కొందఱు, అనాదిమత్పరం అనిపదచ్ఛేదముచేసి, మత్పరమ్=నేను అనఁగా వాసుదేవుఁడను గొప్పశక్తిగాఁగలది అని యర్థముచేయుదు రు. ఇట్లు శక్తికలుగునట్లు చెప్పుట, నసత్తన్నాసదుచ్యతే అని విశేష ము లేమియు లేదని తెలియఁజేసెడియుత్తరవాక్యముతో విరోధించును. అట్టివిరోధము లేనిచో నీయర్థము యుక్తముగా నేయుండును. కాఁబట్టి అనాదిమత్ అనిమతుప్పును (మత్ అనుదానిని) ప్రయోగించుటశ్లో కపూర్తికొఱకని యెఱుంగునది. లోకమునయింద్రియములచేఁ దెలియఁ బడుదానిని కలదనియు తెలియఁబడనిదానిని లేనిదనియు చెప్పునట్లు పరబ్రహ్మమునుచెప్పుట శక్యముకాదు. అది యేయింద్రియమునకును గో చరముకాదు. అనిశంకరభాష్యము. పైశాచభాష్యమున మత్పరమ్ అని పదచ్ఛేదముచేయఁబడి మదాత్మకము అని అర్థమువ్రాయఁబడినది.

అమానిత్వము మొదలగు సాధనములచేత జ్ఞేయము అనఁగాఁ బొందఁదగినప్రత్యగాత్మస్వరూపమును చెప్పెదను. దేనిని తెలిసికొని అమృతుఁడగు అనఁగా పుట్టుకముదిమి చావు మొదలగునవిలేని యా త్మనుపొందుచున్నాఁడో. అనాది, మత్పరమ్ అనియె పదచ్ఛేదము. ఆ దిలేనిది అనాది. మత్పరమనఁగా నేనుపరుఁడుగాఁగలది. బ్రహ్మమనఁ గా గొప్పదిఅనుట. శరీరముకంటె వేఱును స్వయముగా శరీరము మొ దలగుపరిచ్ఛేదము (ఆవరణము) లేనిదియును, క్షేత్రజ్ఞతత్త్వము

(జీవవస్తువు) అనియర్థము- వీనికిశరీరపరిచ్ఛేదముకర్మమువలనవచ్చినది- కర్మబంధమువదలినపైని అనంతుఁడగును- సత్తనఁగా కార్యము (*Effect*)- అసత్తనఁగా కారణము(*Cause*)- కార్యమగుటయు కారణమగుటయు ననెడి రెండవస్థలులేకుండుటచే సదసచ్ఛబ్దములచే నాత్మస్వరూపము చెప్పఁబడదు- కార్యకారణావస్థలు ఆత్మకుకలుగుట కర్మమనెడి యవిద్యయొక్క ఆవరణముచేతవచ్చినది- దేవమనుష్యాదినామరూపములుకలిగియుండుటచేతఁగదా ఆత్మకుకార్యావస్థ- అదిలేనియప్పుడు అనఁగా సృష్ట్యాదియందు కారణావస్థ- కారణావస్థయందుఁగూడ సూక్ష్మరూపమైన యవిద్యయావరించియే యుండును-కాఁబట్టి కర్మసంపర్కములేనియాత్మస్వరూపము సత్తనియుఁ అసత్తనియునుగూడ చెప్పఁబడదు- అని రామానుజభాష్యము.

(సచయః) అతఁడెవ్వఁడో అనునది పరబ్రహ్మ అనుదానిచేఁ జెప్పఁబడినది- మిగిలినది (యత్ప్రభావశ్చ) ప్రభావముకలవాఁడో అను నంశము- ఆదిమత్తు అనఁగా ఆదికలదైన శరీరము మొదలగునది- ఆదిమత్తు లేనిది అనాదిమత్తు- ఇట్లు అర్థముగానిచో అనాదిఅనియుండవలెను- అని మధ్వభాష్యము.

సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్।
సర్వతశ్శ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి॥ ౧౩॥

తత్ సర్వతఃపాణిపాదమ్=అది అంతట చేతులు కాళ్లు కలదియును, సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్= అంతట నేత్రములును శిరస్సులును ముఖములునుకలదియును, సర్వతశ్శ్రుతిమత్ =అంతట చెవులుకలదియునయి, లోకే సర్వమ్ ఆవృత్య తిష్ఠతి=లోకములో నంతటిని ఆవరించి ఉన్నది-

సర్వప్రాణులయొక్కయుకరణములు(ఇంద్రియములు) అనెడి ఉపాధులచేత క్షేత్రజ్ఞుఁడుండుట ఊహింపఁబడుచున్నది- కాఁబట్టి పాణిపాదాములుకలుగుటయనెడిమిథ్యారూపనుగూడక్షేత్రజ్ఞునియొక్క అస్తిత్వమును(ఉనికిని) తెలిసికొనుటకు జ్ఞేయముయొక్క (ఆత్మయొక్క) స్వరూపమువలె కల్పించి చెప్పఁబడుచున్నది- ఈయుపాధులవలనఁగలిగిన విశేషములన్నియు నసత్యములుగాన వానినిపరిహరించియె జ్ఞేయమగునని నసత్తన్నాసదుచ్యతే(౧౩అ॥ ౧౨శ్లో) అని చె

ప్పఁబడినది- శ్రుతియనఁగా వినెడి యింద్రియము. లోకమనఁగా సమస్త ప్రాణులసమూహము ఆవరించియనఁగా వ్యాపించి- అని శంకరభాష్యము.

పరిశుద్ధమైనయాత్మస్వరూపము చేతులుకాళ్లు మొదలగు వానితో చేసెడి కార్యములను అంతటను జేయసమర్థమైనది- ప్రత్యగాత్మకూడ పరిశుద్ధుఁడైనచో పరబ్రహ్మముతో సమానుఁడగునుగదా- అంతటిని వ్యాపించియున్నది- అనఁగా పరిశుద్ధస్వరూపము దేశాదుల పరిచ్ఛేదములేనిదిగాన సర్వవ్యాపకమనుట- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వేన్ద్రియగుణాభాసం సర్వేన్ద్రియవివర్జితమ్।
అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృచ ॥౧౪॥

తత్=అది, సర్వేన్ద్రియగుణాభాసమ్ సర్వేన్ద్రియవివర్జితమ్=ఇంద్రియగుణములచేఁ బ్రకాశించునదియు, అన్నియింద్రియములును లేనిదియును-అసక్తమేవ సర్వభృచ్చ=సంగములేనిదియేయై అన్నింటినిభరించునదియును- నిర్గుణం గుణభోక్తృచ=సత్త్వరజస్తమోగుణములు లేనిదియును గుణములనుఅనుభవించునదియును-

ఇంద్రియములనఁగాకరణములు- అవి జ్ఞానేంద్రియములునుకర్మేంద్రియములును బుద్ధియును మనస్సును- వీనిగుణములనఁగా అధ్యవసాయము(నిశ్చయించుట), సంకల్పము(ఉద్దేశించుట), వినుట, మాటలాడుట, మొదలగునవి- ఈవ్యాపారములుకలదివలె తెలియఁబడుననుట- అసక్తమనఁగా అన్నింటితోనుమ అంటులేనిది- సర్వమునుభరించునదియనఁగా మనకుకలిగెడి జగద్భ్రాంతికంతటికిని ఆధారమైనది- మృగతృష్ణిక(ఎండమావి) మొదలగు భ్రాంతులుకూడ ఆధారములులేకకలుగవు- గుణములననుభవించునదియనఁగా శబ్దాదులద్వారంబునసుఖదుఃఖమోహరూపము గాఁబరిణమించిన సత్త్వరజస్తమోగుణములను తెలిసికొనునది- అని శంకరభాష్యము-

ఇంద్రియగుణములనఁగా ఇంద్రియవృత్తులు- వానిచేతఁగూడ విషయములను తెలిసికొనుటకు సమర్థమైనదని యర్థము- సర్వేంద్రియములులేనిది అనఁగా స్వభావమునుపట్టి ఇంద్రియవృత్తులయపేక్ష లేకయె అన్నింటిని తెలిసికొనునది యనియనుట- అసక్తమనఁ

గా దేవాదిశరీరములతో నంటులేనిదియు, సర్వభృత్తు అనఁగా దేవాదిశరీరములన్నిటిని భరించుటకు సమర్థమైనదియును- స్వభావముంబట్టి గుణములు లేనిదియు, గుణములననుభవించుటకు సమర్థమైనదియును- అని రామానుజభాష్యము.

అన్నియింద్రియములను గుణములను ఆభాసింపఁజేయువాఁడుగాన సర్వేంద్రియగుణాభాసుఁడు- ఇంద్రియవర్జితుఁడగుట వెనుకఁజెప్పఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము.

బహి రన్తశ్చ భూతానా మచరం చరమేవచ।
సూక్ష్మత్వా త్త దవిజ్ఞేయం దూరస్థం చాన్తికేచతత్ ॥ ౧౫

(తత్) భూతానాం బహిః అన్తశ్చ (అస్తి)=(అది) భూతములవెలుపలను లోపలను (కలదు)- అచరమ్ చరమేవచ=కదలనిదియును కదులునదియునే- తత్ సూక్ష్మత్వాత్ అవిజ్ఞేయమ్=అది సూక్ష్మమగుటవలన తెలియశక్యముకానిది- తత్ దూరస్థంచ=అది దూరమున నున్నదియును- (తత్) అన్తికేచ (అస్తి)=(అది) సమీపమునందును (కలదు)-

అది శరీరమునకు వెలుపలను లోపలనున్నది - సర్పము గాఁదో చెడి త్రాటివలె జంగమస్థావరరూపమే శరీరముగా మనకుఁ దోఁచునదియు నదియే- ఇట్లు తెలియఁబడినను ఆకాశమువలె సూక్ష్మమగుటచేత అజ్ఞానులకు స్వస్వరూపముతోఁ దెలియఁబడదు- జ్ఞానులకు అన్నియు నాత్మయె అన్నియును బ్రహ్మమె అనియిట్లు తెలియఁబడును- కావుననె అజ్ఞానులకు దూరస్థంబును జ్ఞానులకు సమీపస్థంబును- అని శంకరభాష్యము-

శరీరము లేనివాఁడై పృథివి మొదలగు భూతములను విడిచి వెలుపటనుండును- వానిలోనునుండును-ముక్తపురుషుఁడు తనయిష్టముచొప్పున శరీరము కలవాఁడై కదలుచుండువాఁడును కదలకయుండువాఁడు నగును- ఇట్లు సర్వజ్ఞత్వంబును సర్వశక్తియును గల ఈయాత్మతత్త్వము(జీవుఁడు) శరీరమునను న్నదైనను సూక్ష్మమగుటను శరీరముకన్న వేఱుగా సంసారులచేఁ దెలియఁబడఁదగనిది- వెనుకఁజెప్పిన అమానిత్వాదిగుణములు లేనివారికి దూరముననున్నదియె- ఆగుణములుకలవారికిదగ్గఱ

నున్నదియె-

అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివచ స్థితమ్।
భూతభర్తృచ తజ్జ్ఞేయం గ్రసిష్ణు ప్రభవిష్ణుచ॥౧౬॥

తత్ భూతేషు అవిభక్తం(సత్) విభక్తమివచ స్థితమ్=అది భూతములయందు విభజింపబడనిదగుచు విభజింపబడినదివలెనును ఉన్నది- (తత్) భూతభర్తృచ గ్రసిష్ణు ప్రభవిష్ణుచ జ్ఞేయమ్=(అది) భూతములనుపోషించునదిగానును మ్రింగునదిగానును పుట్టునదిగాను తెలియఁబడఁదగినది-

ఆత్మతత్త్వము ఆకాశమువలె నొకటియెకాని ప్రతిదేహమునందును విభజింపఁబడినదికాదు- ప్రాణులయందంతటను విభజింపఁబడినదివలెనుండును- అది స్థితిసమయమున భూతములను పోషించునది- ప్రళయకాలమున భూతములను మ్రింగునది- సృష్టికాలమున త్రాడుమొదలగువానియందు అసత్యముగా కల్పింపఁబడిన సర్పము మొదలగునవివలెనే పుట్టునది- అని శంకరభాష్యము.

దేవతలుమనుష్యులు మొదలగు భూతములయందంతట నుండెడి యాత్మవస్తువు తెలిసికొనుటకుఁ దగుటయెయాకారముగాఁగలదగుటను విభజింపఁబడనిది- అజ్ఞులకు ఈతఁడు దేవుఁడు ఈతఁడు మనుష్యుఁడు అనియిట్లు విభజింపఁబడినదివలె నుండును. దేహరూపముగా చేరియున్న పృథివి మొదలగు భూతములను పోషించునదియెద్దియో అది పోషింపఁబడెడి భూతములకంటె వేఱు అని తెలియశక్యమయినది- భూతములవికారములయిన అన్నము మొదలగువానిని మ్రింగునది యెద్దియో అది మ్రింగఁబడువానికంటె వేఱు అని తెలియశక్యమైనది. ప్రభవిష్ణువనఁగా పుట్టుటకుకారణమైనది. మ్రింగఁబడి మఱియొకటి యాకారముగాఁబరిణమించిన యన్నాదులకు ఆపరిణామమును పుట్టుటకు కారణమైనది వానికంటె వేఱు అని తెలియఁదగినది- చచ్చినశరీరమున మ్రింగుట మొదలగునవి కనబడకపోవుటచేత మ్రింగుట మొదలగువానికి భూతసముదాయ రూపమైన ఈశరీరము కారణముగాదని నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. అని రామానుజభాష్యము.

జ్యోతిషామపి తజ్జ్యోతి స్తమసః పరముచ్యతే।

జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానగమ్యం హృది సర్వస్య విష్ఠితమ్॥౧౭
తత్ జ్యోతిషామపి జ్యోతిః=అది జ్యోతిస్సులకుఁగూడ జ్యోతిస్సు-(తత్) తమసః పరమ్ ఉచ్యతే=(అది) తమస్సుకంటె ఉత్కృష్టముగా చెప్పఁబడుచున్నది- (తత్) జ్ఞానమ్=అది జ్ఞానము- (తత్) జ్ఞేయమ్=(అది) జ్ఞేయము- (తత్) జ్ఞానగమ్యమ్=(అది) జ్ఞానముచేతఁబొందఁదగినది- సర్వస్య హృది విష్ఠితమ్=సమస్తమైనప్రాణిసమూహముయొక్క యు హృదయమునందు ఉన్నది-

ఆత్మతత్త్వము సూర్యుఁడు మొదలగువానినిగూడ ప్రకాశింపఁజేయునది- తమస్సు అనఁగా అజ్ఞానముకంటె నితరమైనది-అజ్ఞానసంపర్కములేనిదనుట- జ్ఞానమనఁగా అమానిత్వము(౧౩అ॥౭శ్లో॥) మొదలగునది- జ్ఞేయమనఁగా౧౨శ్లో॥ము మొదలు చెప్పఁబడినది- జ్ఞానముచేఁబొందఁబడునది యనఁగా తెలియఁబడిన జ్ఞేయము- తెలియఁబడుచున్నప్పుడు అదియె జ్ఞేయము. తెలియఁబడినతరువాతను అదియె జ్ఞానమునకు ఫలము- ఈ మూఁడును అందఱుప్రాణులహృదయముననఁగా బుద్ధియందున్నవి- అని శంకరభాష్యము.

దీపము సూర్యుఁడు మొదలగు వానినిగూడ ఆత్మకువెలుగువంటిదైన జ్ఞానమె ప్రకాశింపఁజేయును(తెలియఁజేయును)- దీపము మొదలగునవి ఇంద్రియములకును విషయములకును(things) సంబంధము కలుగనీని చీకటిని పోఁగొట్టుటనుమాత్రమె చేయును- అంతమాత్రముననె వానిని ప్రకాశింపఁజేయువానిగాఁ జెప్పెదరు- తమస్సనఁగా సూక్ష్మావస్థ(సృష్ట్యవస్థ)యందుండెడి ప్రకృతి. దానికంటె సుత్కృష్టముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నదనుట. జ్ఞానమ్ జ్ఞేయమ్=జ్ఞానస్వరూపముగాఁ దెలియఁబడఁదగినది- అది అమానిత్వము(౧౩అ॥౭)మొదలగు జ్ఞానసాధనములచేత పొందఁబడఁదగినది- మనుష్యాదులయందలి హృదయమునందునుసంనిహితమైనది(ఉన్నది)- అనిరామానుజభాష్యము.

ఇతి క్షేత్రం తథా జ్ఞానం జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః।
మద్భక్త ఏతద్విజ్ఞాయ మద్భావాయోపపద్యతే॥౧౮॥

ఇతి క్షేత్రం తథా జ్ఞానం జ్ఞేయంచ సమాసతః ఉక్తమ్=ఇట్లు క్షేత్రంబును అట్లే జ్ఞానంబును జ్ఞేయంబును సంగ్రహముగాను చెప్పఁబడినది- మద్భక్తః ఏతత్ విజ్ఞాయ=నాభక్తుఁడు దీనిని తెలిసికొని, మద్భావాయ ఉపపద్యతే=నేనగుటకు తగుచున్నాఁడు.

ఈచెప్పినదియె సమస్తవేదార్థంబును సమస్తగీతాశాస్త్రార్థంబును- నాయందు భక్తికలవాఁడనఁగా దేనినైనను చూచినను విన్నను ముట్టినను అదియంతయు వాసుదేవుఁడె యని తలంచువాఁడు- మద్భావమనఁగా పరమాత్మనైననేనగుట- మోక్షమును పొందుననుట- అనిశంకరభాష్యము.

దీనిని అనఁగా క్షేత్రముకన్న వేఱుగానుండెడి యాత్మనుపొందఁదగిన యుపాయముయొక్క స్వరూపమునును, క్షేత్రజ్ఞుని(జీవుని) స్వరూపమునును తెలిసికొని- మద్భావమనఁగా నాయొక్క స్వభావము-అనఁగాసంసారికాకపోవుట- దానిని పొందుటకుతగినవాఁడగును- అనిరామానుజభాష్యము-

వికారములలోఁజేరుటను జ్ఞానసాధనము మొదట చెప్పఁబడినది- విస్తారమగుటను సాధనమునకు మిక్కిలియుపయోగించుటనను ప్రభావము తరువాతఁజెప్పఁబడినది- అనిమధ్వభాష్యము.

ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి।
వికారాంశ్చ గుణాంశ్చైవ విద్ధి ప్రకృతిసంభవాన్ ॥౧౯॥

ప్రకృతిం పురుషంచ (ఇతి) ఉభావపి అనాదీఏవ విద్ధి=ప్రకృతినిని పురుషునిని (అనెడి) ఇద్దఱినిని ఆదిలేనివారలనుగాను ఎఱుంగుము-వికారాంశ్చ గుణాంశ్చైవ ప్రకృతిసంభవాన్ విద్ధి=వికారములనును గుణములనును ప్రకృతివలనఁబుట్టినవానిగానె ఎఱుంగుము-

౭అధ్యాయమున ఈశ్వరునకుపరాపరములనెడి రెండుప్రకృతులు(౪ శ్లో) చెప్పఁబడినవి- అవియె క్షేత్రజ్ఞుఁడును క్షేత్రంబును- ఈశ్వరుఁడు నిత్యుఁడుగాన వాని ప్రకృతులుగూడ నిత్యములగుట యుక్తమె- ఈ రెండు ప్రకృతులనుగలిగియుండుటయే కదా ఈశ్వరుఁడగుట- ఈప్రకృతులచేతనే ఈశ్వరుఁడు జగత్తుయొక్క ఉత్పత్తిస్థితిప్రలయములకు హేతువగును- ఇచ్చట కొందఱుప్రకృతిపురుషులు నిత్యు

లయినయెడను జగత్తు దానివలనఁగలిగినదియె యగును, ఈశ్వరుఁడు జగత్కర్తకాకపోవును, కాఁబట్టి అనాది అనుదానికి ఆదికానివి అనఁగా కారణముకానివి అని యర్థము చేతురు- అదియుక్తముకాదు- ప్రకృతిపురుషులు కలుగకముందు పుట్టఁబడునవి లేవుగాన ఈశ్వరుఁడు కాకపోవలసివచ్చును-సంసారమునిర్నిమిత్తమైనయెడను మోక్షములేకపోవలసివచ్చును- శాస్త్రము నిరర్థకము కావలసివచ్చును- ఈశ్వరుఁడును ప్రకృతులును గూడ నిత్యములైనయెడను ఇవియన్నియును కుదురును. గుణములనఁగా చెప్పఁబడఁగల బుద్ధిమొదలు దేహమువరకు నుండునవి- ప్రకృతియనఁగా ఈశ్వరునియొక్క మాయయనెడి శక్తి- అదిత్రిగుణాత్మకమైనది- అన్నివికారములకును కారణమైనది- అని శంకరభాష్యము.

వికారములనఁగా బంధమునకు హేతువులైన ఇచ్ఛ(కోరిక)ద్వేషము మొదలగునవి- గుణములనఁగా మోక్షహేతువులగు అమానిత్వములు. పురుషునితో ననాదిగాఁగలిసియుండి క్షేత్ర(శరీర)రూపముగాఁబరిణమించి యున్న యీ ప్రకృతియె ఇచ్ఛద్వేషము మొదలగు తనవికారములచేత పురుషునకు బంధమును కలుగఁజేయును- అమానిత్వము మొదలగు తనవికారములచేత మోక్షహేతువగును- అని రామానుజభాష్యము-

యతశ్చయత్ అనుదానిని (ప్రేరకత్వమును) చెప్పుటకై ప్రకృతివికారపురుషులు సంగ్రహించి చెప్పఁబడుచున్నారు- గుణములు సత్త్వముమొదలగునవి- ఈగుణములకు ప్రళయావస్థకంటె సృష్ట్యవస్థయందు మిక్కిలిస్వల్పమైనవిశేషమె కలిగియుండునుగాన వికారములు వేఱుగాఁ జెప్పఁబడినవి- అనిమధ్వభాష్యము.

కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే।
పురుష స్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే॥౨౦॥

ప్రకృతిః కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ఉచ్యతే=ప్రకృతి కార్యములయొక్కా కారణములయొక్క కర్తృత్వమున హేతువుగాను చెప్పఁబడుచున్నది. పురుషః సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతుః ఉచ్యతే=పురుషుఁడు సుఖదుఃఖములకుభోక్తయగుటయందు హేతువుగా చెప్పఁబ

డుచున్నాఁడు.

కార్యకరణకర్తృత్వే అని పాఠము. కార్యమనఁగా శరీరము- కరణములనఁగా దానియందుండునవి- దేహమును కలుగఁజేసెడి పంచభూతములును అయిదు విషయములు ననెడి ప్రకృతివికారములు కార్యమనఁబడును- ప్రకృతివలనఁ బుట్టిన సుఖదుఃఖమోహస్వరూపములగు గుణములు కరణములను (ఇంద్రియములను) ఆశ్రయించియుండును గాన కరణములనఁబడును- వానికర్తృత్వమనఁగా వానిని బుట్టించుట- కార్యకారణకర్తృత్వే అను పాఠమున కార్యములు అనఁగా వికారములు- కారణములనఁగా ఆవికారములు కలవి- ఇవి పదునారు కార్యకరణములే- ఎనిమిది ప్రకృతులును (ప్రకృతి మహదహంకారములును పంచతన్మాత్రలును) కారణములనియు, పదియాఱు వికారములును (పదునొకండు ఇంద్రియములును పంచభూతములును) కార్యములనియుఁ జెప్పవచ్చును- పురుషుఁడనినను జీవుఁడనినను క్షేత్రజ్ఞుఁడనినను భోక్తయనినను ఒకటియె. భోక్తయనఁగా సుఖదుఃఖములను దెలిసికొనువాఁడు- కార్యకరణములనెడి హేతువులుగాను సుఖదుఃఖములనెడి ఫలములుగాను పరిణమించుటచేత భోగ్యమై (అనుభవింపవలసినదై) యున్న ప్రకృతితో పురుషునకు భోక్త (అనుభవించువాఁడు) యగుటయనెడి యజ్ఞానరూపమైన సంబంధ మెప్పుడు కలుగునో, అప్పుడే సంసారము- సంసారమనఁగా సుఖదుఃఖములకు భోక్త (అనుభవించువాఁడు) యగుటయె- అది కలుగుటయె పురుషునకు సంసారిత్వము- అని శంకరభాష్యము-

కార్యమనఁగా శరీరము- కారణములనఁగా జ్ఞానేంద్రియములును కర్మేంద్రియములును- అవి క్రియలను (పనులను) చేయుటకు, పురుషునిచే నధిష్ఠింపఁబడిన ప్రకృతియె హేతువు- ఇట్టి ప్రకృతియైన క్షేత్రము ఆధారముగాఁ గలదియె భోగమును కలుగఁజేసెడి వ్యాపారములనుట- పురుషుఁడు తాను శరీరమును అధిష్ఠించుటయందిట్టి ప్రయత్నమునకు హేతువగుటయె కర్తృత్వము- ప్రకృతితోఁ గలిసిన పురుషుఁడె సుఖదుఃఖానుభవమునకు ఆధారమైనవాఁడు. అని రామానుజభాష్యము-

కార్యము శరీరము- కారణము ఇంద్రియములు- భోగమనఁగా

అనుభవము- పురుషుఁడు చిద్రూపుఁడు(జ్ఞానస్వరూపుఁడు) అగుట ను అనుభవింపుచున్నాఁడు- ప్రకృతిజడముగాన పరిణమించునది- అని మధ్వభాష్యము.

పురుషః ప్రకృతిస్థో హి భుఙ్క్తే ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ ।
కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు ॥౨౧॥

పురుషః ప్రకృతిస్థః (సన్)=పురుషుఁడు ప్రకృతియందున్నవాఁడు (అగుచు), ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ భుఙ్క్తే హి=ప్రకృతివలనఁగలిగిన గుణములను అనుభవింపుచున్నాఁడుగదా- అస్య గుణసఙ్గః సదసద్యోనిజన్మసు కారణం హి=వీనికి గుణములతోడిసంపర్కము మంచివియు చెడ్డవియునగు యోనులయందలి పుట్టుకలవిషయమున కారణముగదా-

ప్రకృతిస్థుఁడనఁగా అవిద్యాస్వరూపమగు ప్రకృతినే ఆత్మనుగాఁ బొందినవాఁడు- ఈప్రకృతిస్థత్వమనెడియవిద్యయొక్క గుణములుసుఖదుఃఖమోహములు- అనుభవింపఁబడుచున్నవీనియందలి సంగము అనఁగా ఆత్మభావము- అదియె కామము- అదియె ఈపురుషుఁడు మంచివియును చెడ్డవియునగుజంతువులయోనులయందుపుట్టుటవిషయమై అనఁగా సంసారమునకు కారణము- జన్మములయందలి ఈ సంసారమునకుఅనిసంసారశబ్దమును తెచ్చియైనను యోజనచేయవచ్చను- సద్యోనులు దేవాదియోనులు- అసద్యోనులుపశ్వాదియోనులు- సదసద్యోనులనఁగా మనుష్యయోనులు- ఈసంసారముపరిత్యజింపవలసినదిగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది-దీనినివర్తింపఁజేయునదిజ్ఞానము-అది క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులంగూర్చి వెనుకఁజెప్పఁబడినదియె-అనిశంకరభాష్యము.

స్వయముగా తన్ననుభవించుటయె సుఖముగాఁగల ఈపురుషుఁడు ప్రకృతిసంపర్కముగలవాఁడై ప్రకృతిజములనఁగా ప్రకృతిసంపర్కమువలనఁగలిగిన గుణములను అనఁగా సత్త్వాదిగుణములకార్యములైన సుఖదుఃఖాదులను అనుభవింపుచున్నాఁడు- ఇట్లు ప్రకృతిపరిణామములగు దేవమనుష్యాదిజన్మములలోనున్నవాఁడై ఆయాజన్మములకు తగిన సాత్త్వికాదిసుఖములయందాసక్తిగలవాఁడై వానికి సాధనములగుపుణ్యపాపములంజేయును- ఆపుణ్యపాపములననుభవించుటకు తిరిగియు

ను మంచిజన్మములనును చెడ్డజన్మములనును పొందును. అటుపైనిగూడ కర్మములం జేయుచుండును. అటుపైనిగూడ పుట్టుచుండును. అమానిత్వము మొదలగు ఆత్మప్రాప్తినికలుగఁజేసెడి గుణములను సేవించువఱకును సంసారమును పొందుచుండును. అని రామానుజభాష్యము.

ఉపద్రష్టానుమన్తా చ భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః।
పరమాత్మేతి చాప్యుక్తో దేహేఽస్మిన్ పురుషః పరః॥ ౨౨॥

అస్మిన్ దేహే (స్థితః) పరః పురుషః = ఈ దేహమునందు (ఉన్న) గొప్ప పురుషుఁడు, ఉపద్రష్టా అనుమన్తా భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః పరమాత్మా (ఇతిచాపి) = దగ్గఅనుండిచూచువాఁడు అంగీకరించువాఁడు పోషించువాఁడు అనుభవించువాఁడు గొప్పయీశ్వరుఁడు పరమాత్మ అనియును, ఉక్తః = చెప్పఁబడెను.

ఋత్విక్కులును యజమానులును యజ్ఞమును చేయుచుండఁగా పనినిచేయక తటస్థముగా నుండి యజ్ఞమును చేయుట నెఱిఁగినవాఁడై ఋత్విగ్యజమానులు చేయు వానిలోని గుణదోషములను చూచువాఁడు ఉపద్రష్ట. అట్లే శరీరేంద్రియములు వ్యాపారముం జేయుచున్నను తానువ్యాపారములేనివాఁడై వానికంటెవేఱై వానిని వానివ్యాపారములను సమీపమునందుండి చూచువాఁడు. లేక, దేహము చక్షుస్సు మనస్సు బుద్ధి ఆత్మ అనునవి ద్రష్టలు. వీనిలో వెలుపలిద్రష్ట దేహము. అన్నిటికిలోపలివాఁడైన ద్రష్టగాన ప్రత్యగాత్మ ఉపద్రష్ట యనియుం జెప్పవచ్చును. అనుమంతయనఁగా పనిచేయుచున్నవాని పనులవిషయమున సంతోషించువాఁడు. లేక, కార్యకరణప్రవృత్తులయందు తాను ప్రవర్తింపకపోయినను ప్రవర్తించినవానివలె వానికి అనుకూలముగా తలంపఁబడువాఁడు గాన అనుమంత. లేక ప్రవర్తించినవానిని వారింపనివాఁడు. దేహేంద్రియమనోబుద్ధులు చైతన్యముయొక్క ఆభాసములై (భ్రాంతులై) కాన వానిస్వరూపము నిలుచుట ఆయాత్మచేఁగలిగినదే కాన ఆయాత్మ భర్తయని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అగ్నియొక్క వేఁడి (ఇనుమునందు) వలె విషయములంగూర్చిన బుద్ధికికలిగెడి సుఖదుఃఖాజ్ఞానములయొక్క ప్రత్యయములు (తెలువులు) ఆత్మయందు సంక్రమించినట్లు కనఁబడునుగాన ఆత్మ భోక్తయని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. కథితుఁ

డనఁగా శ్రుతిలోఁ జెప్పఁబడినవాఁడు- పరుఁడనఁగా నవ్యక్తమునకం టెనుత్కృష్టుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఈదేహమునందున్న పురుషుఁడు (జీవుఁడు) దేహము ప్రవర్తించుట కుఁ దగిన సంకల్పము(కోరిక) మొదలగునవి కలవాఁడగుటచే నుపద్రష్ట యు ననుమంతయును, దేహమునకు భర్తయు(పోషకుఁడు)ను, దేహము ప్రవర్తించుటవలనఁ గలిగిన సుఖదుఃఖములకు భోక్తయు(అనుభవించువాఁ డు)ను, ఇట్లు నియమించుట మొదలగు వానిచే దేహము ఇంద్రియము లు మనస్సు, వీనికి మహేశ్వరుఁడును, అగుచున్నాఁడు- ఆత్మశబ్దము నకు దేహంబును మనస్సును గూడ నర్థముగాన ఇతఁడు పరమాత్మ(గొ ప్ప యాత్మ) యగుచున్నాఁడు- పరుఁడయిన యనఁగా స్వభావమును పట్టి పరిచ్ఛిన్నములుగాని జ్ఞానశక్తులుగల యీపురుషుఁడు అనాదియగు గు ణసంబంధము వలన ఈదేహమునకు మాత్రమె మహేశ్వరుఁడును పర మాత్మయు నగుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

యతశ్చ యత్ అనునది ఈశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది- అనుమం తయనఁగా అనుసరించి విశేషముగా నిరూపించువాఁడు, అని మధ్వ భాష్యము.

య ఏనం వేత్తి పురుషం ప్రకృతించ గుణైస్సహ ।
సర్వథా వర్తమానోఽపి న సభూయోఽభిజాయతే ॥ ౨౩॥

ఏనం పురుషం ప్రకృతించ = ఈ పురుషుని ప్రకృతిని, గుణైస్సహ యః వేత్తి = గుణములతోఁగూడ ఎవ్వఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః సర్వథా వర్తమానోఽపి = వాఁడు అన్నివిధములను ఉన్నవాఁడైనను, భూయః నాభిజాయతే = వెండియు పుట్టఁడు.

య ఏవమ్ అని పాఠము- ఏవమ్ = ఇట్లు, పురుషుని తన్నుగాను ప్రకృతిని అనఁగా వెనుకఁ జెప్పఁబడిన యవిద్యను దాని వికారములగు గుణ ములతోఁగూడ విద్యచేత లేకుండునట్లు చేయఁబడినదానిగాను ఎవ్వఁ డు ఎఱుంగుచున్నాఁడో- ఎట్లు ఉన్నను ఈ జ్ఞానము కలిగిన శరీరము పోయినపైని మఱియొక శరీరమును పొందఁడు- ఇఁకను యుక్తప్రవృ త్తి కలవాఁడు ముక్తిని జెందునని చెప్పవలయునా?- ఈజన్మమున జ్ఞానము క లుగుటకు పూర్వము చేసినవియు జ్ఞానము కలిగిన తరవాత చేసినవియు గడ

చినయనేక జన్మములలోఁ జేసిపెట్టినవియునగుకర్మములన్నియును ఈజ్ఞానముచేత నెనశించును. ఈ జన్మమునుకలుగఁజేసినటికర్మములమాత్రము తత్త్వజ్ఞానము కలిగినపైఁ గూడ శరీరమును నిలువఁబెట్టును. అని శంకరభాష్యము.

సత్త్వాదిగుణములస్వరూపము చెప్పఁబడఁగలదు. తెలిసికొనుట యనఁగా పర్యాటుతోఁ దెలిసికొనుట. అన్నిప్రకారములను అనఁగా దేవమనుష్యాదిశరీరములలో మిక్కిలి దుఃఖపడుచున్నను వెండియు ప్రకృతితో సంబంధింపఁడు. అపరిమితమైన జ్ఞానము కలవాఁడును పాపసంపర్కము లేనివాఁడునగు ఆత్మను ఈశరీరము పోయినతోడనే పొందుచున్నాఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

పురుషస్సుఖదుఃఖానామ్ (౧౩అ|౨౦శ్లో||) అనుచోట జీవుఁడుమాత్రము చెప్పంబడెను. పురుషం ప్రకృతిమ్ అనునిచ్చట జీవుఁడును ఈశ్వరుఁడును చెప్పఁబడుచున్నారు. జీవునకు విష్ణుప్రతిబింబమగుట వలనవచ్చిన ఐక్యముకలదు. నేను భగవంతునివాఁడననియుపాసనచేయుటయహంగ్రహోపాసనమనఁబడును. నేనుభగవంతునికి భృత్యుఁడను (దాసుఁడను), ప్రతిబింబమగుటను అతఁడే నేను అనియుపాసన చేయునది. ప్రతిబింబమగుట యనఁగా అతనితోడి సామ్యమె. అని మధ్వభాష్యము.

ధ్యానేనాత్మని పశ్యన్తి కేచిదాత్మానమాత్మనా।
అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన కర్మయోగేన చాపరే॥౨౪॥

కేచిత్ ధ్యానేన ఆత్మని ఆత్మనా ఆత్మానం పశ్యన్తి = కొందఱు ధ్యానముచేత ఆత్మయందు ఆత్మచేత ఆత్మను చూచుచున్నారు. అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన (పశ్యన్తి)= మఱికొందఱు సాంఖ్యమనెడి యోగముచేత (చూచుచున్నారు). అపరేచ కర్మయోగేన (పశ్యన్తి)= మఱికొందఱు కర్మయోగముచేత (చూచుచున్నారు.)

ధ్యానమనఁగా శబ్దాదివిషయములనుండి శ్రోత్రము(చెవి)మొదలగునింద్రియములను మఱలించి మనస్సునఁజేర్చి మనస్సును ప్రత్యగాత్మయందు ఏకాగ్రముగా నుంచి తలంచుట. మూనెధారవలె ఎడతెగనితలంపుధ్యానము. దానిచేత ఆత్మయందును అనఁగా బుద్ధి

యందు ఆత్మనుఅనఁగా ప్రత్యగాత్మను (ఆత్మనా) స్వయముగా నే-(ఆత్మనా=ధ్యానముచేత బాగు సేయఁబడిన యంతఃకరణముచేత అనియొకర-పాఠముననున్నది)- సాంఖ్యయోగమనఁగా ఈసత్త్వరజస్తమస్సులుగుణములు, వానివ్యాపారములకు సాక్షియై నిత్యుఁడయి గుణములకంటెవిలక్షణుఁడగువాఁడు ఆత్మ, అనితలంచుట- కర్మయోగమనఁగా ఈశ్వరార్పణబుద్ధిచేతచేయఁబడెడి కర్మములు- ఈకర్మయోగముచేత సత్త్వశుద్ధి(అంతఃకరణపరిశుద్ధి)కలిగి దానివలనజ్ఞానము కలిగి దానిద్వారమున ఆత్మను చూతురు- అనిశంకరభాష్యము.

(ఆత్మని) శరీరమునందున్న ఆత్మను, (ఆత్మనా) మనస్సుచేత ధ్యానయోగముచేతయోగసిద్ధికలవారుచూతురు-యోగసిద్ధికలుగనివారుసాంఖ్యయోగముచేతను అనఁగా జ్ఞానయోగముచేత (౨అ॥౩౯శ్లో) మనస్సునుయోగమునకు తగినదానిగాఁ జేసికొనిఆత్మనుచూతురు- జ్ఞానయోగమునకుఁగూడఁదగనివారు కర్మయోగముచేతమనస్సునుయోగమునకు తగినదానిగాఁ జేసికొని ఆత్మనుచూతురు.

సాంఖ్యమనఁగా వేదమునఁజెప్పఁబడినభగవంతుని స్వరూపమును గూర్చిన జ్ఞానము-కర్మములనాచరించువారువినితెలిసికొనిధ్యానము చేసిచూతురు- వినువారుతెలిసికొనిధ్యానముచేసి చూతురు- సాంఖ్యులు ధ్యానముచేసిచూతురు- అనిమధ్వభాష్యము.

అన్యేత్వేవ మజానన్తః శ్రుత్వాన్యేభ్య ఉపాసతే।
తేపి చాతి తరన్త్యేవ మృత్యుం శ్రుతిపరాయణాః॥౨౫॥

అన్యేతు=మిగిలినవారో, ఏవమ్ అజానన్తః=ఇట్లు ఎఱుంగకున్నవారై, అన్యేభ్యః శ్రుత్వా ఉపాసతే=ఇతరులవలన వినిఉపాసనచేయుచున్నారు- శ్రుతిపరాయణాః తేఽపిచ మృత్యుమ్ అతితరన్త్యేవ=వినుటయందాసక్తిగల వారలుగూడ మృత్యువును దాటుచునేయున్నారు

అన్యులనఁగా వెనుకఁజెప్పఁబడినవానిచే నాత్మజ్ఞానము కలుగనివారు- ఇతరులవలననఁగా నాచార్యులవలన- మృత్యువుననఁగామృత్యువుతోఁగూడినసంసారమును- ఆచార్యునివలనవినుటయె గొప్పగతియనఁగా మోక్షమార్గమున ప్రవర్తించుటకుసాధనముగాఁగలవారుశ్రుతిపరాయణులు- తమకుస్వయముగా వివేకములేనివారై ఇతరులయుపదే

శమె ప్రమాణముగాఁగలవారనుట- ప్రమాణమునుగూర్చి స్వతంత్రు
లైవివేకముగలవారలును సంసారమును దాఁటుదురని చెప్పవలయు
నా? అనిశంకరభాష్యము.

ఆత్మావలోకనమునకు(ఆత్మను చూచుటకు) సాధనములగుకర్మ
యోగాదులయందధికారములేనివారు- ఉపస్యులవలననఁగా జ్ఞానముక
లవారలవలనవినికర్మయోగాదులచేతఆత్మను ఉపాసించువారును ఆత్మ
దర్శనముచేతమృత్యువును దాఁటుదురు- వీరు కారు శ్రవణమాత్రమునని
ష్ఠకలవారలును పాపములుపోయిక్రమముగాకర్మయోగాదులనాచరిం
చిమృత్యువును దాఁటుదురు- అనిరామానుజభాష్యము.

అశక్తులకుఁగూడ సుపాయమునుచూపుటకు ఈశ్లోకము- అనిమ
ధ్వభాష్యము.

యావత్సంజాయతే కించిత్సత్త్వంస్థావరజఙ్గమమ్।
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగాత్తద్విద్ధి భరతర్షభ॥౨౬॥

(హే)భరతర్షభ! =(ఓ)భరతవంశశ్రేష్ఠుఁడా!, స్థావరజఙ్గమమ్
యావత్ కించిత్ సత్త్వం సంజాయతే=స్థావరజంగమరూపమైన ఏదై
నను ఒక జంతువు పుట్టుచున్నదో, తత్ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగా
త్ (జాతం) విద్ధి=దానిని క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులసంయోగమువలన(పుట్టి
నదానిగా)ఎఱుంగుము-

సత్త్వమనఁగావస్తువు- క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులసంయోగముతాఁటినికుం
డకుకట్టునట్లుకాదు-మఱియెట్లన్నను-తాడుముత్తెపుచిప్పమొదలగువా
నియందు భ్రాంతిచేతఆరోపింపఁబడిన సర్పమువెండి మొదలగువానివ
లె క్షేత్రముయొక్కధర్మములనుక్షేత్రజ్ఞునియందునుక్షేత్రజ్ఞునిధర్మ
ములను క్షేత్రమునందును ఆరోపించుటయె స్వరూపముగాఁగలది-అ
నిశంకరభాష్యము.

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులసంయోగమువలనఁబుట్టుచున్నది- అనఁగారెండు
నుచేరియెపుట్టుచున్నదిగాని ఒకటిదానితోనొకటివిడియుండిపుట్టు
టలేదనుట- అనిరామానుజభాష్యము-

సామ్యము(సాటి)మొదలగుధర్మములతోఁగూడినప్రకృతిపురుషే
శ్వరులస్వరూపము వెండియుఁజెప్పఁబడుచున్నది-అనిమధ్వభాష్యము.

సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్తం పరమేశ్వరమ్।
వినశ్యత్స్వవినశ్యన్తం యః పశ్యతి సపశ్యతి॥౨౭॥

సర్వేషు భూతేషు సమం తిష్ఠన్తమ్=అన్ని భూతములయందును సమముగా ఉన్నవాఁడును, వినశ్యత్సు అవినశ్యన్తమ్—నశింపుచున్నవానియందు నశింపక యున్నవాఁడును పరమేశ్వరమ్—గొప్పయీశ్వరుఁడు(నగువానిని), యః పశ్యతి=ఎవ్వఁడు చూచుచున్నాఁడో— సః పశ్యతి=వాఁడు చూచుచున్నాఁడు.

ఒకఁడైనయాత్మనువెవ్వఁడుచూచుచున్నాఁడో, వాఁడె చూచువాఁడు- ఆత్మలుఅనేకులనిచూచువారు చూడనివారే- అనిశంకర భాష్యము.

సమముగాననఁగా దేవతలుమనుష్యులు మొదలగుఆకారభేదములు లేక- పరమేశ్వరుఁడనఁగా ఆయాదేహేంద్రియమనస్సులకు ఈశ్వరుఁడుగా నున్నవాఁడు- దేహము మొదలగునవినశించినను నశింపనివాఁడు- ఇట్లు ఆత్మనుదెలిసికొనువాఁడుఆత్మనుయథార్థముగాఁ దెలిసికొనువాఁడు- దేహాద్యాకారములు ఆత్మకుకలవనియు ఆత్మకుపుట్టుకయువాశంబునుకలవనియు తెలిసికొనువాఁడు ఎల్లప్పుడును సంసారములోనేయుండును- అనిరామానుజభాష్యము-

సమం పశ్యన్ హి సర్వత్ర సమవస్థిత మీశ్వరమ్।
నహినస్త్యాత్మనా ఽత్మానం తతో యాతి పరాం గతిమ్॥

సర్వత్ర సమం సమవస్థితమ్ ఈశ్వరమ్ పశ్యన్=అంతటను సమముగా ఉన్న ఈశ్వరుని చూచుచున్నవాఁడు, ఆత్మనా ఆత్మానం నహినస్తి హి=ఆత్మచేత ఆత్మను హింసింపఁడుగదా- తతః పరాం గతిం యాతి=దానివలన గొప్ప గతిని పొందుచున్నాఁడు-

దానివలననఁగా అహింసింపకపోవుటవలన- పరమగతియనఁగా మోక్షము- అజ్ఞుఁడగువాఁడు ఆత్మకానిదానిని(శరీరమును) ఆత్మగా గ్రహించి పుణ్యపాపములను చేసి దానినిచెడఁగొట్టి మఱియొకక్రొత్తదానినిపరిగ్రహించి దానినికూడచెడఁగొట్టి మఱియొకదానినిగ్రహించుచున్నాఁడు- ఇట్లు తానుఆత్మగాననుకొనినదానిని తన పుణ్యపాపములచే నశింపఁజేయుచున్నాఁడుగాన ఆత్మనుచంపువాఁడు అగుచు

న్నాఁడు- పరమార్థమైన ఆత్మగూడ వీని అజ్ఞానముచేత చంపఁబ
డినట్లె - అనిశంకరభాష్యము.

అంతటననఁగా దేహాదిశరీరములయందు- ఆయాశరీరమునకు శే
షిగాను ఆధారముగాను నియంతగాను నుండుటచేత ఈశ్వరుఁడు-
సమముగాననఁగా తెలిసికొనువాఁడగుటయనెడి యొకవిధమైన ఆ
కారముగలవానిగా- ఆత్మచేతననఁగా మనస్సుచేతను- హింసింపకపో
వుటయనఁగా రక్షించుట- అనఁగా సంసారమునుండి విడిపించుట-
దానివలనననఁగా అంతటనుఆత్మనుఒకవిధమైనఆకారముగాఁ గల
వానిగాఁ దెలిసికొనుటవలన- గతియనఁగాపొందఁదగినవాఁడగు స్వ
స్వరూపముతోనున్న ఆత్మను- దేవాద్యాకారములుగలవానిగా వాత్మను
దెలిసికొనువాఁడుఆత్మను చంపుచున్నాఁడు- సంసారసముద్రమునఁ
బడవేయుచున్నాఁడనుట- అనిరామానుజభాష్యము-

ప్రకృత్యైవచ కర్మాణి క్రియమాణానిసర్వశః।
యః పశ్యతి తథాఽఽత్మాన మకర్తారం సపశ్యతి॥౨౯

కర్మాణి సర్వశః ప్రకృత్యైవ క్రియమాణాని=కర్మములను అన్నిటి
నిని ప్రకృతిచేతనె చేయఁబడినవానిగానును, తథా ఆత్మానం అకర్తా
రంచ=అట్లె ఆత్మను కర్తకానివానిగానును. యః పశ్యతి=ఎవ్వఁడు
చూచుచున్నాఁడో, సః పశ్యతి=వాఁడె చూచుచున్నాఁడు.

ప్రకృతియనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణస్వరూపమైనదగు భగవంతు
నిమాయ- మహత్తత్త్వము మొదలుగాఁగల కార్యములుకరణములుగీని
యాకారముగాఁబరిణమించినఆమాయచేతను- కర్మములనఁగా వా
క్కుచేతను మనస్సుచేతను శరీరముచేతనును జేయవలసిన పనులు-సర్వ
శః=అన్నిప్రకారములను- ఆత్మనుఅనఁగా క్షేత్రజ్ఞుని- అకర్త
నుగాననఁగా ఉపాధులన్నియులేనివానిగా- వాఁడె పరమార్థముననె
యుండువాఁడు - అనిశంకరభాష్యము.

కార్యకారణకర్తృత్వే (౧౩అ॥౨౦శ్లో॥) అనుచోటఁజెప్పినచొప్పు
న ప్రకృతిచేతఁ జేయఁబడుచున్నవానిగా- జ్ఞానస్వరూపుఁడైన ఆత్మను
కర్తకానివానిగానును- ఆతనికి ప్రకృతిసంబంధంబును దానిచేతప్రాప్తించి
యుండుటయును దానివలనవచ్చినసుఖదుఃఖానుభవంబును కర్మరూప

మైనయజ్ఞానమువలనవచ్చినదేయని ఎవ్వఁడెఱుంగునోవాఁడు ఆత్మ
ను లెస్సగా నెఱుఁగుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

యదా భూతపృథగ్భావ మేకస్థ మనుపశ్యతి।
తత ఏవచ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా ॥ ౩౦॥

యదా భూతపృథగ్భావమ్ ఏకస్థమ్ అనుపశ్యతి—ఎప్పుడు భూత
ములయొక్క వేఱుపాటును ఒక్కదానియందున్నదానిగా చూచు
చున్నాఁడో, తతఏవచ విస్తారమ్ (అనుపశ్యతి)=దానివలననె విస్త
రించుటను (చూచుచున్నాఁడో), తదా బ్రహ్మ సంపద్యతే=అ
ప్పుడు బ్రహ్మము అగుచున్నాఁడు-

ఒక్కచోట నున్నది యనఁగా నొక్కయాత్మయందె కల్పింపఁబ
డినది- చూచుట యనఁగా శాస్త్రము ఆచార్యులయుపదేశమువీనినను
సరించి తెలిసికొనుటయెకాని ప్రత్యక్షముగాఁజూచుట కాదు- విస్త
రించుటయనఁగా సమస్తపదార్థములును ఆత్మవలననె వికసించుట-
అనిశంకరభాష్యము-

భూతములనఁగా ప్రకృతియును పురుషుఁడును చేరుట చేఁగలిగిన
దేవమనుష్యాదులు- వారలయొక్క దేవత్వము మనుష్యత్వము హ్ర
స్వత్వము (పొట్టి) దీర్ఘత్వము (పొడవు) ఇవిమొదలుగాఁగల
పృథగ్భావమును ఒక్కదానియందు అనఁగా ప్రకృతియందున్నదాని
గా నెవ్వఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో- ఈదేవత్వాదులు ఆత్మయం
దున్నవికావనితలంపుచున్నాఁడోఅనుట- విస్తారమనఁగా కొడుకు
లు మనుమలు మొదలగు భేదములు విస్తరించుట- బ్రహ్మము అగు
చున్నాఁడు అనఁగా అపరిచ్ఛిన్నమై జ్ఞానైకస్వరూపమైన ఆత్మ
నుపొందుచున్నాఁడనుట- అని రామానుజభాష్యము-

ఏకస్థమనఁగా ఒక్క విష్ణువునందేఉన్నది- ఆవిష్ణువువలననె విస్తా
రమును- అని మధ్వభాష్యము-

అనాదిత్వా న్నిర్గుణత్వా త్పరమాత్మాఽయమవ్యయః।
శరీరస్థోఽపి కౌన్తేయ న కరోతి నలిప్యతే॥ ౩౧॥

(హే) కౌన్తేయ!—(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, అనాదిత్వాత్ నిర్గుణ
త్వాత్ అవ్యయః అయం పరమాత్మా=ఆదిలేనివాఁడగుటనును గు

ణములులేనివాఁడగుటను నిర్వికారుఁడగు ఈ పరమాత్మ, శరీరస్థోఽపి = శరీరమునందున్నవాఁడైనను, న కరోతి = కర్మములంజేయఁడు, న లిప్యతే = వానియంటునుపొందఁడు-

అనాదియనఁగా కారణము- కారణములేనివాఁడగుటను అవయవములులేనివాఁడుగాన నిర్వికారుఁడు- నిర్గుణుండగుటను గుణములనుపట్టియు వికారములేనివాఁడు- ఆత్మ శరీరమునందు తెలియఁబడునుగాన శరీరమునందున్నట్లు చెప్పఁబడుచున్నాఁడు- కర్మములం జేయకపోవుటనే కర్మఫలములుపొందనఁటవు. ఇఁక శరీరమునందుండి కర్మములనాచరించువాఁడును ఫలములంబొందువాఁడును, ఎవ్వఁడును లేఁడు- అవిద్యామాత్రము స్వభావముగాఁగలవాఁడై చేయుచున్నాఁడు, ఫలములననుభవింపుచున్నాఁడు, అను వ్యవహారము మాత్రము కలుగును- పరమార్థమునుబట్టి లేదు. కావుననే జ్ఞాననిష్ఠ గల పరమహంసలకు కర్మములయందధికారము లేదని పలుమారు చెప్పఁబడినది. అని శంకరభాష్యము-

ఈ పరమాత్మయనఁగా దేహముకంటె వేఱుగా నిశ్చయింపఁబడిన యాత్మ, శరీరమునన్నవాఁడైనను కర్తగాఁ గలుగువాఁడు కాకుండుటను వ్యయము (వికారము) లేనివాఁడు- సత్త్వరజస్తమోగుణములు లేకపోవుటను కర్మములంజేయుటయును దేహస్వభావములు ఈతనినంటుటయును లేదు- అని రామానుజభాష్యము-

అనాదికలదియును గుణాత్మకమైనదియును గదా తెలుచుగావ్యయము కలది. న కరోతి మొదలగుదానికి అర్థము పూర్వమె చెప్పఁబడినది- లౌకికములగు క్రియలు మొదలగునవి వానికి లేవనుట. అని మధ్వభాష్యము,

యథా సర్వగతం సౌక్ష్మ్యా దాకాశం నోపలిప్యతే।
సర్వత్రావస్థితో దేహే తథాఽఽత్మా నోపలిప్యతే॥ ౩౨॥

సౌక్ష్మ్యాత్ సర్వగతమ్ ఆకాశం యథా నోపలిప్యతే = సూక్ష్మమగుటవలన అన్నిటిని వ్యాపించియున్న ఆకాశము ఎట్లు అంటదో, తథా సర్వత్ర దేహే అవస్థితః ఆత్మా నోపలిప్యతే = అట్లు సమస్తమైన దేహమందును ఉన్న ఆత్మ అంటదు-

కర్మములను చేయకపోవుటకును కర్మములతో నంటకపోవుటకును ఇదిదృష్టాంతము- అనిశంకరభాష్యము-

సర్వగతముఅనఁగా అన్నివస్తువులతోఁగలిసియున్నదిఅయినను- దేవమనుష్యాదిదేహములయందంతటనున్నను ఆయాదేహస్వభావములతోనంటఁడు- అనిఅంటకపోవుటకు దృష్టాంతము చెప్పఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము.

యథా ప్రకాశయత్యేకః కృత్స్నం లోకమిమం రవిః।
క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత॥

(హే)భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, ఏకః రవిః కృత్స్నం లోకం యథా ప్రకాశయతి=ఒకఁడు సూర్యుఁడు సమస్తమైన లోకమునును ఎట్లు ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడో, తథా క్షేత్రీ కృత్స్నం క్షేత్రం ప్రకాశయతి=ఆట్లే క్షేత్రజ్ఞుఁడు సమస్తమైన శరీరమునును ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడు-

మహాభూతములు మొదలుధృతిపర్యంతముగాఁ(౧౩అ॥౫—౬శ్లో) జెప్పఁబడినక్షేత్రమును- క్షేత్రియనఁగా పరమాత్మ- శరీరమంతయంతన్నిటియందునొకఁడే యాత్మగానుటకునుకర్మఫలములతో నంటఁడనుటకును గూడ ఈ సూర్యదృష్టాంతము- అనిశంకరభాష్యము.

క్షేత్రజ్ఞుఁడు, ఇదినాక్షేత్రమనియు ఇదిఇట్టిదనియు క్షేత్రము(శరీరము)నంతను అనఁగా వెలుపలనులోపలనుగూడ తన జ్ఞానముచేఁబ్రకాశింపఁజేయును- ప్రకాశింపఁబడెడి లోకముకంటె ప్రకాశింపఁజేసెడి సూర్యుఁడు ఎట్లు వేఱో అట్లే తెలిసికొనువాఁడుగాన తెలియఁబడెడి క్షేత్రముకంటె నాత్మవేఱు అనియర్థము- అనిరామానుజభాష్యము-

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోరేవమన్తరం జ్ఞానచక్షుషా।
భూతప్రకృతిమోక్షం చ యే విదుర్యాన్తి తే పరమ్॥ ౩౪॥

ఏవం క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః అన్తరమ్=ఇట్లు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞుల వాసినిని, భూతప్రకృతిమోక్షం చ=భూతప్రకృతిమోక్షఁబునును, జ్ఞానచక్షుషా యే విదుః=జ్ఞానమనెడిదృష్టిచేత ఎవ్వారలు ఎఱుంగుదురో తే పరం యాన్తి=వారు గొప్పదానిని పొందుచున్నారు

అంతరమనఁగా పరస్వరముగుండెడి వైలక్షణ్యవిశేషముగ (వేఱు బాటును). శాస్త్రము వలనను ఆచార్యోపదేశము వలనను కలిగిన యాత్మజ్ఞానమనెడి చక్షుస్సుచేత- భూతములకు ప్రకృతి(కారణము)అయిన దియవ్యక్తమనెడిఅవిద్య- దానిమోక్షమనఁగా అదిలేకపోవుట-పరము ను అనఁగా పరమార్థతత్త్వమైనబ్రహ్మమునుపొందుదురు- తిరిగియు దేహమును స్వీకరింపరనుట- అని శంకర భాష్యము.

జ్ఞానమనఁగా శరీరము వేఱు ఆత్మవేఱు అని తెలిసికొనుట- పరము ను అనఁగా సంసారబంధములేని పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమును పొందుదున్నారు- భూతప్రకృతియనఁగా ప్రధానము- దానిని విడిపించెడి అమానిత్వము మొదలగునది (౧౩అ॥ ౭శ్లో॥) భూతప్రకృతి మోక్షము- దానిని తెలిసికొని ఎవ్వారలు ఆచరింతురో వారు ఆత్మస్వరూపమునుపొందుదురు- అని రామానుజభాష్యము,

భూతములనుండియు ప్రకృతినుండియు మోక్షము నకు సాధనమగు అమానిత్వాదికమును (౧౩అ॥ ౭శ్లో॥) అనిమధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే క్షేత్ర
క్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగో నామ త్రయో
దశోధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాద
కంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదం
బునగు భగవద్గీతలలో క్షేత్రమును క్షేత్రజ్ఞ
నిని ప్రత్యేకముచుటయనెడిసాధనమును తెలి
యఁజేసెడి పదమూఁడవ యధ్యాయము.

బొంబయిలోనచ్చుపడినఆనందగిరిభాష్యపుస్తకము నప్రకృతిపురుషవిభాగ యోగోనామ (ప్రకృతినిని పురుషునిప్రత్యేకముచుటయనెడిసాధనమును తెలియఁజేసెడి)అనియున్నది-

గీతాభాష్యత్రయసారము.

పదునాలుగవయధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ-

పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానాం జ్ఞానముత్తమమ్।
యజ్జ్ఞాత్వా మునయస్సర్వే పరాంసిద్ధిమితో గతాః॥౧॥

జ్ఞానానామ్ ఉత్తమం పరం జ్ఞానమ్=జ్ఞానములలో ఉత్తమంబును పరంబునగు జ్ఞానమును, భూయః ప్రవక్ష్యామి=వెండియు చెప్పఁగలను- సర్వే మునయః=అందఱు మునులును, యత్ జ్ఞాత్వా=దేనిని తెలిసికొని, ఇతః పరాం సిద్ధిం గతాః=దీనికంటె గొప్ప సిద్ధిని పొందిరో-

పరము అనఁగా పరవస్తువు(ఆత్మ)విషయముగాఁగలది- ఉత్తమమనఁగా గొప్పఫలముగలది- జ్ఞానములనఁగా యజ్ఞాదుల జ్ఞానములు- అవి మోక్షముకొఱకుఁగావు, ఈజ్ఞానము మోక్షముకొఱకైనది,అని స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది- మునులనఁగా సంన్యాసులు- పరసిద్ధియనఁగా మోక్షము- ఇతః=ఈదేహబంధమువదలినపైని- అని శంకరభాష్యము.

పరమనఁగా వెనుకఁజెప్పఁబడినదానికంటెనితరమైనది- జ్ఞానమనఁగా సత్త్వాదిగుణములంగూర్చినది- అది ప్రకృతిపురుషులజ్ఞానములన్నింటిలోను నుత్తమమయినది- మునులనఁగా దానిని మననము చేయువారు- ఈసంసారమండలముకంటె పరమైనసిద్ధిని- అని రామానుజభాష్యము-

ఇఁకమీఁదియధ్యాయములచేత సాధనము చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము-

ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః।
సర్గేఽపి నోపజాయన్తే ప్రలయే నవ్యథన్తి చ॥౨॥

ఇదం జ్ఞానమ్ ఉపాశ్రిత్య=ఈ జ్ఞానమును ఆశ్రయించి, మమ సాధర్మ్యమ్ ఆగతాః=నాయొక్క సాధర్మ్యమును పొందినవారు- సర్గేఽపి నోపజాయన్తే=సృష్టియందుఁగూడ పుట్టకున్నారు. ప్రల

యే నవ్యథన్తి చ=ప్రళయమునందుఁగూడ చలింపరు-

జ్ఞానము నాశ్రయించుటయనఁగా జ్ఞానసాధనమును ఆచరించుట- నా సాధర్మ్యమునఁగా నా స్వరూపమును పొందినవారు- గీతాశాస్త్రమున క్షేత్రజ్ఞునకును ఈశ్వరునకును భేదమునంగీకరింపలేదు గాన సమానమైనధర్మము(attribute)గలుగుట సాధర్మ్యము కాదు. ప్రళయమనఁగా చతుర్ముఖబ్రహ్మ నశించుట- అని శంకరభాష్యము.

సాధర్మ్యమనఁగా సామ్యము- సృజింపఁబడుటను సంహరింపఁబడుటను పొందరు- అని రామానుజభాష్యము.

మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్।
సమ్భవస్సర్వభూతానాం తతో భవతి భారత॥౩॥

మమ మహత్ బ్రహ్మ యోనిః=నాయొక్క గొప్పదగు ప్రకృతి కారణము- తస్మిన్ అహం గర్భం దధామి=దానియందు నేను గర్భమును ఉంచుచున్నాను-(హే)భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, సర్వభూతానాం సంభవః తతః భవతి=అన్నిభూతములయు పుట్టుక దానివలన కలుగుచున్నది.

గొప్పబ్రహ్మమనఁగా మాయయనెడి త్రిగుణాత్మకమైనప్రకృతి- యోనియనఁగా నన్నిభూతములకును కారణము- గర్భమనఁగా హిరణ్యగర్భుఁడు పుట్టుటకు కారణమైన బీజమును- (ఆదిసృష్టిసంకల్పము అని మధు॥) క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులనెడి రెండుప్రకృతులును శక్తులుగాఁగల ఈశ్వరుఁడనగు నేను అవిద్య(అజ్ఞానము), కామము, కర్మము, అనెడియుపాధులననుసరించెడి క్షేత్రజ్ఞుని క్షేత్రముతోఁ గలుపుచున్నానుట- సర్వభూతములయుత్పత్తి హిరణ్యగర్భునిద్వారమునఁగలుగునది- దానివలననఁగా ఆబీజమును ఉంచుటవలన- అని శంకరభాష్యము.

యోనియనఁగా జగత్తుసకలంతటికిని కారణమైనది- ఎనిమిదివిధములుగాఁ జెప్పఁబడిన (౭అ॥౪శ్లో)యచేతనప్రకృతి- మహత్తు అహంకారము మొదలగువికారములకు కారణమగుటను మహత్ బ్రహ్మ అని చెప్పఁబడుచున్నది- తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నంచ జాయతే (ముణ్డ॥౧॥౧॥౧౦॥—ఆయీశ్వరునివలన ఈప్రకృతియును నామంబును రూపంబు

ను అన్నంబును పుట్టుచున్నది)అనుశ్రుతిలో బ్రహ్మశబ్దము ప్రకృతియం దుఁ బ్రయోగింపఁబడినది- చేతనప్రకృతియైనజీవసముదాయమెగర్భ ము- భోగమునకు క్షేత్రమైన(స్థానమైన)అచేతనప్రకృతితో భోక్తల(అనుభవించువారల)సముదాయమైన చేతనప్రకృతిని చేర్చెదను అనుట- నా సంకల్పమువలనఁ గలిగినఆ రెండుప్రకృతులసంయోగముననే బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతమువైన భూతములన్నియు పుట్టుట- అని రామానుజభాష్యము.

మహద్బ్రహ్మ అనఁగా ప్రకృతి-అదిశ్రీభూదుర్గలనెడి భేదములుకల ది- పార్వతి సరస్వతి మొదలగువారు దానియంశముకల ఇతరజీవులు- యోనియనఁగా గర్భాధానముకొఱకైనది- తల్లియని యర్థముకాదు- సీతాదేవిమఃఖమునుచూపుట మొదలగునది అసత్యముగా చూపుటయె- ఆభూశబ్దమునఁజెప్పఁబడినవిఈ (మనకుఆధారముగానుండెడి) భూమికాదు- అనిమధ్వభాష్యము.

సర్వయోనిషు కౌన్తేయ మూర్తయ స్సంభవన్తి యాః।
తాసాం బ్రహ్మ మహద్యోని రహం బీజప్రదః పితా॥४।

(హే)కౌన్తేయ! =(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, సర్వయోనిషు యాః మూర్తయః సంభవన్తి=అన్నియోనులయందును (దేవతలు పితృదేవతలు గంధర్వులు యక్షులు రాక్షసులు మనుష్యులు పశువులు మృగములుపక్షులు సరీసృపములుఅనఁగాప్రాకునవి ఈ మొదలగువానియందు) ఏశరీరములు పుట్టుచున్నవో, తాసాం మహత్ బ్రహ్మ యోనిః =వానికి గొప్పదైన మాయ కారణము- అహం బీజప్రదః పితా- నేను బీజమునిచ్చెడి తండ్రిని.

ఈశ్వరుఁడనైన నేను గర్భాధానము చేసెడితండ్రిని. అనిశంకరభాష్యము.

దేవాదిశరీరములకు నాచేత చేతనులతోఁగూర్పఁబడిన ప్రకృతియె కారణము- ఆయాప్రకృతియందు వారివారికర్మానుసారముగా చేతనులను చేర్చువాఁడను నేనె- అని రామానుజభాష్యము.

సత్త్వం రజ స్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః।
నిబధ్నన్తి మహాబాహో దేహే దేహిన మవ్యయమ్॥५॥

(హే) మహాబాహో!-(ఓ) గొప్పభుజములుగలవాఁడా!, ప్రకృతిసం భవాః సత్త్వం రజః తమః ఇతి గుణాః=ప్రకృతివలనఁబుట్టుచుగల సత్త్వము రజస్సు తమస్సు అనెడి గుణములు- అవ్యయం దేహినమ్=వికారములు లేనివాఁడగు ఆత్మను, దేహే నిబధ్నన్తి=శరీరమున కట్టిపెట్టుచున్నవి-

సత్త్వాదులకుఁగూడ గుణములని పేరుమాత్రమే కాని, అవి రూపము(రంగు) మొదలగు వానివలె ద్రవ్యములనాశ్రయించియుండుట లేదు- ఇవియవిద్యాస్వరూపములగుటను క్షేత్రజ్ఞునిఁగూర్చియెల్లప్పుడు నుపస్తంత్రములైయుండును గాన గుణములనఁబడుచున్నవి గాని గుణములు గలవానికంటె భిన్నములగుటను కాదు- నిబధ్నన్తి=బంధనమును కల్గఁజేయునట్లున్నవి- అని శంకరభాష్యము-

సత్త్వములు ప్రకృతియొక్క స్వరూపమననుసరించియుండెడి స్వభావవిశేషములు- అవి ప్రకాశము (మకిలలేకపోవుట) మొదలగు కార్యములచేతనే నిరూపింపశక్యములైనవి- అవి ప్రకృతియందు తెలియఁబడకదాని వికారములయందు స్ఫుటముగాఁదెలియఁబడుచుండును-అవ్యయుఁడనఁగా స్వతఃము గాను గుణములతో సంబంధించుటకు తగనివాఁడు- దేహమునందుంచుటయె బంధించుట- అని రామానుజభాష్యము.

సాధనమును ఆచరించుటకై బాధించెడి ప్రకారము చూపఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము-

తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశక మనామయమ్।
సుఖసఙ్గేన బధ్నాతి జ్ఞానసఙ్గేన చానఘ ॥౬॥

తత్ర సత్త్వమ్=వానిలో సత్త్వగుణము, నిర్మలత్వాత్ ప్రకాశకమ్ -నిర్మలమగుటవలన ప్రకాశింపఁజేయునది- అనామయమ్=నిర్దోషమైనది- [హే) అనఘ!=(ఓ) పాపములు లేనివాఁడా!, సుఖసఙ్గేన జ్ఞానసఙ్గేనచ బధ్నాతి=సుఖమునందలి సంగముచేతను జ్ఞానమునందలి సంగముచేతను బంధించుచున్నది-

అనామయమనఁగా ఉపద్రవము లేనిది- సుఖసంగముచేత బంధించుటయనఁగా నేను సుఖవంతుఁడను అని క్షేత్రధర్మమైనసుఖమును ఆత్మయందు ఆరోపింపఁజేయుట- జ్ఞానమనఁగానిచ్చట అంతఃకరణస్వ

ప్రీతిరూపమైన క్షేత్రధర్మమె- అని శంకరభాష్యము.

నిర్మలమనఁగా ప్రకాశమునను సుఖమునను ఆవరింపని స్వభావము నుకలిగియుండుట- ప్రకాశమనఁగా వస్తువుయొక్క యథార్థస్థితి తెలియుట- అనామయమనఁగా రోగములు లేకుండుటకు హేతువైనదనుట- ఈ సత్త్వము పురుషునికి జ్ఞానసంగమునను సుఖసంగమునను కలుగఁజేయును- వానియందు సంగము కలిగినతోడనె వానిసాధనములగు లౌకిక వైదిక కర్మములయందు ప్రవర్తించును- అటపైని ఆ కర్మఫలముల ననుభవింపఁదగిన యోనులయందు పుట్టుచుండును- ఇదియె సత్త్వము బంధమును కలుగఁజేయువిధము- అని రామానుజభాష్యము-

రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసఙ్గసముద్భవమ్।
తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్॥ ౭॥

రాగాత్మకం రజః తృష్ణాసఙ్గసముద్భవం విద్ధి = రాగస్వరూపమగు రజోగుణమును తృష్ణాసంగములు పుట్టుకఁగలదానిగాను ఎఱుంగుము- (హే) కౌన్తేయ = (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, తత్ దేహినం కర్మసఙ్గేన నిబధ్నాతి = అది పురుషుని కర్మసంగముచేత బంధింపుచున్నది-

రాగమనఁగా రంగు కలుగఁజేయునది- తృష్ణయనఁగా లభింపనిదానియందలి అభిలాషము- లభించినదానియందలి ప్రీతి ఆసంగము- ఇవి దేనివలనఁ బుట్టునో అట్టిది- దృష్టాదృష్టప్రయోజనములు (ఇహలోక పరలోకములయందలి ఫలములు) గలవగు కర్మములయందలి ఆసక్తిని పుట్టించును. అని శంకరభాష్యము.

రాగమనఁగా స్త్రీపురుషులకు అన్యోన్యముండెడి స్పృహ (ప్రీతి)- దానికి హేతువు గాన రాగాత్మకము- తృష్ణయనఁగా శబ్దాదివిషయములన్నిటియందలి స్పృహ- సంగమనఁగా పుత్రుఁడు, మిత్రులు మొదలగు సంబంధులతో కలియఁగోరుట- ఈ రెంటికిని హేతువైనదనుట- ఇది కర్మములయందలి సంగమును అనఁగా స్పృహను పుట్టించును అటపైని కర్మముల నాచరించును- వానిఫలముల ననుభవించుటకు జన్మములఁ బొందును- అని రామానుజభాష్యము- (భాష్యము-

తృష్ణాసంగములకు సముద్భవమనఁగా కారణము- అని మధ్వ

తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్।
ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారత॥౮॥

అజ్ఞానజం తమః=అజ్ఞానమువలనఁగలిగిన తమస్సును, సర్వదేహినాం మోహనం విద్ధి=అందఱుశరీరులకును మోహమును గలుగఁజేయుదానిగాను ఎఱుఁగుము. (హే) భారత=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, తత్ ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిః నిబధ్నాతి=అది ప్రమాదము ఆలస్యమునిద్ర అనువానిచేత బంధమును గలుగఁజేయును.

మోహమనఁగా అవివేకము. అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమనఁగా వస్తువులయథార్థస్థితిని తెలిసికొనుట. అజ్ఞానమనఁగా విపరీతజ్ఞానము. దీనివలనఁబుట్టునది తమస్సు. విపరీతజ్ఞానమునకు హేతువయినది మోహనము. ప్రమాదమనఁగా తాను చేయుం బూనినపనినితప్పించి మఱియొకపనిలోఁబ్రవర్తింపఁజేసెడి అనవధానము (గుఱితేకపోవుట). ఆలస్యమనఁగా పనులు చేయలేకపోవుట. స్తబ్ధత్వమనుట. పురుషుఁడు ఇంద్రియములను బ్రవర్తింపఁజేయుటచే తత్తలయిలికలిగిఅన్నియింద్రియములపని లునుడుగుటనిద్ర. అందు బాహ్యేంద్రియములుమాత్రమె ప్రవర్తింపకుండుట స్వప్నము (కల). మనస్సుగూడనుడుగుట సుషుప్తి (గట్టినిద్ర). వీనికిహేతువలు వీనిద్వారమున పురుషుని బంధించునది తమోగుణము. అని రామానుజభాష్యము. [ప్ర్యము. దేనివలనఅజ్ఞానముపుట్టుచున్నదో అదియజ్ఞానజము అనిమధ్వభా

సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత।
జ్ఞానమావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుత॥౯॥

(హే) భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, సత్త్వం సుఖే సంజయతి=సత్త్వగుణము సుఖమునందు సంగమును గలుగఁజేయును. రజః కర్మణి (సంజయతి)=రజోగుణము కర్మమునందు సంగమును గలుగఁజేయును. తమస్తు=తమోగుణమో, జ్ఞానమావృత్య ప్రమాదే సంజయతి=జ్ఞానమును ఆవరించి ప్రమాదమునందు సంగమును కలుగఁజేయును.

జ్ఞానమనఁగా సత్త్వగుణమువలనఁగలిగెడి వివేకమును. చేయవలసినదానిని చేయకపోవుట ప్రమాదము. అనిశంకరభాష్యము

సత్త్వాదిగుణములు వేనివేనికి స్వరూపసంబంధమును కలుగఁజేయునో వానిలో ప్రధానములు చెప్పఁబడుచున్నవి- జ్ఞానమనఁగా వస్తువులయొక్క యథార్థస్థితి అని తెలిసికొనుట- అని రామానుజభాష్యము.

రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత।
రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథా॥౧౦॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, రజః తమశ్చ అభిభూయ సత్త్వం భవతి=రజస్సును తమస్సును తిరస్కరించి సత్త్వగుణము కలుగుచున్నది- సత్త్వం తమశ్చైవ (అభిభూయ) రజః (భవతి) =సత్త్వమును తమస్సును (తిరస్కరించి) రజస్సు (కలుగుచున్నది)- తథా సత్త్వం రజః (అభిభూయ) తమః (భవతి)=అట్లే సత్త్వమును రజస్సును (తిరస్కరించి) తమస్సు (కలుగుచున్నది)

కలుగుటయనఁగా వృద్ధిఁబొందుట- అట్లు వృద్ధిఁబొందిన గుణములు వానివాని కార్యములను జేయుచుండును- అని శంకరభాష్యము.

సత్త్వాదిగుణములు మూఁడును ప్రకృతితోఁగలిసియున్నయాత్మస్వరూపము ననుసరించియున్నను, ప్రాచీనకర్మవశమునను ఆహారభేదమునంబట్టియు నొకొక్కప్పుడొకొక్కగుణము దేహియందు మిగిలినగుణములనణఁగఁద్రొక్కుచుండును- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వద్వారేషు దేహేస్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే।
జ్ఞానం యదా తదా విద్యాద్వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుత॥౧౧

అస్మిన్ దేహే సర్వద్వారేషు-ఈ శరీరమున అన్నిద్వారములయందును, జ్ఞానం ప్రకాశః యదా ఉపజాయతే=జ్ఞానమనెడి వెలుగు ఎప్పుడు కలుగుచున్నదో, తదా సత్త్వం వివృద్ధమిత్యుత విద్యాత్=అప్పుడు సత్త్వము వృద్ధినిబొందినదనియును తెలిసికొనవలయును

ఆత్మకు తెలివిగలుగుటకు త్రోవలగు శ్రోత్రము మొదలగు నింద్రియములన్నియు ద్వారములు- ప్రకాశమనఁగా అంతఃకరణముయొక్క వృత్తి (పరిణామము) ఆదియె జ్ఞానము- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకాశే అని పదచ్ఛేదము- వస్తువుల యథార్థస్థితిని ప్రకాశింపఁజేయుట విషయమైనజ్ఞానము, చక్షుస్సు మొదలగు నన్నిజ్ఞానద్వారములయందును ఎప్పుడు పుట్టుచున్నదో- అని రామానుజభాష్యము-

లోభః ప్రవృత్తి రారమ్భః కర్మణా మశమః స్పృహా।
రజ స్యేతాని జాయన్తే వివృద్ధే కురునన్దన॥౧౨॥

(హే)కురునన్దన=(ఓ)కురువంశమువాఁడా!,లోభః ప్రవృత్తిః కర్మణామ్ ఆరమ్భః అశమః స్పృహా (ఇతి) ఏతాని—లోభంబును ప్రవర్తించుటయును పనులను ఆరంభించుటయును శాంతిలేకపోవుటయును కోరికయును (అను)నివి, రజసి వివృద్ధే(సతి) జాయన్తే=రజోగుణము వృద్ధిపొందినద(అగుచుండఁగా) పుట్టుచున్నవి-

లోభమనఁగా ఇతరుల సొమ్మును పొందఁగోరుట- అశమమనఁగా సంతోషము అనురాగము మొదలగునవి కలుగుట- అందఱకును పొదువైనవస్తువునందలి యాశ తృష్ణ- అని శంకరభాష్యము-

లోభమనఁగా తనసొమ్మును విడువలేకపోవుట-ప్రవృత్తియనఁగా ప్రయోజనమునుద్దేశింపకయె ప్రవర్తించుట- కర్మములనఁగా ఫలములనిచ్చునవి- అశమమనఁగా ఇంద్రియములు ఉపశమింపక (ఉడుగక)పోవుట- విషయములను గోరుట స్పృహ- అని రామానుజభాష్యము-

అప్రకాశో ప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవచ।
తమ స్యేతాని జాయన్తే వివృద్ధే కురునన్దన॥౧౩॥

(హే)కురునన్దన!=(ఓ)కురువంశమువాఁడా!,అప్రకాశః అప్రవృత్తిశ్చ= తెలివిలేకపోవుటయును ప్రవర్తింపకపోవుటయును, ప్రమాదః మోహ ఏవచ (ఇతి) ఏతాని—పొరపాటును మోహంబును (అను)నివి, తమసి వివృద్ధే (సతి) జాయన్తే=తమోగుణము వృద్ధిపొందినది (అగుచుండఁగా) పుట్టుచున్నవి-

అప్రకాశమనఁగా అవివేకము- దానివలనఁగలుగునవియె ప్రవర్తింపకపోవుట మొదలగునవి- అని శంకరభాష్యము-

అప్రకాశమనఁగా జ్ఞానముకలుగకపోవుట- అప్రవృత్తియనఁగా స్తబ్ధుఁడైయుండుట- ప్రమాదమనునది తానుచేయవలసినదానికంటె నితరమున ప్రవర్తింపఁజేయునది- మోహమనఁగా ఒకవస్తువునుమఱియొకవస్తువుగాఁదలంచుట-అని రామానుజభాష్యము-

యదా సత్త్వే ప్రవృద్ధేతు ప్రళయం యాతి దేహభృత్।

తదోత్తమవిదాంలోకా నమలాన్ ప్రతిపద్యతే॥౧౪॥

యదాతు=ఎప్పుడు, దేహభృత్ సత్త్వే ప్రవృద్ధే (సతి) ప్రళయం యాతి=సత్త్వగుణము వృద్ధిబొందినదగుచుండఁగా) మరణమును పొందుచున్నాఁడో, తదా=అప్పుడు, ఉత్తమవిదామ్ అమలాన్ లోకాన్ ప్రతిపద్యతే=ఉత్తమజ్ఞానముకలవారలయొక్క నిర్మలములైన లోకములను పొందుచున్నాఁడు- (శంకరభాష్యము.

ఉత్తమవిత్తులనఁగామహదాదితత్త్వములనెఱిఁగినవారు- అని శంకర

ఉత్తమతత్త్వము నెఱిఁగినవార నఁగా నాత్మస్వరూపము నెఱిఁగిన వారు. వారలలోకములనఁగా సమూహములను- అవియజ్ఞానము లేని విగాన అమలములు- ఆత్మజ్ఞులవంశమునఁబుట్టి ఆత్మజ్ఞానమును కలుగఁజేయు పుణ్యకర్మములం జేయుననుట. అని రామానుజభాష్యము.

రజసి ప్రలయం గత్వా కర్మసఙ్గిషు జాయతే।

తథా ప్రలీన స్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే॥

రజసి (ప్రవృద్ధే సతి) ప్రళయం గత్వా=రజోగుణము (వృద్ధిఁబొందినదగుచుండఁగా) మరణమును పొంది, కర్మసఙ్గిషు జాయతే=కర్మముననాసక్తిగలవారలలో పుట్టుచున్నాఁడు- తథా తమసి (ప్రవృద్ధే సతి) ప్రలీనః=అట్లె తమోగుణము(వృద్ధిబొందినదగుచుండఁగా) చచ్చిపోయినవాఁడు, మూఢయోనిషు జాయతే= మూఢయోనులయందు పుట్టుచున్నాఁడు-

మూఢయోనులనఁగా పశ్వాదియోనులు- అని శంకరభాష్యము-

కర్మసంగులనఁగా ఫలములనుగోరి కర్మములను జేయువారు- వారలలోఁ బుట్టి స్వర్గాదులకొఱకు కర్మముల నాచరించును- మూఢయోనులనఁగా కుక్కపంది మొదలగుయోనులు- ఏపురుషార్థమునైనను సంపాదించికొనుటకు తగనివాఁడగును- అని రామానుజభాష్యము-

కర్మణస్సుకృతస్యాహు స్సాత్త్వికంనిర్మలంఫలమ్।

రజసస్తుఫలందుఃఖ మజ్ఞానం తమసఃఫలమ్॥౧౬॥

సుకృతస్య కర్మణః= లెస్సగాఁజేయఁబడిన కర్మమునకు, సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలమ్ ఆహుః=సత్త్వగుణసంబంధియగు నిర్మలమైనఫల

మును చెప్పుచున్నారు. రజసస్తు దుఃఖం ఫలమ్ (ఆహుః)=రజస్సునకు దుఃఖమును ఫలమునుగాను (చెప్పుచున్నారు) తమసః అజ్ఞానం ఫలమ్ (ఆహుః)=తమస్సునకు అజ్ఞానమును ఫలమునుగాను (చెప్పుచున్నారు)

సుకృతస్య అనఁగా సాత్త్వికమనుట-రజస్సునకనఁగా రాజసకర్మమునకనుట- కర్మాధికారమునఁగలిగెడి ఫలముకూడ దుఃఖమే అనఁగా రాజసమె అగును-(దుఃఖమిశ్రమైన సుఖము అనుట- అని మధుసూదనటీక) తమస్సునకు అనఁగా తామసకర్మమునకు- అధర్మమునకనుట-అని శంకరభాష్యము-

సత్త్వవృద్ధిలో మృతిబొందినవాఁడై ఆత్మజ్ఞుల కులమునఁబుట్టినవానిచే ఫలాపేక్ష లేక నారాయణారాధనముగాఁ జేయఁబడిన కర్మముయొక్క ఫలము పూర్వముకంటె నధిక సత్త్వమువలనఁ గలిగినదై నిర్మలమనఁగా దుఃఖసంపర్కము లేనిదై యుండును- అంత్యకాలమున వృద్ధిబొందిన రజోగుణముయొక్క ఫలము ఫలముంగోరి కర్మములం జేయువారి కులమునఁబుట్టుటయు అట్టి కర్మములఁ జేయుటయు దాని ఫలమననుభవించుటకు వెండియు జన్మమునెత్తుటయు రజస్సువృద్ధిఁబొందుటయు వెండియు ఫలములంగోరి కర్మములం జేయుచుండుటయు నని యిట్లు సాంసారికదుఃఖము బువిస్తారముగాఁ గలదై యుండును-ఇట్లు అంత్యకాలమున వృద్ధినిపొందిన తమస్సునకు ఫలము అజ్ఞానపరంపరయే- అని రామానుజభాష్యము-

దుఃఖమనఁగా స్వల్పసుఖముతోఁగూడిన దుఃఖము- అని మధ్వభాష్యము-

సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవ చ।
ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవ చ॥౧౭॥

సత్త్వాత్ జ్ఞానం సంజాయతే=సత్త్వగుణమువలన జ్ఞానము పుట్టుచున్నది- రజసః లోభ ఏవ చ సంజాయతే=రజోగుణమువలన లోభమె పుట్టుచున్నది- తమసః ప్రమాదమోహౌ భవతః=తమస్సువలన ప్రమాదంబును మోహంబును కలుగుచున్నవి- అజ్ఞానం చైవ (భవతి)=అజ్ఞానంబును (కలుగుచున్నది)

వెనుకఁ జెప్పినచొప్పున పరంపరచేఁ గలిగిన సత్త్వమువలన ఆత్మస్వ

రూపప్రత్యక్షమనెడి జ్ఞానముకలుగుచున్నది- రజస్సువలన స్వర్గాదిఫలములయందు లోభముకలుగును- ప్రమాదమనఁగా అవధానము (జాగ్రత్త) లేకపోవుటవలన చెడ్డకార్యములయందు ప్రవర్తించుట- దానివలన మోహమనఁగా విపరీతజ్ఞానము కలుగును- దానివలనమిక్కిలియధికమైనతమస్సు కలుగును- దానివలన నజ్ఞానమనఁగా జ్ఞానములేకపోవుటకలుగును- అని రామానుజభాష్యము-

ఊర్ధ్వంగచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మధ్యేతిష్ఠన్తి రాజసాః।
జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధోగచ్ఛన్తి తామసాః॥౧౮॥

సత్త్వస్థాః ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి=సత్త్వగుణముననున్నవారు మీఁదికి పోవుచున్నారు- రాజసాః మధ్యే తిష్ఠన్తి=రజోగుణసంబంధులగు వారు మధ్యమునందు ఉన్నారు- జఘన్యగుణవృత్తిస్థాః తామసాః అధః గచ్ఛన్తి= తక్కువగుణముయొక్క ప్రవృత్తియందున్న తామసులు క్రిందికి పోవుచున్నారు-

మీఁదికిపోవుటయనఁగా దేవలోకాదులందు పుట్టుట- మధ్యమునందుండుటయనఁగా మనుష్యులలోఁబుట్టుట- క్రిందికిపోవుటయనఁగా పశ్వాదియోనులలోఁబుట్టుట- అని శంకరభాష్యము-

పైకిపోవుటయనఁగా సంసారబంధమునుండి తప్పిపోవుట— రాజసులు ఫలసాధనములగు కర్మములం జేయుచు వానిఫలముననుభవింపుచు వెండియుపుట్టుచు కర్మములఁజేయుచునుందురుగాన మధ్యముననుందురు- ఇది పునరావృత్తిరూపమగుటను దుఃఖప్రాయమె- తామసులు ఉత్తరోత్తరము నికృష్టములగు తమోగుణవ్యాపారములయందున్నవారై చండాలత్వమునను అటపైని తిర్యక్కులగుటనును అటపైని క్రిమికీటాదిజన్మమునను అటపైని స్థావరత్వమునను అటపైని తుప్పలు తీఁగెలు అగుటనును అటపైని రాయి కట్టె బెడ్డలు గడ్డ మొదలగునవియగుటనును బొందుదురు- అని రామానుజభాష్యము-

నాన్యంగుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టాఽనుపశ్యతి।
గుణేభ్యశ్చపరం వేత్తి మద్భావంసోఽధిగచ్ఛతి॥౧౯॥

(యః) ద్రష్టా గుణేభ్యః అన్యం కర్తారం యదా నానుపశ్యతి=(ప)

తెలిసికొనువాఁడు గుణములకంటెను ఇతరుఁడగు కర్తను ఎప్పుడు చూడఁడో, (కిం)చ గుణేభ్యః పరం వేత్తి=ఇంతియెకాక గుణముల కంటె పరుఁడగువానిని తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః మద్భావమ్ (తదా) అధిగచ్ఛతి= వాఁడు నేనగుటను (అప్పుడు) పొందుచున్నాఁడు-

గుణములేయన్నియవస్థలయందు నెల్లకర్మములకును గర్తలు ; గుణవ్యాపారములకుసాక్షియగు నాత్మ నిర్గుణుఁడు ; అంతయునువాసుదేవుఁడె ; అని యిట్లు మందిజ్ఞానముకలవాఁడు వాసుదేవత్వమును పొందుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

స్వయముగాపరిశుద్ధమైనస్వభావముగలయాత్మకు అనేకవిధములగు కర్మములంగూర్చినకర్తృత్వము పూర్వ పూర్వ కర్మములమూలముగావచ్చిన గుణసంపర్కమునిమిత్తముగాఁగలది- ఆత్మ స్వయముగాకర్తకాఁడు- పరిచ్ఛిన్నముకాని జ్ఞానమె స్వరూపముగాఁగలవాఁడు- అనియిట్లు ఆత్మనుఎప్పుడుచూచునో అప్పుడు మద్భావమును (నావంటివాఁడగుటను)పొందుచున్నాఁడు-అని రామానుజభాష్యము.

గుణములకంటెనితరునిపరిణామి (పరిణామముగల) కర్తనుగాఁ జూడకున్నాఁడో- అని మధ్వభాష్యము-

గుణానేతానతీత్య త్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్।
జన్మమృత్యుజరాదుఃఖై ర్విముక్తోఽమృతమశ్నుతే॥ ౨౦॥

దేహీ=పురుషుఁడు, దేహసముద్భవాన్ ఏతాన్ త్రీన్ గుణాన్ అతీత్య= దేహమునఁగలిగిన ఈ మూడు గుణములనును అతిక్రమించి, జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైః విముక్తః=పుట్టుకయును చావునుముదిమియునుదుఃఖమునను వానిచేత విడువఁబడినవాఁడై, అమృతమ్ అశ్నుతే= మోక్షమును పొందుచున్నాఁడు-

(బ్రదికియుండియెయతిక)మించి= దేహసముద్భవములనఁగా దేహముపుట్టుటకు బీజములైనవి- బ్రదికియుండియె జన్మాదులచేవిడువఁబడినవాఁడై జ్ఞాని అమృతమునుఅనఁగా నేనగుటనుపొందుచున్నాఁడు! అనిశంకరభాష్యము-

దేహాకారముగాఁబరిణమించిన ప్రకృతివలనఁబుట్టిన సత్త్వాదిగుణములనతిక్రమించి జ్ఞానైకస్వరూపుఁడగునాత్మను చూచుచున్నవాఁ

త్రైడై జన్మాదులచే విడువఁబడినవాఁడై అమృతుని అనఁగా నాత్మ నుపొందుచున్నాఁడు. ఇదియె మద్భావముఅని యర్థము. అని రామానుజభాష్యము-

కైర్లిఙ్గైస్త్రీన్గుణానేతానతీతో భవతి ప్రభో।
కిమాచారః కథం చైతాంస్త్రీన్గుణానతివర్తతే॥ ౨౧॥

(హే) ప్రభో=(ఓ ప్రభువా!, ఏతాన్ త్రీన్ గుణాన్ అతీతః =ఈ మూడుగుణములను అతిక్రమించినవాఁడు, కైః లిఙ్గైః (విశిష్టః) భవతి= ఏగుఱుతులతో (కూడినవాఁడు) అగుచున్నాఁడు? కిమాచారః భవతి=ఏ యాచారముకలవాఁడు అగుచున్నాఁడు? ఏతాన్ త్రీన్ గుణాన్ కథం చ అతివర్తతే=ఈ మూడు గుణములను ఎట్లు అతిక్రమింపుచున్నాఁడు?

శ్రీభగవానువాచ-

ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహమేవ చ పాణ్డవ।
న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాఙ్క్షతి॥ ౨౨॥

(హే) పాణ్డవ!=(ఓ) పాండవుఁడా!, సంప్రవృత్తాని=ప్రవర్తించిన, ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహమేవ చ న ద్వేష్టి =ప్రకాశమునను ప్రవృత్తిని మోహమునను ద్వేషింపఁడు. నివృత్తాని న కాఙ్క్షతి=మఱలినవానిని కోరఁడు-

ప్రకాశాదులువరుసగా సత్త్వరజస్తమోగుణముల కార్యములు- ఈ శ్లోకమునఁ జెప్పిన లక్షణము తనకుమాత్రము తెలియఁదగినదె కానియితరులకు తెలియఁదగినదికాదు- అని శంకరభాష్యము-

అనిష్టములగు నిష్టములగు వస్తువులయందు సత్త్వాది కార్యములగుప్రకాశాదులు ప్రవర్తించినను ద్వేషింపఁడు- అన్యవ్యతిరిక్తములగునిష్టవస్తువులయందు ప్రవర్తింపకపోయినను కోరఁడు-అని రామానుజభాష్యము-

తటుచుగా ద్వేషింపఁడు-తటుచుగాఁ గోరఁడు-అని మధ్వభాష్యము-

ఉదాసీనవదాసీనో గుణైర్యో న విచాల్యతే।
గుణా వర్తన్త ఇత్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేఙ్గతే॥ ౨౩॥

యః ఉదాసీనవత్ ఆసీనః=ఎవ్వఁడు ఉదాసీనునివలెను ఉన్న

వాఁడై, గుణైః నవిచాల్యతే=గుణములచేత కదల్పఁబడఁడో- యః గుణాః వర్తన్త ఇత్యేవ అవతిష్ఠతి=ఎవ్వఁడు గుణములు ప్రవర్తించుచున్నవిఅనియె ఉన్నాఁడో, నేఙ్గతే=కదలఁడో-

ఆసీనుఁడనఁగా గుణాతీతత్వమునకు సాధనమైనమార్గమునను స్థు వాఁడు- పసంన్యాసి వివేకజ్ఞానావస్థనుండి చలింపఁడో- కార్య ము(శరీరము)కరణములు(ఇంద్రియములు)విషయములు ఈ యాకా రముగాఁబరిణమించిన గుణములు ఒకఁడానియందొకటి ఉండునని ఎవ్వఁడుండునో- అవతిష్ఠతెఅని యుండవలసినదానిని అవతిష్ఠతి అ ని ప్రయోగించుట శ్లోకము నడపదను భయముచేత- యో ఽనుతి ష్ఠతి అని పాఠాంతరము- కదలకపోవుటయనఁగా స్వరూపమునం దెయుండుట- అని శంకరభాష్యము-

గుణములనుకాక ఆత్మనుచూచుటయందె తృప్తినిబొందియుండు టను మిగిలినవానియందు ఉదాసీనుఁడు- గుణములచేత ద్వేషము ను ఆకాంక్ష(కోరిక) యును కలిగి వానిచేత చలింపఁబడఁడో- గు ణములు వానికార్యములగు ప్రకాశాదులయందు ప్రవర్తించుచున్నవి అనియుండి కదలకపోవుటయనఁగా గుణముల కార్యములననుసరిం చి ప్రవర్తింపకపోవుట- అని రామానుజభాష్యము-

సమదుఃఖసుఖస్స్వస్థ స్సమలోష్టాశ్మకాఞ్చనః।
తుల్యప్రియాప్రియో ధీర స్తుల్యనిన్దాత్మసంస్తుతిః॥౨౪॥
మానావమానయోస్తుల్య స్తుల్యోమిత్రారిపక్షయోః।
సర్వారమ్భపరిత్యాగీ గుణాతీతస్స ఉచ్యతే॥౨౫॥

సమదుఃఖసుఖః స్వస్థః సమలోష్టాశ్మకాఞ్చనః=దుఃఖంబునుసుఖం బునుసమంబులుగాఁగలవాఁడును స్వస్థుఁడును మంటిబెడ్డయును రాయియునుబంగారునుసమానములుగాఁగలవాఁడును, తుల్యప్రియా ప్రియః ధీరః తుల్యనిన్దాత్మసంస్తుతిః=ఇష్టంబునుఅనిష్టంబును తుల్యములుగాఁగలవాఁడును ధీరుఁడును నిందించుటయుతన్నుస్తో త్రముచేయుటయుసమానములుగాఁగలవాఁడును, మానావమానయోః తుల్యః=మానమునందును అవమానమునందును ఒకవిధముగానుం డువాఁడును, మిత్రారిపక్షయోః తుల్యః=మిత్రపక్షమునందునుశత్రు

పక్షమునందును ఒకే విధముగా నుండువాఁడును, సర్వారంభపరిత్యాగీచ(యః)=అన్నియారంభములను విడుచువాఁడును (ఎవ్వఁడో), సః గుణాతీతఃఉచ్యతే=వాఁడు గుణాతీతుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు-

స్వస్థుఁడనఁగా తనయాత్మయందున్నవాఁడు- ధీరుఁడనఁగా బుద్ధిమంతుఁడు- మానావమానములలోఁ దుల్యుఁడనఁగా వికారములేనివాఁడనుట- వీనియుద్దేశమున శత్రుమిత్రులు లేకపోయినను ఇతరులయుద్దేశమునుపట్టి శత్రుమిత్రులని చెప్పఁబడినది- ఆరంభములనఁగా కర్మములు- దేహము నిలుచుటకు కావలసినది తప్ప మిగిలిన కర్మముల నన్నిటిని విడుచువాఁడనుట- ఈ రెండుశ్లోకములందును జెప్పఁబడినది ప్రయత్నపూర్వకముగా నాచరింపఁబడినదై గుణాతీతత్వమునకు సాధనమగును- స్థిరపడినపైని ఇదియె గుణాతీతుఁడు తానని తెలిసికొనుటకు గురుతుకూడ నగును- అని శంకరభాష్యము-

దుఃఖమునందును సుఖమునందును సమమైనచిత్తము కలవాఁడు-స్వస్థుఁడనఁగా తనయందున్నవాఁడు- తనయాత్మమాత్రమె ఇష్టుఁడుగాఁగలవాఁడు గాన పుత్రాదులుపుట్టినను చచ్చినను ఒకేవిధమైనచిత్తముగలవాఁడుగానె యుండువాఁడనుట- ధీరుఁడనఁగా ప్రకృతినిని ఆత్మను వివరించుటలో నేర్పరియైనవాఁడు- తనకు (ఆత్మకు) మనుష్యత్వాదులతో సంబంధము లేదని తలఁచుటచే ఆమనుష్యత్వాదులను పట్టినవేయైన నిందాస్తుతిమానావమానశత్రుమిత్రపక్షములయందు సమమైనచిత్తముగలవాఁడు- దేహియగుటనుపట్టి వచ్చిన ఆరంభముల నన్నిటిని విడుచువాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

తుల్యత్వముయొక్కయర్థము పూర్వము చెప్పఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము-

మాంచయోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే।
సగుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయకల్పతే॥ ౨౬ ॥

యః అవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన మాం సేవతే=ఎవ్వఁడు అనియమములేనిదైన భక్తియోగముచేత నన్ను సేవించుచున్నాఁడో, సః ఏతాన్ గుణాన్ సమతీత్య=వాఁడు ఈ గుణములను అతిక్రమించి, బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే=బ్రహ్మత్వమునకు సమర్థుఁడగుచు

నాఁడు.

సమస్తభూతముల హృదయమున నాశ్రయించియుండెడి యీశ్వరుఁడనను నారాయణుండనునగు నన్ను- సంన్యాసిమైనను కర్మములనాచరించువాఁడైననగు నెవ్వఁడు- బ్రహ్మభూయమనఁగా మోక్షము- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతినిని ఆత్మనును వేఱువేఱు గాఁదలంచినంతమాత్రమున గుణాతీతత్వము కలుగఁబోదు- అనాదికాలమునుండి ప్రవర్తించినవిపరీత వాసనచే నాతలంపు బాధింపఁబడుచుండును- కావున నన్ను భజించువాఁడె, స్వయముగానతిక్రమింపశక్యముగాని గుణములనన్నిటిని నతిక్రమించి బ్రహ్మభావమునకుఁదగినవాఁడు అనఁగా స్వస్వరూపముననున్న ఆత్మనుపొందువాఁడు, అగుచున్నాఁడు-అని రామానుజ భాష్యము-

బ్రహ్మభూయమనఁగా ప్రకృతివలె భగవంతునకిష్టమగుట-ప్రకృతియిష్టమైనయంతయిష్టముకాదు- ఇష్టమగుటమాత్రమె- భూయము అనఁగా భావము-అని మధ్వభాష్యము-

బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాఽహమమృతస్యావ్యయస్య చ।
శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య సుఖస్యైకాన్తికస్య చ॥ ౨౭॥

అమృతస్య అవ్యయస్య చ బ్రహ్మణః=నాశములేనివాఁడును నిర్వికారుండునగు బ్రహ్మంబునకును, శాశ్వతస్య ధర్మస్య చ=శాశ్వతమైన ధర్మమునకును, ఐకాన్తికస్య సుఖస్య చ=నియతమైన సుఖమునకును, అహం ప్రతిష్ఠా=నేను ప్రతిష్ఠను.

బ్రహ్మమనఁగాపరమాత్మ- నేను అనఁగా ప్రత్యగాత్మ-దేనియందుండునోఅది ప్రతిష్ఠ- ప్రత్యగాత్మయెఱుంగుజ్ఞానముచేత పరమాత్మగా నిశ్చయింపఁబడునుగాన పరమాత్మకు ప్రతిష్ఠ- ధర్మస్య సుఖస్య=జ్ఞానయోగమనెడిధర్మముచేతఁబొందఁదగినయానందమునకు-యేయీశ్వరశక్తిచేనభక్తానుగ్రహము మొదలగువానికొఱకు బ్రహ్మముప్రవర్తింపుచున్నదో ఆశక్తియైననేనుబ్రహ్మమే- శక్తియునుశక్తికలదియునొక్కటియెకదా. మఱియొక్కవిశేషమగునర్థమెట్లన్నను- బ్రహ్మమనఁగాసవికల్పకబ్రహ్మము. దానికినిర్వికల్పకుఁడనైననేనాశ్రయమైనవాఁడను.

శాశ్వతధర్మమునకు అనఁగా జ్ఞాననిష్ఠకును దానివలనఁగలిగె డి సుఖమునకును ప్రతిష్ఠ. అని శంకరభాష్యము.

(బ్రహ్మమనఁగా ప్రత్యగాత్మస్వరూపము) శాశ్వతధర్మమనఁగా మిక్కిలియతిశయముగలిగిన నిత్యమైనయైశ్వర్యము- సుఖమనఁగా జ్ఞానిపొందవలసిన యానందము- భగవంతునింగూర్చిన ప్రపత్తివలన గుణములనతిక్రమించును- అటపైని బ్రహ్మభావముకలుగును- అని రామానుజభాష్యము-

బ్రహ్మమునకుఅనఁగామాయకు- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే గుణత్రయవిభాగో నామ చతుర్దశోఽధ్యాయః

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో గుణములుమూటినివిభాగించుట యనెడిపదునాలుగవయధ్యాయము.

గీతాభాష్యత్రియసారము.

పదునేనవయధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ.

ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖ మశ్వత్థం ప్రాహు రవ్యయమ్।
ఛన్దాంసి యస్య పర్ణాని యస్తం వేద స వేదవిత్॥౧॥

ఊర్ధ్వమూలమ్ అధశ్శాఖమ్ అశ్వత్థమ్=మీదికి వేరులుకలదియును క్రిందికికొమ్మలుకలదియునగు రావిచెట్టును, అవ్యయమ్ (శ్రుతయః) ప్రాహుః=నిత్యమైనదానిగా (శ్రుతులు) చెప్పుచున్నవి- యస్య ఛన్దాంసి పర్ణాని (ప్రాహుః)=దేనికి ఛందస్సులను ఆకులనుగాను (చెప్పుచున్నవో)- యః తం వేద=ఎవ్వఁడు దానిని ఎఱుఁగుచున్నాఁడో, సః వేదవిత్=వాఁడు వేదము నెఱుఁగువాఁడు.

ఊర్ధ్వమనఁగా బ్రహ్మము. అవ్యక్తమాయాశక్తివిశిష్టంబగు ఆ బ్రహ్మమె మూలముగాఁగలది యీ సంసారవృక్షము. మహత్తు అహంకారము తన్మాత్రలు మొదలగునవి కొమ్మలు- అశ్వత్థమనఁగా(అశ్వస్సః) రేపటికి ఉండనిది. ఈసంసారవృక్షము అనాదికాలమునుండి ప్రవర్తించినదిగాన అవ్యయము. ఛందస్సులనఁగా ఋగ్యజుస్సామములు. ఆకులు చెట్టునుకాపాడునట్లు వేదములు ధర్మాధర్మములను వానిసాధనములను వానిఫలములను ప్రకాశింపఁజేయునవిగాన సంసారమును కాపాడునవి- వేదవిత్తనఁగా వేదార్థము నెఱిఁగినవాఁడు- ఇట్లు సమూలవృక్షజ్ఞానము స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది.అని శంకరభాష్యము.

ఏ సంసారమనెడి యశ్వత్థమును ఊర్ధ్వమూలమనుగానును అధశ్శాఖమనుగానును అవ్యయమనుగానును శ్రుతులు చెప్పుచున్నవో.ఏడులోకములకును మీదనుండెడి చతుర్ముఖుఁడు మొదలుగాఁగలుగుట చేత నదియూర్ధ్వమూలము. భూమిమీదనుండెడి మనుష్యులు పశువులు మృగములు కృములు (పురుగులు) కీటములుఅనఁగా లేళ్లుమొదలగునవి పక్షులు స్థావరములుఅనఁగా చెట్లుమొదలగునవి అనునవి యంతముగాఁగలదగుట చేత అధశ్శాఖము. మంచిజ్ఞానముగలుగునంతను ప్రవాహరూపముగానుండుట చే తెంపులేనిదై యుండుటను గాన నవ్య

యము. వేదములలోఁ జెప్పఁబడిన కామ్యకర్మములచేత నీసంసారము వృద్ధిఁబొందును గాన వేదములు దీనికి ఆకులు. ఆకులచేతఁగదా చెట్టు ఎదుగుట. వేదము సంసారవృక్షమును తెగఁగొట్టెడి యుపాయమును తెలియఁజేయును- ఛేదింపఁబడవలసినవృక్షము నెఱుఁగుట ఛేదించెడియుపాయమును తెలిసికొనుటకు ఉపయోగించును- కాఁబట్టి ఈవృక్షము నెఱిఁగినవాఁడు వేదము నెఱిఁగినవాఁడని చెప్పంబడుచున్నది- అనిరామానుజభాష్యము-

సంసారస్వరూపంబును దానిని దాఁటుటకు ఉపాయంబును విజ్ఞానంబును ఈయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడుచున్నవి- ఊర్ధ్వుఁడనఁగా విష్ణువు- ఊర్ధ్వుఁడనఁగా అన్నిటికంటె నుత్కృష్టుఁడు- క్రిందివి అనఁగా నికృష్టములైన, భూతములు శాఖలు- రేపుగూడ నొక్కవిధమున నుండదు గాన నశ్వత్థము- పూర్వప్రవాహకాలమున నెట్లుండెనో అట్లె ఎల్లప్పుడు నగుటను అవ్యయము. ఫలమునకు కారణములు గాన ఛందస్సులు ఆకులు- ఆకులుపుట్టక పండ్లు కలుగవు గదా- అని మధ్వభాష్యము.

అధశ్చోర్ధ్వం చ ప్రసృతాస్తస్య శాఖా, గుణప్రవృద్ధా విషయప్రవాళాః।
అధశ్చ మూలాన్యనుసంతతాని, కర్మానుబన్ధీని మనుష్యలోకే॥ ౨॥

గుణప్రవృద్ధాః విషయప్రవాళాః తస్య శాఖాః= సత్త్వాదిగుణములచేత వృద్ధిఁబొందినవియును శబ్దాదివిషయముల నెడి చిగురులు గలవియునగు దాని కొమ్మలు, అధశ్చ ఊర్ధ్వం చ ప్రసృతాః- క్రిందికిని మీదికిని ప్రసరించినవి- కర్మానుబన్ధీని మూలాని= కర్మము ననుసరించియుండెడి వేరులు, అధశ్చ మనుష్యలోకే అనుసంతతాని- క్రింద మనుష్యలోకమున విస్తరించియున్నవి.

మనుష్యులు మొదలగువారలకంటె క్రిందన అనఁగా స్థావరముల వఱకును, మీదను అనఁగా బ్రహ్మలోకము వఱకును- జ్ఞానకర్మఫలములు ఆచెట్టునకు కొమ్మలవంటివి గాన కొమ్మలు- అట్టి శాఖలవలనఁ గలుగునవి గాన శబ్దాదివిషయములు చిగుళ్లు- సంసారవృక్షమునకు గొప్ప మూలమైన ఉపాదానకారణము ఊర్ధ్వముగాఁ జెప్పఁబడినది- ఇప్పుడు ఫలములవలనఁ గలిగిన రాగద్వేషాదివాసనలు వేరులవలె ధర్మాధర్మప్ర

వృత్తికి కారణములైనవియును దేహాదులకుతరువాతివియును గాన క్రిందివే రులు- అనుసంతతములనఁగా ప్రవేశించియున్నవి- కర్మానుబంధుల నఁగా ధర్మాధర్మస్వరూపమైనకర్మము తమవలనఁగలుగునదిగాఁ గలవి- విశేషముగా మనుష్యులకే కర్మమునందధికారముగాన మనుష్యలోకే అనిచెప్పఁబడినది- అనిశంకరభాష్యము.

మనుష్యాదులుశాఖలుగాఁగల యీవృక్షమునకు ఆయాకర్మముల చేఁగలిగినమఱికొన్నిశాఖలు వెండియు మనుష్యపశ్వాదిరూపమునఁగ్రిందికిఁబ్రసరించుచున్నవి- మీఁదికిగంధర్వయక్షదేవాదిరూపమున ప్రసరించుచున్నవి- అనిరామానుజభాష్యము.

శరీరము మొదలగువానియందుండుభూతములు అవ్యక్తమునఁ(ప్రకృతియందుఁ)గూడ సూక్ష్మరూపముగా నుండునుగాన క్రిందికిని మీఁదికిని ప్రసరించినవి- గుణములు సత్త్వము మొదలగునవి- విషయములు ప్రతీతిమాత్రసుఖంబులు(సుఖకరములుగాఁదోఁచునవి)గాన ప్రవాలములు (చిగుళ్లు)అనఁబడును- మూలములు భగవద్రూపములు మొదలగునవి- భగవంతుఁడుగూడ కర్మానుబంధమున(కర్మానుసారమున)ఫలము నిచ్చుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

నరూపమస్యేహతథోపలభ్యతే నాన్తో నచాదిర్నచసంప్రతిష్ఠా।

అస్య రూపమ్=దీని రూపము, తథా ఇహ నోపలభ్యతే=అట్లు(వెనుకఁజెప్పఁబడినచొప్పున) ఇచ్చట కనఁబడకున్నది- అన్తః న=అంతము లేదు, ఆదిశ్చ న=మొదలును లేదు- సంప్రతిష్ఠా చ న-స్థితియును లేదు.

సంసారము, స్వప్నము మరీచ్యుదకము(ఎండమావిలోనినీరు) మాయ గంధర్వనగరము వీనితోసమానమైనదిగాన ఇప్పుడుచెప్పినచొప్పున దానిరూపము తెలియఁబడదు- సంప్రతిష్ఠయనఁగా మధ్యము- అని శంకరభాష్యము,

నేను మనుష్యుఁడను దేవదత్తునిపుత్త్రుఁడను యజ్ఞదత్తునితండ్రిని తగినపరిగ్రహముకలవాఁడను అనియింతమాత్రమే తెలియునుగాని గుణమయములగు భోగములయందు సంగము లేనిచో నీవృక్షము అంతమును పొందుటయును, దీనికి గుణసంగమే ఆదియగుటయును,ఆత్మ

కానిదానిని ఆత్మయనుకొనుటయనెడి యజ్ఞానము దీనికిప్రతిష్ఠయగుటయును, దెలియదు- (ప్రతిష్ఠ యనఁగా మూలము నిలుచుటకు ఆధారమైన ప్రదేశము- అని తాత్పర్యచంద్రిక) అని రామానుజభాష్యము

ఎట్లున్నదో అట్లు తెలియఁబడదు- అంతాదియనఁగా విష్ణువు అనిమధ్వభాష్యము-

అశ్వత్థమేనం సువిరూఢమూలమసఙ్గశస్త్రేణదృఢేనఛిత్త్వా॥ ౩

తతఃపదంతత్పరిమార్గితవ్యం యస్మిన్గతా ననివర్తన్తిభూయః।

సువిరూఢమూలమ్ ఏనమ్ అశ్వత్థమ్=లెస్సగా మొలచిన వేరులుగల ఈ అశ్వత్థమును, దృఢేన అసఙ్గశస్త్రేణ ఛిత్త్వా=దృఢమైన సంగములేకపోవుటయనెడి శస్త్రముచేత ఛేదించి, తతః=తరువాతను, యస్మిన్ గతాః భూయః ననివర్తన్తి=దేనిలో నడచినవారు వెండియును మఱలరో, తత్ పదమ్=ఆ స్థానము, పరిమార్గితవ్యమ్=వెదకఁబడఁదగినది-

అసంగమనఁగా పుత్రులయందును ధనమునందును లోకములయందును ఆసక్తిలేకపోవుట- ఈ ఆసక్తిలే ఈషణత్రయము- దృఢమనఁగా పరమాత్మను గూర్చిననిశ్చయముచేత దృఢముగాఁ జేయఁబడినది- ఆ శస్త్రము వివేకమునభ్యసించుటయనెడి రాతిమీదఁ గీడఁబడినది కావలయును- ఛేదించుటయనఁగా సంసారవృక్షమును బీజముతోఁగూడఁ పెకిలివేయుట- పదమనఁగా వైష్ణవపదము- వెదకుటయనఁగా తెలిసికొనుట- గతులనఁగాఁజొచ్చినవారు- అని శంకరభాష్యము-

విరూఢములనఁగా అనేకవిధములుగా మొలచినవి- జ్ఞానమూలముగాఁగలదగుటచే దృఢమైనవి- గుణమయములగు భోగములయందు సంగము లేకపోవుటయనెడి శస్త్రముచేత- తతః=విషయములయందు ఆసక్తి కలిగియుండుటయనెడి హేతువుననె- అని రామానుజభాష్యము-

అసంగశస్త్రముచేతననఁగా సంగము లేకపోవుటతోఁగూడినసజ్జ్ఞానముచేత- ఛేదించుటయనఁగా విమర్శించుటయే- అటుపైని వానికిబంధకము కాదు- అప్పుడు మూలముననున్న బ్రహ్మము దెలియఁబడును- అనిమధ్వభాష్యము-

తమేవచాద్యంపురుషంప్రపద్యే యతఃప్రవృత్తిఃప్రసృతాపురాణీ॥ ౪॥

తమ్ ఆద్యం పురుషమేవచ ప్రపద్యే—ఆ(పదశబ్దమునుచే(జెప్ప(బడిన) మొదటివా(డగు పురుషునినే ఆశ్రయింపుచున్నా(డను- (ఇతి పరిమా ర్గితవ్యమ్—అని వెద(బడవలసినది)- యతః పురాణీ ప్రవృత్తిః ప్రసృతా—ఎవ్వనివలన పురాతనమైన (సంసారమనెడిమాయావృత్తు ముయొక్క)ప్రవృత్తి ప్రసరించినదో- ఆపురుషు(డు ఇంద్రజాలికు(డు(గారుడిచేయువా(డు)మొదలగువాని వంటివా(డు- అని శంకర భాష్యము-

ప్రపద్యే ద్యతః అనిపాఠము (అజ్ఞానాదులనిన్వర్తించుటకొఱకు),తమ్ ఆద్యం పురుషమేవప్రపద్యేత్ —ఆ మొదటి పురుషునినే శరణముబొం దవలయును- యతః పురాణీ ప్రవృత్తిః ప్రసృతా—ఎవ్వనివలన పురాతనమైన ఈగుణమయభోగసంగప్రవృత్తి ప్రసరించినదియో-ప్రపద్యే యతఃప్రవృత్తిః అనియైనను పాఠము- ప్రపద్య ఇయతః అనిపదచ్ఛేదము- తమ్ ఆద్యం పురుషమేవ ప్రపద్య—ఆ మొదటి పురుషునినే శరణు జొచ్చి; ఇయతః(సాధనసూతా) పురాణీ ప్రవృత్తిః ప్రసృతా—ఇంతమాత్రమునకు(అజ్ఞాననివృత్తి మొదలగుదానికంతటికిని) సాధనమై పురాతనమైన ప్రవృత్తి ప్రసరించినది- ప్రాచీనులయిన ముముక్షువుల(మోక్షమునోరువారల) ప్రవృత్తి యనుట- ప్రాచీనులగు ముముక్షువులు నన్నే శరణముగా(బొంది బంధమును వదలించికొనిరనుట- అని రామానుజభాష్యము-

ప్రపద్యేఅనియె పాఠము- తమేవ ప్రపద్యే—అతనినే శరణు(జొచ్చునది- ఇది ఛేదించుటకుఉపాయము- భగవంతునికంటె నితరు(డు శరణ్యు(డు లే(డుకదా- అనిమధ్వభాష్యము-

నిర్మానమోహాజితసఙ్గదోషా,
అధ్యాత్మనిత్యావినివృత్తకామాః।
ద్వన్ద్వైర్విముక్తాస్సుఖదుఃఖసంజ్ఞై,
ర్గచ్ఛన్త్యమూఢాఃపదమవ్యయంతత్ ॥౫॥

నిర్మానమోహాః జితసఙ్గదోషాః అధ్యాత్మనిత్యాః వినివృత్తకామాః =మానమోహములులేనివారును సంగమనెడిదోషమునుజయించినవారును ఆత్మవిషయమునందాసక్తిగలవారును కామమునువిడిచిపెట్టినిన

వారును, సుఖదుఃఖసంజ్ఞైః ద్వంద్వైః విముక్తాః = సుఖదుఃఖము లనుపేరుగల ద్వంద్వములచేత విడువఁబడినవారును, అమూఢాః = మూఢులుకానివారును, అవ్యయం తత్ పదం గచ్ఛన్తి = నిర్వికారమ యిన ఆ పదమును పొందుచున్నారు.

అధ్యాత్మనిత్యులనఁగా పరమాత్మస్వరూపమును చూచుటయందు ఆసక్తిగలవారు, కామములు విశేషముగాఁబోయినవారు అనఁగా సంన్యాసులు-అమూఢులనఁగా మోహములేనివారు-అని శంకరభాష్యము-

మానమనఁగా ఆత్మకానిదానిని ఆత్మయనుకొనుట- అదియె మోహము- సంగమనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణమయములగు భోగముల యందలి ఆసక్తి- అదియె దోషము- అధ్యాత్మమనఁగా ఆత్మజ్ఞానము- అదితప్ప మిగిలినదన్నిటియందును కోరికలేనివారు- అమూఢులనఁగా ఆత్మకానిదానిస్వభావములను ఆత్మస్వభావములను తెలిసినవారు-అవ్యయమైనపదమనఁగా అపరిచ్ఛిన్నమైన జ్ఞానమె ఆకారముగాఁగల ఆత్మను పొందుచున్నారు- నన్నుశరణుఁజొచ్చినవారలకు ఈప్రవృత్తు లన్నియు నాప్రసాదమునననె శక్యములైనవై సిద్ధించును- అనిరామాను జభాష్యము- [ష్యము

ఈశ్లోకమున సాధనాంతరముచెప్పఁబడుచున్నది- అనిమధ్వభా

న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాంకో న పావకః।
యద్గత్వా న నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ॥౬॥

తత్ సూర్యః న భాసయతే = దానిని సూర్యుఁడు ప్రకాశింపఁజేయఁడు- శశాంకః న(భాసయతే) = చంద్రుఁడు ప్రకాశింపఁజేయఁడు- పావకః న(భాసయతే) = అగ్ని ప్రకాశింపఁజేయఁడు- యత్ గత్వా న నివర్తన్తే = దేనిని చేరి మరలరో, తత్ మమ పరమం ధామ- అది నాయొక్క గొప్ప ధామము- (శంకరభాష్యము

ధామమనఁగా విష్ణువుయొక్క తేజోరూపమయిన పదము- అని

ఆత్మలకెల్ల జ్యోతిస్సు నాసంబంధియగునది-అనఁగా నావిభూతియగుటచే నాకుఅంశమైనది- సూర్యాదులనుగూడ ప్రకాశింపఁజేయును గాన పరమమనఁబడుచున్నది- జ్ఞానమె అన్నిటిని ప్రకాశింపఁజేయును- వెలుపలిజ్యోతిస్సులు (సూర్యచంద్రాదిపావకులు) విషయములకును

ఇంద్రియములకును సంబంధమును కలుగనీని చీకటిని నిరసించుటయను ద్వారమున నుపకరించునది- జ్ఞానమును ప్రకాశింపఁజేయునది యోగము- దానికి విరోధియగునది యనాదియైనకర్మము- దానిని నివర్తింపఁజేయునది భగవత్ప్రపత్తిమూలకంబగు అసంగము మొదలగునది- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకమున స్వరూపము చెప్పఁబడుచున్నది అని మధ్వభాష్యము.

మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతనః।
మనష్షష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి॥ ౭॥

సనాతనః మమ అంశఏవ=పురాతనమైన నా అంశమే, జీవలోకే జీవభూతః=జీవలోకమున జీవుఁడైనవాఁడు- ప్రకృతిస్థాని మనష్షష్ఠాని ఇన్ద్రియాణి కర్షతి=ప్రకృతియందున్నవియును మనస్సు ఆఱవదిగాఁగలవియునగు ఇంద్రియములను ఆకర్షింపుచున్నాఁడు-

పరమాత్మనునునారాయణుఁడనునగు నాయొక్క భాగము-నీముగా నంశముకాము- అవిద్యచేతఁగలిగినయుపాధిచేతపరిచ్ఛిన్నమైన ఏకదేశము- జలసూర్యుఁడు అనఁగా జలమునందు ప్రతిఫలించిన సూర్యబింబము సూర్యునియంశమై జలమనెడి నిమిత్తముపోయినతోడనె సూర్యునినె పొంది మరలనియట్లు ఈయంశముకూడ ఆయాత్మతోనె కలియుచున్నది. ఘటము మొదలగునుపాధులచేత పరిచ్ఛిన్నమైన ఘటాకాశము మొదలగునది ఆకాశముయొక్కయంశమై ఘటము మొదలగునవిపోయినతోడనె ఆకాశమునుపొందిమరలదు- అట్లె ఇదియును- జీవలోకమనఁగా సంసారము- ప్రకృతియనఁగా ఇంద్రియములకుస్థానములగుకర్ణశష్కులి(చెవి) మొదలగునవి- శరీరమునఁబ్రవేశించునప్పుడును ఉత్క్రమించునప్పుడును శ్రోత్రాదులను ఆకర్షింపుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

వెనుకఁజెప్పఁబడిన సనాతనమగు నాయంశమె ఒకానొకటి అనాదికర్మమనెడి యవిద్యచేత నావరింపఁబడినదై జీవుఁడై జీవలోకమున ప్రకృతిపరిణామవిశేషములగు దేవమనుష్యాది శరీరములలోనుండెడి ఇంద్రియములను ఇటుఅటులాగుచుండును- ఒకానొకఁడు వెనుకఁజెప్పఁబడినమార్గమున ఈయవిద్యనుండి ముక్తినిపొందినవాఁడైతన స్వరూప

ముతోసుండును. అనిరామానుజభాష్యము-

శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః।
గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయాత్ ॥

యత్ శరీరమ్ అవాప్నోతి=ఎప్పుడు శరీరమును పొందుచున్నాఁడో, అపిచ=ఇంతియె కాక, యత్ ఉత్క్రామతి=ఎప్పుడు ఉత్క్రమించు చున్నాఁడో, (తదా)=అప్పుడు, వాయుః ఆశయాత్ గన్ధానివ=వాయువు వస్తువునుండి వాసనను వలె, ఈశ్వరః ఏతాని గృహీత్వా సంయాతి=ఈశ్వరుఁడు వీనిని స్వీకరించి పోవుచున్నాఁడు.

ఈశ్వరుఁడనఁగా దేహాదులకు స్వామియగు జీవుఁడు, ఎప్పుడొక శరీరమునుండి యుత్క్రమించి మఱియొక శరీరమును పొందుచున్నాఁడో అప్పుడు ఆయింద్రియములను స్వీకరించియె పోవుచున్నాఁడు. ఆశయమనఁగా పుష్పము మొదలగునది- అనిశంకరభాష్యము.

(యత్ శరీరమ్) ఏశరీరమును పొందుచున్నాఁడో, (యత్) ఏశరీరమునుండి ఉత్క్రమించుచున్నాఁడో, ఆశరీరమునందుండెడి యింద్రియములకు ఈశ్వరుఁడైనజీవుఁడు, సూక్ష్మభూతములతోఁగూడనీ యింద్రియములను పట్టియుండియె పోవుచున్నాఁడు-వాయువు పూలకలు చందనము కస్తూరి మొదలగువానినుండి వానిసూక్ష్మావయవములతోఁగూడ గంధములను స్వీకరించిపోవునట్లు- అనిరామానుజభాష్యము.

ఆక్రమించుచున్నాఁడనుటచే జీవునకు స్వాతంత్ర్యము చెప్పఁబడినదియీ శ్లోకము చెప్పఁబడుచున్నది- జీవుఁడు శరీరమును పొందునప్పుడును ఉత్క్రమించునప్పుడును ఈశ్వరుఁడు వీనిని(సూక్ష్మేంద్రియములను)స్వీకరించిపోవుచుండును- గంధములనుఅనఁగా గంధముగలసూక్ష్మావయవములను- అనిమధ్వభాష్యము.

శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనంచ రసనం ఘ్రాణమేవచ।
అధిష్ఠాయ మనశ్చాయం విషయానుపసేవతే॥౯॥

అయమ్=ఈతఁడు, శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనంచ రసనం ఘ్రాణమేవచ మనశ్చ అధిష్ఠాయ=శ్రోత్రమునను చక్షుస్సునను త్వక్కునను రసనమునను ఘ్రాణమునను మనస్సునను అధిష్ఠించి, విష

యాన్ ఉపసేవతే=విషయములను సేవించుచున్నాఁడు. (శ్రోత్రాదులనధిష్ఠించి దేహమునందున్నవాఁడై- అని శంకరభాష్య
అధిష్ఠించుట యనఁగా వానివాని పనులయందు(బ్ర)వర్తించుటకు తగినవానిగాఁ జేయుట- ఉపసేవతే=అనుభవించుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈతనికిఁ(ఈశ్వరునకు) గూడ భోగము పూర్వము సాధింపఁబడినది- ఇంద్రియద్వారమునఁగూడ ఆతఁడు(ఈశ్వరుఁడు)గూడ ననుభవించును. గుణములకలదానిని మాత్రమె అనుభవించును(దుష్టమైనదాని ననుభవింపఁడు)- అని మధ్వభాష్యము.

ఉత్క్రామన్తం స్థితం వాపి భుఞ్జానం వా గుణాన్వితమ్।
విమూఢా నానుపశ్యన్తి పశ్యన్తి జ్ఞానచక్షుషః॥౧౦॥

ఉత్క్రామన్తం స్థితం వాపి భుఞ్జానం వా=శరీరమునుండి వెడలుచున్నవాఁడైనను శరీరమునయున్నవాఁడైనను విషయముల ననుభవించుచున్నవాఁడైనను, గుణాన్వితమ్(ఏనమ్)=గుణములతోఁ గూడినవాఁడైన (ఈతనిని), విమూఢాః నానుపశ్యన్తి=మూఢులు చూడరు- జ్ఞానచక్షుషః పశ్యన్తి=జ్ఞానమనెడి నేత్రములుకలవారు చూచున్నారు.

గుణములనఁగా సుఖము దుఃఖము మోహము(అజ్ఞానము) అనునవి- విమూఢులనఁగా ఇహలోకపరలోకములయందలి భోగములచే నాకర్షింపఁబడిన మనస్సులుగలవారలగుటచేత అనేకవిధములుగా మోహమును పొందినవారు- జ్ఞానచక్షుస్సులనఁగా వివేకముతోఁ గూడిన దృష్టికలవారు- అని శంకరభాష్యము.

గుణాన్వితుఁడనఁగా సత్త్వాదిగుణమయమగు ప్రకృతియొక్క పరిణామములగు మనుష్యాదిశరీరములతోఁ గూడియున్నవాఁడు- ఉత్క్రమణము మొదలగుఅన్ని యవస్థలయందును మనుష్యాదిశరీరములకంటె వెలితుఁడేయై జ్ఞానైకస్వరూపుఁడగునాత్మను విమూఢులనఁగా శరీరమే యాత్మయనుకొను వారు తెలిసికోరు- జ్ఞానచక్షుస్సులనఁగా శరీరంబును ఆత్మయును వేఱుఅనెడి వివేకజ్ఞానముకలవారు- అని రామానుజభాష్యము.

అట్లైన నదేల కనఁబడఁడు? అను శంకకుత్తరమీశ్లోకముచేఁ జె

ప్పబడుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

యతన్తో యోగినశ్చైనం పశ్యన్త్యాత్మన్యవస్థితమ్।
యతన్తోఽప్యకృతాత్మానో నైనంపశ్యన్త్యచేతసః॥౧౧॥

యతన్తః యోగినః=ప్రయత్నము చేయుచున్న యోగులు, ఆత్మని అవస్థితమ్ ఏనం పశ్యన్తి=ఆత్మయందున్న వీనిని చూచుచున్నారు- యతన్తోఽపి అకృతాత్మానః అచేతసః=ప్రయత్నము చేయుచున్నవారైనను అశిక్షితమైనయాత్మగల బుద్ధిహీనులు, ఏనం నపశ్యన్తి=వీనిని చూడరు

యోగులనఁగా దివ్యజ్ఞానభాజనములైనవారు- చూచుటయనఁగానే నుత్క్రాంతి వాఁడనుఅని తెలిసికొనుట- ఆత్మయందు అనఁగా బుద్ధియందు ఉన్నవాఁడు- అకృతాత్మలనఁగా శాస్త్రము మొదలగుప్రమాణములం బట్టి తపస్సుచేతనును ఇంద్రియజయముచేతను సంస్కరింపఁబడని ఆత్మకలవారైనరాజ్యపాలనము లనుండి మరలనివారును గర్వము ముదురని వారునను వారు-అచేతసులనఁగా అవివేకులు- అనిశంకరభాష్యము.

ప్రయత్నము చేయుచున్నవారనఁగా నొక్కశరణుఁజొచ్చి కర్మయోగాదులనాచరించుచున్నవారైనిర్మలమైనమనస్సులుగలవారలైన యోగులు- ఆత్మయందనఁగా శరీరమునందు- అకృతాత్ములనఁగా వారెవరును ప్రపత్తిచేతఁ సంస్కరింపఁబడనిమనస్సులుగలవారు- అచేతసులనఁగా ఆత్మస్వరూపమును చూచుటకు తగిన మనస్సులులేనివారు- అనిరామానుజభాష్యము

జ్ఞానమునుపొంద ప్రయత్నముచేయుచున్నవారు- అకృతాత్ములనఁగా అపరిశుద్ధమైనజ్ఞానముకలవారు- అనిమధ్వభాష్యము.

యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలమ్।
యచ్చన్ద్రమసి యచ్చాగ్నౌ తత్తేజో విద్ధి మామకమ్॥౧౨॥

ఆదిత్యగతం యత్ తేజః=సూర్యునిబొందియున్న ఏ తేజస్సు, అఖిలం జగత్ భాసయతే=సమస్తమైన లోకమునును ప్రకాశింపఁజేయుచున్నదో, చన్ద్రమసి యత్ (తేజః అస్తి)=చంద్రునియందు ఏ (తేజస్సు కలదో), అగ్నౌ యత్ (తేజః అస్తి)=అగ్నియందును ఏ (తేజస్సు కలదో), తత్ తేజః మామకం విద్ధి=ఆ తేజస్సును నా

దానిని గాను ఎఱుంగుము.

సూర్యాదుల వెలుఁగు నాయది- సూర్యాదులయందుండెడి చైతన్యప్రకాశమని యుం జెప్పవచ్చును- చైతన్యజ్యోతిస్సు స్థావరజంగమములన్నిటి యందున్నను సూర్యాదులలో సత్త్వగుణము అధికముగానుండుట ను తెలివియును అధికముగానుండును- ముఖ మొక్కవిధమే యైనను కఱ్ఱ మొదలగువానియందు ప్రతిఫలింపదు- అద్దమున ప్రతిఫలించును- అట్లే ఇదియును- అని శంకరభాష్యము

సూర్యాదుల తేజస్సు నాఁది అనఁగా వారువారు నన్నారాధింపఁ గా నాచేత నీఁబడినది. అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానమె విస్తరింపఁజేయఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

గామావిశ్య చ భూతాని ధారయామ్యహమోజసా।
పుష్ణామి చౌషధీః సర్వాః సోమో భూత్వా రసాత్మకః॥౧౩॥

అహం గామ్ ఆవిశ్య= నేను భూమిని చొచ్చి, భూతాని ఓజసా ధారయామి= భూతములను బలముచేత ధరింపుచున్నాను- రసాత్మకః సోమః భూత్వా= రసస్వరూపుఁడవైన సోముఁడను అయి, సర్వాః ఓషధీః పుష్ణామి= అన్ని ఓషధులను పోషింపుచున్నాను.

భూతములను అనఁగా జగత్తును- ఓజస్సు అనఁగా కామ రాగములు లేనిదై జగత్తు ధరించుటకుఁగాను భూమియందు ప్రవేశపెట్టఁబడిన ఈశ్వరసంబంధియైన బలము- ఆ బలముచేత నే భూమి బలువుకలదైనను క్రిందికి పడి విడిపోకయున్నది- ఓషధులనఁగా వ్రీహి(వడ్లు), యవలు, మొదలగునవి. సోముఁడు తనరసమును ఓషధులలోఁ బ్రవేశపెట్టి పోషింపుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఓజస్సనఁగా అడ్డులేని సామర్థ్యము- రసాత్మకుఁడనఁగా అమృతరసస్వరూపుఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రితః।
ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధమ్॥౧౪॥

అహం వైశ్వానరః భూత్వా= నేను వైశ్వానరుఁడను అయి, ప్రాణినాం దేహమ్ ఆశ్రితః= ప్రాణులయొక్క శరీరమును ఆశ్రయించిన

వాఁడనుసు, ప్రాణాపానసమాయుక్త(స్సన్) = ప్రాణవాయువుతోనున పానవాయువుతోనుగూడుకొనినవాఁడ(నునగుచు) చతుర్విధమ్ అన్నం పచామి= నాలుగువిధములగు అన్నమును పక్వముచేయుచున్నాను- వైశ్వానరుఁడనఁగా జాఠరాగ్ని.

దేహమును ఆశ్రయించుటయనఁగా దేహమునఁజొచ్చుట- భోజ్యము(అన్నము, గారెలు మొదలగునవి), భక్ష్యము(పిండివంట), చోష్యము(జుఱ్ఱఁదగినది), లేహ్యము(నాకఁదగినది), అనియన్నము నాలుగువిధములు- భుజించువాఁడు వైశ్వానరాగ్ని- భుజింపఁబడెడి యన్నము సోముఁడు- కాఁబట్టి సర్వంబును ఈయగ్నీషోములె అనితలంచువానికి అన్నదోషము అంటదు- అని శంకరభాష్యము.

ఖాద్యము(నమలఁదగినది), చోష్యము(పాయసము మొదలగునది), లేహ్యము(పచ్చడి), పేయము(త్రాగఁదగినది), అని నాలుగు విధములు- ప్రాణాపానవృత్తి భేదములతోఁగూడినవాఁడనై - అని రామానుజభాష్యము.

సర్వస్య చాహం హృది సంనివిష్టో,
మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనంచ।
వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యో,
వేదాన్తకృ ద్వేదవిదేవ చాహమ్॥౧౫॥

అహం సర్వస్య హృది సంనివిష్టః= నేను అందఱియొక్క హృదయమునందు ఉన్నవాఁడను- స్మృతిః జ్ఞానమ్ అపోహనంచ మత్తః (భవన్తి)= తలఁపును జ్ఞానంబును అజ్ఞానంబును నావలన (గలుగుచున్నవి)- సర్వైః వేదైః వేద్యః అహమేవ= అన్ని వేదములచేతనను తెలియఁబడఁదగినవాఁడను నేనె- అహం వేదాన్తకృత్ = నేను వేదాంతములను జేసినవాఁడను- వేదవిచ్చ అహమేవ= వేదములనెఱిఁగినవాఁడనును నేనె.

నేను ఆత్మనై హృదయమునయున్నాను- అపోహనమనఁగా స్మృతిజ్ఞానములు లేకపోవుట- పుణ్యముగలవారలకు స్మృతిజ్ఞానములు కలుగును- పాపముగలవారలకు అవిలేకపోవుటకలుగును- వేదాంతములయర్థముల సంప్రదాయములను నడపించినవాఁడు వేదాంతకృత్తు- వేదవి

త్తనఁగా వేదార్థము నెఱిఁగినవాఁడు- అని శంకరభాష్యము-

ఆసోమవైశ్వానరులకును సమస్తమైన భూతసమూహమునకును ప్రవృత్తినివృత్తులకన్నిటికిని మూలంబగు జ్ఞానము పుట్టెడి ప్రదేశమయిన హృదయమునందు, సమస్తమైనదానిని సంకల్పముచేత నియమింపుచున్నవాఁడనై ఆత్మగా నున్నాను- స్మృతియనఁగా తెలిసికొనినదానిని తలంచుట- జ్ఞానమనఁగా ఇంద్రియములచేతనును లింగములు (గుఱుతుల) చేతనును శాస్త్రముచేతనును యోగసిద్ధిచేతనును కలిగెడి నిశ్చయము- అపోహనమనఁగా జ్ఞానము లేకపోవుట- ఊహ యనియుం జెప్పవచ్చును- ఊహయనఁగా ఈ ప్రమాణము ఇట్లు ప్రవర్తింపఁదగుచున్నదని ఆప్రమాణపు సామగ్రి మొదలగువానిని నిరూపించుటకేఁగలిగి ప్రమాణమునకు సహాయము చేసెడి జ్ఞానము- అగ్నిసూర్యాదులకుఁగూడ నేనంతర్యామినిగాన వారలను ప్రతిపాదించెడి వేదభాగములచేఁగూడ నేనె తెలియఁబడుదును- వేదములయంతమనఁగా ఫలము- వేదములలోఁజెప్పఁబడిన ఫలము నిచ్చువాఁడను నేనె- ఇట్లు నన్నుఁజెప్పెడి వేదమును నేనె యెఱుంగుదును- ఇట్లు కాక మఱియొకవిధముగా వేదార్థమును చెప్పువాఁడు వేదము నెఱుంగువాఁడు కాఁడు- అని రామానుజభాష్యము,

వేదాంతశబ్దముచే వేదనిర్ణయము స్వరూపముగాఁగల మీమాంస చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవచ।
క్షరస్సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే॥౧౬॥

లోకే= లోకమునందు, క్షరశ్చ అక్షర ఏవచ= క్షరుఁడును అక్షరుఁడును, (ఇతి) ఇమౌ ద్వౌ పురుషౌ (స్తః)= (అనెడి) ఈ యిద్దరు పురుషులు (కలరు)- సర్వాణి భూతాని క్షరః= అన్ని భూతములును క్షరుఁడు- కూటస్థః అక్షర(ఇతి) ఉచ్యతే= కూటస్థుఁడు అక్షరుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు-

లోకమునందు అనఁగా సంసారమునందు- రెండు మొత్తములును పురుషులనఁబడును- అందు నశించునదియెల్లను క్షరపురుషుఁడు- అక్షరపురుషుఁడనఁగా క్షరపురుషోత్పత్తికిమూలమగు భగవంతుని మాయాశ

క్తి- అది సంసారిజంతువులకామకర్మాదిసంస్కారములకు ఆధారమైనది- సర్వభూతములనఁగా వికారములన్నియును- కూటమనఁగా రాశి (ప్రోగు)- దానివలెనున్నది కూటస్థము- కూటమనఁగా మోసము, అప్రకారమున్నది కూటస్థమనియుం జెప్పవచ్చును- సంసారబీజమునకు అంతము లేదుగాన అక్షరశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

క్షరపురుషుఁడనఁగా సంసారి- అక్షరుఁడనఁగా ముక్తుఁడు- సంసారసంపర్కము సంసారవియోగము అనెడి రెండుపాధులనుబట్టి క్షరుఁడు అక్షరుఁడు అని ఏకవచనములుగాఁ జెప్పఁబడినవి- కాలము అనాదిగాన ముక్తులుగూడ ననేకులు కలిగియున్నారు- అచేతనపరిణామములగు బ్రహ్మాదిశరీరములకు అసాధారణుఁడు కాఁడుగాన కూటస్థుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

క్షరభూతములనఁగా బ్రహ్మ మొదలగుజీవులు - కూటస్థుఁడనఁగా ప్రకృతి- అని మధ్వభాష్యము.

ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః।
యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః॥౧౭॥

ఉత్తమః అన్యః పురుషస్తు=ఉత్తముఁడైన మఱియొకఁడు పురుషుఁడో, పరమాత్మా ఇతి ఉదాహృతః=పరమాత్మ అని (వేదాంతములలోఁ) జెప్పఁబడినవాఁడు- యః=ఎవ్వఁడు- లోకత్రయమ్ ఆవిశ్య బిభర్తి=మూఁడులోకములను చొచ్చి భరించుచున్నాఁడో, అవ్యయః ఈశ్వరః(శ్చ భవతి)=నాశములేనివాఁడును ఈశ్వరుఁడు(ను అగుచున్నాఁడో)

అన్యుఁడనఁగావిలక్షణుఁడు- పరమాత్మయనఁగా దేహాద్యవిద్యలచేఁ గలుగఁజేయఁబడిన యాత్మల(అన్నమయాదులగునయిదుకోశముల)కంటెగొప్పవాఁడగుప్రత్యగాత్మ- ఈశ్వరుఁడనఁగా పరిపాలించెడినారాయణుఁడు - అని శంకరభాష్యము

అన్యుఁడనఁగా బద్ధముక్తులకంటె వేఱైనవాఁడు-లోకత్రయమనఁగా అచేతనంబును దానితోఁ జేరియున్న జీవుఁడును ముక్తుఁడును- ఈమూఁడింటికిని ఆత్మయై లోపల ప్రవేశించి- అని రామానుజభాష్యము-

యస్మాత్ క్షర మతీతోఽహ మక్షరాదపి చోత్తమః।
అతోఽస్మి లోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్తమః॥౧౮॥

యస్మాత్ అహమ్ క్షరమ్ అతీతః=ఎందువలన నేను క్షరపురుషుని అతిక్రమించితినో, అక్షరాదపిచ ఉత్తమః=అక్షరపురుషునికంటెను ఉత్తముఁడనో, అతః=ఇందువలన, లోకే వేదేచ పురుషోత్తమఇతి ప్రథితః=లోకమునందును వేదమునందును పురుషోత్తముఁడనని ప్రసిద్ధుఁడను-

క్షరమను అనఁగా అశ్వత్థమనుపేరుగల సంసారమాయావృక్షమునకు-అక్షరమనునది దానికిబీజమైనది-ఉత్తముఁడనఁగా ఉత్కృష్టుఁడైనను పైవాఁడైనను- కవులు కావ్యములలోఁగూడ పురుషోత్తముఁడనియెదరు- అని శంకరభాష్యము.

లోకమనఁగా స్మృతి- అని రామానుజభాష్యము.

యో మామేవ మసంమూఢో జానాతి పురుషోత్తమమ్।
స సర్వవిద్భజతి మాం సర్వభావేన భారత॥౧౯॥

యః=ఎవ్వఁడు, పురుషోత్తమం మామ్=పురుషోత్తముఁడనయిన నన్ను, అసంమూఢః(సన్) ఏవం జానాతి=మోహములేనివాఁడు(అగుచు) ఇట్లు తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః సర్వవిత్=వాఁడు అన్నియునెఱుంగువాఁడు, (హే)భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, సః సర్వభావేన మాం భజతి=వాఁడు సర్వవిధముగానును నన్ను భజించుచున్నాఁడు.

తెలిసికొనుటయనఁగా నేనిట్టివాఁడనని తెలిసికొనుట. సర్వభావము కోననఁగా సర్వాత్మచింతతో- అని శంకరభాష్యము

సర్వవిత్తు అనఁగా నన్నుజెందుటకుసాధనముగా తెలియవలసినదంతయు తెలిసికొనినవాఁడు- సర్వభావమున భజించుచున్నాఁడు అనఁగా నన్నుబొందుటకు ఎన్నివిధములగు భజనప్రకారములు చెప్పఁబడినవో, వానియన్నిటిచేతను నన్ను భజించుచున్నాఁడు- నన్నుగూర్చినజ్ఞానములన్నిటిచేతను భజనప్రకారములన్నిటిచేతనునాకుకలిగెడిప్రీతి, ఇట్లు తెలిసికొనుటచేత కలుగునట- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్రమిద ముక్తం మయానఘ।

ఏత ద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్స్యాత్ కృతకృత్యశ్చ భారత।౨౦।

(హే)అనఘ=(ఓ)నిర్దోషుఁడా, ఇతి=ఇట్లు, గుహ్యతమం ఇదం శాస్త్రం మయా ఉక్తమ్=మిక్కిలిరహస్యమయిన ఈశాస్త్రము నాచేత చెప్పఁబడినది- (హే)భారత=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా! ఏతత్ బుద్ధ్వా=దీనిని తెలిసికొని, బుద్ధిమాన్ కృతకృత్యశ్చస్యాత్=బుద్ధిమంతుఁడును కృతకృత్యుఁడును అగును.

శాస్త్రమనఁగా భగవద్గీతలన్నియునైనను,స్తోత్రముకొఱకు ఇచ్చట నీయధ్యాయముమాత్రమె చెప్పఁబడును- దీనిలోగీతాశాస్త్రము నర్థమంతయు నైకాక సమస్త వేదార్థంబును గూడఁ జెప్పఁబడినది- కృతకృత్యుఁడనఁగా ఎవ్వనిచేత చేయఁబడవలసినదంతయు చేయఁబడినదోవాఁడు- మంచిపుట్టుకకల బ్రాహ్మణుఁడు ఏమేమిచేయవలయునో అదియంతయును భగవత్తత్త్వము తెలిసినతోడనె చేయఁబడినది అగును- ఓయర్జునుఁడా, ఇట్టి పరమార్థతత్త్వమును నావలన వింటివిగాన నీవు కృతార్థుఁడవు- అనిశంకరభాష్యము.

నన్నుబొందువానికి కావలసినజ్ఞానమంతయు కలవాఁడగును-వాఁడు చేయవలసినదంతయుచేసినవాఁడునగును- వెనుకఁ జెప్పఁబడినపురుషోత్తమజ్ఞానమె దీనినంతయును జేయును, ప్రత్యక్షరూపమైనజ్ఞానము కాదు, అని ఈశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనిరామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాంయో
గశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే పురుషోత్తమ
యోగోనామపఞ్చదశోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకం
బునగు యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు
భగవద్గీతలలోపురుషోత్తమయోగప్రతిపాదకం
బగుపదునేనవయధ్యాయము.

గీతా భాష్యత్రయ సారము.

పదునారవ యధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ.

అభయం సత్త్వసంశుద్ధి ర్జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః।
దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్॥1॥
అహింసా సత్య మక్రోధ స్త్యాగ శ్శాన్తి రపైశునమ్॥
దయా భూతే ష్వలోలుప్త్వం మార్దవం హ్రీ రచాపలమ్॥
తేజః క్షమా ధృతి శ్శౌచ మద్రోహో నాతిమానితా।
భవన్తి సంపదం దైవీ మభిజాతస్య భారత॥3॥

(హే) భారత! = (ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, అభయం సత్త్వసంశుద్ధిః జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః = భయము లేకపోవుటయును అంతఃకరణపరిశుద్ధియును జ్ఞానయోగాచరణంబును, దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయః తపః ఆర్జవమ్ = ఈవియును వెలుపలి యింద్రియములను నిగ్రహించుటయును యజ్ఞంబును వేదాధ్యయనంబును తపస్సును ఋజుత్వంబును, అహింసా సత్యమ్ అక్రోధః త్యాగః శాన్తిః అపైశునమ్ = ఇతరులను బాధింపకపోవుటయును సత్యంబును కోపము లేకపోవుటయును త్యాగంబును అంతఃకరణనిగ్రహంబును కొండెగాఁడు కాకపోవుటయును, భూతేషు దయా అలోలుప్త్వం మార్దవం హ్రీః అచాపలమ్ - ప్రాణులయందు కనికరంబును అలోలుపత్వంబును మృదుత్వంబును సిగ్గును చపలత లేకపోవుటయును, తేజః క్షమా ధృతిః శౌచమ్ అద్రోహః నాతిమానితా - తేజస్సును ఓరిమియును ధైర్యంబును పరిశుద్ధియును ద్రోహము లేకపోవుటయును అభిమానము లేకపోవుటయును, దైవీం సంపదం అభిజాతస్య భవన్తి - దేవసంబంధియగు సంపదను పుట్టినవానికి కలుగుచున్నవి-

అంతఃకరణపరిశుద్ధి యనఁగా లోకవ్యవహారములో పరులను మోసపుచ్చుట, అసత్యము, మొదలగువానిని విడుచుట. జ్ఞానమనఁగా శాస్త్రములవలనఁగాని ఆచార్యునివలనఁగాని ఆత్మ మొదలగు పదార్థములను తెలిసికొనుట - ఇంద్రియములను ఉపసంహరించి ఏకాగ్రచిత్తమున ఆ పదార్థములను తన యనుభవమునకుఁ దెచ్చికొనుట యోగము : వ్యవస్థితి

యనఁగానిష్ఠ-ఇదియె ప్రధానమైనదేవసంపత్తు-దానమనఁగా తనశక్తికొలదిఅన్నము మొదలగువానినిపంచిపెట్టుట. యజ్ఞమనఁగా శ్రౌతమైనఅగ్నిహోత్రాదికంబును స్మార్తంబగు దైవయజ్ఞాదికంబున్ను-ప్రయోజనమునుకోరక ఋగ్వేదాదులను అధ్యయనము చేయుట స్వాధ్యాయము- తపస్సు, ఇంక(౧౭అ॥౧౪శ్లో)చెప్పఁబడెడిశారీరము మొదలగునది-సత్యమనఁగా అనిష్టముకానియథార్థస్థితిని చెప్పుట-అక్రోధమనఁగా పరులుకోపించినను కొట్టినను తనకుఁగలిగెడికోపమును అణఁచికొనుట- త్యాగమనఁగా సంన్యాసము- పైశునమనఁగా ఒకని ఛిద్రములను మఱియొక్కనికి చెప్పుట- దుఃఖించినభూతములయందు దయ- అలోలుపత్వ మనఁగా విషయములు సంనిహితములైనను ఇంద్రియములు వి[illegible]పకపోవుట- మార్దవమనఁగా క్రౌర్యము లేకపోవుట- చాపలమనఁగా ప్రయోజనమేమియులేకయె వాక్కు చేతులు కాళ్లు మొదలగువానిచేఁబని చేయుట- తేజస్సనఁగా ప్రాగల్భ్యము- శరీరచర్మమునందలికాంతికాదు- క్షమయనఁగా తిట్టినను కొట్టినను లోపలవికారము లేకయుండుట- దేహమును ఇంద్రియములను నీరసించినచో దానిని పోఁగొట్టెడియంతఃకరణవృత్తివిశేషము ధైర్యము- ఆధైర్యముచేతదృఢపడినవై శరీరేంద్రియములు నీరసింపవు- శౌచమనఁగా మంటితోను నీటితోనుచేసెడి బాహ్యశౌచంబును మాయరాగము మొదలగు కాలుష్యములు లేకపోవుటస్వరూపముగాఁగలమనోబుద్ధులనైర్మల్యమనెడియాభ్యంతరశౌచంబును- అద్రోహమనఁగాపరునిబాధింపఁగోరకపోవుట. అతిమానమనఁగా తాను మిక్కిలి పూజ్యుఁడని తలంచుట - అదిలేకపోవుట నాతిమానిత- దైవసంపదను బుట్టినవాఁడనఁగా దేవతల విభవమునకుఁ దగినవాఁడు- అనఁగా కలుగఁబోయెడి మేలుకలవాఁడు- అని శంకరభాష్యము,

భయమనఁగా తనకుఇష్టమైనదికలుగకపోవుటకును అనిష్టము కలుగుటకును హేతువులు కనఁబడుటచేఁగలిగిన దుఃఖము- అదిలేకపోవుటఅభయము- అంతఃకరణమునకు పరిశుద్ధియనఁగా రజస్తమస్సులతో సంపర్కము లేకపోవుట- జ్ఞానయోగమనఁగాప్రకృతిసంపర్కము లేనియాత్మస్వరూపమును పట్టుచుట- దానమనఁగా న్యాయముగా

సంపాదించినధనమును తగినవానికి ఇచ్చుట- దమమనఁగా మనస్సును విషయముల వైపుతిరుగకుండఁ జేయుట- యజ్ఞమనఁగా ఫలమును గోరకభగవదారాధనరూపముగా పంచమహాయజ్ఞాదులనాచరించుట- స్వాధ్యాయమనఁగా విభూతివిశిష్టుఁడగు భగవంతునిని ఆతనియారాధనప్రకారమునను ప్రతిపాదించునదియె వేదమంతయునని తలంచుచు వేదములనభ్యసించుట--తపస్సనఁగా భగవంతునిప్రీతినికలుగఁజేసెడి పనులనుఁ జేయుటకు యోగ్యతనుకలుగఁజేసెడి కృచ్ఛ్రము చాంద్రాయణము ద్వాదశ్యుపవాసము మొదలగువానిని చేయుట-ఇతరులవిషయమున మనోవాక్కాయముల ప్రవృత్తులు ఒక్కవిధముగానుండుటయార్జవము- హితమైన యథార్థస్థితిని జెప్పుట సత్యము- అక్రోధమనఁగా పరులనుబాధించెడి చిత్తవికారములేకపోవుట- త్యాగమనఁగా తనకు హితములుకానివానినివిడుచుట- శాంతియనఁగా ఇంద్రియములు విషయములయందు ఆసక్తములుకాకుండుటను అభ్యసించుట- అపైశునమనఁగా పరులకుఅనర్థమును కలుగఁజేసెడివాక్యమును తెలియఁజేయకపోవుట- అన్నిభూతములయెడనుదుఃఖమునుసహింపనిస్వభావము దయ- అలోలుప్త్వమనఁగా అలోలుపత్వము- విషయములయందు నిస్పృహుఁడై యుండుట- అలోలుత్వమనుపాఠమునఁగూడ నిదియె యర్థము- మార్దవమనఁగా కఠినుఁడు కాకపోవుట- సత్పురుషులతోఁ గలిసికొనుటకు తగుటయనుట- చేయరానిపనిని చేయుటయందు సిగ్గు- అచాపలమనఁగా కోరఁదగినవిషయముదగ్గఱనున్నను కదలకపోవుట- తేజస్సనఁగా దుర్జనులచేఁ దిరస్కరింపఁబడకయుండుట- క్షమయనఁగా ఒక్కని నొక్కఁడు బాధించినను బాధించినవానియెడను చిత్తవికారములేకుండుట- ధృతియనఁగా గొప్పయాపదకలిగినను చేయవలసినదానిని చేయుచునేయుండుట- శౌచమనఁగా శాస్త్రమునచెప్పినచొప్పున బాహ్యములు అభ్యంతరములునగు కరణములు(ఇంద్రియములు) కర్మాచరణమునకు తగియుండుట- అద్రోహమనఁగా ఇతరులు యథేష్టముగా సంచరించుటకు అడ్డముకలుగఁజేయకపోవుట- అతిమానిత్వమనఁగా ప్రసక్తి లేనిదె గర్వపడుట. అదిలేకపోవుట నాతిమానిత- దేవులనఁగా భగవంతునియాజ్ఞ

ములననువర్తించుటయె స్వభావముగాఁగలవారు. వారిసంపత్తు అనఁగాభగవంతునియాజ్ఞను అనువర్తించుటయె. దానిని జరుపుటకు పుట్టినవానికి ఇవికలుగును. అని రామానుజభాష్యము.

పురుషార్థసాధనమునకు విరోధులగునవి ఈయధ్యాయమునచూపఁబడును- తపస్సనఁగా బ్రహ్మచర్యము మొదలగునది- పైశునమనఁగా ఇతరులకు ఉపద్రవముకలుగునట్లు వారలదోషములను రాజు మొదలగువారలకు చెప్పుట- (అలోలత్వమని పాఠము) లౌల్యమనఁగా రాగము- అచాపలమనఁగా స్థైర్యము- క్షమయనఁగా కోపము లేకపోవుట యెకాక అపకారము చేసినవానికి అపకారము చేయకపోవుట- అనిమధ్వభాష్యము.

దమ్భో దర్పోఽతిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవ చ।
అజ్ఞానం చాభిజాతస్య పార్థ సంపదమాసురీమ్॥ ౪॥

(హే) పార్థ! = ఓకుంతీపుత్రుఁడా!, దమ్భః దర్పః అతిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవ చ అజ్ఞానం చ = దంభంబును గర్వంబును అతిమానంబును కోపంబును పరుసదనంబును తెలివితక్కువయును, ఆసురీం సంపదమ్ అభిజాతస్య (భవన్తి)-అసురసంబంధియగు సంపదను పుట్టినవానికి (కలుగుచున్నవి)-

దంభమనఁగా ధర్మము ననుతాఁ బాచరించునట్లు ప్రకటనచేయుట- దర్పమనఁగా ధనంబును తనకు కావలసినవారును కలుగుటను గరిగెడిగర్వము- పారుష్యమనఁగా పరుషములైనమాటలు చెప్పుట- ఎట్లన్నను గ్రుడ్డివానిని కండ్లుకలవాఁడును, సౌందర్యములేనివానిని సౌందర్యముకలవాఁడును, తక్కువకులమునఁబుట్టినవానిని గొప్పకులమునఁబుట్టినవాఁడును, ఎమటనె కఠినపుమాటలను జెప్పుట- అజ్ఞానమనఁగా చేయవలసినదియు చేయరానిదియు నేర్పాటుగాఁదెలియకపోవుట- అని శంకరభాష్యము-

దంభమనఁగా తాను ధార్మికుండనుకొనుటకై ధర్మమునాచరించుట- దర్పమనఁగా విషయములననుభవించుటచేఁగలిగి చేయవలసినవానిని చేయరానివానిని పర్వటువనీని సంతోషము- అతిమానమనఁగా తనకుఁగలిగినవిద్యావంశములకుతగని యభిమానము-క్రో

ధమనగా పరులనిబాధించుటకొఱకైనచిత్తవికారము- పారుష్యమనఁగా సత్పురుషులను పవగింపునట్లుగఁజేసెడిస్వభావము- అజ్ఞానమనఁగా పరాపరతత్త్వములను కృత్యాకృత్యములను నెఱుఁగకపోవుట- అసురశబ్దముభగవంతునియాజ్ఞనుమీఱువారలను చెప్పును. అని రామానుజభాష్యము

దైవీ సంపద్విమోక్షాయ నిబన్ధాయాసురీ మతా।
మా శుచః సంపదం దైవీమభిజాతోఽసి పాణ్డవ॥౫॥

దైవీ సంపత్ విమోక్షాయ మతా=దేవసంబంధియగు సంపత్తు బంధమునువదలుటకొఱకు(గాను)తలంపఁబడినది- ఆసురీ నిబన్ధాయ మతా=అసురసంపత్తు బంధముకొఱకుగాను తలంపఁబడినది-(హే)పాణ్డవ!=(ఓ)పాండవుఁడా!, దైవీం సంపదమ్ అభిజాతః అసి=దేవసంబంధియగుసంపదను పుట్టినవాఁడవు అగుచున్నావు. మా శుచః=శోకింపకుము. (భాష్యము.

నీవు కలుగఁబోయెడిమేలుకలవాఁడవు అనియర్థము. అనిశంకర

నాయాజ్ఞను అనువర్తించుటయనెడి దైవసంపద్రూపముగా నన్ను జెందుటకొఱకుఅగును- నాయాజ్ఞనుఅతిక్రమించుటయనేడియాసురసంపదఅధోగతి(క్రిందిగతి)ని పొందుటకొఱకుఅగును. అని రామానుజభాష్యము.

ద్వౌ భూతసర్గౌ లోకేఽస్మిన్ దైవ ఆసుర ఏవ చ।
దైవో విస్తరశః ప్రోక్త ఆసురం పార్థ మే శృణు॥౬॥

అస్మిన్ లోకే=ఈ లోకమునందు, దైవః ఆసురః ఏవ చ (ఇతి)=దైవంబును ఆసురంబును (అని), ద్వౌ భూతసర్గౌ స్తః=రెండు భూతసర్గములు (కలవు)- దైవః విస్తరశః ప్రోక్తః=దైవము విస్తారముగా చెప్పఁబడినది- (హే)పార్థ!-(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, ఆసురం మే (సకాశాత్) శృణు=ఆసురమును నా (వలన) వినుము.

భూతసర్గములనఁగా సృజింపఁబడిన భూతములు- అందు దైవసర్గము అభయం సత్త్వసంశుద్ధిః(౧౬అ॥౧శ్లో॥) అనునది మొదలువిస్తరముగాఁజెప్పఁబడినది- వినుటకొఱకుఆసురమునుగూడవిస్తరముగా వినుము. అని శంకరభాష్యము.

ఈకర్మలోకమున - భూతసర్గము లనఁగా భూతములపుట్టుకలు- పురాతనపుణ్యపాపముల ననుసరించి భగవదాజ్ఞను అనుసరించుటకుఁ గొందఱును దాఁటుటకుఁ గొందఱును అనియిట్లు పుట్టునప్పుడె ఏర్పాటుగాఁ బుట్టుచున్నదనుట- నాయాజ్ఞను అనువర్తించువారిపుట్టుక ఎట్టి యాచారముకొఱకో ఆయాచారము, కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగరూపమైనది, ఈవఱకును విస్తరముగాఁ జెప్పఁబడినది- ఇఁక నసురసంపదయాచారమును వినుము- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రవృత్తించ నివృత్తించ జనా నవిదు రాసురాః।
నశౌచం నాపి చాచారో న సత్యం తేషు విద్యతే॥ ౭॥

ఆసురాః జనాః=ఆసురులగు జనులు, ప్రవృత్తించ నివృత్తించ నవిదుః=ప్రవృత్తినిని నివృత్తినిని ఎఱుఁగరు- తేషు శౌచం (నవిద్యతే)=వారియందు శౌచము (లేదు)- ఆచారోఽపి (నవిద్యతే)=ఆచారంబును (లేదు)- సత్యం నవిద్యతే=సత్యము లేదు.

పురుషార్థసాధనమునందు ప్రవర్తించుటనుఅనర్థహేతువుసందు నివర్తించుటనును- ఆసురులు ఆచారములేనివారును మాయగలవారును అసత్యమును పలుకువారునుగదా- అని శంకరభాష్యము.

-ప్రవృత్తియనఁగా స్వర్గాదులనుకలుగఁజేసెడి వైదికధర్మము- నివృత్తియనఁగా మోక్షసాధనము- శౌచమనఁగా వైదికకర్మములను ఆచరించుటకు శాస్త్రమునఁ జెప్పినచొప్పునతగియుండుట- బాహ్యశౌచంబును అంతశ్శౌచంబును గూడలేదు- ఈశౌచములుగలుగుటకు సాధనమయినఆచారమనఁగా సంధ్యావందనము మొదలగునదియును లేదు- తాను గన్నచొప్పున భూతములకు హితమైనదానిని చెప్పుట సత్యము- అని రామానుజభాష్యము.

అసత్యమప్రతిష్ఠం తే జగదాహు రనీశ్వరమ్।
అపరస్పరసంభూతం కిమన్య త్కామహైతుకమ్॥ ౮॥

తే-వారు- జగత్=జగత్తును, అసత్యమ్ అప్రతిష్ఠమ్ అనీశ్వరమ్ అపరస్పరసంభూతమ్ ఆహుః=అసత్యముగానును ప్రతిష్ఠ లేనిదానిగానును ఈశ్వరుఁడులేనిదానిగానును ఒకదానివలన నొకటిపుట్టినదానినిగానును చెప్పుచున్నారు- అన్యత్ కిమ్ (అస్తి?) వేఱు ఏమి

(ఉన్నది?)- కామహైతుకమ్ (ఆహుః)=కామమే హేతువుగాఁగలదానిగా (చెప్పుచున్నారు)

మనము అసత్యప్రాయులమైనట్లు ఈజగత్తును అసత్యము- జగత్తునకు ధర్మాధర్మములు ప్రతిష్ఠ- (ప్రతిష్ఠ యనఁగా వ్యవస్థకు హేతువైనది- అని మధు॥) అది లేనిదానిగాఁ జెప్పుచున్నారు- అధర్మాధర్మములనుబట్టి ఈజగత్తును శాసించెడి ఈశ్వరుఁడు లేఁడందురు- అపరస్పరసంభూతమనఁగా అన్యోన్యము పుట్టినది- స్త్రీపురుషులయన్యోన్యసంయోగము వలననె జగత్తంతయు పుట్టినదందురు- కామహైతుకమనఁగా కామహేతుకము- కామముతప్పఅదృష్టాదులు హేతువులుగాఁగలదికాదందురు- ఇది లోకాయతమతము- అని శంకరభాష్యము.

అసత్యమనఁగా సత్యశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినబ్రహ్మము ఆత్మగాఁగలదికాదందురు- బ్రహ్మమునందు(ప్రతిష్ఠితం)ఉన్నదిఅనియును చెప్పరు- బ్రహ్మంబగు ననంతునిచేఁగదా ఈభూమిధరింపఁబడినదైఅన్నిలోకములను ధరింపుచున్నది- సత్యసంకల్పుఁడను పరబ్రహ్మంబును సర్వేశ్వరుఁడనునగునాచేత నియమింపఁబడినదనియును చెప్పరు- అపరస్పరసంభూతమ్ అన్యత్ కిమ్ (అస్తి)=ఒకదానివలననొకటిపుట్టనిది మఱియొక్కటి ఏది (ఉన్నది?)-స్త్రీపురుషులయన్యోన్యసంబంధముచేతఁబుట్టినవిగా మనుష్యులుపశువులుమొదలగునవి యన్నియును కనఁబడుచున్నవిగాని అట్టిదికానిదికనఁబడదు- కామహైతుకమ్అనియె పాఠము- కాఁబట్టి జగత్తంతయు కామమె హేతువుగాఁగలది- అని రామానుజభాష్యము.

జగత్తునకు సత్యంబును (సృష్ట్యాదికారణంబును) ప్రతిష్ఠయును ఈశ్వరుఁడుమహావిష్ణువే- దీనికి విరుద్ధముగాఁ జెప్పుదురు- అన్నాద్భవంతి భూతాని (౩అ॥౧౪శ్లో॥) ఇత్యాదికముచేత అన్యోన్యముపుట్టుటచెప్పఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము.

ఏతాం దృష్టిమవష్టభ్య నష్టాత్మానోఽల్పబుద్ధయః।
ప్రభవన్త్యుగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతో హితాః॥౯॥

ఏతాం దృష్టిమ్ అవష్టభ్య=ఈ దృష్టిని అవలంబించి, నష్టాత్మా

నః అల్పబుద్ధయః ఉగ్రకర్మాణః అహితాః(శ్చ సన్తః)=చెడఁగొట్టఁబడినఆత్మలుకలవారును స్వల్పబుద్ధికలవారును క్రూరములైనపనులుగలవారును శత్రువులు(నగుచు), జగతః క్షయాయ ప్రభవన్తి =జగత్తుయొక్క క్షయముకొఱకు పుట్టుచున్నారు.

అవష్టభ్య=ఆశ్రయించి, నష్టాత్మలు=నష్టస్వభావులు. అనఁగా పరలోకసాధనములకుఁ జెడినవారనుట. అల్పమైనబుద్ధి, విషయములం కూడినది. ఉగ్రకర్మాణః=హింసించుటయె స్వభావముగాఁగలవారు. జగత్తునకు శత్రువులు. అని శంకరభాష్యము.

నష్టాత్మలనఁగా దేహముకన్న వేఱుగా నాత్మను తెలిసికొనని వారు. ఘటాదులవలె తెలియఁబడెడి వస్తువైన శరీరమును తెలిసికొనువాఁడగు నాత్మ దేహముకంటె వేఱుగానున్నాఁడని తెలిసికొనలేరుగాన అల్పబుద్ధులు. అని రామానుజభాష్యము. (జగతోఽశుభాః అని రామానుజభాష్యపుస్తకమునన్నది.)

కామమాశ్రిత్యదుష్పూరం దమ్భమానమదాన్వితాః।
మోహాద్గృహీత్వాఽసద్గ్రాహాన్ప్రవర్తన్తేఽశుచివ్రతాః॥

దుష్పూరం కామమ్ ఆశ్రిత్య=నింపశక్యముకాని కామమును ఆశ్రయించి, మోహాత్ అసద్గ్రాహాన్ గృహీత్వా=మోహమువలన చెడ్డపట్టుదలలను పట్టి, దమ్భమానమదాన్వితాః అశుచివ్రతాః(శ్చ సన్తః)=దంభమానమదములతోఁగూడినవారును అపరిశుద్ధములైన వ్రతములుగలవారు(నగుచు) ప్రవర్తింపుచున్నారు

కామమనఁగా ఒక్కవిధమగుకోరిక. మోహమనఁగా అవివేకము. అసద్గ్రాహములనఁగా శుభములుకాని నిశ్చయములు. అనిశంకరభాష్యము

దుష్పూరమనఁగా పొందరానివిషయముకలది. మోహమనఁగా అజ్ఞానము. అసద్గ్రాహములనఁగా అన్యాయముచేత గ్రహింపఁబడిన పరిగ్రహములు. అశుచివ్రతులనఁగా శాస్త్రమున విధింపఁబడని వ్రతములుగలవారు. అని రామానుజభాష్యము.

చిన్తామపరిమేయాంచ ప్రళయాన్తాముపాశ్రితాః।
కామోపభోగపరమా ఏతావదితి నిశ్చితాః॥౧౧॥

అపరిమేయాం ప్రళయాన్తాంచ చిన్తామ్ ఉపాశ్రితాః=కొలదిగాని దియు మరణము మొదలు అంతము గాఁగలదియునగు చింతను ఆశ్రయించినవారు - కామోపభోగపరమాః = కామములననుభవించుటయె గొప్పది గాఁగలవార్రె, ఏతావత్ ఇతి నిశ్చితాః=ఇంతియ అని నిశ్చయించుకొనినవారు

ఎప్పుడును చింతింపుచు నేయుండువారు- కామములనఁగా శబ్దాదివిషయములు- వానిని అనుభవించుటయె గొప్పపురుషార్థమని నిశ్చయించికొనినవారు- అని శంకరభాష్యము.

ఈదినముననో రేపో చావనున్నవార్రె ప్రళయాంతమనఁగా ప్రాకృతప్రళయమువఱకును సాధింపవలసినవిషయముగలచింతను ఆశ్రయించినవారు. అని రామానుజభాష్యము.

ఆశాపాశశతైర్బద్ధాః కామక్రోధపరాయణాః।
ఈహన్తే కామభోగార్థ మన్యాయే నార్థసంచయాన్॥

ఆశాపాశశతైః బద్ధాః=ఆశల నెడియ నేకములయినయుచ్చులచేతఁ గట్టఁబడినవారును,కామక్రోధపరాయణాః(శ్చసన్తః)= కామక్రోధములె ముఖ్యములు గాఁగలవారును(అగుచు), కామభోగార్థమ్ అన్యాయేన అర్థసంచయాన్(ప్రతి) ఈహన్తే=విషయముల ననుభవించుటకొఱకు అన్యాయముగా ధనసమూహములను(గూర్చ) పనిచేయుచున్నారు-

ఆశాపాశములచేతఁ గట్టఁబడిఅంతటను ఈడ్వఁబడుచున్నవార్రె-పరాయణమనఁగా గొప్పయాధారము- అన్యాయముగాననఁగా పరద్రవ్యాపహారణము మొదలగువానిచేత- ధర్మార్థముకొఱకు,కామములననుభవించుటకొఱకు- అనిశంకరభాష్యము.

కామక్రోధైకనిష్ఠులై- అని రామానుజభాష్యము.

ఇద మద్య మయా లబ్ధమిమం ప్రాప్స్యే మనోరథమ్।
ఇద మస్తీద మపి మే భవిష్యతి పున ర్ధనమ్॥౧౩॥

ఇదమ్ అద్య మయా లబ్ధమ్=ఇది ఇప్పుడు నాచేత పొందఁబడినది. ఇమం మనోరథం ప్రాప్స్యే= ఈ కోరికను పొందఁగలను- ఇదమ్ అస్తి=ఇది కలదు- పునః ఇదం ధనమపి మే భవిష్యతి=వెండియును

ఈ ధనముగూడ నాకు కలుగఁగలదు.

వారియభిప్రాయ మిట్లుండెను:- మనోరథమునఁగా మనస్సునకు సంతోషముగా కలుగఁజేసెడి ద్రవ్యము- పై సంవత్సరమున, వేండియునీధనము నాకుకలుగును, దానిచేతను నేను ధనవంతుఁడనుగాఁ బ్రసిద్ధుఁడనుగాఁగలను- అనిశంకరభాష్యము.

ఈక్షేత్రపుత్రాదికమంతయు నాసామర్థ్యముచేతనె పొందఁబడినదిగాని అదృష్టాదికముచేతఁగాదు- ఈమనోరథమును నేనె పొందెదను- అదృష్టాదిసహాయమక్కఱలేదు- అనిరామానుజభాష్యము

అసౌ మయా హతశ్శత్రుః హనిష్యే చాపరానపి।
ఈశ్వరోహమహంభోగీ సిద్ధోహంబలవాన్ సుఖీ॥౧౪॥

అసౌ శత్రుః మయా హతః= ఈశత్రువు నాచేతను చంపఁబడెను- అపరానపిచ హనిష్యే= మిగిలినవారలనుగూడ చంపఁగలను- అహమ్ ఈశ్వరః= నేను ఈశ్వరుఁడను- అహం భోగీ= నేను భోగములుకలవాఁడను- అహం సిద్ధః= నేను సిద్ధుఁడను- (అహం) బలవాన్= (నేను) బలవంతుఁడను- (అహం) సుఖీ= (నేను) సుఖముకలవాఁడను.

జయింపరాని ఈశత్రువుజయింపఁబడెను- మిగిలినవారినిగూడ చంపెదను- వీరునన్నేమిచేయఁగలరు- అన్నివిధముల నాతో సమానుఁడు లేఁడు. సిద్ధుఁడను అనఁగా కొడుకులు మనుమలు మునిమనుమలు కలవాఁడను- నేను వట్టి మనుష్యుఁడను కాను- నాకంటె నితరులు భూమిభారమునకై పుట్టినవారు. అనిశంకరభాష్యము.

బలవంతుఁడనగు నాచేతను- శూరుఁడను ధీరుఁడను నగు నేనే మిగిలినశత్రువులనుగూడఁ జంపెదను. మందబుద్ధులయిమర్త్యులగువారిచేఁ గల్పింపఁబడినఅదృష్టమనెడిపరికరము (సాధనసామగ్రి) ఏల? ఈశ్వరుఁడను అనఁగా నాకు నేనె అధీనుఁడను. ఇతరులను నియమించువాఁడను నేనె. నేను అదృష్టాదులచేతఁగాక స్వయముగానె భోగిని. అట్లె సిద్ధుఁడనును బలవంతుఁడనును సుఖముకలవాఁడనును అనిరామానుజ భాష్యము

ఆఢ్యోభిజనవానస్మి కోన్యోస్తి సదృశో మయా।
యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్య ఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః॥

అన్వ: అభిజనవాన్ (చ) అస్మి = ధనవంతుఁడనును మంచివంశముకలవాఁడను(ను) అగుచున్నాను- మయా సదృశః అన్యః కః అస్తి = నాతో తుల్యుఁడు ఇతరుఁడు ఎవ్వఁడు కలఁడు?- యక్ష్యే = యాగము చేయఁగలను- దాస్యామి = దానము చేయఁగలను- మోదిష్యే = సంతోషింపఁగలను- ఇతి అజ్ఞానవిమోహితాః (భవన్తి) = ఇట్లు అజ్ఞానముచేత మోహముం జెందినవారు (అగుచున్నారు)

అభిజనవంతుఁడనఁగా ఏడుతరములనుండి శ్రోత్రియత్వము (వేదాధ్యయనము) మొదలగువానిచే సంపన్నుఁడను- యాగము చేయుటచేఁ గూడ నితరులను తిరస్కరించెదను- ఆటగాండ్రు మొదలగువారలకు దానము చేసెదను- విమోహితులనఁగా అనేకవిధములుగా నవివేకభావమును పొందినవారు- అని శంకరభాష్యము-

అభిజనవంతుఁడనఁగా ఉత్తమకులమునఁ బుట్టినవాఁడు- నాతో సమానుఁడనఁగా తనసామర్థ్యముచేతనె సంపాదించికొనిన సంపదకలవాఁడు- ఈశ్వరానుగ్రహముకలుగ లేక తామె యాగదానాదులను చేయఁజాలుదుమని అజ్ఞానమోహితులై తలంచెదరు- అని రామానుజభాష్యము-

అనేకచిత్తవిభ్రాన్తా మోహజాలసమావృతాః।
ప్రసక్తాః కామభోగేషు పతన్తి నరకేఽశుచౌ ॥౧౬॥

అనేకచిత్తవిభ్రాన్తాః మోహజాలసమావృతాః కామభోగేషు ప్రసక్తాః (శ్చ సన్తః) = అనేకములగు చిత్తములచే భ్రాంతిని పొందినవారును మోహమనెడు వలచేత నావరింపఁబడినవారును కామభోగములయందు తగులుకొనినవారు(ను అగుచు), అశుచౌ నరకే పతన్తి = అపరిశుద్ధమైన నరకమునందు పడుచున్నారు.

వెనుకఁ జెప్పినచొప్పున ననేకములగు చిత్తములచేత ననేకవిధములుగా భ్రాంతిని పొందినవారై. అవివేకమనెడి వలచేతను- ఆ కామభోగముచేత సంపాదింపఁబడినపాపములుకలవారై వైతరణి మొదలగు నరకమునఁ బడుచున్నారు. అని శంకరభాష్యము.

అదృష్టము ఈశ్వరుఁడు మొదలగువాని సహాయము కలుగ లేకయె తనంతనె అంతయును జేయ దగునని తలంచి, ఇట్లు చేతును, ఇదియు

న చేతును, మఱియొకటియుఁ జేతును, అని యిట్లు అనేకచిత్తవి
భ్రాంతులు- కామభోగములయందు మిక్కిలి గాఁదగులుకొనినవారైన
దుమ నెచచ్చి నరకమునఁబడుదురు- అని రామానుజభాష్యము.

ఆత్మసంభావితా స్స్తబ్ధా ధనమానమదాన్వితాః।
యజన్తే నామయజ్ఞైస్తే దమ్భేనావిధిపూర్వకమ్॥ ౧౭॥

ఆత్మసంభావితాః స్తబ్ధాః ధనమానమదాన్వితాః తే=తమంతనెగౌరవింపఁబడినవారును స్తబ్ధులును ధనమదముతోను నభిమానముతోనునుగూడినవారునయిన వారు, అవిధిపూర్వకం దమ్భేన=విధ్యుక్తము కానిచొప్పున దంభముతో, నామయజ్ఞైః యజన్తే-పేరుకుమాత్రము యజ్ఞములగువానిచేత దేవతలను పూజింతురు.

సర్వగుణములతోఁగూడినట్లు తమంతనెగౌరవింపఁబడినవారు. స్తబ్ధులనఁగా నమ్రులుగానివారు - ధనముచేఁగలిగిన మానంబుచే మదంబునుగలవారు- అని శంకరభాష్యము.

స్తబ్ధులనఁగా తాము పరిపూర్ణులని తలంచుచు ఏమియుఁ జేయకున్నవారు-విద్య, అభిజనము (మంచివంశమునఁబుట్టుట), వీనిచేఁగలిగిన యభిమానము. నామయజ్ఞములనఁగా యజ్ఞము చేయువాఁడనెడి పేరుగలుగుటకుమాత్రము పనికివచ్చునవి: అని రామానుజభాష్యము.

అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం చ సంశ్రితాః।
మామాత్మపరదేహేషు ప్రద్విషన్తోఽభ్యసూయకాః॥ ౧౮॥

అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధంచ సంశ్రితాః-అహంకారమును బలమును దర్పమును కామమును క్రోధమును ఆశ్రయించినవారును, ఆత్మపరదేహేషు మాం ప్రద్విషన్తః అభ్యసూయకాః=తనశరీరమునందు నితరులశరీరములయందును నన్ను ద్వేషింపుచున్నవారై అసూయపడువారును, (భవన్తి=అగుచున్నారు)

ఉన్నవియు లేనివియునగు గుణములను తనయందారోపించుకొని అధికుఁడను నేను అని తలంచుట అహంకారము. ఇదియే అజ్ఞానమను పేరుగలది. మిక్కిలి చెడ్డది. అన్నిదోషములకును మూలమైనది. అన్నియనర్థప్రవృత్తులకు నిదియె మూలము. బలమనఁగా పరులను తిరస్కరించుటకు సాధనమైనది. దర్పమనఁగా అంతఃకరణము నాశ్రయించి

యుండెడి యొకదోషము- అదికలిగినయెడను ధర్మమునతిక్రమింపుచుండును- స్త్రీలు మొదలగువారలంగూర్చినది కామము- అనిష్టమైన దానింగూర్చినది క్రోధము- ఇవిగాక ఇంకననేకదోషములంగూడ నాశ్రయించినవారు- అన్ని దేహములయందును బుద్ధికిని కర్మమునకును సాక్షిగానుండెడినన్ను ప్రద్వేషింపుదురు. ప్రద్వేషించుట యనఁగా నాయాజ్ఞను మీఱుట- అసూయగలవారలు అనఁగా మంచిమార్గముననున్న వారలగుణములను సహింపనివారు. అని శంకరభాష్యము.

రెండవదాని యపేక్ష లేక నేనె అంతటిని చేసెదననెడి యహంకారమును- నావంటివాఁడు లేఁడనెడిదర్పమును. నేనుకోరినతోడనే అంతయును సమకూడుననెడి కామమును. నాకు అనిష్టము చేసెడివారల నందఱను చంపెదననెడి క్రోధమును- అన్నిశరీరములయందునుండి అందఱకును ప్రేరకుఁడను పురుషోత్తముఁడనునగు నన్ను గూర్చి అసూయపడుచున్నవారై- ద్వేషింపుచున అనఁగా కుయుక్తులచేత నేను ఉండుటయందు దోషమును ప్రకటింపుచున్నవారైనన్ను సహింపనివారగుచు అహంకారము మొదలగువానిని ఆశ్రయించినవారై యాగములు మొదలగుకర్మములఁ జేయుచున్నారు అని యర్థము. అని రామానుజభాష్యము.

ఎవ్వనికిని విష్ణువు కారయిత (ప్రేరకుఁడు) కాఁడు. అట్లగు నేని నాకుఁగూడ నిప్పుడు కారయిత కావలయును అనియిట్లు. అని మధ్వభాష్యము

తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ ।
క్షిపామ్యజస్రమశుభా నాసురీష్వేవ యోనిషు ॥౧౯॥

ద్విషతః క్రూరాన్ అశుభాన్ తాన్ నరాధమాన్- ద్వేషింపుచున్న వారును క్రూరులును అశుభులునగు ఆ మనుష్యాధములను, సంసారేషు ఆసురీషు యోనిష్వేవ అజస్రం క్షిపామి= సంసారములలో అసురసంబంధులగు యోనులయందె ఎల్లప్పుడును ఉంచెదను-

సన్మార్గప్రతిపక్షులును సాధువులయెడను ద్వేషముకలవారును నన్ను ద్వేషింపుచున్నవారును- సంసారములయందు అనఁగా నరకములలోఁజొచ్చెడిమార్గములయందు- అధర్మదోషము కలిగియుండుట చేనుండెదను- అశుభులనఁగా అశుభములగు పనులఁ జేయువారు- అసురయోనులనఁగా క్రూరవ్యాపారములుగలుచుగాఁగల వ్యాఘ్రసింహా

దియోనులు- అని శంకరభాష్యము-

ఇట్లు నన్ను ద్వేషించెడి- సంసారములనఁగా పుట్టుకముదిమిచావు మొదలగురూపముల తిరుగుచున్న సంతానములు- ఆసురయోనులనఁగా నాకు అనుకూలముగానుండనిజన్మములు- ఆయాజన్మములనుపొందుటకుతగినట్లు ప్రవర్తించుటకు హేతువులగు క్రూరబుద్ధులయందు నేనెచేర్చెదను అనుట. అని రామానుజభాష్యము-

ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మనిజన్మని।
మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతిమ్॥ ౨౦॥

(హే)కౌన్తేయ=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, ఆసురీమ్ యోనిమ్ ఆపన్నాః=ఆసురసంబంధయగు యోనిని పొందినవారు, జన్మనిజన్మని మూఢాః (సన్తః)=ప్రతిజన్మమందును మూఢులు (అగుచు), మామ్ అప్రాప్యైవ=నన్ను పొందకయె, తతః అధమాం గతిం యాన్తి=దానికంటె తక్కువైన గతిని పొందుచున్నారు.

మూఢులనఁగా అవివేకులు- తమోగుణము విస్తృతముగాఁగల యోనులయందెపుట్టుచున్నవారై క్రిందికిపోవుచున్నారు- ఈశ్వరుఁడనైననన్ను- నన్నుపొందుటకెప్పటికిని ఆశలేమి. నాచేశాసింపఁబడిన మంచిమార్గమును పొందకయె యనియర్థము- అని శంకరభాష్యము.

నాకననుకూలముగానుండనిజన్మమునుపొందినవారై. మూఢులనఁగా నాయెడనువిరుద్ధమైనజ్ఞానముకలవారై. నన్నుపొందకయనఁగా సర్వేశ్వరుఁడుకలఁడనుజ్ఞానమునుపొందక- అని రామానుజభాష్యము-

త్రివిధం నరకస్యైతద్ద్వారం నాశనమాత్మనః।
కామక్రోధస్తథా లోభస్తస్మాదేతత్త్రయం త్యజ॥ ౨౧॥

కామః క్రోధః తథా లోభః (ఇతి) ఏతత్=కామము క్రోధము అట్లె లోభము (అను)ఇది, ఆత్మనః నాశనమ్=ఆత్మకు నాశకంబగు, నరకస్య త్రివిధం ద్వారమ్(భవతి)=నరకముయొక్క మూడువిధములగు ద్వారము(అగుచున్నది). తస్మాత్ ఏతత్ త్రయమ్ త్యజ= ఆ హేతువువలన ఈ మూటిని విడువుము.

నరకమును పొందుటకు ద్వారము- ఈద్వారమునఁజొచ్చుచున

యాత్మనశింపుచున్నాఁడు. అనఁగా నొకఁ-పురుషార్థమునకును పనికిరాఁడనుట- ఆత్మను నశింపఁజేయునదియగుటనెవిడువుము. ఇది త్యాజ్యస్తుతి. అని శంకరభాష్యము.

ఆసురస్వభావమనెడినరకమునకు ద్వారము - అనఁగామార్గము. హేతువనుట. అతి ఘోరమైన నరకమునకు హేతువగుటచే నీమూటిని దూరముగా విడిచిపెట్టుము. అని రామానుజభాష్యము.

ఏతైర్విముక్తఃకౌన్తేయ తమో ద్వారైస్త్రిభి ర్నరః।
ఆచర త్యాత్మన శ్శ్రేయ స్తతో యాతి పరాం గతిమ్॥౨౨॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, ఏతైః త్రిభిః తమోద్వారైః విముక్తః నరః=ఈ మూఁడు తమోద్వారములచేతను విడువఁబడిన పురుషుఁడు, ఆత్మనః శ్రేయః ఆచరతి=తనకు [illegible]గుదానిని ఆచరింపుచున్నాఁడు- తతః పరాం గతిం యాతి=దానివలన గొప్ప గతిని పొందుచున్నాఁడు.

తమస్సనఁ అనఁగా దుఃఖమోహాత్మకమయిన నరకమునకు ద్వారములు- దేనియిష్టము చేత పూర్వము మేలునాచరింపలేదో అదిపోవుట వలన ఆచరింపుచున్నాఁడు- గొప్పగతియనఁగా మోక్షము- అని శంకరభాష్యము

తమోద్వారములనఁగా నన్నుగూర్చినవిపరీతజ్ఞానమునకు హేతువులైనవి- మేలును ఆచరించుట యనఁగా నన్ను దెలిసికొని నాయానుకూల్యమునందు ప్రవర్తించుట. పరమగతినైననన్నె పొందుచున్నాఁడు అని రామానుజభాష్యము.

యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః।
న స సిద్ధి మవాప్నోతి న సుఖం న పరాం గతిమ్॥౨౩॥

యః శాస్త్రవిధిమ్ ఉత్సృజ్య=ఎవఁడు శాస్త్రవిధిని విడిచిపెట్టి, కామకారతః వర్తతే=యథేష్టాచరణముతో ప్రవర్తించునో, సః సిద్ధిమ్ నావాప్నోతి=వాఁడు సిద్ధిని పొందఁడు - సుఖం పరాం గతిం (చ) నావాప్నోతి=సుఖమునును గొప్పగతిని(ని) పొందఁడు.

శాస్త్రమనఁగా వేదము దానివిధియనఁగా చేయవలసినదానిని చేయరానిదానిని తెలియఁజేసెడిభాగము- కామముచేతఁ [illegible]

యుప్రవర్తించుచున్నాఁడో- సిద్ధిని అనఁగా పురుషార్థమునకు తగియుండుటను, ఈలోకమున సుఖమునను, గొప్పగతిని అనఁగా స్వర్గమునుగాని మోక్షమునుగానియైనను పొందఁడు. అని శంకరభాష్యము.

శాస్త్రవిధిమ్=వేదములనెడి నాయాజ్ఞను. కామకారమున వర్తించుటయనఁగా తన చిత్తము వచ్చినమార్గమున నుండుట-వాఁడు కామము యొక్క-పరలోకములోని సిద్ధిని పొందఁడు. సుఖమునుగూడ పొందఁడు. గొప్పగతిని దేనివలనఁ బొందును?. అని రామానుజభాష్యము

తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ।
జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి॥౨౪॥

తస్మాత్=ఆహేతువువలన, తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ శాస్త్రం ప్రమాణమ్=నీకు చేయవలసినవానిని చేయరానివానిని నేర్పఱుచుటలో శాస్త్రము ప్రమాణము- శాస్త్రవిధానోక్తం జ్ఞాత్వా=శాస్త్రవిధిలోఁ జెప్పఁబడినదానిని తెలిసికొని, ఇహ కర్మ కర్తుమ్ అర్హసి=ఇచ్చట కర్మమును చేయుటకు తగుచున్నావు.

ప్రమాణమనఁగా తెలియఁజేయునది. శాస్త్రమనెడి విధానము అనఁగా విధి. దానిచేఁ జెప్పఁబడిన నీకర్మమునే చేయఁదగుదువు. ఇహ=ఈకర్మాధికారములో. అని శంకరభాష్యము

స్వీకరింపవలసినదానిని విడువవలసినదానిని ఏర్పఱుచుటయందు. ధర్మశాస్త్రములు ఇతిహాసములు పురాణములు మొదలగువాని సహాయముగల వేదములు పురుషోత్తముఁడనెడి పరతత్త్వమును ఆతని ప్రీతికిని ఆతనిం జేరుటకును సాధనమైన కర్మమునను, తెలియఁజేయుచున్నవి- ఆశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడిన తత్త్వమునను కర్మమునను హెచ్చుతగ్గులు లేకుండునట్లు తెలిసికొని దానినె స్వీకరింపఁదగుదువు- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే దైవాసురసంపద్విభాగయోగో నామ షోడశోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో దైవాసురసంపదలను విభజించుటయనెడి జ్ఞానసాధనమును తెలియఁజేసెడి పదునాఱవ యధ్యాయము.

గీతాభాష్యత్రయసారము

పదునేడవయధ్యాయము

అర్జునఉవాచ.

యే శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య యజన్తే శ్రద్ధయాఽన్వితాః।
తేషాం నిష్ఠా తు కా కృష్ణ సత్త్వ మాహో రజస్తమః॥ ౧॥

యే శాస్త్రవిధిమ్ ఉత్సృజ్య=ఎవ్వరు శాస్త్రవిధిని విడిచిపెట్టి, శ్రద్ధయా అన్వితాః(సన్తః) యజన్తే=శ్రద్ధతో కూడినవారు(అగుచు) యాగమును చేయుచున్నారో, (హే)కృష్ణ!=(ఓ)కృష్ణుఁడా!, తేషామ్ నిష్ఠా కా =వారి నిష్ఠ ఏది- సత్త్వం (కిమ్)=సత్త్వమా (ఏమి?) ఆహో రజః=లేక రజస్సా?, (ఆహో) తమః=(లేక) తమస్సా?

శాస్త్రవిధి యనఁగా శ్రుతులయందును స్మృతులయందును చెప్పఁబడిన విధిని- యజన్తే=దేవతలు మొదలగువారిని పూజింపుచున్నారో- శ్రద్ధ యనఁగా ఆస్తిక్యబుద్ధి(కలద నెడి నమ్మకము)- శాస్త్రము నెఱింగియె దానిని విడిచి తమకుతోఁచినట్లు యజించువారిచ్చట చెప్పఁబడరు- శ్రద్ధతోఁ గూడినవారైరి అనుటచేత శాస్త్రము నెఱుంగక పెద్దలయాచారమునందు నమ్మకము గలవారై యజించువారు ఇచ్చటఁ జెప్పఁబడుదురు- వీరు దైవసంపదలోను నాసురసంపదలోను చేరనివారు- నిష్ఠ యనఁగా ఉనికి- వారుచేసెడి దేవాదిపూజ సాత్త్వికరాజసతామసములు మూటిలో దేనిలోఁ జేరును? అని శంకరభాష్యము.

నిష్ఠ యనఁగా స్థితి- దేనియందుందురో అది- ఇచ్చట సత్త్వాదులె స్థితులు- వారు సత్త్వముననుందురా రజస్సననుందురా తమస్సుననుందురా? అని రామానుజభాష్యము.

ఈయధ్యాయమున గుణభేదములు విస్తరింపఁ జేయఁబడును- శాస్త్రవిధిని విడిచి- వేదము నెఱుంగక- ద్విజుఁడు రహస్యములతోఁ గూడ వేదమునంతయు తెలిసికొనునది అనువిధి వారిచే విడువఁబడినదికదా- వేదమును విడుచుటయె తాత్పర్యమైన యెడను తామసులనియె చెప్పవలసియుండును- సాత్త్వికరాజసతామసులని మూడువిధములు విభజించి చెప్పఁ గూడకపోవును- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేహినాం సా స్వభావజా।
సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి తాం శృణు॥౨॥

దేహినాం స్వభావజా సా శ్రద్ధా=ప్రాణులయొక్క స్వభావమునంగలిగిన ఆ శ్రద్ధ, సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీచ ఇతి=సాత్త్వికియును రాజసియును తామసియును అని, త్రివిధా భవతి=మూడువిధములైనది అగుచున్నది. తాం శృణు=దానిని వినుము

స్వభావమనఁగా జన్మాంతరమునఁగలిగి మరణకాలమున స్ఫుటపడినధర్మాధర్మాది సంస్కారము. సత్త్వమువలనఁగలిగిన శ్రద్ధ దేవపూజాదులంగూర్చినది. రజస్సు వలనఁగలిగినది యక్షులు రాక్షసులు వీరిపూజ మొదలగుదానింగూర్చినది. తమస్సువలనఁగలిగినది ప్రేతములు పిశాచములు వీనిపూజ మొదలగుదానింగూర్చినది. అని శంకరభాష్యము.

అందఱు శరీరులయు శ్రద్ధ-స్వభావమనఁగా పూర్వజన్మవాసననుబట్టి వానివానియందు రుచిపుట్టుట. దేనియందు రుచియుండునో దానియందు శ్రద్ధకలుగును. శ్రద్ధయనఁగా ఇదిమనయిష్టమును ఈడేర్చునను నమ్మకముతోఁగూడిన సాధనమునందలి త్వర. వాసనయు రుచియు శ్రద్ధయు నాత్మయొక్క ధర్మములు. అవి గుణముల సంపర్కమువలనఁ గలుగునవి. ఆయాత్మధర్మములను గలుగఁజేయునవి దేహము ఇంద్రియము అంతఃకరణము విషయములు వీనియందుండెడి సత్త్వాదిగుణములు. సత్త్వాదిగుణములతోఁగూడిన దేహాదులయనుభవమని యర్థము. కాఁబట్టి ఈశ్రద్ధ సాత్త్వికియనియు రాజసియనియు తామసియనియు మూడువిధములు. ఈశ్రద్ధ ఎట్టి స్వభావముకలదో ఆస్వభావమును వినుము. అని రామానుజభాష్యము.

సత్త్వానురూపా సర్వస్య శ్రద్ధా భవతి భారత।
శ్రద్ధామయోऽయం పురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధః స ఏవ సః॥౩॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, సర్వస్య సత్త్వానురూపా శ్రద్ధా భవతి=సమస్తమైనవానికిని అంతఃకరణమునకుఁదగిన శ్రద్ధ కలుగుచున్నది. అయం పురుషః శ్రద్ధామయః=ఈ పురుషుఁడు శ్రద్ధామయుఁడు. యః యచ్ఛ్రద్ధః=ఎవ్వఁడు ఎట్టి శ్రద్ధ కలవాఁడో, సః సఏవ=వాఁడు అట్టివాఁడె.

సత్త్వమనఁగా ఆయాసంస్కారములతోఁగూడిన యంతఃకరణము- ఈసంసారియైనజీవుఁడు శ్రద్ధాప్రాయుఁడు- అట్టివాఁడనఁగా ఆశ్రద్ధకుఁదగినవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

సత్త్వమనఁగా అంతఃకరణము-అంతఃకరణముఎట్టి గుణములకలదో ఆట్టిదానియందుశ్రద్ధపుట్టును- అంతఃకరణమును జెప్పుటవెనుకఁ జెప్పఁబడినదేహేంద్రియాదులనుఁగూడఁజూపును- శ్రద్ధామయుఁడనఁగా శ్రద్ధాపరిణామము- ఎవ్వఁడెట్టి శ్రద్ధకలవాఁడైయుండునో వాఁడు ఆ శ్రద్ధయొక్క పరిణామమే- పుణ్యకర్మమునశ్రద్ధకలవాఁడగునేని పుణ్యకర్మఫలముతోఁగూడినవాఁడగును- కాఁబట్టి ఫలముకలుగుటకు శ్రద్ధయే ప్రధానముఅని చెప్పఁబడినది- అనిరామానుజభాష్యము.

సత్త్వానురూపమనఁగా చిత్తమునకుఁదగినది- ఎవ్వఁడు ఎట్టిశ్రద్ధకలవాఁడో వాఁడు అట్టివాఁడె- సాత్త్వికశ్రద్ధకలవాఁడు సాత్త్వికుఁడెయగునట్లు - అనిమధ్వభాష్యము.

యజన్తే సాత్త్వికా దేవాన్ యక్షరక్షాంసి రాజసాః।
ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చాన్యే యజన్తే తామసా జనాః॥

సాత్త్వికాః దేవాన్ యజన్తే=సాత్త్వికులు దేవతలను పూజించుచున్నారు-రాజసాః యక్షరక్షాంసి (యజన్తే)=రాజసులు యక్షులనును రాక్షసులనును(పూజించుచున్నారు)- అన్యే తామసాః జనాః=మిగిలిన తామసులగు జనులు, ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చ యజన్తే=ప్రేతములనను భూతగణములనును పూజించుచున్నారు.

భూతగణములనఁగా సప్తమాతృకలు మొదలగునవి- అనిశంకరభాష్యము

దుఃఖసంభిన్నముకాని గొప్పసుఖమునుకలుగఁజేసెడి దేవయాగమునుగూర్చిన శ్రద్ధసాత్త్వికి- దుఃఖముతోఁగూడిన సుఖమును కలుగఁజేయునది రాజసి- దుఃఖవిస్తారముగలిగినస్వల్పసుఖమును కలుగఁజేసెడిశ్రద్ధతామసి- అనిరామానుజభాష్యము.

అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యన్తే యే తపో జనాః।
దమ్భాహంకారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః॥ ౫ ॥
కర్శయన్తః శరీరస్థం భూతగ్రామమచేతసః।

మాం చైవాన్తశ్శరీరస్థం తాన్విద్ధ్యాసురనిశ్చయాన్॥౬॥

యే జనాః=ఏ జనులు, దమ్భాహంకారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః అచేతసః=దంభముతోను నహంకారముతోను గూడినవారును కామరాగముల బలములతోఁ గూడినవారును బుద్ధిలేనివారునై, శరీరస్థం భూతగ్రామమ్ అన్తశ్శరీరస్థం మాం చ కర్శయన్తః=శరీరమునను న్న భూతసమూహమును లోపలి శరీరమునను న్న నన్నును కృశింపఁజేయుచున్నవారై, అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తపః తప్యన్తే=శాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడని ఘోరమాయిన తపస్సును ఆచరింపుచున్నారో, తాన్ ఆసురనిశ్చయాన్ విద్ధి=వారిని ఆసురనిశ్చయము గలవారినిగాను ఎఱుంగుము-

ఘోరమనఁగా ప్రాణులకును తనకునుగూడ బాధించునది- భూతగ్రామమనఁగా కరణ(ఇంద్రియ)సముదాయము-అచేతస్సులనఁగా అవివేకులు- కర్మబుద్ధిసాక్షినయి శరీరమునను న్న నన్నుగూడ- నన్ను కృశింపఁజేయుటయనఁగా నాయాజ్ఞనమీఱుటయె-వారలను తెలిసికొనుట పరిహరించుటకొఱకు- అని శంకరభాష్యము-

తపస్సు యాగాదులంగూడఁ జూపును- భూతగ్రామమనఁగా శరీరమునను ండెడి పంచభూతములు- నన్ను అనఁగా నాయంశమైన జీవుని- అసురులనఁగా నాయాజ్ఞకు విరుద్ధముగా నాచరించువారు- అందువలననె వారికి సుఖలేశమైనం గలుగదు, మీఁదిమిక్కిలి అనర్థమునఁబడుదురని (౧౬అ॥౧౬శ్లో) చెప్పఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము-

భగవంతుని కృశింపఁజేయుట యనఁగా అల్పుఁడని తలంచుటయె- అసురసంబంధియగు నిశ్చయము కలవారు- అని మధ్వభాష్యము

ఆహారస్త్వపిసర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః।
యజ్ఞస్తపస్తథా దానం తేషాం భేదమిమం శృణు॥౭॥

సర్వస్యాపి ఆహారస్తు త్రివిధః ప్రియః భవతి=సమస్తమైనవానికిని ఆహారము మూడువిధములైనదై ఇష్టము అగుచున్నది- యజ్ఞః తపః దానం(చ) తథా=యజ్ఞంబును తపస్సును దానంబును అట్లె- తేషామ్ ఇమం భేదం శృణు=వారియొక్క ఈ భేదమును వినుము

సత్త్వాదిగుణముల సంబంధమును బట్టి మూఁడువిధములై ఇష్టమగు

చున్నది- అనిరామానుజభాష్యము.

ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః।
రస్యాస్స్నిగ్ధాస్స్థిరా హృద్యా ఆహారాస్సాత్త్వికప్రియాః॥

ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః = ఆయుస్సునుసత్త్వమునుబలమునను ఆరోగ్యమునున్సుఖమునుప్రీతినివృద్ధిబొందించునవియును, రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరాః హృద్యాః ఆహారాః= సవములు గలవియును చమురుగలవియును స్థిరములయినవియును మనోహరములైనవియునగు ఆహారములు, సాత్త్వికప్రియాః(భవన్తి)= సాత్త్వికులకు ఇష్టములైనవి (అగుచున్నవి.)

స్నిగ్ధములనఁగా దేహమునందు చాలకాలముండునవి- హృద్యములనఁగా హృదయమునకుఇష్టములైనవి- అనిశంకరభాష్యము.

సత్త్వమనఁగా అంతఃకరణము- దానివలనఁగలిగెడిజ్ఞానమిచ్చట సత్త్వశబ్దముచేఁజెప్పఁబడుచున్నది- సత్త్వమయమగు నాహారము జ్ఞానవృద్ధినిచేయును- పరిణమించునప్పుడు(పక్వమగునప్పుడు) గ్రయముగా సుఖమునువృద్ధిబొందించునవి- ప్రీతినిగలుగఁజేసెడి పనులను చేయించుటచేత ప్రీతివర్ధనములు- రస్యములనఁగా మధురరసముగలవి- స్థిరములనఁగా స్థిరమైనపరిణామముగలవి- హృద్యములనఁగా ఇంపైనవి- అనిరామానుజభాష్యము.

ప్రీతి,తరువాతఁగలుగునది- చూచినతోడనెహృద్యత్వము- స్థిరములుగానుండును- అప్పుడెపక్వములయిపోవవు- నెయ్యిమొదలగునవియట్టివిగదా- అనిమధ్వభాష్యము.

కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః।
ఆహారా రాజసస్యేష్టా దుఃఖశోకామయప్రదాః॥౯॥

కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః= కారముగానుపుల్లగానునుఉప్పగానునుండునవియుమిక్కిలివేడియైనవియుతీక్ష్ణములైనవియు చమురులేనివియుమంటనుగలుగఁజేయునవియును, దుఃఖశోకామయప్రదాః ఆహారాః= దుఃఖమునునుశోకమునునురోగమునున కలుగఁజేయునవియునగు ఆహారములు, రాజసస్య ఇష్టాః= రాజసునకు ఇష్టములైనవి-

అత్యుష్ణశబ్దములోని మిక్కుటమును మిక్కిలి కారము అనియిట్లు అన్నిటియందు నన్వయించునది- అని శంకర భాష్యము.

లవణములనఁగా ఉప్పువిస్తారముగాఁగలవి- అతితీక్ష్ణములైనవి అనఁగా మిక్కిలి చల్లగానుండుట మిక్కిలి వేడిగానుండుట మొదలగువాని చేత ఉపయోగింప శక్యముకానివి- శోషింపఁజేయునవి రూక్షములు- తాపమును(మంటను)కలుగఁజేయునవి విదాహులు- అవి దుఃఖాదులనను రజస్సును వృద్ధిబొందిచునవి- అని రామానుజభాష్యము-

యాతయామం గతరసం పూతిపర్యుషితంచయత్ ।
ఉచ్ఛిష్టమపి చామేధ్యం భోజనం తామసప్రియమ్॥౧౦॥

యత్ భోజనమ్=ఏ ఆహారము, యాతయామం గతరసం పూతి పర్యుషితంచ ఉచ్ఛిష్టమ్ అపిచ అమేధ్యం(భవతి)-జాము దాఁటినదియు రసముపోయినదియు దుర్గంధముగలదియు పాచినదియు ఎంగిలియును ఇంతియె కాక అపరిశుద్ధంబును (అగుచున్నదో), తత్ తామసప్రియమ్=అది తామసులకు ఇష్టమైనది-

నిర్వీర్యము(సత్తువ లేనిది)గతరసశబ్దము చేతనె చెప్పఁబడినదిగాన యాతయామమనఁగా లెస్సగా ఉడకనిది- పర్యుషితమనఁగా వండినతరువాత ఒక్కరాత్రిగడచినది- ఉచ్ఛిష్టమనఁగా తినఁగా మిగిలినది- అమేధ్యమనఁగా యజ్ఞములకు తగనిది- అని శంకరభాష్యము

యాతయామమనఁగా చాలకాలము డినది- స్వభావసిద్ధమైన రుచిపోయినవి గతరసము- పర్యుషితమనఁగా కాలాంతరమున మఱియొక్క రుచినిపొందినది- ఉచ్ఛిష్టమనఁగా గురువు మొదలగువారు కాక మిగిలినవారల యెంగిలి- అమేధ్యమనఁగా యజ్ఞమునకు తగనిది అనఁగా యజ్ఞముచేయఁగా మిగిలినదికానిది-భోజనమనఁగా ఆహారము- ఇదివెండియు తమస్సును వృద్ధిబొందించును. కాబట్టి హితమునుగోరువారు సత్త్వము వృద్ధిబొందుటకు సాత్త్వికాహారమునె పుచ్చుకొనునది- అని రామానుజభాష్యము

అఫలాకాఙ్క్షిభిర్యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే।
యష్టవ్యమేవేతిమనస్సమాధాయ స సాత్త్వికః॥౧౧॥

అఫలాకాఙ్క్షిభిః=ఫలమును గోరనివారిచేత, విధిదృష్టః యః యజ్ఞః=

విధులలోఁగనఁబడిన ఏ యజ్ఞము, యష్టవ్యమేవ ఇతి మనః సమాధాయ ఇజ్యతే= యాగము చేయవలసినదే అని మనస్సును నిశ్చలముగాఁజేసి ఆచరింపఁబడుచున్నదో, సః సాత్త్వికః (యజ్ఞః)=అది సాత్త్వికమైన (యజ్ఞము).

యజ్ఞమును చేయుటయె కార్యముగాని దీనిచేత నాకేపురుషార్థంబును అక్కఱలేదని నిశ్చయించికొని- అని శంకరభాష్యము.

విధిదృష్టమనఁగా శాస్త్రమునఁజెప్పఁబడిన మంత్రములు, ద్రవ్యములు(వస్తువులు), పని, మొదలగువానితోఁగూడినది- భగవదారాధనమగుటను అదియె ప్రయోజనముగా యాగము చేయవలసినదియే యని- అని రామానుజభాష్యము.

అభిసంధాయ తు ఫలం దమ్భార్థమపి చైవ యః।
ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసమ్॥౧౨॥

(హే) భరతశ్రేష్ఠ!=(ఓ) భరతవంశశ్రేష్ఠుఁడా!, ఫలమ్ అభిసంధాయ=ఫలమును ఉద్దేశించియు, దమ్భార్థమపిచైవ=దంభముకొఱకును, యః (యజ్ఞః) ఇజ్యతే=ఏ (యజ్ఞము) చేయఁబడుచున్నదో, తం రాజసం యజ్ఞం విద్ధి=దానిని రాజసమైన యజ్ఞమును గాను ఎఱుంగుము.

దంభముతోఁగూడినదై కీర్తియె ఫలముగాఁగల యజ్ఞము. అని రామానుజభాష్యము.

విధిహీనమసృష్టాన్నం మన్త్రహీనమదక్షిణమ్।
శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం తామసం పరిచక్షతే॥౧౩॥

విధిహీనమ్ అసృష్టాన్నం మన్త్రహీనమ్ అదక్షిణం శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞమ్=శాస్త్రము లేనిదియు అన్నదానము లేనిదియు మంత్రములు లేనిదియు దక్షిణ లేనిదియు శ్రద్ధ లేనిదియునగు యజ్ఞమును, తామసం పరిచక్షతే=తామసమును గాను చెప్పుచున్నారు-

శాస్త్రమునకు విరుద్ధమైనది. బ్రాహ్మణులకు అన్నమునిచ్చుట లేనిది- స్వరవర్ణలోపముగలది మంత్రహీనము- శాస్త్రమునందు చెప్పఁబడినదక్షిణ లేనిది- అని శంకరభాష్యము.

విధిహీనమనఁగా సదాచారముగలవారును పండితులును బ్రా

హ్మణులచే ఈయాగము చేయవలసినదిఅని చెప్పఁబడనిది- అస్పృష్టాన్నమనఁగా శాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడని ద్రవ్యములు(వస్తువులు)గలది- అని రామానుజభాష్యము.

దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనం శౌచమార్జవమ్।
బ్రహ్మచర్యమహింసాచ శారీరం తప ఉచ్యతే॥౧౪॥

దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనం శౌచమ్ ఆర్జవం బ్రహ్మచర్యమ్ అహింసాచ = దేవతలను బ్రాహ్మణులను గురువులను తెలిసినవారిని పూజించుటయును పరిశుద్ధియును ఋజుత్వంబును బ్రహ్మచర్యంబును అహింసయును, శారీరం తపః (ఇతి) ఉచ్యతే = శరీరసంబంధియగు తపస్సు (అని) చెప్పఁబడుచున్నది-

శరీరము ప్రధానముగా కలకర్త మొదలగువారిచేఁ గలుగవలసినది గాన శారీరము- పంచైతేతస్య హేతవః (౧౮ అ॥ ౧౫ శ్లో॥) అని చెప్పఁబడఁ గలదుగదా- అని శంకరభాష్యము.

శౌచమనఁగా తీర్థములలో స్నానము చేయుట మొదలగునది- ఆర్జవమనఁగా మనస్సును శరీరమును ఒక్కవిధముగా ప్రవర్తించుట- బ్రహ్మచర్యమనఁగా స్త్రీలయందు భోగ్యతాబుద్ధి(అనుభవింపఁదగినవారనెడుతలంపు)తో చూచుట మొదలగునవి లేకపోవుట- అహింసయనఁగా ప్రాణులను పీడింపకపోవుట- అని రామానుజభాష్యము.

అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యం ప్రియహితం చయత్।
స్వాధ్యాయాభ్యసనం చైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే॥౧౫॥

అనుద్వేగకరం సత్యం ప్రియహితం చ యత్ వాక్యమ్ = ఉద్వేగమును పుట్టింపనిదియు సత్యమైనదియును ఇష్టంబును హితమైనదియును ఏ వాక్యమో, (తత్) స్వాధ్యాయాభ్యసనంచైవ = అదియును వేదమును అభ్యసించుటయును, వాఙ్మయం తపః (ఇతి) ఉచ్యతే = వాఙ్మయమైన తపస్సు (అని) చెప్పఁబడుచున్నది.

అనుద్వేగకరమనఁగా ప్రాణులకు దుఃఖమును కలుగఁజేయనిది- దృష్టము(ఈలోకమునందలి ఫలము)కొఱకైనది ప్రియము- అదృష్టము(పైలోకమునందలి ఫలము)కొఱకైనది హితము- ఈ నాలుగు విశేషణములలో నొక్కటైన తక్కువ కాని వాక్యము వాఙ్మయతపస్సు- ఎట్లన్నను-

వత్సా! నీవు శాంతుఁడవు కమ్ము, స్వాధ్యాయమును యోగమును నాశ్రయిం పుము- అను నిట్టి వాక్యము వాఙ్మయ తపస్సు- యథాశాస్త్రముగా వేద మును జదువుటయును వాఙ్మయ తపస్సు- అని శంకర భాష్యము-

మనః ప్రసాదస్సౌమ్యత్వం మౌనమాత్మవినిగ్రహః।
భావసంశుద్ధిరిత్యేతత్తపో మానసముచ్యతే॥ ౧౬॥

మనః ప్రసాదః సౌమ్యత్వం మౌనమ్ ఆత్మవినిగ్రహః భావసం శుద్ధిః = మనస్సు తేటగానుండుటయును సౌమ్యత్వంబును మాటలాడ కపోవుటయును అంతఃకరణమును నిగ్రహించుటయును, ఇత్యేతత్ మానసం తపః (ఇతి) ఉచ్యతే = అనునిది మనస్సంబంధియగు తప స్సు (అని) చెప్పఁబడుచున్నది

మనఃప్రసాదమనఁగా మనసును స్వచ్ఛముగాఁ జేయుట- సౌమ్య త్వమనఁగా సౌమనస్యము- అనఁగా ముఖము మొదలగునది ప్రసన్నముగా నుండుట చేనూహింపఁదగిన యంతఃకరణము యొక్క వృత్తివిశేషము- ఈ వాక్కును నియమించుట మనస్సును నియమించుట వలనఁ గలుగునది గాన ఇచ్చట మౌనమని మనస్సంయమమె (మనస్సును నియమించుటయె) ఉద్దే శింపఁబడినది- ఆత్మవినిగ్రహమనునది మనస్సును అన్నివ్యాపారము లయందును నియమించుట- మౌనమనునది మనస్సు మాటలాడుటయ నెడి వ్యాపారమునందుమాత్రము నియమించుట- భావసంశుద్ధియనఁగా పరులతో వ్యవహరించునప్పుడు మాయ (మోసము) లేకపోవుట- అని శం కర భాష్యము-

ప్రసాదమనఁగా కోపాదులు లేకపోవుట- మనస్సు ఇతరులకు మే లు కలుగుటయందు ఆసక్తికలదై యుండుట సౌమ్యత్వము- మౌనమనఁ గా మనస్సుచేత వాక్కును ప్రవర్తింపనీకపోవుట. ఆత్మవినిగ్రహమ నఁగా మనస్సును ధ్యానము చేయ వలసినదానియందు నిలుపుట- భావ సంశుద్ధియనఁగా ఆత్మతప్ప మిగిలిన విషయములయందుఁ దలంపు లేకపో వుట- అని రామానుజ భాష్యము-

సౌమ్యత్వమనఁగా క్రౌర్యము లేకపోవుట- మౌనమనఁగా మననము చేసెడి స్వభావము కలిగియుండుట- మతియొక్క యర్థము ను (మా టలాడకపోవుటను) చెప్పినచో మానసతపస్సు ఎట్లగును?. అని మ

ర్వభాష్యము.

శ్రద్ధయాపరయాతప్తం తపస్తత్త్రివిధంనరైః।
అఫలాకాఙ్క్షిభిర్యుక్తైస్సాత్త్వికంపరిచక్షతే॥౧౭॥

అఫలాకాఙ్క్షిభిః యుక్తైః నరైః =ఫలమునుగోరనివారును యుక్తులునగు పురుషులచేతను, పరయా శ్రద్ధయా తప్తమ్-గొప్ప శ్రద్ధతో ఆచరింపఁబడిన త్రివిధం తత్ తపః-మూఁడువిధములగు ఆ తపస్సును, సాత్త్వికం పరిచక్షతే=సాత్త్వికమునుగాను చెప్పుచున్నారు.

శ్రద్ధయనఁగాఆస్తిక్యబుద్ధి- యుక్తులనఁగాసమాహితులు(నిశ్చలచిత్తులు)- సాత్త్వికమునుగా శిష్టులుచెప్పుచున్నారు- అని శంకరభాష్యము-

యుక్తులనఁగాఇది పరమపురుషునకుఆరాధనముఅనెడితలంపుతోఁగూడినవారు- అని రామానుజభాష్యము.

సత్కారమానపూజార్థం తపోదమ్భేనచైవయత్।
క్రియతేతదిహప్రోక్తంరాజసం చలమధ్రువమ్॥౧౮॥

యత్ తపః=ఏ తపస్సు, సత్కారమానపూజార్థం దమ్భేనచైవ క్రియతే- సత్కారముమానముపూజవీనికొఱకు దమ్భముతోఁగూడనైచేయఁబడుచున్నదో, చలమ్ అధ్రువం తత్ =చంచలమైనదియును స్థిరముగానిదియునగు ఆతపస్సు. ఇహ రాజసం ప్రోక్తమ్=ఈశాస్త్రమున రాజసమని చెప్పఁబడినది.

సత్కారమనఁగా ఈబ్రాహ్మణుఁడు సాధువుఅనిపించికొనుట- మానమనఁగా ప్రత్యుత్థానము(లేచుట), అభివాదనము(దీవింపఁజేసికొనుట), ఈమొదలగువానినితననిమిత్తముఆచరించుట- పూజయనఁగా కాళ్లుకడుగుట పూజచేయుటమొదలగునది- వీనికొఱకైనతపస్సు సత్కారమానపూజార్థమనిచెప్పఁబడుచున్నది-

అధ్రువమనఁగాఒకానొకప్పుడుకలిగెడిఫలము కలది- అని శంకరభాష్యము.

మనస్సుచేతఆదరించుటసత్కారము- నోటప్రశంసించుట మానము-శరీరముచేతఁజేసెడినమస్కారము మొదలగునది పూజ- ఫలపు

కోరికతోడనును సత్కారాదులకొఱకును- స్వర్గము మొదలగునస్థిర
ము లైనఫలములనిచ్చునదిగాన చలంబును అధ్రువంబును- చలమ
నఁగా స్వర్గమునుండిపడిపోదుమ నెడిభయము చేతక దలికనుపుట్టించు
నది- అధ్రువమనఁగా క్షయించునది- అని రామానుజభాష్యము-

మూఢగ్రాహేణాత్మనో యత్పీడయా క్రియతే తపః ।
పరస్యోత్సాదనార్థం వా తత్తామసముదాహృతమ్ ॥౧౯॥

యత్ తపః=ఏ తపస్సు, మూఢగ్రాహేణ ఆత్మనః పీడయా క్రి
యతే=మూర్ఖపుపట్టుదలచేత తన బాధతోఁగూడ చేయఁబడుచు
న్నదో, పరస్య ఉత్సాదనార్థం వా క్రియతే=ఇతరుని నశింపఁజే
యుటకొఱకైనను చేయఁబడుచున్నదో, తత్ తామసమ్ ఉదా
హృతమ్=అది తామసమని చెప్పఁబడినది-

మూఢగ్రాహమనఁగా అవివేకనిశ్చయము- అని శంకరభాష్యము-

మూఢులనఁగా అవివేకులు- వారలచేఁజేయఁబడిన అభినివేశము
(ఉద్దేశము) చేతను తనశక్తి మొదలగుదానిని పరీక్షింపక తననుబాధపె
ట్టుకొనుచు చేయఁబడుచున్నదో- అని రామానుజభాష్యము-

దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే ।
దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్ ॥౨౦॥

యత్ దానమ్=ఏ దానము, దాతవ్యమ్ ఇతి=ఈవలసినదే అని,
దేశే కాలే పాత్రే చ=దేశమునందును కాలమునందును పాత్రమునం
దును, అనుపకారిణే దీయతే=ఉపకారముచేయనివానికి ఈఁబడుచు
న్నదో, తత్ దానం సాత్త్వికమ్ (ఇతి) స్మృతమ్=ఆ దానము సా
త్త్వికము (అని) తలఁపఁబడినది-

అనుపకారియనఁగా ప్రత్యుపకారము చేయలేనివాఁడు- సమర్థు
నికొఱకైనను అపేక్షలేకయె ఈఁబడుచున్నదో- దేశమనఁగా కు
రుక్షేత్రాదిపుణ్యదేశము- కాలము సంక్రాంతి మొదలగునది- పాత్ర
మనఁగా ఆఱు వేదాంగముల నెఱిఁగినవాఁడు వేదములు తుదముట్టఁ
దెలిసినవాఁడు మొదలగువాఁడు- అని శంకరభాష్యము-

ఈవలసినదేఅనితలంచిఫలమునుగోరక-అని రామానుజభాష్యము-

యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః ।

దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్రాజసముదాహృతమ్॥౨౧॥

యత్ (దానం)తు=ఏ దాన(మైతే), ప్రత్యుపకారార్థం ఫలమ్ ఉద్దిశ్య వా=ప్రత్యుపకారముకొఱకుగానీ ఫలమును కోరికానీ, పరిక్లిష్టం దీయతే=క్లేశముతోఁగూడినదిగాను ఈఁబడుచున్నదో, తత్ రాజసమ్ ఉదాహృతమ్=అది రాజసముగాను చెప్పఁబడినది-

సమయము వచ్చినప్పుడు ఈతఁడు పనికివచ్చునని గాని ఈ దానమునకు అదృష్టమైన (పరలోకములోని) ఫలము నాకుఁ గలుగుననిగాని ఈఁబడినది- పరిక్లిష్టమనఁగా ఖేదముతోఁగూడినది- అని శంకర భాష్యము-

పరిక్లిష్టమనఁగా అమంగళద్రవ్యములు కలది- అని రామానుజభాష్యము.

అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే।
అసత్కృతమవజ్ఞాతం తత్తామసముదాహృతమ్॥౨౨॥

యత్ దానమ్=ఏ దానము, అసత్కృతమ్ అవజ్ఞాతం చ=సత్కారము లేనిదియును తిరస్కారముతోఁగూడినదియునై, అదేశకాలే అపాత్రేభ్యః దీయతే=పుణ్యక్షేత్రము కానిచోటను పుణ్యకాలము కాని యప్పుడును పాత్రులు కానివారికి ఈఁబడుచున్నదో, తత్ తామసమ్ ఉదాహృతమ్=అది తామసముగాను చెప్పఁబడినది-

అదేశమనఁగా మ్లేచ్ఛులు అపరిశుద్ధులు మొదలగువారితోఁ గూడిన అపుణ్యదేశము- అపాత్రులనఁగా మూర్ఖుఁడు దొంగ మొదలగువారు- దేశాదులు కుదిరినను, అసత్కృతమనఁగా మంచిమాటలాడుట కాళ్లుగడుగుట పూజచేయుట మొదలగునవి లేనిది- అవజ్ఞాతమనఁగా దానముపుచ్చుకొను వానిని పరిభవించుటతోఁగూడినది- అని శంకరభాష్యము-

అసత్కృతమనఁగా పాదములను గడుగుట మొదలగు గౌరవము లేనిది- అవజ్ఞాతమనఁగా అవజ్ఞతోఁగూడినది- ఉపచారములు లేనిదనుట- అని రామానుజభాష్యము

ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృతః।
బ్రాహ్మణాస్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా॥౨౩॥

బ్రహ్మణః నిర్దేశః=బ్రహ్మము యొక్క నిర్దేశము, ఓం తత్ సత్ ఇతి త్రివిధః స్మృతః=ఓమ్ తత్ సత్ అని మూడువిధములు గలదిగా తలంపఁబడినది- తేన= దానిచేతను, బ్రాహ్మణాః వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ=బ్రాహ్మణులును వేదములును యజ్ఞములును, పురా విహితాః=పూర్వము చేయఁబడినవి

నిర్దేశమనఁగా పరబ్రహ్మము యొక్క పేరును చెప్పుట- వేదాంతములయందు బ్రహ్మమునెఱిఁగినవారిచేత తలంపఁబడినది- బ్రాహ్మణులు మొదలగునవి ఈనిర్దేశముచేతనె నిర్మింపఁబడినవి అని ఈనిర్దేశము స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

నిర్దేశమనఁగా శబ్దము-బ్రహ్మమనఁగా వేదము- ఇచ్చట వైదిక కర్మము చెప్పఁబడుచున్నది-వేదమునఁ జెప్పఁబడిన యజ్ఞాదికర్మము ఓమ్ తత్ సత్ అనుశబ్దములతోఁగూడినది అగుచున్నది- ఓమ్ అను శబ్దము వైదికకర్మములకు అంగముగా ఆకర్మములను ఆరంభించునప్పుడు ప్రయోగింపఁబడును గాన అన్వయింపుచున్నది- తత్ సత్ అనుశబ్దములు పూజింపఁబడునది యగుటను జెప్పుట చేఁగర్మములం జెప్పి యన్వయింపుచున్నవి-ఈమూడు శబ్దములతోఁగూడినవారుగా బ్రాహ్మణులు అనఁగా వేదసంబంధముగల మూడువర్ణముల వారును పూర్వమునా చే నిర్మింపఁబడిరి- వేదములును యజ్ఞములును గూడ ఈ మూడు శబ్దములతోఁగూడినవిగానె నాచే నిర్మింపఁబడినవి- అని రామానుజభాష్యము.

వెండియు తనకర్మము మొదలగువాని ప్రకారమును జెప్పుటకుఁగాను అర్థవాదము చెప్పఁబడుచున్నది-ఇవి పరబ్రహ్మము యొక్క నామములు గదా- ఆబ్రహ్మముచేతను తనపూజకొఱకు వేదవిధి బయలుపఱుపఁబడినది- అనిమధ్వభాష్యము

తస్మాదోమిత్యుదాహృత్య యజ్ఞదానతపఃక్రియాః॥
ప్రవర్తన్తే విధానోక్తాః సతతం బ్రహ్మవాదినామ్॥ ౨౪॥

తస్మాత్ = ఆహేతువువలన, ఓమ్ ఇతి ఉదాహృత్య (స్థితానాం) బ్రహ్మవాదినామ్=ఓమ్ అని చెప్పి (ఉన్న) బ్రహ్మవాదుల యొక్క, విధానోక్తాః యజ్ఞదానతపః క్రియాః= విధిలోఁ జెప్పఁబడిన యజ్ఞదాన

తపస్సులనెడి క్రియలు , సతతం ప్రవర్తన్తే = ఎల్లప్పుడును ప్రవర్తింపుచున్నవి-

విధానోక్తములనఁగా శాస్త్రములోఁజెప్పఁబడినవి- బ్రహ్మవాదులనఁగా బ్రహ్మమునుచెప్పెడు స్వభావముకలవారు- అని శంకరభాష్యము

బ్రహ్మవాదులనఁగా వేదవాదులగుమూడువర్ణములవారును- విధానమనఁగా వేదవిధి- యజ్ఞములుఓమ్అని చెప్పినతరువాతనె ఆరంభింపఁబడుచున్నవి- వేదములుగూడ ఓమ్అనిచెప్పినతరువాతనె ఆరంభింపఁబడుచున్నవి- ఇట్లు ఓమ్అనుశబ్దముతో సన్వయించియున్న వేదములను ధరించుటవల్లనును యజ్ఞాదులను చేయుటవల్లనను మూడువర్ణములవారలకును ఓమ్అనుశబ్దముతో సంబంధము చెప్పఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము.

తదిత్యనభిసంధాయ ఫలం యజ్ఞతపఃక్రియాః।
దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః॥ ౨౫॥

తత్ ఇతి- తత్ అని, ఫలమ్ అనభిసంధాయ = ఫలమును ఉద్దేశింపక, వివిధాః యజ్ఞతపఃక్రియాః దానక్రియాశ్చ = అనేకవిధములగు యజ్ఞములు తపస్సులుఅనెడిక్రియలను దానములనెడిక్రియలును, మోక్షకాఙ్క్షిభిః క్రియన్తే = మోక్షమునుగోరువారిచేత చేయఁబడుచున్నవి.

తత్ అనిబ్రహ్మమునుచెప్పు శబ్దమును ఉచ్చరించి- అనేకవిధములగు దానములనఁగా భూదానసువర్ణదానాదులు- అని శంకరభాష్యము.

మోక్షమునుగోరెడిమూడువర్ణములవారిచేతను జేయఁబడెడి వేదాధ్యయనము యజ్ఞముతపస్సుదానముఅనెడిక్రియలు బ్రహ్మమును జేరుటకుసాధనములుగాన బ్రహ్మమునుచెప్పెడితత్ అనుశబ్దముచేతనిర్దేశింపఁబడఁదగినవి- ఇట్లు వేదాధ్యయనాదులకు తత్ అనుశబ్దముతో సన్వయముచెప్పఁబడినది- వీనిని ఆచరించుటచేత మూడువర్ణములవారలకునుగూడ తచ్ఛబ్దాన్వయము సంభవించుచున్నది- అనిరామానుజభాష్యము.

(తత్) ఆఫలమునాకు కలుగవలయునని కోరక- అని మధ్వభాష్యము

సద్భావే సాధుభావే చ సదిత్యేతత్ప్రయుజ్యతే।

ప్రశస్తే కర్మణి తథా సచ్ఛబ్దః పార్థ యుజ్యతే ॥ ౨౬ ॥

సత్ ఇతి ఏతత్ = సత్ అనెడి ఇది, సద్భావే సాధుభావేచ ప్రయుజ్యతే = కలదియగుటయందును మంచిదియగుటయందును ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. (హే) పార్థ! = (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, తథా = అట్లే, సచ్ఛబ్దః ప్రశస్తే కర్మణి యుజ్యతే = సచ్ఛబ్దము ప్రశస్తమైన కర్మమునందు సందర్భింపుచున్నది.

సద్భావమనఁగా లేనిదిగాకుండుట. మంచినడతలేనివానికి మంచినడతకలుగుట సాధుభావము. వీనియందు బ్రహ్మముయొక్క సత్ అనెడినామము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. మంచికర్మమనఁగా వివాహము మొదలగునది. యుజ్యతే = ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. అని శంకరభాష్యము.

సద్భావశబ్దముచేత ప్రజననము సూచింపఁబడినది. అని మధ్వభాష్యము.

యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిః సదితి చోచ్యతే ।
కర్మ చైవ తదర్థీయం సదిత్యేవాభిధీయతే ॥ ౨౭ ॥

యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిః సదితి ఉచ్యతే = యజ్ఞమునందును తపస్సునందును దానమునందును ఉనికి సత్ అని చెప్పఁబడుచున్నది. తదర్థీయం కర్మ చైవ = తదర్థమైన కర్మంబును, సత్ ఇత్యేవ అభిధీయతే = సత్ అనియె చెప్పఁబడుచున్నది.

తదర్థీయమనఁగా యజ్ఞదానతపస్సులకొఱకైనది. లేక ఓమ్ మొదలగు మూఁడు నామములుగల ఈశ్వరునికొఱకైనదనియును చెప్పవచ్చును. శ్రద్ధాపూర్వకమగు యజ్ఞాదికము గుణహీనమయినను బ్రహ్మనామములను ప్రయోగించుటచేత సగుణమగును. అని శంకరభాష్యము.

మూఁడువర్ణములవారలయొక్క యజ్ఞములయందలి యునికి మంచిదిగానున్నదని చెప్పఁబడుచున్నది. (తదర్థీయమ్) ఆ మూఁడువర్ణములవారలకొఱకైన యజ్ఞాదికర్మంబును సత్తనఁబడును. కాఁబట్టి వేదములును వైదికకర్మములును బ్రాహ్మణులని చెప్పఁబడిన మూఁడువర్ణములవారును కూడ ఓం తత్సత్ అను శబ్దములసంబంధమనెడి గుఱుతుచేత వేదములుకానివానికంటెను అవైదికులకంటెను విలక్షణులని తెలియఁబడఁదగినవారు. అని రామానుజభాష్యము.

అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తపస్తప్తం కృతంచ యత్।
అసదిత్యుచ్యతే పార్థ నచ తత్ప్రేత్యనో ఇహ॥౨౮॥

అశ్రద్ధయా హుతమ్=అశ్రద్ధతో హోమము చేయఁబడినదియు, (అశ్రద్ధయా) దత్తమ్-(అశ్రద్ధతో) దానము చేయఁబడినదియు, (అశ్రద్ధయా) తప్తం తపః-(అశ్రద్ధతో) ఆచరింపఁబడిన తపస్సును, (అన్యత్) యత్ (అశ్రద్ధయా) కృతం (తత్) చ=(ఇతరమైనది) ఏది (అశ్రద్ధతో) చేయఁబడినదో (అది)యును, అసదితి ఉచ్యతే =అసత్తని చెప్పఁబడుచున్నది- తత్ ప్రేత్య (ఫలాయ) న(భవతి)= అది చచ్చినతరువాతను (ఫలముకొఱకు) కానేరదు- ఇహచ (ఫలాయ) న(భవతి)-ఈజన్మమునఁగూడ (ఫలముకొఱకు) కానేరదు.

అశ్రద్ధతో బ్రాహ్మణులకిచ్చినదియును- అశ్రద్ధతోఁ జేయఁబడిన స్తోత్రమునమస్కారము మొదలగునదిగూడ- నన్నుజెందుటకు సాధనమయినమార్గమునకు వెలుపలది గాన అసత్తనఁబడుచున్నది. అదిఎంతగ ము ఆయాసముతోఁగూడినదైనను పెద్దలచేనిందింపఁబడుటను ఇహపరములరెంటనుఫలమును గలుగఁజేయదు. అనిశంకర భాష్యము.

శాస్త్రీయమైనను అశ్రద్ధతోఁజేయఁబడిన హోమము మొదలగునదిఅసత్తనఁబడును. అది మోక్షమునకును సంసారములోనిఫలమునకును గూడ పనికిరాకపోవుటయెఅట్లు చెప్పఁబడుటకు హేతువు. అనిరామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగో నామ సప్తదశోఽధ్యాయః.

ఇట్లుఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగుభగవద్గీతలలో మూడుశ్రద్ధలనువిభాగించుటయనెడిజ్ఞానసాధనమును తెలియఁజేసెడిపదునేడవ యధ్యాయము.

గీతాభాష్యత్రయసారము.

పదునెనిమిదవయధ్యాయము.

అర్జునఉవాచ.

సంన్యాసస్య మహాబాహో తత్త్వమిచ్ఛామి వేదితుమ్।
త్యాగస్య చ హృషీకేశ పృథక్కేశినిషూదన॥౧॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, (హే)కేశినిషూదన!=(ఓ)కేశిని చంపినవాఁడా!, (హే)హృషీకేశ!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, సంన్యాసస్య త్యాగస్య చ తత్త్వమ్=సంన్యాసముయొక్కయు త్యాగముయొక్కయును తత్త్వమును, పృథక్ వేదితుమ్ ఇచ్ఛామి=వేర్వేఱుగా తెలియుటకు కోరుచున్నాను.

శ్రీభగవానువాచ.

కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సంన్యాసం కవయో విదుః।
సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహుస్త్యాగం విచక్షణాః॥౨॥

(కేచిత్) కవయః=(కొందఱు) పండితులు, కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సంన్యాసం విదుః=కామ్యములగు కర్మములను విడుచుటను సంన్యాసముగా తెలిసెదరు. విచక్షణాః=పండితులు, సర్వకర్మఫలత్యాగం త్యాగం ప్రాహుః=అన్నికర్మములయొక్క ఫలమును విడిచిపెట్టుటను త్యాగముగా చెప్పుచున్నారు.

సర్వకర్మములనఁగా నిత్యనైమిత్తికములు. వానికిఁగూడ ఫలము కలదనియె భగవదభిప్రాయము. అని శంకరభాష్యము.

విచక్షణులనఁగా మఱికొందఱు పండితులు, నిత్యనైమిత్తికకామ్యములనెడి యన్నికర్మములయొక్క ఫలత్యాగమునే త్యాగమునుగాఁ జెప్పుదురు. త్యాగసంన్యాసశబ్దములు పర్యాయములు. అని రామానుజభాష్యము.

ఫలమును గోరకపోవుట చేతఁగానీ చేయకపోవుట చేతఁగానీ కామ్యకర్మములను విడుచుట సంన్యాసము. త్యాగమనఁగా ఫలమును విడుచుటయె. అని మధ్వభాష్యము.

త్యాజ్యం దోషవదిత్యేకే కర్మ ప్రాహుర్మనీషిణః।
యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్యమితి చాపరే॥౩॥

ఏకే మనీషిణః=కొందఱు పండితులు, దోషవత్ కర్మ త్యాజ్యమ్ ఇతి (ఆహుః)=దోషముగల కర్మము విడువఁదగినది అని (చెప్పుచున్నారు) అపరేచ=మఱికొందఱు, యజ్ఞదానతపఃకర్మ నత్యాజ్యమ్ ఇతి (ఆహుః)=యజ్ఞము దానము తపస్సు అనెడి కర్మము విడువఁదగనిది అని (చెప్పుచున్నారు.)

మనీషులనఁగా సాంఖ్యులు- ఈ చెప్పిన వికల్పములన్నియు కర్మాధికారులను గూర్చినవియె- ఇది జ్ఞాననిష్ఠులపరిశంక కాదు- సాంఖ్యత్యాగము కూడ వీరిదె- జ్ఞాని గౌణత్యాగుఁడు గదా- అని శంకరభాష్యము.

కాపిలసిద్ధాంతమువారనుసరించు వైదికులు రాగాదిదోషములుండుటచే కర్మము నంతయు విడువవలయు నందురు- మిగిలినవారు విడువఁగూడదందురు- అని రామానుజభాష్యము.

మనీషులనుటచే నాపక్షము కూడ స్వీకరింపవలసినదే- ఆపక్షమున ఫలమును విడుచుటచేతనే త్యాగము- కావుననిదియుఁ దియునొక పక్షమే- అని మధ్వభాష్యము.

నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ।
త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధః సంప్రకీర్తితః॥౪॥

(హే) భరతసత్తమ!=(ఓ) భరతశ్రేష్ఠుఁడా!, తత్ర త్యాగే మే నిశ్చయం శృణు=ఆ త్యాగము విషయమున నా నిశ్చయమును వినుము- (హే) పురుషవ్యాఘ్ర!=(ఓ) పురుషశ్రేష్ఠుఁడా!, త్యాగః త్రివిధః సంప్రకీర్తితో హి=త్యాగము మూఁడువిధములుగలదిగాఁ జెప్పఁబడినది గదా.

త్యాగమన్నను సంన్యాసమన్నను ఒకటియె- ఇది తామసాదిభేదమున మూఁడువిధములు- ఇది పూర్వాధికారికె- అని శంకరభాష్యము.

కర్మఫలమును విడుచుటయు, ఇది నాకర్మమనెడి మమకారమును విడుచుటయు, సర్వేశ్వరుఁడు కర్త యనితలఁచుటచేత తనకర్తృత్వమును విడుచుటయునని త్యాగము మూఁడువిధములుగా ౩అ౹౩౦శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినదిగదా- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్।
యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్॥౫॥

యజ్ఞదానతపఃకర్మ నత్యాజ్యమ్=యజ్ఞదానతపస్సులనేడికర్మము వి
డువఁదగినదికాదు- తత్ కార్యమేవ=అది చేయఁదగినదే- యజ్ఞః
దానం తపశ్చైవ మనీషిణాం పావనాని=యజ్ఞంబును దానంబు
ను తపస్సునే మనీషులకు పవిత్రము చేయున్నవి.

మనీషులనఁగా ఫలమునుగోరనివారగనుట- అనిశంకరభాష్యము-

యజ్ఞదానతపస్సులు మొదలయినవర్ణాశ్రమకర్మములు- మనీషుల
నఁగా ఉపాసనము చేయువారు- వారిఉపాసనము సిద్ధించుటకు విరో
ధులగు ప్రాచీనకర్మమును నశింపఁజేయునను ట-అని రామానుజభాష్యము.

౪ అ॥ ౨౮ శ్లోకమున యజ్ఞభేదములు చెప్పఁబడినవి- దానములోన
భయదానము చేరుచున్నది- వీనిలో నేదైననొక్క విధమగు యజ్ఞము మొ
దలగుదానిని చేయవలసినదే- సంన్యాసులుగూడ జ్ఞానయజ్ఞము విద్యా
దానము అభయదానము బ్రహ్మచర్యము మొదలగుతపస్సు వీరికిని వారకేర
దా- కాఁబట్టి మఱియొక్కవిధమైనవాక్యమేదైననున్నచో అధికారిభేద
మునుపట్టి దానిని సవరించవలయును- లేనిచో మిగిలిన వచనములకు గతి
లేకపోవలసివచ్చును- అనిమధ్వభాష్యము-

ఏతాన్యపితుకర్మాణిసఙ్గంత్యక్త్వాఫలానిచ।
కర్తవ్యానీతిమేపార్థనిశ్చితంమతముత్తమమ్॥౬॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!; ఏతాని కర్మాణ్యపి=ఈ కర్మ
ములుఁగూడ. సఙ్గం ఫలానిచ త్యక్త్వా కర్తవ్యాని ఇతి=సంగము
నను ఫలమునను విడిచి చేయఁదగినవి అని, నిశ్చితమ్ ఉత్తమమ్
మే మతమ్=నిశ్చయింపఁబడినదియు శ్రేష్ఠమైనదియునగు నా మ
తము. (అనిశంకరభాష్యము.

ఈకర్మములనఁగా యజ్ఞదానతపస్సులే- సంగమనఁగా ఆసక్తి-
సంగమనఁగాకర్మమునందు మమకారము- ఉపాసనమువలె నివి
యును యావజ్జీవము చేయవలసినవే- అని రామానుజభాష్యము-

నియతస్యచ సంన్యాసః కర్మణోనోపపద్యతే।
మోహాత్తస్య పరిత్యాగస్తామసః పరికీర్తితః॥౭॥

నియతస్య కర్మణః సంన్యాసః నోపపద్యతే=నియతమైన కర్మము
నకు సంన్యాసము సంభవింపదు- మోహాత్ తస్య పరిత్యాగః=అ

జ్ఞానముచేతను దానిని విడుచుట, తామసః (ఇతి) పరికీర్తితః=తామసము (అని) చెప్పఁబడినది.

ఈ విజ్ఞానము లేనివాఁడె మోక్షముఁ గోరువానిఁ గూర్చినది. నియతమనఁగా నిత్యము. అని శంకరభాష్యము.

నియతమనఁగా నిత్యనైమిత్తికరూపమయినది. జ్ఞానము కలుగఁజేసెడి కర్మము బంధమును కలుగఁజేయుననుకొనుట మోహము. అని రామానుజభాష్యము.

దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశభయాత్త్యజేత్ ।
స కృత్వా రాజసం త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్ ॥౮॥

యత్ కర్మ (తత్)=ఏది కర్మమో (దానిని), దుఃఖమ్ ఇతి=దుఃఖమును కలుగఁజేయునది అని, (యః) కాయక్లేశభయాత్ త్యజేత్=(ఎవ్వఁడు) శరీరాయాసమునందలి భయముచేత విడుచునో, సః రాజసం త్యాగం కృత్వా=వాఁడు రాజసమైన త్యాగమును చేసి, త్యాగఫలం నైవ లభేత్=త్యాగముయొక్క ఫలమును పొందనేలేఁడు.

త్యాగఫలమనఁగా జ్ఞానపూర్వకమగు సర్వకర్మత్యాగము యొక్క ఫలమగు మోక్షమును. అని శంకరభాష్యము.

కష్టమనఁగా ఆశ్రితమ్మ... శమ్మె సిద్ధిస్తునఁగావ శుభకరమగుధన సంపాదనముచేతఁ జేయఁబడినది ...పయమున నాని యాసరూపంబు గూడనని- త్యాగమునకుద్దేశ ... పురుషసేవయె కర్మము భగవత్ప్రాప్తి సాధనమనుటను తెలిసికొనక ...ము కలుగఁజేయును- అని రామానుజభాష్యము.

కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున ।
సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగస్సాత్త్వికో మతః ॥౯॥

(హే) అర్జున!=(ఓ యర్జునుఁడా!), నియతం కర్మ=నియతమైన కర్మము, సఙ్గం ఫలంచ త్యక్త్వా కార్యమ్=సంగమును ఫలమును విడిచియె చేయఁదగినది, ఇత్యేవ క్రియతే (ఇతి) యత్=అనియె చేయఁబడుచున్నది (అనునది) ఏది కలదో, సః త్యాగః సాత్త్వికః మతః=ఆ త్యాగము సాత్త్వికముగా తలఁపఁబడినది.

నియతమనఁగా నిత్యము అని శంకరభాష్యము.

నియతమనఁగా నిత్యనైమిత్తికరూపమైన వర్ణాశ్రమకర్మము- అదివాయారాధనముగా వేఱుప్రయోజనమునకు అపేక్షయె చేయవలసినదనితలంచి, దానియందుమమకారమును దానిఫలమును విడిచి- అని రామానుజభాష్యము.

న ద్వేష్ట్యకుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్జతే।
త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో మేధావీ ఛిన్నసంశయః॥౧౦॥

మేధావీ ఛిన్నసంశయః సత్త్వసమావిష్టః త్యాగీ=బుద్ధిమంతుఁడును తెగిన సంశయములుకలవాఁడును సాత్త్వికుఁడునగు త్యాగి, అకుశలం కర్మ నద్వేష్టి=మంచిదిగాని కర్మమునుగూర్చి ద్వేషింపఁడు- కుశలే నానుషజ్జతే=మంచికర్మమున సంగముకలవాఁడుగాఁడు

అకుశలమనఁగా కామ్యము- కుశలమనఁగా నిత్యము- వెనుకఁజెప్పినవిధముననిత్యకర్మములనాచరించుటచేత పరిశుద్ధమైనయంతఃకరణముకలవాఁడై ఆత్మజ్ఞానమునందు అభిముఖ్యము కలవాఁడగుచు, మేధావియనఁగాఆత్మజ్ఞానముకలవాఁడై, దానివలననవిద్యచేఁగలిగిన సంశయములన్నియుపోయినవాఁడై, క్రియలేమియులేనియాత్మ తానుగాఁదెలిసికొనినవాఁడై అప్పుడు అన్నికర్మములనుమనస్సనవిడిచి నైష్కర్మ్యమనెడిసిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు- అని వెనుకఁజెప్పఁబడినకర్మయోగము యొక్క ప్రయోజనము ఈశ్లోకముచేఁజెప్పఁబడినది- అని శంకరభాష్యము.

మేధావియైఅనఁగా తత్త్వజ్ఞానము కలవాఁడై, దానివలననే సంశయములన్నియును దీరినవాఁడై- కుశలకర్మమనఁగా ఇష్టములను స్వర్గము పుత్రులు పశువులు అన్నము మొదలగువానిని గలుగఁజేయునది- అనిష్టములఁగలుగఁజేయు పాపకర్మము అకుశలము- అదియును ప్రమాదికమై (పొరపాటునఁ జేయఁబడినదియై) ఇచ్చట వివక్షింపఁబడినది- అన్నికర్మములయందును మమకారము లేకపోవుటనును బ్రహ్మముతప్పమిగిలిన ఫలములను విడుచుటచేతనును ఆ రెండుకర్మములను చేయునప్పుడు ప్రీతిద్వేషములఁ జేయఁడు- కాఁబట్టి కర్మములఫలసంగకర్తృత్వములను విడుచుటయె శాస్త్రీయత్యాగము కానికర్మములనె విడుచుట కాదు- అని రామానుజభాష్యము

నహి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః।
యస్తు కర్మఫలత్యాగీ సత్యాగీత్యభిధీయతే॥౧౧॥

కర్మాణి అశేషతః త్యక్తుమ్=కర్మములను అన్నిటిని విడుచుటకు, దేహభృతా శక్యం నహి=దేహమును ధరించియున్నవానికి శక్యము కాదుగదా- యః కర్మఫలత్యాగీ=ఎవ్వఁడు కర్మములఫలములను విడుచువాఁడో, సః త్యాగీ ఇతి అభిధీయతే=వాఁడు త్యాగముగలవాఁడు అని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు-

దేహభృత్తు అనఁగా దేహమే ఆత్మయనుకొనెడి అజ్ఞాని- జ్ఞాని కాఁడు- కాఁబట్టి అజ్ఞుఁడు నిత్యకర్మములను చేయుచునె కర్మఫలమునందలియుద్దేశమును మాత్రము విడిచినవాఁడు కర్మములుగలవాఁడైనను త్యాగియని స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నాఁడు- కాఁబట్టి పరమార్థము నెఱిఁగినవాఁడగుటచే దేహాత్మాభిమానము లేనివానిచేతనె అన్ని కర్మములును సన్న్యసింపశక్యములగును-అని శంకరభాష్యము

దేహభృత్తనఁగా శరీరమును ధరించియున్నవాఁడు- దేహమునిలుచుటకుఁ గావలసిన తినుట త్రాగుట మొదలగునవి కొన్ని తప్పనిసరిగాన కర్మములన్నియు విడువ శక్యములుగావు- వానికై పంచమహాయజ్ఞాదులను తప్పక చేయవలయును- ఇట్టి కర్మములఫలమును విడుచువాఁడె శ్రుతులలో త్యాగియని చెప్పఁబడువాఁడు- ఫలమనఁగా కర్తృత్వమును కర్మసంగమును కూడఁ జూపును- అని రామానుజభాష్యము.

త్యాగశబ్దమునకు మఱియొకర్థమును చెప్పుట యుక్తము కాదు అని యీశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

అనిష్టమిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధః కర్మణః ఫలమ్।
భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య నతు సంన్యాసినాం క్వచిత్॥౧౨॥

అనిష్టమ్ ఇష్టం మిశ్రం చ (ఇతి)=అనిష్టంబును ఇష్టంబును మిశ్రంబును (అని). త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్=మూఁడువిధములైన కర్మముయొక్క ఫలము, అత్యాగినాం ప్రేత్య భవతి=త్యాగములేని వారలకు గతించినతరువాతను కలుగుచున్నవి- సంన్యాసినాం తు క్వచిత్ (అపి) నభవతి=సంన్యాసులకో ఒక్కచోనును కలుగదు-

అనిష్టము, నరకము పశుపక్ష్యాదు[illegible]గుట మొదలగునది-ఇష్టము దే

వతలు మొదలగువారగుట- మిశ్రమనఁగా మనుష్యుఁడగుట- కర్మమనఁగా ధర్మాధర్మములు-ఫలమనఁగా ఫల్గువు(క్షుద్రది)అగుటచేత లయమునుపొందునది అనఁగా కనఁబడకపోవునది- అది బాహ్యములగుననేకకారకముల(సాధనముల)వ్యాపారములవలనఁ గలిగినదై అవిద్యచేఁ గలిగి ఇంద్రజాలము మాయ మొదలగువానివంటిదై గొప్ప మోహమును కలుగఁ జేయునదియై ప్రత్యగాత్మను చేరియున్నట్లు తోచును- ఇట్టి ఫలము అజ్ఞులకు మరణానంతరము గలుగును- పరమహంస పరివ్రాజకులకు జ్ఞాననిష్ఠులకు గలుగదు- అని శంకరభాష్యము.

అనిష్టమనగ నరకాదికము- ఇష్టము స్వర్గము మొదలగునది- మిశ్రమనఁగా అనిష్టముతోఁ గూడిన పుత్రులు పశువులు అన్నము మొదలగునది- కర్తృత్వమును మమకారమును ఫలమును విడువనివారు అత్యాగులు- ప్రేత్య అనుదానికి కర్మములనాచరించినతరువాతను అని యర్థము- త్యాగులకు మోక్షవిరోధియగు ఫలము ఎప్పుడును కలుగదు- ఇట్లు కర్మములను చేయుచునె వానికర్తృత్వములను విడుచుట శాస్త్రసిద్ధమైన సంన్యాసము- అదియె త్యాగమని చెప్పఁబడినది- అని రామానుజ

ఇది త్యాగస్తోత్రము- అని మధ్వభాష్యము. (భాష్యము

పఞ్చైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధ మే।
సాంఖ్యే కృతాన్తే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్॥౧౩॥
అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్।
వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమమ్॥౧౪॥

(హే)మహాబాహో!-(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, సర్వకర్మణాం సిద్ధయే=అన్నికర్మములను సిద్ధించుటకొఱకు, సాంఖ్యే కృతాన్తే ప్రోక్తాని=సాంఖ్యమనెడి సిద్ధాంతమున చెప్పఁబడిన, అధిష్ఠానం తథా కర్తా పృథగ్విధం కరణం చ=అధిష్ఠానంబును అట్లే కర్తయును వివిధమగు కరణంబును, పృథక్ వివిధా చేష్టా చ=వేఱువేఱుగా అనేకవిధములగు చేష్టయును, అత్ర పఞ్చమం దైవం చ=వీనిలో అయిదవదియగు దైవంబును, (ఇతి) ఏతాని పఞ్చ కారణాని=(అనెడి) ఈ అయిదు కారణములను, మే (సకాశాత్) నిబోధ=నా (వలన) తెలిసికొనుము.

కారణములనఁగా కార్యమును వెలువేర్చునవి. కృతాంతమగు సాంఖ్యమున - అనఁగా కర్మములపరిసమాప్తిగల వేదాంతమున - ఆత్మజ్ఞానము కలిగినతోడనె కర్మములన్నియు నివర్తించునుగదా. అధిష్ఠానమనఁగా ఇచ్ఛాద్వేషసుఖదుఃఖజ్ఞానాదులు బయలుదేరుటకు ఆధారమైన శరీరము. కర్తయనఁగా ఉపాధిస్వరూపుఁడగు భోక్త. కరణమనఁగా శ్రోత్రము మొదలగు పండ్రెండును. చేష్టలనఁగా వాయుసంబంధులగు ప్రాణము అపానము మొదలగునవి. దైవమనఁగా చక్షుస్సు మొదలగువానికి సహాయము చేసెడి ఆదిత్యుఁడు మొదలగునది. అని శంకరభాష్యము.

సంఖ్యయనఁగా బుద్ధి. సాంఖ్యమగు కృతాంతమున. అనఁగా వైదికబుద్ధితోఁ జేరియున్న నిర్ణయమున. సిద్ధియనఁగా పుట్టుట. వైదికబుద్ధి, శరీరజీవాత్మేంద్రియప్రాణములు ఉపకరణములుగాఁగల పరమాత్మనె కర్తగా నిశ్చయింపుచున్నది. ఇట్లు జీవునికర్తృత్వము పరమాత్మకు అధీనమైనచో విధినిషేధశాస్త్రములన్నియు నిరర్థకములు కావలసివచ్చునే యన్నను వినుండు. జీవాత్మ, పరమాత్మచేత నీఁబడి ఆతఁడె ఆధారముగాఁ గలవియును ఆతనిచేఁ గలుగఁజేయఁబడిన శక్తులుగలవియునగు కరణకళేబరములతోఁ గూడినవాఁడై, తానును ఆతఁడె ఆధారము మొదలగునవిగాఁ గలవాఁడై పనులు జరుగుటకు తన యిచ్ఛచేతనె కరణములను అధిష్ఠించియుండుటయనెడి ప్రయత్నమును ఆరంభించును. ఆలోపలనుండెడి పరమాత్మయును తన యనుమతినిచ్చుటచేత ఆతనిని ప్రవర్తింపఁజేయుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి జీవునికి స్వబుద్ధిచేతనె ప్రవర్తించుట కలదు. అని బ్రహ్మసూత్రములలోనె (౨॥౩॥౪౧ సూ) స్పష్టపఱుపఁబడినది. అని రామానుజభాష్యము.

వెండియు నీ యర్థమును వివరించుటకు కర్మకారణములు చెప్పఁబడుచున్నవి. సాంఖ్యేకృతాన్తే = జ్ఞానసిద్ధాంతమున. అధిష్ఠానమనఁగా దేహము మొదలగునది. కర్తయనఁగా విష్ణువు. జీవుఁడు కర్తగాఁడు. కరణమనఁగా ఇంద్రియములు మొదలగునది. చేష్టలనఁగా క్రియలు. చూడాము మొదలగు కర్మములు చేతులు మొదలగువాని వ్యాపారములచేతఁగాఁ గలుగుచున్నవి. ధ్యానము మొదలగువాని

కీఁగూడ మనస్సుయొక్క చేష్టసాధనము- పూర్వజన్మమునందలి చేష్టయనుసంస్కారమునకుఁ గారణమగుటను. దైవమనఁగా అదృష్టము. అని మధ్వభాష్యము.

శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః।
న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః॥౧౫॥

నరః శరీరవాఙ్మనోభిః=పురుషుఁడు శరీరము వాక్కు మనస్సు అనువానిచేత, న్యాయ్యం వా విపరీతం వా యత్ కర్మ ప్రారభతే=న్యాయము తప్పనిదైనను అట్టిది కానిదైననగు ఏకర్మమును ఆరంభించుచున్నాఁడో, తస్య ఏతే పఞ్చ హేతవః=దానికి ఈ ఐదును హేతువులు.

తెప్పపాటు శరీరముకు దల్పుట మొదలగునవిగూడ పూర్వజన్మపుధర్మాధర్మముల కార్యమే కాన న్యాయ్యవిపరీతములలోనె చేరుచున్నవి- అని శంకరభాష్యము

తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః।
పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిః॥౧౬॥

ఏవం సతి=ఇట్లు అగుచుండఁగా, తత్ర=ఆవిషయమున, యః అకృతబుద్ధిత్వాత్=ఎవ్వఁడు అశిక్షితబుద్ధిగలవాఁడగుటను, కేవలమ్ ఆత్మానం కర్తారం పశ్యతి=ఒక్క ఆత్మను కర్తనుగా తలంచుచున్నాఁడో, సః దుర్మతిః న పశ్యతి=ఆదుర్బుద్ధిగలవాఁడు ఎఱుఁగఁడు- తత్ర=ఆ యయిదింటిలో- కేవలమ్ ఆత్మానమ్=పరిశుద్ధుఁడైన ఆత్మను. అకృతమైనయనఁగా వేదాంతములు ఆచార్యోపదేశము న్యాయము వీనిచేత సంస్కరింపఁబడనిదైన బుద్ధిగలవాఁడు- అని శంకర॥

జీవునికర్తృత్వము పరమాత్మయొక్క యనుమతివలన నడగుచుండఁగా. తత్ర=ఆకర్మమునందు. అకృతబుద్ధియనఁగా వస్తుస్థితిని తెలిసికొనెడిబుద్ధికలుగనివాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే।
హత్వాఽపి స ఇమాఁల్లోకాన్న హన్తి న నిబధ్యతే॥౧౭॥

యస్య అహంకృతః భావః న=ఎవ్వనికి అహంకారముతోఁగూడిన భావము లేదో, యస్య బుద్ధిః న లిప్యతే=ఎవ్వని బుద్ధి అంటునుపొందదో, సః ఇమాన్ లోకాన్ హత్వాఽపి=వాఁడు ఈ లోకములను

చంపియును, నహన్తి=చంపఁడు- ననిబధ్యతే=బంధింపఁబడఁడు-

అహంకృతముఅనఁగా నేనుకర్తనఅనెడి, భావముఅనఁగాతలఁపు-అవిద్యచేత ఆత్మయందుకల్పింపఁబడిన ఈయధిష్ఠానాదులైదె అన్నికర్మములకును కర్తలు, నేను కాను, నేను వాని వ్యాపారములకు సాక్షిమైనవాఁడను, అనియిట్లు తలంచువాఁడు- బుద్ధియనఁగా ఆత్మకుఉపాధియైన యంతఃకరణము- నలిప్యతే= పశ్చాత్తాపము గలదికాదో-ఎట్లన్నను- ఈపనిని నేనుచేసితిని, దానిచేత నేనునరకమునుపొందఁగలను, అనిఇట్లు. ఈలోకములను అనఁగా ప్రాణులను. ననిబధ్యతే=అధర్మము కలవాఁడుకాఁడు. చంపఁడు బంధింపఁబడఁడు అనుటస్తోత్రార్థికదృష్టినిపట్టి. నాయంహన్తిన హన్యతే (౨అ॥౧౯శ్లో) అనునదియొఇచ్చటను ఉపసంహరింపఁబడుచున్నది దేహాత్మాభిమానము లేకపోవుటతోనె అవిద్యవలనఁగలిగిన యన్నికర్మములను సంన్యసించుట సంభవించునుగాన సంన్యాసులకు అనిష్టాదికర్మఫలము కలుగదనుటయుక్తమె. అట్లు కాకపోవుటవలన నితరులకు కలుగుననునదియు తప్పనిదే- ఇట్లు గీతాశాస్త్రార్థమంతయు నుపసంహరింపఁబడినది. అనిశంకర॥

భావమనఁగాకర్తృత్వమునుఁగూర్చిన మనోవృత్తివిశేషము- అదిఅహంకృతముఅనఁగాఅహమ్అనెడిఅభిమానము చేతఁగలిగినదికాదో-నేను చేయుచున్నాననెడి జ్ఞానము ఎవ్వనికి లేకుండునోయనుట. బుద్ధిలేపమునుపొందకయుండునో, అనఁగా ఈకర్మమునన్నాకర్తృత్వము లేకపోవుటవలన ఈఫలమునాతో సంబంధింపదు, ఈకర్మంబునునాదికాదు, అనియెవ్వనికిబుద్ధికలుగునో అనుట- వాఁడు ఈజనులను యుద్ధమునచంపియుచంపకున్నవాఁడె. ఆయుద్ధమనెడి కర్మముచేత బంధింపఁబడుటయనఁగా దానిఫలము ననుభవించుటయును లేదు. అని రామానుజభా॥

ఈశ్లోకముచేతను అజ్ఞానముస్తోత్రింపఁ చేయఁబడుచున్నది. ఎవ్వఁడుకొంచెముబంధమునుపొందునో వాఁడుకొంచెముఅహంకారము గలవాఁడుగూడననును. అనిమధ్వభాష్యము.

జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మచోదనా ।
కరణం కర్మ కర్తేతి త్రివిధః కర్మసంగ్రహః ॥౧౮॥

జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా (ఇతి)=తెలివియును తెలియఁబడున

దియు తెలిసికొనువాఁడును. (అని) కర్మచోదనా త్రివిధా-కర్మచోదన మూఁడువిధములుగలది. కరణం కర్మ కర్తా (ఇతి)= కరణంబును కర్మయును కర్తయును(అని,) కర్మసంగ్రహః త్రివిధః= కర్మసంగ్రహము మూఁడువిధములుగలది.

పరిజ్ఞాతయనఁగా ఉపాధిస్వరూపుఁడగుభోక్త. ఈమూఁడును అన్నికర్మములం బ్రవర్తింపఁజేయునవి. ఈమూఁడును జేరిన పైనె అన్నికర్మములను నారంభించుటకలుగును- కరణమనఁగా వెలుపలివియగు శ్రోత్రాదులును లోపలివియగు బుద్ధి మొదలగునవియును- కర్మమనఁగా కర్తచేఁ బొందఁగోరఁబడినది- ఈమూఁటితోడనును కర్మము సంబంధించియుండును గాన కర్మసంగ్రహమనఁబడుచున్నవి- అని శంకరభాష్యము-

చేయఁదగినకర్మము జ్ఞేయము- దానిని తెలిసికొనుట జ్ఞానము- తెలిసికొనువాఁడు పరిజ్ఞాత- జ్ఞేయంబను ఆకర్మము మూఁడువిధములుగా సంగ్రహింపఁబడుచున్నది- ద్రవ్యము మొదలగు సాధనము కరణము- కర్మము, యాగము మొదలగునది- ఆచరించువాఁడు కర్త- అని రామానుజభా॥

ఇట్లైనను విధి పురుషునిఁ బుట్టినది కాకపోవునను శంకకుఁ జెప్పఁబడుచున్నది- ఈమూఁటిని అపేక్షించి కర్మవిధిగాన కర్మవిధి మూఁడువిధములుగలదని చెప్పఁబడుచున్నది- ఉత్తరార్ధముచే కారణములు సంగ్రహించి చెప్పఁబడుచున్నవి. కరణసంగ్రహము అనఁగా కర్మమునకు కారణములగువాని సంగ్రహము- అధిష్ఠానము మొదలగునది కరణమునందె చేరుచున్నది- కర్తృత్వము లేకపోయినను విధిద్వారమున ఈశ్వరప్రసాదమున నిచ్ఛకలుగుటను, చెప్పఁబడిన కారణములచేత కర్మద్వారమున పురుషార్థము కలుగుచున్నది- ఈశ్వరాధీనుఁడైనను విధిద్వారమున ఆతని చేతనె నియమింపఁబడినవాఁడు- ఇచ్ఛాదులు పుట్టినచో ఈశ్వరుని చేతనె చేయఁబడినదియగును- ఫలము తప్పదు- వస్తుతత్త్వమును బట్టి కర్త కాకపోయినను అభిమానికమగు కర్తృత్వము వాని కేజసములనపేక్షించి స్వాతంత్ర్యముకూడ కలదుగాన వానికం గూర్చి విధులు వ్యర్థములగుట లేదు-అని మధ్వభాష్యము.

జ్ఞానంకర్మచకర్తాచ త్రిధైవగుణభేదతః।
ప్రోచ్యతేగుణసంఖ్యానే యథావచ్ఛృణుతాన్యపి॥౧౯॥

జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చ = జ్ఞానంబును కర్మంబును కర్తయునుగూ డ, గుణభేదతః త్రిధైవ (భవన్తి) — గుణముల భేదమును పట్టి మూడువిధములుగానె (ఉన్నవి) - (ఇతి) గుణసంఖ్యానే ప్రోచ్యతే — (అని) గుణసంఖ్యానమునందు చెప్పఁబడుచున్నది- తాన్యపి యథావత్ శృణు — వానినిగూడ తగునట్లుగా వినుము.

కర్మమనఁగా క్రియ. గుణసంఖ్యానమనఁగా కపిలునిచేఁ జెప్పఁబడిన సాంఖ్యశాస్త్రము. అది బ్రహ్మైకత్వవిషయమున విరుద్ధముగానున్నను గుణముల వ్యాపారములను నిరూపించుటయందు సరిగానెయుండును. యథావత్ = యథాశాస్త్రముగా. అని శంకరభాష్యము. (శ్రీ రామానుజభాష్యము_

గుణసంఖ్యానమున ననఁగా గుణముల కార్యములను చెప్పుటలో- అవెంకియు సాధనమును విస్తరింపఁజేయుటకై చెప్పఁబడుచున్నది-

గుణసంఖ్యానమనఁగా గుణములను లెక్కపెట్టెడి ప్రకరణము- అని మధ్వభాష్యము

సర్వభూతేషు యేనైకం భావమవ్యయమీక్షతే।
అవిభక్తం విభక్తేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి సాత్త్వికమ్॥ ౨౦॥

విభక్తేషు సర్వభూతేషు = విభజింపఁబడిన అన్నిభూతములయందును, అవిభక్తమ్ అవ్యయమ్ ఏకం భావమ్ = విభజింపఁబడనదియు ను నిర్వికారమైనదియునునగు ఒక్క భావమును, యేన ఈక్షతే = దేనిచేత తెలిసికొనుచున్నాఁడో, తత్ జ్ఞానం సాత్త్వికం విద్ధి = ఆ జ్ఞానమును సాత్త్వికమునుగాను తెలిసికొనుము.

భావమనఁగా వస్తువు- ఒక్క ఆత్మవస్తువు- ఈ సాత్త్వికజ్ఞానమె అద్వైతజ్ఞానము- అని శంకరభాష్యము-

భావమనఁగా ఆత్మవస్తువు- బ్రాహ్మణాది భేదములచే విభజింపఁబడిన అన్నిభూతములయందును ఆత్మలు అభేదములు లేనివారై జ్ఞానైకాకారులై ఫలాదిసంగములకు తగనివారై యుండుదురని కర్మాదులనాచరించునప్పుడు తెలిసికొనెడి జ్ఞానము సాత్త్వికము-అని రామానుజభా॥

ఒక్క భావమును అనఁగా విష్ణువును-అని మధ్వభాష్యము.

పృథక్త్వేన తు యజ్జ్ఞానం నానాభావాన్ పృథగ్విధాన్।

వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి రాజసమ్॥౨౧॥

యత్ జ్ఞానంతు=ఏ జ్ఞానమైతే, పృథక్త్వేన నానాభావాన్=అనేకవిధములుగానుండెడి అనేకవస్తువులను, సర్వేషు భూతేషు పృథక్త్వేన వేత్తి=అన్ని భూతములయందును వేఱువేఱుతో తెలిసికొనుచున్నదో, తత్ జ్ఞానం రాజసం విద్ధి=ఆ జ్ఞానమును రాజసమునుగాను తెలిసికొనుము.

ప్రతిశరీరమునను ఆత్మలుభిన్నలుగాను న్నారనుకొనుటరాజసజ్ఞానము-జ్ఞానము తెలిసికొనుచున్నదనుట సంభవింపదుగాన జ్ఞానముచేత తెలిసికొనుచున్నాఁడో అనియర్థము- అనిశంకరభాష్యము.

కర్మములనాచరించునప్పుడు ఆత్మలుగూడబ్రాహ్మణాద్యాకారములుగలవారైయుందురనుకొనుట రాజసజ్ఞానము- అని రామానుజభా॥

యత్తు కృత్స్నవ దేకస్మిన్ కార్యే సక్తమహేతుకమ్।
అతత్త్వార్థవ దల్పంచ తత్తామసముదాహృతమ్॥౨౨॥

యత్తు= ఏజ్ఞానమైతే, ఏకస్మిన్ కార్యే కృత్స్నవత్ సక్తమ్=ఒకటి కార్యమందు సమస్తమైనదానియందువలె ఆసక్తికలదో,అహేతుకమ్=హేతువులేనిదో,అతత్త్వార్థవత్= తత్త్వమునుగూర్చినయర్థము లేనిదో,అల్పంచ=స్వల్పమైనదో,తత్ తామసమ్ ఉదాహృతమ్=అది తామసముగా చెప్పఁబడినది.

ఒకటి కార్యమనఁగా దేహముగానిప్రతిమ(బొమ్మ)మొదలుగునదిగానీ-ఇదియె ఆత్మయైనను ఈశ్వరుఁడైనను, దీనికిపైనిమఱిలేదుఅనెడిజ్ఞానము- అహైతుకమనిపాఠము- యుక్తులుకలదిగానిది అనియర్థము- అల్పమనఁగా ఫలంబును విషయంబును స్వల్పములుగాఁగలది- అని శంకరభాష్యము.

ఒకటి కార్యమనఁగా ప్రేతములు భూతగణములు మొదలగువానిని ఆరాధించుట-కృత్స్నవత్=అన్నిఫలములనిచ్చెడిదానియందువలె-అహేతుకమ్=అట్టిఆసక్తి దానియందుకలుగుటకుతగినహేతువులేనిది- స్వల్పమనుట స్వరూపమునుబట్టియు ఫలమునుబట్టియు- అని రామానుజభాష్యము.

నియతంసఙ్గరహితమరాగద్వేషతఃకృతమ్।

అఫలప్రేప్సునా కర్మ యత్తత్సాత్త్వికముచ్యతే ॥ ౨౩ ॥

యత్ కర్మ=ఏ కర్మము, నియతం సఙ్గరహితమ్=నియతంబును ఆసక్తి లేనిదియునై, అఫలప్రేప్సునా అరాగద్వేషతః కృతమ్=ఫలమును పొందఁగోరనివానిచేత రాగద్వేషములు లేక చేయఁబడినదో, తత్ సాత్త్వికమ్ ఉచ్యతే=అది సాత్త్వికముగా చెప్పఁబడుచున్నది.

నియతమనఁగా నిత్యము- అని శంకరభాష్యము.

నియతమనఁగా తనవర్ణాశ్రమములకుఁ దగినది-కర్తృత్వాది సంగము లేనిది- కీర్తియందు రాగము-అకీర్తియందు ద్వేషము-అని రామానుజభా॥

యత్తు కామేప్సునా కర్మ సాహంకారేణ వా పునః ।
క్రియతే బహులాయాసం తద్రాజసముదాహృతమ్ ॥ ౨౪ ॥

యత్ కర్మ తు=ఏ కర్మమైతే, కామేప్సునా సాహంకారేణ వా=ఫలమును గోరువానిచేతఁగానీ అహంకారముతోఁగూడినవానిచేతఁగానీ, బహులాయాసం (యథాతథా) క్రియతే=విస్తారముఆయాసముతోఁ (గూడునట్లుగాను) చేయఁబడుచున్నదో, తత్ రాజసమ్ ఉదాహృతమ్=అది రాజసముగాను చెప్పఁబడినది.

సాత్త్వికకర్మచేయువానికిఁగూడ ఆత్మజ్ఞానము లేనివాఁడును అహంకారముతోఁగూడినవాఁడు నెట్లగును? ఇప్పుడు రాజస తామసములవిషయమున చెప్పవలసినదేమున్నది? అని శంకరభా విభజింపఁబ

వా అనునది చ అనుదాని యర్థము గలదిను, శ్రేయస్సుగోరువాఁడును కర్తృత్వాభిమానముకలవాఁడునగువానిచేత-అని రామానుజభా॥

అనుబన్ధం క్షయం హింసా మనవేక్ష్య చ పౌరుషమ్ ।
మోహాదారభ్యతే కర్మ యత్తత్తామసముచ్యతే ॥ ౨౫ ॥

అనుబన్ధం క్షయం హింసాం పౌరుషం చ అనవేక్ష్య=తనవాతఁగలుగు దానిని ధనముతగ్గుటనును ప్రాణులకుఁ గలిగెడిపీడనును తనసామర్థ్యమును విమర్శింపక, యత్ కర్మ మోహాత్ ఆరభ్యతే=ఏ కర్మము అజ్ఞానమువలన ఆరంభింపఁబడుచున్నదో, తత్ తామసమ్ ఉచ్యతే=అది తామసముగా చెప్పఁబడుచున్నది-

క్షయమనఁగా శక్తియును ధనంబును తగ్గుట- అనపేక్ష్య (అపేక్షింపక) అని పాఠము అని శంకరభాష్యము.

కర్మమును చేసినను రాని వాతఁ గలిగెడి దుఃఖము అనుబంధము- మోహమనఁగా పరమపురుషుఁడు కర్తయని తెలిసికొనకపోవుట- అని రామానుజభాష్యము.

ముక్తసఙ్గోఽనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః।
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్నిర్వికారః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే॥ ౨౬॥

ముక్తసఙ్గః అనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః= సంగము లేని వాఁడును అహంకారము లేని వాఁడును ధైర్యముతోను ఉత్సాహముతోను గూడినవాఁడును, సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః నిర్వికారః కర్తా= సిద్ధించినను సిద్ధింపకపోయినను వికారము లేనివాఁడునగు కర్త, సాత్త్వికః ఉచ్యతే= సాత్త్వికుఁడుగా చెప్పఁబడుచున్నాఁడు-

ధృతి యనఁగా ధారణము- ఉత్సాహమనఁగా ప్రయత్నము- ఒకరు శాస్త్రమునె ప్రమాణముగా నమ్మి కర్మముల నాచరించువాఁడు సాత్త్వికుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఫలమునందు సంగము లేనివాఁడు- అనహంవాదీ= కర్తృత్వాభిమానము లేనివాఁడు- ధృతి యనఁగా ఆరంభించిన పని కడతేఱు వఱకు తప్పని దుఃఖములు ఎన్ని తటస్థించినను ఓర్చుట- ఉత్సాహమనఁగా ఉద్యోగముతోఁ గూడిన మనస్సు కలిగియుండుట- అని రామానుజభాష్యము-

రాగీ కర్మఫలప్రేప్సుర్లుబ్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః।
హర్షశోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః॥ ౨౭॥

రాగీ కర్మఫలప్రేప్సుః లుబ్ధః హింసాత్మకః అశుచిః హర్షశోకాన్వితః కర్తా= రాగముకలవాఁడును కర్మఫలమును పొందఁగోరువాఁడును లుబ్ధుఁడును హింసించుట స్వభావముగాఁగలవాఁడును అపరిశుద్ధుఁడును సంతోషదుఃఖములతోఁ గూడినవాఁడునగు కర్త, రాజసః పరికీర్తితః= రాజసుఁడుగా చెప్పఁబడినవాఁడు.

లుబ్ధుఁడనఁగా పరద్రవ్యముయందాశకలవాఁడును పుణ్యతీర్థాదులయందుఁగూడ తనసొమ్మును విడువలేనివాఁడును- ఇష్టము కలిగినప్పుడుగాని తాను చేసెడిపని యనుకూలమైనప్పుడుగాని హర్షము- ఇష్టము కలుగకపోయినను అనిష్టము కలిగినను తాను చేసెడి పని చెడినను శోకము అని శంకరభాష్యము.

రాగీ=కీర్తిని గోరువాఁడు. కర్మమునకుఁ గావలసిన ద్రవ్యమును వ్యయము చేయలేని వాఁడు లుబ్ధుఁడు. హింసాత్మకుఁడనఁగా పరులను బాధించి పని చేయించువాఁడు. కర్మ సఫలమైనప్పుడు హర్షము. అని రామానుజభాష్యము.

అయుక్తః ప్రాకృతస్స్తబ్ధశ్శఠో నైకృతికో౽లసః।
విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా తామస ఉచ్యతే॥ ౨౮॥

అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధః శఠః నైకృతికః అలసః విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా=అయుక్తుఁడును తెలివితేనివాఁడును స్తబ్ధుఁడును శఠుఁడును నైకృతికుఁడును మందుఁడును మనస్సు మడిన్న బుద్ధి కోనినవాఁడును మెల్లగా పని చేయువాఁడునగు కర్త, తామసః పరికీర్తితః=తామసుఁడుగా చెప్పఁబడినవాఁడు.

అయుక్తః=చిత్తైకాగ్రత లేనివాఁడు-ప్రాకృతః=బుద్ధికేమియు సంస్కారము లేక పిల్లవానివలె నున్నవాఁడు-స్తబ్ధః=ఎవ్వనికిని నమ్రుఁడు కానివాఁడు- శఠః=మాయను చేయువాఁడు- తనశక్తిని దాఁచికొనెడివాఁడు- నైకృతికః=పరుల వృత్తులను చెడఁగొట్టువాఁడు-(నైష్కృతికః అని బొంబయి పాఠము) అలసః-చేయవలసిన కార్యములం గూడ ప్రవర్తింపలేనివాఁడు- దీర్ఘసూత్రీ=చేయవలసిన కార్యములను చాలకాలము చేయువాఁడు- ఈదినమునఁ గానీ రేపు గానీ చేయవలసిన దానిని నెలకుఁగూడ చేయఁడు- అని శంకరభాష్యము.

అయుక్తః-శాస్త్రీయ కర్మములకుఁ దగనివాఁడు- ప్రాకృతః-చదువు లేనివాఁడు- స్తబ్ధః= పనుల నారంభింపఁబోవుటయె స్వభావముగాఁగలవాఁడు- శఠః-అభిచారము(చెడిపి, చిల్లంగి) మొదలగువానియందురుచిగలవాఁడు- నైకృతికః-వంచన చేయువాఁడు- అలసః-ఆరంభించిన కర్మములను మెల్లగా చేయువాఁడు- దీర్ఘసూత్రీ=అభిచారములు చేయుచు ఇతరులకు చాలకాలముండెడి యనర్థమును ఆలోచించువాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

పరుఁడు చేసిన దోషమును ఎంతకాలమూ గడచినను సూచింపుచు నేయుండువాఁడు దీర్ఘసూత్రి-అని మధ్వభాష్యము.

బుద్ధేర్భేదం ధృతేశ్చైవ గుణతస్త్రివిధం శృణు।

ప్రోచ్యమాన మశేషేణ పృథక్త్వేన ధనంజయ॥౨౯॥

(హే)ధనంజయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!,అశేషేణ పృథక్త్వేన ప్రోచ్యమానమ్=నిశ్శేషముగా వేఱువేఱుగా చెప్పఁబడుచున్న, గుణతః త్రివిధమ్=గుణములనుబట్టి మూఁడువిధములైన, బుద్ధేః ధృతేశ్చైవ భేదమ్=బుద్ధియొక్కయును ధృతియొక్కయును భేదమును, శృణు=వినుము.

బుద్ధి యనఁగా వివేకపూర్వకమగునిశ్చయజ్ఞానము- ధృతియనఁగా ఆరంభించిన పనినివిఘ్నములువచ్చినను విడువకపోవుట- అని రామానుజ॥

ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకార్యే భయాభయే।
బన్ధం మోక్షంచ యా వేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ॥౩౦॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, యా బుద్ధిః= ఏ బుద్ధి, ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకార్యే భయాభయే బన్ధమ్ మోక్షంచ వేత్తి=పుణ్యసాధనమును మోక్షసాధనమును కార్యమును నకార్యమును భయమునభయమును బంధమును మోక్షమును తెలిసికొనుచున్నదో, సా సాత్త్వికీ=అది సత్త్వగుణసంబంధియైనది-

దేశకాలాములనుబట్టి కర్మములను చేయుటకార్యము. చేయకపోవుట అకార్యము- దొంగపెద్దపులి మొదలగు,భయమును కలుగఁజేయునవి భయములు- జ్ఞానమనునది బుద్ధియొక్క వృత్తివిశేషము- ధృతి యునట్లే-అనిశంకరభాష్యము-

ప్రవృత్తినివృత్తులలో దేనినవలంబించినవారికైనను దేశకాలావస్థలనుబట్టి చేయఁదగినది కార్యము. చేయరానిది అకార్యము-శాస్త్రమునతిక్రమించుట భయస్థానము-దానిననువర్తించుటఅభయస్థానము-అని రామానుజభాష్యము

యయా ధర్మ మధర్మంచ కార్యం చా కార్యమేవచ।
అయథావ త్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ॥౩౧॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, యయా=దేనిచేతను, ధర్మమ్ అధర్మంచ కార్యంచ అకార్యమేవచ=ధర్మమును అధర్మమును కార్యమును అకార్యమును, అయథావత్ ప్రజానాతి=ఉన్నదియున్నట్లుగాక తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సా బుద్ధిః రాజసీ=ఆ బుద్ధి రజో

గుణసంబంధముకలది. (ము- అని శంకరభాష్యము

శాస్త్రమునవిధింపఁబడినది ధర్మము- నిషేధింపఁబడినది అధర్మ ఉన్నదియున్నట్లు తెలియుటకు విపరీతముగాఁగూడ మధ్యమ ధ్యను తెలియుట రాజసవిపరీతముగానె తెలియుట రాజసియన్నచో తామసికిని దీనికిని భేదములేకపోవలసివచ్చును- అమధ్వభాష్యము-

అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా।
సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీ॥ ౩౨॥

(హే) పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, తమసా వృతా యా = తమస్సుచేతను ఆవరింపఁబడిన ఏబుద్ధి, అధర్మం ధర్మమ్=అధర్మమును ధర్మమునుగా నును,ఇతి సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ=ఇట్లు అన్నివస్తువులను విరుద్ధములనుగా, మన్యతే=తలంపుచున్నదో, సా బుద్ధిః తామసీ= ఆ బుద్ధి తమోగుణసంబంధముకలది.

ధృత్యా యయా ధారయతే మనఃప్రాణేన్ద్రియక్రియాః।
యోగేనావ్యభిచారిణ్యా ధృతిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ॥ ౩౩॥

(హే)పార్థ=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, యోగేన అవ్యభిచారిణ్యా యయా ధృత్యా (యుక్తః)=యోగముతోఁగూడి తప్పనిదైన ఏ ధృతితో (కూడినవాఁడు), మనఃప్రాణేన్ద్రియక్రియాః ధారయతే=మనస్సు ప్రాణముఇంద్రియములుప్రసిద్ధవ్యాపారములను నిలువఁబెట్టుచున్నాఁడో, సాధృతిః సాత్త్వికీ=ఆ ధృతి సత్త్వగుణసంబంధముకలది.

శాస్త్రమార్గమునతిక్రమింపకుండునట్లు నిలువఁబెట్టుట-యోగమనఁగాసమాధి- ధృతిచేతధరింపఁబడెడి మనస్సుమొదలగువాని క్రియలను యోగముచేతధరింపుచున్నాఁడో- అని శంకరభాష్యము.

యోగమనఁగా మోక్షసాధనము భగవదుపాసనము- దానికొఱకు ప్రవర్తించి దానికె సాధనములయినమనస్సు మొదలగువానివ్యాపారములను ఏధృతిచేతధరింపుచున్నాఁడో- అని రామానుజభాష్యము.

యయా తు ధర్మకామార్థాన్ ధృత్యా ధారయతేఽర్జున।
ప్రసఙ్గేన ఫలాకాఙ్క్షీ ధృతిస్సా పార్థ రాజసీ॥ ౩౪॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)అర్జునుఁడా!,యయా ధృత్యా=ఏ ధృతిచేత, ప్రసఙ్గేన ఫలాకాఙ్క్షీ (సన్)=మిక్కిలి సంగముతో ఫలమునుగోరుచున్న

వాఁడో, ధర్మకామార్థాన్ ధారయతే=ధర్మకామార్థములను నిలువఁబెట్టుచున్నాఁడో, సా ధృతిః రాజసీ=ఆ ధృతి రజోగుణసంబంధము గలది.

నిలువఁబెట్టుటయనఁగా ఎల్లప్పుడును మనస్సునకు లక్ష్యముగ నుంచుట- దేని ప్రసక్తి కలిగినప్పుడు దానిఫలమును గోరువాఁడు ఆగును- అని శంకరభాష్యము.

ధర్మార్థకామముల నెడిఫలములను గోరెడి పురుషుఁడు, మిక్కిలి సంగముతో, ధర్మకామార్థములకు సాధనములగు మనః ప్రాణేంద్రియక్రియలను ఏ ధృతిచేత ధరించుచున్నాఁడో- అని రామానుజభాష్యము.

యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ।
న విముంచతి దుర్మేధా ధృతిః సా పార్థ తామసీ ॥ ౩౫॥

(హే) పార్థ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, దుర్మేధాః=దుర్బుద్ధిగలవాఁడు, యయా=ఏధృతిచేతను, స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ న విముంచతి=నిద్రనును భయమునను సంతాపమునను విషాదమునను మదమునను విడువకున్నాఁడో, సా ధృతిః తామసీ= ఆ ధృతి తమోగుణసంబంధముగలది-

శోకమనఁగా సంతాపము- విషాదమనఁగా అవసాదము- సుఖము చిన్నబుచ్చుకొనుట- మదమనఁగా నడఁగలిగినవిషయానుభవమును గొప్పఁజేసికొనుచు మదించియుండుట- అనిశంకరభాష్యము.

స్వప్నమదములంగూర్చి పవర్తించినమనస్సు మొదలగువానిక్రియలనువిడువఁడో-భయశోకవిషాదశబ్దములు వానికలుగఁజేసెడి విషయములం జెప్పును-వానికి సాధనములగుమనస్సు మొదలగువానిక్రియలను దేనిచేతధరించుచున్నాఁడో- అని రామానుజభాష్యము-

సుఖం త్విదానీం త్రివిధం శృణు మే భరతర్షభ।
అభ్యాసాద్రమతే యత్ర దుఃఖాంతం చ నిగచ్ఛతి ॥ ౩౬॥

(హే) భరతర్షభ!=(ఓ) భరతశ్రేష్ఠుఁడా!, ఇదానీమ్=ఇప్పుడు, త్రివిధం సుఖమ్=మూఁడువిధములైనసుఖమును, మే (సకాశాత్) శృణు =నా (వలన) వినుము- యత్ర అభ్యాసాత్ రమతే=దేనియందలి అభ్యాసమువలన రతినిపొందుచున్నాఁడో, దుఃఖాంతం చ నిగచ్ఛతి= దుఃఖమునంతమునుగూడ పొందుచున్నాఁడో-

నిరతిశయమైనప్రీతిని పొందుచున్నాఁడో- సాంసారికదుఃఖముయొక్క- అంతమును పొందుచున్నాఁడో-అని రామానుజభాష్యము.

యత్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమమ్।
తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్॥ ౩౭॥

యత్తత్ = ఏయ్యది, అగ్రే విషమివ (భవతి) = మొదటను విషమువలెను (ఉండునో), పరిణామే అమృతోపమమ్ (భవతి) = పక్వదశను అమృతముతో తుల్యమైనది (అగుచున్నదో), ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్ తత్సుఖమ్ - ఆత్మబుద్ధియొక్క ప్రసన్నతచేఁ గలిగెడి ఆసుఖము, సాత్త్వికం ప్రోక్తమ్ - సాత్త్వికముగాఁ జెప్పఁబడినది-

మొదటను అనఁగా జ్ఞానవైరాగ్యధ్యానసమాధులను ఆరంభించునప్పుడు- ఆత్మయొక్కబుద్ధి తేటగా నుండుటచేఁ గలిగినది- ఆత్మవిషయమైనబుద్ధియనియైనఁ జెప్పనచ్చును- అని శంకరభాష్యము

మొదటననఁగా యోగము నారంభించునప్పుడు- ఆత్మస్వరూపమునుగూర్చినబుద్ధియొక్క ప్రసాదమనఁగా మిగిలినవిషయములన్నిటినుండి యుమరలుట- ఆత్మస్వరూపానుభవసుఖము సాత్త్వికము- అని రామానుజభాష్యము.

విషయేన్ద్రియసంయోగాద్యత్తదగ్రేఽమృతోపమమ్।
పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్॥ ౩౮॥

యత్తత్ = ఏయ్యది, విషయేన్ద్రియసంయోగాత్ అగ్రే అమృతోపమం (భవతి) - విషయములను ఇంద్రియములు కలిసికొనుటవలన మొదటను అమృతమువంటిది అగుచున్నదో, పరిణామే విషమివ (భవతి) = పరిపాకమునందు విషమువలెను (అగుచున్నదో), తత్ రాజసం సుఖమ్ = అది రజోగుణసంబంధియగు సుఖము-

విషయేంద్రియసంయోగమువలనఁ బుట్టిన సుఖము, బలము తెలివి మొదలగువానిని పోఁగొట్టుటను అధర్మమువలనఁ గలిగెడినరకాదులకు హేతువగుటను విషమువంటిది- అని శంకరభాష్యము-

మొదటను అనఁగా అనుభవించునప్పుడు- పరిణామమున అనఁగా విషయములు సుఖకరములగుటకు కారణములైన ఆకలి మొదలగునవి అణఁగినతోడనే- అని రామానుజభాష్యము-

యదగ్రే చానుబన్ధే చ సుఖం మోహనమాత్మనః।
నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం తత్తామసముదాహృతమ్॥౩౯॥

యత్ సుఖమ్=ఏ సుఖము, అగ్రే చ అనుబన్ధే చ ఆత్మనః మోహనం (భవతి)=మొదటనును పరిణామమునను గూడ ఆత్మకు మోహమును గలుగఁజేయునది (అగుచున్నదో), నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం తత్=నిద్రవలనను ఆలస్యమువలనను పొరపాటువలననుగలిగెడి ఆసుఖము, తామసమ్ ఉదాహృతమ్=తామసము గాను చెప్పఁబడినది-

ఆలస్యమనఁగా ఇంద్రియవ్యాపారములు మందగించుట- మోక్షముంగోరువాఁడు రజస్తమస్సులను త్రోసివేసి సత్త్వము నెస్వీకరించునదియని ఫలితార్థము-అని రామానుజభాష్యము.

నతదస్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషు వాపునః।
సత్త్వం ప్రకృతిజైర్ముక్తం యదేభిస్స్యాత్త్రిభిర్గుణైః॥౪౦॥

యత్=ఏది, ప్రకృతిజైః ఏభిః త్రిభిః గుణైః ముక్తమ్=ప్రకృతివలనఁగలిగిన ఈ మూఁడు గుణములచేతను విడువఁబడినదో, తత్ సత్త్వమ్=అట్టి ప్రాణి, పృథివ్యాంవా నాస్తి-భూమిలోనైనను లేదు- దివి దేవేషువా పునః నాస్తి=స్వర్గమున దేవతలలోనైనను లేదు-

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాంచ పరంతప।
కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావప్రభవైర్గుణైః॥౪౧॥

(హే) పరంతప!-(ఓ) శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా!, బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాంచ కర్మాణి-బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులయు శూద్రులయును వ్యాపారములు, స్వభావప్రభవైః గుణైః ప్రవిభక్తాని-స్వభావమువలనఁగలిగిన గుణములచేతను విభజింపఁబడినది-

స్వభావమనఁగా త్రిగుణాత్మకమైన ఈశ్వరునియొక్క ప్రకృతి - ఆ యావర్ణముల స్వభావములకుఁ గారణములైన గుణములచేతను అనియుం జెప్పవచ్చును- ఎట్లన్నను. బ్రాహ్మణస్వభావమునకు సత్త్వగుణము కారణము- క్షత్రియస్వభావమునకు సత్త్వముతోఁగూడిన రజస్సు కారణము- వైశ్యస్వభావమునకు తమస్సుతోఁగూడిన రజస్సు కారణము- శూద్రస్వభావమునకు రజస్సుతోఁగూడిన తమస్సు కారణము- నాలుగు వర్ణములవారలయు స్వభావములు వరుసగా

శాంతియును అహంకారంబును ప్రవర్తించుటయు తెలివిలేక ఒకఁడు చెప్పినట్లు చేయుచుండుటయు ననునివి. స్వభావమనఁగా ఈ జన్మమునఁ బనిచేయుచున్న వెనుకటిజన్మపు సంస్కారము. అది కారణముగాఁ గలగుణములు అనియుం జెప్పవచ్చును. ఈ సత్త్వాదిగుణముల ననుసరించి శాస్త్రముచేత ఆయావర్ణములవారలకు ఆయాకర్మములు ఏర్పఱుపఁబడినవి. అని శంకరభాష్యము.

స్వభావమనఁగా బ్రాహ్మణాదిజన్మముల నొసఁగిన పూర్వకర్మము. దానివలనఁ గలిగినగుణములు. అందు బ్రాహ్మణునకు స్వభావప్రభవమగు గుణము రజస్తమస్సుల నణఁగఁద్రొక్కి బయలుదేరిన సత్త్వగుణము. క్షత్రియునకు సత్త్వతమస్సుల నణఁగఁద్రొక్కి కలిగిన రజోగుణము. వైశ్యునకు సత్త్వరజస్సుల నణఁగఁద్రొక్కి స్వల్పముగా నుద్రేకించిన తమస్సు. శూద్రునకు లెస్సగా నుద్రేకించిన తమస్సు. ఇట్లు స్వభావప్రభవములగు గుణములతోఁ గూడ ఆయావర్ణముల కర్మములు శాస్త్రములచే నేర్పాటుగాఁ జెప్పఁబడినవి. అని రామానుజభాష్యము.

శమోదమస్తపశ్శౌచం క్షాన్తిరార్జవమేవచ।
జ్ఞానం విజ్ఞానమాస్తిక్యం బ్రాహ్మం కర్మస్వభావజమ్॥ ౪౨

శమః దమః తపః శౌచం క్షాన్తిః ఆర్జవమేవచ = శమంబును దమంబును తపస్సును పరిశుద్ధియును క్షమయును ఆర్జవంబును, జ్ఞానం విజ్ఞానమ్ ఆస్తిక్యమ్ = జ్ఞానంబును విజ్ఞానంబును ఆస్తిక్యంబును, స్వభావజం బ్రహ్మం కర్మ = స్వభావమువలనఁ గలిగిన బ్రాహ్మణుల సంబంధియగు కర్మము.

తపస్సు అనఁగా శారీరము మొదలగునది (౧౭అ॥౧౪శ్లో). ఆస్తిక్యమనఁగా శాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినవానియందు నమ్మకము. అని శంకరభాష్యము.

వెలుపలి ఇంద్రియములను నియమించుట శమము. మనస్సును నియమించుట దమము. విషయానుభవములను నియమించుటయనెడి శాస్త్రసిద్ధమైన శరీరక్లేశము తపస్సు. శాస్త్రీయకర్మములకుఁ దగియుండుట శౌచము. ఇతరులు బాధించినను చిత్తవికారము లేకపోవుట క్షాంతి. ఇతరులయెడఁ దనమనస్సును బాహ్యవ్యాపారంబులు నొకరూపముగా

సంపుటఅవగాహనము - పరతత్త్వమునను అపరతత్త్వములనను యథా
ర్థముగాఁ దెలిసికొనుటజ్ఞానము- పరతత్త్వమునఁదలిపి శేషములనె
ఱుఁగుటవిజ్ఞానము- వేదమునఁజెప్పఁబడినవిషయమంతయు సత్యమే
అనెడిగట్టినమ్మకముఆస్తిక్యము- అని రామానుజభాష్యము.

శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్।
దానమీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రం కర్మ స్వభావజమ్॥౪౩॥

శౌర్యం తేజః ధృతిః దాక్ష్యమ్=శౌర్యంబును తేజస్సును ధైర్యంబును నే
ర్పును, యుద్ధే అపలాయనంచ=యుద్ధమునందు పారిపోకపోవుటయు
ను, దానమ్ ఈశ్వరభావశ్చ=ఈవియును అధికారియగుటయును, స్వ
భావజం క్షాత్రం కర్మ=స్వభావమువలనఁగలిగిన క్షత్రియసంబంధియ
గు కర్మము.

శూరత్వము (గొప్పబలముకలవారలతోఁగూడ యుద్ధముచేయుట)
శౌర్యము- ప్రాగల్భ్యము(ఇతరులచేఁదిరస్కరింపఁబడకపోవుట) తేజ
స్సు-అన్నియవస్థలయందును మనస్సును చిన్నబుచ్చికొనకపోవుట ధృతి-
సమయస్ఫూర్తితోపనిచేయుట దాక్ష్యము-శత్రువులకు వెనుకదీయకపో
వుట అపలాయనము-ధనప్రభుశక్తిసిద్ధిపఱుచుట ఈశ్వరభావము-
అనిశంకరభాష్యము.

యుద్ధమునిర్భయముగాఁబ్రవేశించుటశౌర్యము-ఇతరులచేఁదిర
స్కరింపఁబడకపోవుట తేజస్సు-ఆరంభించినకర్మమువిఘ్నములుగలిగి
ననుకొనసాగించుటధృతి-అన్నిపనులనుజరిగించెడి సామర్థ్యము దాక్ష్య
ము-యుద్ధమునతానుచచ్చుట నిశ్చితమైనను వెనుకఁదీయకపోవుటఅప
లాయనము-ఇతరులనందఱనునియమించెడిసామర్థ్యము ఈశ్వరభా
వము- అనిరామానుజభాష్యము.

కృషిగోరక్షవాణిజ్యం వైశ్యం కర్మ స్వభావజమ్।
పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్॥౪౪॥

కృషిగోరక్షవాణిజ్యమ్=దున్నుకొనుటయును పశువులనుపెంచుటయును
క్రయవిక్రయములు చేయుటయును, స్వభావజం వైశ్యం కర్మ=స్వభా
వమువలనఁగలిగిన వైశ్యసంబంధియగు కర్మము-అపి(చ)=ఇంకయు
కాక, పరిచర్యాత్మకం కర్మ=పరిచర్యాస్వరూపమగు కర్మము, శూద్ర

౪౪ స్వభావజమ్=శూద్రునకు స్వభావమువలనఁ గలిగినది.

పరిచర్యయనఁగా శుశ్రూష- అని శంకరభాష్యము-

కృషియనఁగా సస్యములను బుట్టించెడిమక్కి- పరిచర్య చేయుట మూఁడువర్ణములవారలకును-అని రామానుజభాష్యము.

స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతః సంసిద్ధిం లభతే నరః।
స్వకర్మనిరతస్సిద్ధిం యథా విన్దతి తచ్ఛృణు॥౪౫॥

స్వే స్వే కర్మణి అభిరతః నరః=తనతన కర్మమునందు ఆసక్తిగల పురుషుఁడు, సంసిద్ధిం లభతే=సిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు-స్వకర్మనిరతః సిద్ధిం యథా విన్దతి=తనకర్మముననాసక్తుఁడైనవాఁడు సిద్ధిని ఎట్లు పొందుచున్నాఁడో, తత్ శృణు=దానిని వినుము

సంసిద్ధియనఁగా శరీరంబును ఇంద్రియములును జ్ఞాననిష్ఠకు తగినవగుట- అని శంకరభాష్యము.

సంసిద్ధియనఁగా పరమపదమును బొందుట- అని రామానుజభాష్య॥

యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్।
స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః॥౪౬॥

భూతానాం ప్రవృత్తిః యతః (భవతి)=భూతముల ప్రవృత్తి ఎవ్వనివలన (కలుగుచున్నదో), ఇదం సర్వం యేన తతమ్=ఇది అంతయును ఎవ్వనిచేత వ్యాపింపఁబడినదో, తమ్ స్వకర్మణా అభ్యర్చ్య=ఆతనిని స్వకీయమగు కర్మముచేత పూజించి, మానవః సిద్ధిం విన్దతి=మనుష్యుఁడు సిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు.

ప్రవృత్తియనఁగా పుట్టుకయైనను వ్యాపారమైనను- ప అంతర్యామియగునీశ్వరునివలన- స్వకర్మమనఁగా ఆయావర్ణమునకుఁ దగినకర్మము- సిద్ధియనఁగా జ్ఞాననిష్ఠకు తగియుండుట-అని శంకరభాష్యము

ప్రవృత్తియనఁగా పుట్టుక మొదలగునది-ఇంద్రుఁడు మొదలగువారలకంతరాత్మనుగానున్ననన్ను-సిద్ధియనఁగా నన్ను బొందుట- అని రామా॥

శ్రేయాన్స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్।
స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్॥

విగుణః స్వధర్మః=గుణములు లేనిదైన తనధర్మము, స్వనుష్ఠితాత్ పరధర్మాత్ శ్రేయాన్=లెస్సగా నాచరింపఁబడిన ఇతరులధ

ర్మముకంటె మేలయినది- స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్—స్వభావముచేతనియమింపఁబడిన కర్మమును చేయుచు, కిల్బిషం నాప్నోతి=పాపమును పొందఁడు-

విగుణోఽపి-విగుణమైనను,అనిఅపిశబ్దముంజేర్చునది-స్వభావనియతమనఁగాస్వభావజమనిచెప్పఁబడినదియె-విషమునఁబుట్టినపురుగునకు విషమెట్లు దోషకరముగాదో,అట్లు స్వభావనియతమైనకర్మమునుచేయుచు పాపమును బొందఁడు- అనిశంకరభాష్యము-

స్వధర్మమనఁగా ప్రకృతితోఁగూడియున్న (ఈశరీరముగల) జీవుఁడు ఆచరింపవలసిన కర్మయోగము-పరధర్మమనఁగా ఇంద్రియజయము చేయఁజాలువానికెతగ్గినమైన జ్ఞానయోగము- శ్రేయస్సనఁగాప్రమాదము లేనిది- కర్మము ఇంద్రియవ్యాపారరూపమగుటను స్వభావమున నేనియతమైనది- కిల్బిషమును అనఁగా సంసారమును-జ్ఞానయోగమునఁబ్రమాదము కలుగాన ఒకప్పుడు కిల్బిషంబుగలుగవచ్చును- అని రామానుజభాష్యము.

సహజం కర్మ కౌన్తేయ సదోషమపి నత్యజేత్ ।
సర్వారమ్భాహి దోషేణ ధూమే నాగ్నిరివావృతాః ॥౪౮॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, సహజం కర్మ సదోషమపి నత్యజేత్= సహజమైన కర్మమును దోషముతోఁగూడినదైనను విడువఁగూడదు- అగ్నిః ధూమేనేవ=అగ్ని పొగచేతనువలె,సర్వారమ్భాః దోషేణ ఆవృతాహి=అన్నియారంభములును దోషముచేత ఆవరింపఁబడినవిగదా-

సహజమనఁగా తనపుట్టుకతోడనేపుట్టినది- త్రిగుణాత్మకమగుటను సదోషము- సర్వారంభములనఁగా స్వధర్మంబునుపరధర్మంబున నేడికర్మములన్నియును. సహజకర్మంబగు తనధర్మమును విడిచిపరధర్మము నాచరించినను దోషము తప్పదు- పరధర్మము భయమునుగూడఁగలుగఁజేయును-కావున అర్జునుఁడగుకర్మాధికారి అన్నిటిని విడువశక్యముకాదు-సత్త్వరజస్తమోగుణములు యథార్థములైనను అసత్యములైననుగూడ వానిధర్మములయిన కర్మములుమాత్రము ఆత్మయందుఅవిద్యచేత నారోపింపఁబడినవే గానఅర్జునుఁడైనవాఁడెవ్వఁడును క్ర

కర్మములనన్నిటిని విడువఁజాలడు- జ్ఞానియోగ జ్ఞానముచే తనయవిద్య పోవుటను అన్నికర్మములనువిడువఁజాలును- అనిశంకరభాష్యము

సదోషమనఁగా దుఃఖముతోఁగూడినది- జ్ఞానయోగమునకుఁదగినవాఁడైనను కర్మయోగమునె చేయునది- సర్వారంభములనఁగాకర్మములనారంభించుటయునుజ్ఞానమునుఆరంభించుటయును-దోషముచేతననఁగాదుఃఖముచేతను- ఈమాత్రము విశేషముకలదు-కర్మయోగము సులభముగాఁజేయఁదగినదియు ప్రమాదము లేనిదియును- జ్ఞానయోగమట్టిదికాదు- అనిరామానుజభాష్యము

అసక్తబుద్ధిః సర్వత్ర జితాత్మా విగతస్పృహః।
నైష్కర్మ్యసిద్ధింపరమాం సంన్యాసేనాధిగచ్ఛతి॥౪౯॥

సర్వత్ర అసక్తబుద్ధిః=అన్నిటియందునుసంగములేనిబుద్ధిగలవాఁడును, జితాత్మా విగతస్పృహః=జయింపఁబడినయంతఃకరణముకలవాఁడును ఆశలేనివాఁడునగువాఁడు, సంన్యాసేన పరమాం నైష్కర్మ్యసిద్ధిమ్ అధిగచ్ఛతి=సంన్యాసముచేత గొప్పదైన నైష్కర్మ్యసిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు.

పుత్రులుభార్యమొదలగు వారలయందుసంగములేని- దేహమునందును బ్రదుకునందును భోగములయందును ఆశలేనివాఁడు విగతస్పృహుఁడు- ఇట్టిఆత్మజ్ఞుఁడు నైష్కర్మ్యసిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు-నిష్కర్మయనగా నిష్క్రియమైనబ్రహ్మము తానుగాఁదెలిసికొనినవాఁడు- అట్టివాఁడగుట యనెడిసిద్ధిని- ఇదికర్మమువలనఁ గలిగెడిసిద్ధికంటెగొప్పది- అప్పుడేముక్తుఁడగుట స్వరూపముగాఁగలది- సంన్యాసమనఁగాజ్ఞానము-జ్ఞానముకలిగిసర్వకర్మములనువిడుచుటయనియుం జెప్పవచ్చును. అనిశంకరభాష్యము.

అంతటననఁగాఫలము మొదలగువానియందు- పరమపురుషుఁడుకర్తయనితలంచుటచేత తానుకర్తయగుట యందుస్పృహలేనివాఁడు- సంన్యాసముతోననఁగా వెనుకజెప్పఁబడినత్యాగముతోకర్మమును చేయుచు నైష్కర్మ్యసిద్ధినిపొందుచున్నాఁడు- నైష్కర్మ్యమనఁగాజ్ఞానము- దానికిఫలమైనధ్యానయోగనిష్ఠనుపొందుచున్నాఁడనుట-అనిరామానుజ॥

నైష్కర్మ్యఫలయోగసిద్ధిని- అనిమధ్వభాష్యము.

సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ తథాఽప్నోతి నిబోధ మే।
సమాసేనైవ కౌన్తేయ నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా॥౫౦॥

సిద్ధిం ప్రాప్తః (సన్) బ్రహ్మ యథా ఆప్నోతి=సిద్ధిని పొందినవాఁడు (అగుచు) బ్రహ్మమును ఎట్లు పొందుచున్నాఁడో, తథా మే (సకాశాత్) సమాసేనైవ నిబోధ=అట్లు నా (వలన) సంగ్రహముగా తెలిసికొనుము-(హే) కౌన్తేయ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, యా జ్ఞానస్య పరా నిష్ఠా=ఏది జ్ఞానము యొక్క గొప్ప నిష్ఠయో.

తనతనకర్మములచేత ఈశ్వరునారాధించి వానియనుగ్రహంబున శరీరేంద్రియములు జ్ఞాననిష్ఠకు యోగ్యములగుటయనెడిసిద్ధిని పొందినవాఁడు- బ్రహ్మమును పొందుటయె జ్ఞానము యొక్క నిష్ఠ యనఁగా పరిసమాప్తి- ఆత్మ, జ్ఞానాకారుఁడు- ఆత్మను శ్రుతులలో ఆదిత్యవర్ణుఁడు(సూర్యునివంటి రంగుకలవాఁడు), భారూపుఁడు (వెలుగె స్వరూపముగాఁగలవాఁడు), స్వయంజ్యోతిస్సు, అనియిట్లు చెప్పుట, ద్రవ్యగుణాద్యాకారుఁడు కాఁడనినతోడనె చెప్పవలసివచ్చినతమోరూపత్వమును నిషేధించుట గాని, ఆత్మకు రూపముకలదని చెప్పుట కాదు- తనశరీరమును తాను దెలిసికొనుటకు ప్రమాణాంతరము ఎట్లు అక్కఱలేదో అట్లే దానికన్న నంతరుఁడైనయాత్మను తెలిసికొనుటకును ప్రమాణమక్కఱలేదు- కాఁబట్టి ఆత్మజ్ఞానముంగూర్చి ప్రయత్నమక్కఱలేదు- ఆత్మకానిదానిని ఆత్మయనుకొనుటనుమానుటయందె ప్రయత్నమును చేయవలసినది- అని శంకరభాష్యము.

కర్మయోగముచేఁగలుగవలసిన ధ్యానసిద్ధిని పొందినవాఁడు ఎట్లు ప్రవర్తించుచున్నవాఁడై బ్రహ్మమును పొందునో- ఏబ్రహ్మము జ్ఞానమనెడి ధ్యానమునకు (పరానిష్ఠా) పరమప్రాప్యమో- అని రామానుజభాష్య॥

(యథా) ఏయుపాయముచేత సిద్ధిని పొందినవాఁడై బ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడో- ఏసిద్ధి జ్ఞానము యొక్క గొప్పనిష్ఠయో- అని మధ్వ॥

బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో ధృత్యాఽఽత్మానం నియమ్య చ।
శబ్దాదీన్విషయాంస్త్యక్త్వా రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ॥౫౧॥
వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమానసః।
ధ్యానయోగపరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః॥౫౨॥

అహంకారంబలందర్పం కామంక్రోధంపరిగ్రహమ్।
విముచ్యనిర్మమశ్శాన్తో బ్రహ్మభూయాయకల్పతే॥౫౩॥

విశుద్ధయా బుద్ధ్యా యుక్తః=పరిశుద్ధమైన బుద్ధితో కూడినవాఁడును, ధృత్యా ఆత్మానం నియమ్యచ=ధైర్యముచేత ఆత్మను నియమించియును, శబ్దాదీన్ విషయాన్ త్యక్త్వాచ=శబ్దము మొదలగు విషయములను విడిచియును, రాగద్వేషౌ వ్యుదస్యచ (స్థితః)=రాగద్వేషములను పరిహరించియును(ఉన్నవాఁడును), వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమానసః=నిర్జనప్రదేశమునాశ్రయించువాఁడును లఘువుగాఁదినువాఁడును నియమింపఁబడినవాక్కును శరీరమును మనస్సును గలవాఁడును, నిత్యం ధ్యానయోగపరః=ఎల్లప్పుడును ధ్యానయోగముననాసక్తుఁడును, వైరాగ్యం సముపాశ్రితః=వైరాగ్యమును పొందినవాఁడును, అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహం(చ) విముచ్య=ఆత్మకానిదానిని ఆత్మయనుకొనుటనును బలమునును గర్వమునును కామమునును కోపమునును పట్టును విడిచి, నిర్మమః శాన్తః=మమకారములేనివాఁడును శాంతుఁడునగువాఁడు, బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే=బ్రహ్మభూయమునకు తగుచున్నాఁడు.

బుద్ధి యనఁగా అధ్యవసాయము- విశుద్ధియనఁగా మాయలేకపోవుట- ఆత్మయనఁగా శరీరేంద్రియసముదాయము- శరీరమునిలుచుటకు మాత్రముకావలసినవిషయములుకాక మిగిలినసుఖమునకొఱకైనవిషయములనువిడిచి- శరీరమునకొఱకైనవానియందుఁగూడ రాగద్వేషములులేక- నిర్జనప్రదేశములు, అడవిపట్టియొద్ద పర్వతపుగుహ మొదలగునవి- వివిక్తసేవయునులఘ్వాహారంబును నిద్రాములను కలుగనీక చిత్తప్రసాదమునుకలుగఁజేయును- ధ్యానమనఁగా ఆత్మస్వరూపమును తలంచుట- యోగమనఁగా ఆత్మస్వరూపమునందె చిత్తమునుఏకాగ్రమునుచేయుట- నిత్యమ్అనుటమంత్రజపాదులు చేయనక్కఱలేదని తెలియఁజేయుటకు- వైరాగ్యమనఁగా ఐహికాముష్మికములయందు ఆశలేకపోవుట- బలమనఁగా కామరాగములతోఁగూడినసామర్థ్యము- శరీరసామర్థ్యము స్వాభావికముగానవిడువశక్యముగానిది- దర్పమనునది సంతోషమునకువెంట నెకలిగి ధర్మమునతిక్రమింపఁజేయునది- కామమనఁగా

కోరిక- ఇంద్రియములయందును మనస్సునందును దోషము లేకపోయిన
ను శరీరము నిలుపుటకుఁగానీ ధర్మము నాచరించుటకుఁగానీ వెలుపలి ప
రిగ్రహము(ఉపకరణములు) కావలసియుండును- దానినిగూడ విడిచి
పరమహంస పరివ్రాజకుఁడై- దేహము నిలిచియుండుట యందును
గూడ మమకారము లేనివాఁడు నిర్మముఁడు- శాంతుఁడనఁగా సం
తోషంబును దుఃఖంబును లేనివాఁడు- యతియనఁగా జ్ఞాననిష్ఠుఁ
డు- బ్రహ్మభూయమనఁగా బ్రహ్మమగుట- అని శంకరభాష్యము-

బుద్ధియనఁగా నాత్మతత్త్వము నెఱుఁగుట- ఆత్మను అనఁగా మనస్సు
ను, విషయములనుండి మఱలించుటచేత యోగమునకుఁదగిన దాని
గాఁ జేసి- శబ్దాదివిషయములను దగ్గఱకు రానీక- వానివలనఁ గలిగె
డి రాగద్వేషములను విడిచి- వివిక్తమనఁగా ధ్యానవిరోధములు లేనిది-
విస్తారము తినుటగానీ బొత్తిగా తినకపోవుట గానీ లేనివాఁడై- యత
ములనఁగా ధ్యానమునకు అభిముఖములుగాఁ జేయఁబడినవి- నిత్యమనఁ
గా చచ్చెడివఱకును= తాను ధ్యానము చేయవలసినది తప్ప మిగిలిన వా
నియందలి దోషములను విమర్శించుటచేత వానియందు అనురాగము లే
కపోవుటను వృద్ధిబొందించికొనుచు- బలమనఁగా దేహమె ఆత్మయని
తోపించెడి వాసనాబలము- నిర్మముఁడనఁగా తనది కాని వానిని తనవియ
నితలంచుట- శాంతుఁడనఁగా ఆత్మానుభవసుఖమొక్కటియే కలవాఁ
డు- బ్రహ్మభూయమనఁగా సమస్తబంధములును పోయినవాఁడై స్వస్వ
రూపమున నున్న యాత్మననుభవించుట- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మభూయమనఁగా బ్రహ్మమునందుండుట- ఎల్లప్పుడును బ్ర
హ్మమునందె మనస్సు కలిగియుండుట- అని మధ్వభాష్యము-

బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా నశోచతి నకాంక్షతి।
సమస్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్॥౫౪॥

బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా=బ్రహ్మమయినవాఁడై ప్రసన్నమైన యా
త్మగలవాఁడు, నశోచతి=దుఃఖింపఁడు- నకాంక్షతి=కోరఁడు- సర్వే
షు భూతేషు సమః=అన్ని భూతములయందును సముఁడై, ప
రాం మద్భక్తిం లభతే=గొప్పదైన నాయందలి భక్తిని పొందుచు
న్నాఁడు-

బ్రహ్మభూతుఁడనఁగా బ్రహ్మమును పొందినవాఁడు- ప్రసన్నాత్మ యనఁగా ప్రత్యగాత్మయందు ఆవిర్భవించిన యానందము గలవాఁడు- తనకు కలిగియున్న లోపమునకై విచారింపఁడు- లేనిదానికై కోరఁడు- న హృష్యతి (సంతోషింపఁడు) అనియును పాఠము- సముఁడనఁగా తనతోఁ దుల్యముగా నన్నిభూతములయందును సుఖదుఃఖములను తలంచువాఁడు- ఇట్టివాఁడు నాయందు నాల్గవభక్తిని (౧౮అ॥౫౪॥శ్లో) అనఁగా జ్ఞానమును పొందుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము,

బ్రహ్మభూతుఁడు అనఁగా అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానమె ఆకారముగాఁ గలదై భగవంతునికి శేషభూతుఁడగుటయె స్వభావముగాఁ గల ఆత్మస్వరూపము బయలుపడినవాఁడు- ప్రసన్నాత్మ యనఁగా క్లేశము (దుఃఖము) కర్మము మొదలగువానిచే కలుషముగాని స్వరూపము గలవాఁడు- నేను తప్ప మిగిలిన యన్నిభూతములయందును సమముగా ననాదరము కలవాఁడై అన్నిభూతములను గడ్డిపరకను వలెఁ దలంచుచున్నవాఁడై సర్వేశ్వరుఁడనైన నాయందు మిక్కిలి ప్రీతితో ననుభవించుటయనెడి పరభక్తిని పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వతః।
తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్॥౫౫॥

తత్త్వతః (అహం) యావాన్ యశ్చ అస్మి = తత్త్వముబట్టి (నేను) ఎంతవాఁడనును ఎవ్వఁడనును అగుచున్నానో, (తావన్తం తమ్) మామ్ = (అంతవాఁడనును వాఁడనునగు) నన్ను, భక్త్యా అభిజానాతి = భక్తిచేతను తెలిసికొనుచున్నాఁడు- తత్త్వతః జ్ఞాత్వా = తత్త్వమున తెలిసికొని, తతః మాం విశతే = దానిం బట్టియె నన్ను చొచ్చుచున్నాఁడు-

ఉపాధికృతములైన భేదములచేత ఎంతవాఁడనో, ఉపాధిభేదములు నశించినచో నెట్టివాఁడనో- రెండవది లేనివాఁడనును జ్ఞానైకస్వరూపుఁడనును జరామరణాదులు లేనివాఁడనునగు ఆ నన్ను- జ్ఞానము కలుగుటయును అటపైని ప్రవేశించుటయునని రెండు కావు- జ్ఞానము కలుగుటయే ప్రవేశించుట- ప్రత్యగాత్మను గూర్చిన జ్ఞానపరంపరం గలుగఁజేసికొనెడి యభినివేశమే (ఉద్దేశమే) జ్ఞాననిష్ఠ- అది కర్మమునకు విరోధి- కాఁబట్టి సర్వకర్మసంన్యాసముచేత జ్ఞాననిష్ఠ సంపాదింపఁద

గినది- అని శంకరభాష్యము.

స్వరూపస్వభావములంబట్టి యెవ్వఁడనో, గుణములను విభూతులనుబట్టి యెట్టివాఁడనో, దానిని తెలిసికొని భక్తిచేత నన్నుఁబొందుచున్నాఁడు-తతః-ఆభక్తివలన- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః।
మత్ప్రసాదాదవాప్నోతి శాశ్వతం పదమవ్యయమ్॥౫౬॥

సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణః=అన్నికర్మములను ఎల్లప్పుడును చేయుచున్నవాఁడై, మద్వ్యపాశ్రయః=నేను ఆధారముగాఁగలవాఁడై, మత్ప్రసాదాత్ శాశ్వతమ్ అవ్యయమ్ పదమ్ ఆప్నోతి=నాప్రసాదమువలన ఎల్లప్పుడును ఉండెడి నాశములేని పదమును పొందుచున్నాఁడు-

అన్నికర్మములను అనఁగా నిషిద్ధములనుగూడ-ఈశ్వరుఁడైన వాసుదేవుఁడైన నేను ఆధారముగాఁగలవాఁడై. అనఁగా అంతయును ఆత్మయగుటను నాయందు ఉంచినవాఁడై- వాఁడు నిత్యమైన వైష్ణవపదమును పొందుచున్నాఁడు-అని శంకరభాష్యము.

నిత్యనైమిత్తికములనే కాదు, కామ్యములనుగూడ- మద్వ్యపాశ్రయుఁడనఁగా నాయందు ఉనుపఁబడిన కర్తృత్వము మొదలయినవి కలవాఁడు-అవ్యయమనఁగా సంపూర్ణమైనది- పదమును అనఁగా పొందఁబడువాఁడనగు నన్ను, పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

రెండియు నంతరంగములగు సాధనములఁ జెప్పి ఉపసంహరింపఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సంన్యస్య మత్పరః।
బుద్ధియోగముపాశ్రిత్య మచ్చిత్తః సతతం భవ॥౫౭॥

సర్వకర్మాణి మయి చేతసా సంన్యస్య-అన్నికర్మములను నాయందు మనస్సుచేతను ఉంచి, మత్పరః=నేనే పరుఁడుగాఁగలవాఁడవై, బుద్ధియోగమ్ ఉపాశ్రిత్య-బుద్ధియోగమును ఆశ్రయించి, సతతం మచ్చిత్తః భవ=ఎల్లప్పుడును నాయందు చిత్తముగలవాఁడవు అగుము-

చేతసా=వివేకజ్ఞానముచేతను- బుద్ధియోగమనఁగా నాయందు ప్రకాగ్రమైన బుద్ధికలుగుట- ఉపాశ్రయించుట యనఁగా అదితప్పమి

గిలినదిశరణముగానుండకపోవుట- అని శంకరభాష్యము-

చేతసా=తానువాఁడు, నకునియామ్యుఁడు, అనెడిబుద్ధిచేత ను- మత్పరుఁడనగానే నె(ఈశ్వరుఁడె) ఫలముగాఁబొందదగినవాఁడ ననితలంచువాఁడు- ఈబుద్ధినెఆశ్రయించి- అని రామానుజభాష్యము-

మచ్చిత్తస్సర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదాత్తరిష్యసి।
అథచేత్త్వమహంకారాన్నశ్రోష్యసివినఙ్క్ష్యసి॥౫౮॥

మచ్చిత్తః (త్వమ్)=నాయందుచిత్తముగల నీవు, సర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదాత్ తరిష్యసి=సమస్తదుర్గములనను నాప్రసాదమువల న దాటఁగలవు- అథ=ఇఁకను, త్వమ్ అహంకారాత్ నశ్రోష్యసి చేత్=నీవు అహంకారమునుబట్టి వినకపోదువేని, వినఙ్క్ష్యసి=చెడి పోదువు.

దుర్గములనఁగా సంసారమునకుఁగారణములైనవి- అహంకార మునుబట్టి యనఁగా నేను పండితుఁడననుకొని- అనిశంకరభాష్యము.

ఇట్లు నాయందు చిత్తముకలవాఁడవై అన్నికర్మములం జేయు చు-సంసారములోనిదుర్గములను (నన్నుపొందుటకుఅడ్డములైనప్రకృ తిసంబంధులగునావరణములను- అనిరా॥టీ॥)-నేనెకృత్యాకృత్యములం గూర్చి అనఁగాచేయవలసినవానింగూర్చియు చేయరానివానింగూ ర్చియు సమస్తమునెఱుంగుదుననియుండుట యహంకారము- అని రామానుజభాష్యము.

యదహంకార మాశ్రిత్య నయోత్స్య ఇతిమన్యసే॥
మిథ్యైష వ్యవసాయస్తే ప్రకృతిస్త్వాం నియోక్ష్యతి॥౫౯॥

అహంకారమ్ ఆశ్రిత్య= అహంకారము పట్టి, నయోత్స్యే ఇ తి మన్యసే యది= యుద్ధముచేయఁబోవను అని తలంతువేని,ఏషః తే వ్యవసాయః మిథ్యా (భవిష్యతి)=ఈ నీయొక్క నిశ్చయము అసత్య ము (కాఁగలదు)- ప్రకృతిః త్వాం నియోక్ష్యతి=ప్రకృతి నిన్ను నియో గింపఁగలదు.

ప్రకృతియనఁగా క్షత్రస్వభావము- అనిశంకరభాష్యము.

అహంకారమనఁగా మేలుకీడులను నేనెఱుంగుదననుకొనుట- (ప్రకృతియనఁగా నీస్వభావము-అనిరా॥టీ॥) అనిరామానుజభాష్యము.

స్వభావజేన కౌన్తేయ నిబద్ధస్స్వేన కర్మణా।
కర్తుం నేచ్ఛసి యన్మోహాత్కరిష్యస్యవశోఽపి తత్ ॥౬౦॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్త్రుఁడా! యత్ మోహాత్ కర్తుం నేచ్ఛసి= దేనిని మోహమున చేయుటకు కోరవో, తదపి=దానినిగూడ, స్వభావజేన స్వేన కర్మణా నిబద్ధః= స్వభావముచేఁ గలిగిన స్వకీయమైన కర్మముచేత కట్టఁబడినవాడవై, అవశః=పరవశుఁడవై, కరిష్యసి= చేయఁగలవు.

స్వభావజమనఁగా వెనుకఁ జెప్పబడిన (౧౮-అ॥ ౪౩ శ్లో) శౌర్యము మొదలగునది-నిబద్ధుఁడనఁగా నిశ్చయముగాఁ గట్టఁబడినవాఁడు-అని శంకరభాష్యము.

స్వభావజకర్మమనఁగా శౌర్యము -పరులచేయు పరాభవమును సహింపనివాఁడవైనీ వెయుద్ధము చేయుదువు-అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి।
భ్రామయన్సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయా॥

(హే) అర్జున! =(ఓ) యర్జునుఁడా!, ఈశ్వరః= ఈశ్వరుఁడు, యన్త్రారూఢాని సర్వభూతాని మాయయా భ్రామయన్= యంత్రముపైనున్న అన్నిభూతములను మాయచేత త్రిప్పుచు, సర్వభూతానాం హృద్దేశే తిష్ఠతి= సమస్తభూతములయొక్కయు హృదయప్రదేశమున ఉన్నాఁడు.

ఈశ్వరుఁడనఁగా పలుకస్వభావముగాఁగల నారాయణుఁడు-భూతములనఁగా ప్రాణులు. మాయయేవ (మాయచేతనువలె) అని ఇవ శబ్దమును జేర్చునది-కల్పింపఁ జేయఁబడిన పురుషుఁడు మొదలగు దానిని యంత్రముమీఁద నెక్కించి మాయచేత త్రిప్పునట్లు - అని శంకరభాష్యము.

హృదయదేశము అన్నిజంతువులకును జ్ఞానముపుట్టెడిస్థానము- యంత్రమనఁగా దేహేంద్రియరూపమైనప్రకృతి- మాయయనఁగా గుణత్రయాత్మకయగు ప్రకృతి-అని రామానుజభాష్యము.

పరోక్షముగాఁ జెప్పుట (నేనని చెప్పక ఈశ్వరుఁడని చెప్పుట) ద్రోణునింగూర్చి భీముఁడు చెప్పినట్లు - అని మధ్వభాష్యము.

తమేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన భారత।

తత్ప్రసాదాత్పరాం శాన్తిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్॥
(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, సర్వభావేన తమేవ శరణం గచ్ఛ=అన్నివిధములను ఆతనినె శరణమునుగా పొందుము; పరాం శాన్తిమ్=గొప్ప శాన్తిని, శాశ్వతం స్థానంచ=నిత్యమైన స్థానమునను, తత్ప్రసాదాత్ ప్రాప్స్యసి=ఆతని ప్రసాదమున పొందఁగలవు.

శరణమనఁగా ఆశ్రయము- సంసారబాధలను పోఁగొట్టుటకై- ప్రసాదమనఁగా అనుగ్రహము- శాంతియనఁగా ఉపరతి (అన్నియును డుగుట)- స్థానము అనఁగా విష్ణువునైన నాయొక్క- పరమపదమును- అని శంకరభాష్యము.

శాంతియనఁగా కర్మబంధములుడుగుట- పరమపదమనఁగా వైకుంఠము- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి తే జ్ఞానమాఖ్యాతం గుహ్యాద్గుహ్యతరం మయా।
విమృశ్యైతదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు॥౬౩॥

ఇతి=ఇట్లు, మయా గుహ్యాత్ గుహ్యతరం జ్ఞానం తే ఆఖ్యాతం=నాచేతను గోప్యముకంటె మిక్కిలిగోప్యమైన జ్ఞానము నీకు చెప్పఁబడినది- ఏతత్ అశేషేణ విమృశ్య=దీనిని నిశ్శేషముగా విమర్శించి, యథా ఇచ్ఛసి తథా కురు=ఎట్లు కోరుదువో అట్లు చేయుము.

[నేను చెప్పినశాస్త్రమునను దాని యర్థమునను లెస్సగా నాలోచించి- అని శంకరభాష్యము.

మోక్షముంగోరువారు తెలిసికొనవలసినకర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగములంగూర్చినజ్ఞానము-నీయధికారమునకు తగునట్లువిమర్శించి-కర్మయోగాదులలో దేనినైననీయిష్టమునచ్చినదానినాచరింపుము- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వగుహ్యతమం భూయః శృణు మే పరమం వచః।
ఇష్టోసి మే దృఢమితి తతో వక్ష్యామి తే హితమ్॥౬౪॥

భూయః సర్వగుహ్యతమం పరమం మే వచః శృణు=మరియు అన్నిటికంటె మిక్కిలిరహస్యమైనదియును గొప్పదియునగు నా మాటను వినుము. త్వమ్ మే దృఢమ్ ఇష్టః అసి=(నీవు) నాకు గట్టిగా ఇ

ష్టుఁడవు అగుచున్నావు- ఇతితతః=అనుదానివలన, తే హితం వక్ష్యామి=నీకు హితమును చెప్పఁగలను.

భయమువలంగాదు-ధనమునిమిత్తముగాదు-నవుఇష్టుఁడవని చెప్పెదను. హితమునన, జ్ఞానముకలుగుటకు సాధనమును-అని శంకరభాష్యము

సర్వగుహ్యతమము భక్తియోగమని వెనుకను (౯అ॥౧శ్లో) కూడఁ జెప్పఁబడినది-దృఢః ఇష్టః (గట్టి ఇష్టుఁడవు) అనిపాఠము- అని రామానుజభాష్యము.

మన్మనాభవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు।
మామేవైష్యసి సత్యం తేప్రతిజానే ప్రియోసి మే॥౬౫॥

మన్మనాః మద్భక్తః మద్యాజీ (చ) భవ=నాయందుమనస్సు కలవాఁడవును నాయెడను భక్తికలవాఁడవును నన్నుగూర్చియాగము చేయువాఁడవును అగుము-మాం నమస్కురు=నన్ను నమస్కరింపుము-మామేవ ఏష్యసి=నన్నే పొందఁగలవు- తే సత్యం ప్రతిజానే=నీకొఱకు సత్యముగా ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను- మే ప్రియః అసి=నాకు ఇష్టుఁడవు అగుచున్నావు.

నమస్కారమునుగూడనాకె చేయుము- ఇట్లు వాసుదేవునియందె సమర్పింపఁబడిన సాధ్యసాధనప్రయోజనములుకలవాఁడవై నన్నే పొందుదువు- అని శంకరభాష్యము.

మన్మనాః=నన్నుఉపాసించువాఁడవును, మద్భక్తః=నేనె మిక్కిలి ఇష్టుఁడనుగాఁగలవాఁడవును, మద్యాజీ=ప్రీతిపూర్వకముగా నన్నుపూజించువాఁడవును, అగుము- ఎవ్వనికినాయందు మిక్కిలిప్రీతియుండునో వానియెడను నాకును మిక్కిలిప్రీతిగలుగుటను వానివిడువలేక వానిని నాసంనిధనేఉండికొనియెదను- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ।
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః॥౬౬॥

సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య=అన్నిధర్మములను విడిచి, ఏకం మాం శరణం వ్రజ= ఒక్క నన్నే శరణమునుపొందుము-అహం త్వా సర్వపాపేభ్యః మోక్షయిష్యామి= నేను నిన్ను అన్నిపాపములనుండి విడిపించెదను- మాశుచః=దుఃఖింపకుము-

ధర్మశబ్దము చేత అధర్మములు కూడ గ్రహింపఁబడును. నైష్కర్మ్యము (సకర్మమును లేకపోవుటయె) ఇచ్చట వివక్షింపఁబడినది. సర్వాత్మనైయీశ్వరుఁడనైన నన్ను శరణముపొందుటయనఁగా ఆయీశ్వరుఁడను నేనె, నాకంటె వేఱుగా మఱియొకటి లేదని నిశ్చయించికొనుట. నేనె యాత్మనని తెలియఁజేయుటచే ధర్మాధర్మబంధనస్వరూపములగు అన్ని పాపములనుండియును విడిపించెదను.— ఈ గీతాశాస్త్రమున ఆత్మజ్ఞానమొక్కటియె మోక్షమును కలుగఁజేయునదిగాఁ జెప్పఁబడినది. మోక్షము క్రొత్తగాఁ గలుగునది కామిగాన కర్మము దానికి సాధనము కాదు. నిత్యకర్మములుగూడ పుణ్యలోకమును కలుగఁజేయునవియె. ఆత్మకు కర్తృత్వము లేదు. సంసారమంతయు భ్రాంతివలనఁ గలిగినదియె కాన జ్ఞానముచేత శుద్ధముగా నివర్తించును. అని శంకరభాష్యము.

కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగములనెడి ధర్మములన్నిటిని చేయుచునె వాని ఫలము కర్తృత్వము మొదలగువానిని విడిచి నేనె కర్తననియు ఆరాధింపఁబడువాఁడననియు పొందఁబడువాఁడననియు ఉపాయమనియు తలంపుము. నన్ను పొందుటకు విరోధులగు పాపములన్నిటినుండియు నిన్ను విడిపించెదను. ఇది యొక్క యోజన— మఱియొక్క యోజన ఎట్లన్నను. భగవద్భక్తి కలుగుటకు అడ్డములైన పాపములను దలంచి భయపడుచున్న అర్జునునింగూర్చి భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. భక్తియోగము నారంభించుటకు ప్రతిబంధకములైన పాపములను పోఁగొట్టుకొనుటకు చేయవలసిన ప్రాయశ్చిత్తరూపములైన ధర్మములన్నిటిని విడిచి భక్తియోగము కలుగుటకైన నన్నె శరణము పొందుము. నేనె ఆ పాపములనుండి నిన్ను విడిపించెదను. అని రామానుజభాష్యము.

ధర్మములను విడుచుటయనఁగా వానిఫలములను విడుచుట. లేనిచో యుద్ధమును చేయుమనుట యెట్లు? అని మధ్వభాష్యము.

ఇదం తే నాతపస్కాయ నాభక్తాయ కదాచన।
న చాశుశ్రూషవే వాచ్యం న చ మాం యోఽభ్యసూయతి॥

తే (ఉక్తం) ఇదమ్ = నీకొఱకు (చెప్పఁబడిన) ఈ శాస్త్రము, అతపస్కాయ న వాచ్యమ్ = తపస్సులేనివానికి చెప్పఁదగము, అభక్తాయ క

దావన న(వాచ్యమ్)=భక్తిలేనివానికి ఎప్పుడును (చెప్పఁ)దగదు- అశుశ్రూషవేచ న(వాచ్యమ్)=శుశ్రూషచేయనివానికిని(చెప్పఁ)దగదు-మాం యః అభ్యసూయతి=నన్ను గూర్చి ఎవ్వఁడు అసూయపడుచున్నాఁడో,(తస్మై)చ న(వాచ్యమ్)=వాని(కొఱకు)ను(చెప్పఁ)దగనిది.

తపస్సుకలిగినను గురువునందును దేవునియందును భక్తిలేనివానికి చెప్పఁగూడదు- భక్తియునుతపస్సును గలిగియున్నను శుశ్రూషచేయనివానికి చెప్పఁగూడదు-నన్ను ప్రకృతి సంబంధియైన మనుష్యునిగాఁదలంచి స్వస్తోత్రము మొదలగుదోషములను నాయందారోపించి నేను ఈశ్వరుఁడగుట నెఱుంగక ఎవ్వఁడు నన్ను సహింపఁడో, వానికిఁగూడ చెప్పఁగూడదు- తపస్సులేకపోయినను మిగిలిన గుణములుకలిగి మేధావి(బుద్ధిమంతుఁడు) ఐనచోఁ జెప్పవచ్చును-అన్ని గుణములున్నను భగవంతుని యందసూయగలవానికిఁ జెప్పఁగూడదు-అని శంకరభాష్యము.

నీయందును నాయందునుభక్తి లేనివానికి- నాస్వరూపమందును నేను ఈశ్వరుఁడనగుట యందును నాగుణములయందును ఎవ్వఁడుదోషమును చూపునో వాని కొఱకును- మఱియొకట విభక్తి(Case)తో చెప్పుటఇదిమిక్కిలి పరిహరింపవలసినదని తెలియఁజేయుటకు- అని రామానుజభాష్యము.

య ఇదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి।
భక్తిం మయి పరాంకృత్వా మామేవైష్యత్యసంశయః॥౬౮॥

యః మద్భక్తేషు ఇదం పరమం గుహ్యమ్=ఎవ్వఁడు నాభక్తులయెడను ఈ గొప్ప రహస్యమును, మయి పరాం భక్తిం కృత్వా అభిధాస్యతి=నాయెడను గొప్పభక్తిని చేసి చెప్పఁగలఁడో,సః మామేవ ఏష్యతి=వాఁడు నన్నే పొందఁగలఁడు- అసంశయః=సంశయములేదు.

మూలమునైనను అర్థమునైనను చెప్పఁగలఁడో-భక్తిమాత్రమున్నను చాలును-తపస్సు మొదలగునవి యక్కఱలేదు-నన్నుబొందట యనఁగా ముక్తుఁడగుట-అని శంకరభాష్యము.

చెప్పుటయనఁగా వ్యాఖ్యానముచేయుట-అని రామానుజభాష్యము.

నచ తస్మాన్మనుష్యేషు కశ్చిన్మే ప్రియకృత్తమః।
భవితా న చ మే తస్మాదన్యః ప్రియతరో భువి॥౬౯॥

మే తస్మాత్ ప్రియకృత్తమః మనుష్యేషు కశ్చిచ్చ న=నాకు వానికంటె మిక్కిలియిష్టమునుచేయువాఁడు మనుష్యులలో ఒక్కఁడును లేఁడు-భవితస్మాత్ అన్యః మే ప్రియతరః నచభవితా=భూమిలో వానికంటెను ఇతరుఁడు నాకు మిక్కిలియిష్టుఁడు కలుగఁబోఁడు.

ఇప్పుడున్నవారిలో లేఁడు-ఇఁకకలుగఁబోఁడు-అని శంకరభాష్య॥

ఇప్పటికికలిగియుండలేదు-ఇఁకకలుగఁబోఁడు-అని రామానుజభాష్య॥

అధ్యేష్యతేచ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాదమావయోః॥
జ్ఞానయజ్ఞేన తేనాహ మిష్టస్స్యామితి మే మతిః॥ ౭౦॥

ధర్మ్యమ్ ఆవయోః ఇమం సంవాదమ్ యః అధ్యేష్యతే=ధర్మయుతమైనదగు మనయిద్దఱియొక్కయు ఈసంవాదమును ఎవ్వఁడు అధ్యయనముచేయునో, తేన జ్ఞానయజ్ఞేన అహమ్ ఇష్టః స్యామ్=వానిచేత జ్ఞానయజ్ఞముచేత నేను పూజింపఁబడినవాఁడను అగుదును, ఇతి మే మతిః =అని నా తాత్పర్యము.

జ్ఞానయజ్ఞమువంటిది గీతాశాస్త్రాధ్యయనమనిస్తోత్రము- లేక జ్ఞానయజ్ఞముయొక్కఫలముతోఁదుల్యమైనఫలము గలుగుననిఫలమును చెప్పుటమైనం గావచ్చును. అనిశంకరభాష్యము.

శ్రద్ధావా ననసూయశ్చ శృణుయా దపి యోనరః॥
సోఽపిముక్తశ్శుభాన్ లోకాన్ ప్రాప్నుయాత్పుణ్యకర్మణామ్॥

అపిచ=ఇంతియెకాక, యః నరః=ఏమనుష్యుఁడు, శ్రద్ధావాన్ అనసూయశ్చ(సన్) శృణుయాత్ =శ్రద్ధకలవాఁడును అసూయచేయకున్నవాఁడునై వినునో, సోఽపి ముక్త(స్సన్)=వాఁడును పాపములచే విడువఁబడినవాఁడై, పుణ్యకర్మణాం శుభాన్ లోకాన్ ప్రాప్నుయాత్ =పుణ్యములైనకర్మములుగలవారలయొక్క మంచి లోకములను పొందును.

పుణ్యకర్మములనఁగా అగ్నిహోత్రము మొదలగునవి-అట్టిజ్ఞానములేవానిని గూర్చిచెప్పవలసిన దేమున్నది? అనిశంకరభాష్యము.

భక్తివిరోధులగు పాపములచే విడువఁబడినవాఁడై. అని రామానుజభాష్యము.

కచ్చి దేత చ్ఛ్రుతం పార్థ త్వయైకాగ్రేణ చేతసా।

కచ్చి దజ్ఞానసంమోహః ప్రణష్టస్తే ధనఞ్జయ॥ ౭౨॥

(హే) పార్థ !=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, త్వయా ఏతత్ ఏకాగ్రేణ మనసా శ్రుతంకచ్చిత్ =నీచేతను ఇది నిశ్చలమైన మనస్సుతో వినఁబడినదిగదా- (హే) ధనఞ్జయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, తే అజ్ఞానసంమోహః ప్రణష్టఃకచ్చిత్ =నీయొక్క అజ్ఞానమువలనఁ గలిగినయవివేకము పోయినదిగదా.

ఏ అజ్ఞానము చేత యుద్ధము చేయను(౨అ॥౯శ్లో) అని చెప్పితివో- అని రామానుజభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ-

నష్టో మోహః స్మృతి ర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదాన్మయాచ్యుత!

స్థితోఽస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ ॥౭౩॥

(హే)అచ్యుత!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, త్వత్ప్రసాదాత్ (మే) మోహః నష్టః=నీయనుగ్రహమువలన నా అజ్ఞానము నశించినది మయాస్మృతిః లబ్ధా=నాచేత స్మృతి పొందఁబడినది గతసందేహః(సన్) స్థితః అస్మి =సందేహములుపోయినవాఁడను (అగుచు) ఉన్నవాఁడను అగుచున్నాను- తవ వచనం కరిష్యే=నీ మాటను చేసెదను-

మోహమనఁగా సంసారమనెడి యనర్థమునకుఁ గారణమైన యజ్ఞానము- స్మృతియనఁగా ఆత్మతత్త్వముం గూర్చినతలంపు- అది లభించినచో హృదయపు ముడులన్నియునువీడును- ఏజ్ఞానము వలన నజ్ఞానముపోవుటయును ఆత్మస్మృతి లభించుటయును కలుగునో ఆజ్ఞానము కలుగుటయె గీతాశాస్త్రము నంతటిని తెలిసికొనుటకుఫలము-అని శంకరభాష్యము.

మోహమనఁగా విపరీత జ్ఞానము (ఒకటిదానిని మఱియొకటిగాఁదలంచుట)-స్మృతియనఁగా నున్నదియున్నయట్లు తెలిసికొనుట- ఆత్మకాని ప్రకృతిని ఆత్మయనుకొనుటయును, పరమపురుషునకు శరీరమగుటను పరమపురుషాత్మకములగు చేతనాచేతనములన్నియు పరమపురుషాత్మకములు కావనుకొనుటయును,పరమపురుషున కారాధనములగుటచేత పరమపురుషుని పొందుటకు సాధనములగు నిత్యనైమిత్తిక కర్మములు బంధమును కలుగఁజేయునవి యనుకొనుటయు ననెడి మో

హమంతయును పోయినది- ఆత్మ ప్రకృతికంటె విలక్షణుఁడు, ప్రకృతి యొక్క స్వభావములు లేనివాఁడు, తెలిసికొనువాఁడగుటయె స్వభావముగాఁగలవాఁడు, పరమపురుషునకు శేషభూతుఁడగుటయు నియామ్యుఁడగుటయు నై స్వరూపములుగాఁగలవాఁడు అనెడిజ్ఞానంబును, సమస్తజగత్తుయొక్కయు సృష్టిస్థితి సంహారములు లీలగాఁగలవాఁడును దోషములకు విరోధియై కల్యాణగుణములకు ముఖ్యస్థానమైనవాఁడును స్వభావసిద్ధంబులును మేరలేనివియునగు జ్ఞానాదిగుణములు గలవాఁడును పరబ్రహ్మమని చెప్పఁబడువాఁడును పరమపురుషుఁడనెడి జ్ఞానంబును, ఇట్టి తత్త్వజ్ఞానమువల్లనను కర్మములను ప్రతిదినము చేయుచుండుటవల్లనను శమదమాదులవల్లనను గలిగెడి భక్తిరూపమైనయుపాసనచేతనె భగవంతుఁడు బొందఁదగినవాఁడనెడి జ్ఞానంబును లభించినది-నీవు చెప్పినట్లు యుద్ధము మొదలగుదానిని చేసెదను-అని రామానుజభాష్యము.

సంజయఉవాచ.

ఇత్యహంవాసుదేవస్య పార్థస్యచమహాత్మనః।
సంవాదమిమమశ్రౌషమద్భుతం రోమహర్షణమ్॥ ౭౪॥

ఇతి=ఇట్లు, వాసుదేవస్య మహాత్మనః పార్థస్యచ=శ్రీకృష్ణుని యొక్కయును మహాత్ముఁడగు అర్జునునియొక్కయును, అద్భుతం రోమహర్షణమ్ ఇమం సంవాదమ్=అద్భుతమైనదియును పులకరింతనుగలుగఁజేయునదియునగు ఈ సంవాదమును, అహమ్ అశ్రౌషమ్=నేను వింటిని.

మహాత్మ యనఁగా గొప్పబుద్ధికలవాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

వ్యాసప్రసాదాచ్ఛ్రుతవానిమం గుహ్యతమం పరమ్।
యోగం యోగేశ్వరాత్కృష్ణాత్సాక్షాత్కథయతస్స్వయమ్॥

ఇమం గుహ్యతమం పరం యోగమ్=ఈ అతిరహస్యమైన గొప్ప యోగమును, స్వయం కథయతః యోగేశ్వరాత్ కృష్ణాత్=స్వయముగా చెప్పుచున్న యోగేశ్వరుఁడైన కృష్ణునివలన, వ్యాసప్రసాదాత్ సాక్షాత్ శ్రుతవాన్ (అస్మి)=వ్యాసునియనుగ్రహమున ప్రత్యక్షముగా విన్నవాఁడను (అగుచున్నాను)- వ్యాసుఁడు దివ్యచక్షుస్సునుసు

దివ్యశ్రోత్రమునను ఇచ్చుటవలనవింటినని భావము.

యోగముం గూర్చినది గాన గ్రంథంబును యోగమె- స్వయముగా వింటిని- పరంపరగా కాదు- అని శంకరభాష్యము-

యోగేశ్వరుఁడనఁగా జ్ఞానాదిగుణములకునిధి- అని రామానుజభాష్యము-

రాజన్ సంస్మృత్య సంస్మృత్యసంవాదమిమమద్భుతమ్।
కేశవార్జునయోఃపుణ్యం హృష్యామిచ ముహుర్ముహుః॥

(హే)రాజన్=(ఓ)రాజా! (ధృతరాష్ట్రుఁడా!), (కం)ః=ఇంతిరొ కాళ, అద్భుతం పుణ్యం కేశవార్జునయోః ఇమం సంవాదమ్=అద్భుతమైనదియును పుణ్యమైనదియునగు శ్రీకృష్ణార్జునులయొక్క ఈ సంవాదమును, సంస్మృత్య సంస్మృత్య ముహుర్ముహుః హృష్యామి=తలంచి తలంచి మాటిమాటికిని ఆనందింపుచున్నాఁడను.

పుణ్యమనఁగా వినినను గూడ పాపమును పోఁగొట్టునది- అని శంకరభాష్యము.

తచ్చసంస్మృత్య సంస్మృత్య రూపమత్యద్భుతం హరేః।
విస్మయో మే మహాన్ రాజన్ హృష్యామిచ పునఃపునః॥ ౭౭

(హే)రాజన్!=(ఓ)ధృతరాష్ట్రుఁడా!, హరేః అత్యద్భుతం తత్ రూపం సంస్మృత్య సంస్మృత్య-శ్రీకృష్ణునియొక్క మిక్కిలి యద్భుతమైన ఆ విశ్వరూపమును తలంచి తలంచి, మే మహాన్ విస్మయః(భవతి)-నాకు గొప్ప ఆశ్చర్యము(కలుగుచున్నది)- పునఃపునశ్చ హృష్యామి- మాటిమాటికిని ఆనందింపుచున్నాఁడను-

యత్రయోగేశ్వరఃకృష్ణో యత్రపార్థోధనుర్ధరః।
తత్రశ్రీర్విజయోభూతి ర్ధ్రువానీతిర్మతిర్మమ॥ ౭౮॥

యోగేశ్వరః కృష్ణః యత్ర (వర్తతే)=యోగేశ్వరుఁడగు కృష్ణుఁడే పక్షమునందు(ఉన్నాఁడో), ధనుర్ధరః పార్థః యత్ర(వర్తతే)=ధనుస్సునుపట్టిన అర్జునుఁడు ఏపక్షమునందు ఉన్నాఁడో, తత్ర శ్రీః ధ్రువా=ఆపక్షమునందు సంపద (తప్పనిది)- విజయః ధ్రువః-గెలుపు తప్పనిది- భూతిః (ధ్రువా)=సంపదయొక్క విస్తారము (తప్పనిది)- నీతిః(ధ్రువా)=న్యాయము(తప్పనిది)- (ఇతి) మమ మతిః=(అని) నా

తాత్పర్యము.

యోగేశ్వరుఁడనఁగా చేతనాచేతనములస్వభావయోగములకు ఈశ్వరుఁడు. అన్ని వస్తువులయునికి ప్రవర్తించుట మొదలగునవి తన సంకల్పమునకు అధీనములుగా నుండువాఁడు. ధ్రువయనఁగా కదలనిది. అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసహస్రికాయాం సంహితాయాం
భీష్మపర్వణి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యా
యాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే
సంన్యాసయోగో నామ అష్టాదశోఽ
ధ్యాయః.

ఇట్లు నూఱువేలసంహితయగుమహాభారతమునభీష్మపర్వములోఁ జేరినదియు, ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును, బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును, యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో సంన్యాసమనెడి జ్ఞానసాధనమును తెలియఁజేసెడి పదునెనిమిదవయధ్యాయము.

1889.
ARSHA PRESS. VIZAGAPATAM.
PUBLISHER SRIPARAVASTU SRINIVASA JAGANNADHA
SWAMI AYYAVARALU GARU. PRINTER N. SUBBAROW.